

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

NO: 15973.
KOE: 15842.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΡ. ΠΑΧΟΥΛΙΔΗΣ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ:
ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ
2007

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΡ. ΠΑΧΟΥΛΙΔΗΣ

**Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ:
ΚΟΙΝΩΝΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Τριμελής Επιτροπή

**Άννα Μαντόγλου: Επιβλέπουσα
Στάμος Παπαστάμου : Μέλος
Αλεξάνδρα Χατζή : Μέλος**

Στους γονείς μου,
Χρητόδουλο και Καλομοίρα

και στη μνήμη του «πάστρου»
μου και ισοβιασμένου φίλου,
Χαράλαμνου Μούτσου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	XI
Εισαγωγή	XV
Κεφάλαιο Πρώτο:	
Η Σκεπτόμενη Κοινωνία: Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης	1
1.1. Ο Συμβολικός χαρακτήρας της ανθρώπινης σκέψης και συμπεριφοράς	2
1.2. Κοινωνική νόηση vs κοινωνική νόηση	4
1.3. Σκεπτόμενη κοινωνία	13
Κεφάλαιο Δεύτερο:	27
Το θεωρητικό υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας	
2.1. Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας	28
2.2. Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης	38
2.3. Κλίμακες κοινωνικής ταύτισης	48
Κεφάλαιο Τρίτο:	
Μια γενετική προσέγγιση των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας	57
3.1. Τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων στα πλαίσια του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας.	59
3.2. Ανάγκη οικοδόμησης μιας γενετικής προσέγγισης των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας	67
3.3. Γενετική προσέγγιση των φαινομένων της εθνικής ταυτότητας	75
Κεφάλαιο Τέταρτο:	
Ερευνητικό πλάνο και μεθοδολογία	83
4.1. Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα	83
4.2. Η διερεύνηση του πολιτικοϊστορικού πλαισίου	86
4.3. Μελέτη της οντογένεσης της εθνικής ταυτότητας	87

Κεφάλαιο Πέμπτο:

Ιστορική πλαισίωση: Κοινωνιογένεση του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου	95
5.1. Η ιδεολογία του εθνικισμού ως πολιτισμικό συμβολικό σύστημα	97
5.2. Η διαμόρφωση του ελληνικού αυτρωτισμού	99
5.3. Συγκρότηση του χώρου των σημαίνοντων συμβόλων της ελληνικής εθνικής ταυτότητας στην Κύπρο	102
5.4. Η ανάδυση του κυπροκεντρισμού	108
5.5. Ιδεολογία και σχέσεις κυριαρχίας με αναφορά στην εγκαθίδρυση του ελληνικού αυτρωτισμού στην Κύπρο	119

Κεφάλαιο Έκτο:

Θέσεις / τόποι στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων: κοινωνιογενετική προοπτική	127
6.1. Ελληνοκεντρισμός Vs τουρκοκεντρισμός ως πολεμικές ηγεμονικές κοινωνικές αναπαραστάσεις	130
6.2. Ανεπιθύμητη Δημοκρατία: Διάταξη θέσεων/ τόπων ταυτότητας απέναντι στη νεοσύστατη Κυπριακή Πολιτεία	133
6.3 Η "πρώτη διχοτόμηση"	150
6.4. Ενδοϊδεολογικά διλήμματα και αντιπαραθέσεις	152
6.5. Ελληνοκυπριακός κοινότοπος εθνικισμός	159
6.6. Ε.Ο.Κ.Α. Β': το κύκνειο άσμα του ελληνικού αυτρωτισμού	161
6.7. Το θέμα διαλλακτικότητα/ ενδοτισμός vs αδιαλλαξία/ πατριωτισμός ως διαχρονικό ιδεολογικό δίλημμα	163

Κεφάλαιο Έβδομο:

Οντογένεση της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων: αναπτυξιακή προοπτική 173

7.1. Προβληματική και κεντρικό ερευνητικό ερώτημα 174

7.2. Μεθοδολογία και δείγμα 179

7.3. Αποτελέσματα 183

7.4. Θέσεις/ τόποι ταυτότητας στα πλαίσια μιας αναπτυξιακής προοπτικής 211

Κεφάλαιο Ογδοο:

Θέσεις / τόποι στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων 215

8.1. Ιστορική πλαισίωση: Κύπρος μετά το 1974 217

8.2. Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα, πληθυσμός και μεθοδολογία και υποθέσεις 225

8.3. Κλίμακες ταύτισης 238

8.4. Ονόματα εθνικής αυτοπαρουσίασης 270

8.5. Ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός ως κεντρικές οργανωτικές αρχές στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας 298

8.6. Η Κύπρος ως κοινωνικό αντικείμενο στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων 337

Συμπεράσματα 351

Παράρτημα 1 : ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Το πρώτο ερωτηματολόγιο

Το δεύτερο ερωτηματολόγιο

Παράρτημα 2 : Πίνακες

Αναφορές

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Όταν πριν από δέκα και πλέον χρόνια ξεκινούσα τις σπουδές ψυχολογίας ο όρος κοινωνική ψυχολογία μου ήταν παντελώς άγνωστος. Μέχρι τότε και παρότι είχα ήδη αποκτήσει το πρώτο μου πτυχίο στα Παιδαγωγικά, θεωρούσα την ψυχολογία μια επιστήμη η οποία μελετούσε αποκλειστικά και μόνο τον εσωτερικό ψυχικό κόσμο των ατόμων. Έχοντας την τύχη, ωστόσο, να σπουδάζω Ψυχολογία στο Πάντειο ήρθα σε επαφή με το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο από το πρώτο εξάμηνο των σπουδών μου. Μέσα από το ιδιαίτερα καλογραμμένο εγχειρίδιο κοινωνικής ψυχολογίας του Καθηγητή Παπαστάμου, στον οποίο για τούτο το λόγο, κι όχι μόνο, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ, άρχισα να έρχομαι σε επαφή με τα φαινόμενα των διομαδικών σχέσεων, της κοινωνικής επιρροής και των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Σε σύντομο χρονικό διάστημα η κοινωνική ψυχολογία έγινε το αγαπημένο μου γνωστικό αντικείμενο. Σε τούτο σημαντική ήταν η συμβολή όλων των διδασκόντων καθηγητών κοινωνικής ψυχολογίας των οποίων είχα τη χαρά και την τιμή να παρακολουθήσω τα μαθήματα. Της Καθηγήτριας Μαρίας Σακαλάκη και των Αναπληρωτών Καθηγητών Άννας Μαντόγλου, Αλεξάνδρας Χατζή, Νικόλα Χριστάκη και Γιάννη Κατερέλου. Τα δικά τους μαθήματα υπήρξαν το πρώτο προζύμι αυτής της εργασίας. Στους δασκάλους μου αυτούς οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ.

Η Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Άννα Μαντόγλου, δεν υπήρξε για μένα μόνο μια πολύ καλή δασκάλα. Υπήρξε ταυτόχρονα σύμβουλος και καθοδηγήτρια, φίλη και συμπαραστάτρια. Ως επιβλέπουσα την παρούσα εργασία, μου έδειξε απέραντη εμπιστοσύνη και σεβασμό βρισκόμενη στο πλευρό μου σε όλα τα στάδια της εκπόνησής της. Οι συζητήσεις μαζί της, τα σχόλια, οι παρατηρήσεις, οι υποδείξεις και οι συμβουλές της ήταν για την εργασία μου πολύτιμες. Κανένα ευχαριστώ δεν είναι αρκετό να εκφράσει πλήρως την ευγνωμοσύνη μου προς σ' αυτήν. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον κοινωνιολόγο και άνθρωπο Κυριάκο Χαραλάμπους για τις πολύτιμες συζητήσεις που είχαμε, την πάντα καλή του διάθεση και τη ζεστή του φιλοξενία.

Στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Αλεξάνδρα Χατζή επίσης οφείλω ένα ιδιαίτερα μεγάλο ευχαριστώ γιατί πάντα είχε τη διάθεση να με ακούσει και να με βοηθήσει. Σε όλα τα χρόνια της εκπόνησης αυτής της εργασίας, πέραν από την πολύτιμη συμπαράσταση και βοήθεια των καθηγητών μου, στο πλευρό μου βρέθηκαν μια ομάδα ανθρώπων τους οποίους έχω την τιμή να αποκαλώ φίλους μου. Πάντα θα θυμάμαι, με νοσταλγία και ευγνωμοσύνη, τη φιλοξενία της Στεφανίας και της Παναγιώτας στο διαμέρισμά της Καλλιθέας αλλά πάνω από όλα την αγάπη και την εκτίμησή τους. Ο Κωνσταντίνος υπήρξε κοντά μου επίσης από την αρχή αυτού του ταξιδιού, πάνω από όλα, ένας πραγματικός φίλος.

Στο Μάριο Επαμεινώνδα και στο Χάρη Ψάλτη οφείλω ένα ιδιαίτερο ευχαριστώ. Ο πρώτος μου έδειξε πως η γνώση δεν βρίσκεται μόνο μέσα στα βιβλία. Ο δεύτερος, υπήρξε, και ελπίζω να συνεχίσει να είναι και στα επόμενα χρόνια, πολύτιμος σύντροφος στην αναζήτηση της γνώσης και στη μελέτη της κοινωνικής ψυχολογίας.

Ο Μάριος και η Ξένια, η Χαρά κι ο Χάρης, η Ρένα κι ο Γιώργος υπήρξαν πάντα καλοί ακροατές αλλά προπάντων πολύτιμοι συζητητές και πάνω απ' όλα φίλοι. Ένας πραγματικός φίλος αποδείχτηκε, στα τελευταία τρία χρόνια που τον γνωρίζω, ο Mustafa Tuchpilek. Μέσα από τη συμμετοχή μου στις εργασίες του Ομίλου Ιστορικού Διαλόγου και Έρευνας αποκόμισα πολύτιμες εμπειρίες: απέκτησα φίλους και έχτισα σχέσεις μα πάνω απ' όλα έμαθα να αναγνωρίζω την αξία της συνεργασίας.

Το μεγαλύτερο ευχαριστώ οφείλω στην οικογένειά μου. Ο πατέρας μου, Χριστόδουλος, με το παράδειγμά του, με έσπρωξε στη μελέτη, με έμαθε να είμαι μετριοπαθής και πάντα κριτικός. Η μητέρα μου Καλομοίρα μου πρόσφερε, και μου προσφέρει, πάντα τη φροντίδα και την κατανόησή της, ο αδελφός μου Γιώργος, η Πόπη, η Χρυσάνθη και η Μύρια την αγάπη και τη συμπαράστασή τους.

Ένα τελευταίο ευχαριστώ θέλω να απευθύνω σε όσους έλαβαν μέρος στις έρευνες μου, σε όλους όσους είχαν τη διάθεση να με ακούσουν και να συζητήσουν μαζί μου τους προβληματισμούς και τις απόψεις μου. Χωρίς όλους αυτούς η ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας δε θα ήταν ποτέ δυνατή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όπως και κάθε άλλη ιδεολογία έτσι και η ιδεολογία του εθνικισμού φυσικοποιεί το σημερινό κόσμο των εθνών (Billig, 1995, σελ. 37) αποκρύβοντας τον κοινωνικο-ιστορικό του χαρακτήρα. Όπως χαρακτηριστικά το έχει θέσει ο Gellner (1983, σελ. 6), σήμερα υπάρχει μια εδραιωμένη πεποίθηση ότι «κάθε άνθρωπος θα πρέπει να έχει μια εθνικότητα κατά τον ίδιο τρόπο που έχει δύο αυτιά και μια μύτη» (Gellner, 1983, σελ. 6).

Η ιδεολογία του εθνικισμού ως μια “μια μήτρα (matrix) σκέψης βαθιά στερεωμένη στις μορφές της οργανωμένης, μέσα από ένα σύστημα αλληλοεξαρτώμενων κατηγοριών, κοινωνική μας ζωής” (Merhan, 1994, σελ. 227) διεισδύει στην καθημερινότητα των κοινωνικών υποκειμένων, σφραγίζει τις συνήθειες και τον τρόπο σκέψης τους, «διαβρώνει» τους θεσμούς στρατεύοντας τούς στη διαδικασία αναπαραγωγής της. Ο εθνικισμός αναπαράγεται μέσα στην καθημερινή κοινωνική ζωή, μέσα από συνεχείς κλητεύσεις, με ποικίλους και συνήθως κοινότυπους τρόπους, των πολιτών ως εθνικών πολιτών (Billig, όπως προηγ. σελ. 6). Ένα ολόκληρο σύστημα πεποιθήσεων, απόψεων, συνηθειών, αναπαραστάσεων και πρακτικών επιστρατεύονται στα πλαίσια μιας διαδικασίας που έχει ως κατάληξή της το συμπτωματικό και τυχαίο να παρουσιάζεται ως φυσικό και αναπόφευκτο. Η αναπαραγωγή του εθνικισμού, σύμφωνα με τον Billig, γίνεται κατά τρόπο κοινότυπο, καθώς αυτή εξελίσσεται μέσα από πολλαπλές, επαναλαμβανόμενες και καθημερινές, «αθώες» δραστηριότητες: την ανάρτηση της εθνικής σημαίας, τη δομή των τηλεοπτικών δελτίων ειδήσεων (διάκριση σε τοπικές και διεθνείς), απλές πραγματολογικές πτυχές του οικείου καθημερινού λόγου (εμείς, αυτοί, δικός μας, ξένος), ακόμη και μέσα από την διοργάνωση αθλητικών συναντήσεων (εθνικά πρωταθλήματα, διεθνείς αγώνες). Η διείσδυση της ιδεολογίας του εθνικισμού στην καθημερινότητα των σύγχρονων πολιτών είναι απαραίτητη συνθήκη για την αναπαραγωγή του

σημερινού κόσμου των εθνών καθώς με τον τρόπο αυτό οι ιστορικά διαμορφωμένες «θεωρίες του εθνικισμού» (Billig, 1996, σελ. 348) αναγορεύονται σε πολιτική κοινή λογική της μοντέρνας εποχής (Gellner, 1983, 1987).

Οι ιδεολογίες είναι συγκροτήματα από πεποιθήσεις και πρακτικές οι οποίες κατορθώνουν να παρουσιάζουν την υπάρχουσα κοινωνική διευθέτηση ως “φυσική” ή αναπόφευκτη (Eagleton, 1991). Κατ’ αυτόν τον τρόπο οι πατριαρχικές ιδεολογίες παρουσιάζουν ως “φυσικό” (ή σύμφωνο με τον αδιαμφισβήτητο, βιολογικό τρόπο των πραγμάτων) το ότι οι άντρες κυβερνούν και οι γυναίκες υπηρετούν, η ρατσιστική ιδεολογία παρουσίαζε ως ‘φυσικό’, μέρος της κοινής λογικής για τους Ευρωπαίους του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, το ότι οι λευκοί ήταν ανώτεροι στο χώρο της διακυβέρνησης σε σχέση με τους “παιδαριώδεις ιθαγενείς”. Εμείς που ζούμε σε έθνη κράτη, πληρώνουμε φόρους για να συντηρούμε τα στρατεύματα των κρατών μας, δεν έχουμε ανάγκη μια κοινή λογική που να παρουσιάζει αυτό τον κόσμο των εθνών ως φυσικό;

(Billig 1995, σελ. 15)

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να μελετήσει την εθνική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων μέσα από μια κοινωνιοψυχολογική γενετική προοπτική. Σύμφωνα με αυτή, η εθνική ταυτότητα είναι μια κοινωνική ταυτότητα. Κατασκευάζεται δηλαδή κοινωνικά στη βάση της θεμελιώδους διαδικασίας της κατηγοριοποίησης που είναι απαραίτητη προκειμένου οι κοινωνικοί δράστες να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητα του κόσμου που τους περιβάλλει. Ταυτόχρονα, όμως, η εθνική ταυτότητα είναι και μια επιτακτική κοινωνική ταυτότητα (Duneen και Lloyd, 1991) καθώς υποστηρίζεται από την οικουμενική κατίσχυση της ιδεολογίας του εθνικισμού η οποία εγκαθιδρύει και συντηρεί στο χώρο της κοινής λογικής (φυσικοποιεί) την κοινωνική κατηγορία του έθνους. Η εθνική ταυτότητα δεν συλλαμβάνεται ως ένα ατομικό αίσθημα αλλά αντίθετα ως συγκεκριμένος τρόπος ζωής. Δεν εκλαμβάνεται ως ένας ενδο-ψυχικός μηχανισμός στο μυαλό των κοινωνικών δραστών αλλά αντίθετα, αναφέρεται σε ένα δυναμικό, ιστορικά συγκροτημένο πεδίο σημανόντων συμβόλων το οποίο διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται (μέσα από) το πλέγμα των αναρίθμητων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων στο πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας. Μακριά από ουσιοκρατικές και ομοιογενοποιητικές προσεγγίσεις της εθνικής ταυτότητας, η παρούσα εργασία, επιχειρεί να καταδείξει ότι η εθνική ομάδα συγκροτεί μια οϊωνεί αναστοχαστική ομάδα και ότι ο χώρος των σημανόντων συμβόλων της αποτελεί ένα χώρο αντιπαράθεσης και σύγκρουσης

ανάμεσα σε διαφορετικές θέσεις/ τόπους (ή τύπους) ταυτότητας, θέσεις που διαμορφώνονται και εξελίσσονται ιστορικά.

Κεντρικός ερευνητικός στόχος αυτής της εργασίας είναι να καταδείξει ότι ο χώρος των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων είναι οργανωμένος γύρω από δύο κεντρικές διαστάσεις (οργανωτικές αρχές) οι οποίες λειτουργούν ως ένα γνωστικό μετασύστημα υποστηρίζοντας συμβολικά διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας.

Στο πρώτο κεφάλαιο διαγράφεται το επιστημολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι τοποθετημένη η παρούσα εργασία, αυτό του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης αντιπαραβάλλοντας το από το κυρίαρχο στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας παράδειγμα της κοινωνικής νόησης.

Το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης, θεμελιωμένο στην καρτεσιανή σύλληψη του «γυμνού οικειτού ανθρώπου» διαχωρίζει τις γνωστικές διαδικασίες από το περιεχόμενο της σκέψης. Προσεγγίζει το γνωστικό σύστημα ως ένα οίονει επεξεργαστή πληροφοριών και επιχειρεί να μελετήσει τις γνωστικές διαδικασίες με τις οποίες τα άτομα επεξεργάζονται τις πληροφορίες του εξωτερικού κόσμου. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο παράδειγμα, το γνωστικό σύστημα, όταν λειτουργεί ομαλά, επεξεργάζεται διεξοδικά τις πληροφορίες που διαθέτει και καταλήγει σε συστηματική και λογικά συνεπή γνώση που αντιστοιχεί στην επιστημονική γνώση. Ωστόσο αυτό δε συμβαίνει πάντοτε. Συχνά το γνωστικό σύστημα οδηγείται σε λανθασμένα συμπεράσματα και λύσεις εξαιτίας διάφορων καταστάσεων και παραγόντων που το εμποδίζουν να λειτουργήσει σωστά υποχρεώνοντας το να παραλείψει να ακολουθήσει την αρκετά κοπιαστική και ιδιαίτερα απαιτητική τυπική επεξεργασία της πληροφορίας. Για το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης πίσω από την κοινή λογική, τον τρόπο σκέψης των καθημερινών ανθρώπων, βρίσκεται μια τέτοια δυσλειτουργία του γνωστικού συστήματος.

Σε αντίθεση με το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, δεν αναζητεί τις “στρεβλώσεις” της σκέψης των απλοϊκών ανθρώπων στη δυσλειτουργία του γνωστικού τους συστήματος ή στην

ελλειμματική επεξεργασία των διαθέσιμων πληροφοριών αλλά στο απόθεμα των κοινωνικών αναπαραστάσεων που χαρακτηρίζει την ομάδα στην οποία συμμετέχουν. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, η κοινή λογική της σύγχρονης εποχής, συγκροτούνται στο πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας, αναδύονται μέσα από τις αναρίθμητες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που εξελίσσονται στο εσωτερικό της και ταυτόχρονα συγκροτούν και διαμορφώνουν τη μορφή αυτών των αλληλεπιδράσεων.

Εγκαταλείποντας τον καρτεσιανό δυϊσμό που διαχωρίζει το σκεπτόμενο υποκείμενο από το αντικείμενο της γνώσης του, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης στρέφεται στη μελέτη της σκεπτόμενης κοινωνίας εστιάζοντας στη μελέτη της διάρθρωσης του ατομικού με το κοινωνικό. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο παράδειγμα οι κοινωνικές αναπαραστάσεις συγκροτούν την κοινωνική πραγματικότητα της ομάδας, στηρίζουν και ενισχύουν την ενδο-ομαδική επικοινωνία και θεμελιώνουν την κοινωνική της ταυτότητα. Προκειμένου να μελετήσει τη σκεπτόμενη κοινωνία ως το δυναμικό αποτέλεσμα και ταυτόχρονα το πλαίσιο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων που εξελίσσονται στο εσωτερικό της, ο Serge Moscovici, θεμελιωτής του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης, εισηγείται την τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή, το κοινωνικό δεν είναι μια εμπράγματον οντότητα η οποία συνθλίβει το ατομικό/ ψυχολογικό, αλλά το δυναμικό αποτέλεσμα του πλέγματος των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων στις οποίες εισέρχονται συνέχεια οι κοινωνικοί δράστες με προοπτική τη διαπραγμάτευση του κοινωνικού νοήματος.

Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας (θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας και θεωρία αυτο-κατηγοριοποίησης). Σύμφωνα με το θεμελιωτή του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας και εισηγητή της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας, Henri Tajfel, τα κοινωνικά φαινόμενα γενικότερα και η διομαδική συμπεριφορά ειδικότερα, έχουν ένα κατεξοχήν γνωστικό χαρακτήρα και απορρέουν από τη συνεχή προσπάθεια του έλλογου ανθρώπινου όντος προς αναζήτηση νοήματος. Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αναδεικνύει τον ψυχολογικό χαρακτήρα των κοινωνικών ομάδων τονίζοντας ότι η πρόσληψη της κοινής

κατηγοριακής υπαγωγής είναι αναγκαία και επαρκής συνθήκη για την εκδήλωση (διο)ομαδικής συμπεριφοράς.

Υποθετώντας τη διάκριση ανάμεσα σε διομαδική και διατομική συμπεριφορά, τόσο η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας όσο και η θεωρία της κοινωνικής αυτο-κατηγοριοποίησης, παρά τις διαφοροποιήσεις τους ως προς τον τρόπο που την ορίζουν, υποστηρίζουν ότι η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί εκείνη την υποθετική δομή η οποία παρεμβαίνει στη μετάβαση από τη μια μορφή συμπεριφοράς στην άλλη. Η θεωρία της κοινωνικής αυτο-κατηγοριοποίησης δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ομαδική συμπεριφορά επιμένει στον καθοριστικό ρόλο του κοινωνικού πλαισίου τόσο σε ότι αφορά στο επίπεδο της αυτο-κατηγοριοποίησης όπου θα λειτουργήσει το υποκείμενο όσο και σε ότι αφορά στο περιεχόμενο με το οποίο οι εκάστοτε κοινωνικές κατηγορίες θα επενδυθούν. Παρά την ιδιαίτερη έμφαση που δίνει στη ρευστότητα των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων αναγνωρίζει ότι τόσο η επιλογή τους όσο και το περιεχόμενό τους κινούνται στα πλαίσια που θέτουν ευρύτεροι κοινωνικοί θεσμοί όπως είναι η ιδεολογία. Σε ότι δε αφορά το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων, αναγνωρίζει ότι αυτές είναι κοινωνικές κατασκευές και διαμορφώνονται μέσα από τις διαδικασίες της κοινωνικής επιρροής.

Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας επιστημολογικά κινείται πολύ κοντά στο παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης καθώς επικεντρώνεται στο δυναμικό χαρακτήρα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και στον εξαρτημένο από το κοινωνικό πλαίσιο χαρακτήρα των ψυχολογικών διεργασιών. Αδυνατώντας, ωστόσο, να ενσωματώσει τη συγκρουσιακή σχέση του ατόμου με το κοινωνικό παραμένει εγκλωβισμένο σε στατικές αναγνώσεις των φαινομένων και των σχέσεων. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται μια κριτική αποτίμηση του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας και κατατίθεται μια πρόταση για μια γενετική προσέγγιση των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας στηριγμένη στο παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης. Πιο συγκεκριμένα προτείνεται ότι η εθνική ταυτότητα μπορεί να θεωρηθεί ως μια κοινωνική ταυτότητα η νοσηματοδότηση της οποίας απορρέει από την αναστοχαστική λειτουργία της σκεπτόμενης κοινωνίας. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή ο χώρος των

σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας είναι μεν κοινός (shared) όχι όμως συναινετικός (consensual). Αποτελεί ένα πεδίο σύγκρουσης και αντιπαράθεσης όπου οι κοινωνικοί δράστες και ιδιαίτερα οι επιτηδευματίες της ταυτότητας, οχυρωμένοι γύρω από διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας, διαγκωνίζονται ως προς το ποιος θα διαμορφώσει το συμβολικό περιεχόμενο της ομάδας και κατ' επέκταση τη μελλοντική της πορεία. Οι θέσεις/ τόποι ταυτότητας συγκροτούνται ιστορικά και λειτουργούν ως σημεία αδράνειας στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας κατευθύνοντας τις επιλογές των εθνικών υποκειμένων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο κεντρικός ερευνητικός προβληματισμός, αναπτύσσεται το ερευνητικό πλάνο, εξηγείται η μεθοδολογία και διατυπώνονται οι υποθέσεις της παρούσας έρευνας.

Το πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη διερεύνηση της κοινωνιογένεσης της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται πώς η εισαγωγή και διάδοση της ιδεολογίας του ελληνικού αλυτρωτισμού στην Κύπρο δημιούργησε το πλαίσιο εκείνο μέσα στο οποίο η ελληνορθόδοξη κοινότητα του νησιού μετασχηματίστηκε σε εθνική ομάδα. Η ιδεολογική κατίσχυση του ελληνικού αλυτρωτισμού στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας υποστηρίζει τον ηγεμονικό χαρακτήρα της ελληνοκεντρικής αναπαράστασης του νησιού και του λαού της στη βάση της οποίας αναπτύχθηκε ένα μαζικό και ιδιαίτερα μαχητικό κίνημα με στόχο την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

Στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας, αναδύεται στις αρχές της δεκαετίας του 1920 το εργατικό κίνημα το οποίο προτάσσοντας την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη επιχειρεί να κινητοποιήσει το σύνολο του κυπριακού πληθυσμού (Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους) στη βάση της εργατο-αγροτικής τάξης. Παρά την αποτυχία του εργατικού κινήματος να εξελιχθεί σε ένα κίνημα εξίσου μαζικό και δυναμικό με το ενωτικό κίνημα, εντούτοις τοποθετεί τις βάσεις για τη συγκρότηση μιας αριστερής υποκουλτούρας στο πλαίσιο της κυπριακής κοινωνίας όπου Τουρκοκύπριοι και Ελληνοκύπριοι συμμετέχουν σε κοινούς αγώνες. Στο περιθώριο της μετωπικής σύγκρουσης ανάμεσα στους δύο εθνικισμούς αναδύεται ένας χώρος αμοιβαιότητας και

αλληλεγγύης ανάμεσα στις δύο μεγαλύτερες κοινότητες του νησιού. Μέσα από το χώρο της αριστερής υποकुουτουρας, χώρο που συγκροτήθηκε στα πλαίσια των κοινών εργατικών και αγροτικών διεκδικήσεων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, οικοδομείται μια άλλη αναπαράσταση της Κύπρου, μια αναπαράσταση που δε τη θέλει ελληνική ή τουρκική αλλά κοινή πατρίδα Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων. Προβάλλει έτσι μια διαφορετική εκδοχή εθνικής ταυτότητας. Η συγκεκριμένη εκδοχή εθνικής ταυτότητας, χωρίς να την ακυρώνει, παραμερίζει την εθνική διαφοροποίηση.

Αναμφισβήτητη η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας στο νησί συνιστά ένα κομβικό ιστορικό σημείο για την εξέλιξη της δυναμικής στο εσωτερικό του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Από τη μια η εγκαθίδρυση ενός ανεξάρτητου κράτους στο νησί ακύρωνε το κεντρικό εθνικό στόχο που αφορούσε στην πολιτική ένωση με την Ελλάδα. Από την άλλη η εγκαθίδρυση ενός συνεταιρικού κράτους στο νησί, το οποίο φιλοδοξούσε να αποτελέσει κοινή πατρίδα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, αντιστρατευόταν την ηγεμονική ελληνοκεντρική, ανάμεσα στα μέλη της ελληνοκυπριακής κοινότητας, κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου και του λαού της. Η εγκαθίδρυση ενός συνεταιρικού κράτους στο νησί ταυτόχρονα ακύρωνε και τον κεντρικό πολιτικό στόχο της τουρκοκυπριακής ηγεσίας ο οποίος αφορούσε στη διχοτόμηση. Έτσι, και μετά την ίδρυση του νέου κράτους, στο εσωτερικό της κυπριακής κοινωνίας συνεχίζεται η διαλεκτική της μισαλλοδοξίας. Οι κυρίαρχες θέσεις στο εσωτερικό και των δύο κοινοτήτων παραμένουν απόλυτα εθνοκεντρικές και ουσιοκρατικές. Ξεκινώντας από την αρχή της επιβολής προσεγγίζουν το νέο κράτος ως έναν κατά τα μάλλον ή ήπτον ενδιάμεσο σταθμό προς την εθνική τους ολοκλήρωση (ένωση vs διχοτόμηση). Ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν με δυσπιστία το ενδεχόμενο της συνεργασίας και της κοινής πορείας.

Το έκτο κεφάλαιο παρακολουθεί, μέσα από τις δημόσιες τοποθετήσεις των επιτηδευματιών της εθνικής ταυτότητας, τη διαμόρφωση των θέσεων στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων των δύο κοινοτήτων αμέσως μετά το 1960. Στη συνέχεια επικεντρώνεται στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της

ελληνοκυπριακής κοινότητας μετά τις διακοινοτικές συγκρούσεις του 1963/1964. Η επιλογή της ελληνοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας (Μακάριος, ΑΚΕΛ) να εγκαταλείπει τον πολιτικό στόχο της ένωσης (ο οποίος ωστόσο εξακολουθεί να παραμένει το ευκαίριο), στρεφόμενη προς μια πολιτική διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος στη βάση της ανεξαρτησίας (εφικτό), οδηγεί σε κορύφωση τη σοβούσα ήδη από το τέλος του αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. ρήξη στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής εθνικόφρονας παράταξης. Η ρήξη αυτή οργανώνεται γύρω από το ιδεολογικό δίλημμα αδιαλλαξία/ αγωνιστικότητα vs διαλλακτικότητα/ συμβιβασμός και συμβάλλει στην ανάδυση ενός (κοινότοπου) ελληνοκυπριακού εθνικισμού. Στο χώρο των σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων διαμορφώνονται πλέον τρεις διαφορετικές θέσεις/ τόποι ταυτότητας: ο μαχητικός και ασυμβίβαστος ελληνοκεντρισμός, ο οποίος παραμένει σταθερός στο στόχο της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, ο ελληνοκυπριοκεντρισμός, που είναι έτοιμος να συμβιβαστεί με ένα ανεξάρτητο πλην όμως κάτω από τον έλεγχο των Ελληνοκυπρίων κράτος και ένας κυπριοκεντρισμός ο οποίος στηρίζει ακόμη τη θέση της Κύπρου ως κοινής πατρίδας Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων.

Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζεται σε αναπτυξιακή πλέον προοπτική η οντογένεση της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο το οποίο συμπληρώθηκε από 408 παιδιά ηλικίας από επτά μέχρι 11 χρόνων. Με βάση τα δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν επιβεβαιώνονται τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά ήδη από την ηλικία των έξι χρόνων καθίστανται ενεργοί δράστες στο πεδίο σημανόντων συμβόλων της ταυτότητας. Τα παιδιά από την ηλικία των έξι χρόνων είναι ενταγμένα σε μια δυναμική διαδικασία δόμησης ενός πλέγματος κοινωνικών ταυτοτήτων οι οποίες απορρέουν τόσο από τη συμμετοχή τους σε ομάδες άμεσες, εμπειρικές και “κοντινές” (ηλικία, τοπική ταυτότητα) όσο και από τη συμμετοχή τους σε μεγαλύτερες πιο αφηρημένες, πιο μακρινές αλλά και πιο εκτεταμένες (εθνική ταυτότητα, θρησκευτική ταυτότητα) κοινωνικές ομάδες.

Σε αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις που διαχειρίζονται την εθνική ταυτότητα ως κατά το μάλλον ή ήττον δεδομένη, σταθερή και συνεκτική με άλλα λόγια ως μια

εμπράγματα οντότητα (reified) την οποία υιοθετούν τα παιδιά μέσα από συγκεκριμένα στάδια στη βάση της γνωστικής τους ανάπτυξης, η παρούσα εργασία προτείνει ότι η εθνική ταυτότητα είναι ταυτόχρονα πλουραλιστική και δυναμική και ότι τα παιδιά μέσα από την πορεία κοινωνικοποίησης εντασσόμενα στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας, παίρνουν σε αυτό διαφορετικές θέσεις/ τόπους και υιοθετούν διαφορετικές εκδοχές εθνικής ταυτότητας.

Στο όγδοο κεφάλαιο επιχειρείται η διερεύνηση των θέσεων/ τόπων ταυτότητας στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων σήμερα. Η διερεύνηση αυτή στηρίζεται στα δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν με τη βοήθεια ερωτηματολογίου το οποίο χορηγήθηκε σε 604 υποκείμενα από τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες (8-9 χρόνων, 10-12 χρόνων, 15-16 χρόνων και φοιτήτριες/ φοιτητές). Για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας αναπτύχθηκαν δύο διαφορετικές κλίμακες. Η πρώτη είναι μια κλίμακα εθνικής ταύτισης (Κύπριοι) και φτιάχτηκε στη βάση προηγούμενων πολυδιάστατων κλιμάκων κοινωνικής ταύτισης οι οποίες αναπτύχθηκαν εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας. Η δεύτερη κλίμακα αποτελεί μια κλίμακα ελληνοκεντρισμού και κατασκευάστηκε στη βάση των επιχειρημάτων που προβάλλει ο ελληνοκεντρικός λόγος στο χώρο της ελληνοκυπριακής δημόσιας σφαίρας. Η εφαρμογή Ίεραρχικής Ανάλυσης σε Συστάδες στα παραγοντικά σκορ των συμμετεχόντων που προέκυψαν από την Παραγοντική Ανάλυση στο σύνολο των ερωτημάτων ανέδειξε τέσσερις διαφορετικές συστάδες που αντιστοιχούν σε τέσσερις διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας. Η πρώτη θέση αντιστοιχεί σε ένα Κυπριωτισμό ο οποίος εκφράζει μεγαλύτερη ταύτιση με την Κύπρο και παράλληλα ένα ήπιο ελληνοκεντρισμό. Η δεύτερη και η τρίτη θέση ταυτότητας εκφράζουν ένα πιο έντονο ελληνοκεντρισμό με τη διαφορά ότι η μια (Ελληνοτροπισμός) σημειώνει ένα ασθενέστερο κυπροκεντρισμό σε σχέση με την άλλη (Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός) η οποία εκδηλώνει ταυτόχρονα έντονο ελληνοκεντρισμό και έντονο κυπροκεντρισμό. Τέλος, η τέταρτη θέση (Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός) εκφράζει σε σχέση με τις υπόλοιπες, ένα ήπιο ελληνοκεντρισμό και ταυτόχρονα ένα ήπιο κυπροκεντρισμό. Η υπαγωγή των

υποκειμένων σε μια από τις τέσσερις αυτές συστάδες – θέσεις/ τόπους ταυτότητας, επηρεάζει το όνομα που επιλέγουν προκειμένου να αυτοπροσδιοριστούν εθνικά. Επηρεάζει επίσης τον τρόπο που προσλαμβάνουν τους Τουρκοκύπριους και τους Τούρκους, τις προσλαμβανόμενες πολιτισμικές επιδράσεις κάτω από τις οποίες διαμορφώνεται η σημερινή κυπριακή πολιτισμική πραγματικότητα αλλά και τον τρόπο που τοποθετούνται ως προς μια σειρά από θέματα που σχετίζονται λιγότερο ή περισσότερο άμεσα με τη σημερινή μορφή και την προοπτική του κυπριακού προβλήματος.

Κεφάλαιο Πρώτο

Η Σκεπτόμενη Κοινωνία :

Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης

Η παρούσα διδακτορική διατριβή έχει ως στόχο να αναπτύξει, και στη συνέχεια να εφαρμόσει, μια θεωρητική προσέγγιση διερεύνησης της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Ως επιστημολογικό πλαίσιο της εργασίας έχει επιλεγεί το κοινωνιοψυχολογικό παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης. Το συγκεκριμένο παράδειγμα, σε αντίθεση με το κυρίαρχο στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας παράδειγμα της κοινωνικής νόησης, προσεγγίζει την ανθρώπινη σκέψη και πράξη ως κοινωνική και δημόσια και όχι ως ατομική και ιδιωτική. Για το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, το ψυχολογικό δε διαχωρίζεται από το κοινωνικό αλλά διαρθρώνεται με αυτό. Ακριβώς για αυτό το λόγο το ερευνητικό ενδιαφέρον του συγκεκριμένου παραδείγματος δεν επικεντρώνεται στο μεμονωμένο σκεπτόμενο υποκείμενο αλλά στρέφεται στο χώρο της σκεπτόμενης κοινωνίας. Στρέφεται στο πλέγμα των αναριθμητών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων που εξελίσσονται καθημερινά ανάμεσα στους κοινωνικούς δράστες διερευνώντας τις σχέσεις που δημιουργούνται και το συμβολικό προϊόν (κοινωνική γνώση) που παράγεται και εξελίσσεται, μέσα στο πλαίσιο αυτών των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Κάθε κοινωνικός δράστης συμμετέχει στην οικοδόμηση ή/και εξέλιξη, και παράλληλα λειτουργεί ως φορέας, της κοινωνικής γνώσης που παράγει ένα κοινωνικό σύνολο.

Η κοινωνική γνώση που παράγει και διαχειρίζεται μια κοινωνική ομάδα διαμορφώνει τον τρόπο που τα μέλη της σκέφτονται και ενεργούν,

προμηθεύοντας τα με τους κατάλληλους προς τούτο συμβολικούς πόρους. Κεντρικός στόχος της παρούσας διδακτορικής διατριβής είναι να μελετήσει πώς οι κοινωνικοί δράστες συμμετέχουν στη νοηματοδότηση της εθνικής τους ταυτότητας αλλά και πώς στηρίζονται στο συμβολικό απόθεμα που η σκεπτόμενη κοινωνία παράγει προκειμένου να οικοδομήσουν τις υποκειμενικές τους εθνικές ταυτότητες.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται καταρχήν οι επιστημολογικές παράμετροι του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης σε μερική αντιδιαστολή με το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης. Στη συνέχεια η έμφαση δίνεται στη έννοια της σκεπτόμενης κοινωνίας και ειδικότερα στην έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων και των κοινωνικών λειτουργιών που αυτές επιτελούν. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται, στο τέλος του κεφαλαίου, στο ιδιαίτερο κοινωνιοψυχολογικό βλέμμα που προϋποθέτει η υιοθέτηση του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης και στις γενετικές του προεκτάσεις.

1.1. Ο συμβολικός χαρακτήρας της ανθρώπινης σκέψης και συμπεριφοράς

Στο έργο, *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών* (1973/2003), ο Clifford Geertz διατυπώνει τη θέση ότι το ανθρώπινο είδος, ατελές ή ανολοκλήρωτο εκ φύσεως, ολοκληρώνει τον εαυτό του μέσα από τις πιο συγκεκριμένες μορφές του πολιτισμού. Όπως υποδεικνύει ο κορυφαίος ανθρωπολόγος, το γεγονός αυτό πρωτίστως σχετίζεται με την πορεία της φυλογένεσης: η ανάδυση του *Homo Sapiens* –του Έφρωνου Ανθρώπου– από τη γενική κατάσταση του πρωτεύοντος, προέκυψε μέσα από τη σύζευξη, του πολιτισμικού προτύπου με το σώμα και τον εγκέφαλο, σε ένα αναδρασικό σύστημα όπου το καθένα διαμόρφωνε την πρόοδο του άλλου. Ως καρπός της εξέλιξης του συγκεκριμένου αναδρασικού συστήματος, ο εγκεφαλικός φλοιός του Έφρωνου Ανθρώπου, έχει ανάγκη το πολιτισμικό-συμβολικό απόθεμα της κοινωνίας – τα συστήματα των σημαινόντων συμβόλων-προκειμένου να κατευθύνει τη συμπεριφορά ή να οργανώνει την εμπειρία του. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Geertz (ο.π. σελ. 61),

Τα σύμβολα αυτά επομένως δεν αποτελούν απλές εκφράσεις, όργανα της βιολογικής, ψυχολογικής ή κοινωνικής μας ύπαρξης: αποτελούν

προσπατιούμενα αυτής της ύπαρξης. Δίχως ανθρώπους δεν υπάρχει φυσικά πολιτισμός αλλά εξίσου και σημαντικότερο, δίχως πολιτισμό δεν υπάρχουν άνθρωποι.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση διεμβολίζοντας τα παραδοσιακά δυσιστικά σχήματα τα οποία διαχωρίζουν και διακρίνουν ανάμεσα στο σκεπτόμενο υποκείμενο, το δημιουργό, και τον αντικειμενικό κόσμο, το δημιούργημα, θέλει τον πολιτισμό να ξεπερνά τα όρια ενός εξωτερικού και διακριτού από την ανθρώπινη φύση οικοδομήματος. Ο πολιτισμός, υπερβαίνοντας το χαρακτήρα του “κοσμήματος” ανάγεται σε ένα σύνολο μηχανισμών ελέγχου, πολιτισμικών προγραμμάτων ρύθμισης της συμπεριφοράς. Ο πολιτισμός με άλλα λόγια, πέραν από επίτευγμα του ανθρώπου συνιστά ταυτόχρονα και δομικό στοιχείο της ίδιας του της ύπαρξης. Η ανθρώπινη κοινωνική ύπαρξη δεν μπορεί να υπάρξει αφ’ αυτής αλλά στηρίζεται στην ικανότητα του ανθρώπου να παράγει και να χειρίζεται συμβολικά προϊόντα. Η ανθρώπινη κατάσταση, Πολιτισμός και ανθρώπινη νόηση, εξελίχθηκαν από κοινού με αποτέλεσμα το ανθρώπινο νευρικό σύστημα όχι μόνο να επιτρέπει απλώς την ανάπτυξη και απόκτηση πολιτισμού αλλά, ταυτόχρονα, και προκειμένου να λειτουργήσει, να το επιβάλλει θετικά (Geertz, ο.π. σελ. 78).

Στη βάση της παραπάνω του προσέγγισης, ο Geertz, απορρίπτει τη δυνατότητα μελέτης αυτού που αποκαλεί “πραγματική φύση” του ανθρώπου. Μια έννοια που φιλοσοφικά αντλεί την καταγωγή της στον Descartes και το “γυμνό σκεπτόμενο διανοητή”. Λαμβάνοντας υπόψη, αφενός, τη στενή διάρθρωση του πολιτισμικού προτύπου με το ανθρώπινο είδος και, αφετέρου, παίρνοντας ως δεδομένη τη ποικιλότητα που χαρακτηρίζει, τόσο διαχρονικά όσο και συγχρονικά, τις πολιτισμικές εκφράσεις, θεωρεί κάθε προσπάθεια να χαραχτεί μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο σταθερό και οικουμενικό, και στο πρόσκαιρο και ευμετάβλητο, “το τοπικό/ πολιτισμικό του ένδυμα”, έργο αδύνατο και χωρίς νόημα. Όπως χαρακτηριστικά το θέτει ο κορυφαίος ανθρωπολόγος, η αναζήτηση της ουσίας του ανθρώπου, του Ανθρώπου με κεφαλαίου “Α”, της μεταφυσικής οντότητας της οποίας όλοι οι άνθρωποι δεν είναι παρά αντανakλάσεις, διαστρεβλώσεις, προσεγγίσεις, αποτελεί μια

αναζήτηση μάταιη στο βωμό της οποίας θυσιάζεται η εμπειρική οντότητα, ο άνθρωπος με μικρό “α”.

1.2. Κοινωνική νόηση vs κοινωνική γνώση

1.2.1. Το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης

Η πιο πάνω τοποθέτηση του Geertz είναι απόλυτα συμβατή με την κριτική που το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης ασκεί στο παράδειγμα της κοινωνικής νόησης. Το κυρίαρχο στο χώρο της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας παράδειγμα της κοινωνικής νόησης θεμελιωμένο στον καρτεσιανό ορθολογισμό παραμένει εγκλωβισμένο σε ένα μεθοδολογικό ατομικισμό, επιμένει να αναζητά την ουσία του Ανθρώπου με κεφαλαίο “Α”. Επικεντρωμένο στη μελέτη του ανθρώπινου γνωστικού συστήματος, ως κατεξοχήν διεκπεραιωτή/επεξεργαστή πληροφοριών, υποστηρίζει τη σύλληψη του ανθρώπου ως ατομικό και υπαρξιακά αυτόνομο σκεπτόμενο υποκείμενο. Από την άλλη, το θεωρητικό παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, επικεντρώνεται στη μελέτη όχι του ανθρώπου, ως γενική και οικουμενική κατηγορία, αλλά του κοινωνικού υποκειμένου, ως ατομοικοποιημένης έκφρασης της κοινωνίας. Αναγνωρίζοντας τη δυναμική διάθρωση του ατομικού με το κοινωνικό, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης στρέφεται στη μελέτη της σκεπτόμενης κοινωνίας.

Το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης εστιάζεται στη μελέτη των νοητικών διαδικασιών οι οποίες καθοδηγούν την κοινωνική αλληλεπίδραση (Oregario και Fiske, 1999, σελ. 35). Σύμφωνα με τους Fiske και Taylor (1991, σελ. 1), οι ερευνητές που εργάζονται εντός του συγκεκριμένου παραδείγματος μελετούν «πώς οι συνηθισμένοι άνθρωποι σκέφτονται για τους άλλους ανθρώπους, και πώς σκέφτονται για το πώς σκέφτονται για τους άλλους ανθρώπους». Η κοινωνική νόηση φιλοδοξεί να μελετήσει τον τρόπο που σκέφτεται και συμπεριφέρεται ο συνηθισμένος άνθρωπος με το υγιές μυαλό, ο οποίος δεν είναι ούτε πολύ έξυπνος, ούτε πολύ χαζός, ούτε πολύ μορφωμένος ούτε πολύ αμόρφωτος (Moscovici, 1995). Με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά τοποθετεί στο επίκεντρο της μελέτης της την κοινή λογική. Γιατί ανεξάρτητα από το

εννοιολογικό περιεχόμενο και την αξιολογική αποτίμηση του όρου, η κοινή λογική αποτελεί τον προνομιακό χώρο του απλού και καθημερινού ανθρώπου.

Στα πλαίσια της κοινωνικής νόησης, και στην προσπάθεια να παρασταθεί το τρόπος που ο απλός/καθημερινός άνθρωπος σκέφτεται, προτάθηκαν διάφορα μοντέλα (Leyens και Dardenne, 1996). Το πρώτα από αυτά θεμελιώνονται στις κοινωνιοψυχολογικές θεωρίες της δεκαετίας του 1950 οι οποίες υπηρετούν την αρχή της ομοιότητας (Θεωρία της Ισορροπίας, Heider, 1958, Θεωρία της Γνωστικής Ασυμφωνίας, Festinger, 1954, Ψυχο-Λογικό Μοντέλο, Abelson και Rosenberg, 1958). Σύμφωνα με την αρχή της ομοιότητας, το ανθρώπινο γνωστικό σύστημα χαρακτηρίζεται από μια γενική τάση να αναζητά την ισορροπία ανάμεσα στα γνωστικά στοιχεία που κατέχει σχετικά με ένα δεδομένο κοινωνικό αντικείμενο ή μια κοινωνική κατάσταση. Ενδεχόμενη διατάραξη της γνωστικής αυτής ισορροπίας οδηγεί, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη αρχή, σε κατάσταση έντασης. Ως επακόλουθο της δημιουργηθείσας έντασης, ενεργοποιούνται διάφορες γνωστικές στρατηγικές ώστε να επιτευχθεί η λύση της (Guimelli, 1999, σελ. 40). Όπως σημειώνει ο Παπαστάμου (2001, σελ. 176), οι θεωρίες αυτές «δεν περιορίζονται να κάνουν τον άνθρωπο ψυχολογικά ορατό αλλά επιπλέον δίνουν γι' αυτόν μια εικόνα διαφορετική από εκείνη που είχαμε μέχρι τώρα: ο άνθρωπος, με την τάση που αποκτά να διασφαλίζει τη «γνωστική» - και όχι μόνο - ισορροπία του και να διεκδικεί τη συνεκτικότητα της σκέψης του και της εν γένει συμπεριφοράς του, μετατρέπεται σε ένα όν συνεπές και άκρως εκλογικευτικό» (δες επίσης Leyens και Dardenne, 1996, σελ. 123-124). Η συγκεκριμένη θεώρηση του ανθρώπου, σηματοδότησε τη γνωστική επανίδρυση της κοινωνικής ψυχολογίας στα μέσα του 20^{ου} αιώνα (Hogg και Abrams, 1999, σελ. 5).

Εντός το παραδείγματος της κοινωνικής νόησης αναπτύχθηκαν διάφορα μοντέλα που επιχειρούσαν να παρουσιάσουν και να περιγράψουν τον τρόπο σκέψης του απλού ανθρώπου στο πλαίσιο της καθημερινότητάς του. Το πρώτο από τα μοντέλα αυτά είναι το μοντέλο του απλοϊκού επιστήμονα (naive scientist). Οι θεωρητικές καταβολές του μοντέλου απαντούν στο ερευνητικό πρόγραμμα του Asch, αναφορικά με τις διαδικασίες με τις οποίες οι άνθρωποι

προσλαμβάνουν την εικόνα κάποιου άλλου ανθρώπου, αλλά ειδικότερα στο έργο του Heider (1958), *Η ψυχολογία των διαπροσωπικών σχέσεων*. Στο έργο όπου ο Αμερικανός κοινωνικός ψυχολόγος έχοντας ως στόχο να μελετήσει την κοινή λογική, εισάγει τη θεωρία απόδοσης (attribution theory).

Ο απλοϊκός επιστήμονας επιχειρεί να βάλει μια τάξη στο πλούσιο σε πληροφορία περιβάλλον του και για τούτο στηρίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό σε λαϊκές/απλοϊκές “επιστημονικές θεωρίες”. Στην προσπάθεια του αυτή επεξεργάζεται κατά τρόπο ολιστικό τις πληροφορίες που συλλέγει, τις συσχετίζει με προηγούμενες του εμπειρίες, διατυπώνει ελέγχει και επικυρώνει υποθέσεις με σαφή στόχευση να εξάγει συμπεράσματα ικανά να του επιτρέψουν να αποδώσει αιτίες και να προβεί σε προβλέψεις σχετικά με τα φαινόμενα που παρατηρεί. Βασική του επιδίωξη, με άλλα λόγια, είναι αυτή κάθε θετικιστή επιστήμονα. Να συνδέσει τα πράγματα και τα φαινόμενα που παρατηρεί με σχέσεις αιτίου – αποτελέσματος έτσι ώστε αυτά να συγκροτούν αντιληπτικές ενότητες (Augoustinos και Walker, σελ. 61).

Το παράδειγμα του απλοϊκού επιστήμονα κυριάρχησε στις Ηνωμένες Πολιτείες στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και σχεδόν όλη τη δεκαετία του 1970. Οι έρευνες στα πλαίσια της θεωρίας της απόδοσης, αποτελούν τον καλύτερο πρεσβευτή του μοντέλου. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 το μοντέλο άρχισε να δέχεται μια έντονη κριτική καθώς διαπιστωνόταν ότι οι άνθρωποι σπάνια ακολουθούν λογικά βήματα όταν σκέφτονται για τους άλλους (Operario και Fiske, 1999b, σελ. 66). Χαρακτηριστικά είναι τα σχόλια του Moscovici (1995, σελ. 79):

Ο απλοϊκός σοφός λοιπόν είναι ένας κακός σοφός. Είναι αδιάβλητος στην πληροφορία, περιορίζεται να επαληθεύει τις θεωρίες του, αντί να παραποιεί τις θεωρίες και εξηγεί οτιδήποτε παρατηρεί βαισιζόμενος στις προσωπικές αιτίες. Τα είναι αυτό που τον κάνει να είναι τόσο αδιάφορος, να έχει τέτοια απέχθεια για την πραγματικότητα; Γιατί αρνείται να διορθώσει τα συστηματικά λάθη του και τις προϋποθέσεις του, ενώ στα μάτια μας, το ανθρώπινο πνεύμα είναι κατά τρόπο φυσικό και σταθερό απασχολημένο να προφυλαχθεί από τέτοια λάθη; Φαίνεται πως πρέπει να κατηγορήσουμε την άγνοια του για τους κανόνες της λογικής και την έλλειψη προπόνησης στο να σκέφτεται ξεκάθαρα.

Υπό το φως της πιο πάνω κριτικής το μοντέλο του απλοϊκού επιστήμονα θεωρήθηκε ως ένα μάλλον κανονιστικό παρά ρεαλιστικό μοντέλο. Ένα μοντέλο που περιέγραφε πώς οι άνθρωποι θα έπρεπε να σκέφτονται και όχι πώς στην

πραγματικότητα σκέφτονταν. Η διαπίστωση τούτη οδήγησε στην αναζήτηση νέων μοντέλων στο χώρο. Ανάμεσα σε αυτά ξεχωρίζουν το μοντέλο του *γνωστικά οικονομίου* (cognitive miser) και το μοντέλο του ανθρώπου ως διεκπεραιωτή/επεξεργαστή πληροφορίας (information processor) (Fiske και Taylor, 1991).

Το μοντέλο του *γνωστικά οικονομίου*, υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος καθίσταται επιρρεπής σε λάθη και διαστρεβλώσεις ως αποτέλεσμα των περιορισμένων γνωστικών πόρων που διαθέτει. Ο *γνωστικά οικονομός*, αντισταθμίζει την ακρίβεια με τη λειτουργικότητα (Operario και Fiske, 1999a, σελ. 36). Στην προσπάθειά του να διατηρήσει ένα απόθεμα γνωστικών πόρων (ή εξαιτίας της γνωστικής τους σκνηρίας (!) δες Nisbett και Ross, 1980) καταφεύγει σε βολικές γνωστικές συντομεύσεις (convenient shortcuts). Τέτοιες θεωρούνται οι διάφορες ευρητικές τεχνικές (heuristics), τα σενάρια, τα σχήματα κ.λπ.. Από την άλλη, το *μοντέλο του ανθρώπου ως επεξεργαστή πληροφορίας*, υιοθετεί μια αναλογία από το χώρο της πληροφορικής και περιγράφει τον άνθρωπο ως ένα ψυχρό αλλά και συνάμα ατελή σκεπτόμενο (Operario και Fiske, 1999a, σελ. 36). Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο η γνωστική δραστηριότητα του ανθρώπου κατευθύνεται περισσότερο από τα εισερχόμενα δεδομένα (μέσω των αισθήσεων) παρά από τις θεωρίες σχετικά με τα δεδομένα αυτά.

Σύμφωνα με τα μοντέλα του *γνωστικά οικονομίου* και του *διεκπεραιωτή/επεξεργαστή πληροφορίας*, ο καθημερινός άνθρωπος είναι καταδικασμένος στη διάπραξη "γνωστικών αυθαιρεσιών". Τα στερεότυπα, η επιλεκτική μνήμη, ο εθνοκεντρισμός, η διαμόρφωση προσδοκιών για τους άλλους στη βάση της κοινωνικής τους υπαγωγής, είναι εγγενή στην ανθρώπινη φύση. Απορρέουν από την αρχιτεκτονική και τον τρόπο λειτουργίας του ανθρώπινου γνωστικού συστήματος. Μια τέτοια προσέγγιση, ωστόσο, ελλοχεύει τον κίνδυνο ολικής ηθικής απο-ενοχοποίησης των συγκεκριμένων «δυσλειτουργιών». Μιας ηθικής απο-ενοχοποίησης που είναι δυνατόν να θεμελιωθεί στη θέση ότι αυτές προκύπτουν ως αποτέλεσμα ενός εσφαλμένου μεν, ηθικά δε ουδέτερου, προγραμματισμού του ανθρώπινου επεξεργαστή πληροφοριών.

Μπροστά σε ένα τέτοιο κίνδυνο κρίθηκε αναγκαία η εξέταση των κινήτρων ως μιας βασικής παραμέτρου σε ότι αφορά στον τρόπο που ενεργεί και σκέφτεται ο καθημερινός άνθρωπος (Fiske, 2004). Αυτή η προσπάθεια οδήγησε στο μοντέλο του “παρακινούμενου τακτικιστή” (motivational tactician). Ο *παρακινούμενος τακτικιστής* περιγράφεται ως «ένας πλήρως δεσμευμένος διανοητής [που] επιλέγει κάθε φορά γνωστική στρατηγική ανάμεσα σε πολλαπλές διαθέσιμες με βάση τους στόχους, τα κίνητρα και τις ανάγκες του» (Fiske και Taylor, 1991, σελ. 13). Το μοντέλο του *παρακινούμενου τακτικιστή* παραπέμπει πλέον σε μια πιο σύνθετη περιγραφή του σκεπτόμενου υποκειμένου. Αναφέρεται σε μια οντότητα που στη διαδικασία της αντίληψης και την αλληλεπίδραση φέρει μαζί της τις δικές της αξίες, εμπειρίες, δομές γνώσης και προσωπικά κίνητρα (Operario και Fiske, 1999b, σελ. 67). Βασική θέση του μοντέλου είναι ότι η γνωστική επεξεργασία κινείται σε ένα συνεχές, εκτεινόμενο από τον πλέον συστηματικό και μεθοδικό μέχρι τον πλέον απλοϊκό τρόπο σκέψης. Η κίνηση στο συνεχές αυτό ρυθμίζεται, αφενός, από τη διαθέσιμη πληροφορία και, αφετέρου, από τα κίνητρα του ίδιου του προσλαμβάνοντος υποκειμένου (Fiske, 2004). Στην απουσία οποιουδήποτε ενδιαφέροντος ή κινήτρου, οι παρακινούμενοι τακτικιστές είναι δυνατόν να στηρίξουν την εντύπωση τους για κάποιο στόχο σε μια από τις κατηγοριακές υπαγωγές του. Η παρουσία ενός κινήτρου, από την άλλη, όπως είναι για παράδειγμα η αλληλεξάρτηση (Ruscher, Fiske και Schnake, 2000), είναι δυνατόν να οδηγήσει σε μια πιο συστηματική επεξεργασία. Στην περίπτωση αυτή η κατηγοριακή υπαγωγή υποβάλλεται σε μια κριτική διερεύνηση. Ο *τακτικιστής* επιδιώκει να συμπληρώσει την κατηγοριακή πληροφόρηση που ήδη διαθέτει με τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά του στόχου.

Συνοπτικά, εντός του παραδείγματος της κοινωνικής νόησης και ανεξάρτητα από τις όποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στα προτεινόμενα μοντέλα, ο απλός και καθημερινός άνθρωπος προσεγγίζεται μέσα από την οπτική του μοναχικού και γυμνού διανοητή. Σε κάθε περίπτωση, έδρα της ψυχικής πραγματικότητας είναι το άτομο. Αυτό δε, κινείται στη βάση μιας φυσικής ανθρώπινης νοημοσύνης που προσομοιάζει, σε ότι αφορά στη λειτουργία της, σε μια υπολογιστική μηχανή. Η καθημερινή επιστημολογία, ο

τρόπος που σκέφτεται ο *απλοϊκός επιστήμονας*, αποτελεί μια ειδική περίπτωση της τυπικής επιστημολογίας (Wagner και Hayes, 2005, σελ. 54). Ο απλοϊκός επιστήμονας αναζητεί αιτιακές σχέσεις, λειτουργεί γραμμικά και στηρίζεται στην λογική επαγωγή για να εξάγει λογικά και συνεπή συμπεράσματα. Ωστόσο, η προσπάθειά του συχνά αποδεικνύεται ανεπιτυχής καθώς για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους (άρρητες θεωρίες, γνωστική οικονομία, ανεπάρκεια στο χειρισμό των κανόνων της λογικής, έλλειψη αποτελεσματικού κινήτρου κτλ.) υποκύπτει σε συστηματικά λάθη τα οποία παραπέμπουν σε ένα ον παράλογο (Moscovici και Hewstone, 1984, σελ. 552). Σε σχέση με την *τυπική ανθρώπινη νοημοσύνη*, ο τρόπος σκέψης του απλοϊκού ανθρώπου υστερεί, είναι ελλειμματικός, ως εκ τούτου κατώτερος: «η γνωστική δραστηριότητα του αμύητου είναι εκ των προτέρων ερμηνεύσιμη σαν μια στοιχειώδης έκδοση αυτής του σοφού και επομένως θεωρείται σαν σχεδόν ανώμαλη ή ίσως και παθολογική» (Moscovici, 1995, σελ. 85).

1.2.2. Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης

Το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης μελετώντας τον τρόπο που σκέφτεται και ενεργεί ο καθημερινός άνθρωπος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτός, ενώ προσπαθεί να λειτουργήσει όπως κάθε επιστήμονας, δεν το κατορθώνει πάντα. Εντός του συγκεκριμένου παραδείγματος κάθε ανθρώπινη εκδήλωση (συμπεριφορά ή σκέψη) “αποκλίνουσα” από τη συμπεριφορά ή/και τον τρόπο σκέψης ενός ορθολογικού όντος αποδίδεται στην αποτυχία ή αδυναμία χρησιμοποίησης ή πλήρους αξιοποίησης των δυνατοτήτων που παρέχει το ανθρώπινο γνωστικό σύστημα, είναι ως εκ τούτου προβληματική ή ελλειμματική. Πρόκειται ουσιαστικά για μια προσέγγιση που απαξιώνει τον τρόπο σκέψης του καθημερινού ανθρώπου προτάσσοντας αυτόν του μεθοδικού ορθολογιστή. Οι καταβολές της απαξίωσης του τρόπου σκέψης του κοινού ανθρώπου ή της μάζας απαντώνται στη φιλοσοφική παράδοση του Διαφωτισμού. Ο Descartes, επαναφέροντας την πλατωνική διάκριση ανάμεσα σε δόξα και επιστήμη και την αντίστοιχη αριστοτελική ανάμεσα σε φρόνηση και νου, διαπραγματεύεται τα όρια της έμφυτης στον άνθρωπο λογικής ικανότητας / *bon sens* , σε σχέση με τις

δυνατότητες του επιστημονικού/μεθοδικού Λόγου. Σύμφωνα με την καρτεσιανή θεώρηση, το *προσλαμβανόν υποκείμενο* προκειμένου να αναπαραστήσει με αποτελεσματικότητα τον εξωτερικό κόσμο δεν μπορεί να στηριχτεί αποκλειστικά στο Λόγο/ *bon sens* αλλά χρειάζεται να καταφύγει στο *cogito* και να εφαρμόσει την κατάλληλη προς τούτο μέθοδο (Markova, 2003). Αυτή η θεώρηση αποτέλεσε τον προπομπό μιας ευρέως διαδεδομένης στη δυτική σκέψη υποτίμησης του περιεχομένου και του τρόπου σκέψης του απλού, καθημερινού ανθρώπου. Μια υποτίμηση που θα φθάσει, στο έργο ορισμένων από τους κορυφαίους φιλόσοφους του Διαφωτισμού, μέχρι και την παντελή απαξίωση. Όπως το θέτει πολύ εύστοχα ο Kaufman (2002, σελ.332):

οι κάθε είδους κληρονομημένες ιδέες που φέραμε από το παρελθόν, και ειδικότερα η κοινή λογική, οι «δημώδεις» απόψεις, θα παραμερίζονταν στα πλαίσια του ορθολογιστικού πνεύματος της επιστημονικής διερεύνησης, οι δυνάμεις της σύμβασης θα κατατροπώνονταν από τα στρατεύματα της αλήθειας.

Η άποψη του Diderot ότι «δεν πρέπει να εμπιστευόμαστε τη γνώμη της αδαών και παράλυτων μαζών σε ότι αφορά στον τρόπο σκέψης και της φιλοσοφίας καθώς είναι φωνή κακίας, βλακείας, απανθρωπιάς, παραφροσύνης και προκατάληψης» (Farge, 1992, σελ. 71) αποτελεί ακριβώς έκφραση αυτής της γενικότερης απαξίωσης.

Η διαφοροποίηση του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης από το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης αποτυπώνεται καθαρά στον τρόπο που αυτή προσεγγίζει την κοινή λογική, τον τρόπο και ταυτόχρονα το περιεχόμενο σκέψης του απλού καθημερινού ανθρώπου.

Ο Moscovici υπογραμμίζοντας την απαξίωση, της κοινής λογικής, εντός του παραδείγματος της κοινωνικής νόησης, επισημαίνει παράλληλα την επιστημολογική της συνάφεια με την αντίστοιχη απαξίωση είτε του τρόπου σκέψης των πρωτογόνων είτε του τρόπου σκέψης των παιδιών. Όπως σημειώνει, και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για μορφές σκέψης που «στερούνται εξίσου τα φώτα της επιστήμης και της χρήσης της ενήλικης και πολιτισμένης σκέψης» (Moscovici και Hewstone, 1984, σελ. 552). Σε άλλο του κείμενο, ο ίδιος, υποστηρίζει ότι η κοινή λογική παρουσιάζει ένα πλούτο και μια ποικιλότητα

πολύ όμοια με τη γλώσσα και την καθημερινή μας ζωή. Πιο συγκεκριμένα γράφει (Moscovici, 2001, σελ. 17) ,

οι ιδιορρυθμίες της σκέψης των απλοϊκών καθημερινών ανθρώπων θα μπορούσαν να οφείλονται όχι στις διαστρεβλώσεις του συλλογισμού τους αλλά στις λαθεμένες τους κοινωνικές αναπαραστάσεις οι οποίες τους οδηγούν σε συμπεράσματα τα οποία είναι από επιστημονικής άποψης μη ακριβή. Αυτές οι αναπαραστάσεις δεν εξαρτώνται από το άτομο, [αλλά] υπονοούν ένα κοινωνικό υποκείμενο διακριτό από το άτομο. Παρουσιάζονται με περιεχόμενα και χαρακτηριστικά τα οποία δεν είναι δυνατόν να εξηγηθούν λαμβάνοντας μόνο υπόψη τις ατομικές κρίσεις ως τέτοιες

Αντί του μοντέλου του απλοϊκού επιστήμονα ή καλύτερα το μοντέλο ενός ψυχρού γνωστικού υποκειμένου που διεκπεραιώνει την επεξεργασία πληροφοριών, ο ίδιος προτείνει το μοντέλο του *ερασιτέχνη σοφού*. Ο ερασιτέχνης σοφός άμεσα τοποθετημένος εντός της κοινωνίας και της κουλτούρας είναι,

ανθρώπινος και διανοούμενος, ο οποίος όντως έχει μια θέση στην επιστήμη και συνεχίζει να υπάρχει ακόμα και σήμερα σε ορισμένους κλάδους της επιστήμης. Αυτός ο ερασιτέχνης σοφός έχει για κίνητρο τις προηγούμενες, ήδη επεξεργασμένες γνώσεις του και συνεχίζει την προσπάθειά του προσαρμόζοντάς την στα ενδιαφέροντά του. Εξαιτίας αυτής της γνώσης, δημιουργεί τις πληροφορίες που τον βοηθούν να καταλάβει τον κόσμο μέσα στον οποίο ζει.

(Moscovici, 1995, σελ. 93)

Εντός του παραδείγματος της κοινωνικής νόησης η λαϊκή επιστημολογία (ο τρόπος σκέψης του ανθρώπου στην καθημερινότητά του) αποτελεί ένα κακέκτυπο της τυπικής (επιστημονικής) επιστημολογίας. Αντίθετα εντός του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης (σκέψης) λαϊκή και τυπική επιστημολογία συγκροτούν δύο διαφορετικές μεταξύ τους επιστημολογίες, «οδηγούν σε μια διακλάδωση -bifurcation- αναφέρονται σε δύο εντελώς διαφορετικές μορφές γνώσης ή απόκτησης της γνώσης» (Moscovici και Hewstone, 1984, σελ. 546).

Από τη μια, η επιστημονική επιστημολογία, αναφέρεται σε έναν τυπικό τρόπο σκέψης ο οποίος μεταμορφώνει, με τη βοήθεια της λογικής, και συστηματοποιεί τη συσσωρευμένη από την παράδοση γνώση, την κοινή λογική. Είναι ένας τρόπος σκέψης που αναστοχάζεται που αναζητεί και φθάνει στην “αλήθεια”. Ελέγχει και διαμορφώνει κριτήρια για να ακυρώσει ή να επικυρώσει τους συλλογισμούς του. Από την άλλη, η λαϊκή επιστημολογία, αντιστοιχεί σε ένα μη τυπικό τρόπο

σκέψης, περισσότερο «φυσικό», πιο αυθόρμητο και πιο άμεσο. Όπως σημειώνουν οι Moscovici και Hewstone (όπως πρ. σελ. 547),

Στην περίπτωση αυτή οι άνθρωποι ξέρουν άμεσα αυτό που ξέρουν. Επιδιώκουν να διαρθρώσουν τη σημασία για αυτούς τους ίδιους, μέσα στη ζωή τους [...] αυτός ο τρόπος σκέψης επηρεάζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις προγενέστερες απόψεις ή τα στερεότυπα της γλώσσας.

Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης θεωρεί ότι δεν είναι δυνατόν να διαχωριστούν οι διαδικασίες γνωστικής επεξεργασίας, που χαρακτηρίζουν τη σκέψη, από το γνωστικό περιεχόμενο της σκέψης. Για τούτο ακριβώς κρίνει ως ανεπαρκή τη μεταφορά που θέλει το ανθρώπινο γνωστικό σύστημα ως ένα επεξεργαστή πληροφοριών, που λειτουργεί στη βάση πάντα των ιδίων αρχών και κανόνων. Η παραγνώριση του περιεχομένου και της ιδιομορφίας της κοινής λογικής οδηγεί στην αντιμετώπιση της ως ενός οικοδομήματος παραλογισμών και εσφαλμένων ιδεών (Moscovici, 2001, σελ. 16). Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, αφήνοντας πίσω το μοναχικό σκεπτόμενο υποκείμενο, ρίχνει το ενδιαφέρον του στη σκεπτόμενη κοινωνία στη βάση της παρατήρησης ότι «είμαστε υποχρεωμένοι να παραδεχτούμε ότι οι γνωστικές διαδικασίες δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν επαρκώς χωρίς να λάβουμε υπόψη την καθημερινή γνώση και ότι αυτή η καθημερινή γνώση δε συνίσταται από τίποτα άλλο πέρα από τη φυσική και την κοινωνική ιστορία» (Fransisco Varela, 1990, σελ. 97, αναφέρεται από Flick, 1998, σελ. 41). Με άλλα λόγια το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, αποστασιοποιείται, από την εξέταση της οικουμενικής λογικής σκέψης και επιχειρεί να μελετήσει τον άνθρωπο με μικρό "α", ως μια συγκεκριμενοποιημένη οικουμενικότητα. Μετακινεί το ενδιαφέρον του από την τυπική λογική σκέψη που χαρακτηρίζει το γυμνό διανοητή, στη μελέτη της συμβολικής σκέψης η οποία παράγεται στο πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας. Κοινωνική γνώση και κοινωνική νόηση αποτελούν δύο μεταξύ τους αντιθετικά επιστημολογικά και ιδεολογικά ερευνητικά ρεύματα (Παπαστάμου, 2001, σελ. 178). Αυτό αποτυπώνεται και στον τρόπο που επιχειρείται να μελετηθούν τα φαινόμενα της εθνικής ταυτότητας στο κάθε παράδειγμα ξεχωριστά. Το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης επικεντρώνόμενο στον γυμνό σκεπτόμενο άνθρωπο, ενδιαφέρεται πρωτίστως να διερευνήσει τις ατομικές γνωστικές

διαδικασίες που παρεμβάλλονται στην εκδήλωση της κοινωνικής συμπεριφοράς. Εντός του συγκεκριμένου παραδείγματος υιοθετείται η άποψη ότι η εθνική ταυτότητα όπως και κάθε άλλη κοινωνική ταυτότητα σχετίζεται με συγκεκριμένες γνωστικές διεργασίες ή/και στρεβλώσεις (bias) με ένα, κατά το μάλλον ή ήττον, οικουμενικό χαρακτήρα επαναλαμβανόμενες, κατά πανομοιότυπο τρόπο, σε διάφορα κοινωνικά πλαίσια. Από την άλλη, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης, έχοντας μεταφέρει το ερευνητικό του ενδιαφέρον στη σκεπτόμενη κοινωνία, ενδιαφέρεται να μελετήσει το πώς η υπαγωγή σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα διαμορφώνει συγκεκριμένα κοινωνικά υποκείμενα. Εντός του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης, οι κοινωνικοί δράστες, μέσα από την εθνική τους υπαγωγή, οικοδομώντας δηλαδή εθνικές ταυτότητες, αποκτούν πρόσβαση στο χώρο των σημανόντων συμβόλων της εθνικής ομάδας τον οποίο και χρησιμοποιούν για να επενδύσουν με νόημα και να οργανώσουν τη δράση και τις αντιλήψεις τους. Ακριβώς για το λόγο αυτό η μελέτη των φαινομένων της εθνικής ταυτότητας προϋποθέτει τη μελέτη του πεδίου σημανόντων συμβόλων της εθνικής ομάδας, προϋποθέτει τη μελέτη της σκεπτόμενης κοινωνίας.

1.3. Σκεπτόμενη κοινωνία

1.3.1. Η τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων

Όπως έχει ήδη υπογραμμιστεί, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης θεμελιώνεται στη θέση ότι ο άνθρωπος είναι κατεξοχήν κοινωνικό υποκείμενο, προϊόν μιας κοινωνίας, που στο σημερινό “δυτικό πολιτισμό” παράλληλα κοινωνικοποιεί και εξατομικεύει (Moscovici, 2000b, σελ. 113). Στη σκέψη του Moscovici, θεμελιωτή του συγκεκριμένου παραδείγματος, είναι αδιανόητη η μελέτη του ατομικού ανεξάρτητα από το πλαίσιο σημανόντων συμβόλων όπου αυτό είναι τοποθετημένο. Τα συμβολικά προϊόντα είναι σε μεγάλο βαθμό δεδομένα για κάθε κοινωνικό υποκείμενο καθώς κυκλοφορούν ήδη στην κοινότητα όταν αυτό γεννιέται και παραμένουν, με κάποιες προσαφαιρέσεις και αλλοιώσεις για τις οποίες μπορεί να ευθύνεται και να μην ευθύνεται το ίδιο, σε κυκλοφορία και μετά το θάνατό του. Σε αυτό ακριβώς το συμβολικό απόθεμα στηρίζεται κάθε κοινωνικός δράστης προκειμένου να οικοδομήσει την

ατομικότητά του. Ως αποτέλεσμα της αλληλόδρασης του κοινωνικού με το ατομικό η ανθρώπινη συμπεριφορά καθίσταται πρωτίστως συμβολική συμπεριφορά: «το ερέθισμα από το οποίο εκπορεύεται και οι απαντήσεις τις οποίες εμπεριέχει είναι κρίκοι σε μια αλυσίδα από σύμβολα». Η συμπεριφορά έτσι εκφράζει ένα κώδικα και ένα σύστημα αξιών τα οποία έχουν τη μορφή γλώσσας» (Moscovici, 2000b, 115). Είναι για τούτο που η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς απαιτεί και προϋποθέτει τη μελέτη αυτού του κώδικα και του συστήματος αξιών, του πεδίου σημανόντων συμβόλων από το οποίο εκπορεύεται και το οποίο εκφράζει και συν-οικοδομεί.

Τα κοινωνικά υποκείμενα δε διαμορφώνουν τις σκέψεις τους μεμονωμένα. Εισερχόμενα σε συνεχείς κοινωνικές αλληλεπιδράσεις οικοδομώντας μια κοινωνικά διαμοιρασμένη γνώση. Επηρεάζουν το ένα το άλλο και μοιράζονται συλλογικά εμπράγματα (reified) αντικείμενα τα οποία συγκροτούν την πραγματικότητά τους (Philogene, 1999, σελ. 20). Στη βάση αυτής της παρατήρησης, ο Moscovici ειδικότερα και το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης γενικότερα, προτείνουν μια τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων. Μάλιστα ο Moscovici (1984) σημειώνει ότι αυτή η τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων διαφοροποιεί την κοινωνική ψυχολογία σε σχέση με κάθε άλλο κλάδο της ψυχολογίας, αλλά και με κάθε άλλη “γειτονική επιστήμη”, όχι τόσο λόγω των θεμάτων που μελετά όσο για τον ιδιαίτερο τρόπο που τα προσεγγίζει.

Σύμφωνα με την τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων, το ιδιαίτερο *κοινωνιοψυχολογικό βλέμμα*, Ατομικό Υποκείμενο – Κοινωνικό Υποκείμενο – Αντικείμενο, Εγώ – Άλλος – Αντικείμενο, διαρθρώνονται, συγκροτώντας μια δομική μονάδα μελέτης για τον κοινωνικό ψυχολόγο (δες σχήμα 1.1). Το *ιδιαίτερο κοινωνιοψυχολογικό βλέμμα* προϋποθέτει μια σταθερή διαμεσολάβηση, μια συνεχή και επίμονη αναζήτηση των αναπτυσσομένων δυναμικών ανάμεσα στα κοινωνικά υποκείμενα (άτομα ή ομάδες) σε σχέση με τα αντικείμενα της γνώσης ή το περιεχόμενο και τη κατεύθυνση της δράσης στο πλαίσιο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων .

Σχήμα 1.1: Η τριαδική ανάγνωση των σχέσεων και των φαινομένων

Η τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων υπογραμμίζοντας ότι, *υποκείμενο και αντικείμενο δε διαχωρίζονται λειτουργικά*, έρχεται σε ρήξη με τον καρτεσιανό dualισμό, παραπέμπει σε ένα διαφορετικό επιστημονικό παράδειγμα (Κυηη,1962), αποτελεί έκφραση μιας μετάβασης από το πλατωνικό/ καρτεσιανό παράδειγμα στο διαλεκτικό/ εγελιανό παράδειγμα (Markova, 1982, Farr, 1996, Moscovici και Markova, 1998).

Η συγκεκριμένη θεώρηση των φαινομένων και των σχέσεων επιμένει ότι, τα κοινωνιοψυχολογικά φαινόμενα και διαδικασίες είναι δυνατόν να κατανοηθούν σωστά μόνο εάν ιδωθούν τοποθετημένα μέσα σε ιστορικές, πολιτισμικές και μακρο-κοινωνικές συνθήκες (Wagner, κ. ά., 1999, σελ. 95), έτσι ώστε,

η ψυχολογική δραστηριότητα των ατόμων προσλαμβάνεται ως πολιτισμικό προϊόν και η κουλτούρα προσλαμβάνεται ως ανθρώπινο προϊόν. Ουσιαστικά αυτή είναι μια έκφραση της εγελιανής διαλεκτικής. Αναφέρεται στην ενοποίηση των αντιθέτων στην περίπτωση αυτή στη σύνθεση του ψυχολογικού και του πολιτισμικού , των ατομικών νοητικών διεργασιών και της κοινωνικής πραγματικότητας, μέσα από τις δυναμικές τους σχέσεις. Με άλλα λόγια, οι ατομικές νοητικές διεργασίες και η κοινωνική πραγματικότητα είναι αμοιβαία αλληλεξαρτώμενες. Τα πολιτισμικά προϊόντα όπως η γλώσσα, οι μύθοι και τα έθιμα έχουν μια αντικειμενική ύπαρξη η οποία συσχετίζεται διαλεκτικά με τη νοητική λειτουργία των ατόμων.

(Purkhardt, 1993, σελ. 53)

Ο τρόπος πρόσληψης ενός αντικειμένου, το νόημα με το οποίο επενδύεται γίνεται σε αναφορά πάντα με ένα πλαίσιο δραστηριότητας καθώς, είναι αυτό που είναι γιατί, κατά ένα μέρος, θεωρείται, από ένα άτομο ή μια ομάδα, ως επέκταση της συμπεριφοράς τους» (Moscovici, 1973, σελ. xi).

Η τριαδική θεώρηση επιμένει να υπογραμμίζει τη δυναμική φύση των διαφόρων μορφών κοινωνικών σχέσεων και αλληλεπιδράσεων και τη συμβολή που έχουν στην εξέλιξη μιας ρέουσας κοινωνικής πραγματικότητας. Αυτές οι σχέσεις δεν είναι ποτέ σταθερές και άμεσες, αλλά, καθώς πάντα παρεμβαίνει η

διαμεσολάβηση ενός τρίτου, ενός κοινωνικού πλαισίου, μιας κοινωνικής αναπαράστασης, δυναμικές και έμμεσες. Η διαμεσολάβηση της κάθε σχέσης καθιστά την απομόνωση και μελέτη του ατομικού, αν όχι αδύνατη, τουλάχιστον προβληματική και αμφιβόλου ερευνητικής αξίας. Το άτομο πέραν της υποκειμενικής του υπόστασης προσλαμβάνεται ως μια ενεργή και δυναμική οντότητα η οποία δεν μπορεί να διαζευχθεί από το φυσικό και το κοινωνικό της περιβάλλον.

Για το παράδειγμα της κοινωνικής σκέψης, οι σκέψεις, τα αισθήματα και η συμπεριφορά δεν είναι το άμεσο αποτέλεσμα ενεργοποίησης ψυχολογικών διεργασιών εντοπισμένων στο εσωτερικό των υποκειμένων. Ταυτόχρονα όμως δεν είναι ούτε και το αποτέλεσμα κοινωνικών καταναγκασμών οι οποίοι συνθλίβουν και αφανίζουν τη δημιουργικότητα και την ιδιαιτερότητα των κοινωνικών δραστών. Αντίθετα, οι σκέψεις, τα αισθήματα και η συμπεριφορά προκύπτουν ως το αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαπραγμάτευσης του κοινωνικού νοήματος από τους κοινωνικούς δράστες καθώς αυτοί εισέρχονται σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Η σκέψη έχει με άλλα λόγια ένα δημόσιο χαρακτήρα, κάτι που πολύ εύστοχα έχει επισημαίνει και ο Geertz (ο.π. , σελ. 57),

η ανθρώπινη σκέψη είναι βασικά κοινωνική και δημόσια [ότι] –το φυσικό της ενδιαίτημα είναι η αυλή του σπιτιού, η αγορά και η πλατεία. Η σκέψη συνίσταται «όχι στα συμβάντα που λαμβάνουν χώρα μέσα στο κεφάλι» (αν και συμβάντα εκεί και αλλού είναι αναγκαία για να υπάρξει σκέψη), αλλά στην κυκλοφορία αυτών που ο G.H. Mead αλλά και άλλοι αποκάλεσαν «σημαίνοντα σύμβολα»-[...] τα χρησιμοποιεί, όλα ή κάποια από αυτά, ενίοτε σκόπιμα και με προσοχή, συνήθως πρόθυμα και με ευκολία, αλλά πάντα με τον ίδιο σκοπό στο νου: να επιβάλει μια μορφή στα γεγονότα που βιώνει, να προσανατολίσει τον εαυτό του μέσα «στη συνεχή πορεία των βιωμένων πραγμάτων» για να υιοθετήσει μια ζωντανή διατύπωση του John Dewey

1.3.2. Γενετική διάσταση του κοινωνιοψυχολογικού βλέμματος

Προτάσσοντας την τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων ο Moscovici υιοθετεί μια γενετική προσέγγιση. Ο Γάλλος ερευνητής, υποδεικνύει ότι παρά το ότι τα κοινωνικά φαινόμενα συντίθενται από ανθρώπους το ατομικό δεν μπορεί να ερμηνεύσει το κοινωνικό (Moscovici, 2002)

υπογραμμίζοντας ότι το κοινωνικό αναδύεται μέσα από το ατομικό και με τη σειρά του καθορίζει το περιεχόμενο και τη μορφή του ατομικού.

Από τους πρώτους κοινωνικούς επιστήμονες που επιχείρησαν να οικοδομήσουν μια γενετική προοπτική των κοινωνικών φαινομένων ήταν ο Simmel. Στα πλαίσια της θεώρησης του Γερμανού κοινωνιολόγου, το άτομο βρίσκεται σε μια συγκρουσιακή σχέση με το κοινωνικό, ή καλύτερα, σε κάθε υποκείμενο το ατομικό βρίσκεται σε μια διαρκή σύγκρουση με το κοινωνικό. Το άτομο δεν αποτελεί αποκλειστικά το προϊόν των κοινωνικών επιδράσεων αλλά συμμετέχει ενεργά στην κοινωνικοποίησή του.

Το άτομο εμπεριέχεται στον εκκοινωνισμό και την ίδια στιγμή βρίσκει τον εαυτό του αντιμέτωπο με αυτόν. Είναι ταυτόχρονα ένας δεσμός στον οργανισμό του εκκοινωνισμού και ένα αυτόνομο οργανικό όλο. Υπάρχει ταυτόχρονα για τον εαυτό του και για την κοινωνία.

(Simmel, 1971a, σελ. 17)

Ο Moscovici (2002), κατά το παράδειγμα του Simmel, εντοπίζει το αληθινό ατομικό στοιχείο της κοινωνίας στην *αμοιβαία νοητική δράση* από την οποία «προέρχονται όλα και στην οποία όλα επιστρέφουν» (ο.π. σελ. 385). Αντί να θελήσει να σπάσει το σύνθετο, για να το αναγάγει στο απλό, επιχειρεί να εξηγήσει πώς το απλό παράγει το σύνθετο. Στα πλαίσια μιας τέτοιας θεωρητικής προσέγγισης, το ερώτημα σχετικά με το ποιος προηγείται, το άτομο ή η κοινωνία, θεωρείται χωρίς νόημα, καθώς η κοινωνία δεν τοποθετείται πέραν ή υπεράνω των σχέσεων τις οποίες αναπτύσσουν τα μέλη της. Αντίθετα, η κοινωνία δεν είναι τίποτα άλλο παρά οι αποκρυσταλλώσεις – μέσα σε διαρκή πλαίσια και σε αυτόνομα μορφώματα- των άμεσων αλληλεπιδράσεων που σημειώνονται προς κάθε κατεύθυνση, ανά πάσα στιγμή, μεταξύ των ατόμων, σ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους

Η κοινωνία υπάρχει εκεί όπου ένας αριθμός υποκειμένων εισέρχονται σε μια αλληλεπίδραση. Αυτή η αλληλεπίδραση πάντοτε αναδύεται στη βάση ορισμένων ωθήσεων ή για την εκπλήρωση ορισμένων σκοπών. Ερωτικές, θρησκευτικές ή ωθήσεις με μοναδικό σκοπό τη συνεύρεση ή σκοποί άμυνας, επίθεσης, παιχνιδιού, κέρδους, βοήθειας ή καθοδήγησης – αυτές και αμέτρητες άλλες είναι οι αιτίες που ο άνθρωπος ζει με τους άλλους ανθρώπους, ενεργεί για αυτούς, μαζί με αυτούς ή εναντίον τους και έτσι συσχετίζει την κατάσταση του με τη δική τους. Σε συντομία, επηρεάζει και επηρεάζεται από αυτούς. Η σημασία αυτών των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στους ανθρώπους εντοπίζεται στο ότι εξαιτίας αυτών είναι που τα άτομα, στα οποία εδρεύουν οι ωθήσεις και οι σκοποί, σχηματίζουν μια ενότητα, η οποία είναι η κοινωνία. Γιατί η ενότητα,

με την εμπειρική σημασία της έννοιας δεν είναι τίποτα άλλο παρά η αλληλεπίδραση των στοιχείων.

(Simmel, 1971b, σελ. 23)

1.3.3. Κοινωνική αλληλεπίδραση: Προνομιακό πεδίο έκφρασης και συγκρότησης των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις έχουν χαρακτήρα κατεξοχήν συμβολικό. Η δυνατότητα πραγμάτωσής τους στηρίζεται στην κοινωνιογνωστική ικανότητα των ανθρώπων να επεξεργάζονται και να χρησιμοποιούν κοινούς (συμβολικούς) κώδικες αντλημένους από το απόθεμα των κοινωνικών νορμών και κανόνων αλλά και από μια κοινή ιστορία που αναπόφευκτα αναπτύσσεται σε κάθε κοινωνικό περιβάλλον αντανακλώντας το σύστημα των άρρητων συνδηλώσεων και κοινών σημείων αναφοράς (Moscovici 1972/1998, σελ. 115). Οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις θεμελιώνονται στη βάση ενός κοινού συμβολικού αποθέματος. Με βάση αυτό το συμβολικό απόθεμα, το οποίο υπερβαίνει και τοποθετείται πέραν των διατομικών διαφορών, ένας αριθμός ατόμων κατορθώνουν να λειτουργήσουν ως ομάδα αποκαθιστώντας ένα *minimum* επικοινωνίας και επιτυγχάνοντας ταυτόχρονα ένα *minimum* συνεργασίας ως προς ένα κοινό σχέδιο δράσης (Lahlou, 2001, σελ. 134). Το ίδιο αυτό συμβολικό απόθεμα (κοινωνικές αναπαραστάσεις), προϊόν του συντονισμού και των άπειρων διατομικών αλληλεπιδράσεων στα πλαίσια της καθημερινότητας ενέχει ρόλο ενός ρυθμιστικού και κανονιστικού μετα-συστήματος (Doise, 1993, σελ. 158, Moscovici, 1976 /1999, σελ. 268) που παρεμβαίνει, ανάλογα με την περίπτωση, ώστε να εγκαθιδρύσει και να υποβοηθήσει την εξέλιξη της επικοινωνίας:

Αν επιθυμείτε να επικοινωνήσετε με επιτυχημένο τρόπο με ένα άτομο, πρέπει να επιλέξετε τις κινήσεις και να δώσετε ένα νόημα στα συμφέροντα που να μπορούν να αναπαρασταθούν σε ένα πλαίσιο που να είναι προστό και στους δύο. Αλλιώς ο διάλογος δεν γίνεται, και ο καθένας μένει κλεισμένος στη δική του μη επικοινωνιακή εμπειρία, σαν ένας τουρίστας που ταξιδεύει σε μια χώρα της οποίας τη γλώσσα δε γνωρίζει. Αυτές οι αναπαραστάσεις προετοιμάζουν τα ψυχικά, οικονομικά κ.λπ., ετερογενή και ατομικά περιεχόμενα να πάρουν μια μορφή συλλογική.

(Moscovici 2002, σελ. 397)

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις παρεμβαίνουν άμεσα στον καθορισμό του σκοπού μιας αλληλεπίδρασης δημιουργώντας προσδοκίες και προβλέψεις αναφορικά με την εξέλιξη της αλληλεπίδρασης και παρέχοντας ένα πλέγμα

δεοντολογικών ρυθμίσεων της συμπεριφοράς και των κοινωνικών πρακτικών (Abric, 1994, σελ. 17). Η συμπεριφορά ενός ατόμου στα πλαίσια μιας αλληλεπίδρασης έχει ως αφετηρία την αναπαράσταση αυτής της ίδιας της κατάστασης. Όπως σημειώνει ο Abric (1987, σελ. 81), η ενεργοποίηση της κοινωνικής αναπαράστασης της κατάστασης συνεπάγεται ταυτόχρονα την ενεργοποίηση μιας αναπαράστασης του εαυτού και του άλλου. Οι Duveen και Lloyd (1990, σελ. 8), σημειώνουν ότι οι κοινωνικοί δράστες ανασύροντας μια κοινωνική αναπαράσταση της κατάστασης ταυτόχρονα τοποθετούν τους εαυτούς τους και τους άλλους ως κοινωνικά υποκείμενα σε ένα σημειολογικό πεδίο (πεδίο σημαίνοντων συμβόλων) επιδιώκοντας παράλληλα να οικοδομήσουν μια κοινή (share) κατανόηση της κατάστασης. Προκειμένου να το επιτύχουν αυτό εμπλέκονται σε μια ρητή ή άρρητη διαπραγμάτευση των κοινωνικών τους ταυτοτήτων. Πρόκειται για μια διαπραγμάτευση που είναι δυνατόν να οδηγήσει στην αναζήτηση ενός συντονισμού διαφορετικών οπτικών και στην αποφυγή της σύγκρουσης. Είναι όμως δυνατόν να οδηγήσει και σε μια αμοιβαία προσπάθεια κοινωνικής επιρροής όπου οι κοινωνικοί δράστες επιχειρούν να προβάλουν την ορθότητα της δικής τους θέσης ακυρώνοντας την αντίπαλη θέση. Όπως σημειώνουν οι Duveen και Lloyd (ό. π., σελ. 9),

σε κάθε κοινωνική αλληλεπίδραση λαμβάνει χώρα μια μικρογενετική διαδικασία στα πλαίσια της οποίας με την υποστήριξη των κοινωνικών αναπαραστάσεων οι κοινωνικές ταυτότητες αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και εγκαθιδρύονται κοινά πλαίσια αναφοράς.

Μπορεί λοιπόν να ειπωθεί ότι οι κοινωνικές αλληλεπιδράσεις είναι ο κατεξοχήν χώρος των φαινομένων κοινωνικής επιρροής, ο χώρος όπου ενεργοποιούνται οι διαδικασίες «με τις οποίες τα άτομα και οι ομάδες δημιουργούν, διατηρούν, διαδίδουν και αλλάζουν τον τρόπο σκέψης και δράσης τους (Πασιαστάμου, 1989, σελ. 13). Κάθε κοινωνική αλληλεπίδραση μπορεί να εξελιχτεί σε διαδικασία κοινωνικής επιρροής οδηγώντας σε μικρογενέση, στην ανασυγκρότηση και μεταβίβαση της (νέας) γνώσης στους πρωταγωνιστές της. Η κοινωνική αλλαγή μπορεί να θεωρηθεί ως το αθροιστικό αποτέλεσμα μιας αλυσίδας πολλαπλών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Ακριβώς για το λόγο αυτό η διαδικασία της

μικρογένεσης μπορεί να θεωρηθεί ως το “δομικό υλικό”, τόσο της διαδικασίας της κοινωνιογένεσης όσο και της διαδικασίας της οντογένεσης.

Η πρώτη αναφέρεται στη διαδικασία ανάδυσης των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Moscovici, 1976/1999) και συνεπώς, στη συγκρότηση του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων ενώ η δεύτερη, στη διαδικασία μέσα από την οποία διέρχονται οι κοινωνικοί δράστες οικοδομώντας ή/και εσωτερικεύοντας το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων προκειμένου να καταστούν αποτελεσματικοί δράστες στα πλαίσια μιας ήδη οργανωμένης κοινωνικής πραγματικότητας. Μέσα από τη διαδικασία της οντογένεσης τα υποκείμενα καθίσταται κοινωνικοί δράστες καθώς επανακατασκευάζουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της ομάδας τους οικοδομώντας παράλληλα συγκεκριμένες κοινωνικές ταυτότητες (Duveen και Lloyd, 1986)

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η γενετική προοπτική αποτελεί το αποτέλεσμα μιας συνεχούς προσπάθειας υπέρβασης των κυρίαρχων, στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, δυιστικών σχημάτων και κατ’ επέκταση το αποτέλεσμα μιας συστηματικής προσπάθειας αποφυγής κάθε είδους αναγωγισμού, είτε ψυχολογικής είτε κοινωνιολογικής τάξης. Κινούμενη ανάμεσα στους σκοπέλους του βεπεριανού βολονταρισμού, όπου τα κοινωνικά φαινόμενα θεωρούνται αποτέλεσμα της με πρόθεση ή της με νόημα, ανθρώπινης συμπεριφοράς και του κοινωνικού πραγμασιμού (reification) όπως εκφράζεται από τον Durkheim και διατυπώνεται στη θέση ότι τα κοινωνικά φαινόμενα διαθέτουν δική τους υπόσταση, εξωτερική από τα υποκείμενα και δεσποτική ως προς αυτά, η γενετική προοπτική τονίζει τη διαλεκτική και αλληλοδρασιακή σχέση των κοινωνικών υποκειμένων με την κοινωνική τους πραγματικότητα. Η κοινωνία δεν είναι το αποτέλεσμα της ανθρώπινης δράσης καθώς αυτή προ-υπάρχει (πριν τη γέννησή τους) και συνιστά προϋπόθεση για τη δραστηριότητά τους. Παράλληλα όμως, η σύλληψη κάθε κοινωνίας, κάθε κοινωνικού θεσμού, πρακτικής ή σύμβασης δεν είναι δυνατή στην απουσία της ανθρώπινης δράσης και αλληλεπίδρασης. Η κοινωνία δεν υπάρχει κατά τον τρόπο που υπάρχει ένα μαγνητικό πεδίο· αντίθετα η κοινωνία ενσαρκώνεται στις πρακτικές και τα προϊόντα των μελών της (Manicas, 1998, σελ. 318). Η κοινωνική πραγματικότητα

λοιπόν συγκροτείται, καθίσταται δυνατή - αναδύεται - , στα πλαίσια των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων των μελών της, μέσα στο πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας. Μέσα από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις αναδύεται το κοινωνικό και αυτό με τη σειρά του συνιστά το ρυθμιστικό πλαίσιο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και κατ' επέκταση του τρόπου που σκέφτονται και ενεργούν τα κοινωνικά υποκείμενα.

1.3.4. Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Η κοινωνική ψυχολογία στρεφόμενη στη μελέτη της «κοινότητας ως το κατάστημα όπου δομούνται και αποδομούνται οι σκέψεις» (Geertz, 2000, σελ. 153) ή σε αυτό που ο Moscovici ονομάζει σκεπτόμενη κοινωνία, θα μετασχηματιστεί σε μια ανθρωπολογική και ιστορική επιστήμη (Moscovici 1984α) σε μια ανθρωπολογία της μοντέρνας κοινωνίας (Moscovici, 1981). Ως τέτοια, καλείται να μελετήσει μια δυναμική και σε συνεχή αλλαγή, ρευστή κοινωνική πραγματικότητα και να αποδεχτεί την επικοινωνία ως το προαπαιτούμενο και τη συλλογική αντιπαράθεση ως την πηγή, της πρακτικής καθημερινής γνώσης των ατόμων (Wagner και Hayes, 2005, 218). Ο όρος σκεπτόμενη κοινωνία παραπέμπει όχι μόνο στο δημόσιο και κοινωνικό χαρακτήρα της σκέψης αλλά ταυτόχρονα σε μια πλουραλιστική κοινωνία στα πλαίσια της οποίας ενδημεί η πολυφωνία, η σύγκρουση και η αντιπαράθεση, μια κοινωνία όπου τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες οικοδομούν και διακινούν την κοινωνική γνώση και δε λειτουργούν απλά ως παθητικοί αποδέχτες της.

Η μελέτη της σκεπτόμενης κοινωνίας προϋποθέτει από τη μια τη μελέτη των περιστάσεων μέσα στις οποίες οι ομάδες και τα άτομα επικοινωνούν, λαμβάνουν αποφάσεις και προωθούν ή ανατρέπουν πράγματα και καταστάσεις και από την άλλη, τη μελέτη των αποτελεσμάτων των διαδικασιών αυτών, τη μελέτη της κοινωνικής γνώσης (Moscovici, 1984/2000, σελ. 29). Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων επιχειρεί ακριβώς να μελετήσει τη σκεπτόμενη κοινωνία, τον τρόπο παραγωγής και διάδοσης αλλά και τον τρόπο συγκρότησης και οργάνωσης της κοινωνικής γνώσης.

Οι διαδικασίες της αντικειμενοποίησης και της επικέντρωσης

Αρχικά ο όρος *κοινωνικές αναπαραστάσεις* χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει ένα απόλυτα σύγχρονο φαινόμενο (Moscovici, 1984b σελ. 952), τον μετασχηματισμό που υφίστανται οι επιστημονικές θεωρίες καθώς μεταφέρονται από το σύμπαν της εμπράγματης πραγματικότητας (reified universe), όπου «η κοινωνία μετασχηματίζεται σε ένα σύστημα στερεών, βασικών και αμετάβλητων, απρόσωπων και χωρίς ταυτότητα οντοτήτων», στο σύμπαν της συναινετικής πραγματικότητας, όπου «η κοινωνία δρα και αντιδρά όπως τα ανθρώπινα όντα, είναι μια ορατή και συνεχής δημιουργία, πλήρης νοήματος και σκοπού, με ανθρώπινη φωνή και σε συμφωνία με την ανθρώπινη ύπαρξη» (Moscovici, 1984/1999. σελ. 33-34).

Στο πραγματικά πρωτοποριακό του έργο *La psychanalyse, son image et son public* (Moscovici, 1976/1999), ο Moscovici επιχειρεί να μελετήσει πώς η επιστήμη της ψυχανάλυσης μετασχηματίστηκε σε κοινωνική γνώση φεύγοντας «από την ουράνια σφαίρα των ιδεών [και μπαίνοντας] στη ζωή, τις σκέψεις, τις συμπεριφορές, τα ήθη και τις συζητήσεις πολλών ανθρώπων» (Moscovici, ο.π. σελ. 20). Ο ερευνητής εισηγείται ότι ο μετασχηματισμός αυτός ακολουθεί μια ευρύτερη διάδοση πληροφοριών αναφορικά με την ψυχανάλυση και εξελίσσεται μέσα από δύο παράλληλα συνεργούσες διαδικασίες, την αντικειμενοποίηση και την επικέντρωση.

Η αντικειμενοποίηση οδηγεί στην υποστασιοποίηση/ πραγματοποίηση ενός ιδεατού σχήματος, στον εικονικό μετασχηματισμό του συνόλου των πληροφοριών αναφορικά με το κοινωνικό αντικείμενο. Με τη διαδικασία της αντικειμενοποίησης και μέσα από τις πράξεις της φυσικοποίησης και της ταξινόμησης, έννοιες αιομονώνονται από το σώμα της επιστημονικής θεωρίας, μεταφέρονται στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ομάδας και μετατρέπονται σε “απτή στις αισθήσεις πραγματικότητα”, σε ένα «απεικονιστικό μοντέλο». Στην περίπτωση της επιστήμης της ψυχανάλυσης αυτό αναφέρεται σε μια αντίθεση ανάμεσα σε δύο μέρη, το ασυνειδητό και το συνειδητό, η σύγκρουση των οποίων εκφράζεται με τις έννοιες της καταστολής ή της

απόθησης. Το συγκεκριμένο απεικονιστικό μοντέλο λειτουργεί, στο πλαίσιο της καθημερινής δράσης των κοινωνικών δραστών, ως βασικό ερμηνευτικό σχήμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Εάν με την αντικειμενοποίηση η επιστημονική θεωρία υποστασιοποιείται, γίνεται ένα συμβολικό σχήμα και περνά στην καθημερινή γλώσσα, με την επικέντρωση, το κοινωνικό αυτό αντικείμενο εισάγεται στην ιεραρχία των αξιών και εντάσσεται σε υφιστάμενες κατηγοριοποιήσεις. Πρόκειται για μια διαδικασία “υποδοχής και ενσωμάτωσης” του νέου αντικειμένου στο χώρο των σημανόντων συμβόλων κατά τρόπο που αυτό να αποκτά ένα περισσότερο οικείο και λιγότερο απειλητικό χαρακτήρα για την κοινωνική ταυτότητα της ομάδας υποδοχής. Η επικέντρωση μετατρέπει την “επιστημονική αντικειμενικότητα” σε κοινωνικό γεγονός, την καθιστά σχετική και μεταβλητή αναδεικνύοντας έτσι την άμεση διασύνδεση της κοινωνικής αναπαράστασης ενός κοινωνικού αντικειμένου με την ομαδική υπαγωγή. Η κοινωνική αναπαράσταση μπορεί να είναι μία ενώ παράλληλα διαφορετικές ομάδες που συμβάλλουν στην οικοδόμηση ενός κοινού πεδίου σημανόντων συμβόλων να έχουν και τη “δική τους εκδοχή”. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο ερευνητής (ο.π. σελ. 186) «Γιατί αν και η κάθε ομάδα δεν έχει τη δική της ψυχανάλυση, «η» ψυχανάλυση της ανήκει από κάποια πλευρά» Στην έρευνα του Mosconici διαφορετικές κοινωνικές ομάδες “συνδέουν” την ψυχαναλυτική θεραπεία με διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές: Οι μαθητές και οι προερχόμενοι από τις μεσαίες τάξεις, τη συνδέουν κατά κύριο λόγο με τη συζήτηση ενώ οι φοιτητές και οι ελεύθεροι επαγγελματίες κατά κύριο λόγο με την εξομολόγηση.(ο.π., σελ. 188).

Οι πρώτες ερευνητικές προσπάθειες που ακολούθησαν το παράδειγμα του Mosconici επικεντρώθηκαν στη μελέτη της διάδοσης των επιστημονικών ιδεών στο χώρο της συναινετικής πραγματικότητας. Ωστόσο πολλές μεταγενέστερες έρευνες έχουν μελετήσει την κοινωνική αναπαράσταση αντικειμένων που μπορεί να έχουν λίγη έως καθόλου σύνδεση με κάποια επιστημονική θεωρία. Αντικειμένων που είναι παρόντα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των ανθρώπων και είναι συνδεδεμένα με κοινωνικές αντιπαραθέσεις (Purkhardt, 1993, σελ. 37 - 38). Σήμερα, σε μεγάλο βαθμό,

κυριαρχεί η άποψη ότι κάθε αντικείμενο ή φαινόμενο είναι δυνατόν να αποτελέσει αντικείμενο μιας κοινωνικής αναπαράστασης. Η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων ενδιαφέρεται, πρωτίστως, για εκείνα τα φαινόμενα ή αντικείμενα τα οποία αναδεικνύονται σε αντικείμενα δημόσιου ενδιαφέροντος (Markova, 2003, σελ. 143). Με τον τρόπο αυτό η έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων διευρύνθηκε και ταυτίστηκε περισσότερο με τη σύγχρονη κοινή λογική (Moscovici, 1981, σελ. 181), «με την πρακτική γνώση που είναι προσανατολισμένη προς την επικοινωνία, την κατανόηση και τον έλεγχο του κοινωνικού περιβάλλοντος» (Jodelet, 1984, σελ. 361).

Λειτουργίες των κοινωνικών αναπαραστάσεων

Σύμφωνα με τον Moscovici (1963, σελ. 251), μια κοινωνική αναπαράσταση αφορά τη «συλλογική επεξεργασία ενός αντικειμένου με σκοπό τη συμπεριφορά και την επικοινωνία». Μια αναπαράσταση είναι κοινωνική όχι γιατί είναι κοινή στα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας αλλά λόγω του τρόπου παραγωγής και συγκρότησής της. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναδύονται μέσα από τις συντονισμένες προσπάθειες των μελών μιας κοινωνικής ομάδας να αντιμετωπίσουν το άγνωστο και το νέο, το δυσνόητο και το φοβικό. Αναδύονται μέσα από το πλέγμα των πολλαπλών διατομικών αλληλεπιδράσεων και συμβολικών ανταλλαγών που λαμβάνουν χώρα στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων μιας κοινωνικής ομάδας και ως εκ τούτου, εκφράζουν και εξυπηρετούν την ίδια την κοινωνική ομάδα. Ο κοινωνικός χαρακτήρας των αναπαραστάσεων αντανακλάται και στις λειτουργίες που αυτές εξυπηρετούν (Moscovici, 1973, σελ. xiii): Από τη μια, εγκαθιδρύουν μια τάξη στον κόσμο που επιτρέπει στα άτομα να ελέγξουν και να προσανατολιστούν μέσα σε αυτόν και, από την άλλη, διευκολύνουν την επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη μιας κοινότητας παρέχοντας τους ένα κώδικα ονομάτων και ταξινομώντας τις διάφορες πλευρές του κόσμου τους και την ατομική και ομαδική τους ιστορία. Θεμελιώνουν τα κοινωνικά αντικείμενα στην ζωή της ομάδας, συμβάλλουν στη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας και στη διαμόρφωση ενός κοινού πλαισίου αναφοράς το οποίο καθιστά τις κοινωνικές ανταλλαγές δυνατές (Abric, 1994, σελ.

16) . Σύμφωνα με την Purdhardt (1993, σελ. 9) οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ενσωματώνουν και καθορίζουν την εμπειρία της πραγματικότητας καθορίζοντας τα όρια της, τη σημασία και τις σχέσεις της. Ταυτόχρονα παρεμβαίνουν αποφασιστικά στην κοινωνική συμπεριφορά και τις κοινωνικές πρακτικές των μελών της ομάδας, είτε κατευθύνοντας τις είτε δικαιολογώντας τις αναδρομικά. (Abric, 1994, σελ. 17).

Η συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας της ομάδας μέσα από το συντονισμό της επικοινωνίας και των πρακτικών και της κοινωνικής συμπεριφοράς ταυτόχρονα οδηγεί στην κατασκευή της ίδιας της ομάδας. Σύμφωνα με τη Jodelet (1989, σελ. 36-37), «οι κοινωνικές αναπαραστάσεις παρεμβαίνουν σε μια ποικιλία διαδικασιών όπως είναι η διάδοση και η αφομοίωση γνώσεων, η ατομική και συλλογική ανάπτυξη, ο ορισμός ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων, η έκφραση των ομάδων και η κοινωνική μεταμόρφωση». Επιπρόσθετα ο Abric (1994, σελ. 16), αναφέρει ως μια από τις λειτουργίες των κοινωνικών αναπαραστάσεων την απόδοση ταυτότητας στους κοινωνικούς δράστες. Στην απόδοση κοινωνικής ταυτότητας, ως μιας από τις λειτουργίες των κοινωνικών αναπαραστάσεων, αναφέρονται και οι Mugny και Carugati (1985, σελ.183) . Όπως σημειώνουν,

οι αναπαραστάσεις έχουν επίσης ως λειτουργία να τοποθετήσουν τα άτομα και τις ομάδες μέσα στο κοινωνικό πεδίο. ..[επιτρέπουν] την ανάδυση μιας αξιόπιστης κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας, δηλαδή συμβατής με τις ιστορικά και κοινωνικά καθορισμένες νόρμες και αξίες.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Το θεωρητικό υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας

Το θεωρητικό υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αποτελεί ένα από τα κατ'εξοχήν θεωρητικά υποδείγματα μέσα από τα οποία προσεγγίζονται και διερευνώνται, στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνικής ψυχολογίας, θέματα ταυτότητας μεγάλων κοινωνικών ομάδων όπως είναι το έθνος, η φυλή και το κοινωνικό φύλο. Εντός του συγκεκριμένου θεωρητικού υποδείγματος, τα κοινωνικά φαινόμενα γενικότερα και ειδικότερα τα φαινόμενα που σχετίζονται με την ομαδική συμπεριφορά (θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης) και τις διομαδικές σχέσεις (θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας), προσεγγίζονται ως προϊόντα των γνωστικών διεργασιών όπως αυτές διαμορφώνονται μέσα σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια. Αναγνωρίζοντας την ασυνέχεια ανάμεσα σε διατομική και διομαδική συμπεριφορά, το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας υποστηρίζει ότι η υποκειμενική ενεργοποίηση μιας ομαδικής (κατηγοριακής) υπαγωγής είναι επαρκής συνθήκη για την εκδήλωση μιας (διο-)ομαδικής συμπεριφοράς.

Ο χειρισμός της αυτοαντίληψης, άποψη της οποίας θεωρείται η κοινωνική ταυτότητα, ως μιας διαδικασίας άμεσα εξαρτημένης από το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται το κοινωνικό υποκείμενο, διακρίνει σαφώς το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας από την παράδοση της κοινωνικής νόησης - που παραμένει εγκλωβισμένη στην έννοια του εαυτού ως μιας σταθερής και σχετικά αμετάβλητης γνωστικής δομής. Τόσο ο Tajfel, εμπνευστής και θεμελιωτής της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας, όσο και ο Turner, από τους θεμελιωτές της

θεωρίας της κοινωνικής αυτο-κατηγοριοποίησης, αναγνωρίζουν ότι η μελέτη των γνωστικών/ ψυχολογικών διεργασιών θα πρέπει να γίνεται πάντα σε αναφορά με το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο αυτές εγγράφονται. Ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις εντός του υποδείγματος, επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στις γνωστικές διεργασίες που παρεμβάλλονται στην ενεργοποίηση της κοινωνικής ταυτότητας και την εκδήλωση διομαδικής συμπεριφοράς παραμελώντας ή παραγνωρίζοντας το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές εξελίσσονται. Όπως κριτικά παρατηρεί ο Duveen (2001, σελ. 267), σε αντίθεση με τη μόνιμη επιδίωξη του Henri Tajfel να καταστήσει την ταυτότητα μια έννοια ικανή να σηκώσει το βάρος της παρουσίας του ατόμου στον κοινωνικό κόσμο, τέτοιες προσεγγίσεις τη χειρίζονται περισσότερο σαν μια φόρμουλα, μια εγχειρηματική μεταβλητή στον υπολογισμό πειραματικών σχεδιασμών.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί επιχειρείται μια κριτική ανάγνωση του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας και πιο συγκεκριμένα της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας και της θεωρίας της κοινωνικής αυτο-κατατηγοριοποίησης. Στόχος της συγκεκριμένης ανάγνωσης είναι, αφενός, η ανάδειξη της επιστημολογικής συγγένειας ανάμεσα στο υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας και το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης και, αφετέρου, να υπογραμμιστεί η αναγκαιότητα μιας διάρθρωσης ανάμεσα στα δύο θεωρητικά και ερευνητικά υποδείγματα. Η διάρθρωση αυτή θα επιχειρηθεί στο επόμενο κεφάλαιο όπου και προτείνεται ένα γενικότερο κοινωνιοψυχολογικό – γενετικό μοντέλο προσέγγισης της κοινωνικής ταυτότητας και ειδικότερα της εθνικής ταυτότητας.

2.1. Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (ΘΚΤ)

2.1.1 Επιστημολογικές προϋποθέσεις της ΘΚΤ

Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (ΘΚΤ) επικεντρώνεται στη μελέτη των φαινομένων που συνδέονται με τις διομαδικές σχέσεις. Με αφετηριακό της σημείο το ερευνητικό έργο του Henri Tajfel αναφορικά με τους παρεμβαλλόμενους στην οργάνωση της αντίληψης και τη διαδικασία της

κοινωνικής κατηγοριοποίησης κοινωνικούς παράγοντες (Tajfel, 1959, Tajfel και Wilkes 1963), αναπτύχθηκε στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 μέσα από το έργο μιας πλειάδας ερευνητών με επίκεντρο το πανεπιστήμιο Bristol της Μ. Βρετανίας.

Η γνωστική φύση των κοινωνικών φαινομένων

Το ερευνητικό και θεωρητικό έργο του Henri Tajfel οικοδομείται πάνω στην ανθρωπολογική θέση ότι ο άνθρωπος είναι ένα νοήμων ζώο που ενεργεί στη βάση των γνωστικών του ικανοτήτων. Τη θέση αυτή, ο Tajfel, άντλησε μέσα από το ανθρωπολογικό έργο του Levy Strauss (1966) *“La Pensé Sauvage”*. Σε ένα από τα πρώτα και, ταυτόχρονα, ίσως ένα από τα πιο σημαντικά του θεωρητικά κείμενα, το *Γνωστικές πλευρές της προκατάληψης* (Tajfel 1969/1981)¹.. ο Βρετανός ερευνητής σημειώνει χαρακτηριστικά (1981, σελ. 128):

Όταν σκεφτόμαστε τις ανθρώπινες προσπάθειες για την κατανόηση του φυσικού ή του βιολογικού περιβάλλοντος, ο άνθρωπος αν και ατελώς λογικός, εμφανίζεται ουσιαστικά ως ένα ζώο νοήμων με τάση προς τη εξερεύνηση, που σκοντάφτει στην πορεία του, υποχωρεί μετά από τις δικές του ανοησίες και ανεπάρκειες και εμπλέκεται σε αυτό που ο Sir Frederick Bartlett (1932) αποκάλεσε, πριν πολλά χρόνια, “προσπάθεια αναζήτησης νοήματος”. Αυτή η προσπάθεια δε μεταφράζεται σε κάποια μυστική έννοια όπως “το ομαδικό μυαλό”. Λειτουργεί μέσα στα πλαίσια των περιορισμών τους οποίους επιβάλλουν οι ικανότητες των ανθρώπων μυαλών και μέσα στα πλαίσια των κοινωνικά καθορισμένων διαδικασιών διάδοσης της γνώσης.

Ο Tajfel χρησιμοποιεί και προβάλλει την εικόνα του απόλυτα εξαρτημένου στη γνωστική του λειτουργία νοήμονος κοινωνικού υποκειμένου, ως απάντηση σε εκείνες τις προσεγγίσεις που αναζητούσαν τα αίτια των διομαδικών εντάσεων είτε στο εξελικτικό παρελθόν των ειδών (ηθολογική προσέγγιση Lorenz) είτε σε κάποιο ασυνείδητο κίνητρο (προσεγγίσεις εμπνευσμένες από την ψυχαναλυτική παράδοση). Η δική του θέση είναι ότι κανένα κοινωνικό φαινόμενο γενικότερα και οι διομαδικές σχέσεις ειδικότερα δεν είναι δυνατόν να κατανοηθούν πλήρως χωρίς αναφορά (και) στη γνωστική τους πλευρά. Υποστηρίζει δε σταθερά ότι ο άνθρωπος στις σχέσεις του με τον κόσμο και τους άλλους ανθρώπους δε

¹Το κείμενο, το οποίο πρωτοδημοσιεύθηκε το 1969 στο περιοδικό Journal of Biosocial Science, Supplement No. 1, 173-91, κέρδισε το πρώτο ετήσιο βραβείο “Gordon Allport” για τις διομαδικές σχέσεις της Κοινωνίας για της Ψυχολογική Μελέτη των Κοινωνικών Θεμάτων (SPSSI). Το ίδιο κείμενο αναδημοσιεύθηκε, με μικρές διαφοροποιήσεις, το 1981 στο βιβλίο του Tajfel «Human Groups and Social Categories».

λειτουργεί ποτέ πέραν ή κατά παράβαση της έλλογης του φύσης. Αυτό ισχύει ακόμη και σε περιπτώσεις όπου η συμπεριφορά και οι πράξεις των ανθρώπων είναι δυνατόν να φαίνονται εντελώς παράλογες. Μια τέτοια περίπτωση αφορά στην προκατειλημμένη σκέψη και συμπεριφορά, στην έκφραση δηλαδή αρνητικής κρίσης ή στη χρησιμοποίηση αρνητικών στερεοτύπων για τα μέλη μιας εξω-ομάδας. Ο Tajfel υποστηρίζει ότι ο συγκεκριμένος τρόπος σκέψης συνδέεται άμεσα με τη συνεχή προσπάθεια του γνωστικού συστήματος για αναζήτηση νοήματος και ειδικότερα με τις γνωστικές διαδικασίες της κατηγοριοποίησης, της αφομοίωσης και της συνοχής. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι το γνωστικό σύστημα, στην προσπάθεια του να οικοδομήσει νόημα μέσα από ένα τεράστιο απόθεμα πληροφοριών, καταφεύγει στη διαδικασία της κατηγοριοποίησης και μοιραία στη στρέβλωση μέρους των πληροφοριών. Με τη συγκεκριμένη διαδικασία, ταξινομεί τις πληροφορίες στη βάση πολιτισμικά διαθέσιμων κατηγοριών υιοθετημένων ήδη από πριν μέσα από τη διαδικασία της αφομοίωσης των κοινωνικών νορμών και αξιών. Η όλη διαδικασία της κατηγοριοποίησης ελέγχεται από τη διαδικασία της συνοχής. Μια γνωστική και συνάμα παρακινητική διαδικασία, η οποία παρεμβαίνει προκειμένου το υποκείμενο να κατορθώσει να διατηρήσει μια συνεκτική εικόνα του εαυτού του στα πλαίσια ενός συνεχώς μεταβαλλόμενου κόσμου.

Το κείμενο του Tajfel, *Γνωστικές πλευρές της προκατάληψης*, έθεσε το γνωστικό θεμέλιο της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, καθώς «υπογραμμίζει τις αρχές της γνωστικής κοινωνικής ψυχολογίας χωρίς να χρησιμοποιεί ειδικά τον όρο κοινωνική νόηση (Social Cognition)» (Billig, 2002, σελ 172) επηρέασε ευρύτερα το επιστημολογικό παράδειγμα της κοινωνικής γνωστικής ψυχολογίας όπως αυτή αναπτύχθηκε λίγο αργότερα κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Ενάντια στον ατομικιστικό αναγωγισμό

Την ίδια στιγμή που ο Tajfel, επιμένει να υπογραμμίζει το γνωστικό χαρακτήρα των κοινωνικών φαινομένων, απορρίπτει τον ατομικό αναγωγισμό, καταγγέλλοντας μάλιστα την παραδοσιακή κοινωνική ψυχολογία για το ότι έχει

αναδεικνύει το άτομο ως το γονότυπό της (Tajfel, 1981, σελ. 31). Όπως σημειώνει, με την επικέντρωσή της στις παρακινητικές διαδικασίες, η παραδοσιακή κοινωνική ψυχολογία, αποτυγχάνει να δει τη συμβολή του κοινωνικού στην πορεία και τη μορφή των σχέσεων των αλληλεπιδρώντων υποκειμένων. Προβάλλοντας τη δική του θέση υποστηρίζει ότι,

[Η] κοινωνική ψυχολογία μέσα στις θεωρητικές αλλά και τις ερευνητικές της ανησυχίες μπορεί και πρέπει να συμπεριλάβει ένα άμεσο ενδιαφέρον για τη σχέση της ανθρώπινης ψυχολογικής λειτουργίας με τις κοινωνικές διαδικασίες και τα γεγονότα μεγάλης κλίμακας που ταυτόχρονα διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από αυτή.

(Tajfel, 1981 σελ. 7)

Ο Tajfel υποστηρίζει ότι, όχι μόνο είναι δυνατόν αλλά είναι και αναγκαίο, η κοινωνική ψυχολογία να επιχειρήσει να εντάξει τη μελέτη των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων μέσα στο ευρύτερό τους κοινωνικό πλαίσιο, υπογραμμίζοντας ότι οι κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες οι ομάδες των ανθρώπων ζούνε καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις κοινές τους πεποιθήσεις.

2.1.2. Βασικές παράμετροι της ΘΚΤ

Η κοινωνική ταυτότητα ως βάση της διομαδικής συμπεριφοράς

Στις δεκαετίες του 1940 και 1950 ως αποτέλεσμα της κυριαρχίας, στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, του ατομικιστικού αναγωγισμού, η προκατειλημμένη και ρατσιστική συμπεριφορά συνδέθηκε είτε με την προσωπικότητα, με πιο αντιπροσωπευτική τη θεωρία της αυταρχικής προσωπικότητας (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson, & Sanford, 1950), είτε με προηγούμενες εμπειρίες προσωπικής ματαίωσης που μετατέθηκαν σε επιθετική συμπεριφορά (θεωρία του αποδιοπομπαίου τράγου, Dollard, Doob, Miller, Mowrer, & Sears, 1939, Hovland and Sears 1940, Berkowitz, 1962). Οι θεωρίες αυτές ξεκινούν από την αξιωματική θέση ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων παραμένει ουσιαστικά η ίδια και καθορίζεται από τις ίδιες ψυχολογικές παραμέτρους ανεξάρτητα από το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα (Brown, 1996).

Η ΘΚΤ, στον αντίποδα μιας τέτοιας θεώρησης, θεμελιώνεται στη θέση που θέλει την ποιοτική διαφοροποίηση ανάμεσα σε διατομική και διομαδική

συμπεριφορά. Τη θέση αυτή διατύπωσε πρώτος ο Sherif (1966, σελ.12) υποστηρίζοντας ότι:

κάθε φορά που άτομα από διάφορες ομάδες αλληλεπιδρούν συλλογικά ή ατομικά, στη βάση της ομαδικής τους ταύτιση, με μια άλλη ομάδα ή με μέλη μιας άλλης ομάδας, τότε έχουμε μια διομαδική συμπεριφορά.

Ξεκινώντας από τη θέση ότι υπάρχει ασυνέπεια ανάμεσα στη διατομική και τη διομαδική συμπεριφορά, η ΘΚΤ ενδιαφέρεται για τις δυναμικές που αναπτύσσονται ανάμεσα στις ομάδες ως ολότητες ή ανάμεσα στα άτομα ως μέλη των ομάδων, καθώς προσπαθούν να ικανοποιήσουν ανάγκες και επιθυμίες άμεσα συνδεδεμένες με τις ομάδες τους (Platow and Hunter, 2001, σελ. 195). Η ασυνέπεια διατομικής και διομαδικής συμπεριφοράς απορρέει από το ότι συνδέονται καθεμιά με διαφορετική πτυχή της αυτοθεώρησης. Στα πλαίσια της ΘΚΤ, η αυτοθεώρηση θεωρείται ως εκείνη η υποθετική γνωστική δομή που μεσολαβεί μεταξύ κοινωνικού περιβάλλοντος και κοινωνικής συμπεριφοράς. Σχηματικά, προσλαμβάνεται ως ένα δίπολο συνεχές με την κοινωνική ταυτότητα στον ένα πόλο και την προσωπική ταυτότητα στον άλλο (Turner, 1982/1990, σελ. 303). Ανάλογα με τις περιστάσεις, τα άτομα ενεργοποιούν μια όψη της αυτοθεώρησής τους. Η κίνηση στο συνεχές της αυτοθεώρησης αντιστοιχεί σε μια κίνηση στο επίπεδο της συμπεριφοράς πάνω σε ένα αντίστοιχο δίπολο συνεχές. Στους πόλους του συνεχούς αυτού απαντώνται στον μεν πρώτο, η απόλυτα διατομική, και στο μεν δεύτερο, η απόλυτα διομαδική, συμπεριφορά²

Στην απόλυτα διατομική συμπεριφορά, η αλληλεπίδραση δύο ή περισσότερων ατόμων καθορίζεται από τις διαπροσωπικές τους σχέσεις και τα ατομικά τους χαρακτηριστικά ενώ στην απόλυτα διομαδική συμπεριφορά η συμπεριφορά των ατόμων καθορίζεται από τις αντίστοιχες υπαγωγές των ατόμων σε διάφορες κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες.

(Tajfel, 1978a, σελ. 41).

Η διομαδική συμπεριφορά συνδέεται με εκείνο το μέρος της αυτοθεώρησης που απορρέει από τις ομαδικές υπαγωγές των υποκειμένων (κοινωνική ταυτότητα). Κάθε ομαδική υπαγωγή προσδίδει στην αυτοθεώρηση μια διαφορετική ποιότητα καθώς αυτή μετασχηματίζεται ώστε να συμμετάσχει στις κοινές ιδιότητες μιας

²Η εκδήλωση είτε μιας απόλυτα κοινωνικής είτε μιας απόλυτα ατομικής συμπεριφοράς θεωρείται από τον Tajfel ως μια αδύνατη περίπτωση.

ιστορικά προερχόμενης, κοινωνικά καθορισμένης και πολιτισμικά κατασκευασμένης κοινωνικής ομάδας (Turner, 1978/1990, σελ. 322).

Σύμφωνα με τη ΘΚΤ οι κοινωνικές ομάδες δεν υφίστανται απλά ως φυσικές ή κοινωνικές οντότητες αλλά αποτελούν πρωτίτως ψυχολογικές πραγματικότητες (Tajfel, 1978). Προκύπτουν ως το αποτέλεσμα της διαδικασίας της κοινωνικής κατηγοριοποίησης. Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Tajfel (1972, σελ. 31), η κοινωνική ταυτότητα,

αποτελεί τη γνώση του ατόμου ότι ανήκει σε συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες σε συνδυασμό με τη συναισθηματική και αξιολογική σημασία που έχει γι' αυτόν η ομάδα υπαγωγής.

Σύμφωνα πάντα με τη ΘΚΤ η κοινωνική κατηγοριοποίηση κατά το μάλλον ή ήττον βρίσκεται στο κέντρο της κοινωνικής ζωής και είναι ικανή και επαρκής συνθήκη για την εκδήλωση της διομαδικής συμπεριφοράς (Tajfel κ.α.,1971). Απορρέει από την κοινή λογική ως μέρος ενός συστήματος προσανατολισμού στη βάση του οποίου τα άτομα αναζητούν και ορίζουν μια θέση εντός της κοινωνικής τους πραγματικότητας (Tajfel, 1978a) και συνήθως συνδέεται με αξιολογικές διαφοροποιήσεις, προσκτώμενες ως αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας κοινωνικοποίησης (αφομοίωση) (Tajfel και Forgas ,1989).

Η διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης

Επεκτείνοντας τη θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης, από το διατομικό στο διομαδικό επίπεδο, η ΘΚΤ εισηγείται ότι τα άτομα στην προσπάθεια τους να αποκτήσουν μια θετική εικόνα του εαυτούς τους επιδιώκουν να οικοδομήσουν μια θετική εικόνα της κοινωνικής τους ομάδας. Για το σκοπό αυτό καταφεύγουν στη διαδικασία της κοινωνικής σύγκρισης (Tajfel, 1978b): Μια ομάδα υπαγωγής αποκτά θετική αξιολογική αποτίμηση συγκρινόμενη με μια άλλη, αντίστοιχη εξω-ομάδα, σε διαστάσεις που έχουν για την ίδια μια σχετικά υψηλή υποκειμενική σημασία .

Η εκδήλωση ενδο-ομαδικής ευνοιοκρατίας, που σε μεγάλο βαθμό εκφράζεται στις ενδο-ομαδικές νόρμες και τα στερεότυπα της ενδο-ομάδας (Hogg, 1996, σελ. 67) συνδέεται, σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, με το ότι τα άτομα, τουλάχιστον των δυτικών κοινωνικών, επιδιώκουν να έχουν μια

ικανοποιητική πρόσληψη ή εικόνα του εαυτού τους (και) μέσα από την ομαδική τους υπαγωγή.

Κοινωνική πλαισίωση και γνωστικές διαδικασίες

Κοινωνική κατηγοριοποίηση, κοινωνική ταύτιση και κοινωνική σύγκριση έχουν αποκληθεί ως το κεντρικό «εννοιολογικό τρίποδο» της θεωρίας καθώς συνοψίζουν εκείνες τις γνωστικές και παρακινητικές διαδικασίες που εμπλέκονται κατά κύριο λόγο στην εκδήλωση της διομαδικής συμπεριφοράς (Taylor and Brown, 1979). Ο ευρηματικός χαρακτήρας του συγκεκριμένου εννοιολογικού τριπόδου και ιδιαίτερα η συμβατότητά του με τις αρχές που διέπουν το κυρίαρχο επιστημολογικό παράδειγμα της κοινωνικής νόησης, συνέβαλαν αποφασιστικά ώστε αυτό να βρεθεί στο επίκεντρο του ερευνητικού προγράμματος εντός της ΘΚΤ. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε αναπόφευκτα σε μια διαστρεβλωμένη προσέγγιση του θεωρητικού και ερευνητικού έργου του Tajfel (Billig, 1996a, Reicher, 2004a).

Η επιμονή στη διερεύνηση των ψυχολογικών διαδικασιών του τριπόδου μέσα σε ένα «πειραματικό κενό» (Tajfel, 1971/1981), απομονωμένων και έξω από το ευρύτερο κοινωνικό και ιδεολογικό τους πλαίσιο, παραβιάζει τη βασική θέση του Tajfel σύμφωνα με την οποία

οι παρατηρούμενες ρυθμίσεις στη συμπεριφορά θα προκύψουν [ως αποτέλεσμα] της αλληλεπίδρασης μεταξύ γενικών διαδικασιών και του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο αυτές λειτουργούν

(Tajfel, 1981, σελ.21).

Τόσο ο Billig (Billig, 1996b, 2002) όσο και ο Reicher (Reicher 1996, 2004, Reicher και Hopkins, 2001) παρουσιάζονται ιδιαίτερα επικριτικοί γενικότερα απέναντι σε όλες τις ερευνητικές προσπάθειες και ειδικότερα αυτές εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, που επικεντρώνονται στην αναζήτηση ανθρωπολογικών νομοτελειών ψυχολογικής φύσης ικανών να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη κοινωνική συμπεριφορά. Billig και Reicher συμφωνούν ότι τέτοιες προσπάθειες αναζητούν οικογενετικές ψυχολογικές διαδικασίες και επικεντρώνονται στις κοινές ψυχολογικές προϋποθέσεις των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων. Κατά τον τρόπο αυτό, όμως, παραγνωρίζουν

τις ιδιαιτερότητες κάθε κοινωνικής κατηγοριοποίησης αγγίζοντας τα όρια ενός ατομικού αναγωγισμού. Όπως σημειώνει ο Reicher (2004, σελ. 926):

Η ιδέα οικουμενικών και σταθερών πτυχών στην ανθρώπινη συμπεριφορά οδηγεί αναγκαστικά σε αναζήτηση ορισμένων υποκείμενων προδιαθέσεων στην ανθρώπινη φύση, δυνάμενων να καθοδηγούν τη συμπεριφορά των ατόμων μέσα στην κοινωνία αλλά και τη φύση της ίδιας της κοινωνίας. Φυσικά υπάρχουν πολλοί τρόποι για να χαρακτηρίσουμε και να εξηγήσουμε την καταγωγή αυτής της προδιάθεσης. [...] Αυτό δε σημαίνει ότι ο ρόλος της κοινωνίας εξοβελίζεται εντελώς. Ωστόσο ο ρόλος της περιορίζεται στο να προμηθεύει το έδαφος και τα εργαλεία για την εξωτερικευση ενδογενών τάσεων. Προκύπτει ένα είδος χλωμού αλληλεπιδραστικού μοντέλου όπου κυριαρχούν η βιολογία και η ψυχολογία και όπου οι κοινωνικές μορφές εμφανίζονται σαν επιφανόμενα έχοντα ενδιαφέρον στο βαθμό που αντανακλούν τις εν λόγω υποκείμενες δυνάμεις.

Ο ίδιος ο Tajfel απέρριψε τη θέση ότι το εννοιολογικό τρίποδο, κοινωνική κατηγοριοποίηση, κοινωνική ταύτιση και κοινωνική σύγκριση, θα μπορούσε να αποτελέσει τον πυρήνα της ΘΚΤ. Ο Tajfel, σημείωνε μάλιστα εμφαντικά ότι η επικέντρωση στις οικουμενικές κανονικότητες παραγνωρίζει τις ιδιαιτερότητες των φαινομένων, στρέφεται στη διαχρονικότητα αφηφώντας την ιστορικότητά τους (Tajfel & Forgas, 1972, Tajfel, 1981). Στη σκέψη του θεμελιωτή του υπδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, οι ψυχολογικές και παρακίνητικές διαδικασίες δεν είναι τίποτα άλλο από απλά εργαλεία στη διάθεση των ατόμων καθώς επιχειρούν να κατασκευάσουν ένα συνεκτικό σύστημα προσανατολισμού. Η μελέτη των συγκεκριμένων διαδικασιών παρέχει πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες και τα όρια των κοινωνικών δραστών αλλά καμιά πληροφορία ως προς το κατά πόσο, πότε και πώς αυτές θα χρησιμοποιηθούν (Tajfel, 1978b, σελ. 62). Η μελέτη των συγκεκριμένων γνωστικών και παρακίνητικών διαδικασιών δεν είναι αρκετή για να διευκρινίσει στη βάση ποιου κριτηρίου, πότε και κάτω από ποιες συνθήκες θα χρησιμοποιηθούν οι συγκεκριμένες γνωστικές ικανότητες. Αφήνει αδιευκρίνιστο γιατί το κριτήριο Α (έθνος, χρώμα του δέρματος) π.χ. είναι ικανό να οδηγήσει σε μια “σημαντική” κατηγοριοποίηση ενώ ένα άλλο κριτήριο Β όχι. Αδιευκρίνιστα ακόμη παραμένουν το πώς αυτό το κριτήριο καθιερώνεται ως κριτήριο όλης της ομάδας και ποιες συνέπειες έχει στην κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων.

Ο Tajfel, επιμένει ότι η κοινωνιοψυχολογική μελέτη των ομοιομορφιών στην κοινωνική συμπεριφορά θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη μελέτη, αφενός, της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και, αφετέρου, του πώς η θέση της ομάδας στο κοινωνικό σύστημα επηρεάζει τη γνωστική του αναπαράσταση. Η μελέτη του τρόπου που οι ομάδες κατασκευάζονται γνωστικά και οι επιπτώσεις των ψυχολογικών αυτών κατασκευών θα πρέπει να συνδυάζονται με τη διερεύνηση του πώς αυτές εξαρτώνται από την κοινωνική πραγματικότητα και πώς σχετίζονται με αυτή. Όπως σημειώνει:

Η κατασκευή του κοινωνικού συστήματος, στη βάση ευκρινώς διαγεγραμμένων κοινωνικών κατηγοριών, και η ικανότητα να κατηγοριοποιείς και να συγκρίνεις τον εαυτό σου με τους άλλους, με συγκεκριμένους τρόπους και για συγκεκριμένους λόγους, είναι απαραίτητες συνθήκες για την εμφάνιση συγκεκριμένων μορφών διομαδικής συμπεριφοράς, [όμως] δεν είναι επαρκείς συνθήκες.

(Tajfel, 1981, σελ.48)

Η μετάφραση της δυνητικής σε πραγματική κοινωνική συμπεριφορά, η μετάβαση, με άλλα λόγια, από τις ψυχολογικές προϋποθέσεις σε συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς, διέρχεται, σύμφωνα με το Tajfel, μέσα από το σύστημα κοινωνικών αναπαραστάσεων του βαθμού νομιμότητας ή/και μονιμότητας του συστήματος σχέσεων μεταξύ των ομάδων στο κοινωνικό σύστημα ή κατά την έκφρασή του, από το «συνδυασμό των συλλογικών ερμηνειών της κοινωνικής πραγματικότητας με την προσλαμβανόμενη [από τα μέλη τους] θέση των κοινωνικών ομάδων μέσα στο σύστημα». (Tajfel, 1981, σελ. 48).

*Διάρθρωση κοινωνικού πλαισίου και γνωστικών διεργασιών:
Κοινωνική κινητικότητα Vs κοινωνική αλλαγή*

Ο Tajfel, περιγράφει το συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικών αναπαραστάσεων, το αποκαλεί δομές πεποιθήσεων, και πάλι στη βάση ενός διπολου συνεχούς. *Κοινωνική κινητικότητα και κοινωνική αλλαγή* αποτελούν συστήματα πεποιθήσεων που βρίσκονται αντίστοιχα στους δύο πόλους του εν λόγω συστήματος.

Η κοινωνική κινητικότητα αναφέρεται σε μια υλοποιημένη δόμηση του κοινωνικού συστήματος σύμφωνα με την οποία τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση ενεργώντας ατομικά. Η βασική πρόσληψη, στην

προκειμένη περίπτωση, είναι ότι το σύστημα είναι ελαστικό και διαπερατό έτσι που να επιτρέπει την εύκολη μετακίνηση από τη μια θέση του συστήματος στην άλλη. Από την άλλη, η *κοινωνική αλλαγή*, αναφέρεται σε μια υποκειμενική δόμηση του κοινωνικού συστήματος η οποία θέλει τα άτομα εγκλωβισμένα μέσα στην κοινωνική τους ομάδα και κατά συνέπεια ο μόνος τρόπος για να αλλάξουν ή να αντισταθούν στην αλλαγή των συνθηκών της ζωής τους (στο βαθμό που είναι δυσαρεστημένα ή ευχαριστημένα από αυτές αντίστοιχα) είναι να ενεργήσουν μαζί με τα άλλα μέλη της ομάδας, συλλογικά και μέσα στα πλαίσια της ομάδας. Η υποκειμενική δόμηση του κοινωνικού συστήματος αντανακλά, με τη σειρά της, την προσλαμβανόμενη νομιμότητα ή/και σταθερότητα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. Η κοινωνική κινητικότητα σχετίζεται άμεσα με προσλήψεις που θέλουν ως μόνιμα και νόμιμα τα κριτήρια της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, ενώ η κοινωνική αλλαγή, με προσλήψεις που θέλουν τα κριτήρια αυτά ως μη μόνιμα και μη νόμιμα.

Σύμφωνα με τον Tajfel, άτομα ή ομάδες τοποθετημένα γύρω από τον πόλο της κοινωνικής κινητικότητας υιοθετούν αντίστοιχα συμπεριφορές που κινούνται, στο δίπολο συνεχές της κοινωνικής συμπεριφοράς, γύρω από τον πόλο της διατομικής συμπεριφοράς, ενώ άτομα και ομάδες που είναι τοποθετημένα γύρω από τον πόλο της κοινωνικής αλλαγής κινούνται γύρω από τον πόλο της διαμαδικής συμπεριφοράς.

Εκφραστές της κοινωνικής αλλαγής αποτελούν τα κοινωνικά κινήματα. Στη σκέψη του Tajfel, κοινωνικό κίνημα συνιστά μια ομάδα ανθρώπων που στη βάση της ομαδικής τους υπαγωγής ενεργούν για να λύσουν ένα ομαδικό πρόβλημα απορρέον από τις σχέσεις της ομάδας με άλλες ομάδες εντός του ίδιου κοινωνικού συστήματος (Tajfel, 1978b, σελ. 46). Στο πλαίσιο κάθε κυρίαρχου συστήματος κοινωνικών σχέσεων υφίσταται μια συγκεκριμένη κοινωνική διαστρωμάτωση (στη βάση διάφορων ειδών ομαδοποιήσεων: φυλετικών, γλωσσικών, εθνικών, εθνοτικών, έμφυλων κτλ.). Αυτή αφορά στο μερίδιο εξουσίας που διαχειρίζεται κάθε κοινωνική ομάδα. Όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν (το σύστημα αναπαραστάσεων κινείται γύρω από τον πόλο της κοινωνικής αλλαγής) είναι πολύ πιθανόν να εκδηλωθεί, μέσα από ομάδες

τοποθετημένες χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία, ένα κοινωνικό κίνημα προς την κατεύθυνση της ανατροπής του status quo και της αναδιανομής της εξουσίας. Ο Tajfel υποδεικνύει ότι οι συνθήκες ανάδυσης ενός κοινωνικού κινήματος δεν είναι δοσμένες και σταθερές αλλά προκύπτουν ως αποτέλεσμα της κοινωνικής δημιουργικότητας ορισμένων ατόμων ή ομάδων. Η πρόταση αυτή του Tajfel προσδίδει μια γενετική διάσταση στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας. Αυτό γιατί αναφέρεται στη δυνατότητα μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, είτε να προκύψει μια νέα ψυχολογική υπαγωγή, συνδεδεμένη ή μη συνδεδεμένη με μια πραγματική σύγκρουση συμφερόντων είτε μια διαπερατή διαστρωμάτωση να μετασχηματιστεί σε κλειστή και μη επιτρεπούσα την (ατομική) κοινωνική κινητικότητα και ως εκ τούτου ωθούσα προς την κοινωνική αλλαγή.

Συνοπτικά, η ΘΚΤ επικεντρώνεται στη μελέτη των διομαδικών σχέσεων και είναι θεμελιωμένη στις αρχές, ότι τα κοινωνικά φαινόμενα είναι πρωτίστως γνωστικά, και απορρέουν μέσα από την διάρθρωση των ατομικών γνωστικών διαδικασιών με το κοινωνικό τους πλαίσιο. Στα πλαίσια της ΘΚΤ, η διομαδική συμπεριφορά και η διατομική συμπεριφορά κινούνται σε ένα συνεχές και συνδέονται με διαφορετικές όψεις της αυτοθεώρησης. Ο Henri Tajfel, εμπνευστής της θεωρίας, υπογραμμίζει το ρυθμιστικό ρόλο που έχουν το κοινωνικό πλαίσιο, γενικότερα, και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις, ειδικότερα, στη μορφή και την κατεύθυνση της συλλογικής συμπεριφοράς.

2.2. Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης

2.2.1. Ο θεμελιακός ρόλος της διαδικασίας της κοινωνικής αυτο-κατηγοριοποίησης

Με τη θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης (ΘΑΚ) το επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος μεταφέρεται από τις διομαδικές σχέσεις, στις οποίες είχε κυρίως επικεντρωθεί η ΘΚΤ, στην ομαδική λειτουργία και ποιο συγκεκριμένα στη μελέτη των ικανών και επαρκών κοινωνιογνωστικών προϋποθέσεων για την εκδήλωση ομαδικής συμπεριφοράς. Η ΘΑΚ ασχολήθηκε ταυτόχρονα με μια σειρά θεμάτων σχετικών με τη λειτουργία της ομάδας όπως η ομαδική συνοχή, η

κοινωνική επιρροή, η κοινωνική συνεργασία, η συμπεριφορά του πλήθους κ.ά. (Turner and Onorato, 1999, σελ. 11, Hogg, 1996, σελ. 68).

Η ΘΑΚ, όπως και η ΘΚΤ, θεμελιώνεται στην αρχή της ασυνέχειας ανάμεσα σε διατομική και διομαδική συμπεριφορά αποδεχόμενη παράλληλα τη διάκριση που είχε εισηγηθεί ο Tajfel ανάμεσα σε κοινωνική και προσωπική ταυτότητα. Σύμφωνα με τη ΘΑΚ, το πλαίσιο της ομάδας προσθέτει μια τελείως διαφορετική διάσταση στην ψυχολογία των ανθρώπων. Για τούτο ακριβώς το λόγο θεωρεί ότι είναι απαραίτητο, προκειμένου η ψυχολογική έρευνα να μελετήσει και να κατανοήσει τις ομαδικές συμπεριφορές και τις διομαδικές σχέσεις, να εστιάσει, πέραν του μεμονωμένου ατόμου, στις συλλογικές ψυχολογικές διαδικασίες και στις κοινές αντιλήψεις των μελών της ομάδας σχετικά με τις διομαδικές σχέσεις (Turner, 1996).

Διακρίνοντας ανάμεσα σε κοινωνική και προσωπική ταυτότητα, ο Turner (Turner, 1984), προτείνει ότι οι δύο αυτές όψεις της αυτοθεώρησης απορρέουν από μια κοινή ψυχολογική διαδικασία, τη διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης. Σύμφωνα με τον Turner και τους συνεργάτες του, η αυτοθεώρηση δεν είναι ένα δίπολο γνωστικό συνεχές αλλά, κατά το μάλλον ή ήττον, ένα σύμπλεγμα αυτο-κατηγοριοποιήσεων ή *γνωστικών ομαδοποιήσεων του εαυτού* (Turner κ.α. 1987). Η αυτοθεώρηση περιλαμβάνει αυτο-κατηγοριοποιήσεις διαφορετικών τάξεων διαφέροντος μεταξύ τους, ως προς το βαθμό αφαίρεσης (περιεκτικότητας) π.χ. Φυσικός> Φυσικός που εργάζεται στο Πανεπιστήμιο Α > Φυσικός που ανήκει στη Β ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Α). Αν και είναι δυνατόν να επισημανθούν αυτο-κατηγοριοποιήσεις πολλαπλών τάξεων, οι ερευνητές επέλεξαν να διακρίνουν, για πρακτικούς και μόνο λόγους, ανάμεσα σε τρεις τάξεις / επίπεδα αυτο-κατηγοριοποίησης (Oakes, 1996, σελ. 101). Το ανώτερο επίπεδο ορίζει το άτομο με όρους υπαγωγής του στο (ανθρώπινο) είδος, το κατώτερο επίπεδο ορίζει την προσωπική του ταυτότητα και την ατομική ιδιαιτερότητά του και το ενδιάμεσο επίπεδο ορίζει την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου στο πλαίσιο των διαφοροποιήσεων μεταξύ των ομάδων ή των κατηγοριών υπαγωγής και μη υπαγωγής.

Όπως εξηγούν οι Turner κ.ά. (1994,), η αυτο-κατηγοριοποίηση, επιτρέπει τη μετάβαση από την ατομική στην ομαδική συμπεριφορά καθώς πυροδοτεί τη διαδικασία της αποπροσωποποίησης. Ο όρος αποπροσωποποίηση, αφενός, αναφέρεται σε ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό του εαυτού στη βάση κοινών κοινωνικών κατηγοριακών υπαγωγών και συνδεδεμένων σε αυτές στερεοτύπων (αυτο-στερεοτυποποίηση), και αφετέρου, οδηγεί στην πρόκληση του εαυτού ως μέλους μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας ατομικής μονάδας που έχει τα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας (Turner, 1984, σελ. 528, Turner, 1999, σελ. 12). Στα πλαίσια της ΘΑΚ, η συγκεκριμένη διαδικασία αφορά πρωτίστως τον εαυτό και δεν υπονοεί οτιδήποτε αρνητικό. Η διαδικασία της αποπροσωποποίησης δεν αναφέρεται σε απώλεια της ταυτότητας αλλά απλά σε μια αλλαγή στο επίπεδο αφairεσης ως αποτέλεσμα της διαφοροποίησης του κοινωνικού πλαισίου. Η συγκεκριμένη διαδικασία «στηρίζει τα ομαδικά φαινόμενα όπως είναι η παραγωγή κοινωνικών στερεοτύπων, η ομαδική συνοχή και ο εθνοκεντρισμός, η συνεργασία και ο αλτρουισμός αλλά και οι κοινές νόρμες και οι αμοιβαίες διαδικασίες επιρροής» (Hogg, 1996, σελ. 69).

2.2.2. Ο ρευστός χαρακτήρας των αυτο-κατηγοριοποιήσεων

Οι κατηγορίες του εαυτού κατασκευάζονται επί τόπου ως συνάρτηση μιας δημιουργικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα κίνητρα του προσλαμβάνοντα³, τις προσδοκίες του, τις προηγούμενες του γνώσεις και θεωρίες και τις συγκεκριμένες σχέσεις ανάμεσα στον εαυτό και τους άλλους οι οποίοι αναπαρίστανται.

(Onorato και Turner, 2002, σελ. 149)

Η διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης είναι άμεσα εξαρτημένη από το πλαίσιο και καθορίζεται από τις συγκριτικές σχέσεις εντός αυτού. Σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο ο *προσλαμβάνων* (perceiver) επανα-διαπραγματεύεται τους όρους κατάτμησης της κοινωνικής πραγματικότητας και ρυθμίζει το επίπεδο της αυτο-κατηγοριοποίησης ενεργοποιώντας την κατάλληλη για την περίπτωση (κοινωνική) ταυτότητα. Το γνωστικό σύστημα, επιδιώκοντας μεγιστοποίηση του προσλαμβανόμενου νοήματος, καταφεύγει σε εκείνες τις κατηγορίες που είναι σε

³ Ο όρος perceiver χρησιμοποιείται σε σταθερή σχεδόν βάση από τους ερευνητές που εργάζονται μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο της ΘΑΚ για να περιγράψει το κοινωνικό υποκείμενο. Μια σημειολογική λεπτομέρεια ή μια θεωρητική παραδοχή;

θέση να ερμηνεύσουν, κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στα διαθέσιμα, στο δοθέν πλαίσιο, ερεθίσματα (Abrams and Hogg, 1988, Hogg, 1996, σελ. 69).

Σε κάθε πλαίσιο, το υποκείμενο, ο προσλαμβάνων, ενεργοποιεί μια συγκεκριμένη αυτο-κατηγοριοποίηση (προεξέχουσα αυτο-κατηγοριοποίηση) σε συνάρτηση αφενός της *σχετικής της προσβασιμότητας* (relative accessibility) (της συγκεκριμένης αυτο-κατηγοριοποίησης), την ετοιμότητα δηλαδή του προσλαμβάνοντα να τη χρησιμοποιήσει, και το δέσιμο (fit), το κατά πόσο δηλαδή ταιριάζει/δένει μια κατηγορία με την αναπαράσταση της άμεσης πραγματικότητα (Turner και Oronato 1999, σελ. 22).

Η ετοιμότητα των ατόμων να χρησιμοποιήσουν μια δεδομένη κοινωνική κατηγορία (η σχετική προσβασιμότητά της) εξαρτάται από διάφορους παράγοντες όπως, ο βαθμός ταύτισης με την ομάδα, ο βαθμός σπουδαιότητάς της, η αποδιδόμενη σε αυτήν αξία και ο βαθμός στον οποίο εμπλέκει τον εαυτό (Doosje και Ellemers, 1997).

Από την άλλη, ο βαθμός “δεσίματος” μιας κοινωνικής κατηγορίας σε μια δεδομένη κοινωνική περίσταση είναι συνάρτηση της συνεργασίας της συγκριτικής και της κανονιστικής ρυθμιστικής αρχής συσχέτισης (comparative fit, normative fit) (Oakes, 1987, Oakes, Turner and Haslam, 1991).

Η συγκριτική ρυθμιστική αρχή (comparative fix) κατηγοριοποίησης και πλαισίου διέπεται από την αρχή της μετα-σύγκρισης (metaccontrast) που αφορά σε μια διαδικασία σύγκρισης μεταξύ συγκρίσεων (Azzi και Klein, 1998, σελ. 73). Σύμφωνα με αυτή την αρχή, στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο πριμοδοτείται εκείνη η αυτο-κατηγοριοποίηση που επιτρέπει ώστε οι προσλαμβανόμενες διαφορές μεταξύ των μελών της αναδυόμενης ενδο-ομάδας να είναι λιγότερες συγκριτικά με τις προσλαμβανόμενες διαφορές ανάμεσα στα μέλη της ομάδας με τα μέλη άλλων, παρουσών στο πλαίσιο, ομάδων. Για παράδειγμα, στην είσοδο ενός γηπέδου ποδοσφαίρου, λίγο πριν την έναρξη ενός ποδοσφαιρικού αγώνα, θα πριμοδοτείται μάλλον η αυτο-κατηγοριοποίηση του οπαδού παρά η αυτο-κατηγοριοποίηση του λογιστή, σε κάποιον λογιστή, ανεξάρτητα αν στο γήπεδο πήγε με τους συναδέλφους από το γραφείο.

Η συγκριτική ρυθμιστική αρχή ερμηνεύει μόνο ένα μέρος της διαδικασίας επιλογής της αρμόζουσας για την περίπτωση κοινωνικής αυτοκατηγοριοποίησης. Ένα σημαντικό μέρος της επιλογής απορρέει από την κανονιστική ρυθμιστική αρχή και σχετίζεται άμεσα με το κοινωνικό νόημα με το οποίο επενδύονται οι διάφορες ομάδες. Πιο συγκεκριμένα το κανονιστικό δέσιμο «αναφέρεται στο γεγονός ότι αντικειμενικές διαφορές ανάμεσα σε ομάδες θα πρέπει να αντιστοιχούν στα αναμενόμενα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά των ιδίων των ομάδων» (Bennet και Sani, 2004, σελ. 14). Για να γίνει χρήση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγοριοποίησης δεν αρκεί μόνο η μια ομάδα να διαφέρει από την άλλη περισσότερο από το βαθμό που διαφέρει σε σχέση με κάθε άλλη ομάδα (στα πλαίσια μιας άλλης κατηγοριοποίησης) αλλά θα πρέπει ταυτόχρονα οι δύο ομάδες να διαφέρουν σημαντικά και σε συγκεκριμένες διαστάσεις που απαντώνται στις κανονιστικές πεποιθήσεις σχετικά με το ουσιαστικό κοινωνικό νόημα των σχετικών κατηγοριών. Έξω από το γήπεδο όπου διεξάγεται ο αγώνας ποδοσφαίρου, για παράδειγμα, ένας κύριος ντυμένος με επίσημο κοστούμι και χαρτοφύλακα στο χέρι δύσκολα θα συμπεριληφθεί στην κατηγορία των οπαδών καθώς η συγκεκριμένη αμφίεση ξεφεύγει από την κανονική εμφάνιση ενός οπαδού.

Η ΘΑΚ (αλλά και η ΘΚΤ), προβάλλοντας τη θέση ότι η αυτοθεώρηση είναι ρευστή και άμεσα εξαρτημένη από το πλαίσιο αναφοράς, διαφοροποιείται από το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης στα πλαίσια του οποίου η αυτοθεώρηση προσεγγίζεται ως μια σχετικά σταθερή, διαρκής και διακριτή γνωστική δομή εντός του συστήματος επεξεργασίας πληροφοριών (βλέπε για παράδειγμα Greenwald, 1981, Klein και Loftus, 1993, Markus και Sentis, 1982, Rogers, 1981). Η ΘΑΚ, προτείνοντας ότι ο εαυτός αποτελεί την έκφραση μιας δυναμικής διαδικασίας, απορρίπτει τη διάκριση που προτείνεται στο πλαίσιο του παραδείγματος της κοινωνικής νόησης ανάμεσα σε ενεργό και αποθηκεμένο/ανενεργό εαυτό. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας το γνωστικό σύστημα ανατρέχει σε κάθε είδους γνωστικές πηγές –μακρόχρονη μνήμη, άρρητες θεωρίες, πολιτισμικές πεποιθήσεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις κτλ. –

για να δημιουργήσει κάθε φορά την κατάλληλη για την περίπτωση αυτο-κατηγοριοποίηση (Turner κ.ά., 1994, σελ. 459).

Σύμφωνα με το Hogg (1996, σελ. 74), η ρευστότητα των προεξέχουσών κοινωνικών αυτο-κατηγοριοποιήσεων σε συνάρτηση της μεταβολής του κοινωνικού πλαισίου δε συνεπάγεται μια θρυμματισμένη και καλειδοσκοπική αυτοθεώρηση. Όπως υποδεικνύει, οι εκάστοτε προεξέχουσες αυτο-κατηγοριοποιήσεις παραπέμπουν σε σχετικά σταθερές κοινωνικές ταυτότητες συνεπεία της υπαγωγής των *προσλαμβανόντων* σε διάφορες κοινωνικές ομάδες. Οι ταυτότητες αυτές, κατασκευάζονται και αναπαρίστανται γνωστικά στη μνήμη υπό τη μορφή αυτο-περιληπτικών ομαδικών προτύπων στα οποία η πρόσβαση είναι λιγότερο ή περισσότερο δυνατή. Τα ομαδικά πρότυπα είναι *υποκειμενικές αναπαραστάσεις* (Hogg, 1996, Oakes, Haslam and Reynolds, 1999) των καθοριστικών χαρακτηριστικών (απόψεις, στάσεις, συμπεριφορές) μιας κοινωνικής κατηγορίας τα οποία διαμορφώνονται από τα μέλη κάθε κατηγορίας και συγκροτούνται κάτω από παρόμοιες συνθήκες και ως εκ τούτου είναι συνήθως κοινά σε όλα τα μέλη της ομάδας. Στα πλαίσια της ΘΑΚ η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές κατηγορίες και στα συνδεδεμένα σε αυτές χαρακτηριστικά παραμένει ρευστή και ευμετάβλητη άμεσα συνδεδεμένη με το κοινωνικό πλαίσιο:

Οι κατηγορίες όσο και τα χαρακτηριστικά τους κάθε φορά συγκεκριμενοποιούνται στο εκάστοτε πλαίσιο (context dependent), είναι αμοιβαία προσδιοριζόμενα προϊόντα της διαδικασίας κατηγοριοποίησης, μιας διαδικασίας στα πλαίσια της οποίας το εύρος του τρέχοντος ερεθίσματος ερμηνεύεται και αποκτά νόημα μέσα από την εφαρμογή μιας θεωρητικής γνώσης και αποθηκεμένων προσδοκιών σε ένα πιο αφηρημένο, γενικευμένο επίπεδο από αυτών των κατηγοριών – ιδεολογίες, αξίες, γενικές θεωρίες-σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί ο κόσμος μας, το είδος των γνωστικών ρεπερτορίων τα οποία ο Medin (1989) αποκαλεί «background theories» (Oakes, Haslam and Reynolds, 1999, σελ. 71)

2.2.3. ΘΑΚ και το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών

Η ιδεολογική ρύθμιση της μεταβλητότητας του περιεχομένου

Στα πλαίσια του παραδείγματος της κοινωνικής νόησης το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών (στερεότυπα) παρουσιάζεται με τη μορφή σταθερών νοητικών αναπαραστάσεων (δες για παράδειγμα Augoustinos και Walker, 1995,

Stangor και Lange, 1994, Devine, 1989). Οι νοητικές αυτές αναπαραστάσεις βρίσκονται αποθηκευμένες στη μνήμη –είτε με τη μορφή προτύπων (Rosch και Mervis, 1975) είτε με τη μορφή υποδειγματικών παραδειγμάτων (Yzerbyt και Rocher, 2002, σελ. 39) – και διευκολύνουν τη γνωστική επεξεργασία σύμφωνα με την αρχή της γνωστικής οικονομίας (Locke και Walker, 1999, σελ. 164).

Αντίθετα με την παραπάνω προσέγγιση, στα πλαίσια της ΘΑΚ, οι ψυχολογικές αναπαραστάσεις των χαρακτηριστικών των μελών μιας κοινωνικής ομάδας εξαρτώνται άμεσα από το πλαίσιο αναφοράς και κατασκευάζονται επιλεκτικά στη βάση μιας αλληλεπίδρασης προγενέστερων γνώσεων και άμεσων (αντιληπτικών) δεδομένων. Με τον τρόπο αυτό περιγράφουν, δίνουν νόημα και εκλογικεύουν τις ιδιαίτερες διαφορές που διαφαίνονται σε μια δεδομένη περίπτωση (Oakes κ. ά., 1994, σελ. 122). Σύμφωνα με τη ΘΑΚ, οι γνωστικές αναπαραστάσεις των μελών της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας παρουσιάζουν ένα μεταβαλλόμενο χαρακτήρα, συγκροτούνται στην πορεία (on line) ως αποτέλεσμα της συνδυασμένης δράσης διάφορων παραγόντων μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο. Ερευνητικά ευρήματα υποδεικνύουν ότι το πρωτότυπο μιας κοινωνικής κατηγορίας είναι δυνατόν να μεταβάλλεται ως αποτέλεσμα της αλλαγής της ομάδας σύγκρισης (Haslam κ. ά., 1992, Doosje κ. ά., 1998, Oakes κ. ά., 1999) αλλά και της θεωρίας την οποία οι προσλαμβάνοντες χρησιμοποιούν ως σημείο αναφοράς (Brown και Turner, 2002).

Η πρόταση της ΘΑΚ, ωστόσο, αναφορικά με το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών, δε σημαίνει ότι ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό μπορεί να συνδεθεί με κάθε κατηγορία ή ότι μια κοινωνική κατηγορία μπορεί να αναπαρασταθεί με αναφορά οποιαδήποτε χαρακτηριστικά. Καθώς η διαδικασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης ρυθμίζεται από το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο, τροφοδοτείται, ενισχύεται αλλά και περιορίζεται, από το συμβολικό απόθεμα που οι προσλαμβάνοντες έχουν στη διάθεσή τους:

Ό,τι σκέφτονται τα μέλη μιας ομάδας ότι θα έπρεπε να κάνουν και οι κοινές πεποιθήσεις τις οποίες διαρθρώνουν με σκοπό να αναπαραστήσουν τον εαυτό τους και να προωθήσουν τη σχετική με την ομάδα δράση, δεν είναι αμετάβλητα: αλλάζουν μέσα στο χρόνο και σε συνάρτηση των συγκεκριμένων περιστάσεων που συλλογικά αντιμετωπίζουν. Πέραν τούτου, είναι επίσης αλήθεια ότι μια τέτοια μεταβλητότητα τυπικά περιορίζεται από την

αναπτυσσόμενη ιδεολογία (π.χ. την ανώτερης τάξης ομαδική θεωρία των αξιών και στόχων της ομάδας) η οποία ενώνει τις ομαδικές δράσεις από πλαίσιο σε πλαίσιο. Επιπρόσθετα, η ιδεολογία, προμηθεύει τις ομάδες με μια ικανότητα αναζήτησης νοήματος και κατεύθυνσης που υπερβαίνει το εκάστοτε πλαίσιο. Αυτή η ικανότητα επιτρέπει ώστε η ποικιλία των στερεοτύπων να γίνει κατανοητή ως λογική και διαπνεόμενη από συγκεκριμένους στόχους παρά ως χαστική και ακατανόητη.

(Haslam, Turner, Oakes, Reynolds και Doosje, 2002, σελ. 173)

Κοινωνική συγκρότηση του περιεχομένου

Από τη στιγμή που ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων καταφεύγει σε ρατσιστικές και ξενοφοβικές συμπεριφορές ή/ και στάσεις, προβαίνει στην εκδήλωση δυσμενούς διάκρισης εις βάρος συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, χρησιμοποιεί στερεότυπα κ.λπ., μπορεί κάποιος να πει ότι όλα αυτά συνιστούν ουσιαστικό πρόβλημα ακόμη και για τις πιο “αναπτυγμένες” σημερινές κοινωνίες. Το κοινωνικό αυτό πρόβλημα αναγνωρίζουν ακόμη και ατομικιστικές ή/και γνωστικές προσεγγίσεις. Οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις καταρχήν απέδωσαν τόσο το συλλογικό όσο και τον ακραίο και άκαμπο χαρακτήρα των στερεοτύπων, και κατ’ επέκταση στην εκδήλωση των παραπάνω συμπεριφορών και στάσεων, σε ενδογενείς γνωστικές στρεβλώσεις (Haslam, 1997, σελ. 124). Στη συνέχεια, οι γνωστικές προσεγγίσεις, επιχείρησαν, να ενσωματώσουν στην εξήγησή τους και άλλες μεταβλητές, συναισθηματικές, παρακινητικές και κοινωνιοπολιτισμικές (Hamilton και Trolie, 1986, σελ. 153), προχωρώντας σε δύο σχετικές υποθέσεις (Haslam κ. ά., 1998, σελ. 757). Σύμφωνα με την πρώτη, ο συλλογικός χαρακτήρας των στερεοτύπων προκύπτει καθώς η βίωση κοινών εμπειριών τροφοδοτεί το γνωστικό σύστημα με κοινά δεδομένα εισαγωγής και κατ’ επέκταση μια κοινή επεξεργασία. Σύμφωνα με τη δεύτερη, πίσω από το συλλογικό χαρακτήρα των στερεοτύπων βρίσκεται η διαδικασία της ομαδικής συμμόρφωσης με τα άτομα να συγκλίνουν σε μια κοινή άποψη ως αποτέλεσμα είτε μιας άρρητης απαίτησης είτε του φόβου των συνεπειών, οι οποίες δυνατόν να τους επιβάλλονταν στην περίπτωση που δεν θα το έκαναν (για κριτική του μοντέλου δες Haslam, 1998, σελ. 126). Τέτοιες θέσεις, ενώ αναγνωρίζουν τον κοινωνικό χαρακτήρα των στερεοτύπων, επιμένουν να τα θεωρούν προϊόντα μιας απόλυτα γνωστικής / ατομικής διαδικασίας.

Σε αντίθεση με τις παραπάνω προσεγγίσεις, ο Tajfel (1981), υποδεικνύει ότι κάθε ψυχολογική ανάλυση του σχηματισμού των στερεοτύπων θα πρέπει να περιλαμβάνει μια θεωρία σχετικά με το περιεχόμενο των στερεοτύπων ως συλλογικών κατασκευών με βασικές λειτουργίες στο επίπεδο της κοινωνικής ομάδας την *εξήγηση* των μακράς κλίμακας κοινωνικών γεγονότων, τη *δικαιολόγηση* της ομαδικής συμπεριφοράς σε σχέση με τα γεγονότα αυτά και τη *διαφοροποίηση* της ενδο-ομάδας από τις εξω-ομάδες. Τον κοινωνικό χαρακτήρα και την κοινωνική λειτουργία των στερεοτύπων υιοθετούν οι ερευνητές που εργάζονται στο πλαίσιο της ΘΑΚ. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές, προσλαμβάνουν τα στερεότυπα ως «εκείνες τις αναπαραστάσεις, τις κατανοήσεις και επεξηγήσεις με συλλογικό νόημα και σκοπό για τα μέλη των ομάδων τις οποίες χαρακτηρίζουν» (Haslam, κ.ά. 2002, σελ. 164).

Η ΘΑΚ, επιμένει ότι στα πλαίσια μιας κοινωνικής ομάδας υπάρχει μια υψηλή συναίνεση σχετικά με τα στερεότυπα. Η συναίνεση αυτή οικοδομείται κοινωνικά μέσα από την αμοιβαία δράση των μελών της ομάδας στην κατεύθυνση του συντονισμού της συμπεριφοράς τους (McGarty, Yzerbyt, Spears, 2002, σελ. 6).

Οι κοινωνικές ομάδες είναι η βάση των στερεοτύπων όχι μόνο γιατί αυτές είναι ο στόχος τους, αλλά γιατί δομούν τη γνωστική δραστηριότητα του ίδιου του ατόμου το οποίο στερεοτυπεί. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η κοινωνική ταυτότητα του προσλαμβάνοντα [...]. Αυτή καθορίζει τι έχει κοινό με τα άλλα μέλη της ομάδας, και επίσης καθορίζει την ομάδα υπαγωγής ως διαφορετική από τις εξω-ομάδες (Turner, 1982) .

(Haslam, κ. ά., 1998, σελ. 758)

Σύμφωνα με τη ΘΑΚ, η κατάληξη σε μια ομαδική συναίνεση, σε σχέση με το περιεχόμενο των στερεοτύπων, αποτελεί αποτέλεσμα των διαδικασιών κοινωνικής επιρροής, όπως αυτές εξελίσσονται στο εσωτερικό της κοινωνικής ομάδας. Ο ρόλος της κοινής κοινωνικής ταυτότητας στα πλαίσια αυτών των διαδικασιών είναι καθοριστικός. Δεν παρέχει απλά μια κοινή προοπτική σχετικά με την κοινωνική πραγματικότητα αλλά ταυτόχρονα παρέχει τη βάση για μια αμοιβαία επιρροή ανάμεσα στα μέλη της ομάδας (Turner, 1991, Turner και Oakes, 1989). Σε συνέχεια του μοντέλου της Αναφορικής Πληροφοριακής Επιρροής (Turner, 1981) η ΘΑΚ προτείνει ότι τα άτομα αναμένουν να συμφωνήσουν με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, τουλάχιστον σε θέματα σχετικά

με την ομάδα. Σε περίπτωση που αυτό δεν ισχύει τότε είτε θα προχωρήσουν σε επανεξέταση του εξωτερικού ερεθίσματος είτε θα προχωρήσουν σε επανεξέταση του πλαισίου της κατηγοριοποίησης (και ερμηνεία της διαφωνίας ως αποτέλεσμα υπαγωγής σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες) είτε τέλος θα εμπλακούν σε μια διαδικασία αμοιβαίας επιρροής, έτσι ώστε, «μέσα από την ανταλλαγή πληροφοριών, τη συζήτηση, την επιχειρηματολογία και την πειθώ να εργαστούν προς την κατεύθυνση της κατάληξης σε μια αμοιβαία κατανόηση και μια στερεοτυπική απόκριση.» (Haslam, κ.ά., 2002, σελ. 165). Η διαδικασία μέσα από την οποία τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας καταλήγουν σε ένα minimum συναίνεσης αναφορικά με το περιεχόμενο μιας κοινωνικής κατηγορίας – διαδικασία προς συναίνεση (consensualisation) – καθίσταται τόσο πιο αποτελεσματική όσο πιο σημαντική θεωρείται η ομάδα αναφοράς και όσο πιο έντονες είναι οι διαδικασίες κοινωνικής επιρροής (Haslam, Turner, Oakes, McCarty και Reynolds, 1998).

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης αναπτύχθηκε σε συνέχεια της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας. Αποδεχόμενη την αρχή ότι τα κοινωνικά φαινόμενα είναι αποτέλεσμα της διάρθρωσης των γνωστικών λειτουργιών και του κοινωνικού πλαισίου, όπου αυτές εξελίσσονται, επιδιώκει να αναπτύξει το θεωρητικό πλαίσιο μελέτης των ομαδικών διεργασιών. Υιοθετεί την ασυνέχεια ανάμεσα σε διατομική και διομαδική συμπεριφορά και την ερμηνεύει όχι ως έκφραση μετακίνησης στο συνεχές της αυτοθεώρησης αλλά με αναφορά στη διαφοροποίηση στο επίπεδο της αυτο-κατηγοριοποίησης. Η ΘΑΚ προωθεί μια δυναμική προσέγγιση του εαυτού και επιμένει στον καθοριστικό ρόλο του κοινωνικού πλαισίου τόσο σε ότι αφορά στο επίπεδο της αυτο-κατηγοριοποίησης, το οποίο θα λειτουργήσει το υποκείμενο όσο και σε ότι αφορά στο περιεχόμενο με το οποίο θα επενδυθεί η κοινωνική κατηγορία. Παρά την ιδιαίτερη έμφαση που δίνει στη ρευστότητα των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων, αναγνωρίζει ότι τόσο η επιλογή κοινωνικής κατηγοριοποίησης όσο και το περιεχόμενο της συγκεκριμένης κατηγοριοποίησης, κινούνται στα πλαίσια που θέτουν ευρύτεροι κοινωνικοί θεσμοί όπως είναι η ιδεολογία. Σε ότι αφορά δε το περιεχόμενο των κοινωνικών

κατηγοριοποιήσεων, η ΘΑΚ αναγνωρίζει ότι αυτές είναι κοινωνικές κατασκευές και διαμορφώνονται μέσα από τις διαδικασίες της κοινωνικής επιρροής.

2.3. Κλίμακες κοινωνικής ταύτισης

Στο πλαίσιο του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας ο βαθμός ταύτισης με την ομάδα υπαγωγής (κοινωνική ταύτιση) θεωρείται ότι διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην εκδήλωση ομαδικής (συμμετοχή στις δραστηριότητες της ομάδας, πρόσληψη ενδο-ομαδικής ομοιογένειας - Spears, Doosje και Ellemers, 1999) ή διομαδικής συμπεριφοράς (ενδο-ομαδική ενόια, εξω-ομαδική δυσμενής διάκριση - Perreault and Bourhis, 1999)⁴.

Ωστόσο, παρά την ερευνητική σημασία που αποδίδεται στο βαθμό κοινωνικής ταύτισης, η ίδια η έννοια της κοινωνικής ταύτισης παραμένει ένα από τα ανοιχτά θέματα στο χώρο. Μέχρι σήμερα δεν έχει δοθεί μια οριστική απάντηση στα ερωτήματα σχετικά με το θεωρητικό ορισμό της έννοιας και συνακόλουθα, σχετικά με το πώς εμπειρικά αυτή μπορεί να μετρηθεί. Μια πρόχειρη ανασκόπηση της τεράστιας βιβλιογραφίας στο χώρο του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας μπορεί να εντοπίσει μια πολλαπλότητα εργαλείων μέτρησης της συγκεκριμένης έννοιας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε ένα μόνο κεφάλαιο στο συλλογικό έργο *Social Identity and Social Cognition*, το οποίο υπογράφουν οι Hogg και Mullin (Abrams and Hogg, 1999) χρησιμοποιούνται πέντε διαφορετικές κλίμακες μέτρησης του βαθμού ταύτισης με την ομάδα αναφοράς. Σε πολλές δε περιπτώσεις ο βαθμός ταύτισης με την ομάδα καταγράφεται όχι άμεσα με τη χρήση αντίστοιχης κλίμακας αλλά έμμεσα, μέσα από το βαθμό διαφοροποίησης με την εξω-ομάδα.

Προσπάθειες για την ανάπτυξη ενός εργαλείου μέτρησης του βαθμού ταύτισης με την ομάδα υπαγωγής στο συγκεκριμένο επιστημονικό χώρο έχουν καταγραφεί σχετικά νωρίς (Brown, Condor, Mathews, Wade και Williams 1986). Μέσα από τις πρώτες αυτές προσπάθειες αναδύθηκε ένα ουσιαστικό ερώτημα αναφορικά με τον αριθμό και το περιεχόμενο των διαστάσεων που έχει η ταύτιση με την κοινωνική ομάδα υπαγωγής. Τον σχετικό προβληματισμό καταγράφουν πολύ

⁴ Για μια εκτεταμένη ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας δες Brown, 2000.

εϋστοχα δύο ερευνητές, οι οποίοι επιχείρησαν και οι ίδιοι να αναπτύξουν ένα εργαλείο μέτρησης της κοινωνικής ταυτότητας:

Παρά το ότι έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος, αρκετά ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα: Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να προσλάβουμε την κοινωνική ταυτότητα; Είναι μονοδιάστατη κατασκευή; Εάν έχει ορισμένες βασικές διαστάσεις, ποιες είναι αυτές; Πώς συσχετίζονται η μια με την άλλη;
Jackson & Smith 1999, σ. 120

Η πρώτη προσπάθεια κατασκευής ενός εργαλείου μέτρησης της κοινωνικής ταυτότητας εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας (Brown, κ.ά,1986), είχε ως αφετηριακό σημείο τον ορισμό που πρότεινε ο Tajfel αναφορικά με την κοινωνική ταυτότητα. Σύμφωνα με την ορισμό αυτό η κοινωνική ταυτότητα είναι

εκείνο το μέρος της αυτοθεώρησης ενός ατόμου που πηγάζει από τη γνώση του ότι ανήκει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα μαζί με κάποια συναισθηματική και αξιολογική σημασία της (συγκεκριμένης) υπαγωγής του
(Tajfel, 1978b, σ. 63)

Με βάση το συγκεκριμένο ορισμό, η κοινωνική ταυτότητα ενέχει ένα τριδιάστατο χαρακτήρα ή συγκροτείται στη βάση τριών συστατικών μερών.

Το πρώτο συστατικό μέρος αφορά στη γνωστική ενημερότητα σε σχέση με την ομαδική υπαγωγή, το δεύτερο αφορά στη συναισθηματική δέσμευση ή στη συναισθηματική εγγύτητα του ατόμου με την συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ενώ, τέλος, το τρίτο συστατικό μέρος αφορά στην αξιολόγηση της συγκεκριμένης ομαδικής υπαγωγής.

Η κλίμακα των Brown κ. ά. (ο. π.) περιλάμβανε 10 ερωτήματα/items τα οποία, θεωρητικά, απαντούσαν στις τρεις αυτές διαστάσεις ή συστατικά μέρη της κοινωνικής ταυτότητας. Ωστόσο, το ότι η παραγοντική ανάλυση μόνο εν μέρει επιβεβαίωσε την δομή των τριών διαστάσεων οδήγησε τους ερευνητές αυτούς όσο και άλλους στη συνέχεια (Oaker και Brown,1986, Kelly, 1988- με μικρές τροποποιήσεις) να χρησιμοποιήσουν τη συγκεκριμένη κλίμακα ως αθροιστική με μια και μόνη συνιστώσα (Klink, Mummendey, Mielke, Blanz, 1997). Οι Hinkle, Taylor, Fox- Cardamone and Crook (1989)⁵ τροποποίησαν ελαφρά την κλίμακα

⁵ Hinkle, Taylor, Fox-Cardamone, & Crook, 1989: "I enjoyed working with this group" "I would like to work with this group in the future," "I identify as member of this group," "I see myself as a member of this group," "I am glad to belong to this group," "I feel strong ties with other

των Brown κ. ά. (1986), αφενός, με την προοπτική αυτή να μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στις τρεις διαφορετικές συνιστώσες της κοινωνικής ταύτισης, και, αφετέρου, διατυπώνοντας επιπρόσθετα την πρόβλεψη ότι κάθε συνιστώσα θα συσχετιζόταν με διαφορετικό τρόπο με την πρόθεση και το είδος της συμπεριφοράς στο διομαδικό πλαίσιο. Και στην περίπτωση αυτή η κλίμακα απέτυχε να διακρίνει ανάμεσα στις τρεις διαστάσεις. Η επεξεργασία των δεδομένων με παραγοντική ανάλυση ανέδειξε μόνο δύο συνιστώσες. Η πρώτη αντιστοιχούσε στη γνωστική πλευρά, που είχαν προβλέψει οι ερευνητές, και η δεύτερη σε ένα συνδυασμό της συναισθηματικής και της αξιολογικής πλευράς. Η δεύτερη αυτή συνιστώσα μπορούσε να διακριθεί σε δύο υπο-συνιστώσες. Η πρώτη από αυτές αφορούσε στην αξιολογική αποτίμηση της ομάδας υπαγωγής και η δεύτερη στην ταύτιση με την ομάδα ως σύνολο και την ταύτιση με τα μέλη της ομάδας. Η συγκεκριμένη διάκριση (ταύτιση με την ομάδα vs ταύτιση με τα μέλη της ομάδας) υποστηρίχθηκε θεωρητικά από το Turner (1982) και αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία ο Karasawa προχώρησε στην κατασκευής μιας κλίμακας ταύτισης. Η κλίμακα του Karasawa (1991) περιλάμβανε έξι ερωτήματα/ items, και χρησιμοποιήθηκε για την μέτρηση του βαθμού ταύτισης με τη σχολή φοίτησης σε μια ομάδα φοιτητών στην Ιαπωνία. Τα τέσσερα ερωτήματα/items αναφέρονταν στη γνωστική και τη συναισθηματική συνιστώσα της ταύτισης με την ομάδα υπαγωγής και τα άλλα δύο την ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Η κλίμακα του Karasawa δεν κατόρθωσε να διακρίνει ανάμεσα στη συναισθηματική και τη γνωστική πλευρά της ταύτισης με την ομάδα (τα τέσσερα σχετικά ερωτήματα “φόρτωναν” στον ίδιο παράγοντα) – κάτι που είναι δυνατόν να σχετίζεται, όπως εκτιμά ο ίδιος ο ερευνητής, και στο μικρό αριθμό ερωτημάτων/ items που χρησιμοποιήθηκαν – διέκρινε όμως ανάμεσα σε ταύτιση με την ομάδα και ταύτιση με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Τόσο η κλίμα των Hinkle κ.ά. (1989) όσο και η κλίμακα του Karasawa (1991) επιβεβαίωσαν ότι η ταύτιση με μια ομάδα υπαγωγής είναι δυνατόν να μετρηθεί ως σύνθετη κατασκευή. Στον πολυσύνθετο χαρακτήρα του βαθμού ταύτισης με

members of this group,” and “I feel very different from other members of this group (1 : very much agree, 7 : very much disagree).

την ομάδα υπαγωγής στηρίχτηκαν και οι Luhtanen και Crocker (1991, 1992) προκειμένου να κατασκευάσουν μια κλίμακα συλλογικής αυτο-εκτίμησης. Η συγκεκριμένη κλίμακα περιλαμβάνει τέσσερις υπο-κλίμακες⁶:

- Η υπο-κλίμακα υπαγωγής προσμετρά το βαθμό στον οποίο ο ερωτώμενος θεωρεί την προσωπική του συμμετοχή στην ομάδα ως αξιόλογη.
- Η υπο-κλίμακα ιδιωτικής αξιολόγησης προσμετρά το πώς ο ερωτώμενος αξιολογεί ο ίδιος την ομάδα του.
- Η υπο-κλίμακα δημόσιας αξιολόγησης προσμετρά το πώς οι άλλοι αξιολογούν την ομάδα υπαγωγής.
- Η υπο-κλίμακα σημαντικότητας προσμετρά πόσο σημαντική θεωρεί ο ερωτώμενος την ομάδα για τον ίδιο.

Στηριγμένοι στις παραπάνω προσπάθειες οι Klink, Mummendey, Mielke και Blanz (1997), επιχείρησαν να φτιάξουν μια κλίμακα εθνικής ταύτισης με τέσσερις συνιστώσες. Οι πρώτες τρεις, αντιστοιχούσαν στις τρεις συνιστώσες που προτείνει στον ορισμό της κοινωνικής ταυτότητας ο Tajfel (γνωστική, αξιολογική, συναισθηματική διάσταση) και η τέταρτη σε μια συμπεριφορική διάσταση. Η στατιστική επεξεργασία⁷ των δεδομένων επιβεβαίωσε τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αρχικής κλίμακας. Πιο συγκεκριμένα, η αρχική παραγοντική ανάλυση οδήγησε σε μια βέλτιστη λύση στηριγμένη σε τρεις παράγοντες: ο πρώτος συγκέντρωνε τα ερωτήματα που αναφέρονταν στη γνωστική διάσταση της κοινωνικής ταύτισης, ο δεύτερος τα ερωτήματα τα οποία αναφέρονταν στην αξιολογική και συναισθηματική διάστασή της και ο τρίτος, τέλος, εκείνα τα ερωτήματα τα οποία περιγράφανε τη συμπεριφορική διάσταση. Περαιτέρω στατιστική επεξεργασία οδήγησε σε μια βέλτιστη λύση με περιορισμό της κλίμακας σε έξι μόνο ερωτήματα τα οποία αντιστοιχούσαν σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας αφορούσε στη γνωστική συνιστώσα της κοινωνικής

⁶ Οι όροι που χρησιμοποιούν οι ερευνητές για να περιγράψουν τις υπο-κλίμακες είναι: membership subscale, private evaluation subscale, collective evaluation subscale, importance o identity subscale.

⁷ Καταρχήν οι ερευνητές εφάρμοσαν διερευνητική παραγοντική ανάλυση (exploratory factor analysis) ενώ στη συνέχεια αφού άφησαν έξω τα ερωτήματα εκείνα τα οποία δεν 'έδεναν' με τα υπόλοιπα της κλίμακας προχώρησαν σε επιβεβαιωτική παραγοντική ανάλυση (confirmatory factor analysis).

ταύτισης και ο δεύτερος στο συνδυασμό αξιολογικής και συναισθηματικής συνιστώσας. Τόσο οι τρεις υπο-κλίμακες της πρώτης βέλτιστης λύσης (γνωστική, αξιολογική και συναισθηματική και συμπεριφορική) όσο και οι δύο υπο-κλίμακες της δεύτερης βέλτιστης λύσης (γνωστική, συναισθηματική και αξιολογική) σχετίζονταν διαφορετικά με την πρόθεση των υποκειμένων να υιοθετήσουν διαφορετικές συλλογικές στρατηγικές (κοινωνικός ανταγωνισμός, ρεαλιστικός ανταγωνισμός, κινητικότητα).

Οι Ellemers, Kortekaas και Ouwerkerk (1999), παραπέμποντας άμεσα στις προηγούμενες προσπάθειες κατασκευής πολυδιάστατων κλιμάκων κοινωνικής ταύτισης (Hinkle κ. ά.), υποστηρίζουν ότι οι τρεις διαστάσεις (γνωστική/αυτό-κατηγοριοποίηση, συναισθηματική/ δέσμευση με την ομάδα, και αξιολογική/ομαδική αυτοεκτίμηση) της κοινωνικής ταύτισης συνιστούν διακριτές μεταξύ τους συνιστώσες. Σύμφωνα με τους ερευνητές αυτούς, τη διάκριση ανάμεσα στη γνωστική συνιστώσα και τη συνιστώσα της συναισθηματικής δέσμευσης στηρίζουν διάφορα εμπειρικά ευρήματα. Τα ευρήματα αυτά υποδεικνύουν ότι, άνθρωποι που ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα είναι δυνατόν να διαφοροποιούνται σε σχέση με τον τρόπο που απαντούν ως αποτέλεσμα του βαθμού δέσμευσής τους με την ομάδα (π.χ. οι Ellemers, Spears, and Doosje, 1997 έχουν δείξει ότι τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας είναι δυνατόν να διαφοροποιηθούν σε μια σειρά γνωστικές και συμπεριφορικές επιλογές, π.χ. πρόσληψη βαθμού ομοιογένειας της ομάδας, υποστήριξη της ομάδας σε συνθήκες δύσκολες για την ομάδα, σε συνάρτηση με το βαθμό συναισθηματικής δέσμευσης με την ομάδα υπαγωγής). Επιπρόσθετα, υποστηρίζουν ότι αν και πολλές φορές η συναισθηματική δέσμευση με την ομάδα υπαγωγής παρουσιάζει πολύ υψηλή συσχέτιση με την θετική της αξιολόγηση (Ellemers 1993), αυτό δε σημαίνει ότι οι δύο συνιστώσες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ταυτόσημες ή αδιαφοροποίητες. Αυτό ισχύει με πολλές φυσικές ομάδες (ο οπαδός μιας ποδοσφαιρικής ομάδας που βρίσκεται μόνιμα στο κατώφλι της Β' εθνικής κατηγορίας μπορεί να ακολουθεί παντού την ομάδα του και παράλληλα να "βλέπει" ότι η ομάδα του είναι από τις πιο αδύνατες στην κατηγορία) όσο και με τεχνητές ομάδες στο εργαστήριο (Mlicki και Ellemers, 1996).

Δουλεύοντας με τεχνητές ομάδες στο εργαστήριο, οι Ellemers κ.ά. κατορθώνουν να επαληθεύσουν τις υποθέσεις τους με τη βοήθεια μιας κλίμακας ταύτισης με δέκα ερωτήματα/ items⁸ που αντιστοιχούν σε τρεις συνιστώσες. Οι τρεις αυτές συνιστώσες σχετίζονται η κάθε μια με διαφορετική όψη της ομάδας υπαγωγής.

Η ομαδική αυτοεκτίμηση (αξιολογική συνιστώσα) σχετίζεται θετικά με το στάτους της ομάδας, η αυτο-κατηγοριοποίηση (γνωστική συνιστώσα) σχετίζεται θετικά με το μέγεθος της ομάδας και τέλος η συναισθηματική δέσμευση με την ομάδα επηρεάζεται τόσο και από το μέγεθος της ομάδας όσο και από τον τρόπο σχηματισμού της ομάδας (επιλογή των υποκειμένων ή μετά από υπόδειξη του ερευνητή). Επιπρόσθετα, η έρευνα αυτή έδειξε ότι ο βαθμός συναισθηματικής δέσμευσης με την ομάδα υπαγωγής αποτελεί τη συνιστώσα κλειδί της κοινωνικής ταύτισης καθώς κατευθύνει τους ανθρώπους ώστε να λειτουργούν με όρους ομαδικής υπαγωγής.

Οι Bergami και Bagozzi (2000), δουλεύοντας με μια φυσική επαγγελματική ομάδα (τα μέλη μιας πολυεθνικής εταιρείας), κατασκεύασαν μια κλίμακα που διαχωρίζει ανάμεσα σε τρεις διαστάσεις: γνωστική/αυτο-κατηγοριοποίηση, αξιολογική/αυτο-εκτίμηση, απορρέουσα από τη συμμετοχή στην εταιρεία, και συγκινησιακή (την οποία διαχωρίζουν σε αισθήματα που ένα μέλος της ομάδας έχει για την εταιρεία και συναισθήματα που παίρνει ως αποτέλεσμα της συμμετοχής του στην εταιρεία). Σύμφωνα με τα ευρήματα των ερευνητών αυτών, η συγκινησιακή και η αξιολογική διάσταση σχετιζόταν θετικά με την πρόθεση εκδήλωσης θετικής συναδερφικής συμπεριφοράς ή όπως χαρακτηριστικά το σημειώνουν οι ίδιοι οι ερευνητές «σύμφωνα με τα ευρήματα αυτό που αισθανόμαστε για τις αυτο-κατηγοριοποιήσεις του εαυτού και πώς τις αξιολογούμε καθορίζει τι κάνουμε απέναντι στα μέλη της ενδο-ομάδας» (Bergami και Bagozzi, 2000, σελ. 574).

⁸ Τα δέκα ερωτήματα φορτίζουν σε τρεις διαφορετικούς παράγοντες τους οποίους ονομάζουν Ομαδική Αυτοεκτίμηση (Νομίζω ότι η ομάδα μου δεν έχει πολλά για τα οποία θα πρέπει να είναι περήφανη, Νιώθω καλά για την ομάδα μου, Δεν αισθάνομαι αρκετό σεβασμό για την ομάδα μου, Θα προτιμούσα να μη λέω ότι ανήκω σε αυτή την ομάδα.) Αυτο-κατηγοριοποίηση (Ταυτίζομαι με τα άλλα μέλη της ομάδας μου, Μου αρέσουν τα άλλα μέλη της ομάδας μου, Η ομάδα μου αντανακλά σε μεγάλο βαθμό αυτό που είμαι) και Δέσμευση με την ομάδα (Θα ήθελα να συνεχίσω να εργάζομαι με την ομάδα, Δεν μου αρέσει που είμαι μέλος της ομάδας, Θα προτιμούσα να ανήκω σε άλλη ομάδα).

Το γεγονός ότι πειραματικές έρευνες στα πλαίσια της ΘΚΤ έδωσαν πολλές φορές αντιφατικά μεταξύ τους αποτελέσματα, σε ότι αφορά στη σχέση του βαθμού κοινωνικής ταύτισης και μια σειρά από άλλες μεταβλητές (π.χ. διομαδική διαστρέβλωση ή διομαδική συνεργασία αλλά και μέγεθος κοινωνικής ομάδας ή στάτους της κοινωνικής ομάδας), οδήγησε τους Jackson και Smith (Jackson και Smith 1999, Jackson 2002) στην διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα σε διαφορετικές διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης και της εκδηλωνόμενης διομαδικής διαστρέβλωσης. Ο Jackson (2002), εμπειρικά επικυρώνει τη θεωρητική θέση του Tajfel (1978), καθώς η κλίμακα που χρησιμοποιεί διακρίνει ανάμεσα στις τρεις διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης, ωστόσο το περιεχόμενό τους διαφέρει ελαφρώς σε σχέση με τις διαστάσεις που προτείνει στον ορισμό του ο Βρετανός ερευνητής. Πιο συγκεκριμένα, οι τρεις διαστάσεις της κλίμακας του Jackson περιγράφουν (α) τους συγκινησιακούς δεσμούς με την ομάδα υπαγωγής (β) την έλξη προς την ενδο-ομάδα και (γ) την αυτο-κατηγοριοποίηση. Οι αντίστοιχοι τρεις παράγοντες που προκύπτουν από την παραγοντική ανάλυση παρουσιάζουν υψηλή μεταξύ τους συσχέτιση ενώ σχετίζονται με διαφορετικό τρόπο με τις στάσεις απέναντι σε ενδο-ομάδα και εξω-ομάδα και την πρόσληψη της διομαδικής σύγκρουσης. Ένα σημαντικό εύρημα της έρευνας του Jackson αφορά στο ότι εισάγει την προσλαμβανόμενη σύγκρουση με την εξω-ομάδα ως μια εμβόλιμη μεταβλητή στις μετρήσεις του. Η συγκεκριμένη μεταβλητή αποδείχτηκε ικανή να προβλέψει, σε πολύ ικανοποιητικό βαθμό, τη θετική στάση απέναντι στα μέλη της εξω-ομάδας (αρνητική συσχέτιση) σε αντίθεση με τις τρεις διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης.

Η πιο πρόσφατη προσπάθεια κατασκευής ενός εργαλείου ικανού να καταγράφει το βαθμό κοινωνικής ταύτισης σε διαφορετικές διαστάσεις ανήκει στον Cameron (Cameron, 2004). Ο συγκεκριμένος ερευνητής, δουλεύοντας με διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και στηριζόμενος σε μια προηγούμενη έρευνα των Cameron και Lalonde (2001), επαλήθευσε την εγκυρότητα τριών υποκλιμάκων ενός εργαλείου το οποίο περιλάμβανε αρχικά 18 ερωτήματα. Οι υποκλίμακες περιγράφουν τρεις διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης: (α) την κεντρικότητα, που αναφέρεται στο βαθμό που μια κοινωνική ταυτότητα είναι γνωστικά

προσιτή -cognitive accessibility- και αντιστοιχεί στη γνωστική διάσταση των προηγούμενων εργαλείων, (β) τα ενδο-ομαδικά συναισθήματα (αναφέρεται στα αισθήματα τα οποία απορρέουν από τη συμμετοχή του ατόμου στην ομάδα⁹) που παραπέμπουν στην αξιολογική διάσταση άλλων κλιμάκων και ειδικότερα στη συλλογική αυτο-εκτίμηση και (γ) τους ενδο-ομαδικούς δεσμούς (αναφέρεται στους ψυχολογικούς δεσμούς τους οποίους το άτομο θεωρεί ότι διατηρεί με την ομάδα). Η διάσταση αυτή σαφώς παραπέμπει στη συναισθηματική διάσταση των προηγούμενων κλιμάκων.

Καταληκτικά θα μπορούσε να ειπωθεί ότι από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προκύπτει ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι η ταύτιση με την κοινωνική ομάδα υπαγωγής είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή. Οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται σε τρεις διαστάσεις τις οποίες περιγράφει στον ορισμό της κοινωνικής ταυτότητας ο Tajfel: γνωστική, συναισθηματική και αξιολογική. Οι τρεις διαστάσεις σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους και ιδιαίτερα η συναισθηματική και η αξιολογική διάσταση. Ορισμένες κλίμακες ενώ σχεδιάστηκαν για να διακρίνουν μεταξύ τους τις τρεις διαστάσεις που προτείνει ο Tajfel, στο τέλος χρησιμοποιήθηκαν ως μονοδιάστατα ή με δύο διαστάσεις (με τη συναισθηματική και την αξιολογική διάσταση να δίνονται από ένα κοινό παράγοντα). Στις περιπτώσεις όπου η κλίμακα κοινωνικής ταύτισης μπόρεσε να διακρίνει ανάμεσα σε δύο ή τρεις διαστάσεις, τότε αυτές παρουσίαζαν διαφορετική συσχέτιση με μεταβλητές που κατέγραφαν την ενδο-ομαδική εύνοια ή την εξω-ομαδική απαξίωση. Γενικά, οι διαστάσεις της συναισθηματικής δέσμευσης εμφανίζονται να σχετίζονται πιο συχνά και σε μεγαλύτερο βαθμό με τις μεταβλητές αυτές ενώ η γνωστική διάσταση λιγότερο συχνά και σε μικρότερο βαθμό.

Πέραν από τις όποιες διαφοροποιήσεις παρουσιάζουν μεταξύ τους οι πολυδιάστατες κλίμακες κοινωνικής ταύτισης, στη σχετική βιβλιογραφία φαίνεται να υπάρχει μια σχετική σύγκλιση τόσο σε ότι αφορά στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της κοινωνικής ταύτισης όσο και σε ότι αφορά στον

⁹ Η συγκεκριμένη διάσταση ταυτίζεται με μια από τις δύο υπο-κλίμακες της συναισθηματικής διάστασης, τις οποίες χρησιμοποίησαν οι Bergami & Bagozzi (2000)

αριθμό αλλά και σε ένα γενικότερο επίπεδο στο περιεχόμενο/ χαρακτήρα των διαστάσεων. Με δεδομένο ωστόσο την πολλαπλότητα και τον πλουραλισμό των κοινωνικών κατηγοριών/ ομάδων υπαγωγής η πιο κάτω παρατήρηση του Cameron (2004, σ. 258) είναι ουσιαστικής σημασίας :

Σε τελική ανάλυση το πιο σημαντικό σημείο αφορά όχι τόσο το κατά πόσον το συγκεκριμένο μοντέλο τριών παραγόντων είναι το “αληθινό”(δεν είναι), αλλά το κατά πόσο εξυπηρετεί την προσπάθεια να δοθεί περισσότερη έμφαση σε ορισμένα θεωρητικά θέματα αλλά και το κατά πόσο διευκολύνει και αποτελεί πηγή παραγωγής έρευνας σε σχέση με τα ψυχολογικά συνεπακόλουθα αλλά και τις συνέπειες της υπαγωγής σε μια ομάδα

Κεφάλαιο Τρίτο

Μια γενετική προσέγγιση των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας

Λόγω του ότι αναφορικά με την καταλληλότητα ενός είδους επαφής υπάρχουν πολλαπλές, κοινωνικά διάσπαρτες και μεταξύ τους συγκρουόμενες απόψεις, λόγω του κοινωνικού ορισμού των καταστάσεων εφαρμογής αυτών των απόψεων και της κοινωνικής προέλευσης του τρόπου που αλλάζουν και του τρόπου που σχετίζονται η μια με την άλλη, η ατομική και η διατομική ψυχολογία δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ότι είναι σε θέση να παρέχουν κατά τρόπο επωφελή τα υλικά για την οικοδόμηση μιας επαρκούς κοινωνικής ψυχολογίας. Αυτά τα υλικά θα πρέπει να αναζητηθούν προς την αντίθετη κατεύθυνση

Henri Tajfel, 1972, σελ. 104

Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας, με κεντρικό άξονα τη θεωρητική κατασκευή της κοινωνικής ταυτότητας, επιχειρεί να διερευνήσει τον τρόπο διάρθρωσης του κοινωνικού με το ψυχολογικό. Το εν λόγω υπόδειγμα στηριζόμενο στη θέση ότι ο άνθρωπος χαρακτηρίζεται είναι εξαρτημένος από το κοινωνικό πλαίσιο (context dependent human character), κινείται πέρα του ψυχολογικού αναγωγισμού και ως εκ τούτου διαφοροποιείται, σε επιστημολογικό επίπεδο, από το κυρίαρχο στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, παράδειγμα της κοινωνικής νόησης. Ωστόσο η μεγάλη πλειοψηφία των ερευνών που διερευνούν την ομαδική ή/και διομαδική συμπεριφορά και σκέψη εντός του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας παραμένουν επικεντρωμένες στη ψυχολογική διάσταση της κοινωνικής ταύτισης υποτιμώντας ή/ και παραγνωρίζοντας εντελώς το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί αναπτύσσεται ο ισχυρισμός ότι η εν λόγω επικέντρωση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αδυναμία ή/και άρνηση

υιοθέτησης, από μέρους του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, του συγκρουσιακού χαρακτήρα της σχέσης ανάμεσα στο κοινωνικό υποκείμενο και το κοινωνικό του πλαίσιο. Η αποσιώπηση της συγκρουσιακής αυτής σχέσης προσδίδει στις προσεγγίσεις ένα στατικό χαρακτήρα καθώς οδηγεί στο χειρισμό του κοινωνικού πλαισίου ως μιας “αντικειμενικής”, συγκεκριμένης και συνεκτικής, ανεξάρτητης από τη δράση των κοινωνικών δραστών, εξωτερικής πραγματικότητας.

Ερευνητικές προσπάθειες εντός του υποδείγματος υποδεικνύουν ότι η (επανα)σύνδεση των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας με το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών είναι σε θέση να προσδώσει σε κάθε ερευνητικό εγχείρημα ένα πιο δυναμικό χαρακτήρα. Τις προσπάθειες αυτές συναντούν προσπάθειες μέσα από το χώρο του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης οι οποίες διαπραγματεύονται τη σχέση των κοινωνικών αναπαραστάσεων με τις κοινωνικές ταυτότητες.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί προβάλλεται η θέση ότι οι στατικές προσεγγίσεις της κοινωνικής ταυτότητας αδυνατούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες διερεύνησης που επιβάλλει μια δυναμική κοινωνική πραγματικότητα. Με αφετηρία συγκεκριμένες προσπάθειες εντός του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας αλλά και ερευνητικά εγχειρήματα μελέτης συγκεκριμένων κοινωνικών ταυτοτήτων εντός του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης, επιχειρείται να αρθρωθεί μια γενετική και δυναμική προσέγγιση των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας. Μια προσέγγιση επικεντρωμένη στη διαλεκτική σχέση των κοινωνικών αναπαραστάσεων με τις κοινωνικές ταυτότητες και στο δυναμικό/ συγκρουσιακό χαρακτήρα του πεδίου των σημαίνοντων συμβόλων όπου τα φαινόμενα αυτά είναι εγγεγραμμένα.

Στα πλαίσια μιας τέτοιας προσέγγισης η εθνική ομάδα συνιστά μια φαντασιακή πολιτική κοινότητα η οποία λειτουργώντας ως μια αναστοχαστική ομάδα οικοδομεί και διαχειρίζεται το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας. Ο χώρος των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας είναι μεν κοινός (shared) για όλα τα μέλη της εθνικής ομάδας όχι όμως συναινετικός (consensual). Αποτελεί ένα πεδίο σύγκρουσης και αντιπαράθεσης όπου οτα

εθνικά υποκείμενα και ιδιαίτερα οι επιτηδευματίες της ταυτότητας, οχρωμένοι πίσω από διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας διαγκωνίζονται ως προς το ποιος θα διαμορφώσει το συμβολικό περιεχόμενο της ομάδας και κατ' επέκταση τη μελλοντική της πορεία.

3.1. Τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων στα πλαίσια του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας

3.1.1. Ο εξαρτημένος από το πλαίσιο ανθρώπινος χαρακτήρας σύμφωνα με το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας

Έχει ήδη επισημανθεί ότι το ερευνητικό έργο στα πλαίσια του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας παραμένει επικεντρωμένο στην αναζήτηση των κατάλληλων θεωρητικών εργαλείων για την ερμηνεία των ομοιομορφιών ευρείας κλίμακας, γενικότερα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και ειδικότερα στο πλαίσιο των διομαδικών σχέσεων. Θεωρητική βάση του συγκεκριμένου υποδείγματος, αποτελεί η θέση ότι μια κοινωνική ψυχολογία θεμελιωμένη αποκλειστικά και μόνο είτε στα ατομικά κίνητρα και πάθη ή ένστικτα είτε στις ατομικές γνωστικές διαδικασίες δεν μπορεί να δώσει αποτελεσματικές απαντήσεις στα ερωτήματα που έχει θέσει. Ο θεωρητικός πατέρας του υποδείγματος, Henri Tajfel, απορρίπτει τον ατομικό αναγωγισμό και αποδοκιμάζει όσες θεωρητικές ή ερευνητικές προσπάθειες παραμένοντας επικεντρωνόμενες είτε στην ατομική είτε στην διατομική συμπεριφορά αναγάγουν την κοινωνική συμπεριφορά στις προ-κοινωνικές ή τις α-κοινωνικές πλευρές του "homo". Ο ίδιος ο ερευνητής και οι συνεργάτες του παραπέμπουν σε ένα «κοινωνικό μοντέλο του "homo"» το οποίο αναγνωρίζει ότι το άτομο δεν είναι ούτε αυτόνομο ούτε ανεξάρτητο από τις κοινωνικές συνθήκες» (Purkhardt, 1993, σελ. 171).

Με αφετηριακό σημείο την αρχή της ασυνέχειας ανάμεσα σε διατομική και διομαδική συμπεριφορά (Tajfel, 1981, σελ.292) το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αποβλέπει να διερευνήσει το πώς η ανθρώπινη συμπεριφορά μεταβάλλεται σε συνάρτηση με το πλαίσιο όπου κάθε φορά είναι εγγεγραμμένη. Σύμφωνα πάντα με το συγκεκριμένο υπόδειγμα η μελέτη των ατομικών,

γνωστικών και παρακινήτικών διαδικασιών αν και θεωρείται απαραίτητη δε θεωρείται και επαρκής για να εξηγήσει τη συμπεριφορά στα πλαίσια της ομάδας. Για τούτο ακριβώς το λόγο το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας χαρακτηρίζει μια συνεχής προσπάθεια τοποθέτησης της μελέτης της ανθρώπινη σκέψης και δράσης μέσα σε ένα πλαίσιο:

Η δράση είναι συνάρτηση του πλαισίου καθώς η λειτουργία των ψυχολογικών διαδικασιών εξαρτάται από κοινωνικές παραμέτρους. Έτσι, εκεί που οι κοινωνικοί ψυχολόγοι πολύ συχνά αναζητούν να χρησιμοποιήσουν οικουμενικότητα για να εξηγήσουν τον κοινωνικό τομέα (και έτσι μας μετακινούν από την ανάλυση της κοινωνικής ιδιαιτερότητας) η παράδοση της κοινωνικής ταυτότητας μας υποχρεώνει να στρέψουμε την προσοχή μας στις ιδεολογικές και δομικές παραμέτρους αυτού του κόσμου.

(Reicher 2004, σελ. 921)

Στα πλαίσια της θεωρητικής σκέψης του Tajfel το κοινωνικό πλαίσιο, είτε αυτό αναφέρεται στους υλικούς παράγοντες, όπως η ταξική και η οικονομική θέση των ατόμων, είτε αναφέρεται στις νόρμες και τους κανόνες που περιγράφουν την καταλληλότητα μιας συμπεριφοράς στα πλαίσια μιας κοινωνικής διευθέτησης (Tajfel, 1981a, σελ. 16), είτε στις στηριζόμενες, σε μια από κοινού προσλαμβανόμενη, κοινωνικά ή πολιτισμικά, θέση, γνωστικές οργανώσεις του κοινωνικού συστήματος (Tajfel, 1981a, σελ. 31), επηρεάζει αποφασιστικά τον τρόπο που συγκροτείται και τον τρόπο που δρα το κοινωνικό υποκείμενο. Η ανθρώπινη συμπεριφορά και δράση δεν απορρέουν αποκλειστικά και μόνο από σταθερές και μόνιμες εσωτερικές διαδικασίες αλλά μετασχηματίζονται και μεταβάλλονται σε συνάρτηση με το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτές εξελίσσονται.

Στο πλαίσιο του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας το ερευνητικό ή/και θεωρητικό ενδιαφέρον, ακολουθώντας το παράδειγμα του Tajfel, έχει επικεντρωθεί στο πώς η ανθρώπινη δράση και συμπεριφορά αποτυπώνει τη διάρθρωση ανάμεσα σε συγκεκριμένες γνωστικές διαδικασίες με το συστημικό (νομιμότητα, μονιμότητα και σταθερότητα των κοινωνικών ρυθμίσεων) και το ευρύτερο κοινωνικό (societal) σύστημα (αξιολογικά θετικές διαστάσεις κοινωνικής σύγκρισης) (Rubin και Hewstone, 2004, σελ. 825). Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας προβάλλοντας και υπογραμμίζοντας τον άμεσα

εξαρτημένο από το κοινωνικό του πλαίσιο χαρακτήρα του ανθρώπου (context contingent character) έχει συμβάλει προς την κατεύθυνση της αποδόσεως της κοινωνιοψυχολογικής θεωρίας και έρευνας από τα δυαδικά σχήματα της καρτεσιανής επιστημολογίας (Doise, 1982, σελ. 113-147, Mugny, Perez, 1987, σελ.217).

Η θεώρηση του ανθρώπινου χαρακτήρα ως άμεσα εξαρτημένου από το κοινωνικό του πλαίσιο παραπέμπει άμεσα σε μια τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων και συμβάλλει στην προσπάθεια μελέτης της διάρθρωσης του κοινωνικού με το ατομικό, στα πλαίσια μιας συστημικής κοινωνικής ψυχολογίας. Πρόκειται ωστόσο, για μια σειρά από λόγους οι οποίοι θα αναπτυχθούν στη συνέχεια, για μια στατική, σύμφωνα με την ορολογία που εισήγαγε ο Moscovici (1972), και όχι δυναμική συστημική κοινωνική ψυχολογία.

3.1.2. Στατικές Vs δυναμικές τριαδικές αναγνώσεις των φαινομένων και των σχέσεων

Ο Moscovici (1972, 2000, σελ. 110) σημειώνει ότι η σχέση δύο υποκειμένων μέσα σε ένα κοινό περιβάλλον έχει προσληφθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους. Ένα στατικό και ένα δυναμικό. Ο στατικός τρόπος αναφέρεται σε μια απλή «συνόπαρξη» των τριών (Moscovici, 1984, σελ. 9). Ο συγκεκριμένος τρόπος ενδιαφέρεται να μελετήσει τις μεταβολές που προκύπτουν σε ότι αφορά στη σκέψη και στη συμπεριφορά του κοινωνικού υποκειμένου ως αποτέλεσμα είτε της απλής παρουσίας ενός άλλου υποκειμένου, είτε της σχέσης εξάρτησης ή ανεξαρτησίας ανάμεσα σε δύο υποκείμενα, μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς. Η κοινωνιοψυχολογική εξήγηση, στην προκειμένη περίπτωση, οικοδομείται με αναφορά σε μηχανισμούς όπως είναι η παρότρυνση, η ανταμοιβή και ο κοινωνικός έλεγχος ενώ η έρευνα στρέφει το ενδιαφέρον της στις διαδικασίες της κοινωνικής σύγκρισης και της κοινωνικής διευκόλυνσης. Στα πλαίσια της στατικής εκδοχής της τριαδικής οπτικής ο Άλλος είναι ένα «Alter Ego», ένας όμοιος άλλος ή ένας στον οποίο το υποκείμενο θέλει να μοιάσει. Αντίθετα στην περίπτωση της δυναμικής της εκδοχής ο Άλλος είναι ένας καθολικά άλλος, ένας άλλος *tout court*, σημαδεμένος από μια χαρακτηριστική

διαφορά. Στην περίπτωση αυτή η κοινωνική σχέση αντιμετωπίζεται ως δημιουργός ενός κοινωνιοψυχολογικού πεδίου από το οποίο αναδεικνύονται και όπου τοποθετούνται τα ψυχολογικά φαινόμενα (Moscovici, 1972/2000, σελ. 108). Μέσα στο κοινωνιοψυχολογικό αυτό πεδίο η σύγκρουση αναδεικνύεται ως κινητήριος δύναμη της αλλαγής (Moscovici, 1984, , Markova, 2003, Orfali, 2002). Με την παρουσία της έντασης η τριάδα Εγώ - Άλλος - Αντικείμενο μετασχηματίζεται στη διαλογική τριάδα, τη δυναμική μονάδα της θεωρίας της κοινωνικής γνώσης (Markova, 2003, σελ. 153). Η τριάδα δεν αναφέρεται πλέον σε μια απλή συνύπαρξη, δεν αναφέρεται σε μια σύμπτωση τριών παραγόντων αλλά σε μια δυναμική δομή, όπου η ύπαρξη καθενός από αυτούς τους όρους εξαρτάται από την ύπαρξη των άλλων (Rouquette, 1999, σελ. 224). Τα μέλη της τριάδας είναι ενωμένα σε μια μονάδα, ένα οργανικό όλο το οποίο δεν μπορεί να αποσυνδεθεί στα μέρη του. Αντίθετα, καθένα από τα μέρη είναι δυνατόν να γίνει κατανοητό μόνο σε αναφορά με τα άλλα δύο. Και τούτο γιατί η σχέση Εγώ - Άλλος αναδύεται ταυτόχρονα ως διαδικασία με αναφορά ένα αντικείμενο:

μια συγκεκριμένη μειονότητα και πλειονότητα συγκροτούνται ως τέτοιες ως μορφή - πλαίσιο όχι λόγω ενός χαρακτηριστικού το οποίο είναι a priori σημαντικό υπό κάποια έννοια, αλλά διότι για κάποιο λόγο αυτό το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό καθίσταται σημαντικό για την ανάδυσή τους ως μειονότητα/ πλειονότητα. Αυτό το χαρακτηριστικό ορίζει τις εσωτερικές τους σχέσεις και για τούτο, είναι ένα προσδιοριστικό χαρακτηριστικό αυτή της συγκεκριμένης μειονότητας/πλειονότητας. Ένα τέτοιο προσδιοριστικό χαρακτηριστικό θα μπορούσε να είναι οτιδήποτε, είτε είναι το γαλάζιο χρώμα των ματιών ή είναι η υιοθέτηση μιας πολιτικής άποψης. Σημαντικό είναι το ότι αυτό το χαρακτηριστικό δημιουργεί μια διαλογική ένταση εντός [της σχέσης] Εγώ-Άλλος: καθίσταται υποκειμενικό θέμα των σχέσεων επικοινωνίας που αναπτύσσουν, καθίσταται ένα Αντικείμενο.

(Markova, 2003, σελ. 169).

Η αδυναμία (ή/και η άρνηση) του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας να ενσωματώσει την έννοια της σύγκρουσης το αφήνει εκτεθειμένο σε επιθέσεις αναφορικά με τη μονόδρομη και στατική σχέση που εγκαθιδρύει ανάμεσα στο κοινωνικό υποκείμενο/προσλαμβάνοντα (perceiver) και το κοινωνικό του πλαίσιο (Reicher, 1993, Reicher, 1996, Reicher και Hopkins, 1996, Condor 1996, 2003, Huddy, 2002, 2004). Το περιορισμένο, σχετικά, ενδιαφέρον για τα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής και ειδικότερα για τα φαινόμενα της μειονοτικής επιρροής και το σχεδόν ανύπαρκτο ερευνητικό ενδιαφέρον για τα

φαινόμενα της κοινωνικής αλλαγής δικαιολογούν σε μεγάλο βαθμό την πιο πάνω κριτική.

3.1.3. Η απουσία της σύγκρουσης στο παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας

Ο ίδιος ο Tajfel επέδειξε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα φαινόμενα που σχετίζονται με την κοινωνική αλλαγή και πώς αυτή προκύπτει μέσα από τη συλλογική δράση των μειονοτικών ή μειονεκτούντων κοινωνικά, πολιτικά ή πολιτισμικά ομάδων (Tajfel, 1978a, 1981 σελ. 223- 316). Στην προσέγγισή του αυτή ωστόσο, ο θεμελιωτής του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας δεν κατορθώνει να υπερβεί το σκόπελο της στατικής ανάγνωσης. Το ενδιαφέρον του επικεντρώνεται σχεδόν αποκλειστικά στα χαρακτηριστικά του κοινωνιοψυχολογικού πλαισίου όπου η μειονότητα κατορθώνει να λειτουργήσει ως φορέας του αιτήματος της κοινωνικής αλλαγής, ενώ δεν φαίνεται να τον απασχολεί καθόλου ο τρόπος που αυτό το κοινωνιοψυχολογικό πλαίσιο μπορεί να διαμορφωθεί μέσα από τη δράση της ίδιας της μειονοτικής ομάδας.

Σε μια κριτική προσέγγιση της προσπάθειας του Tajfel να μελετήσει τα φαινόμενα της κοινωνικής αλλαγής, ο Reicher (1996), επισημαίνει ότι, τελικά ο κορυφαίος Ευρωπαίος κοινωνικός ψυχολόγος καταλήγει να τοποθετεί το κοινωνικό πλαίσιο πέρα και υπεράνω των κοινωνικών δραστών χειριζόμενος το λίγο ως πολύ ως μια ανεξάρτητη μεταβλητή. Επεκτείνοντας την κριτική του ο Reicher, σημειώνει ότι, περιορίζει την έννοια της κοινωνικής ταυτότητας σε ένα σύνολο χαρακτηριστικών με θετική ή αρνητική αξιολόγηση, δεν επεξεργάζεται καθόλου την αλληλεπίδραση των μελών της αντιπαράθεσης. Εξετάζει ποιες στρατηγικές έχει στη διάθεσή του το κάθε μέρος (μειονότητα vs πλειοψηφία) δεν κάνει όμως καμία αναφορά στο πώς το ένα μέρος είναι δυνατόν να αντιδράσει στις στρατηγικές του άλλου μέρους. Καμία αναφορά δεν γίνεται ούτε στο πώς οι άλλες παράμετροι, όπως το σύνολο των πεποιθήσεων σχετικά με τη νομιμότητα και τη μονιμότητα της κοινωνικής ιεραρχίας ή σχετικά με τις υπάρχουσες γνωστικές εναλλακτικές προτάσεις μπορούν να επηρεαστούν από τη δράση καθενός από τα μέλη της σχέσης.

Στο ερευνητικό έργο των επιγόνων του Tajfel, η στατική/ μονόδρομη σχέση ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα (προσλαμβάνοντες) και κοινωνικό πλαίσιο, σε μεγάλο βαθμό συντηρείται και αναπαράγεται. Αυτό γίνεται εμφανές τόσο στον τρόπο που προσεγγίζονται τα φαινόμενα της κοινωνικής επιρροής όσο και στον τρόπο που προσεγγίζεται η κατεύθυνση της λειτουργίας της αυτό-κατηγοριοποίησης.

Οι εργασίες του Turner (Turner, 1991, 2005, David and Turner, 1999), σχετικά με την κοινωνική επιρροή επικεντρώνονται στη μελέτη ενός νέου τύπου κοινωνικής επιρροής που έρχεται να προστεθεί δίπλα στον κανονιστικό και τον πληροφοριακό τύπο. Ο νέος αυτός τύπος αποκαλείται αναφορική πληροφοριακή επιρροή και εμφανίζεται όταν οι άνθρωποι προσαρμόζουν/συντονίζουν την αίσθηση της ταυτότητάς τους, τις σκέψεις και τις συμπεριφορές τους με τα χαρακτηριστικά της ομάδας υπαγωγής τους. Ο Turner χρησιμοποιεί το μοντέλο της αναφορικής πληροφοριακής επιρροής για να περιγράψει τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης και κοινωνικής συμμόρφωσης και με μια μικρή παραλλαγή τις διαδικασίες της μειονοτικής επιρροής (Turner, 1982/1989, Turner, 1991, 2005, David and Turner, 1999). Η ερευνητική προσπάθεια εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας παραγνωρίζοντας (ή και ακόμη υποτιμώντας, π.χ. Turner, 1991, σελ. 170) παντελώς τον καταλυτικό ρόλο της σύγκρουσης (σε αντίθεση με τη γενετική προσέγγιση των φαινομένων της κοινωνικής επιρροής βλέπε, Moscovici, 1979, Παπαστάμου και Mugny, 1983, Pérez και Mugny, 1996) επιχειρούν να εξηγήσουν τη μειονοτική επιρροή με αναφορά στην αλλαγή του κοινωνικού πλαισίου –από ενδο-ομαδικό σε διομαδικό- και την αρχή της μετα-σύγκρισης. Το συγκεκριμένο θεωρητικό παράδειγμα δεν προβλέπει διαδικασίες κοινωνικής αλλαγής ως αποτέλεσμα της σύγκρουσης και της αντιπαράθεσης, της έκθεσης σε νέα επιχειρήματα και νέες θέσεις αλλά μόνο ως αποτέλεσμα της επανα-κατηγοριοποίησης του εαυτού με αναφορά μια νέα κοινωνική κατηγορία.

3.1.4. Κυνηγώντας ένα μύθο;

Ο Reicher (1996, σελ. 327) κριτικά σημειώνει ότι ο Tajfel, έχοντας ως κύριο μέλημά του να καταδείξει ότι το πλαίσιο παρεμβαίνει και διαμορφώνει την

πορεία της ανθρώπινης σκέψης και δράσης, υπερτονίζει τη συνεκτικότητα και τη σταθερότητά του. Στον ίδιο σκόπελο πέφτει, σε ένα πολύ μεγάλο βαθμό, και το ερευνητικό έργο της ΘΑΚ. Η επικέντρωση στο ρευστό και ευμετάβλητο χαρακτήρα των αυτο-κατηγοριοποιήσεων (καθώς τα “προσλαμβάνοντα υποκείμενα” κινούνται από πλαίσιο σε πλαίσιο), οδήγησε σε ένα μεγάλο βαθμό τους ερευνητές εντός του παραδείγματος να υποτιμήσουν το δυναμικό και πλουραλιστικό χαρακτήρα του κοινωνικού πλαισίου. Ο συγκεκριμένος πειραματικός χειρισμός που χρησιμοποιείται εντός του παραδείγματος παραπέμπει και άρρητα υποδηλώνει ότι κάθε φορά εγκαθιδρύεται μια σταθερή και αδιαμφισβήτητη σχέση ανάμεσα στα μέλη μιας εκάστης κοινωνικής ομάδας και ενός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν οι Reicher και Hopkins (2001, σελ. 39-40),

Η θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης τείνει να μεταχειρίζεται το πλαίσιο ως να ήταν δεδομένο και τις κατηγορίες ως να διαβάζονται, σε μεγάλο βαθμό, μέσα από αυτό το πλαίσιο. Αυτό έχει δύο συνέπειες: Πρώτο αν και τα στερεότυπα ποικίλουν ανάμεσα σε καταστάσεις, σε κάθε ιδιαίτερη κατάσταση, όλα τα μέλη της ομάδας θα πρέπει να έχουν το ίδιο κοινό στερεότυπο. [...] Η δεύτερη συνέπεια είναι ότι τα στερεότυπα είναι τόσο σφιχτά δεμένα στην υπάρχουσα πραγματικότητα ώστε η λειτουργία τους στη διαδικασία αλλαγής της πραγματικότητας απουσιάζει εντελώς. Είναι μια εικόνα ενός κόσμου που σταθερά αλλάζει πλαίσια και σταθερά μεταβάλλει τις αυτό-κατηγοριοποιήσεις αλλά χωρίς καμία συστηματική κίνηση.

Σύμφωνα με τη ΘΑΚ, για όλα τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, κάθε κοινωνικό πλαίσιο προσλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο και ενεργοποιεί τις ίδιες ψυχολογικές διαδικασίες. Με άλλα λόγια το κοινωνικό πλαίσιο τυγχάνει χειρισμού ως αντικειμενική πραγματικότητα, συνεκτική και αδιαμφισβήτητη για όλα τα κοινωνικά υποκείμενα.

Σε ότι δε αφορά το επίπεδο της κοινωνικής ομάδας, αναζητείται στον τρόπο που τα μέλη της προσλαμβάνουν το κοινωνικό πλαίσιο και στις στερεοτυπικές κρίσεις που αυτά εκφέρουν, και πάλι η ομοιογένεια και η συνεκτικότητα. Η ομοιογένεια αυτή απορρέει από ένα σταθερό και αντικειμενικό και δεδομένο κοινωνικό μακρο-πλαίσιο, «από τη σταθερότητα στις διομαδικές σχέσεις» και «από τα συγκροτήματα γνώσης ανώτερης τάξης (knowledge frameworks) τα οποία χρησιμοποιούνται για να προσδώσουν συνοχή στις μεταβαλλόμενες στιγμές της ανθρώπινης συμπεριφοράς» (Oakes et.al. 1994), σελ. 199).

Το περιεχόμενο του εκάστοτε κοινωνικού πλαισίου, που εν είδη ανεξάρτητης μεταβλητής τοποθετείται απέναντι από το προσλαμβάνων υποκείμενο, θεωρείται ότι καθορίζεται αντιληπτικά/υπολογιστικά (βλέπε τις ρυθμιστικές αρχές μετασύγκρισης και ταιριάσματος). Ως εκ τούτου το κάθε μέλος μιας συγκεκριμένης ομάδας αναμένεται ότι θα το προσλάβει κατά τον ίδιο τρόπο (Herrera και Reicher, 1998). Ιδωμένο μέσα από αυτή την οπτική γωνία, το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας, δέχεται έντονη κριτική για το ότι μετατρέπεται σε μια *αντιληπτικιστική* προσέγγιση (perceptualistic) (Condor, 2003). Μια προσέγγιση που επικεντρώνεται στο ρυθμιστικό ρόλο που το κοινωνικό πλαίσιο είναι δυνατόν να παίζει στον τρόπο που λειτουργούν οι εσωτερικές ψυχολογικές διαδικασίες και όχι στο πώς ψυχολογικές διαδικασίες και κοινωνικό πλαίσιο διαρθρώνονται και αλληλοκαθορίζονται. Αποφεύγοντας να μελετήσει ή αγνοώντας παντελώς το συμβολικό περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών και πώς αυτό αναδύεται μέσα από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των μελών της κοινωνικής ομάδας, το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αναγορεύει το ερώτημα σχετικά με το πώς οι άνθρωποι ταυτίζονται με την ομάδα υπαγωγής τους (ανεξάρτητα από το ποια είναι αυτή) σε κεντρικό ερώτημα της κοινωνικής ψυχολογίας (Hogg και Abrams, 1988, σελ. 2).

Οι ερευνητές εντός του συγκεκριμένου υποδείγματος, φιλοδοξώντας να παράγουν «μια ενοποιητική γενική θεωρία της ομάδας» (Turner *et al.*, 1987, σελ. 43) αναλώνονται σε μια επίμονη προσπάθεια αναζήτησης των οικουμενικών ψυχολογικών διαδικασιών που διέπουν τα φαινόμενα ομαδικής και διομαδικής συμπεριφοράς έξω και πέρα από κάθε αναφορά στο εκάστοτε ιστορικό, κοινωνικό και ιδεολογικό τους πλαίσιο (Billig, 1996a). Προκύπτει κατ' αυτόν τον τρόπο το εξής παράδοξο: το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας να θεμελιώνεται στον εξαρτημένο από το πλαίσιο χαρακτήρα του ανθρώπου και παράλληλα να αναζητεί τις ψυχολογικές οικουμενικότητες που βρίσκουν εφαρμογή σε κάθε κοινωνικό πλαίσιο. Έχοντας ως αφετηρία την κριτική καταγγελία του ατομικού αναγωγισμού και τον αφοπλιστικό αφορισμό του Tajfel ότι «η γενική περίπτωση είναι ένας αδύνατος μύθος» (1981, σελ. 21) το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αναλώνεται στην αναζήτηση αδυνάτων

μύθων ή -επιστρέφοντας στα λόγια του Geertz - αναζητά την ουσία του ανθρώπου, τον άνθρωπο με κεφαλαίο "Α" θυσιάζοντας την εμπειρική οντότητα, τον άνθρωπο με μικρό "α".

3.2. Ανάγκη οικοδόμησης μιας γενετικής προσέγγισης των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας

Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αποτελεί μια σημαντικότερη συμβολή στην προσπάθεια μελέτης της ανθρώπινης κοινωνικής ζωής. Εντός του υποδείγματος αναπτύσσεται η θέση ότι οι κοινωνικές ομάδες δεν είναι αντικειμενικές οντότητες εξωτερικές στην ανθρώπινη δράση αλλά διαδικασίες οι οποίες ενεργοποιούνται μέσα από την ανθρώπινη δράση. Ο γνωστικός επαναπροσδιορισμός της ομαδικής υπαγωγής παρέχει ένα αποτελεσματικό μέσο κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς στα πλαίσια τόσο μεγάλων συλλογικών οντοτήτων όπως τα έθνη (Reicher και Hopkins, 2001, σελ. 387) ενώ η εννοιολογική κατασκευή της κοινωνικής ταυτότητας προβάλλεται ως γέφυρα ανάμεσα στο ατομικό και το κοινωνικό καθώς μέσω αυτής και ως μέρος της αυτοθεώρησης τους οι άνθρωποι υιοθετούν τις αξίες και τα νοήματα των κοινωνικών κατηγοριών ευρείας κλίμακας. Μέσα από την κατασκευή της κοινωνικής του ταυτότητας το άτομο μετατρέπεται σε κοινωνικό υποκείμενο φορέα του κοινωνικοπολιτισμικού του πλαισίου. Το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας αποστασιοποιείται από το, κυρίαρχο στο χώρο, παράδειγμα της κοινωνικής νόησης και τον ατομικό αναγωγισμό και επιδιώκει να μελετήσει τον τρόπο διάρθρωσης του κοινωνικού με το ατομικό. Συναντά έτσι σε επιστημολογικό επίπεδο το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης.

Η επιστημολογική συγγένεια ανάμεσα στα δύο παραδείγματα, της κοινωνικής ταυτότητας και της κοινωνικής γνώσης, επιτρέπει την ανάπτυξη ενός διαλόγου ανάμεσα σε αυτά με ανοιχτή την προοπτική της οικοδόμησης μιας γενετικής προσέγγισης των φαινομένων της κοινωνικής ταυτότητας. Μιας προσέγγισης η οποία υιοθετώντας το συγκρουσιακό χαρακτήρα της σχέσης του ατομικού με το κοινωνικό να επιχειρεί παράλληλα μια δυναμική τριαδική ανάγνωση των φαινομένων και των σχέσεων.

Προσπάθειες «παντρέματος» των δύο θεωριών έχουν ξεκινήσει τόσο μέσα από το παράδειγμα της κοινωνικής νόησης όσο και μέσα από το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας.

3.2.1. Η έννοια των κοινωνικών αναπαραστάσεων εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας

Σύμφωνα με τους Tajfel και Forgas (1981/1989 σελ. 272), η κοινωνική κατηγοριοποίηση, μια από τις θεμελιώδεις γνωστικές διαδικασίες πάνω στις οποίες οικοδομούνται οι κοινωνικές ταυτότητες, είναι διαποτισμένη από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις όπως και από τις αξίες και την κουλτούρα.

Στα πλαίσια της κριτικής του Tajfel απέναντι στις προσεγγίσεις εκείνες που συνέδεαν την βία με εμπειρίες προσωπικής ματαίωσης υποδεικνύει ότι οι συγκεκριμένες θεωρίες αγνοούσαν ότι η εκδήλωση μαζικών βίαιων φαινομένων εξαρτάται από συλλογικές ταυτότητες και κοινές πεποιθήσεις (1981, σελ. 39-40). Σε άλλο σημείο στο έργο του, ο Tajfel, ταυτίζει τις συλλογικές αυτές πεποιθήσεις με τους κοινωνικούς μύθους ή «τις συλλογικές αναπαραστάσεις, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ή τα κοινωνικά (σε αντιπαράθεση με τα ατομικά) στερεότυπα» (Tajfel, 1984, σελ. 696). Στο ίδιο κείμενο ο ερευνητής σημειώνει ότι η ποικιλοπλοκότητα των κοινωνικών μύθων συνιστά ένα κρίσιμο μέρος του κοινωνικού οικοδομήματος (background) που επηρεάζει τις συλλογικές πλευρές της κοινωνικής συμπεριφοράς της μάζας των ατόμων και απορρέει, μέσα από το πλέγμα των διομαδικών σχέσεων εκτενέστερα στην κοινωνία αλλά και τους κοινωνικούς, ιστορικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς καθορισμούς και καταναγκασμούς. Για να συμπληρώσει,

Η φύση και το περιεχόμενο των μύθων που γίνονται αποδεχτοί ως «αλήθεια» από ανθρώπους που ανήκουν ή προσλαμβάνουν τους εαυτούς τους ως ανήκοντες σε διάφορες κοινωνικές κατηγορίες, καθορίζονται αποφασιστικά από την τοποθεσία τους (location) (“αντικειμενική” ή “υποκειμενική”) εντός του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος

Στο πλαίσιο της ΘΑΚ έχει επιδειχτεί περιορισμένο ενδιαφέρον για το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών. Ωστόσο ο Turner (1999, σελ. 34), σημειώνει ότι θεωρίες όπως αυτές της κοινωνικής ταυτότητας και της αυτο-κατηγοριοποίησης, τις οποίες αποκαλεί διαδικαστικές θεωρίες (processes

theories), είναι σχεδιασμένες και απαιτούν την ενσωμάτωση συγκεκριμένου περιεχομένου στις αναλύσεις τους προτού προβούν σε προβλέψεις είτε στο εργαστήριο είτε στις έρευνες πεδίου.

Η πρώτη προσπάθεια στην κατεύθυνση της σύζευξης της θεωρίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων και της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας εντός του θεωρητικού υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας προέρχεται από την Breakwell (1993 a, b) . Η Βρετανή ερευνήτρια σε μια βασικά θεωρητική πρόταση, παραπέμπει σε μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε κοινωνικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές ταυτότητες. Παράλληλα, υποδεικνύει ότι η ενδο-ομαδική δυναμική και οι διομαδικές σχέσεις παρεμβαίνουν στο σχηματισμό κάθε κοινωνικής αναπαράστασης και ως εκ τούτου οι ερευνητές θα πρέπει να διατυπώνουν σαφείς υποθέσεις αναφορικά με τη δομή των κοινωνικών αναπαραστάσεων όπως αυτές εμφανίζονται στη σκέψη, στο λόγο και τη δράση των ατόμων, σε σχέση με τη θέση τους μέσα στην ομάδα. (Breakwell, 1993a, σελ. 181).

Ο Cinnirella (1996), προσεγγίζοντας, με μια μάλλον κριτική διάθεση το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας, σημειώνει ότι η μεγάλης κλίμακας κοινωνικές ομάδες χαρακτηρίζονται, σε ότι αφορά στις πεποιθήσεις που κυκλοφορούν στο εσωτερικό τους, από μια έντονη ετερογένεια –μια ετερογένεια που συνδέεται άμεσα και με το δεσποτικό ρόλο που διαδραματίζουν τα MME στην παραγωγή και τη διάδοσή τους. Ο ίδιος ερευνητής υποδεικνύει ότι, τουλάχιστον στο επίπεδο αυτών των ομάδων, τα ερωτήματα αναφορικά με την κοινωνική ταυτότητα θα πρέπει να συνδέονται άμεσα με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που παράγονται στα πλαίσια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Τονίζει δε με έμφαση ότι, έξω από το εργαστήριο, καθώς στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο συγκρουόμενες νόρμες, στερεότυπα και κοινωνικές αναπαραστάσεις διαγκωνίζονται για την προσέλκυση των μελών της ενδο-ομάδας, η συλλογική δράση δεν καθοδηγείται από ένα μοναδικό ομαδικό πρότυπο συμπεριφοράς (Cinnirella, ό. π. σελ. 256).

Στον “ανταγωνισμό” ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνικές αναπαραστάσεις στο εσωτερικό των κοινωνικών ομάδων παραπέμπει και μεγάλο μέρος του πλούσιου

ερευνητικού και θεωρητικού έργου του Reicher και των συνεργατών του (Reicher, 1996, Reicher, 2004, Reicher, Hopkins και Condor, 1997, Reicher και Hopkins, 2001, Hopkins και Reicher, 1996, Drury και Reicher, 2000). Οι συγκεκριμένοι ερευνητές, εργαζόμενοι μέσα στο παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας, ρίχνουν το επίκεντρο του ενδιαφέροντος τους στο περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων, επισημαίνοντας ότι ο τρόπος που αυτό ορίζεται καθορίζει και τη συλλογική δράση: «Τα σύνορα της κατηγορίας θα καθορίσουν την έκταση, τα πρότυπα της κατηγορίας θα καθορίσουν την ηγεσία και το περιεχόμενο των κατηγοριοποιήσεων θα καθορίσει την κατεύθυνση των συλλογικών κινητοποιήσεων» (Reicher και Hopkins, 2001, σελ. 387). Για το λόγο αυτό, οι ίδιοι ερευνητές, ασκούν κριτική στην “αντιληπτική” προσέγγιση του κοινωνικού πλαισίου που υιοθετούν πολλές έρευνες εντός του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας. Όπως τονίζουν, το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών δεν αντανakλά τις συνθήκες της κοινωνικής μας ύπαρξης αλλά απορρέει μέσα από το κοινωνικό γίγνεσθαι. Δεν είναι δεδομένο και σταθερό αλλά προϊόν δόμησης. Με άλλα λόγια το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών, ο ορισμός τους, δεν είναι απλά αποτέλεσμα της αντίληψης για το πώς είναι τα πράγματα αλλά είναι πρωτίστως, μια προσπάθεια παραγωγής του πώς θα πρέπει να είναι τα πράγματα στο μέλλον. Ως εκ τούτου, όσοι έχουν διαφορετική θέση αναφορικά με το μέλλον αναμένεται να επεξεργάζονται διαφορετικούς ορισμούς του πλαισίου και των κατηγοριών¹⁰. Το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριών δεν είναι λοιπόν ποτέ δεδομένο. Ακόμη και όλοι όσοι μοιράζονται την ίδια προεξέχουσα κοινωνική κατηγοριοποίηση σε ένα δεδομένο πλαίσιο είναι δυνατόν να διαφέρουν ουσιαστικά αναφορικά με τον τρόπο που τοποθετούνται σε σχέση με την ομάδα και τη μελλοντική της πορεία (Reicher και Hopkins, 2001, σελ. 41-42). Γενικότερα θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, σε όλο το έργο του Reicher διατρέχει η ιδέα ότι, το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων βρίσκεται στο επίκεντρο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων,

¹⁰ Στο χώρο του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης μια παρόμοια πρόταση αναφορικά με την αποφασιστική συμβολή του περιεχομένου των κοινωνικών κατηγοριών στη διαμόρφωση της μελλοντικής δράσης διατυπώνει ο Abric (1994) και αναπτύσσει η Philogene (2001) με αναφορά στις “προβλεπτικές κοινωνικές αναπαραστάσεις”.

αναδύεται μέσα από το χώρο της σκεπτόμενης κοινωνίας και αποτελεί αντικείμενο δημόσιας αντιπαράθεσης και επιχειρηματολογίας ανάμεσα στους κοινωνικούς δράστες αλλά ειδικότερα τα πολιτικά πρόσωπα και όλους όσους άλλου κατέχουν ένα κεντρικό ρόλο στο πλαίσιο της εθνικής πολιτικής σκηνής.

3.2.2. Η κοινωνική ταυτότητα εντός του παραδείγματος της κοινωνικής γνώσης

Όπως έχει ήδη αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης αναγνωρίζει τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε κοινωνικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές ταυτότητες. Ο Vala (1998) χαρακτηριστικά σημειώνει ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις βρίσκονται ένθεν και ένθεν των κοινωνικών ταυτοτήτων. Αρκετοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει τη θέση αυτή. Από τη μια οι κοινωνικές αναπαραστάσεις βρίσκονται «πίσω από τις κοινωνικές ταυτότητες» καθώς παραγόμενες στο πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας οριοθετούν τον κοινωνικό κόσμο και υποστηρίζουν τη συγκρότηση κοινωνικών ταυτοτήτων (Jodelet, 1989, Abric, 1994, Mugny και Carugati, 1989). Αυτό γίνεται καθώς οι κοινωνικές αναπαραστάσεις παράγουν και οργανώνουν την κοινωνική πραγματικότητα και ως εκ τούτου παράγουν τις κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις στη βάση των οποίων οικοδομούνται οι κοινωνικές ταυτότητες. Παράλληλα οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έπονται των κοινωνικών ταυτοτήτων καθώς κάθε κοινωνική ομάδα παράγει και διαχειρίζεται ένα συμβολικό απόθεμα στη βάση του οποίου προσλαμβάνει τον κόσμο και οικοδομεί νέες κοινωνικές αναπαραστάσεις (διαδικασία της επικέντρωσης).

Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης αναγνωρίζει το θεμελιακό ρόλο που η διαδικασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης διαδραματίζει στην οικοδόμηση των κοινωνικών ταυτοτήτων, παράλληλα όμως επιμένει ότι το περιεχόμενο των κοινωνικών ταυτοτήτων δεν μπορεί να εξαντλείται σε μια λίστα στερεοτυπικών χαρακτηριστικών που αφορούν τα μέλη της ομάδας. Η Χρυσόχοου (Cryssochoou, 1996) επισημαίνει την εννοιολογική συνάφεια του όρου των ομαδικών πεποιθήσεων που εισάγει ο Bar-Tal με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Σύμφωνα με τον τελευταίο (Bar-Tal, 1990, σελ. 36), η ομαδική υπαγωγή

μετατρέπεται σε ομαδική ταύτιση μέσα από την υιοθέτηση ενός συνόλου πεποιθήσεων τις οποίες, αφενός, τα μέλη της ομάδας έχουν επίγνωση ότι κατέχουν και, αφετέρου, θεωρούν ότι προσδιορίζουν την ίδια τους την ομάδα.

Κάθε κοινωνική ομάδα οικοδομεί το δικό της ιδιαίτερο τρόπο προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων – που είναι αποτυπωμένος στις κοινωνικές της αναπαραστάσεις – και με τον τρόπο αυτό τη δικής της κοινωνική ταυτότητα.

Οι Duveen και Lloyd (1986, 1990, 1993) επιχειρούν να προσεγγίσουν τις κοινωνικές ταυτότητες μέσα από μια γενετική προοπτική μελετώντας αναπτυξιακά τη διαδικασία δόμησης της ταυτότητας του φύλου. Οι δύο ερευνητές, αποδέχονται ότι οι κοινωνικές ταυτότητες είναι διαδικασίες όπως υποστήριξαν οι Tajfel και Turner. Παράλληλα όμως η κεντρική τους θέση είναι ότι, οι κοινωνικές ταυτότητες οικοδομούνται στη βάση ή απορρέουν από συγκεκριμένες κοινωνικές αναπαραστάσεις – *representations precede identities*– (Duveen, 2001, σελ. 268). Σύμφωνα με αυτή τη θέση το πεδίο των κοινωνικών αναπαραστάσεων υποστηρίζει το σύστημα των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων, τη μήτρα των κοινωνικών ταυτοτήτων. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις δεν αναπαράγουν αλλά οικοδομούν την κοινωνική πραγματικότητα. Στη λειτουργία αυτή των κοινωνικών αναπαραστάσεων αναφέρεται και ο Moliner (1996) επισημαίνοντας ότι ενέχουν ρόλο «θεωριών του κοινωνικού περιβάλλοντος», αποτελούν «πλέγματα ανάγνωσης της πραγματικότητας» (*grilles de lecture*) (Moliner, 1996).

Ο ίδιος ο Moscovici στο πρωτοποριακό του έργο σημειώνει ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις λειτουργούν ως γνωστικά μετα-συστήματα (Moscovici, 1976/1998, Doise, 1993) που ρυθμίζουν τις γνωστικές λειτουργίες και κατ' επέκταση ρυθμίζουν την κατάτμηση της κοινωνικής πραγματικότητας (διαδικασία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης).

Οι Duveen και Lloyd (1990, σελ. 7) επισημαίνουν ότι είναι δυνατόν να διακριθούν διαφορετικές σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές ταυτότητες. Από τη μια, υπάρχουν κοινωνικές αναπαραστάσεις που υποβάλλουν ως επιτακτική υποχρέωση στους κοινωνικούς δράστες την υιοθέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών ταυτοτήτων (π.χ. φύλο, εθνικότητα), ενώ,

από την άλλη, υπάρχουν κοινωνικές αναπαραστάσεις των οποίων η επιρροή εξασκείται μέσα από μια συμβολαιογραφική (contractual) παρά μια επιτακτική υποχρέωση. Στην πρώτη περίπτωση, υπάρχει για τους νεαρούς κοινωνικούς δράστες μια εξωτερική δέσμευση για την υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ταυτότητας. Αυτή απορρέει από τον τρόπο που άλλοι (οι ενήλικες) τους αποδίδουν μια ταυτότητα στη βάση συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών. Σε ότι αφορά δε στις δεύτερες περιπτώσεις, οι άνθρωποι επιλέγουν εθελοντικά την ένταξή τους σε κοινωνικές ομάδες και κατ' επέκταση την υιοθέτηση των αντίστοιχων κοινωνικών ταυτοτήτων.

Η έρευνα των Duveen και Lloyd καταδεικνύει ότι μια κοινωνική αναπαράσταση (αυτή του φύλου) είναι δυνατόν να υποστηρίξει την οικοδόμηση διαφορετικών κοινωνικών ταυτοτήτων. Σύμφωνα με τα ερευνητικά τους δεδομένα, τα παιδιά πέντε και έξι χρόνων οικοδομούν μια κοινή κοινωνική αναπαράσταση του φύλου, οργανωμένη γύρω από ένα ασύμμετρο δίπολο, και ταυτόχρονα χτίζουν διαφορετικές κοινωνικές ταυτότητες. Η διαφορετικότητα των κοινωνικών ταυτοτήτων δεν εξαντλείται στη διάκριση αγοριών και κοριτσιών. Μέσα στις δύο έμφυλες ομάδες (αγόρια/ κορίτσια) οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του φύλου παρέχουν τη δυνατότητα για μια ποικιλία ταυτοτήτων στην οποία αποτυπώνονται διαφορετικές εκδοχές αρρενωπότητας ή θηλυκότητας:

Στη θεώρηση της ανάπτυξης των κοινωνικών αναπαραστάσεων του φύλου έχουμε δώσει έμφαση στη σημασία των κοινωνικών ταυτοτήτων ως τις δομές που διαφοροποιούν ομαδοποιήσεις ατόμων. Στα πλαίσια των έμφυλων ομάδων (sex groups) οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του φύλου παρέχουν μια ποικιλία δυναμικών ταυτοτήτων φύλου (gender identities) οι οποίες στα άτομα να τοποθετήσουν τον εαυτό τους με ένα αριθμό διαφορετικών τρόπων. Κάθε τύπος κοινωνικής ταυτότητας παρέχει μια συγκεκριμένη εκδοχή θηλυκότητας ή αρρενωπότητας.

(Duveen, 1993, σελ. 3)

Για τους Duveen και Lloyd, η κοινωνική ταυτότητα είναι ένας τρόπος οργάνωσης της εμπειρίας, ένα σημείο «θέασης» του κόσμου. Οι κοινωνικοί δράστες μετέχοντας και συναποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνικής τους πραγματικότητας, διατηρούν για τον εαυτό τους μια θέση/τόπο σε αυτή. Κάθε θέση/τόπος παρέχει μια διαφορετική προοπτική του κοινωνικού κόσμου. Σύμφωνα με τον Duveen η θέση/τόπος θέασης του κόσμου διαμεσολαβεί

ανάμεσα στο κοινωνικό και το ατομικό ή με τους όρους που ο Vygotsky χρησιμοποιεί, ανάμεσα στο διατομικό και το διομαδικό. Στην περίπτωση του φύλου, η θέση/τόπος αρχικά αποδίδεται από τους γονείς στο παιδί (αγόρι ή κορίτσι) σταδιακά όμως, καθώς τα παιδιά καθίστανται ενεργοί κοινωνικοί δράστες του φύλου, αρχίζουν να οικοδομούν με μεγαλύτερη αυτονομία την κοινωνική τους πραγματικότητα : πάντα όμως από μια συγκεκριμένη θέση. Σε αναπτυξιακό επίπεδο, συνεχίζοντας να κατασκευάζουν την κοινωνική τους πραγματικότητα συνεχίζουν να "διατηρούν" μια θέση στην πραγματικότητα αυτή την οποία εκδηλώνουν μέσα από τις κοινωνικές τους πρακτικές (π.χ. παιχνίδι). Σε κάθε τους κοινωνική αλληλεπίδραση προσέρχονται "ενδεδυμένοι" μια κοινωνική ταυτότητα, ενεργοποιούν και διαπραγματεύονται μια εκδοχή της κοινωνικής αναπαράστασης του φύλου (Duneen και Lloyd, 1990, σελ. 7). Εξελίσσεται έτσι μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές αναπαραστάσεις και τις κοινωνικές ταυτότητες: Διαφορετικές κοινωνικές ταυτότητες αντιστοιχούν σε διαφορετικές προσεγγίσεις (προοπτικές) του χώρου των σημαινόντων συμβόλων και κατά συνέπεια σε διαφορετικές κοινωνικές πρακτικές. Μέσα από την οικοδόμηση της κοινωνικής τους ταυτότητας, οι κοινωνικοί δράστες οικοδομούν και οργανώνουν τον κοινωνικό τους κόσμο ή οικοδομώντας τον κοινωνικό τους κόσμο οι κοινωνικοί δράστες εντοπίζουν μια θέση σε αυτό και για τους ίδιους.

Οι διαφορετικοί θέσεις/τόποι ή εκδοχές κοινωνικής ταυτότητας δεν αποτελούν ατομικές λύσεις στο πρόβλημα της τοποθέτησης του εαυτού στον κόσμο του φύλου αλλά εκφράζουν την υιοθέτηση θέσεων οι οποίες είναι λιγότερο ή περισσότερο σφραγισμένες (marked) από την κοινωνική αναπαράσταση του φύλου. Οι θέσεις/τόποι ταυτότητας όπως τις αντιλαμβάνονται οι δύο ερευνητές αποτελούν ένα περιορισμένο αριθμό σημείων αδράνειας στο εσωτερικό της κοινωνικής αναπαράστασης που κατευθύνουν τους κοινωνικούς δράστες προς συγκεκριμένες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, ενώ παράλληλα τους αποτρέπουν από άλλες. Οι συγκεκριμένες θέσεις είναι μεν σχετικά σταθερές (καθώς είναι πολιτισμικά και κοινωνικά φορτισμένες) δεν είναι όμως άκαμπτες και κλειστές στην κοινωνική αλλαγή. Στην εξέλιξη του χρόνου διαφορετικές θέσεις είναι

δυνατόν να αμφισβητήσουν παλαιότερες και έτσι να αποδυναμώσουν τη δύναμή τους να επηρεάζουν τις ατομικές επιλογές.

3.3. Γενετική προσέγγιση των φαινομένων της εθνικής ταυτότητας

Ο σημερινός κόσμος ο “κόσμος των εθνών/κρατών” παραπέμπει σε μια ηγεμονική κοινωνική αναπαράσταση που απορρέει από την κατίσχυση, σε οικουμενικό επίπεδο, της ιδεολογίας του εθνικισμού. Η εθνική ομάδα συνιστά μια από τις θεμελιώδεις μονάδες δόμησης της κοινωνικής πραγματικότητας και, κατ’ επέκταση, η εθνική ταυτότητα μια επιτακτική (imperative) κοινωνική ταυτότητα (Duveen και Lloyd, 1990). Οι κοινωνικοί δράστες, από τη γέννησή τους, προσδιορίζονται εθνικά τόσο στο άτομο οικογενειακό τους περιβάλλον όσο και στο θεσμικό επίπεδο. Στη διάρκεια της ανάπτυξής τους και με την ένταξη τους στο “σκεπτόμενό τους περιβάλλον” οικοδομούν μια εθνικά καταταμημένη κοινωνική πραγματικότητα. Πράττοντάς το αυτό γίνονται μέλη μιας “φαντασιακής κοινότητας” (Anderson, 1984), συγκροτούνται ως εθνικά υποκείμενα, τοποθετούνται με λίγα λόγια στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ομάδας. Μέσα από την υιοθέτηση και αναπαραγωγή ενός σύνθετου πλέγματος πεποιθήσεων, υποθέσεων, συνηθειών, αναπαραστάσεων και πρακτικών, κατά τρόπο κοινότοπο και καθημερινό, οι κοινωνικοί δράστες συμμετέχουν σε μια διαδικασία διαρκούς αναπαραγωγής του κόσμου των εθνών και ταυτόχρονα οικοδομούν τις δικές τους εθνικές ταυτότητες (Billig, 1995, σελ. 6).

3.3.1. Το έθνος ως πολιτική κοινότητα

Το έθνος είναι μια πολιτική κοινότητα, μια κοινωνική ομάδα που ζει σε ένα γεωγραφικό χώρο και διεκδικεί τη δυνατότητα να εκφράζει «η ίδια» την υπέρτατη πολιτική αρχή στο συγκεκριμένο χώρο. Είναι μια κοινωνική ομάδα που διεκδικεί την πολιτική της χειραφέτηση και αυτονομία. Στην περίφημη ομιλία του *Qu'est-ce une Nation* το 1882, ο Γάλλος φιλόσοφος, Ernest Renan (Renan, 1992) διακηρύσσει ότι, ένα έθνος προκύπτει ως το αποτέλεσμα ενός καθημερινού δημοψήφισματος, όπως η ύπαρξη ενός ατόμου είναι μια ισόβια κατάφαση της

ζωής. Με τον τρόπο αυτό ο Γάλλος φιλόσοφος υπογραμμίζει ότι το έθνος συγκροτείται στη βάση της δέσμευσης των ανθρώπων σε μια πολιτική επικράτεια. Ο Renan απορρίπτει κάθε “αντικειμενικό κριτήριο” ως βάση συγκρότησης των εθνών επιμένοντας ότι κάθε έθνος θεμελιώνεται αποκλειστικά και μόνο στη θέληση του λαού. Τα έθνη, συνεχίζει, δεν είναι αιώνια αλλά αντίθετα έχουν αρχή και τέλος, είναι ιστορικοί πολιτικοί θεσμοί ταγμένοι στην υπηρεσία της ελευθερίας. Για να καταλήξει:

Ο άνθρωπος δεν είναι σκλάβος, ούτε της φυλής του, ούτε της γλώσσας του, ούτε της θρησκείας του, ούτε της ροής των ποταμών ούτε της κατεύθυνσης των οροσειρών. Ένα μεγάλο σύνολο ανθρώπων με υγιές πνεύμα και θερμή καρδιάς δημιουργεί μια ηθική συνείδηση που καλείται έθνος¹¹.

(Renan, 1992, σελ. 56)

Στο ίδιο μήκος κύματος με την προσέγγιση του Γάλλου φιλόσοφου κινείται ο Αμερικανός πολιτικός επιστήμονας και θεωρητικός του έθνους Rupert Emerson του οποίου η τοποθέτηση, «η πιο απλή δήλωση η οποία μπορεί να γίνει για ένα έθνος είναι ότι αυτό αποτελεί ένα σώμα ανθρώπων οι οποίοι αισθάνονται ότι είναι ένα έθνος» (Emerson, 1960, σελ. 102) παραπέμπει άμεσα στη συλλογική ηθική συνείδηση του Renan. Μια τοποθέτηση που υποδεικνύει την πρόσληψη της κοινής εθνικής υπαγωγής ως την ελάχιστη και επάρκεια συνθήκη για τον προσδιορισμό του έθνους. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο συγκεκριμένος ορισμός αποτέλεσε το πρότυπο για τον ορισμό γενικότερα των κοινωνικών ομάδων στο παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας (Tajfel, 1978a, σελ. 28).

3.3.2. Το έθνος ως αναστοχαστική ομάδα

Στο σημερινό κόσμο των εθνών, όλα τα έθνη προσλαμβάνονται μεταξύ τους ως λογικά ισοδύναμα και ταυτόχρονα το καθένα ως ξεχωριστή μονάδα (Calhoun, 1993). Κάθε έθνος “διεκδικεί” τις ιδιότητες που χαρακτηρίζουν όλα τα άλλα έθνη (Billig, 1995) αλλά ταυτόχρονα αποτελεί μια εντελώς ξεχωριστή και μοναδική κοινωνική κατασκευή (Condor, 2002). Στο εσωτερικό κάθε κρατικής γεωπολιτικής οντότητας το σύνολο των πολιτών συγκροτεί μια σκεπτόμενη κοινωνία εθνικών υποκειμένων που αυτο-προσλαμβάνεται ως ξεχωριστή

11 Η υπογράμμιση είναι δική μου.

συλλογική οντότητα με “διακριτή” θέση στον κόσμο των εθνών. Σε λειτουργικό επίπεδο η εθνική ομάδα συγκροτεί μια «αναστοχαστική ομάδα» (reflexive group) (Wagner, 1994, Wagner and Hayes, 2005). Μια ομάδα η οποία ορίζεται στη βάση κριτηρίων που θέτουν μέσα από άπειρες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και συμβολικές ανταλλαγές τα ίδια της τα μέλη. Για το συντονισμό της δράσης των μελών κάθε αναστοχαστικής ομάδας είναι απαραίτητη προϋπόθεση κάθε μέλος της όχι μόνο να γνωρίζει τα δικά του περιθώρια δράσης αλλά να έχει επίσης και μια γενική γνώση των αντιλήψεων των κρίσεων και των δυνατικών περιθωρίων δράσης των άλλων μελών της ομάδας. Θα πρέπει με άλλα λόγια η κοινωνική πραγματικότητα της ομάδας και ειδικότερα οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που τη συγκροτούν να έχουν ‘ολομορφικό’ χαρακτήρα (Wagner, 1995),

Ο όρος ολομορφικός, αναφέρεται στη λειτουργική σχέση ανάμεσα στο μέρος και την κοινωνία ως ολότητα. Για να εγκαθιδρυθεί μια πράξη με νόημα για την κοινωνική ολότητα (ομάδα) κάποιος θα πρέπει να υποθέσει ότι τα μέρη της (τα ατομικά μέλη) μοιράζονται μια αναπαράσταση που περιλαμβάνει τις ουσιαστικές πτυχές της όλης κατάστασης, δηλαδή της ομάδας. Χωρίς ολομορφικές αναπαραστάσεις οι κοινωνικοί δράστες δεν είναι σε θέση να συνδέσουν τις δράσεις τους κατά τρόπο που να έχει νόημα.

(Wagner και Hayes, 2005, σελ. 278)

Ο ολομορφικός χαρακτήρας των κοινωνικών αναπαραστάσεων εξασφαλίζει ότι οι κοινωνικοί δράστες έχουν τη δυνατότητα να αλληλεπιδράσουν κατά τρόπο που να έχει νόημα όχι μόνο για τους ίδιους αλλά και για το σύνολο της ομάδας και έτσι να συμμετέχουν ενεργά στις διαδικασίες διαπραγμάτευσης και οικοδόμησης του κοινωνικού νοήματος. Εξασφαλίζει, με άλλα λόγια, ότι το πεδίο σημανόντων συμβόλων της ομάδας θα είναι κοινωνικά κοινό/ διαμοιρασμένο (shared) και ως εκ τούτου οι κοινωνικοί δράστες θα έχουν κοινά σημεία αναφοράς. Ο κοινός (shared) χαρακτήρας του πεδίου των σημανόντων συμβόλων της ομάδας ωστόσο, δε συνεπάγεται κατ’ ανάγκη ότι αυτό θα είναι και συναινετικό (consensual) (Clemence, 2001 σελ. 87). Όπως εύστοχα σημειώνει ο Moscovici (2001, σελ. 33) οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι κανονιστικές και όχι μοναδικές:

Μοιάζει με ανωμαλία, σε κάθε περίπτωση, να θεωρούνται οι αναπαραστάσεις ως ομοιογενείς και κοινές ως τέτοιες από μια ολόκληρη κοινωνία. Αυτό που επιθυμούσαμε να τονίσουμε εγκαταλείποντας την λέξη συλλογικές ήταν η

πληθώρα των αναπαραστάσεων και η διαφορετικότητα τους μέσα σε μια ομάδα.[...]

Κάθε εθνική ομάδα έχει ένα κοινό (shared) συμβολικό υπόβαθρο που επιτρέπει στα μέλη της, αφενός, να προσλαμβάνουν τους εαυτούς τους ως μέλη της εθνικής ομάδας και, αφετέρου, να συζητούν αναφορικά με θέματα και ζητήματα σχετικά με την ομάδα εκφέροντας ακόμη και αντίθετες απόψεις πάνω σ' αυτά. Το κοινό συμβολικό υπόβαθρο περιορίζει τους δυνητικούς διαλόγους που μπορεί να εξελιχθούν στο συμβολικό χώρο της εθνικής ομάδας αλλά δεν αποτρέπει τη δυνατότητα οι συγκεκριμένοι διάλογοι να είναι μεταξύ τους αντιθετικοί (Wagner and Hayes, 2005, σελ. 226). Το πεδίο των σημαινόντων συμβόλων, ένα ανοιχτό σύστημα σε μια διαρκή διαδικασία οικοδόμησης, απορρέει και συντονίζει τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, διαμορφώνοντας το περιβάλλον και τους όρους εξέλιξης της επικοινωνίας.

3.3.3. Το περιεχόμενο της ομάδας ως κεντρικό διακύβευμα της σκεπτόμενης κοινωνίας

Στο εσωτερικό της εθνικής ομάδας είναι δυνατόν να εντοπισθούν μια πληθώρα οραμάτων για το τι είναι, τι ήταν το έθνος και προς τα πού αυτό θα πρέπει να πάει (Reicher, Hopkins, Condor, 1997, σελ. 96, Billig, 1995, Condor, 1995). Οι Reicher κ.ά (ο. π.) υπογραμμίζουν ότι όπως κάθε άλλη κοινωνική κατηγορία έτσι και το περιεχόμενο της κατηγορίας της εθνικής ομάδας δεν προκύπτει μέσα από την παρατήρηση της κοινωνικής πραγματικότητας αλλά αναδύεται μέσα από τις διαδικασίες δόμησης της κοινωνικής πραγματικότητας από τους ίδιους τους κοινωνικούς δράστες. Οι ίδιοι ερευνητές, ακολουθώντας τη θέση που ο Billig έχει διατυπώσει ότι οι εθνικές ταυτότητες και τα εθνικά στερεότυπα δεν περιορίζονται σε λίστες με εθνικά χαρακτηριστικά (μια προσέγγιση που χρεώνουν στο παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας) αλλά αποτελούν θεωρίες αναφορικά με το πώς είναι ο κόσμος και για το πώς θα έπρεπε να είναι, σημειώνουν ότι στο εσωτερικό κάθε εθνικής ομάδας το περιεχόμενο της εθνικής ταυτότητας αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης και συνεχούς διαπραγμάτευσης. Η συγκεκριμένη θεωρητική τοποθέτηση βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τις κυρίαρχες προσεγγίσεις στο χώρο μελέτης του εθνικιστικού φαινομένου (Gellner, 1983;

Hobsbawm, 1990). Σύμφωνα με αυτές, τα έθνη και οι εθνικές ταυτότητες είναι αποτέλεσμα του εθνικισμού και των κρατών παρά το αντίστροφο.

Στα πλαίσια των εθνικών κρατών, το περιεχόμενο της εθνικής ταυτότητας αποτελεί κεντρικό διακύβευμα της σκεπτόμενης κοινωνίας και συνδέεται άμεσα με την κατεύθυνση και τη μορφή που θα πάρει η συλλογική πολιτική δράση (Reicher, 2004b). Όπως το θέτει ο Bourdieu (1982, σελ. 137), η εθνική ταυτότητα είναι πάντα ο καρπός μιας συγκεκριμένης περίπτωσης αγώνα μεταξύ ταξινομήσεων (*lutes des classements*) . Η νοηματοδότηση του έθνους, η επένδυση της *φαντασιακής κοινότητας* με νόημα προκύπτει μέσα από μια δυναμική διαδικασία δόμησης σε ένα πλαίσιο δημόσιας αντιπαράθεσης και επιχειρηματολογίας ανάμεσα στα εθνικά υποκείμενα.

Οι κοινωνικοί δράστες, ανατρέχουν στο συμβολικό απόθεμα της σκεπτόμενης κοινωνίας προκειμένου να τοποθετηθούν σε σχέση με διάφορα θέματα που ενδιαφέρουν, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο, την εθνική ομάδα. Όπως οι «αρχαίοι αγορητές» (Billig, 1988) εμπλέκονται σε συζητήσεις, αναπτύσσουν επιχειρηματολογία και διαπραγματεύονται τις θέσεις τους, επιχειρούν να επηρεάσουν και επηρεάζονται ή αντιστέκονται στις διαδικασίες επιρροής στην προσπάθειά τους να προστατέψουν την ταυτότητά τους (Duveen, 2001).

Μέσα από τις συνεχείς αλληλεπιδράσεις και σε μια ιστορική/κοινωνιογενετική προοπτική αποκρυσταλλώνονται εντός του χώρου σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ομάδας διαφορετικοί κοινωνιοψυχολογικοί τόποι/θέσεις ταυτότητας (Duveen, 2001, σελ. 268) συνδεδεμένοι με διαφορετικές “εκδοχές της κοινωνικής (εθνικής) πραγματικότητας”. Οι διαφορετικές αυτές θέσεις λειτουργούν ως κέντρα αδράνειας στον αναπαραστασιακό χώρο του έθνους συμβάλλοντας στην οργάνωση της εθνική δράσης των κοινωνικών δραστών και στη διαμόρφωση των “εθνικών οραμάτων” και ταυτόχρονα παρεμβαίνοντας στον καθορισμό των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων συλλογικών (εθνικών) στόχων. Ο χώρος των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ομάδας αναδεικνύεται έτσι σε ένα χώρο αντιπαράθεσης και σύγκρουσης ανάμεσα σε διαφορετικές θέσεις ή τύπους εθνικής ταυτότητας (Berger και Luckman, 1967, σελ. 174), θέσεις που διαμορφώνονται και εξελίσσονται ιστορικά.

3.3.4. Οι επιτηδευματίες της εθνικής ταυτότητας

Το μεγάλο μέγεθος της εθνικής ομάδας και η δημοκρατική οργάνωση της φαντασιακής κοινότητας καθιστούν τον ρόλο των ΜΜΕ και των πολιτικών σχηματισμών ιδιαίτερα σημαντικούς στο πλέγμα της συνεχούς διαπραγμάτευσης που εξελίσσεται το πλαίσιο της σκεπτόμενης κοινωνίας. Καθώς η άμεση αλληλεπίδραση όλων με όλους καθίσταται αδύνατη η φαντασιακή αλληλεπίδραση αποτελεί μια αναγκαιότητα. Το ρόλο αυτό καλούνται να επιτελέσουν ακριβώς τα ΜΜΕ (Cinnirella, 1996, σελ. 262). Τα ΜΜΕ διαδραματίζουν επίσης ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής ατζέντας, στον καθορισμό του συνόλου των θεμάτων απέναντι στα οποία οι διαφορετικοί τόποι/εκδοχές της ταυτότητας θα κληθούν να τοποθετηθούν και να αντιπαρατεθούν. Παράλληλα τα ΜΜΕ αποτελούν το μέσο εκείνο που δίνει πρόσβαση προς το ευρύτερο σύνολο των εθνικών δραστών στους κομματικούς σχηματισμούς αλλά και σε κάθε άλλο επιχειρεί να συμβάλει στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας και της εθνικής προοπτικής.

Οι Reicher και Hopkins (2001), μελετώντας την εθνική ταυτότητα στη Σκωτία στις αρχές της δεκαετίας του '90, μια περίοδο όπου το θέμα της μελλοντικής σχέσης της Σκωτίας σε σχέση με το Ηνωμένο Βασίλειο αποτελούσε κεντρικό διακύβευμα στην πολιτική ζωή της περιοχής, περιγράφουν πώς οι *επιτηδευματίες της ταυτότητας* – πολιτικοί και πολιτευτές και όσοι άλλοι επιχειρούν να στρατεύσουν τα εθνικά υποκείμενα προς την διαμόρφωση της εθνικής πραγματικότητας – ανασύρουν διαφορετικές εκδοχές ή τύπους ταυτότητας ώστε να κινητοποιήσουν τα μέλη της ομάδας υπέρ διαφορετικών πολιτικών προγραμμάτων. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν στοιχεία από δημόσιες ομιλίες, συνεντεύξεις ή συζητήσεις πολιτικών και πολιτευτών που συμμετέχουν στο δημόσια διάλογο αναφορικά με το μέλλον της Σκωτίας προκειμένου να διερευνήσουν με ποιο τρόπο επιλέγουν να απευθυνθούν στο πολιτικό τους ακροατήριο έχοντας ως αφετηρία διαφορετικές εκδοχές της εθνικής ταυτότητας.

Οι *επιτηδευματίες της ταυτότητας*, προτάσσοντας διαφορετικές εκδοχές ταυτότητας και παραπέμποντας σε διαφορετικές απόψεις αναφορικά με το χαρακτήρα, τις

αξίες και τα συμφέροντα της ομάδας, εμπλέκονται σε ένα δημόσιο διάλογο, αντιπαράτιθενται και συγκρούονται μεταξύ τους και κεντρικό διακύβευμα το πολιτικό μέλλον της εθνικής ομάδας (που κυμαίνονταν ανάμεσα στη διατήρηση του πολιτειακού status quo μέχρι την πλήρη ανεξαρτησία της Σκωτίας). Στόχος τους ήταν να επηρεάσουν τα μέλη της ομάδας και με τον τρόπο αυτό να καθορίσουν το μέλλον της. Όπως υποδεικνύουν οι ερευνητές, το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων δεν αντανάκλα απλά τον “κόσμο της ομάδας”, δεν αναφέρεται μόνο στο ποια είναι η ομάδα και ποια τα μέλη της αλλά συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωσή της. Παραπέμποντας στον Tajfel σημειώνουν ότι οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις λειτουργούν ως οδηγοί δράσης για την ομάδα (Reicher, 2004, σελ. 2004, σελ. 935, Tajfel, 1972, σελ. 298). Κάθε θέση/ τόπος ή εκδοχή της ταυτότητας προτείνει μια διαφορετική πορεία συλλογικής δράσης και παράλληλα μια διαφορετική εκδοχή του παρελθόντος και του παρόντος της ομάδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ερευνητικό πλάνο και μεθοδολογία

4.1. Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

Στον “κόσμο των εθνών” κάθε έθνος κατασκευάζεται ως μια μοναδική και ανεπανάληπτη κοινωνική ομάδα. Το συμβολικό του περιεχόμενο (ποιο είμαστε, τι είμαστε, ποιους περιλαμβάνουν τα όρια της ομάδας, ποιοι είναι οι εχθροί και ποιοι οι φίλοι μας, πώς πρέπει να δράσουμε κτλ) δεν είναι προκαθορισμένο ούτε και αντικειμενικά δοσμένο αλλά διαμορφώνεται και εξελίσσεται ιστορικά αποτελώντας το προϊόν της σκεπτόμενης κοινωνίας, αποτελεί τον καρπό μιας αναστοχαστικής εθνικής ομάδας. Όπως θα το έθετε ο Geertz (2003, σελ. 241). το περιεχόμενο της εθνικής ταυτότητας «δεν είναι μια ανεξάρτητη ροή σκέψης που κινείται παράλληλα προς την κοινωνική διαδικασία αντανακλώντας (ή καθορίζοντας) την, είναι μια διάσταση της ίδιας αυτής διαδικασίας».

Με βάση το θεωρητικό σχήμα το οποίο αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο κάθε εθνική ομάδα συγκροτεί το δικό της πεδίο σημανόντων συμβόλων το οποίο είναι οργανωμένο γύρω από συγκεκριμένες διαστάσεις. Αυτές αναδύονται μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων εντός της σκεπτόμενης κοινωνίας και αποκρυσταλλώνουν το ιδεολογικό πλαίσιο (τοπικός εθνικισμός) στο οποίο συγκροτείται η (εθνική) ομάδα. Οι διαστάσεις, ενέχοντας ρόλο οργανωτικών αρχών τροφοδοτούν/υποστηρίζουν διαφορετικές θέσεις/ τύπους ταυτότητας καθεμιά από τις οποίες εκφράζει μια διαφορετική εκδοχή της ταυτότητας, αποτυπώνει ένα διαφορετικό πολιτικό πρόγραμμα προβάλλοντας

μια διαφορετική πρόταση σχετικά με την κατεύθυνση και τη μορφή της συλλογικής (εθνικής) δράσης. Σε ότι αφορά στην εθνική ταυτότητα, σημαντικό ρόλο, στη διαμόρφωση των διαφορετικών θέσεων/ τόπων ταυτότητας, διαδραματίζουν οι *επιηδευματίες* της ταυτότητας (πολιτικοί, πολιτευτές αλλά και ακτιβιστές, πολιτικά κόμματα, οργανωμένα σύνολα, αυθόρμητα συγκροτημένες ομάδες πολιτών ακόμη και θεσμοί όπως η εκκλησία, η εκπαίδευση και τα ΜΜΕ). Οι κοινωνικοί δράστες, τα εθνικά υποκείμενα, χρησιμοποιώντας το πεδίο σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας ως δεξαμενή συμβολικών πόρων μέσα από την οποία αντλούν τα απαραίτητα συμβολικά εφόδια προκειμένου να οικοδομήσουν και να διαπραγματευτούν τις (υποκειμενικές) εθνικές τους ταυτότητες. Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας δόμησης/ διαπραγμάτευσης οι διαφορετικές θέσεις/τόποι της ταυτότητας ενέχουν ρόλο “σημείων αδράνειας” που προσανατολίζουν τις τοποθετήσεις, τις στάσεις και τη συμπεριφορά των κοινωνικών δραστών αναφορικά με ζητήματα “εθνικού ενδιαφέροντος” προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση.

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή επιχειρείται να ελεγχθεί η εγκυρότητα του συγκεκριμένου θεωρητικού σχήματος με αναφορά στην εθνική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων. Κεντρική ερευνητική υπόθεση είναι ότι το πεδίο σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων θεμελιωμένο στο ιδεολογικό πλαίσιο του ελληνικού εθνικισμού οικοδομείται γύρω από δύο διαστάσεις ή οργανωτικές αρχές, τον ελληνοκεντρισμό και το κυπροκεντρισμό. Στόχος της έρευνας είναι να εντοπίσει τις διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας που αρθρώνονται γύρω από τις δύο αυτές διαστάσεις και τις συνέπειες που αυτές έχουν σε ότι αφορά στις στάσεις και τις πεποιθήσεις των εθνικών υποκειμένων.

Η εξέταση του ερευνητικού ερωτήματος υλοποιείται σε τρία διαφορετικά στάδια. Τα πρώτο στάδιο αφορά στη διερεύνηση της ανάδυσης/κοινωνιογένεσης των δύο διαφορετικών διαστάσεων ή οργανωτικών αρχών γύρω από τις οποίες είναι συγκροτημένο το πεδίο σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων.

Το δεύτερο στάδιο εστιάζει στα πρώτα χρόνια μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας (δεκαετία του 1960) και σε αυτό επιχειρείται να διερευνηθεί η διαμόρφωση/ κοινωνιογένεση διαφορετικών τόπων/ θέσεων στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Στα δύο αυτά στάδια το ερευνητικό ενδιαφέρον στρέφεται στο λόγο των επιτηδευματιών της ταυτότητας και στηρίχτηκε στην εξέταση πρωτογενών (άρθρα από εφημερίδες και δημόσιες ομιλίες) αλλά και δευτερογενών ιστορικών πηγών.

Τέλος το τρίτο στάδιο εστιάζει στην οντογένεση της εθνικής ταυτότητας. Η διερεύνηση γίνεται με αναφορά την ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν μετά τη χορήγηση δύο διαφορετικών δομημένων ερωτηματολογίων. Στο στάδιο αυτό η ερευνητική διερεύνηση κινήθηκε γύρω από τρεις κεντρικές ερευνητικές υποθέσεις.:

1. Τα παιδιά της ελληνοκυπριακής κοινότητας οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα γύρω από τις διαστάσεις/ οργανωτικές αρχές του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού (ερωτηματολόγιο 1).
2. Το πεδίο σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων, σήμερα, συγκροτείται γύρω από τις μεταξύ τους ανεξάρτητες διαστάσεις/ οργανωτικές αρχές του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού (ερωτηματολόγιο 2).
3. Γύρω από τις διαστάσεις αυτές συγκροτούνται διαφορετικές θέσεις/ τόποι ταυτότητας (ερωτηματολόγιο 2).

4. 2. Η διερεύνηση του πολιτικοϊστορικού πλαισίου

Στο πρώτο μέρος της έρευνας (κεφάλαιο πέντε και κεφάλαιο έξι) παρακολουθείται η πορεία συγκρότησης του πεδίου σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων και αναζητούνται οι διαστάσεις/οργανωτικές αρχές γύρω από τις οποίες αυτό οικοδομείται. Παράλληλα επιχειρείται να ελεγχθεί, σε ένα πρώτο επίπεδο, η υπόθεση σύμφωνα με την οποία ο χώρος της εθνικής ταυτότητας είναι ένας χώρος συνεχούς σύγκρουσης και αντιπαράθεσης. Το πρώτο αυτό μέρος της έρευνας μεθοδολογικά στηρίζεται στην εξέταση, κατά κύριο λόγο, πρωτογενών (εφημερίδες της εποχής, πολιτικές ομιλίες κι ανακοινώσεις) αλλά και δευτερογενών ιστορικών πηγών χωρίς όμως να καταφεύγει στην τεχνική της διεξοδικής ανάλυσης περιεχομένου. Η εξέταση του υπό διερεύνηση υλικού, είναι μεν συστηματική παραμένει ωστόσο επικεντρωμένη κάθε φορά στην αναζήτηση εκείνων των στοιχείων που βοηθούν στην απάντηση συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων. Πιο συγκεκριμένα, αναζητούνται τοποθετήσεις και παρεμβάσεις των επιτηδευματιών της ταυτότητας που αναδεικνύουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης συγκεκριμένων πολιτικών καταστάσεων και οι οποίες κρίθηκαν ότι συνδέονται με διαφορετικές εκφράσεις της εθνικής ταυτότητας, σε σχέση με συγκεκριμένα κάθε φορά θέματα. Η επιλογή των θεμάτων αυτών έγινε με βάση την εκτίμηση ότι αυτά αφορούσαν κεντρικά πολιτικά διακυβεύματα στο χώρο της δημόσιας ελληνοκυπριακής σφαίρας. Το πρώτο από τα θέματα αυτά αφορά στο πολιτικό μέλλον της Κύπρου, στη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας, όπως και στον τρόπο διεκδίκησής του. Το δεύτερο θέμα αφορά στον τρόπο προσέγγισης ή ανάγνωσης της Συμφωνίας Ζυρίχης/ Λονδίνου με την οποία εγκαθιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία. Το τελευταίο θέμα αφορά στο πολιτικό μέλλον και τις σχέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας με το ελληνικό κράτος (το εθνικό κέντρο), μετά της δικαιοδικές διαφορές (1965 – 1974).

Η συλλογή του υλικού έγινε κάθε φορά με σημείο αναφοράς το συγκεκριμένο ερευνητικό ερώτημα που εξεταζόταν. Πιο συγκεκριμένα, προκειμένου να διερευνηθεί η πορεία συγκρότησης του πεδίου σημανόντων συμβόλων της

εθνικής ταυτότητας αναζητήθηκε από το αρχείο εφημερίδων και περιοδικών του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατία υλικό για την περίοδο 1880 μέχρι 1890 (περίοδος ευρύτερης διάδοσης του ελληνικού αλτρωτισμού στην Κύπρο). Στη συνέχεια αναζητήθηκε υλικό με τις θέσεις και τις διακηρύξεις του Κουμμουνιστικού Κόμματος Κύπρου για την περίοδο 1924 μέχρι 1930. Μέσα από την ανάγνωση του υλικού αυτού αναζητήθηκαν θέσεις ή τοποθετήσεις πολιτικών προσώπων που να αποτυπώνουν τον τρόπο που προσλαμβάνουν την εθνική ομάδα, το παρών και το μέλλον της.

Σε ότι αφορά στην περίοδο μετά το 1960 η έρευνα στηρίχτηκε πρωτίτως στο αρχείο με τις δημόσιες ομιλίες του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και στη μελέτη εφημερίδων της εποχής αλλά και σε δευτερογενείς πηγές (στις οποίες φιλοξενούνται άλλες πρωτογενείς πηγές). Το υλικό που κάθε φορά παρουσιάζεται, συζητείται στη βάση μιας κοινωνιοψυχολογικής πλέον ανάγνωσης.

4.3. Μελέτη της οντογένεσης της εθνικής ταυτότητας

Με στόχο τη διερεύνηση της κεντρικής ερευνητικής υπόθεσης σύμφωνα με την οποία η εθνική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων οικοδομείται γύρω από δύο κεντρικές οργανωτικές αρχές, τον κυπροκεντρισμό και τον ελληνοκεντρισμό, διεξάχθηκαν δύο έρευνες με δομημένα ερωτηματολόγια στις οποίες έλαβαν μέρος συνολικά χίλια δεκαοχτώ άτομα ως ακολούθως:

- Το πρώτο ερωτηματολόγιο (παράρτημα 1, Ερωτηματολόγιο Α') συμπληρώθηκε από τετρακόσια οκτώ άτομα με ηλικίες από οκτώ μέχρι δώδεκα χρόνων.
- Το δεύτερο ερωτηματολόγιο (παράρτημα 1, Ερωτηματολόγιο Β') συμπλήρωσαν συνολικά 610 άτομα προερχόμενα από τέσσερις ηλικιακές ομάδες. Τα μικρότερα παιδιά ήταν ηλικίας 9-10 χρόνων και φοιτούσαν στην Δ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Τη δεύτερη ηλικιακή ομάδα αποτελούσαν παιδιά 11-12 χρόνων και ήταν μαθητές της Στ' τάξης ενώ την τρίτη ηλικιακή ομάδα αποτελούσαν παιδιά 15-16 χρόνων και ήταν

μαθητές της πρώτης Λυκείου. Τέλος στην έρευνα συμμετείχαν φοιτητές και φοιτήτριες που φοιτούσαν στο Πανεπιστήμιο Κύπρου (τμήματα Σπουδών της Αγωγής και Πληροφορικής) και στο ιδιωτικό Κολλέγιο Intercollege (τμήμα Δημόσιων Σχέσεων). Τα δημοτικά σχολεία και το Λύκειο στα οποία φοιτούσαν τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην έρευνα βρίσκονταν σε προάστιο της Λευκωσίας σε πολύ μικρή απόσταση το ένα από τα άλλα (μικρότερη από τρία χιλιόμετρα). Στον πίνακα 8.1 δίνεται η κατανομή του πληθυσμού του δείγματος κατά ηλικία και φύλο.

Η πρώτη έρευνα διεξήχθη το Γενάρη του 2003 και η δεύτερη έρευνα το Γενάρη του 2004.

Και στις δύο περιπτώσεις προκειμένου να διενεργηθεί η έρευνα εξασφαλίστηκε σχετική γραπτή άδεια από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου. Επιπρόσθετα εξασφαλίστηκε η συγκατάθεση των σχολικών αρχών όπως και γραπτή συγκατάθεση των γονιών των παιδιών προκειμένου αυτά να λάβουν μέρος στην έρευνα¹². Τα παιδιά συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ατομικά στην τάξη τους χωρίς την παρουσία του δασκάλου ή της δασκάλας. Οι φοιτητές και φοιτήτριες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο επίσης στην αίθουσα διδασκαλίας χωρίς την παρουσία και πάλι του διδάσκοντος.

4.3.1. Η πρώτη έρευνα

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην πρώτη έρευνα περιλάμβανε μια σειρά από έργα με τα οποία καταγράφηκε το όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού των παιδιών, ο βαθμός συναισθηματικής τους δέσμευσης με τις ταυτότητες «Κύπριος», «Έλληνας» και «Ευρωπαίος», η συγκριτική σημαντικότητα που απέδιδαν στις ταυτότητες Κύπριος, Χριστιανός, Έλληνας, Ευρωπαίος αλλά και στην τοπική τους ταυτότητα, την έμφυλη ταυτότητα (αγόρι/ κορίτσι) και τέλος την ταυτότητά τους ως μαθητές.

¹² Σε κάθε παιδί δόθηκε μια επιστολή με την οποία ενημερώνονταν σε γενικές γραμμές οι γονείς/κηδεμόνες σχετικά με την έρευνα και καλούνταν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για τη συμμετοχή του παιδιού τους σε αυτή. Στην έρευνα συμμετείχαν τα παιδιά εκείνα των οποίων οι γονείς έδωσαν τη σχετική συγκατάθεση.

Η συγκεκριμένη έρευνα επικεντρώθηκε στη μελέτη της οντογένεσης της εθνικής ταυτότητας σε αναπτυξιακό επίπεδο. Με τα δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν διερευνήθηκε η κεντρική ερευνητική υπόθεση ότι η οντογένεση της εθνικής ταυτότητας στα παιδιά αποτυπώνει, κατά το μάλλον ή ήττον, το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα. Ειδικότερα στην περίπτωση της ελληνοκυπριακής κοινότητας, όπου το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας είναι συγκροτημένο στη βάση των δύο διαφορετικών διαστάσεων, του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού, ελέγχθηκε η υπόθεση ότι τα παιδιά θα οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα γύρω από τους συγκεκριμένους άξονες.

4.3.2. Η δεύτερη έρευνα

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στη δεύτερη έρευνα περιλάμβανε τέσσερις διαφορετικές κλίμακες: εθνικής ταύτισης, εθνικής περηφάνιας, εθνικής συλλογικής αυτο-εκτίμησης, και ελληνοκεντρισμού (ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου).

Η κλίμακα εθνικής ταύτισης κατασκευάστηκε στη βάση του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, σύμφωνα με το οποίο η κοινωνική ταύτιση είναι μια πολυδιάστατη κατασκευή, και με αναφορά σε προηγούμενες προσπάθειες κατασκευής κλιμάκων κοινωνικής ταύτισης στο συγκεκριμένο ερευνητικό πλαίσιο.

Σε ότι αφορά στις κλίμακες εθνικής περηφάνιας και εθνικής συλλογικής αυτο-εκτίμησης, που χρησιμοποιήθηκαν, πρόκειται για τις αντίστοιχες κλίμακες που οι Barrett και Lyons (2001), χρησιμοποίησαν προκειμένου να μελετήσουν την αναπτυξιακή πορεία οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας παιδιών ηλικίας από έξι μέχρι δεκαπέντε χρόνων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες αλλά και χώρες που προέκυψαν μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Οι κλίμακες μεταφράστηκαν στα ελληνικά με τη βοήθεια δύο συνεργατών: αρχικά μεταφράστηκαν στα ελληνικά. Στη συνέχεια το ελληνικό κείμενο δόθηκε για επαπανα-μετάφραση στα αγγλικά.

Η κλίμακα ελληνοκεντρισμού φτιάχτηκε αποκλειστικά για τους σκοπούς της συγκεκριμένης έρευνας. Η επιλογή των ερωτημάτων που περιλήφθηκαν σε αυτή έγινε στη βάση της μελέτης των κεντρικών πολιτικών θεμάτων τα οποία αποτέλεσαν κατά καιρούς κεντρικό διακύβευμα στην πολιτική ζωή της ελληνοκυπριακής κοινότητας διαχωρίζοντας τους ελληνοκεντρικούς από τους κυπροκεντρικούς.

Και οι τέσσερις κλίμακες δοκιμάστηκαν στα πλαίσια μιας πιλοτικής προ- έρευνας με 50 φοιτητές. Οι κλίμακες της εθνικής περηφάνιας, της εθνικής αυτό-εκτίμησης και του ελληνοκεντρισμού ήδη από την προ-έρευνα επέδειξαν υψηλή εσωτερική αξιοπιστία και χρησιμοποιήθηκαν αυτούσιες στην έρευνα. Σε ότι αφορά στην κλίμακα της εθνικής ταύτισης αυτή κατασκευάστηκε στη βάση των αποτελεσμάτων της προ-έρευνας (με τον αποκλεισμό μερικών από τα ερωτήματα που αρχικά είχαν επιλεγεί).

Επιπρόσθετα από τις ποιο πάνω κλίμακες το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε και τα παρακάτω έργα:

- Έργο συνειρμικής συσχέτισης (Κοινωνική Αναπαράσταση της Κύπρου): από τους συμμετέχοντες¹³ ζητήθηκε γράψουν τις πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτονται την Κύπρο όπως επίσης και ένα συναίσθημα για κάθε λέξη.
- Αξιολόγηση ενδο-ομάδας: Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας το βαθμό στο οποίο συμφωνούν με τη θέση ότι οι Κύπριοι σε σχέση με άλλους λαούς είναι καλύτεροι.
- Επιλογή ονόματος/ ετικέτας εθνικού αυτό-προσδιορισμού. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να σημειώσουν ποιο από τα ονόματα, Κύπριος, Ελληνοκύπριος, Έλληνας της Κύπρου, Κύπριος Έλληνας, Έλληνας θα επέλεγαν προκειμένου περιγράψουν την εθνική τους υπαγωγή.
- Να σημειώσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα που τοποθετούν τους εαυτούς τους στον άξονα νιώθω μόνο Έλληνας και καθόλου Κύπριος – Νιώθω μόνο Κύπριος και καθόλου Έλληνας. Η κλίμακα δίνεται πιο κάτω.

¹³ Εκτός από τα παιδιά μικρότερης ηλικίας (8 – 9 χρόνων)

1	2	3	4	5	6	7
ΜΟΝΟ	ΕΛΛΗΝΑΣ	ΕΛΛΗΝΑΣ	ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ	ΚΥΠΡΙΟΣ	ΚΥΠΡΙΟΣ	ΜΟΝΟ
ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΙ ΛΙΓΟ	ΚΑΙ	ΒΑΘΜΟ	ΚΑΙ	ΚΑΙ ΛΙΓΟ	ΚΥΠΡΙΟΣ
ΚΑΘΟΛΟΥ	ΚΥΠΡΙΟΣ	ΑΡΚΕΤΑ	ΕΛΛΗΝΑΣ	ΑΡΚΕΤΑ	ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΑΘΟΛΟΥ
ΚΥΠΡΙΟΣ		ΚΥΠΡΙΟΣ	ΚΑΙ	ΕΛΛΗΝΑΣ		ΕΛΛΗΝΑΣ
			ΚΥΠΡΙΟΣ			

Εκτός από τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά οι υπόλοιποι συμμετέχοντες κλήθηκαν επίσης,

- Να σημειώσουν, με τη βοήθεια επταβάθμιας διαβάθμισης, σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι είναι ίδιοι ή διαφορετικοί σε καθένα από τα οκτώ θέματα: διατροφή, ψυχαγωγία, πατριωτισμό, καταγωγή, οικονομία, ήθη και έθιμα, νοοτροπία και πολιτισμό.
- Να γράψουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονταν στο μυαλό όταν σκέφτονται τους Τουρκοκύπριους και τρία συναισθήματα που τρέφουν γι' αυτούς.
- Με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας να υποδείξουν το πώς οι ίδιοι θεωρούν ότι επηρέασαν οι παρακάτω πολιτισμοί το σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων

Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός

Ο βυζαντινός πολιτισμός.

Ο αραβικός πολιτισμός.

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός.

Ο νεώτερος ελληνικός πολιτισμός.

Τέλος οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (έφηβοι 15-16 χρόνων και φοιτητές/τριες) κλήθηκαν να απαντήσουν, με τη βοήθεια επταβάθμιας κλίμακας, σε ένα αριθμό ερωτήσεων που αναφέρονταν στη στάση τους για τους Τούρκους, την προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία και σε θέματα σχετικά με την τρέχουσα πολιτική κατάσταση στο νησί και ειδικότερα το κυπριακό πρόβλημα.

- Τρεις ερωτήσεις αφορούσαν στη στάση των ερωτώμενων απέναντι στους Τούρκους. Αυτές ήταν οι ακόλουθες,

Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός.

*Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος.
(κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη)*

Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι.

- Τρεις ερωτήσεις που κατέγραφαν τη στάση για τους Τουρκοκύπριους . Αυτές ήταν :

Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού θα είχα πρόβλημα να ζήσω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του κυπριακού προβλήματος.

Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι πολύ περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν.

Η εφαρμογή παραγοντικής ανάλυσης στα τρία ερωτήματα έδωσε ένα μόνο παράγοντα ο οποίος ερμηνεύει το 62.9 % της συνολικής διακύμανσης. Στις αναλύσεις διακύμανσης χρησιμοποιήθηκε το παραγοντικό σκορ κάθε υποκειμένου στο συγκεκριμένο παράγοντα¹⁴.

4.3.3. Διατύπωση υποθέσεων

Διατυπώθηκαν οι ακόλουθες υποθέσεις:

- Η ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου αποτελεί μια ηγεμονική κοινωνική αναπαράσταση στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου.
- Οι οργανωτικές αρχές γύρω από τις οποίες συγκροτείται η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου τροφοδοτούν και στηρίζουν διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας.
- Κομβικά σημεία στην πολιτική ιστορία της Κύπρου συγκροτούν πεδία αντιπαράθεσης και σύγκρουσης όπου οι θέσεις/ τόποι της εθνικής ταυτότητας εκδηλώνονται και εξελίσσονται με πρωταγωνιστές τους επιτηδευματίες της ταυτότητας.

¹⁴ Τα ερωτήματα μπορούν να λειτουργήσουν κι ως αθροιστική κλίμακα ($\alpha = 0.704$)

- Τα παιδιά συγκροτούνται σε ενεργούς δράστες στο χώρο της εθνικής ταυτότητας ήδη από την ηλικία των επτά χρόνων.
- Τα παιδιά οικοδομούν τις υποκειμενικές τους εθνικές ταυτότητες αντλώντας συμβολικά αποθέματα από τις δύο οργανωτικές αρχές του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού.
- Η επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού (Κύπριος/ Κύπριος Έλληνας/. Ελληνοκύπριος/ Έλληνας της Κύπρου/ Έλληνας) αποτυπώνει διαφορετική τοποθέτηση στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας.
- Οι θέσεις/ τόποι ταυτότητας επηρεάζουν τον τρόπο οι εθνικοί δράστες τοποθετούνται σε σχέση με μια σειρά από θέματα και ειδικότερα :
 - ο τον τρόπο αξιολόγησης της ενδο-ομάδας
 - ο το βαθμό της προσλαμβανόμενης διαφοροποίησης από τους Τουρκοκυπρίους.
 - ο τον προσλαμβανόμενο πολιτισμικό περιεχόμενο της εθνικής ομάδας
 - ο τις στάσεις για τους Τούρκους και τους Τουρκοκύπριους
 - ο τις απόψεις τους για το παρόν και το μέλλον του κυπριακού προβλήματος.
- Η κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου θα αποτυπώνει το ευρύτερο πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο του κυπριακού προβλήματος και παράλληλα θα συνοψίζει την απειλή ταυτότητας που οι Ελληνοκύπριοι βιώνουν με την παρουσία του τουρκικού στρατού κατοχής στο βόρειο τμήμα του νησιού.

Κεφάλαιο Πέμπτο

Ιστορική πλαισίωση:

Κοινωνιογένεση του πεδίου σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες του δέκατου ένατου αιώνα η ιδεολογία του ελληνικού αυτρωτισμού καθίσταται κυρίαρχη στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Οι κομιστές της ελληνικής εθνικιστικής ιδεολογίας προωθώντας και υποστηρίζοντας μια ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού και των κατοίκων του λειτουργούν ως φορέας αλλαγής και εκσυγχρονισμού και συμβάλλουν αποφασιστικά στο μετασχηματισμό της παραδοσιακής εθνοθρησκευτικής ελληνοχριστιανικής κοινότητας του νησιού σε μια σύγχρονη κοινωνία, αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνικού έθνους.

Η ελληνοκεντρική αναπαράσταση θα εξελιχθεί σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα σε ηγεμονική κοινωνική αναπαράσταση στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας του νησιού. Στη βάση αυτής της αναπαράστασης και με κεντρικό και αποκλειστικό σύνθημα το «ένωσις και μόνον ένωσις» οργανώνεται το ενωτικό κίνημα. Επικεφαλής του ενωτικού κινήματος τίθεται η εθνικόφρονα παράταξη με τις ευλογίες και την υποστήριξη της “εθναρχεύουσας εκκλησίας”. Ενάντια στην προσπάθεια της εθνικόφρονας παράταξης να μονοπωλήσει την εξουσία στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας θα αγωνιστεί, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1910, το εργατικό κίνημα. Το εργατικό κίνημα στις απαρχές του θα αμφισβητήσει και σε πολλές περιπτώσεις θα καταγγείλει, ως εχθρό των συμφερόντων του λαού, την εθνικιστική ιδεολογία προκρίνοντας ένα ιδιαίτερα μαχητικό κυπροκεντρισμό. Με πολιτικό εκφραστή του το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου (Κ.Κ.Κ.) θα προκρίνει τη συνεργασία όλων των Κυπρίων μελών της εργατοαγροτικής τάξης, ανεξάρτητα από θρησκεία, γλώσσα ή εθνική καταγωγή, προκειμένου μαζί να επιτύχουν την απαλλαγή από την αποικιοκρατία και την ανεξαρτησία. Παρά την αποτυχία του να ανατρέψει την κυριαρχία του

εθνικιστικού λόγου, το πρώτο εργατικό κίνημα θα αποτελέσει τον προπομπό της συγκρότησης μιας αριστερής υποकुουλτούρας στο εσωτερικό της κυπριακής κοινωνίας. Αυτή η κυπριακή αριστερή υποकुουλτούρα, φιλοξενώντας στους κόλπους της Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, θα υποστηρίξει έμπρακτα τις σχέσεις συνεργασίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού προωθώντας έτσι ένα, πιο ήπιο, σε σχέση με το μαχητικό κυπροκεντρισμό του Κ.Κ.Κ., κυπριοκεντρισμό.

Το κεφάλαιο που ακολουθεί εστιάζει στην περίοδο συγκρότησης του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Στο επίκεντρο της διερεύνησης τοποθετείται ο δημόσιος λόγος που εκφέρεται από εκπροσώπους της πολιτικής ή/ και εκκλησιαστικής ελίτ της κοινότητας. Για τους σκοπούς της διερεύνησης χρησιμοποιήθηκαν καταρχήν ομιλίες πολιτικών, ανακοινώσεις κομμάτων και οργανώσεων αλλά και άλλες δημόσιες παρεμβάσεις που χρονικά τοποθετούνται στην περίοδο 1880 με 1890, περίοδο όπου αναδύεται και εδραιώνεται το ενωτικό κίνημα στο νησί. Σε ένα δεύτερο επίπεδο η μελέτη εστιάστηκε στα γραπτά κείμενα και τις δημόσιες διακηρύξεις του εργατικού κινήματος το οποίο αναδύθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας του 1920. Σημειώνεται ότι και στις δύο περιπτώσεις δεν επιχειρείται μια εξαντλητική ανάλυση περιεχομένου αλλά μια εστιασμένη ανάλυση με στόχο να αναδειχθούν τα διαφορετικά πολιτικά προγράμματα που πρόσβεναν τα δύο κινήματα και κατ' επέκταση οι διαφορετικές οργανωτικές αρχές γύρω από τις οποίες δομείται ο λόγος τους.

5.1. Η ιδεολογία του εθνικισμού ως πολιτισμικό συμβολικό σύστημα

Η κατάρρευση του παλαιού καθεστώτος στη Δυτική Ευρώπη, την οποία σηματοδοτεί η Γαλλική Επανάσταση, δεν οδήγησε απλά σε μια πολιτειακή ανατροπή και μια πολιτική κρίση. Η αμφισβήτηση της παραδοσιακής κοινωνικής οργανωτικής αρχής, δηλαδή του δικαιώματος των βασιλέων να κυβερνούν “ελέω Θεού” σήμαινε, παράλληλα, την αμφισβήτηση των καθιερωμένων γνώμων και κανόνων ζωής που, αφενός, έδιναν νόημα και,

αφετέρου, οργάνωναν και καθοδηγούσαν την κοινωνική ζωή. Στη δεδομένη ιστορική συγκυρία, η κοινωνία των ελεύθερων και κυριάρχων ατόμων που προέκυψε, βρισκόταν αντιμέτωπη όχι μόνο με μια κοινωνική ανισορροπία αλλά παράλληλα με μια ψυχολογική ένταση αλλά και οξεία εννοιολογική σύγχυση (Geertz, 2003). Μπροστά στο φάσμα «της έλλειψης κοινής πολιτικής βούλησης ή της αποσχιστικής πολιτικής βούλησης μιας μερίδας κοινωνιών» (Τσουκαλάς, 1994, σελ. 291) η ιδεολογία του εθνικισμού αναδόθηκε ως ένα πολιτισμικό συμβολικό σύστημα συνοχής, ως μια πηγή συμβολικού νοήματος ικανή να νομιμοποιήσει τις νέες, πολιτικά κυρίαρχες, συλλογικές οντότητες αλλά και να υποστηρίξει την αυτοθεώρηση των κοινωνικών υποκειμένων ως οργανικών τους μελών. Μέσα από την προώθηση και υποστήριξη μιας νέας «φαντασιακής κοινότητας», του έθνους, η ιδεολογία του εθνικισμού, οδηγεί σε ένα ολοκληρωτικό επανακαθορισμό του συμβολικού πλαισίου μέσα στο οποίο οι άνθρωποι βίωναν την πραγματικότητα τους και κατ' επέκταση (συγχρόνως) στην οικοδόμηση μιας ένας κοινωνικής ταυτότητας.

Στο εσωτερικό των νέων πολιτικών οντοτήτων που συγκροτούνται αρχικά στη Δυτική Ευρώπη, τα κοινωνικά υποκείμενα συγκροτούνται ως εθνικά υποκείμενα καθώς το έθνος μετασχηματίζεται από μια φιλοσοφική και πολιτική νοητική σύλληψη, σε μήτρα παραγωγής νοημάτων, σε ένα «σύστημα πολιτισμικών αναπαραστάσεων» (Hall, 1992, σελ. 292). Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία βασίζεται στην κατασκευή και διάδοση “εθνικών αφηγήσεων” που αναφέρονται στην ταυτότητα και τη ιστορία της εθνικής ομάδας, και που επηρεάζουν τις πράξεις και την αντίληψη του εαυτού των εθνικών υποκειμένων και (Bhabha, 1990, σελ.3) και η οποία υποστηρίζεται ποικιλοτρόπως και από διαφορετικούς φορείς. Ένα ολόκληρο πολιτιστικό σύστημα (λογοτεχνία, θέατρο, κινηματογράφος, λαϊκή κουλτούρα) παράγει και αναπαραγάγει ιστορίες και μύθους, μνήμες και αναμνήσεις, όπου η εθνική ταυτότητα παρουσιάζεται αρχέγονη, αναγκαία, ενιαία, ομοιογενής και παράλληλα συμπαγής και συνεχής στο χώρο και στο χρόνο. Παράλληλα η ηθνο-κρατική γραφειοκρατία και οι ηθνο-κρατικοί θεσμοί, όπως ο στρατός και η εκπαίδευση (αλλά και η εκκλησία, ειδικά στην περίπτωση των βαλκανικών εθνών) και από την άλλη η ανάπτυξη

των έντυπων μέσων, η εξάπλωση του θεσμού των “εθνικών εφημερίδων”, η καθιέρωση μιας κοινής “εθνικής” ώρας αλλά και η ταύτιση των ορίων της κοινωνικής και γεωγραφικής κινητικότητας με τα εθνικά σύνορα (Andersen, 1983) συνέβαλαν αποφασιστικά στην οικοδόμηση της νέας “εθνικής πραγματικότητας”. Σημαντικό ρόλο για τη διάχυση της νοητικής κατηγορίας του έθνους στις ευρύτερες λαϊκές μάζες διαδραμάτισαν. η καθιέρωση εθνικών εορτασμών και τελετών και η μαζική κατασκευή δημόσιων μνημείων (Hobsbawm, 1986). Η ανάπτυξη της εθνικής ιστοριογραφίας και της εθνικής λαογραφίας (δες το βιβλίο του M. Herzfeld (2002), *Πάλι δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας*, για το ρόλο της λαογραφίας στην οικοδόμηση της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας) συμβάλλουν στην οικοδόμηση (επινόηση) εθνικής ιστορίας και εθνικής κουλτούρας που εντοπίζει τις ρίζες της εθνικής ομάδας στην αρχαιότητα και αφηγείται την ιστορική της συνέχεια στο χρόνο αλλά και στον εθνικό χώρο. Σταδιακά το έθνος εξελίσσεται σε θεμελιακή νοητική κατηγορία, ικανή να ερμηνεύσει (στη βάση της δι-εθνικής διαφορετικότητας) αλλά και να ξεπεράσει(στο ενδο-εθνικό πλαίσιο) σε πολύ μεγάλο βαθμό την ανθρώπινη διαφορετικότητα. Μέσα από τη διείσδυση και διάχυση της στο χώρο της καθημερινότητας και της κοινής λογικής, μέσα από τη μετάβαση της από το χώρο της εμπράγματης πραγματικότητας στο χώρο της συναινετικής πραγματικότητας, η φιλοσοφική κατηγορία του έθνους μετασχηματίζεται. Αντικειμενοποιείται και γίνεται σύμβολο: μια σημαία, ένα τραγούδι-εθνικός ύμνος, μια πόλη –η πρωτεύουσα, ένας γεωγραφικός χάρτης. Παράλληλα ενσωματώνεται (διαδικασία επικέντρωσης) στο οικείο πεδίο των σημανόντων συμβόλων της προ-εθνικής κοινωνικής πραγματικότητας καθώς η γλώσσα και οι λαϊκές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα προσλαμβάνονται πλέον να αποτελούν έκφραση “ του εθνικού χαρακτήρα. Καθίσταται μια “φαντασική κοινότητα” (Anderson, 1983). Μια οριζόντια συντροφική σχέση, περιορισμένη αριθμητικά (όσο μεγάλη κι είναι) και πολιτικά κυρίαρχη, μια κοινωνική κατηγορία που τοποθετείται πάνω και πέραν των εν ζωή εθνικών υποκειμένων (καθώς περιλαμβάνει όλες τις απερχόμενες κι όλες οι επερχόμενες γενεές) και που

λαμβάνοντας ανιστορικές και υπερβατικές διαστάσεις μεταβάλλεται σε ένα είδος κοσμικής θρησκείας.

5.2. Η διαμόρφωση του ελληνικού αλτρωτισμού

Στα γραπτά διανοουμένων επηρεασμένων από τις ιδέες του Διαφωτισμού, περί τα τέλη του 18^{ου} και στις απαρχές του 19^{ου} αιώνα, διαγράφηκαν τα πρώτα βαλκανικά εθνικιστικά προγράμματα, ιδεολογικοί πρόδρομοι των ανεξαρτητών βαλκανικών κρατών. Ωστόσο, όπως υπογραμμίζουν τόσο ο Κιτρομηλίδης (1996) όσο και ο Βερέμης (2003), η συγκρότηση του λαού σε έθνος (και στα Βαλκάνια) δεν υπήρξε το αποτέλεσμα μιας «εθνικής αφύπνισης», όπως ευρέως υποστηρίζεται στην ιστοριογραφία της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Αντίθετα, ήταν το αποτέλεσμα σφυρηλάτησης συλλογικής ταυτότητας εντός των ήδη συγκροτημένων κρατών μέσα από πολιτικά προγράμματα που, αποβλέποντας στη διασφάλιση μιας ελάχιστης εσωτερικής κοινωνικής συνοχής, στόχευαν στη δημιουργία ενός αισθήματος κοινότητας ανάμεσα στον “εθνικό πληθυσμό”. Έτσι,

[...] έννοιες εθνικής ταυτότητας, που επινοήθηκαν από τους πρωτοπόρους διανοητές, εντυπώθηκαν πάνω σε κοινωνικές ομάδες, ο εθνικός προσδιορισμός των οποίων θα μπορούσε να εξελιχτεί προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Αυτό υπήρξε αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας εθνικής ολοκλήρωσης, στην οποία τα νεοσύστατα κράτη έπρεπε να επιδοθούν ώστε να υπερβούν τις αβέβαιες απαρχές τους.

(Κιτρομηλίδης, 1996, σελ. 73)

Παράλληλα, εντός του κάθε κράτους οργανώνεται ένας “εθνικός χώρος σημαινόντων συμβόλων” και εξελίσσεται μια συνεχής διαπραγμάτευση του νοήματος και των στόχων του έθνους στην οποία εμπλέκονται ομάδες ή θεσμοί με διαφορετικά πολιτικά και ιδεολογικά προγράμματα.

Η σύγχρονη νεοελληνική ταυτότητα συγκροτείται στη βάση ενός θεμελιακού ιδεολογικού διλήμματος. Το δίλημμα αυτό αποτυπώνει τη σύγκρουση του “ελληνισμού” και της “ρωμιοσύνης” στα πλαίσια μιας διττής αναζήτησης των καταβολών του έθνους και εκφράζεται υπό τη μορφή μιας πολιτισμικής αμφιθυμίας (Λιποβάτς 1991, Τζιόβας, 1994, Herzfeld, 1998).

“Ελληνισμός” και “Ρωμιοσύνη” συνιστούν δύο διαφορετικές διαστάσεις της νεοελληνικής ταυτότητας. Αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικά πολιτικά προγράμματα, δύο αντιλήψεις για το τι έχει σημασία όταν ορίζεται η ελληνικότητα. Η μεν πρώτη, η «ελληνίζουσα» παραπέμπει στην κλασική αρχαιότητα. Απαντώντας στην ευρωπαϊκή αναζήτηση των συνεχιστών του ένδοξου αρχαιοελληνικού μεγαλείου, παρουσίαζε τους νεότερους Έλληνες

ως άξιους απογόνους των αρχαίων ηρώων, επικύρωνε τη συμμετοχή τους, ως αληθινών ατομιστών, στην αρχαιοελληνική, άρα στην ευρωπαϊκή πολιτισμική ταυτότητα, πρόσφερε τέλος ένα πρότυπο που επέτρεπε την εννοιολογική αφομοίωση χριστιανικών εθνοτικών μειονοτήτων στην ταυτότητα αυτή

(Herzfeld, 2002, σελ. 136).

Η δεύτερη, η «ρωμαίικη» (Ρωμιοσύνη), απαντούσε περισσότερο στις «πραγματικότητες» της ταυτότητας των Ελλήνων όπως αυτές διαμορφώθηκαν εντός της βυζαντινής και της οθωμανικής περιόδου. Αφορούσε περισσότερο την αυτογνωσία «μια όχι πάντα κολακευτική αυτοεικόνα, την αίσθηση ενός Έλληνα για το τι σημαίνει στην πράξη να είναι Έλληνας» (Herzfeld, ο. π. σελ. 14).

Η κατασκευή του ιδεολογήματος του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, στη δεκαετία του 1840, συνιστά προσπάθεια συμβιβασμού μεταξύ αυτών των δύο διαφορετικών αναπαραστάσεων. Η ελληνοχριστιανική συλλογικότητα συνοψίζει και επιχειρεί να υπερβεί το αρχετυπικό δίλημμα ανάμεσα στον Έλληνα και τον Ρωμίο, αποκρυσταλλώνοντας και ταυτόχρονα συγκαλύπτοντας ή/και συγχωνεύοντας μια αξιακή αντινομία. Απότοκο του εγχειρήματος κατασκευής μιας γραμμικής αφήγησης που να συνοψίζει τη διυστορική παρουσία του ελληνικού εθνικού υποκειμένου στο χώρο και στο χρόνο (Τσουκαλάς, 1994, σελ. 298), η ελληνοχριστιανική συλλογικότητα, υπήρξε καρπός ενός ρεύματος *μαχητικού θρησκευτικού συντηρητισμού*. Το συγκεκριμένο ιδεολογικό ρεύμα υποχρέωσε το νεοελληνικό διαφωτισμό, εμπνευστή της ελληνικής επανάστασης, σε ιδεολογική υποχώρηση σηματοδοτώντας μια αλλαγή στον προσανατολισμό και το περιεχόμενο του ελληνικού εθνικισμού (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 13, Βερεμής, 2003, σελ. 30).

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη διάσωση της ενότητας και της γνησιότητας της ορθοδοξίας, η κριτική και η απόρριψη της φιλοσοφίας του ατομικού φιλελευθερισμού και η αποδοχή της θέσης του γερμανικού ρομαντισμού για την

προτεραιότητα του λαού (volk) έναντι του ατόμου, η επίμονη προσπάθεια της ελληνικής ιστοριογραφίας να συνδέσει τους Νεοέλληνες πολιτισμικά και εθνολογικά με τους Αρχαίους Έλληνες (στοιχείο που υιοθετούσε και ο νεοελληνικός διαφωτισμός), η καλλιέργεια μιας ηθικοπλαστικής ανάγνωσης της κλασικής ηθικής και φιλοσοφίας που αντί να αντιμετωπίζει κριτικά, αποθεώνει το αρχαιοελληνικό μεγαλείο και το προβάλλει ως επιχείρημα για την νεοελληνική περηφάνια, διαμορφώνουν το περιεχόμενο του *νεοελληνικού εθνικιστικού αλυτρωτισμού*.

Με την κατίσχυση του ελληνικού αλυτρωτισμού η **Μεγάλη Ιδέα**, η επιδίωξη επέκτασης του μικρού ελληνικού βασιλείου ώστε αυτό να περιλάβει στα όρια του όλους τους *αλύτρωτους Έλληνες*, αναδεικνύεται σε κεντρικό πολιτικό πρόγραμμα του νεοελληνικού κράτους. Όπως σημειώνει ο Βερέμης (2003, σελ. 30),

ο μεγαλοϊδεατισμός απομακρύνει την Ελλάδα από το περιεχόμενο της φιλελεύθερης ιδεολογίας του 1789, επαγγέλλεται την εθνική αυτάρκεια και προσφέρει στους Έλληνες μια νέα εθνική αποστολή: τον εκπολιτισμό και, συνεπώς, εξελληνισμό της Ανατολής.

Η Μεγάλη Ιδέα βρήκε ευρύτατη απήχηση γινόμενη αποδεκτή ως ο απώτερος εθνικός στόχος¹⁵ τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και ανάμεσα στους *αλύτρωτους ελληνικούς πληθυσμούς*. Σε αντίθεση με το εσωτερικό του ελληνικού κράτους όπου προμηόδοτησε την κοινωνική συντήρηση ενισχύοντας το κυρίαρχο status quo στην ελληνική κοινωνία, στους “αλύτρωτους” ελληνικούς πληθυσμούς ήταν φορέας ενός επαναστατικού προτάγματος καθώς,

μετέφερε την υπόσχεση για λύτρωση από μια αυθαίρετη και αυτοκρατορική μορφή διακυβέρνησης [...] ο αλυτρωτισμός για τους Έλληνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν μια συγκεκριμένη ευχή για πολιτική τάξη και υλική πρόοδο κάτω από την αιγίδα μιας εθνικής οντότητας με την οποία θα μπορούσαν να ταυτιστούν συμβολικά και πολιτισμικά.

(Kitromilides, 1994, XII, σελ. 18).

¹⁵ Αυτό φυσικά δε σημαίνει και ένα μονοσήμαντο και ομοιογενές ιδεολογικό πλαίσιο. Αντίθετα αντιπαραθέσεις και διαφορές προκύπτουν τόσο αναφορικά με τις συγκεκριμένες στρατηγικές και τις τακτικές επιλογές όσο και τη συγκεκριμενοποίηση των διεκδικούμενων εδαφών (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 16).

5.3. Συγκρότηση του χώρου σημαίνοντων της ελληνικής εθνικής ταυτότητας στην Κύπρο

5.3.1. Η μεταφορά του ελληνικού αυτρωτισμού στην Κύπρο

Ο ελληνικός εθνικισμός εισέρχεται στον κυπριακό χώρο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα δια μέσου των κοσμοπολιτικών κύκλων της Λάρνακας και της Λεμεσού και με πρωταγωνιστή την πρώτη εμπορική ελληνοκυπριακή μπουρζουαζία (Katsiaounis, 1996, Sinclair-Roussou, 2002).

Ως πρώτη επίσημη έκφραση του ελληνικού αυτρωτισμού στο νησί καταγράφεται το αίτημα/διάβημα των Κύπριων ιεραρχών με επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Πανάρετο το 1828 προς τον Ιωάννη Καποδίστρια για να συμπεριλάβει την Κύπρο στο υπό ίδρυση ελληνικό κράτος. Το αίτημα αυτό επαναλήφθηκε το 1830 (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 19). Σε όλη τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα και μετά την ανάδειξη του ελληνικού αυτρωτισμού σε κυρίαρχο ιδεολογικό ρεύμα στο ελληνικό κράτος, παρατηρείται μια συνεχής διάδοση των εθνικιστικών ιδεών ανάμεσα στην ελληνορθόδοξη κοινότητα της Κύπρου καθιστώντας δυνατή την εμφάνιση ενός ελληνικού εθνικιστικού κινήματος (ιδιαίτερα εντός των μεγάλων αστικών κέντρων). Στην εξέλιξη αυτή σημαντικός ήταν ο ρόλος της εκκλησίας και του υπό την κηδεμονία της εκπαιδευτικού συστήματος. Η εκκλησιαστική ιεραρχία, παρά το ότι παρέμενε σταθερή στην επιδίωξη διατήρησης καλών σχέσεων με τις αρχές (Kyrtis, 1976, σελ. 148-149) ανέλαβε παράλληλα να ενισχύσει το εθνικό ιδεώδες. Μέσα από το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο βρισκόταν πλήρως κάτω από τον έλεγχο της, η εθνικιστική ιδεολογία κατέστη το σημαντικότερο σύστημα αξιών μέσα στο οποίο κοινωνικοποιούνταν οι νέες γενιές (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 21). Παράλληλα μέσα από τη συγκρότηση ενός δικτύου ελληνικών σωματείων/ αναγνωστηρίων σε όλες τις πόλεις αλλά και σε ορισμένες μεγάλες κοινότητες του νησιού τα οποία θεμελιωνόταν παράλληλα το ελληνικό εθνικιστικό κίνημα στο νησί.

Αρχικά την ηγεσία αυτού του κινήματος διατηρούσαν από κοινού η Εκκλησία, η οποία με ιστορία, παράδοση και τεράστια κτηματική περιουσία και οικονομική ισχύ αποτελούσε πόλο συσπείρωσης των Ελλήνων της Κύπρου (Κατσιαούνης,

2000, σελ. 20) και η παλαιά αστική τάξη με μεγάλη κτηματική περιουσία και ιδιαίτερη δραστηριότητα στον τομέα δανεισμού χρημάτων. Σύντομα ωστόσο την ηγεσία αυτή θα διεκδικήσει και θα πάρει στα χέρια της η αναδυόμενη αστική τάξη η οποία και θα δώσει στο κίνημα ένα ακραίο ριζοσπαστικό χαρακτήρα.

Ο ελληνικός αλυτρωτισμός υποστηρίζει και προωθεί εντός της ελληνικής κοινότητας του νησιού μια ρομαντική εκδοχή τους έθνους. Αντιμετωπίζει τους Έλληνες κατοίκους του νησιού ως απευθείας απόγονους των πρώτων Μυκηναίων που έφτασαν στο νησί χίλια και πλέον χρόνια πριν τη γέννηση του Χριστού και κατ' επέκταση το ίδιο το νησί ως μια φυσική προέκταση του ελληνικού κράτους. Η εμφάνιση το 1880 η δημοσίευση μιας επιστολής στον νεοφανή τότε κυπριακό τύπο θα δώσει αφορμή για την έκφραση των εθνικών πόθων των Ελλήνων Κυπρίων. Ο υπογράφων την επιστολή, Κάρολος Λουζινιάν, κατ' ισχυρισμό απόγονος της Αικατερίνης Κορνάρο, τελευταίας βασίλισσας του μεσαιωνικού βασιλείου της Κύπρου, καλούσε τους Κύπριους να διεκδικήσουν την ίδρυση ανεξάρτητου Κυπριακού Βασιλείου που να καταστεί,

σπουδαία λεωφόρος του Ελληνισμού, ασφαλής σύμμαχος δια την Ελλάδα και πολύτιμον κέντρον πολιτισμού, ακτινοβολούν μετά τοσούτω μείζωνος δυνάμεως και λάμπεως εφ' όλων εκείνων των Ελληνικών Αποικιών του Ασιατικού εδάφους, όσω αυτά είναι μεμακρυσμένοι της Μητρός Πατρίδας
(παράτιθεται από στο Ζαννέτος, 1911/1997, σελ.190)

Διάφοροι σύλλογοι/ αναγνώστηρια και κοινότητες εξέδωσαν ψηφίσματα με τα οποία απέρριπταν απερίφραστα την πρόσκληση του Λουζινιάν. Στο σχετικό ψήφισμα του ελληνικού αναγνώστηριου “Ο Κιτεύς”, υποστηρίζεται ότι η εγκαθίδρυση αυτόνομου και ανεξάρτητου κράτους στην Κύπρο θα συνιστούσε διαίρεση του Ελληνισμού, σημειώνοντας εμφαντικά

η των Λουζινιανών δυναστεία δεν ήτο ημίν επιεικεστέρα των άλλων ξενικών δυναστειών, ουδ' αναμνήσεις μάλλον ευάρεστους των άλλων κατέλειπε [...] Ότι γνήσιοι Έλληνες όντες ένα μόνον έχομεν πόθον, μίαν γλυκείαν και παρήγορον επιδίδα, τη μετά της Μητρός ημών Ελλάδος ένωσιν, ήτις θάπτον ή βράδιον πεπεισμεθα, ότι τελεσθεισεται τη αρωγή του μεγαθύμου και γενναióφρονος αγγλικού έθνους κατά την αρχήν των εθνικοτήτων.
(Παρατίθεται στο Ζαννέτος, 1911/1997, σελ. 192)

Η μεταφορική παρουσίαση της Ελλάδας ως “μητέρας” αποτελεί κεντρικό οργανωτικό στοιχείο του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο με αναφορές σε πολλαπλά επίπεδα. Πρόκειται για μια μεταφορά που υπογραμμίζει τη βιολογική

σχέση που συνδέει τους Ελληνοκύπριους με τους Έλληνες και την κατευθείαν καταγωγή τους από την αρχαία Ελλάδα. Οι Ελληνοκύπριοι δεν είναι μόνο πολιτισμικά ή συνειδησιακά Έλληνες είναι “γνήσιοι Έλληνες”, παραμένουν ανόθευτοι φορείς της ελληνικότητας παρά τις τόσες ξενικές δυναστείες που γνώρισε το νησί. Στο σημείο αυτό η αναφορά στο περιεχόμενο της προκήρυξης του Γυμναστικού Σδλλόγου «Ολύμπια» με την ευκαιρία της διοργάνωσης Παγκυπρίων Αγώνων για την επιλογή αθλητών που θα στελέχωναν την κυπριακή αποστολή στους πρώτους Ολυμπιακούς Αγώνες, λίγα χρόνια αργότερα, είναι ιδιαίτερα εύλογη. Η προκήρυξη απευθύνει πρόσκληση στους Έλληνες της Κύπρου να λάβουν μέρος στους αγώνες, σημειώνοντας τις βιολογικές τους καταβολές:

...σκοπούντας να καταδείξουσιν, ότι αισθανόμεθα το φορτίο της προγονικής αρετής, ην συχνάκις προβάλλομεν ως τίτλον του εθνικού ημών μέλλοντος, και ότι κατανοούμεν, ότι οι αρεταί εκείναι, αίτινες υπήρξεν η βάσις του εθνικού μεγαλείου εις τους ευκλεείας χρόνους του απώτατου παρελθόντος, αυταί είναι και σήμερον η κρηπίς, εφ’ης θ’ αναστηλώθη εν τω μέλλοντι υπερήφανος η ελευθερία της πατρίδος¹⁶.

Επιπρόσθετα η συγκεκριμένη μεταφορά, αρκετά δόκιμη στο χώρο του εθνικισμού (δες μητέρα Ινδία, μητέρα Ρωσία), επικυρώνει τον αυτρωτικό χαρακτήρα του ελληνικού εθνικισμού, φυσικοποιεί και νομιμοποιεί το πολιτικό αίτημα των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την Πατρίδα του “καθόλου Ελληνισμού”. Τέλος, η μεταφορά (επανα)προσδιορίζει τη σχέση μεταξύ των δύο κοινοτήτων του νησιού, μετασχηματίζοντας πλέον ρητά ένα εθνοθρησκευτικής (ethnic) τάξης διαχωρισμό σε ένα εθνικής τάξης (national) τοποθετώντας από τη μια τους “ιστορικούς και νόμιμους” δικαιούχους της Κύπρου, τους “γνήσιους” απογόνους των “παλαιών Ελλήνων” και από την άλλη (υπονοούνται δια της αποσιώπησης) όλους τους άλλους και κυρίως την Μουσουλμανική/Οθωμανική κοινότητα του νησιού, τα “απομηνάρια” των ξένων δυναστών.

5.3.2. Η κατίσχυση του ριζοσπαστικού ελληνικού αυτρωτισμού

Η παραδοσιακή ηγεσία της ελληνορθόδοξης κοινότητας, η Εκκλησία και η τάξη των γαιοκτημόνων και των τοκογλύφων που τέθηκε αρχικά επικεφαλής του

¹⁶ Παρατίθεται στο Ζαννέτος (1911/ 1997, σελ. 887)

ενωτικού κινήματος, επέλεξε να υιοθετήσει μια μάλλον μετριοπαθή στάση απέναντι στη Βρετανική Αρχή. Επρόκειτο για μια πολιτική επιλογή αντανakλούσα την παλαιότερη πολιτική παράδοση προσαρμογής της εθναρχέουσας Εκκλησίας στην εκάστοτε διοικητική αρχή στο βαθμό που τα θέματα πίστης παρέμεναν ανέπαφα (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 12).

Η εγκαθίδρυση των πρώτων υποτυπωδών δημοκρατικών δομών από τη Βρετανική Αρχή¹⁷ επέτρεψε την ανάδυση μιας ελληνοκυπριακής δημόσιας σφαίρας. Στο εσωτερικό αυτής της δημόσιας σφαίρας άρχισε να οργανώνεται η πολιτική ζωή της κοινότητας και να εκδηλώνονται οι πρώτες πολιτικού χαρακτήρα αντιπαραθέσεις. Το συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο επέτρεψε στην αναδυόμενη αστική τάξη να αμφισβητήσει άμεσα τις πολιτικές επιλογές της παραδοσιακής ηγεσίας προβάλλοντας ένα ιδιαίτερα έντονα ριζοσπαστικό εθνικισμό. Με έδρα τις πόλεις με τη μεγαλύτερη εμπορική ανάπτυξη, τη Λεμεσό και τη Λάρνακα, επιχειρεί να κηδεμονεύσει τα εθνικά αισθήματα των Ελληνοκυπρίων να οργανώσει και να ελέγξει το ενωτικό κίνημα. Υιοθετώντας πολλές φορές ένα ακραία λαϊκίστικο λόγο (Bryant b, 2004, σελ.81) και προβάλλοντας ως πρώτη και άμεση διεκδίκηση την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, αναπτύσσει μια έντονη διεκδικητική στάση απέναντι στη Βρετανική Αρχή. Ταυτόχρονα, επιτίθεται κατά των παλαιών πολιτευτών κατηγορώντας τους ότι συνεργάζονται με τους Βρετανούς θέλοντας να εξυπηρετήσουν ιδιοτελή και μόνο συμφέροντα (Katsiaounis, 1996, σελ.182). Η ολοένα αυξανόμενη λαϊκή δυσαρέσκεια, και στις δύο κοινότητες, λόγω της οικονομικής και φορολογικής πολιτικής των Βρετανών (Georghallides, 1979, σελ. 31, Κιτρομιλήδης, 1980, σελ. 451) καθώς και οι περιορισμένες πολιτικές ελευθερίες που παραχωρήθηκαν στο νησί, ενόνησαν την εδραίωση των νέων πολιτικών δυνάμεων στο εσωτερικό της κοινότητας.

Η αντιπαραθεση ξεδιπλώνεται ξεκάθαρα πλέον στις αρχές της δεκαετίας του 1890 αρχικά σε μια σειρά από 'ελάσσονα' θέματα εντός του Νομοθετικού Σώματος (Ζαννέτος, 1912/1997, σελ. 816). Κεντρικό και μείζον σημείο τριβής αφορούσε

¹⁷ Η Βρετανική Αρχή εγκαθίδρυσε το θεσμό του Νομοθετικού Συμβουλίου στο οποίο συμμετείχαν ως αιρετά μέλη εννέα Ελληνορθόδοξοι και τρεις Οθωμανοί Μουσουλμάνοι αλλά και έξι διορισμένα μέλη από τη βρετανική κυβέρνηση.

στις προτεραιότητες που θα έπρεπε να θέσουν οι Ελληνοκύπριοι ως προς τις επιδιώξεις τους και ως εκ τούτου τη μορφή των σχέσεων που θα έπρεπε να αναπτύξουν με τη Βρετανική Αρχή. Η θέση τους αναφορικά με τα ζητήματα αυτά προσδιορίζει και τον ιδεολογικό τους προσανατολισμό. Από τη μια, στην ‘παλαιά φρουρά’ που εκπροσωπούν οι ‘παλαιοί’ πολίτευτές¹⁸ Αχιλλέας Λιασιδής και Πασχάλης Κωνσταντινίδης αποδίδεται ο χαρακτηρισμός *μετριόφρονες και διαλλακτικοί*. Από την άλλη, οι νέες πολιτικές δυνάμεις που ανάμεσα άλλων εκπροσωπούνται από τους Φίλιο Ζαννέτο, γιατρό και ιδιοκτήτη εργοστασίου τσιγάρων, τον Ιωάννη Κυριακίδη ιδιοκτήτη του πρώτου χυτηρίου μετάλλων στην Κύπρο αλλά και το Μητροπολίτη Κιτίου και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Παπαδόπουλο, αυτοπροσδιορίζονταν ως *εθνικόφρονες αδιάλλακτοι*. Ο Νικόλαος Καταλάνος (1914/2003, σελ. 155-156) μαχητικός υπέρμαχος της παράταξης των εθνικοφρόνων σημειώνει σχετικά:

Από ικανού ήδη χρόνου εν τω Νομοθετικώ εξεδηλώθη αντίθεσις και διάστασις φανερά μεταξύ των Ελλήνων αντιπροσώπων ου μόνον περί τας γνώμας και κρίσεις επί των διαφόρων νομοθετικών μέτρων [...] αλλά και προς την στάσιν και την πολιτείαν του τόπου έναντι της κυβερνήσεως.

Οι μετριόφρονες και διαλλακτικοί εφαινοντο φρονούντες ότι θα επετύγχανον υπέρ του τόπου πλείονα αγαθά οικονομικά και πολιτικές ίσως ελευθερίας μεγαλειτέρας διά νομιμόφρονος και ηρέμου και υπεικτικής πολιτείας και στάσεως προς τους κρατούντας.

Η αντιπαράθεση ανάμεσα στους αδιάλλακτους εθνικόφρονες και τους μετριοπαθείς διαλλακτικούς πήρε σε σύντομο χρονικό διάστημα πρωτοφανή για τα δεδομένα του νησιού έκταση για να κορυφωθεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με επίκεντρο την εκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου Κύπρου¹⁹ στην οποία ενεπλάκησαν τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο όσο και τα άλλα Ορθόδοξα Πατριαρχεία αλλά και η Εκκλησία της Ελλάδας.

Η έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο παρατάξεις, του εθνικόφρονες αδιάλλακτους και τους μετριοπαθείς διαλλακτικούς, αφενός, αντανάκλασε τους τριγμούς στο εσωτερικό της κοινότητας από τη δυναμική του μετασχηματισμού της από μια παραδοσιακή εθνοθρησκευτική κοινότητα σε μια οίονει κοσμική

¹⁸ Οι Λιασιδής και Κωνσταντινίδης ήταν μέλη του πρώτου Νομοθετικού Συμβουλίου.

¹⁹ Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου παρά τον όποιο περιορισμό των εξουσιών του επέβαλε η Βρετανική Αρχή, εξακολουθούσε να αποτελεί τον αναγνωρισμένο ηγέτη της ελληνορθόδοξης κοινότητας του νησιού διατηρώντας τον τίτλο του εθνάρχη

εθνική κοινωνία με το μετασχηματισμό των μελών της από θρησκευτικά σε εθνικά υποκείμενα (Bryant, 2004, Ραπαγιότου 2005) και, αφετέρου, αποτελούσε την πρώτη ενδοϊδεολογική αντιπαράθεση στο εσωτερικό του ελληνικού αλτρωτισμού στην Κύπρο γύρω από το ιδεολογικό δίλημμα μετριοπάθεια/διαλλακτικότητα vs μαχητικότητα/ αδιαλλαξία. Η παράταξη των μετριοπαθών διαλλακτικών που υποστήριζε την εκλογή στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του Μητροπολίτη Κυρηνείας Κύριλλου Βασιλείου συμπορευόταν με τις επιδιώξεις, τη δεδομένη χρονική περίοδο, του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως όπως διατηρηθεί ως το εθνικό κέντρο του συνόλου των Ελλήνων. Για το Οικουμενικό Πατριαρχείο – άρα και για τους *Κυρηναϊκούς* – εθνικό συμφέρον σήμαινε τη θεώρηση της Εκκλησίας ως Αρχής του έθνους, όπως αυτό εκλαμβάνόταν από την ίδια την Εκκλησία. Προκειμένου δε να γίνει αυτό θα έπρεπε η Εκκλησία να διατηρήσει την ηγετική της θέση μέσα από μια συνδιαλλαγή και άρα νομιμοποίηση του καθεστώτος της στο νέο πλαίσιο της βρετανικής διοίκησης (Μιχαήλ, 2005, σελ. 318). Από την άλλη, η παράταξη των αδιάλλακτων εθνικοφρόνων, η οποία υποστήριξε την εκλογή του Μητροπολίτη Κιτίου Κύριλλου Παπαδόπουλου, λειτουργούσε ως φορέας της εθνικιστικής πολιτικής με κέντρο αναφοράς το εθνικό ελληνικό κράτος «αλλά και ως φορέας ιδεών νεωτερισμού, οι οποίες αντίκεινται στην απόλυτη και αυθαίρετη εξουσία της Εκκλησίας και στην εξάρτηση του ατόμου – ο οποίος εκλαμβάνεται πια ως πολίτης με εθνική συνείδηση» (Μιχαήλ, ό. π. σελ. 320)

Η εκλογή του Κιτίου Κύριλλου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Κύπρου επιβεβαίωσε την επικράτηση της αδιάλλακτης εθνικοφρόνου παράταξης η οποία είχε ήδη καταγραφεί στις εκλογές μελών του Νομοθετικού Σώματος το 1901 όπου κατάφερε να εκλέξει και τα εννέα μέλη της ελληνικής κοινότητας. Το σύνθημα / αίτημα των αδιάλλακτων εθνικοφρόνων «ένωσις και μόνον ένωσις» θα κυριαρχήσει στο χώρο των σημανόντων συμβόλων του ελληνικού εθνικισμού της Κύπρου μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1960 για να εγκαταλειφθεί τελειωτικά μετά τα τραγικά γεγονότα του 1974.

Η εξέλιξη αυτή εγκαθίδρυσε στο νησί μια *διαλεκτική μισαλλοδοξίας* (Kitromilides, 1994, XII, σελ. 24) καθώς συνέβαλε στην εδραίωση στην πολιτικής ζωής της

Κύπρου, και ιδιαίτερα ανάμεσα στην ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα ενός κλίματος έντονης αντιπαράθεσης και οξύτητας:

Η «διαλεκτική της μισαλλοδοξίας» όπως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το παράδοξο αυτό προϊόν της κυριαρχίας της φιλελεύθερης Βρετανίας στην Κύπρο, διαθλάστηκε ιστορικά σ' όλες τις κρίσιμες καμπές του πολιτικού βίου του νησιού. Πρώτο, υπονόμεισε όλες τις βρετανικές πρωτοβουλίες και μεταρρυθμίσεις, όταν πολύ όψιμα παρουσιάστηκαν στα 1926-31 και το 1948. Δεύτερο, απέκλεισε κάθε μορφής αμφισβήτηση από τον πολιτικό και κοινωνικό βίο με αποτέλεσμα να ατονίσει η κοινωνική κριτική και η προβολή εναλλακτικών επιλογών που θα συντηρούσαν μπροστά στη δημόσια συνείδηση τη δυνατότητα διεξόδων από τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας και τον προδικασμένο δρόμο της καταστροφής. Τρίτο, απομόνωνσε αμοιβαία τις δύο εθνικές κοινότητες της Κύπρου και τις οδήγησε μοιραία στην ενόραση αποκλειστικών, για κάθε μια, πολιτικών πεπρωμένων με συνέπεια να οικοδομηθεί σταδιακά η ιδεολογική και ψυχολογική βάση της διακοινωνικής διαμάχης.

(Κιτρομηλίδης, 1980, σελ. 452)

5.4. Η ανάδυση του κυπροκεντρισμού

Για έξι και πλέον δεκαετίες το σύνθημα “ένωσις και μόνον ένωσις” κυριάρχησε εντός του πεδίου των σημαινόντων συμβόλων του κυπριακού ελληνικού εθνικισμού. Η εκκλησιαστική ιεραρχία και η εθνικόφρονος παράταξη περιχαρακώθηκαν πίσω από το συγκεκριμένο σύνθημα - στόχο διεκδικώντας κατά αποκλειστικότητα την πολιτική ηγεσία της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Το εργατικό κίνημα εμπνευσμένο από τις σοσιαλιστικές ιδέες και την Οκτωβριανή Επανάσταση οργανώνεται τη δεκαετία του 1920 και αμφισβητώντας τον κυρίαρχο εθνικιστικό λόγο καταθέτει μια εναλλακτική πρόταση για το πολιτικό μέλλον της Κύπρου. Η πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου (Κ.Κ.Κ.) υποστηρίζει τη συνεργασία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων εργατών και αγροτών στα πλαίσια μιας ανεξάρτητης κυπριακής πολιτείας.

5.4.1. Οι απαρχές του κυπριακού εργατικού κινήματος

Το εργατικό κίνημα άρχισε να οργανώνεται στα τέλη της δευτέρης δεκαετίας του εικοστού αιώνα στη Λεμεσό (Λέφκης, 1984, σελ. 7). Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 ιδρύεται το *Κυπριακό Εργατικό Κόμμα* και λίγο αργότερα (19 Δεκεμβρίου

1922) εκδίδεται η εφημερίδα “Πυρός”, εκφραστικό όργανο του κόμματος, στην πρώτη της σελίδα της οποίας και σε περίοπτη θέση προβάλλει το σύνθημα «Κύπριοι γεωργοί κ’ εργάτες ενωθείτε». Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας δημοσιεύει το πρόγραμμα του Κυπριακού Εργατικού Κόμματος. . Ανάμεσα στους σκοπούς του Κόμματος αναφέρονταν και τα παρακάτω:

..να οργανωθούν οι εργάτες κ’ η αγροτική τάξη γιατί μόνο με την οργάνωση θα κατορθωθεί η θεμελίωση της Σοσιαλιστικής Πολιτείας. Και ξέρουμε πως μόνο μια Σοσιαλιστική Πολιτεία μπορεί να εγγυηθεί την οικονομική ανεξαρτησία σ’ όλους γενικά χωρικούς κ’ εργάτες και πως μόνο η οικονομική ανεξαρτησία όλων εξασφαλίζει την πνευματική και ηθική ανύψωση. Για να επιτύχουμε το σκοπό μας θ’ ακολουθήσουμε πιστά τα διεθνή σοσιαλιστικά προγράμματα κ’ ιδιαίτερα του Αγγλικού Εργατικού Κόμματος που σ’ αυτό υπάγεται το δικό μας.

Στην πρώτη αυτή προγραμματική διακήρυξη του Εργατικού Κόμματος τρία σημεία είναι ιδιαίτερα ενδιαφέροντα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας:

- Είναι η πρώτη φορά που ένας πολιτικός σχηματισμός επιχειρεί να συνενώσει τους Κύπριους κάτω από μια κατηγοριακή υπαγωγή άλλη από την εθνική. Μια τέτοια κλήτευση ερχόταν να αμφισβητήσει την “εθνική ομοιογένεια” υπογραμμίζοντας σαφώς τις ταξικές διαφοροποιήσεις εντός του νησιού. Παράλληλα, άνοιγε την πόρτα μιας μελλοντικής διεύρυνσης του ακροατηρίου του κόμματος ώστε σε αυτό να συμπεριλαμβάνονται όλοι οι Κύπριοι εργάτες και αγρότες. Σε αντίθεση με τις θέσεις που εξέφραζαν παλαιοί Ελληνοκύπριοι πολιτικοί πως «ζήτημα σοσιαλιστικό-εργατικό καθαυτό δεν υπάρχει για τον Ελληνισμό και ιδιαίτερα για τον Ελληνισμό της Κύπρου» και ότι «υπέρτατο καθήκον μας [είναι ο] εθνικισμός και μόνο εθνικισμός²⁰» οι ιδρυτές του Εργατικού Κόμματος επισημαίνουν την κοινωνική αδικία και την αθλιότητα στην οποία βρίσκονται οι Κύπριοι εργάτες και προβάλλουν ως κεντρικό τους στόχο την εξάλειψή τους.

²⁰ Γιάννης Σταυρινός Οικονομίδης στην εφημερίδα «Ηχώ της Κύπρου», 1/8/1919. Παρατίθεται από το Λέφκντ, 1984, σελ. 54

- Το κόμμα δεν υπάγεται στο ελληνικό εργατικό κόμμα αλλά στο αγγλικό. Το θέμα αυτό προκάλεσε αρνητικά σχόλια και για τούτο ο “Πυρσός” επανήλθε για να διευκρινίσει²¹:

Φροντίσαμε να υπαγάγουμε το κόμμα μας στο Αγγλικό Εργατικό Κόμμα κι όχι στο Ελληνικό γιατί θέλουμε να χτίσουμε σε στέρεο έδαφος ένα γρανιτένιο παλάτι κι όχι σε άμμο ένα αραχνοδφαντο τσαντίρι

- Το Εργατικό Κόμμα δεν προτάσσει ως στόχο του την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η κίνηση αυτή είναι ενδεικτική της απόφασης των στελεχών του κόμματος να αποστασιοποιηθούν από την ενωτική ρητορική και την εθνοκεντρική πολιτική που ακολουθούσε το «Εθνικό Συμβούλιο», θεσμικό όργανο της ελληνικής κοινότητας του νησιού με πρόεδρο τον εκάστοτε Αρχιεπίσκοπο. Το Εργατικό Κόμμα υποστήριζε ότι μέσα στο Συμβούλιο βρίσκονταν θρησκευτικοί, πολιτικοί και άλλοι «παράγοντες» που «όχι μόνο δεν είχαν ποτέ δείξει αληθινό ενδιαφέρον για την εργατιά και την αγροτιά του τόπου μα κι ανήκανε στην τάξη που την εκμεταλλευότανε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και την ήθελε να μείνει ανοργάνωτη για να μπορεί να την εκμεταλλεύεται καλύτερα» (Λέφκη, 1985, σελ. 70). Σκοπός του Εργατικού Κόμματος ήταν να ξυπνήσει τον εργατοαγροτικό κόσμο και να τον κάνει να «νιώσει την πραγματική ελευθερία και όχι με κωδωνοκρουσίες, σημαίες και λόγια» να το βάλει να κυνηγά μια ουτοπία:

Εμείς αγγίζουμε την πραγματικότητα, τις «συγχρονιστικές» ανάγκες της κοινωνίας. Εκείνοι μάταια κυνηγάνε μια ουτοπία²².

Η ουτοπία φυσικά δεν ήταν άλλη από την ένωση με την Ελλάδα.

πλαίσια μιας ανεξάρτητης κυπριακής πολιτείας.

5.4.2. Το Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου και ο πολιτικός στόχος της ανεξαρτησίας

Το Εργατικό Κόμμα Κύπρου, επεκτείνει τη δράση του κι εκτός Λεμεσού με τους πρώτους “πυρήνες” να σχηματίζονται στα μεταλλεία Αμιάντου και Σκουριώτισσας. Στη συνέχεια μετονομάζεται σε Κομμουνιστικό Κόμμα Κύπρου

²¹ «Πυρσός», 26/12/1922, Παρατίθεται από το Λέφκη, ό. π. σελ. 69

²² Επιστολή του Πάνου Φασουλιώτη, εκ των ιδρυτών του Εργατικού Κόμματος προς τον Αρχιεπίσκοπο. Εφημερίδα «Πυρσός» 25/6/1923 (Παρατίθεται από Λέφκη, ό. π. σελ. 71).

(ΚΚΚ) και το Φεβρουάριο του 1924, μετά τη νίκη του Αγγλικού Εργατικού Κόμματος στις εκλογές και την πρόβλεψη για σύντομη ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, παρουσιάζεται έτοιμο να συνεχίσει τον αγώνα του και μέσα στο ελληνικό πολιτικό πλαίσιο στην περίπτωση που η Κύπρος παραχωρείτο στην Ελλάδα,

έχουμε υπόψη μας τις προγραμματικές σας δηλώσεις όπως δώσετε την Κύπρο στην Ελλάδα «οπότε» θα ενώσουμε κι εμείς τις δυνάμεις μας με το προλεταριάτο της Ελλάδας και την πάλη ενάντια στην Ελληνική και τη διεθνή πλουτοκρατία²³

Τον Ιανουάριο του 1925 μέσα από νέο του εκφραστικό όργανο *Νέος Άνθρωπος*, το Κ.Κ.Κ. τοποθετούσε πλάι στις επιδιώξεις του για την οικονομική και κοινωνική ανόρθωση του λαού, ξεκάθαρα πλέον, την επιδίωξη της πολιτικής ανεξαρτησίας του νησιού.

Θέσεις υπέρ της ανεξαρτησίας ή υπέρ της αυτονομίας του νησιού είχαν διατυπωθεί και στο παρελθόν και μάλιστα από ένα εκ των ηγετικών φυσιογνωμιών του εθνικιστικού/ ενωτικού κινήματος, το γιατρό και βουλευτή Λάρνακας Φίλιο Ζαννέττο. Σύμφωνα με το βουλευτή Λάρνακας, οι Κύπριοι θα έπρεπε να αποσυνδέουν το αίτημά, τους για την εθνική τους αποκατάσταση από την ελληνική διπλωματία.²⁴

Ημείς από μακρού και άνευ αλλαγής ιδεών πάντοτε υποστηρίζαμεν, ότι η κυπριακή υπόθεση δέον να διεξάγεται υπό των Κυπρίων μετά της προστατίδος Δυνάμεως χωρίς να αναμειγνύομεν την ελληνικήν διπλωματίαν. ...Η Κύπρος οφείλει να διεξάγη τη υπόθεσιν της ως καθαρώς κυπριακήν, και να μη συσχετίζει αυτήν προς την ελληνικήν πολιτικήν, η οποία ουδέποτε θα είναι ελευθέρα να μας βοηθήση.

για λόγους καθαρά τακτικής και μόνο, καθώς,

ειπβαρύνουσι σήμερον τόσα άλλα ζωτικώτερα δια το Κράτος και το Έθνος ζητήματα, ώστε να ευρήσκειται εις την αδίρητον ανάγκην να προσποιείται, ότι αγνοεί την κυπριακή υπόθεσιν;²⁵,

και ως εκ τούτου,

πάσα επίσημος προσπάθεια ή απόπειρα ημών εις το να παραλάβωμεν επίκουρον την ελληνικήν διπλωματίαν και εκείνην φέρει εις δυσχέρειας και

²³ Επιστολή του ΚΚΚ προς το Εργατικό Κόμμα της Αγγλίας μετά την άνοδό του στην εξουσία, όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Πυρσός» στις 21/2/1924. (Παρατίθεται από Λέφκη, ό. π. σελ. 76).

²⁴ Ζαννέτος Φίλιος, Εφημερίδα «Νέον Έθνος», 16/29 Σεπτεμβρίου 1917, σελ. 1. Ύστατος λόγος προς την τατράκτον.

²⁵ Ζαννέτος, Φ., Το Κυπριακό Ζήτημα, Νέον Έθνος, 29/11 Αυγούστου 1917 αρ. φύλλον 1234, σελ. 1

στενοχωρίας και την υπόθεσιν ημών βλάπτει μάλλον ή ωφελεί. [...] Η ελληνική διπλωματία εν πρώτοις δεν έχει ανάγκην επικλήσεως εκ μέρους ημών, όπως μας ωφελήσει κατά τι. Αλλ' αυτή είναι τόσο μικροσκοπική απέναντι της αγγλικής, έχει δε πάντοτε να επιδιώξει την ευμένειαν της επί άλλων ζωτικωτέρων δια τον Ελληνισμό ζητημάτων, ώστε αναγκάιος δεν ευρίσκει την δύναμιν και την περίστασιν του να συνηγορήσῃ υπέρ της κυπριακής υποθέσεως, ενώ εκ τουναντίον, αν ημείς τη επιρρήψωμεν ευθύνην τινά ως προς την ημετέραν υπόθεσιν, θα υφίσταται και συνεχείς πιέσεις, όπως κατασιγά εμάς, ημών δε μη υπακούοντων. θα επισιπάται την αγγλικήν δυσμένειαν και επί των άλλων της υποθέσεων²⁶.

Ο Ζαννέτος σε καμιά περίπτωση δεν αρνείται την ελληνικότητα της Κύπρου ούτε και αποκρύβει τον πόθο του για την ένωση. Όταν αναφέρεται δε σε Κύπριους αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στους Έλληνες κατοίκους του νησιού. Η αποσύνδεση του θέματος της Κύπρου από την ελληνική διπλωματία δε συνιστά αλλαγή στο περιεχόμενο των εθνικών διεκδικήσεων που παραμένει η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Αποτελεί απλά αλλαγή του δρόμου μέσα από τον οποίο αυτή θα επιτευχθεί:

Η Κύπρος δεν ζητεί Ελλάδα, αλλ' ελευθερίαν και καθίσταται αμέσως Ελλάς...δεν αναγνωρίζομεν δικαιώματα της Ελλάδας επί της Κύπρου, αλλά δικαίωμα της Κύπρου είναι ελευθερομένη να ενωθῇ μετ' αυτής.

Τα αίτημα του Κ.Κ.Κ., οχτώ περίπου χρόνια αργότερα, δε σχετίζεται καθόλου με το αίτημα αυτό του Ζαννέτου. Αντίθετα, οι (Ελληνο-)Κύπριοι Κομμουνιστές δε συνδέουν το αίτημα της ανεξαρτησίας αποκλειστικά και μόνο με το αίτημα εθνικής αποκατάστασης των Ελλήνων κατοίκων του νησιού. Το Κ.Κ.Κ. αποτελεί τον πρώτο κυπριακό πολιτικό σχηματισμό που προσεγγίζει το θέμα της απαλλαγής της Κύπρου από την αποικιοκρατία έξω από την ελληνοκεντρική πρόσληψη του νησιού και του λαού του. Για το Κ.Κ.Κ., η Κύπρος δεν προσλαμβάνεται ως αναπόσπαστο κομμάτι του ελλαδικού ελληνισμού και ως εκ τούτου δε συνδέει την πολιτική της ελευθερία αποκλειστικά και μόνο με τους Έλληνες κατοίκους του νησιού. Ο αγώνας για την απελευθέρωση και την πολιτική ανεξαρτησία του νησιού αποτελεί, σύμφωνα με τις διακηρύξεις του κόμματος, αγώνα κοινό όλων των Κυπρίων ανεξάρτητα από εθνική ή θρησκευτική καταγωγή. Σημείωνε εμφαντικά²⁷:

²⁶ Ζαννέτος, Φ. Από Καθήκοντος προς τον Λαόν, Νέον Έθνος 26/8 Σεπτεμβρίου 1971, αρ. φύλλου 1236 σελ. 1

²⁷ Νέος Άνθρωπος, 1/1/1925, σελ. 1.

.. η πρώτη μας φροντίδα είναι να εξαλείψουμε κάθε φυλετικό μίσος που υπάρχει ανάμεσα στους κατοίκους του νησιού μας... και θα γίνουμε κήρυκες αγάπης και της ένωσης όλων των φτωχών για την ομαδική επιδίωξη των συμφερόντων τους.

Πιστεύοντας ότι η ευτυχία ενός τόπου έρχεται μαζί με την πραγματική του ελευθερία, θα σταθούμε αντιμέτωποι κάθε πατριδοκάπηλου εθνικιστική πολιτικάντη και θα εργασθούμε για την ανεξαρτησία της Κύπρου υπό μια Εργατοεργατική Κυβέρνηση. Θα καυτηριάσουμε με το μεγαλύτερο θάρρος την αδιαφορία του Άγγλου κατακτητή που έδειξε για τις οικονομικά καταβαραθρωμένες τάξεις του νησιού μας και κάνοντας το πρώτο μας βήμα θα επιδιώξουμε την ίδρυση σ' όλη την ύπαιθρο αγροτικών και εργατικών 'ενώσεων' που ενωμένες κάτω από το Κομμουνιστικό μας Κόμμα θα επιδιώξουν τη σύντομη ανακούφιση του γεωργικού κι εργατικού πληθυσμού και την απόχτηση των πολιτικών του ελευθεριών.

Κόντρα στη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας που καλλιεργεί η αδιάλλακτη εθνικόφρονα παράταξη το Κ.Κ.Κ. προτείνει τη φιλία και τη συνεργασία στο επίπεδο των λαϊκών στρωμάτων ανεξάρτητα από την εθνική και θρησκευτική τους καταγωγή. Το πρόταγμα του κόμματος είναι πρωτίστως ταξικό και ως εκ τούτου υπερβαίνει κάθε εθνικό διαχωρισμό. Οι πρώτοι (Ελληνο-) Κύπριοι κομμουνιστές ενδιαφέρονται περισσότερο για τους ίδιους τους ανθρώπους και πώς θα μπορέσουν να τους βοηθήσουν να ξεφύγουν από τη φτώχεια και την εξαθλίωση τους και λιγότερο για την εξυπηρέτηση "υψηλών και ωραιών εθνικών στόχων και ιδανικών". Οι ιδρυτές του Κ.Κ.Κ. τασσόμενοι στο πλευρό των εργατών και των αγροτών (ανεξάρτητα από την εθνική τους ή τη θρησκευτική τους καταγωγή) τοποθετούν στο "αντίπαλο στρατόπεδο" τόσο τη βρετανική αποικιοκρατία όσο και την τοπική παραδοσιακή ηγεσία:

Οι εθνικοί μπουρζουάδες της Κύπρου επιδιώκουνε δύο πράματα: να κερδίσουν με κολακείες και θυμιάματα την εύνοια του νέου κυβερνήτη και να συνεχίσουνε κάτω από την κυβερνητική προστασία και ανοχή την ανήθικη και απάνθρωπη εκμετάλλευσή τους. Και να κρατήσουνε μακριά από τις σημερινές οικονομικές του απαιτήσεις. Γελώντας τον πως τάχα στο πρόσωπο του σερ Ροναλντ Στορς θα βρει τον «ονειρώδη», το «φιλόλαο» και το «φιλελεύθερο» κυβερνήτη που θα διοικήσει με αγάπη και στοργή τον τόπο. Και θα φροντίσει για την οικονομική του ανόρθωση και την πολιτική του απελευθέρωση δηλαδή την «ένωση με την Ελλάδα» που θα είναι πανάκεια όλων των κακών. Και νομίζουνε οι κύριοι αυτοί, ότι ο λαός θα τους πιστέψει και θα γίνει το εύκολο θύμα τους. Το σκυφτό μουλάρι που θα σέρνει υπομονετικά κι ακούραστα το βαρύ αμάξι των συμφερόντων τους. Φαντάζονται ότι είναι τόσο κουτός αυτός ο λαός που να χάφτει τα παραμύθια των εκμεταλλευτών του και να τρέχει κυνηγώντας ισκίους. Όταν κοντά του, γύρω του, η πλούσια γη που του ανήκει και που τη σφετερίζονται αυτοί, και τα αγαθά που της ζωής που αυτός τα δημιουργεί για να τα απολαμβάνουνε εκείνοι του βροντοφωνάζουνε

με χίλια στόματα την πραγματικότητα και του κεντρίζουνε τη σκέψη για να νιώσει τον εαυτό του και τα δικαιώματά του.²⁸

Με ένα λόγο ιδιαίτερα πολεμικό το Κ.Κ.Κ. στρέφεται εναντίον της ηγεσίας της αστικής άρχουσας τάξης υποστηρίζοντας ότι αυτή εκμεταλλεύεται τα αισθήματα του λαού υποβάλλοντας τον σε μια ονειρική αποπλάνηση στο όνομα της ένωσης. Καταγγέλλοντας την παθητικότητα της ηγεσίας που «ανέμεναν την ελευθερία να τους δοθεί ως δώρο» το Κ.Κ.Κ. καλεί σε δυναμικό αγώνα το σύνολο του λαού, «Οθωμανούς και Χριστιανούς, Έλληνες και Τούρκους», όλη τη φτωχολογιά του τόπου.

Στην πρώτη του προκήρυξη με την ευκαιρία της εργατικής πρωτομαγιάς το 1925 (δες Λέφκης, 1984, σελ. 150), το Κ.Κ.Κ. απευθύνεται προς «όλους τους εργάτες και χωρικούς της Κύπρου» και τους καλεί να εργαστούν σκληρά για να αλλάξουν τη μοίρα τους ως μέλη της «εργατοαγροτικής τάξης». Στην αντίστοιχη προκήρυξη του κόμματος το Μάιο του 1926 (Λέφκης, ό. π., σελ. 151), ο λόγος γίνεται ακόμη πιο επιθετικός και οι προθέσεις του κόμματος πολύ πιο καθαρές. Η προκήρυξη απευθύνεται και πάλι προς «Όλους τους εργάτες, Οθωμανούς και Χριστιανούς» και τους καλεί να συμμετέχουν στις εκδηλώσεις για την Εργατική Πρωτομαγιά που θα λάβουν χώρα στο Εργατικό Κέντρο Λεμεσού το οποίο «έχει προορισμό να συγκεντρώσει στους κόρφους του κάθε καταπιεζόμενο, Τούρκο ή Χριστιανό και να αγωνίζεται για τα δίκαια τους». Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι σε ένα κείμενο έκτασης πέντε παραγράφων γίνεται αναφορά στην ανάγκη για υπέρβαση των θρησκευτικών και των φυλετικών ή εθνικών διαχωρισμών έξι συνολικά φορές. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα που δεσπόζει στο μέσο του κειμένου:

Οι πιέσεις των αφεντικών μας, η εκμετάλλευση μας από τους πλουτοκράτες, πρέπει να μας ενώσουνε, Τούρκους και Χριστιανούς. Δε μας χωρίζουνε πια φυλετικά μίσση και θρησκευτικοί φανατισμοί. Αυτοί ανήκουνε στο παρελθόν. Σήμερα, πρέπει όλοι αδελφωμένοι, να διεκδικήσουμε τα δικαιώματα που έχουμε στη ζωή.

Η προκήρυξη που κλείνει με τις αναφωνήσεις «Ζήτω η αδελφосύνη των Ελλήνων και Τούρκων εργατών. Ζήτω οι εργάτες όλου του κόσμου» είναι

²⁸ Λέφκης, Γ. «Ο λαός δεν περιμένει τίποτα από το νέο Κυβερνήτη», Νέος Άνθρωπος, 10/12/1926 (παρατίθεται στο Λέφκης, 1984, σελ. 164)

ενδεικτική του πολιτικού προγράμματος του κόμματος. Αυτή δεν είναι άλλη από την εγκαθίδρυση, τη διάχυση και τη νομιμοποίηση, ιδιαίτερα ανάμεσα στα λαϊκά στρώματα, μιας νέας κοινωνικής κατηγορίας και κατ' επέκταση μιας νέας κοινωνικής ταυτότητας, της «εργατοαγροτικής τάξης της Κύπρου». Μιας κοινωνικής κατηγορίας θεμελιωμένης στον σκληρή καθημερινότητα των λαϊκών στρωμάτων, ικανής να συμπεριλάβει στους κόλπους της Έλληνες και Τούρκους (εθνικές ταυτίσεις), Χριστιανούς και Οθωμανούς (θρησκευτικές ταυτίσεις), κινητοποιώντας τους με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη και την εθνική (κυπριακή) ανεξαρτησία.

5.4.3. Η αριστερή υποκοουλτούρας της δικαιοδικής συνεργασίας

Το Κ.Κ.Κ. αναγκάστηκε να αναστείλει τη δράση του στα τέλη του 1931²⁹ μετά την κατάργηση των όποιων αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων απολάμβαναν οι Κύπριοι μέχρι τότε. Τα επόμενα δέκα χρόνια οι Βρετανοί επέβαλαν στο νησί ένα απόλυτα στρατοκρατικό καθεστώς, απαγορεύοντας κάθε δημοκρατικό θεσμό και κάθε είδους οργανωμένης πολιτικής ζωής. Το Κ.Κ.Κ. συνέχισε να λειτουργεί στην παρανομία έχοντας όμως χάσει πολλά από τα κορυφαία του στελέχη, τα οποία είτε φυλακίστηκαν είτε εξορίστηκαν είτε υποχρεώθηκαν σε περιορισμό (Σοφοκλέους, 2002, σελ. 152). Το κόμμα άρχισε να ανασυντάσσεται το 1935 υπό την καθοδήγηση του Πλουτή Σέρβα έχοντας ως στόχο την οικοδόμηση ενός μαζικού συντεχνιακού κινήματος. Η πρόταση του Κ.Κ.Κ. για την κινητοποίηση και την πολιτική χειραφέτηση των λαϊκών μαζών στη βάση της κοινής τους εργατοαγροτικής τάξης άρχισε να κερδίζει όλο και μεγαλύτερο έδαφος στην

²⁹ Τον Οκτώβριο του 1931 εκδηλώθηκαν μαζικές διαδηλώσεις Ελληνοκυπρίων εναντίον της Βρετανικής αρχής, που σε ορισμένες περιπτώσεις πήραν βίαιη μορφή και έχουν καταγραφεί ως «το κίνημα του 1931». Στις 17 Οκτωβρίου ο μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος Μυλωνάς κυκλοφόρησε φυλλάδιο σε όλες τις εκκλησίες της Κύπρου, με το οποίο κοινοποιούσε την απόφαση του να παραιτηθεί από το Νομοθετικό Σώμα και ταυτόχρονα καλούσε όλους τους Έλληνες του νησιού σε δυναμικές κινητοποιήσεις εναντίον των Βρετανών.

Στη Λευκωσία την 21^η Οκτωβρίου μετά από μεγάλες διαδηλώσεις στη Λάρνακα και τη Λεμεσό πλήθος κόσμου μαζεύτηκε έξω από το κυβερνείο το οποίο και τελικά πυρπόλησαν. Η πυρπόληση του κυβερνείου πυροδότησε νέες, ακόμη πιο δυναμικές κινητοποιήσεις για την καταστολή των οποίων στάλθηκαν ενισχύσεις από την Αίγυπτο και την Κρήτη. Μετά την καταστολή τους, η Βρετανική Αρχή κατήργησε τα όποια αστικά και πολιτικά δικαιώματα απολάμβαναν μέχρι τότε οι Κύπριοι.

Το Κ.Κ.Κ. στην αρχή αποστασιοποιήθηκε από τα γεγονότα και τα καταδίκασε στη συνέχεια όμως και αφοτόν αυτά έλαβαν έντονα μαζικό χαρακτήρα, συναντήθηκαν με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο προτείνοντας του κοινό αντιιμπεριαλιστικό αγώνα κάτι που όμως απορρίφθηκε (Κακουλίδης, 1990, σελ. 17).

κυπριακή κοινωνία. Έτσι και παρά το ακραία αντιδημοκρατικό καθεστώς που είχαν επιβάλει οι Βρετανοί, ιδρύθηκαν και αναγνωρίστηκαν πολλές κλαδικές συντεχνίες με αποτέλεσμα στα τέλη της δεκαετίας του '30 να λειτουργούν 46 συντεχνίες με 2544 μέλη (Ζιαρτίδης, 1980, σελ.62). Σε αυτό φυσικά συνέβαλαν και οι άθλιες συνθήκες εργασίας. Στη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας οργανώθηκαν πολυάριθμες απεργίες και άλλες εργατικές κινητοποιήσεις με κυριότερες τις απεργίες των οικοδόμων το 1934, των υποδηματεργατών Λευκωσίας το 1935, των μεταλλωρύχων Μαυβουνιού το 1936, των οικοδόμων Λεμεσού το 1938 και των οικοδόμων Λευκωσίας το 1939. Το αναδυθέν συνδικαλιστικό κίνημα είχε ένα έντονο δικοινοτικό χαρακτήρα με «τα ονόματα των Ελλήνων [να] φιγουράρουν δίπλα από τα ονόματα των Τούρκων σε όλες τις εκφάνσεις της συνδικαλιστικής ζωής, από ανακοινώσεις αναφορικά με τη σύνθεση διοικητικών συμβουλίων των συντεχνιών μέχρι ειδήσεις για συλλήψεις και καταδίκες απεργών» (Κατατισαούνης, 2000, σελ. 62, δες επίσης Βαρνάβας 1997). Οι κοινοί αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων εργατών και αγροτών τους οποίους αποδοκιμάζουν οι πολιτικές ηγετικές ελίτ και των δύο κοινοτήτων ενισχύει τους παραδοσιακούς δεσμούς ανάμεσα σε Τουρκοκύπριους και Ελληνοκύπριους δίνοντάς τους παράλληλα πολιτικό περιεχόμενο. Στο περιθώριο της κεντρικής εθνικιστικής πολιτικής πραγματικότητας της ελληνοκυπριακής αλλά και της τουρκοκυπριακής κοινωνίας, αρχίζει δειλά, δειλά να οικοδομείται μια αριστερή “υποκουλτούρα” που κινείται αντίθετα στο εθνικιστικό ρεύμα, αμφισβητεί τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας, κατορθώνοντας να οικοδομήσει ένα πλαίσιο πολιτικής και κοινωνικής συνεργασίας για τους Τουρκοκύπριους και τους Ελληνοκύπριους (Παναγιώτου, 2005).

5.4.4. Η ίδρυση του Α.Κ.Ε.Λ. και στροφή των Ελληνοκύπριων Κομμουνιστών προς τον ελληνικό εθνικισμό

Το 1941 ιδρύεται το Α.Κ.Ε.Λ. (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού) ως μετωπική οργάνωση ως μετωπική οργάνωση του Κ.Κ.Κ. μέσα από την οποία δρούσε ο μηχανισμός του κόμματος. Ο πρώτος Γενικός Γραμματέας του Α.Κ.Ε.Λ., Πλουτής Σέρβας, ήταν ταυτόχρονα και Γ.Γ. του Κ.Κ.Κ. Το Α.Κ.Ε.Λ., που στο

καταστατικό του προέβλεπε ότι μέλος του κόμματος μπορούσε να γίνει «κάθε κάτοικος της Κύπρου, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκείας και φύλου», έδινε την υπόσχεση να αγωνιστεί, «για την πλήρη αναγνώριση της εθνικής υπόστασης των συνοίκων στοιχείων της Νήσου» και « για υπεύθυνη και υπόλογη απέναντι του Λαού Κυβέρνηση που να προέρχεται από Βουλή εκλεγόμενη με γενική καθολική και αναλογική ψηφοφορία όλων των συνοίκων στοιχείων» (Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου, τόμος 2^{ος} σελ. 110). Η συγκεκριμένη θέση του κόμματος αμφισβητήθηκε έντονα (και ανατράπηκε) από εκείνα τα στελέχη που τοποθετούνταν ανοιχτά υπέρ της ένωσης (Κακουλλής, 1990, σελ. 69). Στις 20 Νοεμβρίου 1941, μετά από δηλώσεις του πρωθυπουργού της αυτοεξόριστης Ελληνικής Κυβέρνησης Εμμανουήλ Τσουδερού στο Λονδίνο, το Α.Κ.Ε.Λ. ανακοίνωσε την προσήλωσή του στην πολιτική της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα (εφημερίδα *Ανεξάρτητος*, 20 Νοεμβρίου 1941, σελ. 1), ενώ στις 25 Μαρτίου του 1942 το Α.Κ.Ε.Λ., παρά την έντονη αντίδραση των εθνικοφρόνων διοργάνωσε εκδηλώσεις για να γιορτάσει την επέτειο της εθνικής παλιγγενεσίας (εφημερίδα *Ανεξάρτητος*, 19 Μαρτίου 1942, σελ. 1). Στα χρόνια που θα ακολουθήσουν το Α.Κ.Ε.Λ. αρθρώνει ένα όλο και πιο έντονα ενωτικό λόγο, επανακαθορίζει πλήρως την πολιτική του σε ότι αφορά στο πολιτικό μέλλον της Κύπρου, προσχωρώντας στην πολιτική του «ένωσης και μόνον ένωσης».

Την ίδια αλλαγή πολιτικής σε ότι αφορούσε στον πολιτικό στόχο των Κυπρίων υιοθέτησε και η ηγεσία του αριστερού συνδικαλιστικού κινήματος. Σε κείμενό του στην εφημερίδα “Ανεξάρτητος”, στις 15 Σεπτεμβρίου 1944, ο Αντρέας Ζιαρτίδης, Γενικός Γραμματέας της Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής, σημειώνοντας ότι ο κυπριακός λαός στην καταπληκτική του πλειονότητα είναι ελληνικός, παρέθετε τα χαρακτηριστικά εκείνα που τον καθιστούσαν αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνικού έθνους: η κοινή γλώσσα, το ότι η Κύπρος είναι επέκταση του ελληνικού νησιώτικου συμπλέγματος, τα κοινά ήθη και έθιμα και οι στενοί οικονομικοί δεσμοί. Για να καταλήξει,

..οι εργάται έχουν καθήκον να αγωνίζονται εναντίον της εθνικής καταπίεσεως των Λαών και υπέρ της Εθνικής Απελευθερώσεως. Εις την περίπτωσιν των οι εργάται της Κύπρου έχουν καθήκον να αγωνίζονται δια την Εθνική Απελευθέρωσιν του Κυπριακού Λαού, πραγματοποιούμενην δια της Ενώσεως μετά του Ελευθέρου Ελληνισμού.

Σε αντίθεση με τις διακηρύξεις του Κ.Κ.Κ. της δεκαετίας του 1920, για τα ηγετικά στελέχη του ελληνοκυπριακού αριστερού και συνδικαλιστικού κινήματος στη δεκαετία του 1940 (και μετά) το έθνος τοποθετείται υπεράνω της εργατικής τάξης και είναι σε θέση να τη διαπεράσει. Ο κυπριακός λαός περιορίζεται μόνο στους Έλληνες Ορθοδόξους και ο κυπριακός χώρος προσλαμβάνεται ως ένας ελληνικός χώρος, φυσική προέκταση του ελλαδικού νησιώτικου χώρου.

Ακόμη και μετά την υιοθέτηση του πολιτικού στόχου της ένωσης από το Α.Κ.Ε.Λ. και την ηγεσία του αριστερού εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος δεν κατέστη δυνατή η συγκρότηση ενός ενιαίου “ελληνοκυπριακού εθνικού μετώπου”. Η εθνικόφρονος παράταξη εξακολουθούσε να αποκλείει κάθε συνεργασία με τους “ανθέλληνες κομμουνιστές”. Όπως γράφει στην εφημερίδα «Φωνή της Κύπρου» ο λόγιος Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, η εθνική παράταξη πίστευε ότι,·

Ακριβώς χάριν της ιεράς ενότητας των εθνικών μας δυνάμεων δεν πρέπει να επιτρέψωμεν εις τους τυχάρπαστους που ζητούν να χωρίσουν τον Ελληνικόν Λαόν, που αποβλέπει πάντοτε, ως την εθνική του Ιερουσαλήμ, προς τον Παρθενώνα, με ανόητους και αφειδείς συκοφαντίας περί ταξικών διαφορών και δήθεν εκμεταλλεύσεως των αστών και αναφέρονται εις ταξικούς αγώνας, εις ένα τόπον όπου ουδέν ταξικόν συναίσθημα ή διαφορά υπάρχει και όπου οι πολίται προήλθον κατά τα εννέα δέκατα εξ αγροτών³⁰.

Το καλοκαίρι του 1943 δημιουργείται το Κυπριακό Εθνικό Κόμμα (Κ.Ε.Κ.) με πρωτοβουλία των εθνικοφρόνων της Λευκωσίας και επικεφαλής το δήμαρχο της Λευκωσίας Θεμιστοκλή Δέρβη. Στην ιδρυτική συνέλευση του Κ.Ε.Κ. ο Δέρβης δήλωνε «Είμεθα υποχρεωμένοι να αναλάβωμεν εντατικόν αγώνα κατά του εσωτερικού εχθρού, του Α.Κ.Ε.Λ. και όλων των παραφυσικών και των διάφορων και ποικιλότροπων αυτονιμιστών και εργατοπατέρων» (Σοφοκλέους, ό. π. σελ. 230).

Η ίδρυση του Κ.Ε.Κ. και η κάθετη σύγκρουσή του με το Α.Κ.Ε.Λ. μετέφερε το εμφυλιοπολεμικό κλίμα που άρχισε να διαμορφώνεται στον ελληνικό χώρο και στην Κύπρο. Την επόμενη τετραετία (1945- 1948) η ελληνοκυπριακή κοινωνία οδηγείται σε μια μείζονα ρήξη με την εδραίωση δύο διαφορετικών υποκοινοτήτων (subcultures) της λαϊκής και της εθνικόφρονος. Σε κάθε χωριό ή κοινότητα αρχίζουν να λειτουργούν δύο διαφορετικά καφενεία (λαϊκές

³⁰ Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, *Ενότητα Εθνικών Δυνάμεων, Φωνή της Κύπρου*, 3 Απριλίου 1943.

οργανώσεις vs εθνικόφρονα σωματεία) δύο διαφορετικά συνεργατικά ιδρύματα ακόμη και διαφορετικοί αθλητικοί σύλλογοι ποδοσφαίρου. Η σύγκρουση αυτή θα ενταθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1940 με αφορμή την πρόταση της Βρετανίας για παραχώρηση στην Κύπρο μιας συνταγματικής αυτονομίας. Η ηγεσία της Αριστεράς και μια μερίδα φιλελεύθερων πολιτικών θα υιοθετήσουν μια πιο μετριοπαθή στάση σε αντίθεση με την εθνικόφρονα παράταξη που παρέμενε σταθερή στην αδιάλλακτη της πολιτική συμπεριφορά. Η αποτυχία της προσπάθειας αυτής των Βρετανών οδήγησε το εθνικιστικό κίνημα της Κύπρου στην κορύφωσή του για να πάρει και ένοπλη μορφή την περίοδο 1955 -1959. Ακόμη και μετά τον αγώνα οι στόχοι του εθνικισμού παραμένουν αναλλοίωτοι. Η Ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία ήταν για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων ένας ενδιάμεσος σταθμός και όχι τέρμα.

5.5. Ιδεολογία και σχέσεις κυριαρχίας με αναφορά στην εγκαθίδρυση του ελληνικού αλυτρωτισμού στην Κύπρο

Η συμβολή της ιδεολογίας στη διαδικασία δόμησης και αναπαραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας αποτελεί κοινό τόπο στο θεωρητικό και ερευνητικό έργο πολλών ερευνητών προερχόμενων από διαφορετικές επιστημονικές κατευθύνσεις. Για παράδειγμα στο χώρο της κοινωνικής ανθρωπολογίας ο Geertz (1973/ 2003) προσεγγίζει την ιδεολογία ως ένα συμβολικό πρότυπο, ένα σύστημα σχηματικών εικόνων της κοινωνικής τάξης (order) μέσα από το οποίο ο άνθρωπος καθιστά τον εαυτό του καλύτερο ή χειρότερο πολιτικό ζώο. Στο χώρο της κοινωνιολογίας ορισμένοι ερευνητές αναπτύσσουν παρόμοιες προσεγγίσεις (Althusser 1972, Bercker και Luckman, 1967, Munheim, 1932) ορίζοντας την ιδεολογία κατά το μάλλον ή ήττον ως ένα οργανωμένο σύστημα κοινωνικών αναπαραστάσεων. Αντίστοιχες θέσεις αναπτύσσονται όμως και στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας. Ο Moscovici, σύμφωνα με τον οποίο η κοινωνική ψυχολογία ορίζεται ως «η επιστήμη των φαινομένων της ιδεολογίας (των γνώσημάτων και των αναπαραστάσεων) και της επικοινωνίας», (Moscovici, 1984, σελ. 7) ορίζει την ιδεολογία (1986) ως «μια διανοητική και ιστορική

κατασκευή υποστηριζόμενη από ένα εννοιολογικό σύστημα οιονεί λογικό» (αναφέρεται από τους Gaffié και Marchand, 2001, σελ. 203). Κινούμενος στο ίδιο μήκος κύματος, ο Rouquette (1996, σελ. 170) υποστηρίζει ότι κάθε ιδεολογία οργανώνει και δομεί το συμβολικό πεδίο ενός κοινωνικού μορφώματος, δημιουργεί τις συνθήκες αλλά και τους καταναγκασμούς για την ανάδυση μιας οικογένειας κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο Lipiansky (1991) επιπρόσθετα, σημειώνει ότι η ιδεολογία έχει την τάση, σε κοινωνικό επίπεδο να προωθεί την ομαδική συνοχή και την καθιδρυση ταυτοτήτων, προωθώντας μια συγκεκριμένη θέση του κόσμου και προβάλλοντάς την ως νόμιμη και “φυσική” και, σε γνωστικό επίπεδο, την τάση να καθιδρύει ταυτίσεις και προσλήψεις, να βάζει σε τάξη και να ελέγχει το περιβάλλον ως ένα οργανωμένο σύνολο γνώσεων.

Ο Thompson (1990) ασκώντας κριτική απέναντι στις “ουδέτερες προσεγγίσεις” της ιδεολογίας (όπως είναι και οι παραπάνω), σημειώνει ότι, ένα συγκεκριμένο σύστημα κοινωνικών πεποιθήσεων ή συμβολικών μορφών (κοινωνικών αναπαραστάσεων) είναι δυνατόν να θεωρηθεί ιδεολογικό μόνο στο βαθμό που εγκαθιδρύει (δημιουργεί ενεργά και θεσμοθετεί) και υποστηρίζει (συντηρεί και αναπαράγει) σχέσεις κυριαρχίας. Σύμφωνα με το Βρετανό ερευνητή ένα σύστημα κοινωνικών αναπαραστάσεων είναι ιδεολογικό μόνο στο βαθμό που υποστηρίζει την κατανομή της ισχύς κατά τέτοιον τρόπο ώστε συγκεκριμένοι κοινωνικοί δράστες ή συγκεκριμένες ομάδες δρατών να εφοδιάζονται με ισχύ κατά τρόπο διαρκή ενώ άλλοι κοινωνικοί δράστες ή ομάδες να παραμένουν εντελώς ή σχεδόν εντελώς ανίσχυροι.

Στο χώρο της ευρωπαϊκής κοινωνικής ψυχολογίας³¹ το έργο του Lorenzi – Cioldi τονίζει το ρόλο της ιδεολογίας ως ενός συστήματος απόψεων και πρακτικών το οποίο αφενός δικαιολογεί και αφετέρου αναπαράγει την κοινωνική ιεραρχία υποστηρίζοντας την κοινωνική διαίρεση ανάμεσα σε “κυρίαρχους” και “κυριαρχημένους” (Lorenzi-Cioldi, 2002, σελ. 174). “Κυρίαρχοι” και “κυριαρχημένοι”, στη σκέψη του Ελβετού κοινωνικού ψυχολόγου, είναι

³¹ Στο χώρο της αμερικανικής κοινωνικής ψυχολογίας προς την κατεύθυνση αυτή κινείται η θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας (social dominance theory, Federico & Sidanius, 2000; Sidanius, Pratto, & Bobo, 1996, Sidanius et. al., 2004). Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία η ομαδική δυσμενής διάκριση τείνει να είναι συστηματική γιατί οι κοινωνικές ιδεολογίες συμβάλλουν στο συντονισμό των θεσμών και των ατόμων προς την κατεύθυνση αυτή.

τοποθετημένοι εντός ενός κοινού πεδίου σημαίνοντων συμβόλων, “κολυμπούν στην ίδια σφαιρική κοινωνία”, μοιράζονται τις ίδιες αξίες και πρακτικές, συμμετέχουν σε ένα κοινό πεδίο σημαίνοντων συμβόλων στα πλαίσια του οποίου μια συγκεκριμένη ομάδα έχει τη δύναμη να μεταβάλλει τις δικές της αξίες σε κοινές αξίες.³²

Η διάδοση και κατίσχυση της εθνικιστικής ιδεολογίας και δη της ιδεολογίας του ελληνικού αλυτρωτισμού στο εσωτερικό της ελληνορθόδοξης κοινότητας της Κύπρου αφενός οδήγησε σε ένα ολοκληρωτικό μετασχηματισμό στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της κοινότητας και αφετέρου ανέτρεψε τις παραδοσιακές σχέσεις εξουσίας προωθώντας και εγκαθιδρύοντας νέες.

Η εγκαθίδρυση και διάχυση της έννοιας του έθνους (ελληνισμός) στο εσωτερικό της ελληνορθόδοξης κοινότητας της Κύπρου ως μιας οιασδήποτε πολιτικής και παράλληλα πολιτισμικής ενιαίας κοινότητας που κινείται σταθερά μέσα στην ιστορία σε μια αδιάσπαστη και συνεχή παρουσία (Αβδελά, 1997, σελ. 52) άμεσα διασυνδεδεμένης με συγκεκριμένο γεωπολιτικό χώρο (Ελλάδα) συμβάλλει αποφασιστικά στον επαναπροσδιορισμό της συλλογικής υπαγωγής και στο μετασχηματισμό της εθνο-θρησκευτικής υποκειμενικότητας σε εθνική. Πρόκειται για ένα ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνικής αναπαράστασης του κόσμου και της υποκειμενικής (σε συλλογικό αλλά και κατ’ επέκταση ατομικό επίπεδο) θέσης σε αυτόν. Η Κύπρος “μετακινείται” από τον οικουμενικό χώρο της καθόλου ορθοδοξίας με πνευματικό αλλά παράλληλα και πολιτικό κέντρο την Κωνσταντινούπολη και το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στον ελληνικό εθνικό χώρο με πολιτικό και πολιτισμικό κέντρο την Αθήνα. Σταματά να αποτελεί μέρος μιας αχανούς πολυπολιτισμικής αυτοκρατορίας (Οθωμανική ή Βρετανική) και μετατρέπεται σε φυσική γεωγραφική προέκταση του ελληνικού νησιώτικου χώρου (μεγαλόνησος). Παράλληλα, η ελληνορθόδοξη κοινότητα του νησιού μεταβάλλεται από μια ιεραρχικά δομημένη, πρωτίστως θρησκευτική κοινότητα σε μια οριζόντια πολιτική/πολιτισμική κοινότητα κομμάτι της “φανταστικής

³² Αντίστοιχα, η θεωρία της κοινωνικής κυριαρχίας υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί δράστες, θύματα και πρωταγωνιστές της δυσμενούς διάκρισης μοιράζονται γνώσεις και πεποιθήσεις που τη νομιμοποιούν (Mitchell & Sidanius, 1995; Pratto, Stallworth, & Conway-Lanz, 1998).

κοινότητας” του ελληνισμού. Μιας ελληνικής κοινότητας που στο πέρασμα των αιώνων διατήρησε την εθνική της καθαρότητα και αυθεντικότητα τόσο σε βιολογικό επίπεδο (βλ. μεταφορά «Μητέρας Πατρίδας») όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο (βλ. την υπογράμμιση της πολιτισμικής – γλωσσικής – αντίστασης στην επίδραση των ξένων εισβολέων και κατακτητών).

Χαρακτηριστικά είναι τα δύο αποσπάσματα από το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας “Ευαγόρας” της 11^{ης} Αυγούστου του 1901:

αποσπάσμα . 1:

Τοιαύτα ευτυχώς υψηλά αισθήματα κατέχουσιν και τας καρδίας του ελληνικού πληθυσμού της νήσου όστις ουδέποτε θα επιτρέψη να βεβηλωθή η καθαρά και άμωμος θρησκεία των πατέρων του δια της αναμιξεως ξένων και εθνείων δοξασιών και ουδέποτε θα παύση ομιλών την θείαν γλώσσαν των προγόνων του..

απόσπασμα 2:

Ο Κυπριακός λαός κατά την μακράν και πολυκύμαντον περίοδο του ιστορικού αυτού βίου υπέμεινε μετ’ αξιοθαυμάστου αντοχής καταστρεπτικός θύελλας και ακατάσχετους κυκλώνας, οίτινες ηπειλήσαν να σαρώσωσιν από προσώπου γης τας κυριώτερας ενδείξεις της ευγενούς και ιστορικής αυτού καταγωγής, αλλ’ ο ολέθριος της ξενοκρατίας ως δεν εδηλητηρίασε τον οργανισμό του, διότι η προς την πίστιν των πατέρων του και η εθνική αυτού καταγωγή εγένοντο δι’ αυτόν η σώτεια κιβωτός κατά των παντοίων κατ’ αυτού επιβουλών.

Η Κύπρος σε καμιά περίπτωση δεν προσλαμβάνεται ως ένας ενιαίος και διακριτός, είτε πολιτικός είτε πολιτισμικός είτε διοικητικός χώρος, αλλά πάντοτε ως αναπόσπαστο κομμάτι, ιστορικά, πολιτισμικά, γλωσσικά αλλά και πολιτικά και γεωγραφικά του ευρύτερου ελληνισμού. Ως εκ τούτου η ανάδυση ενός ισχυρού ελληνοκεντρισμού (ελλαδοκεντρισμού= η Ελλάδα ως το εθνικό κέντρο) που εκφράζεται δυναμικά μέσα από την οργάνωση και την καθολική υποστήριξη ενός μαζικού ενωτικού κινήματος προβάλλει ως μια απόλυτα φυσιολογική εξέλιξη.

Η κυριαρχία του ελληνοκεντρισμού, ιδεολογικό απότοκο της κατίσχυσης του ελληνικού εθνικισμού (αλυτρωτισμού), αποτελεί έκφραση, αφενός, του ριζικού μετασχηματισμού που η συγκεκριμένη ιδεολογία επέφερε στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας και του συνακόλουθου (εθνικού) επαναπροσδιορισμού του συλλογικού εαυτού και, αφετέρου, των σχέσεων ασυμμετρίας (η υπεροχή του εθνικού έναντι του τοπικού)

που η συγκεκριμένη ιδεολογία εγκαθίδρυσε, υποστήριξε, συντήρησε και σε μεγάλο βαθμό συντηρεί μέχρι και σήμερα.

Η εθνικιστική ιδεολογία, ανάγοντας το έθνος σε υπέρτατη αξία, φορτίζει θετικά οτιδήποτε το εθνικό και παράλληλα απαξιώνει οτιδήποτε είναι δυνατόν να λειτουργήσει ανταγωνιστικά ως προς αυτό (είτε αυτό αφορά έναν εθνικό άλλο είτε το τοπικό/ περιφερειακό είτε ακόμη το οικουμενικό υπερ-εθνικό³³).

Η ανάδειξη του συνθήματος (άμεση) “ένωσης και μόνον ένωσης” ως του απόλυτου και κυρίαρχου πολιτικού στόχου της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου, στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, με τη νίκη της εθνικιστικής και αδιάλλακτης παράταξης έναντι της μετριοπαθούς και διαλλακτικής, μπορεί να ερμηνευτεί ως η απαρχή της *διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας* καθώς φυσικοποιεί την ελληνοπρεπή/ ελληνοχριστιανική αναπαράσταση της Κύπρου και εγκαθιδρύει την ασυμμετρία Ελληνοκύπριοι (φυσικοί = νόμιμοι κάτοικοι) vs Μουσουλμάνοι /Οθωμανοί/ Τουρκοκύπριοι (κατάλοιπα ξένων κατακτητών) αλλά και ως η πρώτη έκφραση της κυρίαρχης θέσης του ελληνοκεντρισμού έναντι του κυπροκεντρισμού. Με την εξέλιξη αυτή η ελληνορθόδοξη κοινότητα της Κύπρου αποποιείται οριστικά της όποιας διοικητικής/πολιτικής αυτονομίας απολάμβανε στα πλαίσια της Οικουμενικής Ορθοδοξίας με τον επικεφαλής της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Κύπρου στο ρόλο του εθνάρχη. Η υπεροχή του εθνικισμού/ ελληνοκεντρισμού επιβεβαιώνεται τις επόμενες δεκαετίες τόσο με την αποτυχία του διεθνισμού/ κυπροκεντρισμού, φορέας του οποίου υπήρξε το Κ.Κ.Κ., να εξελιχτεί σε μαζικό κοινωνικό κίνημα τη δεκαετία του 1920, όσο και με τη διατήρηση του πολιτικού στόχου “ένωσης και μόνο ένωσης” μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ως του μοναδικού και απόλυτου πολιτικού στόχου της κοινότητας – με την παράλληλη απόρριψη κάθε πρότασης η οποία αφορούσε την παραχώρηση ενός καθεστώτος προσωρινής αυτονομίας στο νησί (π.χ. αποτυχία της Διασκεπτικής 1948).

³³ Σύμφωνα με το Bourdieu (1991, σελ. 53) στο χώρο της γλώσσας, χώρο κατεξοχήν φορτισμένο συμβολικά (Edwards, 1985), η ασυμμετρία αυτή γίνεται ξεκάθαρα εμφανής με την εισαγωγή και επιβολή της “εθνικής γλώσσας” –ενός, σύμφωνα με το Hobsbawm, (1994, σελ. 78) κατά το ήμισυ τεχνικού κατασκευάσματος που η εθνικιστική ιδεολογία έχει αναγάγει σε αρχέγονες βάσεις του εθνικού πολιτισμού και μήτρες του εθνικού πνεύματος– την εγκαθίδρυση σχέσεων ανάμεσα στους χρήστες της ίδιας της γλώσσας στα πλαίσια των οποίων όλες οι γλωσσικές πρακτικές αξιολογούνται με βάση τις νομιμοποιητικές πρακτικές αυτών που είναι κυρίαρχοι.

Η κυριαρχία του ελληνοκεντρισμού θα συνεχιστεί και τη δεκαετία του 1960 όπου όμως σταδιακά αλλάζει μορφή. Κάτω από το βάρος εξωτερικών καταναγκασμών –ο συσχετισμός δυνάμεων στην περιοχή που καθιστά το στόχο της ένωσης ανέφικτο – αλλά και ως αποτέλεσμα εσωτερικών διεργασιών –η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και η ανάδυση ενός ελληνοκυπριακού κοινότοπου (banal) εθνικισμού– ο ελληνοκεντρισμός χάνει τον πολιτικό του χαρακτήρα (ελλαδοκεντρισμός, αίτημα για πολιτική ένωση με την Ελλάδα) και “περιορίζεται” στις πολιτισμικές του συνεκδοχές. Η κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου πρωτίστως ως ενός χώρου ιστορικά και πολιτισμικά ελληνικού αποτελεί την κεντρικότερη έκφραση αυτής της κυριαρχίας. Ο καθολικός αποκλεισμός της κυπριακής διαλέκτου από το χώρο του δημίου λόγου (Ioannidou, 2004) και η άμεση συσχέτισή της με την έλλειψη καλλιέργειας και εκπαίδευσης (Schirih, 1995, Παπαρανίου, 1998) και παράλληλα η διασύνδεσή της νεοελληνικής κοινής, η οποία θεωρείται αισθητικά ανώτερη, με θετικές αξίες, αποτελεί ακόμη μια έκφραση της κυριαρχίας του ελληνοκεντρισμού έναντι του κυπροκεντρισμού. Οι θέσεις του επί χρόνια προέδρου της Επιτροπής Παιδείας της Κυπριακής Βουλής Πρόδρομος Προδρόμου (1995, σελ. 87), για την κυπριακή διάλεκτο, είναι ενδεικτικές :

Ως διάλεκτος που αντιστοιχούσε σε μια “αγροτική, παραδοσιακή κοινωνία”, χωρίς μεγάλες απαιτήσεις γραπτής επικοινωνίας και λόγιας (και “συμμετοχικής”) παιδείας δεν μπορούσε να είναι επαρκές γλωσσικό όργανο, αλλά και ορίζοντας της σκέψης ούτε για τη “μετάβαση” σε μια βιομηχανικού τύπου κοινωνία (της εγγράμματης παιδείας), αλλά ούτε, πολύ περισσότερο, για την ίδια τη σύγχρονη κοινωνία.

Η κυριαρχία του ελληνοκεντρισμού στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων που εγκαθιδρύει η εθνικιστική ιδεολογία εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας δε συνεπάγεται ταυτόχρονα και την εξάλειψη οποιασδήποτε διαφορετικής έκφρασης και δη του κυπροκεντρισμού. Όπως σημειώνει ο Thompson (1990, σελ. 90), η αναπαραγωγή της κοινωνικής τάξης, των ασύμμετρων σχέσεων κυριαρχίας, δεν εννοείται ούτε ως το αποτέλεσμα μιας λειτουργικής θεώρησης της κοινωνίας ούτε ως το αποτέλεσμα της παθητικής υποταγής των κοινωνικών υποκειμένων στην κυρίαρχη ιδεολογία: Μέσα από μια συνεχή διαδικασία

δόμησης και ερμηνείας των κοινωνικών νοημάτων, το ιδεολογικό συμβολικό νόημα είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί, και αμφισβητείται, σε πολλές περιπτώσεις τόσο μέσα από ρητές και δομημένες επιθέσεις και ανοιχτές αμφισβητήσεις όσο και μέσα από τις πρακτικές και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις τοποθετημένες στο επίπεδο της καθημερινότητας. Ωστόσο αυτές οι αμφισβητήσεις δεν είναι αρκετές προκειμένου να ανατρέψουν την ιδεολογική τάξη. Προκειμένου να επιτευχθεί η ανατροπή της κοινωνικής τάξης, θα πρέπει η αμφισβήτησή της να εκφραστεί μέσα από μια ενεργή μειονότητα (Moscovici, 1979) ένα σύνολο κοινωνικών υποκειμένων ενταγμένων σε ένα οργανικό όλο. Σε ένα σύστημα αλληλεπιδρόντων υποκειμένων με τη δική τους ιστορία και με κοινούς στόχους και νοηματοδοτήσεις (Petrillo, 1994, σελ. 212) που θα εισηγηθούν και θα υποστηρίξουν με συνέπεια, σταθερότητα αλλά και ευελιξία την εγκαθίδρυση κοινωνικών αλλαγών. Μια εξέλιξη που απουσίασε από τον κυπριακό χώρο.

Η εθνική ταυτότητα στην Εθνοκριτική : Κοινωνιοψυχολογική γενεακή ερμείευση

Κεφάλαιο Έκτο

Θέσεις/τόποι στο χώρο σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων: κοινωνιογενετική προοπτική

Η ανάδειξη της Κύπρου σε τουρκική εθνική υπόθεση (*mili dava*) αντανακλά τη δύσκολη πραγματικότητα της εποχής της δεκαετίας του '50. Η Κύπρος αναδεικνύεται σε έδαφος-θέατρο για την «αναπαράσταση δύο εθνικισμών με αναχρονιστικές αλυτρωτικές διατάσεις: του ελληνικού και του τουρκικού», αναπαράσταση που αποκτά ρεαλιστικές διαστάσεις εξαιτίας της λειτουργίας της στο ψυχροπολεμικό πλαίσιο.

Αναγνωστοπούλου, 2004, σελ. 183

Σύμφωνα με το Habermas, η δημόσια σφαίρα είναι χώρος επικοινωνίας και διαλόγου, χώρος όπου ο εαυτός και ο άλλος συναντιούνται, διερευνούν την ταυτότητα τους, αλληλεπιδρούν και συν-οικοδομούν την κοινή γνώση. Αρχικά ο χώρος της δημόσιας σφαίρας υπήρξε πολύ περιορισμένος και συγκεκριμένος. Οι πολίτες συναντιόνταν στο χώρο της αγοράς, στα καφενεία, τα κοσμικά σαλόνια και τους δημόσιους χώρους για να εμπλακούν σε πολιτικές συζητήσεις, να ασκήσουν κριτική στην πολιτική αρχή, να επιχειρηματολογήσουν υπέρ των δικών τους θέσεων και εναντίον αυτών των πολιτικών τους αντιπάλων. Η επέκταση της εκπαίδευσης και η διεύρυνση του αριθμού των κοινωνικών δραστών που μπορούσαν να διαβάσουν, σε συνάρτηση με την ανάπτυξη της τυπογραφίας και τη δημιουργία των τεχνικών προϋποθέσεων που επέτρεπαν στις εφημερίδες να φθάνουν σε όλα τα σημεία του εθνικού χώρου, δημιούργησαν τις απαραίτητες συνθήκες διεύρυνσης των ορίων της δημόσιας σφαίρας ώστε να φθάσει στα όρια της εθνικής ομάδας. Μέσα στα πλαίσια της εθνικής δημόσιας σφαίρας, τα κοινωνικά υποκείμενα μετασχηματίζονται (και) σε εθνικά

υποκείμενα όχι μόνο γιατί έτσι (ετερο)προσδιορίζονται από την πολιτική εξουσία και τους κρατικούς θεσμούς αλλά και γιατί τα ίδια προσλαμβάνουν τους εαυτούς τους να συνδέονται και να εμπλέκονται με την εθνική ομάδα. Η εμπλοκή αυτή, λόγω του μεγέθους και της διασποράς της εθνικής ομάδας, δεν είναι άμεση και “πραγματική” αλλά έμμεση και “φαντασική”. Σημαντικότεροι διαμεσολαβητές ανάμεσα στα εθνικά υποκείμενα και την εθνική ομάδα είναι οι επιτηδευματίες της ταυτότητας. Πρόσωπα κατ’ εξοχήν πολιτικά, οι επιτηδευματίες της ταυτότητας, απολαμβάνουν ένα ιδιαίτερο κύρος εντός της εθνικής δημόσιας σφαίρας, και ως εκ τούτου, ασκούν ιδιαίτερη επιρροή στον τρόπο που οι κοινωνικοί δράστες προσλαμβάνουν τα ζητήματα που απασχολούν την εθνική ομάδα. Την ίδια στιγμή, οι επιτηδευματίες της ταυτότητας, έχοντας συγκροτηθεί κι αναδειχθεί μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο συνοψίζουν συγκεκριμένες δυναμικές του, αποκρυσταλλώνουν διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας.

Όπως έχει φανεί από την ανάλυση που επιχειρήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων της Κύπρου οικοδομήθηκε στη βάση μιας ηγεμονικής ελληνοκεντρικής κοινωνικής αναπαράστασης της Κύπρου και του λαού της. Η κατίσχυση ενός ριζοσπαστικού εθνοκεντρισμού στο χώρο της ελληνοκυπριακής δημόσιας σφαίρας ανέδειξε, ως τον απόλυτο πολιτικό στόχο της κοινότητας, το αίτημα της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα την ίδια στιγμή που ο κυπροκεντρισμός του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου περιοριζόταν στο χώρο της αριστερής υποκοιλούρας μακριά κι έξω από το δημόσιο πολιτικό λόγο του Α.Κ.Ε.Λ., που διαδέχθηκε το Κ.Κ.Κ. .

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου που ακολουθεί, επιχειρείται η διερεύνηση διαφορετικών θέσεων στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων τη δεκαετία του 1960, μετά την εγκαθίδρυση της ανεξάρτητης Κυπριακής Δημοκρατίας ενώ μικρή παράλληλη αναφορά γίνεται και στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Τουρκοκυπρίων. Προκειμένου να αναδειχθούν οι διαφορετικές θέσεις /τόποι ταυτότητας εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι κεντρικοί πολιτικοί πρωταγωνιστές τοποθετήθηκαν, μέσα από τις δημόσιες τους δηλώσεις, άρθρα και ομιλίες

απέναντι στο νεοϊδρυθέν κυπριακό κράτος. Η διερεύνηση του δημόσιου λόγου των επιτηδευματιών της ταυτότητας είναι μεν διεξοδική παραμένει όμως αυστηρά επικεντρωμένη στον τρόπο που αυτοί προσεγγίζουν το νέο κράτος. Στόχος δεν είναι η συστηματική ανάλυση του λόγου των επιτηδευματιών της ταυτότητας αλλά η συσχέτιση των διαφορετικών προσεγγίσεων ενός συγκεκριμένου κοινωνικού αντικειμένου με διαφορετικές θέσεις / τόπους ταυτότητας.

Το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου, επικεντρώνεται στη σύγκρουση ανάμεσα στη μακαριακή και τη γριβική παράταξη. Μακαριακοί και γριβικοί, με κοινές ιδεολογικές καταβολές στην παραδοσιακή εθνικόφρονα παράταξη που πρωτοστάτησε στον αγώνα για την ένωση στις προηγούμενες δεκαετίες, μετά τις δικαιοτικές συγκρούσεις του 1963 και 1964, παρουσιάζονται με διαφορετικό πολιτικό πρόγραμμα. Η γριβική παράταξη επιμένει στο στόχο της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα ενώ ο Πρόεδρος Μακάριος και οι υποστηρικτές του, θεωρώντας ότι ο στόχος αυτός είναι ουσιαστικά ανέφικτος χωρίς σημαντικά εδαφικά ανταλλάγματα για την Τουρκία, επιδιώκουν τη βελτίωση της Συμφωνίας Ζυρίχης - Λονδίνου στη βάση μιας ανεξάρτητης μεν, ελληνικής δε (με την τουρκοκυπριακή κοινότητα σε στάτους μειονότητας), Κύπρου. Προκειμένου να αναλυθεί αυτή η σύγκρουση γίνεται χρήση του όρου των ιδεολογικών διλημάτων την οποία εισήγαγε πρώτος στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας ο Βρετανός Michael Billig.

Η διερεύνηση της περιόδου 1960 -1974 δίνει την ευκαιρία να αναδειχθεί τόσο ο πλουραλισμός του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας όσο και ο εν γένει συγκρουσιακός του χαρακτήρας. Επιπρόσθετα μέσα από την κοινωνιοψυχολογική ανάγνωση της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου αντλούνται οι υποθέσεις, στη βάση των οποίων στηρίχτηκε περαιτέρω ο ερευνητικός σχεδιασμός.

6.1. Ελληνοκεντρισμός Vs τουρκοκεντρισμός ως πολεμικές ηγεμονικές κοινωνικές αναπαραστάσεις

Ο Κυπριακός Λαός είναι εις την καταπληκτικήν αυτού πλειονότητα Ελληνικός, έχων όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία τον καθιστούν αναπόσπαστο τμήμα του Ελληνικού Έθνους. Τοιαύτα χαρακτηριστικά είναι α) Η κοινότης της γλώσσης. Ο Κυπριακός Λαός ομιλεί την Ελληνική, την αυτήν γλώσσα την οποία ομιλούν όλοι οι Έλληνες. β) Κατοικούν εις την ίδιαν χώραν. Η Κύπρος ανήκει εις το Ελληνικό νησιακόν σύμπλεγμα της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, εις το οποίον ανήκουν όλαι αι άλλαι Ελληνικαί - νήσοι- Κρήτη, Δωδεκάνησος, Χίος, Σάμος, Δήλμος, κ.λ.π. γ) Έχει τον ίδιον μετά του Ελληνικού Λαού ψυχολογικόν σχηματισμόν, χαρακτηριζόμενον υπό ταυτότητος ηθών και εθίμων δ) Έχει και δύναται - αιρωμένων των εμποδίων του ιμπεριαλισμού-να αποκτήσει στενοῦς οικονομικούς δεσμούς μετά της υπολοίπου Ελλάδος³⁴

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις οικοδομούνται κοινωνικά και απολαμβάνουν μια ευρύτερη κοινωνική αποδοχή κατά τρόπο που να συνδέει τα κοινωνικά υποκείμενα σε μεγαλύτερες συλλογικότητες (Moscovici, 1988). Έτσι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις υποστηρίζοντας και τροφοδοτώντας τις κοινωνικές ταυτότητες διαδραματίζουν ένα κεντρικό ρόλο στο πλαίσιο των διομαδικών σχέσεων. Ο Moscovici, διαφοροποιεί ανάμεσα σε τρεις τύπους κοινωνικών αναπαραστάσεων, καθένας από τους οποίους σχετίζεται με διαφορετικό τρόπο με τις διομαδικές σχέσεις.

Οι ηγεμονικές κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι κοινές (shared) λίγο ως πολύ σε όλα τα μέλη μιας κοινωνίας και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την κοινωνική ταυτότητα των μελών της. Οι ηγεμονικές κοινωνικές αναπαραστάσεις αποδεικνύονται ιδιαίτερα χρήσιμες στην ερμηνεία συλλογικών κινητοποιήσεων που προσλαμβάνουν ένα καθολικό/μαζικό χαρακτήρα στο επίπεδο μιας κοινωνικής ομάδας. Αυτού του είδους κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι σε θέση να νομιμοποιήσουν τη θέση μιας ομάδας στο κοινωνικό χώρο και να δικαιολογήσουν συγκεκριμένες υλικές ή συμβολικές της διεκδικήσεις (Liu, 2004). Οι χειραφετημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις, με τη σειρά τους, οικοδομούνται από διακριτές ομάδες στο εσωτερικό της κοινωνίας ως αποτέλεσμα της διαφορετικής πληροφορίας που διαθέτουν, χωρίς να αμφισβητούν τις ηγεμονικές κοινωνικές αναπαραστάσεις (Liu, 2004). Επικεντρώνουν σε μια κοινή μνήμη και μια κοινή εμπειρία, στα πλαίσια ενός κοινωνικού συντονισμού ανάμεσα στις ομάδες, δεν

³⁴ Ζιαρτίδης, Εφημερίδα 'Ανεξάρτητος', 15.9.1944, αναφέρεται από Κακούλλη, 1990, σελ. 25.

επιβάλλονται καταναγκαστικά και είναι ανοιχτές στη συζήτηση και το διάλογο (Vala, 1998, σελ. 289). Τέλος οι *πολεμικές κοινωνικές αναπαραστάσεις* είναι θεμελιωμένες και, παράλληλα, τροφοδοτούν τη διομαδική σύγκρουση καθώς οικοδομούνται στο πλαίσιο μιας ανοιχτής αντιπαράθεσης ανάμεσα σε ανταγωνιστικές κοινωνικές ομάδες (Ben-Asher, 2003, σελ. 64).

Η κυριαρχία του ελληνικού αλτρωτισμού στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, εγκαθιδρύει στο εσωτερικό της την εθνοκεντρική/ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού και του λαού του ως ηγεμονική κοινωνική αναπαράσταση. Η αναπαράσταση αυτή προβλέπει μια ελληνοκεντρική ανάγνωση της ιστορίας του νησιού, νομιμοποιεί την πολιτική επιδίωξη της ένωσης με την Ελλάδα και καθορίζει την ελληνική ταυτότητα των ελληνόφωνων Χριστιανών κατοίκων του.

Καθώς η συγκεκριμένη κοινωνική αναπαράσταση δεν αμφισβητεί μόνο άμεσα τη Βρετανική παρουσία στο νησί αλλά και έμμεσα τη νομιμότητα της παρουσίας των μη Ελλήνων, Μουσουλμάνων / Οθωμανών (Τούρκων) (τους οποίους θεωρεί ως τα κατάλοιπα ξένων κατακτήσεων), προκαλεί μια έντονη ανασφάλεια στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα του νησιού. Η ανασφάλεια αυτή κατεύθυνε την πολιτική της Τουρκοκυπριακής ηγεσίας ήδη από τη δεκαετία του '20 (Παπαπολυβίου, 1997, σελ. 302): Καθώς το ενδεχόμενο μιας επιστροφής του νησιού στην Τουρκία απομακρυνόταν όλο και περισσότερο η τουρκοκυπριακή ηγεσία παραμένοντας προσκολλημένη στην Βρετανική Αρχή πρόβαλλε έντονες αντιρρήσεις ακόμη και στο ενδεχόμενο παραχώρησης συνταγματικών ελευθεριών στο νησί. Ο τουρκικός εθνικισμός, που κατάφερε να αρθρωθεί πολιτικά στο εσωτερικό της τουρκοκυπριακής κοινότητας στη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 ³⁵(Attalides, 1979/2003, σελ. 45-46, Srefanidis, 1999, σελ. 208),

³⁵ Στη δεκαετία του '40 ολοκληρώνεται ο κεμαλικός εκτουρκισμός της TK κοινότητας. Η κοινότητα συγκροτείται εθνοπολιτικά βάσει των αρχών του κεμαλισμού με κέντρο αναφοράς την Άγκυρα πλέον και όχι την Κωνσταντινούπολη. Αρχικά οι TK εντός του αποικιακού πλαισίου συγκροτούνται ως μια 'οθωμανική' μουσουλμανική κοινότητα, μια θρησκευτική εθνοπολιτική κοινότητα με κέντρο αναφοράς την οθωμανική οικουμένη του Αμντούλ Χαμίτ. Η ίδια η κοινότητα φιλοξενεί στο εσωτερικό της τη σύγκρουση ανάμεσα σε δυνάμεις που προωθούν την τουρκική συγκρότηση της κοινότητας (κεμαλικός εκτουρκισμός) και τις παραδοσιακές δυνάμεις που επιδιώκουν τη διατήρηση της οθωμανικής συγκρότησης(Αναγνωστοπούλου, 2004, σελ. 175-176).

πρόβαλλε ως κεντρικό του αίτημα αρχικά την “επιστροφή” του νησιού στην Τουρκία³⁶ και στη συνέχεια τη διχοτόμηση (taxim)³⁷.

Στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων οι εθνοκεντρικές αναπαραστάσεις έχουν ένα επιτακτικό ηγεμονικό χαρακτήρα. Ωστόσο, στο διομαδικό επίπεδο, προσλαμβάνουν ένα έντονο πολεμικό χαρακτήρα οδηγώντας σε κλιμάκωση τη δικαιοσυμμετρική σύγκρουση. Η εν λόγω σύγκρουση παρέμενε για πολλά χρόνια περιορισμένη σε ένα συμβολικό επίπεδο το οποίο αφορούσε ιδιαίτερα τις αξιώσεις για το χαρακτήρα του νησιού, το ιστορικό του παρελθόν και τη μελλοντική του πορεία για να κορυφωθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1950 παίρνοντας τη μορφή ένοπλης αντιπαράθεσης³⁸ ενώ ο ένοπλος αγώνας που διεξάγει η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α.) εναντίον των Βρετανών βρίσκεται σε εξέλιξη

Οι δύο κοινότητες οδηγούνται σε μια εκατέρωθεν περιχαράκωση με τις πολιτικές τους ηγεσίες να επιδιώκουν την περιθωριοποίηση και απομόνωση κάθε φωνής αμφισβήτησης που εκφράζεται στο εσωτερικό τους. Η αριστερή υποκουλτούρα θεμελιωμένη μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού κι εργατικού κινήματος και στη βάση μιας δικαιοσυμμετρικής συνεργασίας, αντιμετωπίζεται εκατέρωθεν ως εχθρική και προδοτική³⁹. Η εξελισσόμενη διομαδική σύγκρουση ενισχύει τον

³⁶ Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε μεταβιβάσει τον έλεγχο του νησιού στην Βρετανική Αυτοκρατορία το 1878. Το 1915 η Βρετανία ...ενώ, το 1925 η Κύπρος ανακηρύσσεται σε Αποικία του Στέμματος.

³⁷ Ο τουρκικός εθνικισμός εισδύει στην Κύπρο στις αρχές της δεκαετίας του '30 με τη νίκη των κεμαλιστών στις εκλογές. Στη δεκαετία του '40, μετά τη μείωση των περιορισμών πολιτικής έκφρασης, οργανώνεται σε πολιτικό επίπεδο με τη σύσταση των πρώτων τουρκοκυπριακών κομμάτων σε δυνάμεις που προωθούν την τουρκική συγκρότηση της κοινότητας (κεμαλικός εκτουρκισμός). Στη δεκαετία του '50 ο αποκτά και ένοπλη έκφραση αρχικά με την οργάνωση ΒΟΛΚΑΝ που έδρασε με το σύνθημα «η Κύπρος είναι τουρκική» και στη συνέχεια με την ΤΜΤ που έδρασε κάτω από τα συνθήματα «αντίσταση στην ένωση» και «διχοτόμηση ή θάνατος» (Κακουλλής, 1990, σελ. 56).

³⁸ Η μη αναφορά στις πολιτικές και διπλωματικές πιυχές της αντιπαράθεσης και στον ρόλο που διαδραμάτισε η Βρετανική Αποικιακή Αρχή σε καμία περίπτωση δε σημαίνει και άρνηση της σημασίας τους. Ωστόσο η παρούσα εργασία επικεντρώνει αποκλειστικά στο κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο της σύγκρουσης χωρίς να φιλοδοξεί ότι θα καλύψει την πολυπλοκότητα των θεμάτων που αγγίζει.

³⁹ Στις δεκαετίες του '40 και του '50 η εθνικόφρονος δεξιά παράταξη και σε μεγάλο βαθμό η Εθναρχία (ιδιαίτερα επί Μακαρίου Β' και Μακαρίου Γ'), είχαν υιοθετήσει μια ακραία αντικομμουνιστική στάση αποκλείοντας το ενδεχόμενο οποιασδήποτε συνεργασίας με το κομμουνιστικό κόμμα Α.Κ.Ε.Λ. (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού). Παρά το γεγονός ότι και το Α.Κ.Ε.Λ. εξέφραζε μια παρόμοια θέση αναφορικά με το 'εθνικό θέμα' (ένωσις και μόνον ένωσις) η Ε.Ο.Κ.Α. ζήτησε από την ηγεσία του Α.Κ.Ε.Λ. να μείνει μακριά από τον αγώνα. Στη

καταναγκαστικό χαρακτήρα των εκατέρωθεν ηγεμονικών κοινωνικών αναπαραστάσεων και υποστηρίζει μονολιθικές έντονα εθνοκεντρικές εκδοχές της εθνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, ακυρώνει τη δυνατότητα ανάδυσης εναλλακτικών (χειραφετημένων) κοινωνικών αναπαραστάσεων και κατ' επέκταση την έκφραση εναλλακτικών (πιο κυπροκεντρικών) εκδοχών εθνικής ταυτότητας που να στηρίζονται όχι στη σύγκρουση αλλά στη συνεργασία των δύο κοινοτήτων.

6.2. Ανεπιθύμητη Δημοκρατία: Διάταξη θέσεων/ τόπων ταυτότητας απέναντι στη νεοσύστατη Κυπριακή Πολιτεία

Σύμφωνα με τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων τα νέα, ανοίκεια αντικείμενα, τα οποία εισέρχονται στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων των κοινωνικών ομάδων, διαταράσσοντας την κανονικότητα κι ομαλότητα στο εσωτερικό τους, ενεργοποιούν διαδικασίες που επιτρέπουν στην ομάδα να τα χειριστεί (cope with) τόσο υλικά όσο και συμβολικά (Moscovici, 1976/1999, Wagner κ.ά. , 1996) . Ο συμβολικός χειρισμός των κοινωνικών αντικειμένων (ο οποίος ενδιαφέρει τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων) αναφέρεται σε μια διαδικασία οικειοποίησης κατά τρόπο που το άγνωστο και το ακατανόητο να καταστεί κατανοητό και να ενταχθεί στο σύστημα επικοινωνίας της ομάδας. Πρόκειται για μια συλλογική προσπάθεια νοηματοδότησης που αναδύεται μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και συνιστά έκφραση της προσπάθειας που καταβάλλει η ομάδα προκειμένου να συντηρήσει την ακεραιότητα της κοσμοθεωρίας της και έτσι να υποστηρίξει την ταυτότητά της (Wagner, 2001, σελ. 148). Στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας, ο ρόλος των επιτηδευματιών της ταυτότητας είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Απολαμβάνοντας ένα ιδιαίτερο καθεστώς στο εσωτερικό της ομάδας, ο λόγος τους διαδίδεται μέσα από

συνέχεια τοποθέτησε το Α.Κ.Ε.Λ. ανάμεσα στους εχθρούς του αγώνα. Σε μια από τις προκηρύξεις της σημειώνει: «Θα κτυπάμε τους ΠΡΟΔΟΤΑΣ αδιαφορώντες σε ποια παράταξη ή κόμμα κι αν ανήκουν. Ο αγώνας μας δεν κάμνει διάκρισι μεταξύ παρατάξεων και απόδειξης ότι κτυπάμε προδότας δεξιούς και αριστερούς. Η αριστερά όμως παράταξις έλαβε επισήμως πλέον υπό την προστασίαν της τους προδότας, γιατί και αυτή προδίδει τον αγώνα...» (Παρατίθεται στο Σπύρος Παπαγεωργίου , σελ. 125)

τα μαζικά κανάλια επικοινωνίας, με αποτέλεσμα οι κοινωνικοί δράστες να στρέφονται προς το μέρος τους προκειμένου να αντλήσουν περισσότερες και εγκυρότερες πληροφορίες για να νοηματοδοτήσουν τη νέα κατάσταση. Οι πολιτικοί παράγοντες, με τη σειρά τους, συντονίζοντας το περιεχόμενο του λόγου τους στις κοινές αξίες, νόρμες και νοήματα της ομάδας (Reicher, 2004, σελ. 51) και ανάλογα με τα πολιτικά προγράμματα τα οποία έχουν ή υπηρετούν, εμπλέκονται σε μια δημόσια αντιπαράθεση με στόχο να επηρεάσουν τους κοινωνικούς δράστες και να κατευθύνουν τη συλλογική δράση προς την κατεύθυνση που αυτοί επιθυμούν.

Το Φλεβάρη του 1959 υπογράφηκε στο Λονδίνο η Συμφωνία για την Ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σε κάθε περίπτωση η εγκαθίδρυση ενός συνεταιρικού⁴⁰ κράτους στο νησί υπέσκαπτε τις επιδιώξεις των δύο αντίπαλων εθνικισμών (ένωση/διχοτόμηση) και συγκρούσαν με τις ηγεμονικές αναπαραστάσεις στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων προκαλώντας τα αισθήματα δικαιοσύνης των Ελληνοκυπρίων και ταυτόχρονα συντηρώντας τα αισθήματα ανασφάλειας των Τουρκοκυπρίων (Bryant, 2004, σελ 221). Παράλληλα, και παρά τις πολλές διαχωριστικού χαρακτήρα πρόνοιες του, το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας δημιουργούσε το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο οι δύο κοινότητες ήταν υποχρεωμένες να συνεργαστούν προκειμένου να οικοδομήσουν την κοινή τους πατρίδα.

Η Κυπριακή Δημοκρατία ήταν για το σύνολο του κυπριακού λαού ένα νέο “κοινωνικό αντικείμενο” το οποίο εισαγόταν κατά τρόπο “βίαιο” στο πεδίο των σημανόντων συμβόλων των δύο κοινοτήτων. Προκειμένου ένα νομικό και πολιτικό κείμενο (Σύνταγμα) να περάσει από το χώρο της εμπράγματος πραγματικότητας στο χώρο της συναινετικής πραγματικότητας θα έπρεπε να

⁴⁰ Με βάση το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας ο πρόεδρος της χώρας εκλέγεται από τα μέλη της ελληνοκυπριακής κοινότητας και ο αντιπρόεδρος από τα μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Ο Τουρκοκύπριος αντιπρόεδρος είχε δικαίωμα αρνησικυρίας σε ορισμένα θέματα. Επίσης σύμφωνα με το Σύνταγμα στο Υπουργικό Συμβούλιο μετέχουν επτά Ελληνοκύπριοι και τρεις Τουρκοκύπριοι βουλευτές. Τέλος το Σύνταγμα προνοούσε ότι τα μέλη της Βουλής των Αντιπροσώπων εκλέγονται με ξεχωριστές εκλογές στις δύο κοινότητες. Τα άρθρα του Συντάγματος που προέβλεπαν το δικαιοσύνη του χαρακτήρα και το ποσοστό συμμετοχής στα διάφορα θεσμικά όργανα ονομάστηκαν θεμελιώδη και δεν υπόκειντο σε τροποποίηση.

αποτελέσει αντικείμενο συμβολικού χειρισμού από τους κοινωνικούς δράστες. Η διαδικασία μετασχηματισμού και νοηματοδότησης της νέας πολιτειακής κατάστασης συνιστούσε μια δυναμική διαδικασία μέσα από την οποία οι κοινωνικοί δράστες καλούνταν να επαναπροσδιορίσουν την εθνική τους ταυτότητα προβάλλοντας παράλληλα τις προσδοκίες τους αναφορικά με το μέλλον. Εκφραστές διαφορετικών πολιτικών προγραμμάτων ενεπλάκησαν σε μια δημόσια αντιπαράθεση στην προσπάθειά τους να επηρεάσουν τη διαδικασία νοηματοδότησης της νέας κατάστασης πραγμάτων και να δρομολογήσουν προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις τη μελλοντική πορεία των δύο κοινοτήτων αποτυπώνοντας αλλά και διαμορφώνοντας, παράλληλα, διαφορετικές θέσεις/τόπους στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας.

6.2.1. Η ελληνοκυπριακή εθνοκεντρική πραγματικότητα

Σε ότι αφορά στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, κεντρική πολιτική φυσιογνωμία υπήρξε ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου και πρώτος πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Μακάριος Γ'. Τόσο ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος όσο και ο "φιλομακαριακός" τύπος παρουσίασαν αρχικά τη Συμφωνία ως ένα αναπόφευκτο κακό, μια λύση οδυνηρού συμβιβασμού προκειμένου να αποφευχθούν χειρότερα δεινά για την Κύπρο (διχοτόμηση). Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ίδιου του Μακαρίου :«ήταν καθεστώς σκληράς ανάγκης και κατά την άποψιν μου, η μη χειρών τότε λύσις του κυπριακού δράματος» (Παρατίθεται στο Κρανιδιώτης, 1985, σελ. 135). Στις 18 Μαΐου 1959, μόνο μερικούς μήνες μετά την υπογραφή των Συμφωνιών, ο Ελληνοκύπριος ηγέτης δήλωνε δημόσια (οι εμφάσεις δικές μου):

Υπέγραψα την Συμφωνία του Λονδίνου εν πλήρει συνειδήσει των ευθυνών μου έναντι του κυπριακού λαού. Τυχόν ναυάγιον της επί του Κυπριακού Διακέψεως του Λονδίνου εκ της αρνήσεως υπογραφής θα είχε καταστρεπτικός συνεπείας διά το μέλλον της Κύπρου [...] Είς την αίθουσαν της Διασκέψεως ηγωνίσθην μέχρι της τελευταίας στιγμής δια να επιτύχω καλύτερους όρους εις την προταθείσαν συμφωνίαν. Τελικώς, όμως, άρνησις υπογραφής, επαναλαμβάνω και πάλιν, θα επισώρευε πολλά δεινά επί του κυπριακού λαού⁴¹»

⁴¹ Παρατίθεται από τον Κληρίδη, 1988, σελ. 86-87.

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, επιστρατεύοντας το κύρος του αγωνιστή ηγέτη και επικαλούμενος το πραγματικό του ενδιαφέρον για τον κυπριακό λαό, προσπαθεί να εμφανιστεί όσο πιο πειστικός γίνεται. Στα πλαίσια της ηγεμονικής ελληνοκεντρικής αναπαράστασης της Κύπρου και του λαού της ο Κύπριος ιεράρχης, αφενός, εξισώνει τους Ελληνοκύπριους με τον κυπριακό λαό και αφετέρου ταυτίζει το συμφέρον της Κύπρου αποκλειστικά και μόνο με το δικό τους συμφέρον.

Ο ίδιος ο πρόεδρος Μακάριος, και γενικότερα η “μακαριακή παράταξη”, πρόβαλλε τη Συμφωνία ως εκτροπή από τις αρχές της φυσικής δικαιοσύνης και ως αποτέλεσμα επιβολής στα πλαίσια ενός εχθρικού (για τον ελληνισμό) διεθνούς περιβάλλοντος. Ήταν με άλλα λόγια πρακτική εφαρμογή του νόμου του ισχυρού που σε καμιά περίπτωση δεν αντιστοιχούσε στο επίπεδο του αγωνιστικού φρονήματος του “λαού” (Ελληνοκύπριοι):

Διότι, ναι μεν πολεμεί και θυσιάζεται ένας Λαός, εις την αξιοποίησιν όμως των αγώνων του έχουν συμφέροντα πολλοί. Και αποτελούν ευτελή πολιτικήν και χονδροειδή προπαγάνδαν οι ισχυρισμοί ότι ηδύνατο να επιτευχθεί η πλήρης και τελεία αυτοδιάθεσις του Κυπριακού Λαού, ή η ένωσις του με την Ελλάδα, καθ’ ην στιγμή ενίσταντο εις τούτο όχι μόνο η Κρατούσα Δύναμις και η γείτων Τουρκία, αλλά και η πλειονότης των κρατών του Ο.Η.Ε. . Είναι δυστυχώς κοινή διπλωματική αρχή, τα πολιτικά προβλήματα να μη λύονται δια των αρχών του δικαίου αλλά δια συγκερασμού απαιτήσεων και υποχωρήσεων.⁴²

Στον άδικο (και παράλληλα αντιδημοκρατικό) χαρακτήρα της Συμφωνίας εστίασαν και οι ετερόκλητες εκείνες δυνάμεις που αντιπολιτεύονταν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο⁴³ στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Παράλληλα, οι συγκεκριμένες δυνάμεις, αδυνατώντας, όπως και η “μακαριακή” εξάλλου παράταξη, να ξεφύγουν από το εθνοκεντρικό/ ελληνοκεντρικό πλαίσιο καταγγέλλουν το γεγονός ότι η υπογραφή της Συμφωνίας έθετε τέρμα στον πολιτικό στόχο/ όραμα της Ένωσης.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Α.Κ.Ε.Λ., το μόνο οργανωμένο πολιτικό κόμμα στην ελληνοκυπριακή κοινότητα και ισχυρότερη αντιπολιτευτική φωνή, τη

⁴² ‘Ο Λαός θα Μαυρίση τους Δοσίλογους’, Εφημερίδα ‘Ο Φιλελεύθερος’ 11/12/1959, σελ. 1

⁴³ Το Κομμουνιστικό Κόμμα Α.Κ.Ε.Λ. και το πιο ριζοσπαστικό κομμάτι της “εθνικόφρονος” παράταξης υποστήριξαν στις πρώτες εκλογές για την ανάδειξη προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, το φιλελεύθερο πολιτευτή και παραδοσιακό σύμμαχο του Α.Κ.Ε.Λ. Ιωάννη Κληρίδη.

δεδομένη στιγμή, απέναντι στον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, η Συμφωνία περιείχε θετικά στοιχεία και πλεονεκτήματα αλλά και αρνητικά στοιχεία και μειονεκτήματα. Πρώτο και σημαντικότερο μειονέκτημα της Συμφωνίας ήταν για το Α.Κ.Ε.Λ. το ότι απέκλειε για πάντα το ενδεχόμενο της ένωσης (Κακουλλής, 1990, σελ. 84). Ο Γ.Γ. του κόμματος. Εξέκλεις Παπαϊωάννου, στις 8 Μαρτίου 1959, σε δήλωσή του που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα "Χαραυγή", εκφραστικό όργανο του κόμματος, σημείωνε τα παρακάτω:

Για τον κυπριακό λαό είναι καθαρό πως την ανεξαρτησία που δίδεται στην Κύπρο την ακρωτηριάζουν σε σοβαρό βαθμό μια σειρά απαράδεκτοι όροι και περιορισμοί από τους οποίους κυριότεροι είναι οι ακόλουθοι:

(α) Αποκλείεται οριστικά η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η συμφωνία της Ζυρίχης-Λονδίνου διαλαμβάνει ρητά την απαγόρευση αυτήν. Τούτο είναι ολότελα αντίθετο όχι μόνο με το ιδανικό με το οποίο γαλουχήθηκαν γενεές γενεών Ελλήνων Κυπρίων, αλλά και με το αναφαίρετο και διεθνώς δικαίωμα των λαών για αυτοδιάθεση.

Η αναφορά, στην ανακοίνωση του Α.Κ.Ε.Λ., σε θετικά στοιχεία και πλεονεκτήματα της Συμφωνίας αλλά και η αναφορά σε μια «ακρωτηριασμένη ανεξαρτησία» στις δηλώσεις του Γ.Γ., είναι αποκαλυπτική της διάθεσης του κόμματος να εργαστεί προς την κατεύθυνση της σταδιακής βελτίωσης της Συμφωνίας (προς όφελος των Ελληνοκυπρίων).

Η προσέγγιση του Α.Κ.Ε.Λ. σαφώς διαφοροποιόταν από την ισοπεδωτική και μηδενιστική προσέγγιση που υιοθέτησαν οι συγκυριακοί του συνεργάτες ακραίοι της εθνικόφρονας παράταξης. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη παράταξη η Συμφωνία αποτελούσε προδοσία στον "ηρωικό αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α.", «τάφο της Ενώσεως με ένοπλο κουστωδιαν δια να τον φυλάττει» ⁴⁴ και "εθνική συμφορά":

η επί θύραις λεγόμενη «ελευθέρη και ανεξάρτητος Κυπριακή Δημοκρατία» έχει τούτο το χαρακτηριστικό, ότι δεν είναι ούτε «ελευθέρη», ούτε «ανεξάρτητος», ούτε «δημοκρατία», ούτε καν «Κυπριακή». Δεν είναι «ελευθέρη» μια Κύπρος από την οποία εξωβελίσθη η ιδέα της ελευθερίας όπως μας την έδιδαν οι διδάσκαλοί μας και όπως την ηγνούσαν και την ησθάνθησαν οι ηρωικοί αγωνιστές του ένοπλου Κυπριακού αγώνος ⁴⁵

Οι ακραίοι της ενωτικής παράταξης θεωρούν ότι η Συμφωνία και το πολιτειακό καθεστώς της Κυπριακής Ανεξαρτησίας που αυτή προέβλεπε συνιστούσε άμεση απειλή για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου. Την απειλή αυτή τη

⁴⁴ 'Να ποια είναι η Ζυρίχη', Εφημερίδα 'Εθνική', 6/12/ 1959, σελ. 1

⁴⁵ 'Επί τη Δεκάτη Επέτειο του Ενωτικού Δημοψηφίσματος, Διακήρυξις της Δημοκρατικής Ενώσεως' Εφημερίδα Εθνική, 15/1/1960.

συνδέουν άμεσα με το ενδεχόμενο ανάδυσης ενός κυπριακού πατριωτισμού (την ανάδυση μιας κυπροκεντρικής εθνικής ταυτότητας). Χαρακτηριστικά είναι τα όσα γράφει σε επιστολή⁴⁶ του στις 25 Φεβρουαρίου 1959, προς τον πρόεδρο του ελληνικού κοινοβουλίου, ο φανατικός πολέμιος της συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου και ηγετική φυσιογνωμία της ενωτικής-εθνικοφρονής παράταξης, Μητροπολίτης Κερύνειας Κυπριανός⁴⁷ (η έμφαση δική μου):

Η Κύπρος παρέμεινε εις τας αγγλικάς χείρας ως παρακαταθήκη ελληνική, ενώ τώρα αποκόπτεται οριστικώς εκ του κορμού της Μητρός Ελλάδος. Το ιερόν και απαράγραπτον δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως, το οποίον ασκείται και υπ' αυτών των μαύρων της Αφρικής, εξοβελίζεται δια παντός. Συνεπεία δε της διατάξεως, καθ' ην «είναι απαγορευμένη πάσα δραστηριότης δυνάμενη να ευνοήσει αμέσως ή έμμέσως της Ένωσιν», θα είναι η ανάπτυξις δραστηριότητος προς δημιουργίαν «κυπριακού πατριωτισμού», με στόχον διαρκή και μοναδικόν τον αφελληνισμό της νήσου.

Οι κεντρικοί πολιτικοί πρωταγωνιστές στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας (Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, Α.Κ.Ε.Λ., ακραιοί της εθνικοφρονής παράταξης) λειτουργούν ως διαμεσολαβητές της συλλογικής διαδικασίας νοσηματοδότησης του περιεχομένου της συμφωνίας Ζυρίχης/ Λονδίνου. Δρώντας στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας, αναπτύσσουν ένα πλέγμα διαφορετικών έως και συγκρουσιακών προσεγγίσεων («εθνική απειλή», «ενδιάμεσος σταθμός», «εθνική ήττα»), σε ότι αφορά στη νέα πολιτειακή κατάσταση. Οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις είναι σαφώς προσανατολισμένες προς το μέλλον της ομάδας και προκειμένου να αντλήσουν νομιμοποίηση, επικαλούνται το εθνικό συμφέρον που παραμένει πάντοτε ελληνοκεντρικό και άμεσα συνδεδεμένο με την ηγεμονική ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού. Η νοσηματοδότηση του παρόντος, αφενός, συνδέεται με συγκεκριμένες αναφορές στο ιστορικό παρελθόν (λαμβάνοντας ως δεδομένο το διαχρονικό ελληνικό χαρακτήρα του νησιού και του λαού του) και, αφετέρου, με συγκεκριμένες προσδοκίες (προτάσεις προτρεπτικού χαρακτήρα) για το μέλλον. Κάθε διαφορετική νοσηματοδότηση του παρόντος παραπέμπει σε μια διαφορετική πρόταση σε ότι αφορά στη μελλοντική

⁴⁶ Παρατίθεται από Τζισμπάτζη, 2005., σελ. 73.

⁴⁷ Ο Μητροπολίτης Κερύνειας Κυπριανός είχε διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στη διοργάνωση του ενωτικού δημοψηφίσματος το 1951 και ήταν επικεφαλής της αντιπροσωπείας που ανέλαβε να μεταφέρει τα αποτελέσματά του στο εξωτερικό. Το 1956 εξορίστηκε μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο στις Σεύχελλες. Παρέμεινε σε όλη του τη ζωή φανατικά υπέρ της Ένωσης υπέρ της οποίας κήρυττε μέχρι το 1972 οπότε και καθαιρέθηκε.

συλλογική δράση κι ως εκ τούτου συνδέεται και μια διαφορετική έκφραση της εθνικής ταυτότητας. Η κατασκευή της νέας πολιτειακής κατάστασης ως “απειλής για την εθνική ταυτότητα” παραπέμπει σε μια κατά το μάλλον ή ήττον αγωνιστική και μαχητική (αλλά για τους επικριτές της φοβική και μη ρεαλιστική) και παράλληλα συνεπούς (αλλά για τους επικριτές της ανελαστική, άκαμπτη και α-πολιτική) εθνική ταυτότητα καθώς υποστηρίζει την άμεση και μονομερή καταγγελία της Συμφωνίας και παράλληλα τη μαχητική επαναδιακδίκηση της ένωσης με την Ελλάδα. Αντίθετα, η προσέγγιση που θέλει τη Συμφωνία μολονότι με πολλές αδυναμίες, μια λύση μονόδρομο προκειμένου να αποφευχθούν τα χειρότερα (για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα), παραπέμπει σε μια κατά το μάλλον ή ήττον ρεαλιστική (αλλά για τους επικριτές της προδοτική και εθνικά επισφαλή) και μετριοπαθή (αλλά για τους επικριτές της ηττοπαθή και εθνικά ασυνεπή) εκδοχή της εθνικής ταυτότητας, καθώς επιδιώκει να πετύχει τους στόχους της διαπραγματευόμενη και επιδιώκοντας να εκμεταλλευτεί τις πολιτικές και ιστορικές συγκυρίες παρά να τις βιάζει.

Η ανάγκη για μια σταδιακή βελτίωση του περιεχομένου της Συμφωνίας αποτέλεσε το κοινό σημείο συνάντησης του προέδρου Μακαρίου και της πολιτικής ηγεσίας του Α.Κ.Ε.Λ. Τόσο το Α.Κ.Ε.Λ. όσο και ο πρόεδρος Μακάριος, θεωρώντας ότι η Συμφωνία ήταν άδικη και ότι δεν ικανοποιούσε το στόχο της “εθνικής ολοκλήρωσης” (των Ελλήνων της Κύπρου), επιχείρησαν να προβάλουν την Κυπριακή Δημοκρατία ως μια μη μόνιμη λύση, ένα σταθμό στην πορεία του “κυπριακού λαού” (που πάντα ταυτίζεται με την ελληνοκυπριακή κοινότητα) μέχρι την επίτευξη του στόχου της *πολιτικής του ελευθερίας*.

Ο Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ., πρόβαλε τη θέση αυτή του κόμματός του ήδη από το Μάρτιο του 1959 στη γραπτή του δήλωση στη “Χαραυγή”:

Είναι φανερόν ότι η διευθέτηση του Κυπριακού με βάση τη συμφωνία της Ζυρίχης-Λονδίνου δεν λύει το εθνικό μας πρόβλημα, δεν ικανοποιεί τους προαιώνιους εθνικούς πόθους του λαού και δεν ανταποκρίνεται προς τους σκληρούς μακρόχρονους απελευθερωτικούς αγώνες και θυσίες του.

Ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος, αρχικά έμμεσα και πλαγίως και στη συνέχεια άμεσα και ευθέως, υποστήριξε ότι η Κυπριακή Δημοκρατία θα έπρεπε να αποτελέσει ένα ενδιάμεσο σταθμό στην πορεία του αγώνα του “κυπριακού

λαού". Ήδη από τις 11 Φεβρουαρίου 1959, και μόλις ενημερώθηκε από τον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Κωνσταντίνο Καραμανλή σχετικά με το περιεχόμενο της Συμφωνίας, σε γραπτή του δήλωση ανέφερε «η επιτευχθείσα συμφωνία θέτει τα θεμέλια αρίστης και οριστικής λύσεως του Κυπριακού» (και συνεπώς δεν είναι η άριστη και οριστική λύση του). Το επιχείρημα ότι η Κυπριακή Δημοκρατία θα μπορούσε να αποτελέσει το εφαλτήριο για την επίτευξη της "εθνικής ολοκλήρωσης" προβλήθηκε από τους υποστηρικτές της υποψηφιότητας Μακαρίου στις πρώτες προεδρικές εκλογές:

Εθνικόν Ηγέτην πρόκειται να αναδείξουν, όστις με την ορμήν και την πείραν, η οποία τον περικυβεί, και το διεθνές πολιτικόν κύρος το οποίον απέκτησε χάρις εις την εθνικήν σταδιοδρομίαν του, να δύναται όταν ευρεθή η κατάλληλος στιγμή, να προχωρήση εις την εθνικήν ολοκλήρωσιν.⁴⁸

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος μιλώντας την 1^η Απριλίου του 1960, μόλις μερικούς μήνες μετά την εκλογή του ως προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και λίγους μόνο μήνες πριν την επίσημη ανάληψη των καθηκόντων του, δήλωνε ότι ο αγώνας της Ε.Ο.Κ.Α. έθεσε το θεμέλιο λίθο της *εθνικής ελευθερίας* και ότι ήταν ιερό καθήκον όλων (των Ελληνοκυπρίων) να την προφυλάξουν *και να τη συμπληρώσουν*. Ο Μακάριος, εξακολουθώντας να μιλά ως ηγέτης αποκλειστικά και μόνο των Ελληνοκυπρίων ή καλύτερα ως ηγέτης των Κυπρίων ως μιας κατηγορίας αποκλειστικά αποτελούμενης από Έλληνες, σημείωνε ότι κανένας εθνικός αγώνας δεν τελειώνει. Μπορεί να αλλάζει μορφή, σημείωνε, ωστόσο διατηρεί βαθιά την ίδια ουσία και το ίδιο περιεχόμενο. Η ανεξαρτησία, συνέχιζε στην ομιλία του ο Μακάριος, εξασφάλισε ασφαλείς προμαχώνες από τους οποίους θα έπρεπε να *συνεχιστεί ο αγώνας μέχρι την ολοκληρωτική νίκη*. Για να κλείσει με την ευχή «Ας εργαστούμε με πίστη για το μέλλον της πατρίδας μας και ας είμαστε βέβαιοι ότι το έργο που αρχίσαμε πριν πέντε χρόνια σόντομα θα ολοκληρωθεί και θα δώσει καρπούς» (αναφορά στο Σταυρινίδης, 1976, σελ. 36). Σταδιακά, η προβολή από τον πρόεδρο Μακάριο της δεδομένης πολιτειακής διευθέτησης ως ενός ενδιάμεσου σταθμού και η παράλληλη επίκληση του εθνικού συμφέροντος και της ανάγκης για δικαίωση του αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρη. Σε ομιλία του στις αρχές του 1962 στο σωματείο Ο.Χ.Ε.Ν. στη

⁴⁸ Ο Λαός θα μαυρίση τους Δοσίλογους, 1959, ό.π.

Λευκωσία, σημειώνει ότι, με βάση τη Συμφωνία, οι Τουρκοκύπριοι είχαν εξασφαλίσει ορισμένα δικαιώματα «πέραν του δικαίου» και ως εκ τούτου αυτή θα έπρεπε να αναθεωρηθεί. Στην ίδια ομιλία, ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ομιλώντας και πάλι αποκλειστικά ως ηγέτης μόνο της ελληνοκυπριακής κοινότητας, δήλωνε ξεκάθαρα ότι η Συμφωνία αποτελούσε «σταθμόν εις την πορείαν του αγώνος μας» αλλά και συγχρόνως και «αφετηρίαν και έπαλξιν δια περαιτέρω αγώνας» με σκοπό «την αξιοποίηση των κτηθέντων και περαιτέρω κατακτήσεις» (αναφορά στο Δρουνιώτης, 2005, σελ. 29). Τον Αύγουστο του 1962 ο Μακάριος, ήταν ακόμη πιο συγκεκριμένος:

Ο Ελληνικός Κυπριακός λαός διεκρίνεται πάντοτε δια την βαθειάν πίστιν του και την προσήλωσιν του εις τα ιδεώδη της θρησκείας του [...] Η θρησκεία ήτο η δύναμις εκείνη δια της οποίας επεζήσαμεν εις τας εθνικάς περιπέτειας μας και εμείναμεν και θα μείνωμεν Έλληνες. Υπό το λάβαρον της θρησκείας, υπό τη σημαία της Εκκλησίας, διεζήχθεισαν αγώνες υπέρ της ελευθερίας. Οι αγώνες της πατρίδας ήσαν και αγώνες της Εκκλησίας. [...] Και με τα ίδια λάβαρα, με τα ίδια σύμβολα, συνεχίζεται ο αγών μας. Διότι ο αγών δεν ετελείωσε. Ετελείωσε μία φάσις του δια να αρχίσει άλλη. Έκλεισε έν κεφάλαιο δια να ανοίξει άλλο. Ο αγών συνεχίζεται υπό νέαν μορφή και θα συνεχισθεί από όλους εκείνους, οι οποίοι πιστεύουν εις την ανεξάντλητον μαχητικότητα της ανθρώπινης ζωής. [...]

Αλλά ο Κυπριακός λαός απέδειξε ότι δεν παρασύρεται από τας κραυγάς των αρνητών και από τους θρήνους των ηττοπαθών. Διαπνεόμενος από θέλησιν και θάρρος, από αποφασιστικότητα και πίστιν, θα προχωρή συνεχώς προς τα εμπρός δια να συμπληρώση και ολοκληρώση το έργον, το οποίο οι μάρτυρες και οι ήρωες του αγώνος μας εθεμελίωσαν δια του μόθου και της θυσίας των. Και το έργον θα συμπληρωθή και η νίκη θα ολοκληρωθή.⁴⁹

(Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, Τόμος Ε', σελ. 361-362)

Η ηγεσία του Α.Κ.Ε.Λ., που μετά τις εκλογές του 1959 υποστήριξε σταθερά και με συνέπεια τον πρόεδρο Μακάριο, και πολύ περισσότερο ο ίδιος ο πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, παραμένουν δεσμευμένοι με τον ελληνικό αλυτρωτισμό. Έχοντας ως σημείο αναφοράς την ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού, ταυτίζουν το συμφέρον της Κύπρου με το συμφέρον της ελληνικής κοινότητας. Απέναντι, ωστόσο, στο άκαμipto αίτημα των ακραίων εθνικοφρόνων για καταγγελία της Συμφωνίας, «εδώ και τώρα», προβάλλουν τους κινδύνους ενός τέτοιου εγχειρήματος και παράλληλα υποστηρίζουν, ως εθνικά ορθότερη επιλογή, την πολιτική επιλογή της ενδιάμεσης λύσης: συνέχιση του αγώνα μέχρι

⁴⁹ Απόσπασμα του κηρύγματος της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εις την Ιεράν Μονή Κύκκου, 15 Αυγούστου 1962.

την ολοκλήρωσή του μέσα στα πλαίσια της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ενώ οι ακραίοι της εθνικόφρονας παράταξης προσδιορίζουν με σαφήνεια ως πολιτικούς στόχο, την ένωση και μόνο αυτή, τόσο ο πρόεδρος Μακάριος όσο και το Α.Κ.Ε.Λ., επιλέγουν να υιοθετούν ένα λόγο πιο γενικό και λιγότερο σαφή που ναι μεν, εμμέσως πλην σαφώς, παραπέμπει στο στόχο της αυτοδιάθεσης της ελληνοκυπριακής κοινότητας (το δικαίωμα των μελών της να αποφασίσουν σε σχέση με το πολιτικό μέλλον του νησιού και κατ' επέκταση στην ένωση). παραμένει ωστόσο πολύ κοντά σε ότι ονομάζεται πολιτικά ορθό

6.2.2. Η τουρκοκυπριακή εθνοκεντρική πραγματικότητα

Η επικέντρωση των επιτηδευματιών της ταυτότητας, στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου, προς ένα αποκλειστικά «ελληνικό (ελληνοκυπριακό) εθνικό συμφέρον», λειτουργεί ως κύρια συμβολική πηγή νοήματος για τα μέλη της ελληνοκυπριακής κοινότητας, περιορίζοντας έτσι τις δυνατότητες ανάπτυξης σχέσεων συνεργασίας με την τουρκοκυπριακή κοινότητα με προοπτική ένα κοινό μέλλον και μια κοινή πατρίδα. Η διατήρηση του ελληνικού αλυτρωτισμού, ως της ιδεολογικής βάσης και πηγή νομιμοποίησης του πεδίου σημανόντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας, υποστηρίζει και συντηρεί την ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού, υποστηρίζει μια μανιχαϊστική ταξινόμηση και συστηματοποίηση του κοινωνικού περιβάλλοντος (Έλληνες/ Δίκαιο vs Τούρκοι/ Άδικο) και δεσμεύει την κυρίαρχη πολιτική της σκέψη και συμπεριφορά σε επιλογές που κινούνται στα πλαίσια της επιβολής και του καταναγκασμού και όχι της συνεργασίας με την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Στην ίδια κατεύθυνση παραμένει, ωστόσο, δεσμευμένη και η κυρίαρχη πολιτική σκέψη και συμπεριφορά στο εσωτερικό της τουρκοκυπριακής κοινότητας, απορρέουσα από ένα πεδίο σημανόντων συμβόλων θεμελιωμένο στον τουρκικό εθνικισμό. Την ίδια στιγμή που η ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία εμφανίζεται ως μη ικανοποιημένη από το περιεχόμενο της Συμφωνίας Ζυρίχης – Λονδίνου και παράλληλα έτοιμη να αγωνιστεί για τη “βελτίωση” του προκειμένου να επιτύχει την “εθνική της ολοκλήρωση” η τουρκοκυπριακή πολιτική ελίτ προωθούσε το στόχο του τουρκικού εθνικισμού που ήταν η διχοτόμηση. Όπως

χαρακτηριστικά σημειώνει ο Κιζιλγιουρέκ (2000, σελ. 86) αναφορικά με τη συγκεκριμένη περίοδο, “κάθε ηχηρή φωνή υπέρ της ένωσης που ακουγόταν από την ελληνοκυπριακή ηγεσία συνέβαλλε στην αύξηση των υποστηρικτών της διχοτόμησης ανάμεσα στους Τουρκοκυπρίους, οδηγώντας σε μια διαλεκτική σχέση μέσα από την οποία το ιδανικό των Τουρκοκυπρίων για διαχωρισμό τρεφόταν από τον ελληνοκυπριακό εθνικισμό”. Έχοντας εντελώς αντίθετη πολιτική στοχεύση (διχοτόμηση) ο τουρκικός εθνικισμός μοιράζονταν με τον ελληνικό εθνικισμό την ίδια αναπαράσταση που ήθελε την Κυπριακή Δημοκρατία ως ένα ενδιάμεσο σταθμό στην πορεία προς την “εθνική ολοκλήρωση. Το απόσπασμα από την αλληλογραφία του Αϊντίν Σαμιογλου, ανώτερου στελέχους της TMT είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό :

Παρά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι Έλληνες φρόντισαν να κρατήσουν ζωντανό το ιδανικό της Ένωσης. Σε αντιπαράθεση προς αυτό, ως αρχή, η ηγεσία της TMT κράτησε ζωντανό το ιδανικό της Διχοτόμησης και έτσι η χρησιμοποίηση οποιασδήποτε ευκαιρίας [για την επίτευξη της Διχοτόμησης] μετατράπηκε σε φυσιολογικό καθήκον της TMT.

(Παρατίθεται από τον Κιζιλγιουρέκ, 2000, σελ. 86)

Η αριθμητική και οικονομική μειονεξία της τουρκοκυπριακής κοινότητας και φυσικά η επιμονή του κυπριακού ελληνικού αλυτρωτισμού “δικαιολογούσαν” τη δράση ακραίων στοιχείων εντός της κοινότητας (TMT) που κατέφευγαν ακόμη και σε βίαιες τρομοκρατικές πράξεις προκειμένου να αποθαρρύνουν κάθε είδους αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε Τουρκοκυπρίους και Ελληνοκυπρίους (εισαγωγής και εφαρμογής του δόγματος από “Τούρκο σε Τούρκο” και άσκηση πίεσης στα μέλη της Παγκύπριας Εργατικής Ομοσπονδίας -Π.Ε.Ο.- για να αποχωρήσουν και να προσχωρήσουν σε τουρκοκυπριακές συντεχνίες). Η Κυπριακή Δημοκρατία, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις οικοδόμησης σχέσεων συνεργασίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες, πρόβαλλε ως μια σημαντική απειλή για τον τουρκικό εθνικισμό στο νησί. Σε τουρκοκυπριακό έγγραφο⁵⁰ που βρέθηκε στο γραφείο του Δρ. Kutchuk, πρώτου αντιπροέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, διατυπώνονταν ανησυχίες της ίδιας φύσης των ανησυχιών που

⁵⁰ Το έγγραφο παραθέτει ο Κληρίδης (1988, σελ. 212-213) σημειώνοντας ότι αυτό βρέθηκε στο χρηματοκιβώτιο του Δρ. Kutchuk το Δεκέμβριο του 1963 όταν οι δυνάμεις ασφαλείας μπήκαν στο γραφείο του. Σύμφωνα με τον Κληρίδη το έγγραφο είχε γραφεί από την TMT και είχε υποβληθεί στον πολιτικό ηγέτη των Τουρκοκυπρίων.

εξέφραζε στην επιστολή του προς την ελληνική βουλή ο Μητροπολίτης Κερύνειας Κυπριανός. Μόνο που στην προκειμένη περίπτωση ως απειλούμενη δεν παρουσιαζόταν η ελληνική αλλά η τουρκική ταυτότητα των κατοίκων του νησιού.

Σύμφωνα με το έγγραφο, η αποδοχή της Συμφωνίας Ζυρίχης-Λονδίνου δε συνιστούσε και αποδοχή του περιεχομένου της ως της τελικής διευθέτησης του κυπριακού θέματος. Αντίθετα, συνέχιζε το έγγραφο, η Ανεξαρτησία αποτελούσε μόνο ένα «προσωρινό ενδιάμεσο σταθμό» που έδινε χρόνο στους Τουρκοκύπριους να προετοιμαστούν καλύτερα ώστε, στηριζόμενοι και στις «γκάφες των Ελληνοκυπρίων», τελικά να επιτύχουν τη διχοτόμηση. Στο έγγραφο διατυπώνονταν οι λόγοι για τους οποίους η λύση που είχε συμφωνηθεί στη Ζυρίχη και το Λονδίνο δεν ήταν δυνατόν να γίνει αποδεκτή. Ο δεύτερος από αυτούς τους λόγους αφορούσε στην προσλαμβανόμενη απειλή της τουρκικής ταυτότητας των κατοίκων του νησιού:

Η «κυπροποίηση» των Τούρκων, δηλαδή η συνεργασία με τους Έλληνες στο μέγιστο βαθμό, το να είμαστε σε καλές σχέσεις μαζί τους, να δεχόμαστε τα καπρίτσια των Ελλήνων και να μη δημιουργούμε δυσκολίες, να συνεργαζόμαστε για «ενότητα», ώστε να μην απομείνει καμιά τουρκική εθνική διεκδίκηση, όλα αυτά δε σημαίνουν τίποτα άλλο από την εξόντωση των Τούρκων της Κύπρου.

6.2.3. Ο κοινός τόπος στο περιθώριο της σύγκρουσης

Ο ηγεμονικός χαρακτήρας των δύο αντικρουόμενων εθνοκεντρικών αναπαραστάσεων του νησιού (η Κύπρος είναι ελληνική vs η Κύπρος είναι τουρκική) έτρεφε τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας και συντηρούσε τις εκατέρωθεν εθνοκεντρικές – ελληνοκεντρική και τουρκοκεντρική– εκδοχές της εθνικής ταυτότητας. Ωστόσο, στο περιθώριο αυτής της εθνοκεντρικής σύγκρουσης, άρχισε να οικοδομείται, με πρωταγωνιστές μειονοτικές ομάδες που μοιράζονταν την κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου ως κοινής πατρίδας Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων, ένας κοινός χώρος σημανόντων συμβόλων, στηριγμένος στον αμοιβαίο σεβασμό και την εκατέρωθεν αναγνώριση. Ο χώρος αυτός αναδύθηκε γύρω από μια χειραφετημένη (emancipated) κοινωνική αναπαράσταση θεμελιωμένης στη βάση της διομαδικής

συνεργασίας. Η συγκεκριμένη αναπαράσταση δεν κατόρθωσε να αμφισβητήσει άμεσα τις εκατέρωθεν ηγεμονικές αναπαραστάσεις. Σημαντικότερος φορέας της αναπαράστασης αυτής ήταν η αριστερή υποκουλτούρα η οποία είχε αρχίσει να οικοδομείται από τη δεκαετία του 1920 με κεντρικό άξονα το συνδικαλιστικό κίνημα. Παρά τον εθνοκεντρικό προσανατολισμό της ηγεσίας του ελληνοκυπριακού αριστερού εργατικού κινήματος (Α.Κ.Ε.Λ.), ο συγκεκριμένος πολιτικός χώρος διατηρούσε στενές σχέσεις με την τουρκοκυπριακή κοινότητα βασισμένες στις αρχές της διεθνιστικής εργατικής αλληλεγγύης. Το Α.Κ.Ε.Λ. έχοντας αντιταχθεί στην επιλογή του ένοπλου αγώνα και παραμένοντας διαχρονικά φιλειρηνικό κόμμα αντιμετωπίζει τους Τουρκοκύπριους λιγότερο ως αντιπάλους και περισσότερο ως μελλοντικούς συνεργάτες στην προσπάθεια οικοδόμησης της κοινής πατρίδας. Στο πρόγραμμά του, το οποίο εγκρίθηκε το Μάρτιο του 1962⁵¹ στα πλαίσια του 10^{ου} του Παγκυπρίου Συνεδρίου, το κυπριακό κομμουνιστικό κόμμα, κατέθετε την απόφαση του να εργαστεί

Για μια πραγματικά ανεξάρτητη, ειρηνική, δημοκρατική, ευνομούμενη, οικονομικά αναπτυσσόμενη και χαρούμενη Κύπρο ⁵²

ενώ παράλληλα δήλωνε ότι,

Έφτασε η ώρα να δώσουμε όλοι τα χέρια κι αδελφωμένοι να προχωρήσουμε στο μεγάλο και δύσκολο έργο της ανοικοδόμησης της πατρίδας μας και στον αγώνα για μια Κύπρο πραγματικά ανεξάρτητη, ειρηνική και χαρούμενη, όπως τη θέλει ο λαός της κι όπως αξίζει σ' αυτόν ⁵³

Μια ιδιαίτερα δυναμική εστία συνεργασίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες αποτέλεσε ο χώρος του αριστερού συνδικαλισμού και του αγροτικού κινήματος. Εκφραστής του χώρου αυτού υπήρξε η Παγκύπρια Εργατικής Ομοσπονδία (Π.Ε.Ο.) συνδικαλιστικό όργανο του αριστερού (ελληνοκυπριακού) κινήματος. Χαρακτηριστική των θέσεων που προωθούσε η Π.Ε.Ο. ήταν η ανακοίνωση του εκτελεστικού της γραφείου, με την ευκαιρία την ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 15 Αυγούστου 1960, όπου υπογράμμιζε ότι, τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει ο κυπριακός λαός μπορούσαν να λυθούν μόνο με την

⁵¹ Το πρόγραμμα είχε συζητηθεί και καταρχήν εγκριθεί από το προηγούμενο συνέδριο τρία χρόνια προηγουμένως.

⁵² Παρατίθεται από τον Κακουλή, 1990, σελ. 91

⁵³ Αυτόθι σελ. 92

εμπέδωση της ενότητας, της φιλίας και της συνεργασίας όχι μόνο εντός του ελληνικού πληθυσμού αλλά και μεταξύ των Ελλήνων και των Τούρκων⁵⁴. Το αριστερό συνδικαλιστικό και αγροτικό κίνημα εξακολουθούσαν να διατηρούν στις τάξεις τους και Τουρκοκύπριους ενώ παράλληλα συνεργάζονταν στενά με το τουρκοκυπριακό συνδικαλιστικό κίνημα αλλά και με ανθρώπους της αριστερής τουρκοκυπριακής διανόησης. Οι εργάτες της δικονομικής συνεργασίας τέθηκαν στο στόχαστρο των παραστρατιωτικών ομάδων (τουρκοκυπριακών και ελληνοκυπριακών) οι οποίες εξοπλιζονταν και ετοιμάζονταν για την επικείμενη σύγκρουση. Οι Τουρκοκύπριοι δημοσιογράφοι και διακεκριμένοι δικηγόροι εκδότες της εφημερίδας “Τζιουμζχουριέτ” και ένθερμοι υποστηρικτές της ελληνοτουρκικής φιλίας Αϊχάν Χικμέτ και Αχμέτ Γιουρκάν, στις 23 Απριλίου 1962 έπεφταν θύματα της TMT. Τρία χρόνια αργότερα (Απρίλιος 1965) οι συνδικαλιστές και μέλη του Α.Κ.Ε.Λ. Ντερβίς Αλή Καβάζογλου και Κώστας Μισιαούλης έπεφταν επίσης θύματα δολοφονικής ενέδρας της TMT. Στον επικήδειο λόγο που εκφώνησε ο Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. Εζεκίας Παπαϊωάννου είπε και τα πιο κάτω :

Ο Ντερβίς Καβάζογλου και ο Κώστας Μισιαούλης θα παραμείνουν στην αιωνιότητα, σύμβολα της ελληνοτουρκικής φιλίας και συνεργασίας, σύμβολα της ακαταμάχητης θέλησης του κυπριακού λαού να γίνει ο ίδιος, χωρίς ξένες επεμβάσεις, απόλυτος κυρίαρχος και ρυθμιστής της τύχης του με την ενάσκηση του αναφαίρετου δικαιώματος της αυτοδιάθεσης⁵⁵

Πέραν της αριστερής υποκοουλτούρας, η οποία υπήρξε ο κεντρικός πρωταγωνιστής στην προσπάθεια για την οικοδόμηση ενός χώρου συνεργασίας ανάμεσα στις δυο κοινότητες, συνέβαλαν και μεμονωμένες προσπάθειες ανθρώπων που προέρχονταν από το φιλελεύθερο εκσυγχρονιστικό χώρο όπου κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι η πρόοδος του κυπριακού λαού στο σύνολό του ήταν δυνατόν να επιτευχθεί μόνο μέσα από την αρμονική συνεργασία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων (Μαυράτσας, 1997, σελ. 85). Σημαντικότερος εκπρόσωπος του συγκεκριμένου χώρου ήταν ο βιομήχανος Ν. Λανίτης. Ο Λανίτης στη δεκαετία του 1940 υπήρξε ιδρυτής του κόμματος

⁵⁴ Εφημερίδα «Η Χαρσυγή» 16/08/1960, σελ. 1: Η ΠΕΟ θα συνεχίσει τον αγώνα της για τα συμφέροντα των εργαζομένων.

⁵⁵ Εργατικό Βήμα, 15.04. 1965

“Κοινωνική Πρόοδος”, κόμμα το οποίο θεωρούσε, σε μια περίοδο όπου κυριαρχούσε στο χώρο της ελληνοκυπριακής κοινότητας το σύνθημα “ένωσις και μόνο ένωσις”, ως θετική εξέλιξη την ενδεχόμενη παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών στην Κύπρο και την ανάπτυξη στενών σχέσεων συνεργασίας ανάμεσα σε Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους (Λανίτης, 1963 α, σελ. 6). Σε σχέση με τη Συμφωνία Ζυρίχης- Λονδίνου η θέση του Λανίτη ήταν ότι ήταν τόσο καλή όσο καλοί ήταν οι άνθρωποι που θα την εφάρμοζαν. Ο Λανίτης διατυπώνει μια πρόταση αρκετά ρηξικέλευθη για την εποχή του:

Βασικά θα έπρεπε να είμαστε μια χώρα και ένας λαός. Οι Τούρκοι είναι πάνω απ’ όλα Κύπριοι και το ίδιο ισχύει και για τους Έλληνες. Υπάρχει, ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους της Κύπρου, μια εκτεταμένη ομοιογένεια σε ότι αφορά στον τρόπο ζωής και στην κοινωνική συμπεριφορά παρά τις γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές τους. Θα πρέπει επίσης να θυμόμαστε ότι είμαστε μόνοι μας στον κόσμο. Κανένας άλλος πέραν από τον εαυτό μας δεν μπορεί να μας βοηθήσει. Μέχρι να επιτευχθεί η ενότητα αυτή, η ελληνική πλευρά θα πρέπει να είναι μεγαλόψυχη και θα πρέπει να δίνει περισσότερα από όσα παίρνει. Αυτός είναι βασικός κανόνας για κάποιον που βρίσκεται σε υπεύθυνη θέση. Η ανοχή είναι ακόμη μια αναγκαία φάση της υπευθυνότητας. Όταν η τουρκική πλευρά προκαλεί την ελληνική πλευρά αυτή δεν πρέπει να ανταποδίδει – για το δικό της καλό. Ο συστηματικός σεβασμός στις συνταγματικές υποχρεώσεις είναι ακόμη μια – πολλές φορές πικρή – αναγκαιότητα. Εμείς οι Έλληνες πρέπει να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη των Τούρκων.

Οι θέσεις του Λανίτη διαγράφουν ένα φιλελεύθερο κυπριωτισμό που, σύμφωνα με τον Περισιτιάνη (1995, σελ. 128), εκφράζουν μια μερίδα της ελληνοκυπριακής ελίτ αποτελούμενης από επιχειρηματίες, επαγγελματίες και ανώτερα κυβερνητικά στελέχη. Ο Περισιτιάνης σημειώνει ότι επρόκειτο για μια ομάδα ανθρώπων που χαρακτηρίζονταν από την εγκατάλειψη της εθνικιστικής ρητορικής και την έμφασή της σε μια πραγματιστική, πρακτική αντιμετώπιση των προβλημάτων, στη σημασία της πολιτικής σταθερότητας και στην αποδοχή της ανάγκης συνύπαρξης με τους Τουρκοκύπριους. Σε αντίθεση με τη διεθνιστική, αντι-εθνικιστική ιδεολογία πάνω στην οποία θεμελιώθηκε τη δεκαετία του 1920 ο κυπριώτικος λόγος του Κ.Κ.Κ., μια ιδεολογία που συντηρούσε η αριστερή υπο-κουλτούρα, ο φιλελεύθερος κυπριωτισμός παρέπεμπε σε αυτό που ο Habermas ονομάζει «συνταγματικό πατριωτισμό», σε ένα μετα-εθνικό συνταγματικό πατριωτισμό που βασίζεται πάνω σε κοινές αρχές δικαιοσύνης και δημοκρατίας (Κιζιλγιουρέκ, 1999, σελ. 146). Ο φιλελεύθερος

κυπριωτισμός, χωρίς να αρνείται την εθνική ιδιαιτερότητα των δύο κοινοτήτων προβάλλει μια άλλη εκδοχή της εθνικής ταυτότητας, θεμελιωμένης στην κυπριακή ομοιογένεια που χαρακτηρίζει όλους τους κατοίκους του νησιού αλλά και στο σεβασμό της συνταγματικής τάξης.

Μια πρώτη σύνοψη: Θέσεις / τόποι εθνικής ταυτότητας (Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων) μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας

Η συμφωνία Ζυρίχης/Λονδίνου δημιούργησε νέα δεδομένα στο εσωτερικό της κυπριακής κοινωνίας. Στο βαθμό που η ταυτότητα αποτελεί ένα τρόπο νοηματοδότησης του κόσμου προσφέροντας στους κοινωνικούς δράστες μια αίσθηση σταθερότητας (Duveen, 2001, σελ. 264), η ανάγκη νοηματοδότησης της πολιτειακής μεταβολής, η οποία ανέτρεπε την εθνικιστικά προγράμματα και παραβίαζε τις κυρίαρχες εθνοκεντρικές αναπαραστάσεις στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων, πρόβαλλε ως άμεση και επιτακτική. Η νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία ήταν ένα ανοίκειο και ξένο κοινωνικό αντικείμενο το οποίο οι δύο κοινότητες θα έπρεπε να χειριστούν συμβολικά προκειμένου να το κατανοήσουν. Η προσπάθεια, στο επίπεδο της σκεπτόμενης κοινωνίας, μετασχηματισμού και επανανοηματοδότησης του νέου κοινωνικού αντικειμένου, τροφοδοτείται, ελέγχεται και ρυθμίζεται από το δημόσιο διάλογο και αντιπαράθεση στο επίπεδο των επιτηδευματιών της ταυτότητας. Στις δικές τους τοποθετήσεις αναφορικά με το νέο πολιτειακό καθεστώς αποκρυσταλλώνονται διαφορετικές θέσεις/ τόποι ταυτότητας. Οι δύο κοινότητες διατηρούν δύο διακριτά πεδία σημανόντων συμβόλων. Και τα δύο αυτά πεδία θεμελιώνονται σε δύο, μεταξύ τους συγκρουσιακές, εθνικιστικές ιδεολογίες. Το όλο κοινωνιοψυχολογικό περιβάλλον ευνοούσε την επικράτηση των κυρίαρχων αλυτρωτικών (ελληνοκεντρισμός και τουρκοκεντρισμός) λόγω συγκροτημένων στη βάση μιας απόλυτα πολιτισμικής εκδοχής του έθνους. Οι εκατέρωθεν αλυτρωτικοί λόγοι ήταν λόγοι “ουσιοκρατικοί” καθώς επέμεναν στην αναζήτηση των ριζών της ταυτότητας, στην «εθνική παράδοση» και τον «εθνικό πολιτισμό» (Geertz, 2003, σελ. 241) και υποστήριζαν αντίστοιχα έντονα ελληνοκεντρικές και έντονα τουρκοκεντρικές εθνικές ταυτότητες. Στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας συγκροτείται ένα έντονο συγκρουσιακό πεδίο. Πρωταγωνιστές σε αυτό είναι η

εθνικόφρονα παράταξη, που προσλαμβάνει την Κυπριακή Δημοκρατία ως απειλή για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου και πιέζει για την άμεση και μονομερή αποδέσμευση της ελληνοκυπριακής κοινότητας από αυτή και η μακαριακή παράταξη που είναι πιο μετριοπαθής, σε ότι αφορά στον τρόπο διαπραγμάτευσης και επιδίωξης των στόχων της και ευνοεί την σταδιακή τους υλοποίηση.

Στο εσωτερικό της τουρκοκυπριακής κοινότητας το νέο πολιτειακό καθεστώς προσλαμβάνεται αντίστοιχα ως απειλή για την εθνική ταυτότητα των Τούρκων του νησιού.

Η διαλεκτική της μισαλλοδοξίας, καρπός των κυρίαρχων εθνικιστικών προγραμμάτων εντός των δύο κοινοτήτων, η εκατέρωθεν έλλειψη εμπιστοσύνης και η προβολή αντίστασης σε μια προσλαμβανόμενη απειλή της εθνικής ταυτότητας, σε απόλυτο συντονισμό με την διαιρετική πολιτειακή δομή του νέου κράτους, καθιστούσαν ιδιαίτερα δύσκολο το έργο συγκρότησης ενός κοινού (δικοινοτικού) πεδίου σημαινόντων συμβόλων που να δίνει αξία και νόημα στις δραστηριότητες του κράτους και κατ' επέκταση στην κοινή ζωή των πολιτών του. Στο περιθώριο της διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας αναπτύχθηκε ένας μειονοτικός, λιγότερο ουσιοκρατικός και περισσότερο πραγματιστικός και κυπροκεντρικός λόγος. Ο λόγος διέθετε αυτό που ο Geertz (Geertz, ό.π. σελ. 239) περιγράφει ως «εποχοκρατικό χαρακτήρα», καθώς, επιχειρώντας να προωθήσει την απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία του νέου κράτους συνεργασία ανάμεσα στις δύο κοινότητες, ήταν περισσότερο συνδεδεμένος με αυτό που εκλαμβάνονταν ως γενική κατεύθυνση και γενικό νόημα της ιστορίας της εποχής. Σε αντίθεση με τις κυρίαρχες εθνοκρατικές/ ουσιοκρατικές θέσεις για τις οποίες «ο γεωγραφικός χώρος δεν έχει αξία για την κάλυψη πρακτικών αναγκών ή έστω για συναισθηματική ταύτιση [αλλά μόνο έχει αξία ως] μέσον εξασφάλισης του “έθνους”» (Κιλζίγιουρέκ 1999, σελ. 134) οι μειονοτικές, κυπροκεντρικές, θέσεις επιχειρούσαν να λειτουργήσουν προς την κατεύθυνση της εμπέδωσης της ειρήνης και της κοινής προόδου όλων των κατοίκων του νησιού. Με δεδομένη ωστόσο την έντονη διακοινοτική σύγκρουση, δεν μπορούσαν να βρουν παρά ελάχιστη απήχηση στο εσωτερικό των δύο κοινοτήτων.

6.3. “Η πρώτη διχοτόμηση”

Αναμφισβήτητα ο όρος «απρόθυμη δημοκρατία», τον οποίο χρησιμοποιεί ο Κιτρομηλίδης (Κιτρομηλίδης, 1984, σελ. 460) προκειμένου να περιγράψει τη νεοσύστατη Κυπριακή Δημοκρατία, αντανακλά πλήρως την απροθυμία των Κυπρίων να μετατραπούν σε πολίτες ενός κράτους που ποτέ σε θέλησαν να έχουν. Το έντονα συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ των δύο κοινοτήτων δεν επέτρεψε στις μετριοπαθείς μειονότητες που δρούσαν στο εσωτερικό τους να μετασχηματιστούν σε μαζικά κινήματα. Αντίθετα, κάθε φωνή που υποστήριζε την οικοδόμηση της συνεργασίας ανάμεσα στις δύο κοινότητες χαρακτηριζόμενη ως “αντεθνική” και “προδοτική” υποχρεωνόταν σε περιθωριοποίηση. Η επίκληση “επιθετικών” ενεργειών και δηλώσεων προερχομένων από την “άλλη κοινότητα” οδηγούσε σε ακόμη μεγαλύτερη πόλωση. Ταυτόχρονα η έλλειψη εμπεδωμένης δημοκρατικής κουλτούρας και η σχετική αδυναμία των κρατικών θεσμών να λειτουργήσουν αποτελεσματικά παρείχε ελεύθερο το πεδίο για την ανάπτυξη/διατήρηση παραστρατιωτικών εθνικιστικών ομάδων εκατέρωθεν (ΑΚΡΙΤΑΣ /TMT⁵⁶).

Η πρωτοβουλία του Προέδρου Μακαρίου να προτείνει αναθεώρηση του Συντάγματος, πρωτοβουλία που χαιρέτιστηκε από όλες τις επαγγελματικές οργανώσεις, σωματεία και κοινωνικές ομάδες εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας και σχεδόν όλες τις ελληνοκυπριακές εφημερίδες (Δρουσιώτης, 2005, σελ. 64), οδήγησε σε κορύφωση της έντασης στο επίπεδο των ηγεσιών των δύο κοινοτήτων και οδήγησε σε ανοιχτή σύγκρουση τις παραστρατιωτικές ομάδες. Το Δεκέμβριο του 1963 σημειώνονται οι πρώτες διακοινοτικές συγκρούσεις στην Λευκωσία και επεκτείνονται σταδιακά σε άλλες περιοχές του νησιού με σχεδόν φυσικό επακόλουθο την εθνικιστική έξαρση εντός και των δύο κοινοτήτων. Οι στόχοι από τη μια της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα και από την άλλη της

⁵⁶ Η TMT λειτουργούσε ήδη από τη δεκαετία του 1950 χωρίς να διακρίνει ουσιαστικά ποτέ τη δράση της. Το 1961 ιδρύθηκε ελληνοκυπριακή παραστρατιωτική δύναμη με επικεφαλής τον τότε ισχυρό άντρα της κυβέρνησης και πολεμιστή της Ε.Ο.Κ.Α. Πολύκαρπο Γιωρκάτζη (Υπουργός Εσωτερικών). Η οργάνωση καταγράφεται με το όνομα ‘Ακρίτας’ λόγω του ψευδώνυμου που επέλεξε να χρησιμοποιήσει ο αρχηγός της (Δρουσιώτης, 2005, σελ. 118, Κρανιδιώτης, 1985, σελ. 34).

διχοτόμησης προβάλλονται ως άμεσοι και επιτακτικοί. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αναλαμβάνουν διπλωματική δράση ούτως ώστε να αποτρέψουν μια ελληνοτουρκική σύγκρουση στο νησί. Οι προτάσεις λύσης που προτείνονται αναφέρονται σε ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με την παραχώρηση μιας στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία και παράλληλα εκτεταμένα μειονοτικά δικαιώματα στους Τουρκοκύπριους. Ο πρόεδρος Μακάριος αρνείται ακόμη και να συζητήσει μια τέτοια πρόταση ερχόμενος σε σύγκρουση με την ελληνική κυβέρνηση και τον πρωθυπουργό Παπανδρέου που δείχνουν διάθεση να τη συζητήσουν. Οι σχέσεις της κυβέρνησης Μακαρίου με την ελληνική κυβέρνηση οξύνονται ακόμη περισσότερο τον Αύγουστο του 1964. Ο Κυπριακός Στρατός⁵⁷ αναλαμβάνει δράση με πρωτοβουλία του Στρατηγού Γρίβα⁵⁸ και τη συγκατάθεση του προέδρου Μακαρίου στην περιοχή Τηλλυρίας, χωρίς προηγουμένως να ενημερωθεί η ελληνική κυβέρνηση. Στόχος της επιχείρησης ήταν η κατάληψη του μόνου τουρκοκυπριακού θύλακα με πρόσβαση στη θάλασσα. Η τουρκική αεροπορία βομβαρδίζει τις θέσεις του Κυπριακού Στρατού ενώ η ελληνική κυβέρνηση δε δίνει τη συγκατάθεσή της για την εμπλοκή ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων. Οι στρατιωτικές συγκρούσεις σταματούν μετά από πολιτική παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών.

Μέσα στους εννέα μήνες που μεσολάβησαν ανάμεσα στο Δεκέμβριο του 1963 και τον Αύγουστο του 1964 ολοκληρώνεται η “πρώτη διχοτόμηση” (Δρουσιώτης, 2005) του νησιού με την πλήρη κατάρρευση της Συμφωνίας Ζυρίχης- Λονδίνου και την αποχώρηση της τουρκοκυπριακής ηγεσίας από τα πολιτειακά θεσμικά όργανα. Ο αντιπρόεδρος Κουτσιούκ ανακοίνωσε ότι ήταν “πρόεδρος του Τουρκοκυπριακού Κράτους” και οι Τουρκοκύπριοι βουλευτές σχημάτισαν ξεχωριστή Βουλή. Την ίδια περίοδο, κατόπιν πίεσης της TMT την οποία ενίσχυε ο φόβος που προκαλούσε η δράση ελληνοκυπριακών παραστρατιωτικών ομάδων, ο τουρκοκυπριακός πληθυσμός που μέχρι τότε ήταν διασκορπισμένος σε όλη την Κύπρο, μετακινήθηκε στους τουρκοκυπριακούς τομείς των πόλεων καθώς και σε

⁵⁷ Που φυσικά ήταν επανδρωμένος μόνο από Ελληνοκύπριους.

⁵⁸ Ο Γρίβας είχε επιστρέψει στην Κύπρο τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου προκειμένου να αναλάβει την ηγεσία της Ανώτερης Στρατιωτικής Διοίκησης Κύπρου. Η ελληνική κυβέρνηση είχε επιτρέψει την επιστροφή του Γρίβα με την πρόθεση να ασκήσει πίεση στο Μακάριο να αποδεχτεί τους δικούς της χειρισμούς σχετικά με την αναζήτηση λύσης.

συμπλέγματα κοινοτήτων με αμιγή τουρκοκυπριακό πληθυσμό. Συνολικά μετακινήθηκαν 25,000 άνθρωποι (20% του συνολικού τουρκοκυπριακού πληθυσμού) και το 50% των Τουρκοκυπρίων εγκλωβίστηκε στο 4.86% του κυπριακού εδάφους.

Η Τ.Μ.Τ. προσπάθησε να απομονώσει τους Τουρκοκυπρίους επιβάλλοντας τη διακοπή των δεσμών τους με τους Ελληνοκύπριους. Από την άλλη, η κυπριακή κυβέρνηση επιχείρησε να “εξαναγκάσει” τους Τουρκοκύπριους σε συνθηκολόγηση δια της απομόνωσης συσπειρώνοντάς τους έτσι όλο και περισσότερο γύρω από την εθνικιστική τους ηγεσία και το αίτημα της διχοτόμησης.

6.4. Ενδοϊδεολογικά διλήμματα και αντιπαραθέσεις

6.4.1. “Μακαριακοί” Vs “γριβικοί”: πολιτικό / ιστορικό πλαίσιο

Η κορύφωση της έντασης στην Κύπρο και το ενδεχόμενο αυτή να οδηγήσει σε μια ελληνοτουρκική σύρραξη οδήγησε σε ενεργότερη εμπλοκή των Η.Π.Α. και του ΝΑΤΟ στις διαδικασίες ειρηνικής διευθέτησης του προβλήματος. Ο παλαίμαχος Αμερικανός διπλωμάτης Din Acheson αναλαμβάνει, ως ειδικός αντιπρόσωπος του Αμερικανού προέδρου, να συμβάλει στο έργο του ειδικού μεσολαβητή για το κυπριακό που είχαν διορίσει τα Ηνωμένα Έθνη. Οι προτάσεις του Acheson προσανατολίζονταν σε μια λύση που προνοούσε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα με αντάλλαγμα την παραχώρηση στην Τουρκία της χερσονήσου της Καρπασίας για την εγκατάσταση στρατιωτικής βάσης. Οι προτάσεις Acheson προνοούσαν επιπρόσθετα τη δημιουργία δύο ή τριών καντονίων τα οποία θα αποτελούσαν ξεχωριστές γεωγραφικές περιοχές και όπου, μετά από μετακίνηση πληθυσμού η πλειοψηφία των κατοίκων θα ήταν Τουρκοκύπριοι (Κρανιδιώτης, 1985, σελ. 213-215). Η ελληνική κυβέρνηση παρά τις αρχικές της επιφυλάξεις δείχνει διάθεση να συζητήσει τις προτάσεις του Αμερικανού διπλωμάτη σε αντίθεση με το Μακάριο ο οποίος τις απορρίπτει κατηγορηματικά. Η ελληνική κυβέρνηση προσπαθεί να μεταπειεί το Μακάριο (Markides, 1977, σελ. 129), ωστόσο αυτός απολαμβάνοντας τη συμπαράσταση σχεδόν όλων των πολιτικών δυνάμεων στην ελληνοκυπριακή κοινότητα αλλά

και την υποστήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελληνοκυπρίων παραμένει σταθερός στις θέσεις του. Απορρίπτει τις προτάσεις καταγγέλλοντας ότι αυτές επιχειρούν να επιβάλουν στο νησί το καθεστώς της διπλής ένωσης ενώ η δική του επιδίωξη ήταν η άμεση και “ανόθευτη ένωση”. Ο Μακάριος αντιλαμβάνεται ότι εντός των πλαισίων του ΝΑΤΟ δεν ήταν δυνατόν να βρεθεί μια διευθέτηση που να μην περιλαμβάνει παραχωρήσεις προς την Τουρκία. Για το λόγο αυτό επιχειρεί να κρατήσει το κυπριακό αποκλειστικά στην ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών προβάλλοντας το αίτημα παραχώρησης στο νησί “αδέσμευτης ανεξαρτησίας” (που θα περιλάμβανε και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης / ένωσης). Παράλληλα στρέφεται προς τη Σοβιετική Ένωση ώστε να εξασφαλίσει στρατιωτικό υλικό για τις ανάγκες του νεοσύστατου “Κυπριακού Στρατού”. Οι πρωτοβουλίες αυτές του Μακαρίου οδηγούν τις σχέσεις του με την ελληνική κυβέρνηση σε μερική ρήξη. Η σύγκρουση στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας ανάμεσα στην εθνικόφρονα “γριβική” (ενωτική) παράταξη και τη “μακαριακή” παράταξη μεταφέρει, σε μεγάλο βαθμό την ένταση της συγκεκριμένης ρήξης, στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας.

6.4.2. Η αντιπαραβολή των θέσεων

Οι θέσεις της “ενωτικής παράταξης”

Η “ενωτική παράταξη”, γύρω από την οποία είχαν συγκεντρωθεί ένας αριθμός αγωνιστών της Ε.Ο.Κ.Α., ορισμένοι παραδοσιακοί διανοούμενοι –θεολόγοι, φιλόλογοι, δικηγόροι που είχαν σπουδάσει στην Ελλάδα, κάποιοι επαγγελματίες και επιχειρηματίες και τα μέλη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Κύπρου (Markides, 1977, σελ. 87), κατηγορούσε άμεσα τον Μακάριο ότι είχε απομακρυνθεί από το στόχο της ένωσης επιδιώκοντας, σε συνεργασία με τους “εχθρούς του έθνους” κομμουνιστές, να ισχυροποιήσει την Κυπριακή Δημοκρατία και να “ανθελληνίσει” το νησί:

...ο απεμπολήσας την Ένωσιν εγένετο ο ανώτατος άρχων της Κύπρου δια να δηλώσει εις την εφημερίδα ‘Κορίερε Ντε Λα Σέρρα’ του Μιλάνου «Τόσων οι Έλληνες όσοι και οι Τούρκοι Κύπριοι οφείλουν να διαμορφώσουν Κυπριακήν

συνείδησιν και να θεωρούν την Κύπρον ως κοινήν πατρίδα των. Η Ένωσις αποκλείεται»⁵⁹

Ό,τι δεν κατόρθωσεν οχτώ αιώνων ξενική δουλεία, ό,τι δεν κατόρθωσεν η Ενετοκρατία, η Τουρκοκρατία, η Αγγλοκρατία, κινδύνευσε να κατορθώσει η κατηραμένη πενταετής Ζυριχική περίοδος: την ψυχική αποδύνδεσιν Ελλάδος-Κύπρου. Ο Μακάριος θα είναι πάντοτε υπόδικος εις τας δέλτους της Δικαιοσύνης του Έθνους ως ο άνθρωπος ο οποίος αντί να συντομεύση τον δρόμον προς την ένωσιν τον εδυσχέρανεν. Του εμπιστεύθη ο Κυπριακός λαός την ηγεσία του πολιτικού εθνικού αγώνος δια την Ένωσιν και αυτός εδημιούργησεν εθνικόν ευνουχισμόν εις μέγα ποσοστόν του λαού μας. Υπέγραψε την Ζυρίχη και ανεπύχθη η αναξαρτησιακή συνείδησις.⁶⁰

Η “ενωτική παράταξη”, προβάλλοντας επίμονα τις θέσεις της ότι η Κυπριακή Δημοκρατία λειτουργούσε προς την κατεύθυνση του αφελληνισμού της Κύπρου υποστήριζε την άμεση και μονομερή εγκατάλειψη της Συμφωνίας Εγκαθίδρυσης, διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας και ταυτόχρονη κήρυξη της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα. Για την πολιτική ηγεσία της εθνικόφρονος παράταξης «αιδήθεν προσπαθείται του Μακαρίου για την τροποποίηση του Συντάγματος», αποτελούσαν «αγώνα δια την θεμελίωση επί στερεωτέρων βάσεων του ανθελληνικού τούτου καθεστώτος» (δηλώσεις Δέρβη στην εφημερίδα “Ελευθερία”, αμέσως μετά την κατάθεση της πρότασης για την αναθεώρηση του Συντάγματος, αναφέρεται στο Δρουσιώτης, 2005, σελ. 65) .

Για την “ενωτική παράταξη”, η Κυπριακή Δημοκρατία ήταν «το πλέον αλλοπρόσαλλον και εξωφρενικόν τερατώδες καθεστώς, μουσειακού ενδιαφέροντος», προϊόν συμφωνιών που δε δέσμευαν πλέον τους Ελληνοκυπρίους καθώς επιβλήθηκαν «βιαιώς επί του λαού» και «όλως αναρμοδίως υπεγράφησαν», ενώ αποδείχθηκαν «ανεφάρμοστοι εν τη πράξει και το κυριώτερον διότι ο Χάρτης δεν αναγνωρίζει ως δεσμευτικός τας συγκρουόμενας προς αυτόν συμβάσεις⁶¹». Η υπογραφή της Συμφωνίας με την οποία «αιώνων πόθοι, αιώνων εθνικοί καημοί, του Γένους το μέγα όνειρον και του Ελληνισμού το δίκαιον, ελαφρά την καρδιαν απεμπολίσθησαν»⁶² υπήρξε αισχρή προδοσία και μυσάρα πράξη που βάραινε αποκλειστικά και μόνο τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο. Σύμφωνα με τους ακραίους εθνικόφρονες, ακόμη κι

⁵⁹ Αυτόθι

⁶⁰ ‘Το Άκρον Άωτον της Απάτης’, Εφημερίδα ‘Εθνική’, 24/1/1965 σελ. 1.

⁶¹ ‘Η Κατάρα των Συμφωνιών’, Εφημερίδα ‘Εθνική’, 10/1/1965, σελ.1.

⁶² ‘Αποφράς Ημέρα’, Εφημερίδα ‘Εθνική’, 21/2/ 1965, σελ. 1

όταν ο Μακάριος ισχυριζόταν ότι μόνος του στόχος ήταν η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ψευδόταν και προσπαθούσε να ρίξει στάχτη στα μάτια του λαού:

Ο Μακάριος παρ' όλα όσα μπορεί να λέγει σήμερα, εις την πραγματικότητα δεν θέλει την ένωση. Εάν δεν συνέβαινε τούτο, θα συσπειρούντο περί αυτόν όλοι οι σεσημασμένοι ανθενωτικοί και θα εμόχθουν οι κομμουνιστάι να παρουσιάζουν, ότι μόνο εις αυτόν τρέφει εμπιστοσύνην ο λαός, ενώ την ελληνική κυβέρνησιν καλύπτουν με προπηλακισμούς, συκοφαντίας και ύβρεις;⁶³

Για την εθνικόφρονα παράταξη, το κυπριακό αποτελούσε υπόθεση εθνική και ως εκ τούτου την ευθύνη διαχείρισης του έπρεπε να έχει πρωτίστως η ελληνική κυβέρνηση. Ο Μακάριος ελεγχόταν από ανθενωτικά στοιχεία και παρασυρόταν από την προσωπική του ματαιοδοξία και ως εκ τούτου θα έπρεπε να παραμεριστεί. Η ένωση θα έπρεπε να επιδιωχθεί άμεσα και όχι κατ' ανάγκη αποκλειστικά και μόνο με πολιτικά μέσα:

Εις τας κρίσιμους αυτάς δια το Έθνος στιγμάς, η Ελληνική Κυβέρνησις, εντολοδόχος ολοκλήρου του Ελληνικού Έθνους, αντιληφθείσα το καλογηρικός παιχνίδιον θα προχωρήσῃ εις την οδόν της εθνικής τιμής και της ολοκληρώσεως των εθνικών πόθων, αναλαμβάνουσα τα ηνία του Κυπριακού. Από της θέσεως ισχύος, εις ην εθρίσκεται, θα συζητήσῃ εντός των πλαισίων του ΟΗΕ μετά των Τούρκων την μόνην δυνατήν, δικαίαν και μόνιμον λύσιν του Κυπριακού: την Ένωσιν, άνευ εδαφικών ανταλλαγμάτων ή αναβλητικών αφέσεων⁶⁴.

Το θέμα της Κύπρου επαναλαμβάνουμε θα πρέπει να αναλάβει μόνη της η Εθνική Κυβέρνηση. Με μόνο οδηγό και συμπαραστάτη του εθνικόν συμφέρον. Πρέπει όμως να προχωρήσῃ στη μόνη λύση, την Ένωση χωρίς χρονοτριβή. Να αναγκάσει ακόμη, με τις κατάλληλες ενέργειες πολιτικές ή άλλες, τα γεγονότα τα συντρέξουν προς το ποθούμενο τέρμα.⁶⁵

Οι θέσεις της “μακαριακής παράταξης”

Ο ίδιος ο Μακάριος, και το συμπολιτευόμενο Α.Κ.Ε.Λ. διαδηλώνοντας υπέρ της αυτοδιάθεσης και της “ανόθευτης ένωσης”, δηλώνουν την αφοσίωσή τους στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και παράλληλα την αντίθεσή τους στις νατοϊκές προτάσεις.

⁶³ Ιωαννίδης, Πολ. Έπιταγή, Εφημερίδα Έθνική, 16/5/1965, σελ.1

⁶⁴ Άνοιχτά Χαρτιά, Εφημερίδα Έθνική, 16 / 5/1965, σελ.1

⁶⁵ Περισσότερον Αποφασιστικοί, Εφημερίδα Έθνική, 15/5/1965, σελ. 1

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα ομιλίας του Ε. Παπαϊωάννου, Γενικού Γραμματέα του Α.Κ.Ε.Λ. σε συγκέντρωση του κόμματος στη Λευκωσία στις 4/ 10/ 1964⁶⁶:

Ο πρόεδρος Μακάριος, η κυβέρνηση, το Α.Κ.Ε.Λ. και κάθε Κύπριος που επιμένει στην ανόθευτη ένωση [...] να σηκώσουμε ψηλά, πανόψηλα το λάβαρο της παλλαϊκής, πανεθνικής ενότητας και πάλης [...] ίσαμε την πλήρη ανεξαρτησία που θα επιτρέψει στον κυπριακό λαό να ενασκήσει το αναφαίρετο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και να πραγματοποιήσει την ανόθευτη ένωση.

(Αναφορά στο Δίγκλης, 2005, σελ. 144)

Το Πολιτικό Γραφείο του Α.Κ.Ε.Λ. στις 12 Δεκεμβρίου 1964 θεσμικά επικυρώνει τις θέσεις του Γενικού του Γραμματέα διακηρύττοντας ότι απαραίσάλευτη γραμμή του κόμματος είναι και παραμένει,

...η πολιτική της αδέσμευτης ανεξαρτησίας, αυτοδιάθεσης, που θα επιτρέψει στον κυπριακό λαό να πραγματοποιήσει τον προαιώνιο πόθο του, την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

(Αναφορά στο Δίγκλης, 2005, σελ. 144)

Σύμφωνα με τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, η μόνη αποδεκτή λύση για τον ελληνικό κυπριακό λαό είναι η ανόθευτη ένωση:

Δεν θα δεχθώμεν λύσιν του εθνικού ζητήματος μας εντός των πλαισίων, τα οποία διαγράφουν πολιτικά ή στρατιωτικά συμφέροντας άλλων χωρών, αλλά μόνον λύσιν εντός των πλαισίων, τα οποία δημοκρατικώς υπαγορεύει η θέλησις της συντριπτικής πλειοψηφίας του Κυπριακού Ελληνισμού⁶⁷.

Το Α.Κ.Ε.Λ. ενώ επιχειρεί να διατηρεί γέφυρες επικοινωνίας με την τουρκοκυπριακή κοινότητα ταυτόχρονα παραμένει προσκολλημένο σε μια εθνοκεντρική ελληνίζουσα αναπαράσταση της Κύπρου και του λαού της. Στον επικήδειο λόγο των δολοφονηθέντων από την ΤΜΤ αριστερών συνδικαλιστών μελών της Π.Ε.Ο., Ντερβίς Καβάζογλου και Κώστα Μισιαούλη ο Γ.Γ. του κόμματος τόνιζε και τα πιο κάτω:

Ο Ντερβίς Καβάζογλου και ο Κώστας Μισιαούλης θα παραμείνουν στην αιωνιότητα, σύμβολα της ελληνοτουρκικής φιλίας και συνεργασίας, σύμβολα της ακαταμάχητης θέλησης του κυπριακού λαού να γίνει ο ίδιος, χωρίς ξένες επεμβάσεις, απόλυτος κυρίαρχος και ρυθμιστής της τύχης του με την ενάσκηση του αναφαίρετου δικαιώματος της αυτοδιάθεσης.⁶⁸

⁶⁶ Δες εφημερίδα Χαραυγή, 5/10/1964

⁶⁷ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου επί της εορτής της Κοιμήσεως της Θεοτόκου εις την Μονήν Χρυσορροιατίσσης. *Άλντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' Τόμος Η'*, σελ. 130.

⁶⁸ Εφημερίδα 'Εργατικό Βήμα' 15/4/1965

Ο Γ.Γ. του Α.Κ.Ε.Λ. προβάλλοντας ως θέληση του “κυπριακού λαού” το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης ταυτίζει τον κυπριακό λαό με την ελληνοκυπριακή και μόνο κοινότητα αποσιωπώντας ότι «ο αγώνας του Καβάζογλου ήταν για την εδραίωση της ανεξαρτησίας και όχι για την ένωση της Κύπρου» (Κακουλλής, 1990, σελ. 142).

Ο πρόεδρος Μακάριος με τεράστια αιπήχηση στις λαϊκές μάζες κινείται στο ίδιο μήκος κύματος. Για τον Μακάριο, η Κύπρος είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ελληνισμού. Είναι “γη ελληνική από την αρχή της ιστορίας της”⁶⁹ και παρά το γεγονός ότι τα εδάφη της πάτησαν πολλοί κατακτητές «παραμένει Ελληνική και δια την Ελλάδα σήμερα αγωνίζεται»⁷⁰. Η ψυχή της Κύπρου, σύμφωνα με το Μακάριο, ήταν και παραμένει ελληνική:

Από τριών χιλιάδων ετών η ψυχή της Κύπρου είναι τμήμα γνήσιον της μεγάλης Ελληνικής ψυχής, η οποία σήμερα με πάθος κραδαίνεται και πάλι αναμένουσα την μεγάλην ώραν της εθνικής δικαιώσεως⁷¹

Η Κύπρος, αναπόσπαστο κομμάτι του αρχαίου ελληνικού κόσμου, ακρίτας του σύγχρονου ελληνισμού, ακτινοβολεί το φως της σύζευξης της ελληνικού και του χριστιανικού πνεύματος,⁷² βρίσκεται στην πρωτοπορία των αγώνων του Έθνους.⁷³ Σε αντίθεση με την “ενωτική παράταξη” που ήθελε τη διαχείριση του αγώνα της Κύπρου να την έχει πρωτίστως η “εθνική κυβέρνηση”, ο πρόεδρος Μακάριος αλλά και το συμπολιτευόμενο Α.Κ.Ε.Λ. υποστήριζαν ότι αυτή θα έπρεπε να μείνει στα χέρια του ενωμένου “ελληνικού κυπριακού λαού”, του

⁶⁹ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εις Κυρήνειαν, κατά την επίσκεψή του εις Κοινωφελή Ιδρύματα, 10/1/1965. *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Η' (1997)* σελ. 39.

⁷⁰ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου κατά την επίσκεψιν του εις την κωμόπολιν της Μόρφου, 10/1/1965. *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Η' (1997)*, σελ. 44

⁷¹ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου κατά την επίσκεψίν του εις στρατόπεδα της Εθνικής Φρουράς, 1/3/1956/. *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', Τόμος Η' (1997)*, σελ. 49.

⁷² Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εις το Δημοτικόν Μέγαρον Θεσσαλονίκης κατά την τελετήν της απονομής του χρυσού μεταλλίου της πόλεως και της ανακηρύξεως του εις επίτιμον δημότην Θεσσαλονίκης, 11/5/1965. *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', Τόμος Η' (1997)*, σελ. 104.

⁷³ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εις το Δημοτικόν Μέγαρον Θεσσαλονίκης κατά την τελετήν της απονομής του χρυσού μεταλλίου της πόλεως και της ανακηρύξεως του εις επίτιμον δημότην Θεσσαλονίκης, 11/5/1965. *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ', Τόμος Η' (1997)*, σελ. 104.

οποίου «το αγωνιστικό πνεῦμα και η προσήλωση προς το σκοπό του αγώνος» αποτελούσαν τα «εχέγγυα της τελικής νίκης»⁷⁴

Με την πυξίδα της ελπίδας ας συνεχίσει ο Ελληνικός Κυπριακός λαός την εθνική πορεία του. Με την ανανεωμένη πίστιν εις τα ιδεώδη, δια τα οποία σήμερα αγωνίζεται, ας υποδεχθή τα νέον έτος. Μετά θάρρους και ασιποδοξίας ας ατενίση προς το μέλλον. [...]

Ουδείς ίσως λαός του κόσμου, αριθμητικώς τόσο μικρός και στρατιωτικώς τόσο ανίσχυρος, θα είχε την τόλμην και την δύναμιν να αντιταχθή εις την θέλησιν των μεγάλων και να αντισταθῇ εις τας πιέσεις των ισχυρών. Ητλήσαμεν αυτήν την δύναμιν από την Ελληνικήν ψυχήν μας. Και είναι απόφασίς μας σταθερά και αμετάκλητος να συνεχίσωμεν ανθιστάμενοι, αμυνόμενοι και αγωνιζόμενοι δια τα ιδεώδη της ελευθερίας και της αυτοδιαθέσεως, δια της οποίας θα πραγματοποιηθούν οι εθνικοί πόθοι και τα όνειρα των Πανελλήνων, η ένωσις της Κύπρου με την μεγάλην πατρίδα, την Ελλάδα.⁷⁵

Για τον πρόεδρο Μακάριο η επιλογή της ανεξαρτησίας δεν αποτελούσε και ποτέ δεν αποτέλεσε το τέρμα των αγώνων του κυπριακού ελληνισμού παρά μόνο απαραίτητο ελιγμό στην πορεία ενός αγώνα που παρέμενε απόλυτα προσανατολισμένος προς την ένωση:

Οι Κύπριοι ουδέποτε απέβλεψαμεν να αποτελέσωμεν χωριστήν οντότητα, ανεξάρτητον του υπολοίπου εθνικού κορμού. Εάν αντίδοι περιστάσεις επέβαλον χωριστήν οντότητα, ανεξάρτητον του υπολοίπου εθνικού κορμού. Εάν αντίδοι περιστάσεις επέβαλον τούτο προσωρινώς, δεν απελέεσεν όμως ούτε την επιθυμίαν ούτε τον σκοπόν μας. Ο σκοπός μας υπήρξε πάντοτε σταθερός και αναλλοίωτος. Η πορεία είχεν ελιγμούς, επιβεβλημένους και αναγκαίους, ως συνέβη άλλωστε και με άλλας Ελληνικάς νήσους, το τέρμα όμως είναι αμετάθετον, η ένωσις⁷⁶.

Αντίθετα προς την απαίτηση που προβάλλει η ενωτική παράταξη για την άμεση ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ο Μακάριος κάνει λόγο για ένα αγώνα μακρύ και δύσκολο:

Δεν δύναμαι όμως να αποκρύψω από τον Κυπριακόν λαόν, ότι ο αγών του προβλέπεται μακρός. Και η επιτυχία του απαιτεί αρραγή ενότητα του λαού, ήρεμον αποφασιστικότητα δι' έργων εκδηλουμένην, επιμονήν και εμμονήν, υπομονήν ανεξάντλητον και πίστιν ασάλευτον επί την τελικήν νίκην και

⁷⁴ Απόσπασμα ομιλίας του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου κατά το άνοιγμα της Φιλανθρωπικής Αγοράς της Φιλοπώχου Αδελφότητας Αγίου Δομετίου, *Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ'*, Τόμος Η', σελ. 60.

⁷⁵ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου εις την εορτήν της Βασιλοπρωτίας εις το οίκημα της Ο.Χ.Ε.Ν. Λευκωσίας, 3/1/1965. *Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ'*, Τόμος Η', σελ. 35-38.

⁷⁶ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου κατά την επίσκεψιν τους εις το Στρατόπεδον «Άγιος Νικόλαος». *Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ'*, Τόμος Η', σελ. 49.

δικαίωσιν. Ο Κυπριακός λαός πρέπει να γνωρίζει, ότι ο σημερινός αγών του θα είναι αγών υπομονής, αγών δύσκολος και μακρός⁷⁷

Ο Μακάριος, επιλέγοντας το μακροχρόνιο και δύσκολο αγώνα μέχρι την τελική εθνική δικαίωση, επέλεγε να συγκρουστεί με την επίσημη ελληνική πολιτική η οποία επεδίωκε το “κλείσιμο” του κυπριακού το συντομότερο δυνατόν στη βάση των προτάσεων Acheson. Η σύγκρουση αυτή που ακολουθούσε μια σειρά από παρόμοιες συγκρούσεις μείωνε την εμπιστοσύνη των Ελληνοκυπρίων απέναντι στην Ελλάδα, αδυνατίζοντας τους δεσμούς ανάμεσα στο “Εθνικό Κέντρο” και την Κύπρο. Η σύγκρουση γίνεται ακόμη πιο έντονη τα επόμενα χρόνια καθώς οι ελληνικές κυβερνήσεις επιχειρούν να προωθήσουν μια ελληνοτουρκική συνεννόηση στο κυπριακό παρακάμπτοντας την κυβέρνηση Μακαρίου. Καθώς οι επίσημες σχέσεις μεταξύ της Κύπρου και του “Εθνικού Κέντρου” βρίσκονται σε μια συνεχή κρίση, η εμπιστοσύνη των Ελληνοκυπρίων προς την «Μητέρα Πατρίδα» μειώνεται σημαντικά.

6.5. Ελληνοκυπριακός κοινότοπος εθνικισμός

Η μείωση της εμπιστοσύνης των Ελληνοκυπρίων απέναντι στο “Εθνικό Κέντρο” σε συνάρτηση το συσχετισμό δυνάμεων που καθιστούσε την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα χωρίς εδαφικά ανταλλάγματα προς την Τουρκία εξαιρετικά δύσκολο αλλά και η επιλογή του μακροχρόνιου αγώνα που διακήρυξε ο Μακάριος, δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση ενός κινήματος εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας υπέρ της διατήρησης της ανεξαρτησίας της Κύπρου. Προς την κατεύθυνση αυτή συνέβαλλαν και μια σειρά άλλων παραγόντων περισσότερο κοινωνιο-οικονομικής παρά εθνικής φύσης. Τέτοιοι ήταν, η οικονομική ανάπτυξη που συνέβαλε στην αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος όπως και η δημιουργία οικονομικών συμφερόντων για διάφορες κοινωνικές ομάδες Ελληνοκυπρίων εντός της Κυπριακής Δημοκρατίας (δημοσιοϋπαλληλική τάξη, εμπρο-μεσητική τάξη) (Περιστιάνης, 1995, σελ. 128). Επιπρόσθετα, η σύμπλευση της Κύπρου με την ομάδα των Αδεσμεύτων, τα αρνητικά συναισθήματα των Ελληνοκυπρίων για τις Ηνωμένες Πολιτείες και το

⁷⁷ βλ. υποσημείωση 32.

NATO μέλος του οποίου ήταν η Ελλάδα (Attalides, 2003, σελ. 70, Markides, 1977, σελ. 130), το ισχυρό αριστερό κίνημα αλλά και οι πιο φιλελεύθεροι πολιτικοί θεσμοί που λειτουργούσαν στην Κύπρο σε σχέση με την Ελλάδα (Attalides, 2003, σελ. 73), καθιστούσαν, τη δεδομένη ιστορική περίοδο, τον πολιτικό και εθνικό στόχο της ένωσης λιγότερο ελκυστικό για ένα σημαντικό μέρος του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Ωστόσο, η ανεξάρτητη Κύπρος στην οποία άρχισε να προσβλέπει σταδιακά ένα μεγάλο ποσοστό των Ελληνοκυπρίων δεν είχε καμία σχέση με το συνεταιρικό κράτος που είχε εγκαθιδρυθεί με τη Συμφωνία Ζυρίχης -Λονδίνου και φυσικά δεν είχε καμιά σχέση με την “κοινή πατρίδα” Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στην οποία προσέβλεπαν οι Κύπριοι Κομμουνιστές της δεκαετίας του 1920 ή στην οποία αναφερόταν ο Νικόλαος Λανίτης στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Ήταν περισσότερο μια νέα “μικρή Ελλάδα” στα πλαίσια της οποίας οι Τουρκοκύπριοι θα μπορούσαν να υπάρξουν μόνο ως μειονότητα. Όπως χαρακτηριστικά δήλωνε ο πρόεδρος Μακάριος:

Δεν επιθυμούμεν να εκδιώξωμεν εκ Κύπρου την Τουρκική μειονότητα, έστω και αν αυτή αποτελή κατάλοιπον της Οθωμανικής κατακτησεως, ούτε και να στερήσωμεν αυτήν των αναγνωριζομένων διεθνώς μειονοτικών δικαιωμάτων. Η ύπαρξις όμως μειονότητος εις μιαν Ελληνικήν νήσον, ως η Κύπρος, Ελληνικήν από της αυγής της ιστορίας της, ουδόλως δύναται να δικαιολογήση συναιτεπρικών καθεστώς επί της Νήσου ή σχέδια διχοτομικά ή εδαφικά παραχωρήσεις εις άλλην χώραν, εκ την οποίας η μειονότης αυτή προέρχεται.⁷⁸

Η κυρίαρχη εθνοκεντρική “ελληνίζουσα” αναπαράσταση του νησιού (δες ομιλίες Μακαρίου, αλλά και τις θέσεις τόσο του Α.Κ.Ε.Λ. όσο και της εθνικιστικής “ενωτικής παράταξης”), η μακρά πορεία και κορόμφωση στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 της διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας, η λειτουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 1963 και εντεύθεν ως ενός ιωωνεί ελληνοκυπριακού κράτους σε συνάρτηση με τις ευνοϊκές συνθήκες που αναφέρθηκαν παραπάνω για την ανάδυση ενός κινήματος εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας υπέρ της ανεξαρτησίας, δημιούργησαν το πλαίσιο εκείνο μέσα στο οποίο άρχισε να οικοδομείται μια διακριτή κοινωνική

⁷⁸ Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου επί τη εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου εις την Μονήν Χρυσορροιάτισσης, 15/8/1965. Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Η', σελ. 130.

(εθνική) κατηγορία που αντιστοιχούσε στον “Ελληνικό Κυπριακό Λαό”, την αγαπημένη προσφώνηση του προέδρου Μακαρίου.

6.6. Ε.Ο.Κ.Α. Β': το κύκνειο άσμα του ελληνικού αλυτρωτισμού

Το 1968 προκηρύσσονται εκλογές για την ανάδειξη Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας.⁷⁹ Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος⁸⁰ διεκδικεί την επανεκλογή του υποστηρίζοντας ότι θα έπρεπε να αναζητηθεί μια εφικτή λύση (ακχευμένη ανεξαρτησία) στο κυπριακό πρόβλημα αντί μιας ευκαταίας λύσης (ένωση με την Ελλάδα). Αντίθετα ο ανθυποψήφιος του Μακαρίου και εκπρόσωπος της “ενωτικής παράταξης” ψυχίατρος Τάκης Ευδόκας, διακηρύσσει ότι μόνη αποδεκτή λύση είναι η άμεση ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στις εκλογές ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος σημειώνει συντριπτική νίκη κερδίζοντας το 95.45 % των ψήφων. Αμέσως μετά τις εκλογές ξεκινούν οι διακοινοτικές συνομιλίες με στόχο τη διευθέτηση του κυπριακού προβλήματος εντός του πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών στη βάση του ανεξάρτητου κράτους (Κληρίδης, 1989 β, σελ. 223-224). Οι δύο κοινότητες εισέρχονται στις συνομιλίες με δύο διαμετρικά αντίθετα πολιτικά προγράμματα. Η μεν ελληνοκυπριακή πλευρά διεκδικεί να λειτουργήσει η Κυπριακή Δημοκρατία στη βάση ενός μη-κοινοτικού συντάγματος που θα αναγνώριζε μόνο δικαιώματα μειονότητας στους Τουρκοκυπρίους, ενώ αντίθετα η τουρκοκυπριακή πλευρά επέμενε όπως διατηρηθεί ο δικαιοδοτικός χαρακτήρας του κράτους όπως προέβλεπε η Συμφωνία Ζυρίχης- Λονδίνου.

Η αντίδραση της “ενωτικής παράταξης” στις προσπάθειες για εξεύρεση μιας λύσης του κυπριακού στη βάση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας του νησιού υπήρξε έντονη κατηγορώντας το Μακάριο ότι με την επιλογή της πολιτικής του “εφικτού” και συμμαχώντας με τους Κύπριους κομμουνιστές επιδίωκε τον αφελληνισμό του νησιού. Σε επιστολή των Μητροπολιτών Κερύνειας, Λεμεσού και Πάφου το 1972, προς τον Κύπριο Πρόεδρο και

⁷⁹ Οι εκλογές λόγω της έκρυθμης κατάστασης στο νησί δεν διεξήχθησαν το 1965 οπότε και συμπληρωνόταν η πενταετής θητεία του προέδρου Μακαρίου.

⁸⁰ Την πολιτική αυτή θέση του Μακαρίου υποστηρίζει πάντα σταθερά το Α.Κ.Ε.Λ.

Αρχιεπίσκοπο Μακάριο με την οποία τον καλούσαν να παραιτηθεί από το κοσμικό του αξίωμα επισύροντας παράλληλα την απειλή καθαιρέσής του, αποτυπώνεται το ιδεολογικό περιεχόμενο της “ενωτικής παράταξης”. Σύμφωνα με τους τρεις Μητροπολίτες η πολιτική της κυβέρνησης Μακαρίου,

παρεξέκλινε της ευθείας εθνικής οδού αποβλέπουσα εν τη πραγματικότητα εις την δημιουργίαν κυπριακής συνειδήσεως. Εις την ψυχής του πληρώματος της Εκκλησίας [στο οποίο] πάγια υπήρξεν η πίστις και η ελπίς εις τον Θεόν και την εθνικήν δικαίωσιν, υπεισέλθεν ο αθεϊστικός μηδενισμός και η απιστία εις τας αξίας και τα ιδεώδη της Θρησκείας και της Πατρίδος[...]. Το πρωτοφανές [...] δια την Εθνικήν Ιστορίαν ‘εφικτόν’, συνιστά άρνησιν κραυγαλέαν της Ενώσεως, υλοποιούμενον δε αποκόπτει οριστικώς την Κύπρον από τον Εθνικόν Κορμόν.[...] Ενώ κατά την τετραετίαν του αγώνος της Ε.Ο.Κ.Α. ο Ελληνισμός της Κύπρου απεδύθη εις πάλην πλήρης εθνικής αρετής και ενθέου ζήλου, παρεδόθη δε προς υμάς υπό του Διγενή η Νήσος πάλλουσα από εθνικόν φρόνημα, σήμερον αντικρύζομεν το αποκαρδυωτικόν θέαμα αφελληνισμού αυτής και προσανατολισμού προς ξένας χώρας. Τα ιδανικά μυκτηρίζονται, οι δε εμμένοντες εις την ιδέαν της Ελλάδος και την ΕΝΩΣΙΝ καταπολεμούνται και ποικιλοτρόπως διώκονται. ...[ο δε] αθεϊστικός και χριστιανομάχος κομμουνισμός εκραταιώθη...

(Παρατίθεται από τον Περισιάνη, 1995, σελ. 131)

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, μια περίοδο όπου εξελίσσονταν οι διακοινοτικές συνομιλίες και άρχισαν δειλά, δειλά οι πρώτες επαφές ανάμεσα στις δύο κοινότητες (Markides, 1977, σελ. 151-153) συγκροτείται, η παραστρατιωτική –τρομοκρατική οργάνωση Ε.Ο.Κ.Α. Β’ από τον Στρατηγό Γρίβα η οποία ασπάζεται πλήρως τις θέσεις της ενωτικής παράταξης. Η Ε.Ο.Κ.Α. Β’, έχοντας και την υλική και ηθική υποστήριξη της ελληνικής χούντας κατηγορεί τον πρόεδρο Μακάριο για προδοσία. Σύντομα αρχίζει να επιτίθεται σε αστυνομικούς σταθμούς, να εκφοβίζει τους φίλα προσκείμενους στην κυβέρνηση αξιωματούχους και γενικότερα να δημιουργεί ένα κλίμα τρομοκρατίας τόσο εντός της ελληνοκυπριακής όσο και εντός της τουρκοκυπριακής κοινότητας (Λοϊζος, 1995, σελ. 111).

Το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου 1974 κατά της κυβέρνησης της Κύπρου που οργανώθηκε από τη Χούντα των Αθηνών και υποστηρίχθηκε από την Ε.Ο.Κ.Α. Β’ και η τουρκική εισβολή στο νησί που το ακολούθησε έθεσε οριστικό τέλος στο δίλημμα ένωση ή ανεξαρτησία. Η κατοχή πέραν του ενός τρίτου του εδάφους της Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα και ο βίαιος εκτοπισμός των Ελληνοκυπρίων από το βόρειο τμήμα του νησιού έθετε εκτός συζήτησης κάθε

σκέψη αναφορικά με την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η ελληνοκυπριακή ηγεσία ήταν πλέον υποχρεωμένη να διεκδικήσει μια λύση που να προβλέπει σε ένα ανεξάρτητο συνεταιρικό κυπριακό κράτος, κοινή πατρίδα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

6.7. Διαλλακτικότητα/ ενδοτισμός vs αδιαλλαξία/ πατριωτισμός ως διαχρονικό ιδεολογικό δίλημμα στο χώρο του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο

Οι Billig κ.ά. (1998), σε αντίθεση με άλλους ερευνητές και διανοητές,⁸¹ υποστηρίζουν ότι η ιδεολογία, είτε αυτή αφορά το συγκροτημένο προϊόν του φιλοσοφικού και διανοητικού αναστοχασμού είτε αφορά το γενικότερο τρόπο που μια συλλογική οντότητα προσλαμβάνει τη σχέση της με το χώρο, το χρόνο και τον κόσμο, αποτελεί γενέθλιο χώρο συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων. Σύμφωνα με τους ίδιους ερευνητές, κάθε ιδεολογία φέρει ή παράγει διλημματικά θέματα και αντιθετικά σχήματα που αναδεικνύονται σε κεντρικά ενδο-ιδεολογικά διακυβεύματα και παρεισφρέουν στην καθημερινή σκέψη και δράση. Η προσέγγιση της ιδεολογίας ως χώρου ανάδυσης και διαχείρισης ιδεολογικών διλημάτων θεμελιωμένη στην ρητορική προσέγγιση των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων (Billig, 1987) υπογραμμίζει ότι το ιδεολογικό πλαίσιο επιτρέπει και επιβάλλει τη γόνιμη σκέψη και τον προβληματισμό, καλλιεργεί το διάλογο και τροφοδοτεί αντιπαραθέσεις, τόσο σε ιδιωτικό (ενδο-ατομικό) όσο και σε δημόσιο επίπεδο. Κατά τον τρόπο αυτό, η συγκεκριμένη προσέγγιση, τοποθετείται απέναντι σε όσες προσεγγίσεις θέλουν την ιδεολογία ως ένα συνεκτικό, άκαμπτο και δογματικό σύστημα που οδηγεί σε ένα αφόρητα καταναγκαστικό τρόπο σκέψης επιφυλάσσοντας για τα ιδεολογικά υποκείμενα αποκλειστικά το ρόλο του καταναλωτή ιδεολογικού λόγου : υποκείμενα δηλαδή χωρίς κριτική σκέψη υποταγμένα στα ιδεολογικά προστάγματα. Σε μια πραγματικά πρωτότυπη εργασία ο Billig (1988), κατορθώνει να δείξει ότι ακόμη και στο εσωτερικό της φασιστικής ιδεολογίας, μιας, για τους περισσότερους, άκαμπτης και απόλυτα συνεκτικής ιδεολογίας που απαιτεί και εξασφαλίζει την τυφλή υποταγή των

⁸¹ π.χ. Mannheim, 1936, Berger και Luckmann, 1966, Althusser, 1972

οπαδών της, αναδύονται ενδο- ιδεολογικά διλήμματα γύρω από τα οποία συγκροτούνται ενδο-ομαδικά ρεύματα και αντιπαραθέσεις. Πιο συγκεκριμένα η έρευνα του Βρετανού κοινωνικού ψυχολόγου, επικεντρώνοντας στο χώρο του φασιστικού κινήματος της Βρετανίας στα τέλη της δεκαετίας του 1980, περιγράφει πώς η διαφωνία στο εσωτερικό του κινήματος αναφορικά με τις θεωρίες συνωμοσίας (αν το κίνημα θα αποδεχόταν την ύπαρξη μιας παγκόσμιας σιωνιστικής συνωμοσίας ή όχι) εξελίχθηκε σε ένα μείζον ενδο-ιδεολογικό δίλημμα. Γύρω από το ιδεολογικό αυτό δίλημμα σχηματοποιήθηκαν δύο διαφορετικές παρατάξεις όχι μόνο με διαφορετικές θέσεις αναφορικά με το χαρακτήρα του κινήματος (αντισημιτικό ή όχι) αλλά ταυτόχρονα διαφορετικές θέσεις αναφορικά με το μέλλον της ομάδας (μαζικοποιημένο ή περιορισμένο αριθμητικά και ταυτόχρονα ποιοτικά αναβαθμισμένο κίνημα). Κάθε μια από τις παρατάξεις αυτές, ελέγχοντας διαφορετικά έντυπα, επιδίωξε να μεταφέρει στο κίνημα τη δική της οπτική προσέγγιση, φιλοδοξώντας έτσι να καθορίσει και την κατεύθυνση της μελλοντικής του πορείας και δράσης. Μέσα από την έρευνα του ο Billig καταδεικνύει ξεκάθαρα ότι, από τη μια, το περιεχόμενο των κοινωνικών ταυτοτήτων (στην προκειμένη περίπτωση η φασιστική ταυτότητα) δεν είναι ούτε μονοσήμαντο αλλά και ούτε σταθερό και άκαμπο και, από την άλλη, ότι οι διαφορετικές θέσεις/εκφράσεις της ταυτότητας λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στην πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και την κοινωνική συλλογική δράση. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της ομάδας δεν αντανακλούν απλά τον “κόσμο της ομάδας”, δεν αναφέρονται μόνο στο ποια είναι η ομάδα και ποια τα μέλη της και ποια είναι η θέση τους στον ευρύτερο κοινωνικό κόσμο αλλά ενέχουν ταυτόχρονα ένα προβλεπτικό χαρακτήρα “βλέπουν” στο μέλλον και διαγράφουν τον τρόπο δράσης της ομάδας σε αυτό. Σε ένα παράλληλο επίπεδο η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις και οι κοινωνικές ταυτότητες που αυτές υποστηρίζουν, αποτελούν ταυτόχρονα οδηγούς δράσης για την ομάδα (Reicher, 2004, σελ. 2004, σελ. 935, Tajfel, 1972, σελ. 298) . Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Reicher και Hopkins (1996, 2001):

Οι κοινωνικές ταυτότητες αναφέρονται στη θέση που κάποιος αντιλαμβάνεται ότι κατέχει μέσα σε ένα πλαίσιο κατηγοριακών κοινωνικών σχέσεων σε συνδυασμό με τις δυνατές και επιτρεπτές δράσεις που απορρέουν από τη συγκεκριμένη θέση.

(Reicher και Hopkins 2001, σελ. 4)

Στην επίσης πρωτότυπη και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα έρευνα τους, οι δύο ερευνητές (Reicher και Hopkins 2001) καταδεικνύουν ότι οι κοινωνικές ταυτότητες δεν είναι στατικές απεικονίσεις του παρόντος αλλά δυναμικές προβολές στο μέλλον. Το περιεχόμενο των κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων, σύμφωνα πάντα με τους ίδιους, δεν καθορίζει μόνο τις αξίες και τις επιθυμίες, στοιχεία καθοριστικής σημασίας αναφορικά με το τι μπορεί να είναι ο επιθυμητός στόχος της ομάδας, αλλά περιγράφει/ υπονοεί, ταυτόχρονα, προς ποια κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθεί η συλλογική δράση ώστε οι στόχοι αυτοί να γίνουν κατορθωτοί.

Κοινό σημείο και των δύο ερευνών του Billig (Billig, 1988) και των Reicher και Hopkins (Reicher & Hopkins, 2001) είναι το ότι ο χώρος της ταυτότητας αναδεικνύεται σε ένα χώρο έντονης αντιπαράθεσης και σύγκρουσης ανάμεσα σε τόπους/ θέσεις της ταυτότητας με διαφορετικά προγράμματα.

Η αντιπαράθεση ανάμεσα σε *μακαριακή* και *γριβική* παράταξη στην ελληνοκυπριακή κοινότητα τη δεκαετία του 1960, μπορεί να ερμηνευτεί ως μια (ενδο-)ιδεολογική αντιπαράθεση στο εσωτερικό του κυρίαρχου ελληνικού αλυτρωτισμού στο νησί. Και οι δύο παρατάξεις, κινούμενες στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων που ο ελληνικός εθνικισμός είχε εγκαθιδρύσει στο νησί, ήταν κοινωνοί και φορείς της ίδιας ελληνοκεντρικής αναπαράστασης της Κύπρου και του λαού της ενώ παράλληλα και οι δύο υιοθετούν μια ουσιοκρατική ελληνοκεντρική εκδοχή της εθνικής ταυτότητας. Η αντιπαράθεσή τους εξελίχθηκε γύρω από τον τρόπο προσέγγισης (αναπαράσταση) της Κυπριακής Δημοκρατίας και αφορούσε στο βαθμό που αυτή μπορούσε να εξυπηρετήσει τους στόχους της εθνικής ολοκλήρωσης (ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα). Η μακαριακή παράταξη προσλάμβανε την Κυπριακή Δημοκρατία ως ένα μεταβατικό στάδιο στην πορεία για την εθνική ολοκλήρωση. Η συγκεκριμένη παράταξη, υπεισλαμβάνοντας τους κινδύνους που ενείχε η μονομερής εγκατάλειψη της συμφωνίας Ζυρίχης - Λονδίνου υπεδείκνυε ως

επιβεβλημένη πορεία την προσπάθεια βελτίωσης της. Από την άλλη πλευρά, η ενωτική - εθνικόφρονη παράταξη (γριβικική παράταξη) προσλάμβανε την Κυπριακή Δημοκρατία ως απειλή για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου, θεωρώντας ότι επιβαλλόταν η μονομερής καταγγελία της συμφωνίας Ζυρίχης - Λονδίνου και η συνέχιση της μαχητικής διεκδίκησης της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Η συγκεκριμένη ενδο-ιδεολογική αντιπαράθεση αρθρώθηκε γύρω από μια αντιθετική αντινομία (θέμα⁸²) η οποία διαχρονικά εμφανίζεται στο εσωτερικό του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας, προβάλλοντας ως βασικό δομικό στοιχείο του ελληνικού (κυπριακού) εθνικισμού. Η αντινομία αυτή αφορά στη διάκριση/ αντίθεση ανάμεσα στους όρους διαλλακτικότητα (μετριοπάθεια και για τους αντιπάλους ενδοτισμός) - αγωνιστικότητα (ανυποχωρητικότητα και για τους αντιπάλους αδιαλλαξία). Γύρω από τη συγκεκριμένη αντινομία αρθρώθηκε η πρώτη ουσιαστική αντιπαράθεση στο εσωτερικό του ελληνικού εθνικισμού της Κύπρου το αποτέλεσμα της οποίας θεμελίωσε το μαχητικό ενωτικό κίνημα και εξέθρεψε τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας στο νησί. Πρωταγωνιστές αυτής της πρώτης ενδο-ιδεολογικής αντιπαράθεσης (δες και κεφάλαιο 4) ήταν από τη μια η εθνικόφρονος/ αδιάλλακτη και από την άλλη η διαλλακτική/ μετριοπαθής παράταξη. Η αντιπαράθεση των δύο παρατάξεων εξέφραζε από τη μια τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε μια πιο παραδοσιακή, μάλλον εθνοθηρησκευτική έκφραση της συλλογικής ταυτότητας (διαλλακτικοί) και μια πιο νεώτερη, κοσμική (εθνικιστική) έκφραση της, και από την άλλη μια διαφοροποίηση στην προσέγγιση των σχέσεων με τη Βρετανική Αρχή και τον τρόπο διεκδίκησης του κοινού στόχου/ αιτήματος (πολιτική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα) .

Από ικανού ήδη χρόνου εν τω Νομοθετικώ εξεδιόθη αντιθέσεις και διάσπασις φανερά μεταξύ των Ελλήνων αντιπροσώπων ου μόνον περί τας γνώμας και

⁸² Ο Rouquette (1996, σελ. 169) σημειώνει τη συνάφεια μεταξύ των ιδεολογικών διλημμάτων, όπως η έννοια χρησιμοποιείται από το Billig, και των *θεμάτων* (themata), όπως η συγκεκριμένη έννοια αναπτύχθηκε μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο των κοινωνικών αναπαραστάσεων (Mosconici και Vignaoux 1994/2000). Ο Rouquette, σημειώνει ότι τα *θέματα* (αρχέγονες/ πρωταρχικές έννοιες - δυνητικοί τόποι νοήματος που διασώζονται μέσα στο χρόνο εντός της γλώσσας, με τη μορφή αντιθετικών αντινομιών) αποτελούν εκ των δομικά στοιχεία των ιδεολογικών οικοδομημάτων, ειδικότερα, και γενικότερα της κοινωνικής σκέψης.

κρίσεις επί των διαφόρων νομοθετικών μέτρων [...] αλλά και προς την στάση και την πολιτεία του τόπου έναντι της κυβερνήσεως.

Τη διαφοροποίηση των δύο παρατάξεων, σε ότι αφορά στον τρόπο που η ελληνική κοινότητα θα έπρεπε να πολιτευτεί σε σχέση με τη Βρετανική Αρχή, καταγράφει ο Νικόλαος Καταλάνος (1914/2003, σελ. 98-99), από τις ηγετικές φυσιογνομίες στο χώρο της εθνικόφρονης παρατάξης, κάνοντας αναφορά στη συζήτηση που προηγήθηκε της ετοιμασίας γραπτού υπομνήματος της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου, το 1895, προς τη βρετανική κυβέρνηση:

Κατά την σύνταξιν του υπομνήματος τούτου γενομένου εν τη Ι. Μονή Κύκκου κατά Αύγουστο του 1895, σαφέστερον διεχαράχθη η εθνική πολιτική των νεωτέρων και επιστημόνων αντιπροσώπων του λαού, των Ι. Κυριακίδου βουλευτού Λεμεσού –Πάφου και Ι.Οικονομίδου εκ Λευκωνίκου και ανεψιού του αοιδ. Μητροπολίτη Κιτίου Κυπριανού, εν αντιθέσει προς την μετριοπαθή διαλλακτικήν πολιτικήν των κ.κ. Α. Λιασίδου και Ν. Ρώσου βουλευτού Λάρνακας – Αμμοχώστου προς ην συνετάσσοντο ο τε κ. Πασχ. Κωνσταντινίδης και ο Ηγούμενος Κύκκου Γεράσιμος βουλευταί Λευκωσίας- Κυρηνείας. Οι πρώτοι επέμενον ότι το ζήτημα της ενώσεως έδει να είνε το πρώτον εν παντί προς την Κυβέρνησιν επισήμω διαβήματι, ενώ οι δεύτεροι εφφρόνουν όπως ουδεμία γένηται εν τω παρώντι μνεία της ενώσεως, ίνα μη παραβλάπτωνται τα οικονομικά αιτήματα του τόπου.

Οι εθνικόφρονες/ αδιάλλακτοι προτάσσοντας μια πιο μαχητική και πιο διεκδικητική πολιτική πρόταση επιμένουν ότι τη λύση στα προβλήματα του κυπριακού λαού (των Ελλήνων της Κύπρου) θα έδινε μόνο η ένωση με την Ελλάδα σε αντίθεση με τους μετριοπαθείς/διαλλακτικούς οι οποίοι επιλέγουν μια πιο πραγματιστική πολιτική (αλλά συνάμα και πιο συντηρητική) φιλοδοξώντας να επιτύχουν επίλυση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες του νησιού μέσα από την οικοδόμηση καλών σχέσεων με την Βρετανική Αρχή.

Η αντιπαράθεση ανάμεσα σε εθνικόφρονες/αδιάλλακτους και μετριοπαθείς/διαλλακτικούς έληξε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα με την επικράτηση της γραμμής των εθνικοφρόνων και την ανάδειξη του στόχου της ένωσης με την Ελλάδα ως του αποκλειστικού και απόλυτου στόχου των Ελλήνων της Κύπρου. Ωστόσο το ιδεολογικό δίλημμα μετριοπάθεια/ αγωνιστικότητα παραμένει στο περιθώριο της πολιτικής ζωής και τρέφεται από τις συζητήσεις γύρω από το ενδεχόμενο η βρετανική κυβέρνηση αντί της ένωσης, να παραχωρούσε στην Κύπρο καθεστώς πολιτικής αυτονομίας. Το θέμα παραχώρησης αυτονομίας παρέμενε μόνο σε ένα καθαρά θεωρητικό και ταυτόχρονα πολύ περιορισμένο

επίπεδο, ενώ η κυρίαρχη άποψη συνέχισε να εκφράζεται από το σύνθημα «ένωσις και μόνον ένωσις».

Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, η βρετανική κυβέρνηση, διαψεύδοντας τις ελπίδες των Ελληνοκυπρίων ότι θα μπορούσε να παραχωρήσει την Κύπρο στην Ελλάδα στα πλαίσια των καλών σχέσεων των δύο χωρών, αποφασίζει να προχωρήσει στην αποκατάσταση των πολιτικών και συνταγματικών ελευθεριών στο νησί. Για το σκοπό αυτό, και μη επιθυμώντας να επιβάλει στην αποικία κάποια συγκεκριμένη μορφή διακυβέρνησης, έλαβε την απόφαση να συγκαλέσει σε μια Διασκεπτική Συνέλευση τους εκπροσώπους του κυπριακού πληθυσμού προκειμένου να τη συμβουλευθούν αναφορικά με τη μορφή του συντάγματος το οποίο θα ήταν κατάλληλο για τις συγκεκριμένες συνθήκες της Κύπρου (Κατσιαούνης, 2000, σελ. 228). Η σύγκλιση της Διασκεπτικής, το καλοκαίρι του 1947, αντιμετωπίστηκε με διαφορετικό τρόπο από τις δύο κεντρικές πολιτικές ελληνοκυπριακές παρατάξεις, την εθνικόφρονη και την καντροαριστερή. Ο δημόσιος διάλογος που εξελίχθηκε ανάμεσα στους πολιτικούς ηγέτες των δύο πολιτικών παρατάξεων, παρέπεμπε και πάλι άμεσα στο ιδεολογικό δίλημμα μετριοπάθεια/ υποχωρητικότητα vs αγωνιστικότητα/ αδιαλλαξία. Η εθνικόφρονη παράταξη απέρριψε κατηγορηματικά τη συμμετοχή της στη Διάσκεψη χαρακτηρίζοντας τη σύγκλιση της Διασκεπτικής Συνέλευσης ως παγίδα και κάλεσε τον "κυπριακό λαό" όπως ομόθυμα συνεχίσει τον αγώνα με αποκλειστικό στόχο την ένωση. Σε διάγγελμά⁸³ του τη 14^η Ιουλίου 1947 ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος σημείωνε χαρακτηριστικά ότι με την πρόσκλησή της η Βρετανική Κυβέρνηση,

...προσφέρει στον Κυπριακόν Λαόν την μάχαιραν, ίνα ούτος με τας ιδίας του χείρας σφαγιάση το εθνικόν αυτού δικαίον. Καθότι είναι αναμφισβητήτως πρόδηλον ότι εις τούτο κατατείνει οιαδήποτε συνεργασία του Κυπριακού Λαού προς επεξεργασίαν Συντάγματος και είναι αυτονόητον ότι δια ταύτης συνεργασίας εν τη Συμβουλευτική Συνελεύσει επιζητείται να προσυπογράψει ο Κυπριακός Λαός την συνέχισιν της δουλείας του [...] πάσα παρέλκυσις της δια της Ενώσεως λύσεως του Κυπριακού ζητήματος θα εσήμαινε παράτασιν αφορήτου δουλείας.

⁸³ "Διάγγελμα της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου προς τον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν", *Εφημερίδα Έθνος*, 14 Ιουλίου 1947, σελ. 1

Από την άλλη πλευρά, η *Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας*, καρπός της συνεργασίας του κομμουνιστικού Α.Κ.Ε.Λ. με μια ομάδα φιλελεύθερων αστών, με δεδομένη την άρνηση της Εθνικόφρονας Παράταξης να συναινέσει στη συγκρότηση ενός ενιαίου μετώπου, αποφάσισε να λάβει μέρος στη Διάσκεψη θεωρώντας ότι το σύνταγμα θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο διεξαγωγής του εθνικού αγώνα για την προώθηση της ένωσης. Σε σχετική της ανακοίνωση⁸⁴, σημειώνοντας ότι η απουσία ολόπλευρης οργάνωσης στις δεδομένες συνθήκες συνιστούσε γελιοποίηση του ενωτικού αγώνα του κυπριακού λαού, δημοσιοποιούσε την απόφασή της όπως όσα μέλη της προσκληθούν στη Συμβουλευτική Διάσκεψη,

[...] να αποδεχθούν την πρόσκληση αφού καταστήσουν σαφές εις την Κυβέρνηση ότι η αποδοχή των δεν σημαίνει παραμέριση της Ενωτικής αξιώσεως του Λαού ή απαλλαγήν της Μ. Βρετανίας από την αουθενείαν προς την αρχήν της αυτοδιαθέσεως των Λαών δια την οποίαν εξακολουθούμεν να την κρατούμεν υπόδικον έναντι της παγκοσμίου φιλελευθέρως γνώμης και ότι ο Λαός θα χρησιμοποιήση τας εξουσίας τας οποίας θα αποκτήση με το νέον Σύνταγμα δια να επιδιώξει εντονώτερον και αποτελεσματικώς την εθνικήν απελευθέρωσιν της Νήσου.

Στη σημερινή πολιτική συγκυρία (μετά το 1974) το ιδεολογικό δίλημμα αγωνιστικότητα/αδιαλλαξία vs μετριοπάθεια/ υποχωρητικότητα, εκφράζεται μέσα από την αντιπαράθεση δυο διαφορετικών προσεγγίσεων στο Κυπριακό οι οποίες διατρέχουν εγκάρσια το πολιτικό φάσμα του κομματικού χώρου, από Αριστερά προς τα Δεξιά (Περιστιάνης, 1995).

Οι υποστηρικτές της πατριωτικής γραμμής υιοθετούν μια πιο σκληρή στάση στο κυπριακό. Αν όχι εντελώς αρνητικοί εμφανίζονται τουλάχιστον ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στην προοπτική μιας ομοσπονδιακής διευθέτησης του προβλήματος. Επιμένουν στην αναγκαιότητα διεξαγωγής ενός μακροχρόνιου αγώνα, μέχρι την τελική δικαίωση, μεταθέτοντας την τελική διαπραγμάτευση της λύσης σε μια πολιτική συγκυρία που να ανατρέπει το μέχρι στιγμής ισοζύγιο δυνάμεων στην περιοχή. Τάσσονται υπέρ της συνεχούς αναβάθμισης της στρατιωτικής θωράκισης της Κυπριακής Δημοκρατίας και της ενίσχυσης των στρατιωτικών της σχέσεων με την Ελλάδα. Παράλληλα υπερτονίζουν τη διεθνή διάσταση του προβλήματος (είναι θέμα εισβολής και κατοχής), καταγγέλλουν τις

⁸⁴ "Καθολική αποχή και εθνική οργάνωσις άλλως συμμετοχή στην Συμβουλευτικήν" *Εφημερίδα Ανεξάρτητος*, 17 Ιουλίου 1947, σελ. 1

ξένες παρεμβάσεις υπέρ της Τουρκίας και υποβαθμίζουν τις πολιτικές διαφορές που χωρίζουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους. Με σαφείς αιχμές για τους πολιτικούς τους αντιπάλους, τους οποίους κατηγορούν ως ενδοτικούς, δηλώνουν κατηγορηματικά ότι δε θα δεχτούν ποτέ μια λύση που να επικυρώνει τα τετελεσμένα της εισβολής και της κατοχής υπογραμμίζοντας παράλληλα ότι μοναδικός τους στόχος είναι η απελευθέρωση της κατεχόμενης τους πατρίδας.

Από την άλλη, οι υποστηριχτές μιας ρεαλιστικής γραμμής, εμφανίζονται με μια πιο ελαστική διαπραγματευτική διάθεση στο κυπριακό. Προτιμούν να χρησιμοποιούν τον όρο επανένωση αντί του όρου απελευθέρωση ενώ υποδεικνύουν ότι μόνο ένας πολιτικός συμβιβασμός με τη μορφή μιας δικαιοδικής και διζωνικής ομοσπονδίας, είναι δυνατόν να οδηγήσει στην οριστική λύση του κυπριακού προβλήματος. Κατηγορώντας τους πολιτικούς τους αντιπάλους για αδιαλλαξία κι απορριπτικό υποστηρίζουν ότι ο μακροχρόνιος αγώνας δε θα οδηγήσει στην απελευθέρωση αλλά στην οριστική διχοτόμηση. Αντιμετωπίζουν με σκεπτικισμό έως κι αρνητικά τη στρατιωτική αναβάθμιση της Κυπριακής Δημοκρατίας (ακραίες φωνές εντός του συγκεκριμένου στρατοπέδου έχουν υποστηρίξει το μονομερή αφοπλισμό της Κυπριακής Δημοκρατίας και την αυτο-ανακήρυξη της σε ανοχύρωτη πολιτεία) υπερτονίζοντας παράλληλα την ανάγκη ενίσχυσης των σχέσεων ανάμεσα στις δύο κοινότητες του νησιού (πολιτική της επαναπροσέγγισης) θεωρώντας ότι αυτές είναι δυνατόν να λειτουργήσουν καταλυτικά στις προσπάθειες για τελική διευθέτηση του προβλήματος. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί έστω περιφραστικά (καθώς μια συστηματική ανάλυση του, θα μπορούσε να αποτελέσει το θέμα μιας άλλης διδακτορικής διατριβής) ότι η δημόσια πολιτική συζήτηση γύρω από το Σχέδιο Λύσης για το Κυπριακό που πρότεινε σε Δημοψήφισμα στις δύο κοινότητες του νησιού ο Γ.Γ. των Ηνωμένων Εθνών Κόφι Ανάν, τον Απρίλιο του 2004, εξελίχθηκε σε μεγάλο βαθμό γύρω από το συγκεκριμένο δίλλημα. Οι υποστηριχτές του ΟΧΙ, προβάλλοντας τις θέσεις της πατριωτικής/ απορριπτικής γραμμής στο κυπριακό σημείωναν ότι το συγκεκριμένο σχέδιο νομιμοποιούσε τα τετελεσμένα της εισβολής και της κατοχής και δεν αποκαθιστούσε τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελληνοκυπρίων. Παραπέμποντας στην επικείμενη ένταξη της

Κύπρου στην Ε.Ε. υποδείκνυαν ότι μέσω αυτής η Κυπριακή Δημοκρατία θα μπορούσε να διεκδικήσει στο άμεσο ή μεσοπρόθεσμο μέλλον μια καλύτερη και πιο βιώσιμη λύση του κυπριακού (ευρωπαϊκή λύση). Από την άλλη, οι υποστηρικτές του ΝΑΙ, προβάλλοντας τις θέσεις της ρεαλιστικής/ ενδοτικής γραμμής στο κυπριακό, θεωρούσαν ότι το Σχέδιο ήταν μια συμβιβαστική λύση ικανή να αποτρέψει τη διχοτόμηση του νησιού. Για τους υποστηρικτές του Σχεδίου, η ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. μπορούσε να λειτουργήσει επικουρικά ως προς τη λύση υποδεικνύοντας, ωστόσο, ότι η επιδίωξη μιας ευρωπαϊκής λύσης, σε βάθος χρόνου δυνατόν, θα οδηγούσε ουσιαστικά στη διχοτόμηση.

Η εθνική ταυτότητα στην Ελληνοκυπριακή : Κοινωνιοψυχολογική γενεακή προέλευση

Κεφάλαιο Έβδομο

Οντογένεση της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων: αναπτυξιακή προοπτική

Το κεφάλαιο αυτό επικεντρώνεται στη μελέτη της διαδικασίας οντογένεσης της εθνικής ταυτότητας και ειδικότερα στην αναπτυξιακή πορεία δόμησης της εθνικής ταυτότητας στα παιδιά της ελληνοκυπριακής κοινότητας ηλικίας 8 - 12 χρόνων. Με βάση τα δεδομένα τα οποία συγκεντρώθηκαν με τη βοήθεια ενός δομημένου ερωτηματολογίου επιβεβαιώνονται τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών σύμφωνα με τα οποία τα παιδιά ήδη από την ηλικία των έξι χρόνων καθίστανται ενεργοί δράστες στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας. Τα παιδιά από την ηλικία των έξι χρόνων είναι ενταγμένα σε μια δυναμική διαδικασία δόμησης ενός πλέγματος κοινωνικών ταυτοτήτων οι οποίες απορρέουν τόσο από τη συμμετοχή τους σε ομάδες άμεσες, εμπειρικές και “κοντινές” (ηλικία, τοπική ταυτότητα) όσο και από τη συμμετοχή τους σε μεγαλύτερες πιο αφηρημένες, πιο μακρινές αλλά και πιο εκτεταμένες (εθνική ταυτότητα, θρησκευτική ταυτότητα) κοινωνικές ομάδες.

Σε αντίθεση με άλλες προσεγγίσεις που διαχειρίζονται την εθνική ταυτότητα ως κατά το μάλλον ή ήττον δεδομένη, σταθερή και συνεκτική με άλλα λόγια ως μια εμπράγματη οντότητα (reified) την οποία υιοθετούν τα παιδιά μέσα από συγκεκριμένα στάδια στη βάση της γνωστικής τους ανάπτυξης, η παρούσα εργασία προτείνει ότι η εθνική ταυτότητα είναι ταυτόχρονα πλουραλιστική και δυναμική και ότι τα παιδιά μέσα από την πορεία κοινωνικοποίησης εντασσόμενα στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας παίρνουν σε αυτό διαφορετικές θέσεις/ τόπους και υιοθετούν διαφορετικές εκδοχές εθνικής ταυτότητας.

7.1. Προβληματική και κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

Η ουσιοκρατική και φυσικοποιημένη πρόσληψη της εθνικής ομάδας καθιστά την εθνική ταυτότητα στην σημερινή εποχή μια επιτακτική κοινωνική ταυτότητα. Μέλη της εθνικής ομάδας δε θεωρούνται μόνο τα εν ζωή εθνικά υποκείμενα αλλά παράλληλα όλες οι απερχόμενες και όλες οι επερχόμενες γενιές. Έτσι τα κοινωνικά υποκείμενα ήδη από την περίοδο που βρίσκονται στη μήτρα της μητέρας τους προσλαμβάνονται από τους γονείς τους και τον κοινωνικό τους περίγυρο, ως εθνικά υποκείμενα. Με τη γέννησή τους και προκειμένου να καταστούν λειτουργικά μέλη, πέραν των άλλων, και μιας “εθνικής κοινωνίας”, τα μικρά παιδιά καλούνται να καταστούν κοινωνοί της κοινωνικής γνώσης της εθνικής ομάδας υπαγωγής. Εκ των πραγμάτων είναι υποχρεωμένα να οικοδομήσουν τον κόσμο (κοινωνικές αναπαραστάσεις) της ομάδας στην οποία εντάσσονται, τοποθετώντας τον εαυτό τους στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων που οργανώνει η (κυρίαρχη) εθνικιστική ιδεολογία. Τα παιδιά (επαν) οικοδομώντας τον κοινωνικό κόσμο των ενηλίκων οικοδομούν και τις δικές τους κοινωνικές (στην προκειμένη περίπτωση εθνικές) ταυτότητες. Μέσα από τη διαδικασία αυτή – την οποία οι Duvenh και Lloyd (1991) περιγράφουν ως διαδικασία οντογένεσης – η κοινωνική γνώση μεταφέρεται από τις απερχόμενες στις επερχόμενες γενιές επιτρέποντας την “ομαλή εθνική συνέχεια”.

Σύμφωνα με τη σύγχρονη βιβλιογραφία (Barrett, 2005, Barrett και Shot, 1992, Barrett, 1996, Wilson 1998), τα παιδιά γύρω στην ηλικία των πέντε με έξι χρόνων αρχίζουν να οικοδομούν τη γνώση που αφορά στην εθνική τους υπαγωγή. Οι σχετικές ερευνητικές προσπάθειες κινούνται γύρω από έξι βασικούς άξονες διερεύνησης: τη γεωγραφική γνώση που έχουν τα παιδιά για τη χώρα τους αλλά και άλλες χώρες, τα συναισθήματα των παιδιών για άλλες χώρες αλλά και το συναισθηματικό δεσμό με τη δική τους χώρα, τη γνώση των παιδιών σχετικά με εθνικά εμβλήματα και σύμβολα, τα εθνικά στερεότυπα, τα αισθήματα των παιδιών για διάφορες εθνικές ομάδες και τέλος τις εθνικές αυτό-κατηγοριοποιήσεις των παιδιών και την ανάπτυξη της υποκειμενικής τους ταύτισης με την εθνική ομάδα .

Σύμφωνα με τις σχετικές έρευνες, μετά την ηλικία των έξι χρόνων, τα παιδιά είναι σε θέση να δηλώνουν το όνομα της πατρίδας τους ενώ κατηγοριοποιούν τους εαυτούς τους ως μέλη της δικής τους εθνικής ομάδας. Στην ίδια περίπου ηλικία τα παιδιά αρχίζουν να αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στην εθνική τους ταυτότητα, ενώ παρουσιάζεται μια τάση η αποδιδόμενη αυτή σημασία να αυξάνει καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, μέχρι και τα δώδεκα τους χρόνια (Barrett, 2001). Παράλληλα, μέχρι περίπου την ηλικία των έξι χρόνων, τα παιδιά είναι σε θέση να ονομάζουν άλλες χώρες ενώ από την ηλικία των επτά χρόνων η γεωγραφική τους γνώση διευρύνεται σημαντικά τόσο για τη χώρα καταγωγής όσο και για άλλες χώρες (Barrett, 1995, Barrett, Lyon, del Val, 2004). Τα παιδιά ήδη από την ηλικία των έξι με επτά χρόνων εκφράζουν μια προτίμηση προς τη χώρα υπαγωγής και την εθνική τους ομάδα χωρίς αυτή να συνοδεύεται πάντα με έκφραση αρνητικής στάσης ή υιοθέτηση αρνητικών στερεοτύπων για άλλες εξω-ομάδες. Σε ορισμένες ωστόσο περιπτώσεις τα παιδιά αποκτούν ισχυρά (αρνητικά) αισθήματα για συγκεκριμένες εθνικές ομάδες προτού ακόμη αποκτήσουν οποιαδήποτε συγκεκριμένη γνώση για αυτές (για μια πιο εκτεταμένη παρουσίαση των αποτελεσμάτων των ερευνών, δες Barrett, 2004, σελ. 252 – 274).

Μια σημαντική αδυναμία, κοινή στο σύνολο σχεδόν της σχετικής ερευνητικής προσπάθειας, αφορά στην παρατηρούμενη αποσύνδεση της μελέτης των φαινομένων που σχετίζονται με την ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας στα παιδιά από το γενικότερο ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο όπου αυτή εγγράφεται. Οι περισσότερες έρευνες ενδιαφέρονται να παρακολουθήσουν την πορεία εξέλιξης της ταύτισης με την εθνική ομάδα και πώς αυτή αλληλεπιδρά με την αξιολόγηση της εθνικής ενδο-ομάδας ή άλλων εθνικών εξω-ομάδων ή ακόμη τα στερεότυπα για την ενδο-ομάδα και τις εξω-ομάδες ως ένα καθολικό οικουμενικό φαινόμενο. Συγκεκριμένες μάλιστα θεωρίες (θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης, Aboud, 1988, Aboud και Amato, 2001, θεωρία της ανάπτυξης της κοινωνικής ταυτότητας, Nesdale, 1999, Nesdale κ.ά. 2003), οι οποίες έχουν αναπτυχθεί, συνδέουν τα φαινόμενα που διερευνούν σχεδόν αποκλειστικά με

την πορεία γνωστικής ανάπτυξης των παιδιών ή τη διαφοροποίηση στην κατεύθυνση των υποκειμενικών τους κινήτρων.

Την ανάγκη ιδεολογικής πλαισίωσης των ερευνών που επικεντρώνονται στη μελέτη της αναπτυξιακής πορείας συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας αναδεικνύει και υπογραμμίζει το ερευνητικό έργο του Barrett και των συνεργατών του (2004). Οι ερευνητές με (αυτό-) κριτική διάθεση σημειώνουν ότι κατά ένα μεγάλο μέρος της, η έρευνα που επικεντρώνεται στη μελέτη της οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας στα παιδιά παραμένει περιγραφική και κατά το μάλλον ή ήττον α-θεωρητική.

Οι ίδιοι προτείνουν το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας (θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας και θεωρία της αυτο-κατηγοριοποίησης) ως ένα δυνητικό θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα μπορούσε να τοποθετηθεί η σχετική ερευνητική προσπάθεια. Στηριγμένοι στο συγκεκριμένο θεωρητικό παράδειγμα οικοδομούν μια σειρά από ερευνητικές υποθέσεις τις οποίες επιχειρούν να διερευνήσουν στη βάση δεδομένων που έχουν συλλέξει προερχόμενα από τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές (6, 9, 12 και 15 χρόνων) και έξι διαφορετικές εθνικές ομάδες (Βρετανοί, Ισπανοί, Ιταλοί, Άγγλοι, Σκοτσέζοι, Ισπανοί και Καταλανοί). Συζητώντας τα αποτελέσματά τους, σημειώνουν ότι το μόνο τους εύρημα το οποίο εμφανιζόταν σταθερά σε όλες τις εθνικές ομάδες ήταν η συναισθηματική προτίμηση για την εθνική ενδο-ομάδα, η οποία εμφανιζόταν να είναι σταθερή από την ηλικία των έξι χρόνων. Πέραν τούτου εντοπίζουν σημαντικές διαφορές στα αναπτυξιακά μοτίβα που αφορούν σε παιδιά που μεγαλώνουν σε διαφορετικό εθνικό συγκείμενο. Επιχειρώντας να συζητήσουν το εύρημα σχετικά με την πολλαπλότητα των διαφορετικών μοτίβων ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας, οι ερευνητές παραπέμπουν στη διαφορετικότητα των πολιτικών πραγματικοτήτων που ισχύουν σε κάθε μια από τις εθνικές ομάδες τις οποίες έχουν μελετήσει αλλά και τη διαφορετική ιδεολογία και τις διαφορετικές πεποιθήσεις που σε αυτές ισχύουν, προτείνοντας, εμμέσως πλην σαφώς, ότι αυτές οι παράμετροι θα πρέπει να ενταχθούν στο πλαίσιο ανάλογων μελλοντικών ερευνητικών διαδικασιών. Θέλοντας μάλιστα να ενισχύσουν το επιχειρημά τους παραπέμπουν στον Turner (Turner, Turner & Onorato, 1999), σύμφωνα με τον

οποίο οι κεντρικές διαδικασίες οι οποίες υποδεικνύονται από το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας είναι δυνατόν να αλληλεπιδρούν με ένα αριθμό άλλων παραγόντων όπως τα ατομικά κίνητρα, τις αξίες, τις ανάγκες, τους στόχους και τις επιδιώξεις καθώς και την προγενέστερη γνώση τις θεωρίες και τις πεποιθήσεις των υποκειμένων.

Από την παρατήρηση αυτή του Barrett και των συνεργατών του απορρέει ο κεντρικός άξονας διερεύνησης της παρούσας εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, το παρόν κεφάλαιο επιχειρεί να διερευνήσει την υπόθεση ότι η οντογένεση της εθνικής ταυτότητας στα παιδιά αποτυπώνει κατά το μάλλον ή ήττον το ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα. Ειδικότερα, στην περίπτωση της ελληνοκυπριακής κοινότητας, όπου το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας είναι συγκροτημένο στη βάση των δύο διαφορετικών διαστάσεων (βλέπε προηγούμενα κεφάλαια), του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού, αναμένεται ότι τα παιδιά θα οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα γύρω από τους συγκεκριμένους άξονες. Με άλλα λόγια, αναμένεται να εντοπιστούν διαφορετικές θέσεις/ τόποι εθνικής ταυτότητας ήδη από την παιδική ηλικία.

Ευρήματα προηγούμενων ερευνών υποστηρίζουν μια τέτοια υπόθεση. Πιο συγκεκριμένα ο Σπύρου (2000, 2001) σε μια εθνογραφικού χαρακτήρα έρευνα σε δύο σχολεία της ευρύτερης περιοχής της Λευκωσίας (ένα ορεινό/ αγροτικό κι ένα αστικό) επισημαίνει ότι τα παιδιά εμφανίζονται ως φορείς διαφορετικών εκδοχών ταυτότητας. Αν και η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια θα μπορούσε να δεχτεί κριτική ως προς τη μονοδιάστατη διερεύνηση του περιεχομένου της εθνικής ταυτότητας καθώς επικεντρώνεται αποκλειστικά στη διασύνδεση του γλωσσικού κώδικα με την εθνική ταυτότητα παραγνωρίζοντας άλλες πτυχές της ίδιας της ταυτότητας, ωστόσο παρέχει ορισμένες σημαντικές ενδείξεις σχετικά με τον πλουραλισμό που παρουσιάζεται ήδη από την παιδική ηλικία σε ότι αφορά στις εκφράσεις της εθνικής ταυτότητας. Σύμφωνα λοιπόν με το Σπύρου, συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια “ευνοούν” συγκεκριμένες εκδοχές της ταυτότητας: Όπως σημειώνει ο ερευνητής στην αίθουσα της σχολικής τάξης και στη διάρκεια του μαθήματος δίνεται στα παιδιά η ευκαιρία να οικοδομήσουν

και να ενισχύσουν την ελληνικότητά τους αλλά και τους δεσμούς με την Ελλάδα και τους υπόλοιπους Έλληνες. Η (σχεδόν αποκλειστική) χρήση της επίσημης νεοελληνικής γλώσσας στα πλαίσια της τάξης συμβάλει, προς την κατεύθυνση αυτή. Σύμφωνα πάντα με τον ερευνητή, η επίσημη νεοελληνική γλώσσα γίνεται ένας (και ιδιαίτερα εμφανής μάλιστα) ισχυρός δεσμός ανάμεσα στα παιδιά και το ελληνικό έθνος. Όπως μάλιστα σημειώνει, προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της ελληνικής ταυτότητας των Ελληνοκύπριων μαθητών επικεντρώνεται ολόκληρο το ελληνοκυπριακό εκπαιδευτικό σύστημα.

Παρατηρώντας και καταγράφοντας τη ζωή έξω από τη σχολική τάξη, ο Σπύρου σημειώνει ότι, εκτός της σχολικής τάξης η χρήση της κοινής νεοελληνικής γλώσσας, υποχωρεί προς όφελος της κυπριακής διαλέκτου. Ο ίδιος, ερμηνεύει την παρατήρησή του αυτή ως εκδήλωση μιας πιο κυπροκεντρικής πρόσληψης του εθνικού εαυτού. Με βάση τις συζητήσεις με τους γονείς αλλά και την επιτόπια συμμετοχική παρατήρηση που διενήργησε, σημειώνει ακόμη ότι, συγκεκριμένες οικογενειακές επιδράσεις, υποστηρίζουν μια πιο κυπροκεντρική πρόσληψη του εθνικού εαυτού. Η αγαπημένη «οικογενειακή» ποδοσφαιρική ομάδα, με δεδομένη την έντονη πολιτικοποίηση (και) του χώρου του αθλητισμού, στην Κύπρο είναι μια τέτοια έμμεση οικογενειακή επίδραση. Σχεδόν όλα τα μεγάλα (αλλά και τα μικρότερα) ελληνοκυπριακά αθλητικά σωματεία ανήκουν είτε στα «εθνικόφρονα σωματεία», τα οποία παρουσιάζονται ιδιαίτερα ελληνοκεντρικά, και τα «λαϊκά σωματεία», τα οποία παρουσιάζονται ιδιαίτερα κυπροκεντρικά⁸⁵.

⁸⁵ Χαρακτηριστικό της διασύνδεσης ανάμεσα στην επιλογή ποδοσφαιρικής ομάδας, τη χρήση της γλώσσας και τον επλεγόμενο εθνικό αυτο-προσδιορισμό είναι τα παρακάτω περιστατικά προσωπική εμπειρία του υποψήφιου στο πλαίσιο της επαγγελματικής του ενασχόλησης ως εκπαιδευτικός πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Ο εννιάχρονος μαθητής που φοιτά στην Γ' τάξη, ζητά να μάθει την ομάδα που υποστηρίζει ο δάσκαλός του. Καθώς αυτός αρνείται να τοποθετηθεί στο επίμονο δίλημμα που του θέτει ο μαθητής του «Ομόνοια (λαϊκή, κυπροκεντρική) ή Α.Π.Ο.Ε.Λ. (εθνικόφρων, ελληνοκεντρική) βρίσκεται μπροστά σε ένα νέο δίλημμα το οποίο και πάλι θέτει ο ίδιος ο μαθητής. «Κύριε, ποια ομάδα θα υποστήριζες αν αγωνιζόταν η εθνική ομάδα της Κύπρου εναντίον της εθνικής ομάδας της Ελλάδας;». Προσποιούμενος ότι δεν είχε καταλάβει τη διασύνδεση ο εκπαιδευτικός ζητά από τον Π. να του την εξηγήσει. Οπότε αυτός απαντά «Να κύριε. Αν θα υποστηρίζατε την Εθνική Κύπρου αυτό θα σήμαινε ότι είστε με την Ομόνοια. Αν όμως υποστηρίζατε την Εθνική Ελλάδας αυτό θα σήμαινε ότι είστε με τον Α.Π.Ο.Ε.Λ.

Η Ιωαννίδου (2003) σε μια επίσης εθνογραφικού χαρακτήρα έρευνα επισημαίνει ότι τα παιδιά ηλικίας έντεκα χρόνων είναι σε θέση να αναπαράγουν την ιδεολογική ασυμμετρία που εισάγει στο επίπεδο της γλώσσας ο ελληνικός εθνικισμός (ασυμμετρία που εκφράζεται με την απόδοση αξιακής υπεροχής στο «εθνικό» έναντι του «τοπικού», Bourdieu, 1981). Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά προσλαμβάνουν την κοινή νεοελληνική γλώσσα, την οποία συνδέουν με μια ελληνοκεντρική εκδοχή της ταυτότητας, ως “ευγενική”, “αριστοκρατική”, ενώ ταυτόχρονα θεωρούν ότι η χρήση της “δείχνει σεβασμό”. Ταυτόχρονα, θεωρούν ότι η κοινή νεοελληνική γλώσσα σε σχέση με την κυπριακή διάλεκτο είναι “απαλότερη”, “πιο καλή” και “πιο καθαρή” αλλά παράλληλα “πιο δύσκολη”, “πιο απόμακρη” και “πιο συγχυστική”. Από την άλλη, σε σχέση με την κυπριακή διάλεκτο (την οποία συνδέουν άμεσα με μια πιο κυπροκεντρική εκδοχή της ταυτότητας) θεωρούν ότι είναι “χωριάτικη”, “απολίτιστη”, “τραχιά”, “όχι καλή” και “αγενής”. Θεωρούν ακόμη ότι “δεν είναι καλή”, “δεν είναι ευγενική” και “όχι κατάλληλη” αλλά παράλληλα “ευκολότερη”, “δική τους”, “κανονική”, “ευχάριστη” και ότι “νιώθουν άνετα όταν τη χρησιμοποιούν”.

7. 2. Μεθοδολογία και δείγμα

7.2.1. Το ερωτηματολόγιο

Η παρούσα έρευνα διενεργήθηκε με τη βοήθεια ενός ερωτηματολογίου το οποίο τα παιδιά καλούνταν να συμπληρώσουν ατομικά εντός της σχολικής αίθουσας χωρίς τη βοήθεια των εκπαιδευτικών τους. Στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνονταν τα παρακάτω έργα και ερωτήματα⁸⁶:

1. Έργο πρώτο: Γνωστική ενημερότητα.

Τα παιδιά θα έπρεπε να γράψουν το όνομα της πατρίδας τους. Να συμπληρώσουν την πρόταση: Η πατρίδα μας είναι

2. Έργο δεύτερο: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού.

⁸⁶ Κάθε ερώτημα εκφωνείτο από τον ερευνητή. Τα παιδιά εργάζονταν όλα μαζί στη συμπλήρωση κάθε ερωτήματος ξεχωριστά. Αφού επιβεβαιωνόταν ότι όλα τα παιδιά είχαν συμπληρώσει ένα έργο ή ερώτημα τότε ο ερευνητής διάβαζε τις οδηγίες για το επόμενο έργο.

Στο δεύτερο αυτό έργο ζητήθηκε από τα παιδιά να επιλέξουν ποιο από τα ονόματα «Έλληνες», «Κύπριοι» και «Ελληνοκύπριοι» «μας περιγράφει καλύτερα». Τα ονόματα βρίσκονταν γραμμένα σε χάρτινες ετικέτες και κλεισμένες σε φάκελο. Ζητήθηκε από τα παιδιά να βγάλουν τις ετικέτες από το φάκελο και να τις τοποθετήσουν μπροστά τους πάνω στο θρανίο τους. Στο φάκελο υπήρχε επίσης μια καρτέλα με την επιγραφή « Δεν Ξέρω». Στη συνέχεια τους ζητήθηκε να επιλέξουν μια από τις καρτέλες. Έχοντας επιλέξει μια από τις καρτέλες τα παιδιά καλούνταν να την κρατήσουν πάνω στο θρανίο τους ενώ την ίδια στιγμή καλούνταν να φυλάξουν όλες τις άλλες πίσω στο φάκελο τους. Τέλος, θα έπρεπε να γράψουν το περιεχόμενο της καρτέλας στο κατάλληλο χώρο του ερωτηματολογίου και να την ξαναβάλουν και αυτή στο φάκελό τους.

3. Έργο τρίτο: Ταξινόμηση/ κατάταξη κοινωνικών ταυτοτήτων.

Στο έργο αυτό τα παιδιά έπαιρναν μπροστά τους ένα φάκελο μέσα στον οποίο υπήρχαν επτά καρτέλες. Οι καρτέλες αυτές ανέγραφαν πάνω επτά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες υπαγωγής: Φύλο (ανάλογα με το φύλο τους τα παιδιά έπαιρναν ένα φάκελο που περιείχε μέσα την καρτέλα « αγόρι» ή «κορίτσι») Θρησκεία (Χριστιανή/ Χριστιανός), Τόπος Διαμονής (ανάλογα με την περιοχή τα παιδιά έπαιρναν και διαφορετική καρτέλα), Κύπρια/ Κύπριος, Ελληνίδα/ Έλληνας, Ευρωπαϊά/ Ευρωπαίος. Ζητήθηκε από τα παιδιά να ανοίξουν τους φακέλους τους και να τοποθετήσουν τις καρτέλες πάνω στο θρανίο τους. Στη συνέχεια, κλήθηκαν να διαβάσουν μία προς μία όλες τις καρτέλες. Μετά από ένα χρονικό περιθώριο δόθηκε στα παιδιά η παρακάτω οδηγία :

«Πάνω στις καρτέλες υπάρχουν μια σειρά από ονόματα καθένα από τα οποία μπορείς να το χρησιμοποιήσεις για να περιγράψεις τον εαυτό σου. Αν σου ζητούσαμε να επιλέξεις ένα, το πιο σημαντικό για σένα, ποιο θα επέλεγες;» ⁸⁷

Αφού τα παιδιά έκαναν την πρώτη τους επιλογή, καλούνταν να γράψουν το περιεχόμενο της καρτέλας που είχαν επιλέξει στον κατάλληλο χώρο στο ερωτηματολόγιό τους. Αυτή η διαδικασία επαναλαμβανόταν μέχρι να επιλεχθούν όλες οι κάρτες.⁸⁷

⁸⁷ Ανάλογα με τη θέση στην οποία επιλέγονταν η κάθε κάρτα από τα παιδιά έπαιρνε ένα αριθμό από το ένα μέχρι το 7 (Αναφορά στον Bagget, είναι ο πρώτος που έκανε παρόμοιο έργο). Η πρώτη επιλογή βαθμολογήθηκε με 7 και η τελευταία με 1.

4. Έργο τέταρτο: Βαθμός συναισθηματικής δέσμευσης (ταύτισης) με τις κοινωνικές ταυτότητες: «Κύπριος/α» , «Έλληνας/δα» και «Ευρωπαίος/α».

Τα παιδιά είχαν στη διάθεσή τους τρεις διαφορετικούς φακέλους. Κάθε φάκελος περιείχε τέσσερις καρτέλες (Νιώθω σε πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνας / Κύπριος/ Ευρωπαίος, Νιώθω σε μεγάλο βαθμό Έλληνας/ Κύπριος/ Ευρωπαίος, Νιώθω λίγο Έλληνας/ Κύπριος/. Ευρωπαίος, Δε νιώθω καθόλου Έλληνας/ Κύπριος/ Ευρωπαίος). Τα παιδιά καλούνταν να ανοίξουν κάθε φορά ένα φάκελο. Ο υποψήφιος διάβαζε μεγαλόφωνα τις τέσσερις καρτέλες και στη συνέχεια ζητούσε από τα παιδιά να επιλέξουν μια από αυτές. Την καρτέλα αυτή κρατούσαν στο θρανίο τους ενώ τις υπόλοιπες τις επέστρεφαν στο φάκελο τους. Τέλος, σημείωναν στο ερωτηματολόγιο την απάντησή τους.

7.2.2. Πληθυσμός

Στη έρευνα συμμετείχαν συνολικά 408 παιδιά προερχόμενα από τρία δημοτικά σχολεία στην ευρύτερη περιοχή Λευκωσίας. Τα δύο σχετικά μικρότερα σχολεία βρίσκονταν στα νοτιοδυτικά αγροτικά περίχωρα της Λευκωσίας και το τρίτο σε ένα από τα μεγάλα προάστια της κυπριακής πρωτεύουσας. Προκειμένου να διεξαχθεί η έρευνα είχε προηγουμένως εξασφαλιστεί σχετική άδεια από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου όπως και γραπτή συγκατάθεση των γονιών των παιδιών. Τα παιδιά (συνολικά δώδεκα) των οποίων οι γονείς δεν έδωσαν τη σχετική συγκατάθεση δεν συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο

Πίνακας 7.1: Κατανομή των παιδιών κατά τάξη και φύλο.

		ΤΑΞΗ*					
		Β'	Γ'	Δ'	Ε'	Στ'	Σύνολο
ΦΥΛΟ	Αγόρια	34	43	33	48	44	202
	Κορίτσια	45	30	52	36	43	206
		79	73	85	84	87	408

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 7.1. τετρακόσια οκτώ παιδιά, διακόσια δύο αγόρια και διακόσια έξι κορίτσια, έλαβαν μέρος στην έρευνα. Τα παιδιά προέρχονταν από τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες. Εβδομήντα εννέα παιδιά, τριάντα τέσσερα αγόρια και σαράντα πέντε κορίτσια φοιτούσαν στη Β'

Τάξη. Τα παιδιά αυτά ήταν, το φθινόπωρο του 2003, ηλικίας επτά με οκτώ χρόνων καθώς γεννήθηκαν μεταξύ του Απριλίου του 1996 και Μάρτη του 1997⁸⁸. Εβδομήντα τρία παιδιά φοιτούσαν στην Γ' τάξη, σαράντα τρία αγόρια και τριάντα κορίτσια, ηλικίας από οκτώ μέχρι εννέα χρόνων (γεννήθηκαν μεταξύ Απριλίου του 1995 και Μάρτη του 1996). Τα παιδιά από την Δ' τάξη, ηλικίας οκτώ με εννέα χρόνων (γεννήθηκαν μεταξύ Απριλίου του 1994 και Μάρτη του 1995) , ήταν συνολικά ογδόντα πέντε, τριάντα τρία αγόρια και πενήντα δύο κορίτσια. Από την Ε' τάξη, ηλικίας εννέα με δέκα χρόνων καθώς σε αυτή φοιτούσαν παιδιά που γεννήθηκαν μεταξύ του Απριλίου του 1993 και του Μάρτη του 1994, έλαβαν μέρος ογδόντα τέσσερα παιδιά, σαράντα τέσσερα αγόρια και σαράντα τρία κορίτσια. Τέλος από τη Στ' τάξη, ηλικίας έντεκα με δώδεκα χρόνων, καθώς σε αυτή φοιτούσαν παιδιά που γεννήθηκαν μεταξύ του Απριλίου του 1992 και του Μάρτη του 1993, συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο ογδόντα επτά παιδιά, σαράντα τέσσερα αγόρια και σαράντα τρία κορίτσια.

Τα παιδιά προέρχονταν από τρία διαφορετικά σχολεία. Τα σχολεία Α' και Β' βρίσκονταν σε δύο γειτονικά χωριά στα περίχωρα της Λευκωσίας ενώ το σχολείο Γ' σε μεγάλο προάστιο της ίδιας πόλης. Από το πρώτο σχολείο, το οποίο ήταν πολύ μικρότερο από τα άλλα δύο, συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο συνολικά εξήντα οκτώ παιδιά (βλέπε πίνακα 7.2). Τα παιδιά της Στ' τάξης του συγκεκριμένου σχολείου είχαν πάει έκτακτη εκπαιδευτική επίσκεψη την ημέρα που είχε διευθετηθεί η διεξαγωγή της έρευνας κι ως εκ τούτου δε συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο. Από το σχολείο Β' έλαβαν μέρος στην έρευνα εκατόν εξήντα δύο παιδιά και από το σχολείο Γ' εκατόν εβδομήντα οκτώ παιδιά.

Πίνακας 7.2: Κατανομή των παιδιών με βάση την προέλευση και την τάξη φοίτησης.

		ΣΧΟΛΕΙΟ ΦΟΙΤΗΣΗΣ			Σύνολο
		Σχολείο Α'	Σχολείο Β'	Σχολείο Γ'	
ΤΑΞΗ	Τάξη Β'	15	33	31	79
	Τάξη Γ'	19	19	35	73
	Τάξη Δ'	17	26	42	85
	Τάξη Ε'	17	32	35	84
	Τάξη Στ'	0*	52	35	87
	Σύνολο:	68	162	178	408

⁸⁸ Στην Κύπρο τα παιδιά εισέρχονται στην Α' τάξη, εφόσον το Σεπτέμβριο έχουν συμπληρώσει πέντε χρόνια κι έξι μήνες ζωής.

7. 3. Αποτελέσματα

7.3.1. Γνωστική ενημερότητα

Στο πρώτο έργο ζητήθηκε από τα παιδιά να σημειώσουν το όνομα της χώρας τους. Οι απαντήσεις των παιδιών δίνονται, κατά τάξη, στον πίνακα 7.3.

Πίνακας 7.3: Οι απαντήσεις των παιδιών στο ερώτημα «Ποια είναι η Πατρίδα μας» ως προς την ηλικιακή ομάδα.

		ΤΑΞΗ					Σύνολο
		Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'	
Απάντηση:	Τόπος Διαμονής**	7 1.7%	1 .2%	3 .7%	3 .7%	0 .0%	14 3.4%
	Τόπος Καταγωγής***	2 .5%	3 .7%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	5 1.2%
	Κενό / Δ. Ξ.	5 1.2%	1 .2%	2 .5%	0 .0%	2 .5%	10 2.5%
	Ελλάδα	0 .0%	1 .2%	1 .2%	2 .5%	3 .7%	7 1.7%
	Κύπρος	65 15.9%	67 16.4%	79 19.4%	79 19.4%	82 20.1%	372 91.2%
Σύνολο		79 19.4%	73 17.9%	85 20.8%	84 20.6%	87 21.3%	408 100.0%

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (372 παιδιά ή 91.2 % του συνόλου) τα παιδιά που συμμετείχαν στην έρευνα έδωσαν σωστή απάντηση (Κύπρος). Δεκατέσσερα παιδιά (ή ποσοστό 3.4%) έδωσαν ως απάντηση τον τόπο διαμονής τους, πέντε παιδιά (ή ποσοστό 1.2%) κατονόμασαν τον τόπο καταγωγής τους (πρόκειται για παιδιά με προσφυγική καταγωγή) ενώ δέκα παιδιά δεν έδωσαν καμία απάντηση (άφησαν το χώρο κενό). Τέλος επτά παιδιά (1.7%) σημείωσαν την Ελλάδα ως το όνομα της χώρας τους. Τα μικρότερα παιδιά (Β' και Γ' τάξη) όταν απαντούν λάθος τείνουν κατονομάζουν ως πατρίδα τους τον τόπο διαμονής ή τον τόπο καταγωγής τους ενώ τα μεγαλύτερα παιδιά (Ε' και Στ' τάξη) όταν απαντούν λάθος σημειώνουν ως πατρίδα τους την Ελλάδα. Ο μικρός αριθμός των λαθμένων απαντήσεων ωστόσο δεν επιτρέπει την εξαγωγή στατιστικά έγκυρων αναλύσεων.

Σε ότι αφορά στην ερμηνεία των πιο πάνω αποτελεσμάτων μπορεί να ειπωθεί ότι αυτά επιβεβαιώνουν τη βιβλιογραφία (Barrett, 2005, Barrett και Shot, 1992) σύμφωνα με την οποία τα παιδιά μεταξύ πέντε και έξι χρόνων αρχίζουν να οικοδομούν τη γνώση που αφορά στην εθνική τους ταυτότητα.

7.3.2. Ταξινόμηση κοινωνικών ταυτοτήτων

Στο έργο ταξινόμησης τα παιδιά καλούνταν να ταξινομήσουν μια σειρά από κοινωνικές ταυτότητας ως προς την υποκειμενική τους σημαντικότητα. Με το έργο αυτό επιδιώχθηκε να διερευνηθεί ποιες ταυτότητες χρησιμοποιούν τα παιδιά για να περιγράψουν τον εαυτό τους κατά ηλικία. Οι απαντήσεις των παιδιών, για τους σκοπούς της στατιστικής επεξεργασίας, μεταφέρθηκαν σε μια επιβαθμια ταξινομική κλίμακα. Ο βαθμός εφτά της κλίμακας αντιστοιχούσε στην κοινωνική κατηγορία την οποία τα παιδιά επέλεγαν ως πιο σημαντική ενώ ο βαθμός ένα αντιστοιχούσε στην κοινωνική κατηγορία την οποία επέλεγαν τελευταία⁸⁹.

Στον πίνακα 7.4 καταγράφονται οι μέσοι όροι και η τυπική απόκλιση κατά τάξη/ ηλικιακή ομάδα. Στο σύνολο του πληθυσμού των παιδιών η θρησκευτική ταυτότητα (Χριστιανός) επιλέγεται ως η πιο σημαντική κοινωνική ταυτότητα με μέσο όρο 6.08 (τ. α. = 1.5) με σχετική διαφορά από τη δεύτερη. Ως δεύτερη πιο σημαντική κοινωνική ταυτότητα επιλέγθηκε η ταυτότητα «Κύριος» (μ. ό. = 4.72 και τ. α. = 1.58) και ως τρίτη η έμφυλη ταυτότητα (Αγόρι/ Κορίτσι) με μικρή σχετική διαφορά (μ. ό. = 4.37, τ. α. = 2.01). Με μια μονάδα σχεδόν διαφορά στο μέσο όρο ακολουθούν μαζί η επιλογή της τοπικής ταυτότητας (μ. ό. = 3.66, τ. α. = 1.42) και η ταυτότητα «Έλληνας» (μ. ό. = 3.49, τ. α. = 1.74). Ακόμη πιο κάτω με μια σχετική διαφορά ακολουθεί η επιλογή της ταυτότητας «Ευρωπαίος» (μ. ό. = 2.84, τ. α. = 1.72). Το χαμηλότερο μ. ό. συγκέντρωσε η ηλικιακή ταυτότητα με μικρή ωστόσο διαφορά από την αμέσως προηγούμενή της (μ. ό. = 2.81, τ. α. = 1.82).

Η επιλογή «Χριστιανός» συγκεντρώνει το ψηλότερο μ. ό. σε όλες τις ηλικιακές ομάδες και μάλιστα πάντα με σχετικά μεγάλη διαφορά από τη δεύτερη (διαφορά

⁸⁹ Την εισήγηση αυτή κάνει ο Barrett (1992).

στο μ. ό. μεγαλύτερη της μονάδας). Η επιλογή της ταυτότητας «Κύπριος» έρχεται δεύτερη στις επιλογές όλων των τάξεων/ ηλικικών ομάδων με εξαίρεση τα παιδιά της Στ' τάξης που επιλέγουν ως δεύτερη την έμφυλη ταυτότητα. Αντίστοιχα σταθερά τρίτη επιλογή όλων των τάξεων/ ηλικιακών ομάδων (με εξαίρεση τη Στ' τάξη) είναι η ταυτότητα του φύλου.

Πίνακας 7.4: Επιλογή σημαντικότερης κοινωνικής ταυτότητας κατά ηλικία (έργο ταξινόμησης).

		ΤΑΞΗ/ ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ				
		Β'	Γ'	Δ'	Ε'	Στ'
ΣΥΝΟΛΟ	Στατιστικός Έλεγχος Kruskal-Wallis	7-8 ΧΡΟΝΩΝ	8-9 ΧΡΟΝΩΝ	9-10 ΧΡΟΝΩΝ	10-11 ΧΡΟΝΩΝ	11-12 ΧΡΟΝΩΝ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΗ/ΟΣ						
M.O.=6.08	Χ ² = 0.582	M.O.= 6.12	M.O.=6.28	M.O.=6.1	M.O.=5.9	M.O.=6.13
T.A.=1.5	df=2	T.A.= 1.5	T.A.=1.3	T.A.=1.44	T.A.=1.48	T.A.=1.60
	P=0.018	a	ab	bc		c
ΚΥΠΡΙΑ/ΟΣ						
M.O.=4.72	Χ ² =.562 df= 2	M.O.=4.96	M.O.=4.78	M.O.=4.60	M.O.=4.63	M.O.=4.51
T.A.=1.48	P=0.073	T.A.= 1.51	T.A.= 1.50	T.A.=1.42	T.A.=1.36	T.A.=1.35
ΦΥΛΟ						
M.O.=4.3728	Χ ² =.858 df=2	M.O.=3.99	M.O.=4.43	M.O.=4.49	M.O.=4.57	M.O.=4.69
T.A.= 2.01	p=0.12	T.A.= 1.93	T.A.= 2.24	T.A.= 2.02	T.A.= 2.17	T.A.= 1.87
ΔΙΑΜΟΝΗ						
M.O.=3.66	Χ ² =.692 df=2	M.O.=3.79	M.O.=3.93	M.O.=3.91	M.O.=3.84	M.O.=3.0
T.A.=1.42	p=0.008	T.A.=1.42	T.A.=1.54	T.A.=1.43	T.A.=1.40	T.A.=1.21
		a	b	c	d	abcd
ΕΛΛΗΝΑΣ/ΔΑ						
M.O.=3.49	Χ ² =3.444 df=2	M.O.=3.65	M.O.=3.21	M.O.=3.64	M.O.=3.05	M.O.=3.54
T.A.=1.74	p=0.179	T.A.=1.81	T.A.=2.04	T.A.=1.54	T.A.=1.80	T.A.=1.68
ΕΥΡΩΠΑΙΑ/ΟΣ						
M.O.=2.84	Χ ² =13 df=2	M.O.=2.51	M.O.=3.07	M.O.=2.63	M.O.=3.00	M.O.=3.34
T.A.=1.72	p=0.001	T.A.=1.65	T.A.=1.77	T.A.=1.68	T.A.=1.72	T.A.=1.74
	ab	bcd	e	c		ade
ΗΛΙΚΙΑ						
M.O.=2.81	Χ ² =3.620 df=2	M.O.=2.97	M.O.=2.57	M.O.=2.61	M.O.=2.96	M.O.=2.65
T.A.=1.82	P=0.164	T.A.=1.69	T.A.=1.40	T.A.=1.69	T.A.=2.00	T.A.=2.01

Τα παιδιά της Στ' τάξης επιλέγουν ως τέταρτη πιο σημαντική την ταυτότητα «Ελληνας» σε αντίθεση με τα παιδιά των υπολοίπων τάξεων που επιλέγουν ως τέταρτη πιο σημαντική την τοπική τους ταυτότητα και αφήνουν στην πέμπτη θέση την ταυτότητα «Ελληνας».

Η εφαρμογή του μη παραμετρικού ελέγχου Kruskal-Willis επέτρεψε στη διερεύνηση της σημαντικότητας των παρατηρούμενων διαφοροποιήσεων κατά τάξη/ ηλικιακή ομάδα.. Στις σειρές όπου σημειώθηκε διαφοροποίηση μετά την εφαρμογή του πιο πάνω ελέγχου εφαρμόστηκε ο επίσης μη παραμετρικός έλεγχος Mann-Whitney-U προκειμένου να διαπιστωθεί ποια ζεύγη διαφέρουν μεταξύ τους στατιστικά σημαντικά.

Σε ότι αφορά στην ταυτότητα «Χριστιανός» παρατηρείται μια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στα παιδιά της Β' Τάξης και τα παιδιά της Γ' τάξης με τα δεύτερα να σημειώνουν ψηλότερο μέσο όρο από τα πρώτα. Αντίστοιχα τα παιδιά της Δ' Τάξης παρουσιάζουν στατιστικά χαμηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά της Β' Τάξης αλλά και από τα παιδιά της Στ' Τάξης. Στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται στην επιλογή της κοινωνικής ταυτότητας «Ευρωπαίος». Τα παιδιά της Στ' τάξης σημειώνουν στατιστικά ψηλότερο μέσο όρο τόσο από τα παιδιά της Β' Τάξης όσο και από τα παιδιά της Γ' και της Δ' Τάξης. Τα παιδιά της Δ' Τάξης σημειώνουν επίσης, στη συγκεκριμένη πάντα ταυτότητα, μέσο όρο ψηλότερο από τα παιδιά της Β' Τάξης. Τα μεγαλύτερα παιδιά αποδίδουν προς αυτή την ταυτότητα (Ευρωπαίος) μεγαλύτερη σημασία σε σχέση με τα μικρότερα παιδιά. Τέλος, τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά (Στ' Τάξης) αποδίδουν μια στατιστικά σημαντική, μικρότερη σπουδαιότητα στην τοπική τους ταυτότητα σε σχέση με όλα τα άλλα παιδιά.

Με την εφαρμογή της Παραγοντικής Ανάλυσης σε Κύριες Συνιστώσες επιδιώχθηκε η σύνοψη των δεδομένων που προέκυψαν μέσα από το τέταρτο έργο από τη μια, και η αναζήτηση πολυπαραγοντικών συσχετίσεων ανάμεσα στις κατηγορίες που ταξινομήθηκαν από την άλλη. Προκειμένου να εξαχθεί μια πιο γενική ανάγνωση των δεδομένων και λόγω της μικρής ηλικιακής διαφοράς ανάμεσα στις πέντε ηλικιακές ομάδες, αυτές επανα-κατηγοριοποιήθηκαν σε τρεις νέες κατηγορίες (Τάξεις Β' και Γ, Τάξη Δ' και Τάξεις Ε' και Στ') .

Στον πίνακα 7.5 δίνονται τα αποτελέσματα της εφαρμογής της ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες. Από την ανάλυση αυτή προέκυψαν τρεις συνολικά παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας. Ο πρώτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 2.006, ερμηνεύει το 28, 675 % της συνολικής αδράνειας του πίνακα. Ο

δεύτερος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1.426, ερμηνεύει το 20.892 % της συνολικής αδράνειας και ο τρίτος παράγοντας, με ιδιοτιμή 1,227, ερμηνεύει το 17.531% της συνολικής αδράνειας.

Πίνακας 7.5: Ιδιοτιμές και ποσοστά αδράνειας που προέκυψαν από την εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες στα δεδομένα από το έργο ταξινόμησης.

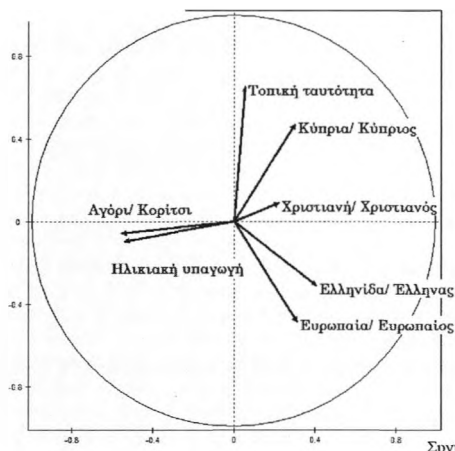
	Συνιστώσες		
	1 ^{ος}	2 ^{ος}	3 ^{ος}
Ιδιοτιμή	2.006	1.426	1.227
Ποσοστό Ερμηνεύσιμης αδράνειας	28.657%	20.892	17.531
Έλληνας	.760		
Ευρωπαίος	.680		
Ηλικία	-.671		
Φύλο	-.644		
Διαμονή		.736	
Κύπριος		.730	
Χριστιανός			.987

Extraction Method: Principal Component Analysis.
Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 6 iterations.

Και οι τρεις συνιστώσες μαζί ερμηνεύουν το 67.08 %, της αδράνειας του πίνακα. Η πρώτη συνιστώσα η οποία ερμηνεύει το 32,50 % της αδράνειας, παράγεται ουσιαστικά από τέσσερις κατηγορίες (ηλικία, φύλο, Έλληνας, Ευρωπαίος) και αντιπαραβάλλει τις πιο «συγκεκριμένες» ή τις πιο «ιδιωτικές» κοινωνικές κατηγορίες (ηλικία και φύλο) με τις πιο «αφηρημένες», λιγότερο συγκεκριμένες ή πιο «διευρυμένες» (Έλληνας, Ευρωπαίος), ξεκινώντας από την πιο “μακρινή” και καταλήγοντας στην πιο κοντινή (διαμονή). Με βάση τη συνιστώσα αυτή φαίνεται ότι μια διάσταση η οποία επηρέασε τις επιλογές που έκαναν τα παιδιά αφορούσε το πόσο «κοντά» ή πόσο οικείες ένιωθαν τις κατηγορίες που είχαν να ταξινομήσουν. Η δεύτερη συνιστώσα συγκροτείται από τις κατηγορίες «Κύπριος», και « Διαμονή», και τέλος, η Τρίτη συνιστώσα σχεδόν εξολοκλήρου από την κατηγορία «Χριστιανός» .

Διάγραμμα 7.2: Προβολή των ενεργών μεταβλητών στο παραγοντικό διάγραμμα των πρώτων παραγόντων.

Συνιστώσα 2, 20, 892

Συνιστώσα 1, 28.657

Στο διάγραμμα 7.2, προβάλλονται οι επτά μεταβλητές τους δύο πρώτους άξονες που προέκυψαν από την ανάλυση. Στο διάγραμμα προβάλλονται ξεκάθαρα οι τρεις «ομαδοποιήσεις» των κοινωνικών κατηγοριών. Η πρώτη ομαδοποίηση αφορά στις πιο συγκεκριμένες και άμεσα βιωματικές κοινωνικές ταυτότητες (φύλο και ηλικία), η δεύτερη ομαδοποίηση αφορά στις πιο γενικές και αφηρημένες (Έλληνας, Ευρωπαίος) και η τρίτη μια ενδιάμεση, σε ότι αφορά στο βαθμό γενίκευσης, κατάσταση (τοπική ταυτότητα, Κύπριος και Χριστιανός).

Η εφαρμογή της ανάλυσης διακύμανσης στα παραγοντικά σκορ των τριών πρώτων παραγόντων βοήθησε στη διερεύνηση της διαφοροποίησης των τριών ηλικιακών ομάδων (Β' και Γ' τάξεις, Δ' τάξη, Ε' και Στ' τάξεις) ως προς τους τρεις αυτούς παράγοντες.

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 7.6, σε ότι αφορά στο μέσο όρο των παραγοντικών σκορ και στις τρεις συνιστώσες, παρατηρείται μια διαφοροποίηση των μεγαλύτερων παιδιών (Ε' και Στ') ως προς τις άλλες δύο ομάδες. Στην πρώτη συνιστώσα, η οποία αντιπαραθέτει τις ταυτότητες «Έλληνας» και «Ευρωπαίος» από τις ταυτότητες που σχετίζονται με την ηλικία και το φύλο, τα μικρότερα

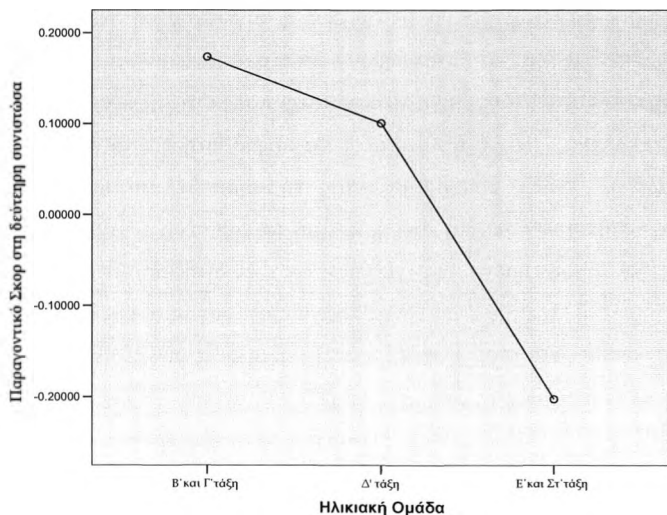
παιδιά σημειώνουν αρνητικό παραγοντικό σκορ (-.021 τα παιδιά της Β' και Γ' και -.029 τα παιδιά της Δ') σε αντίθεση με τα μεγαλύτερα παιδιά της Ε' και Στ' τάξης, που σημειώνουν θετικό σκορ (0.033).

Πίνακας 7.6: Μέσο όρος και τυπική απόκλιση στο παραγοντικό σκορ των τριών ηλικιακών ομάδων (Β' και Γ' τάξεις, Δ' τάξη, Ε' και Στ' τάξεις) ως προς τους τρεις παραγοντικούς άξονες.

		N	Μέσος όρος	Τυπ. απόκλιση
Παραγοντικό Σκορ στην πρώτη συνιστώσα	Β' και Γ' τάξη	152	-.021	.950
	Δ' τάξη	82	-.029	.932
	Ε' και Στ' τάξη	171	.033	1.07
	Total	405	.000	1.00
Παραγοντικό Σκορ στη δεύτερη συνιστώσα	1.00	152	.173	1.02
	2.00	82	.100	.997
	3.00	171	-.202	.943
	Total	405	.000	1.00
Παραγοντικό Σκορ στην τρίτη συνιστώσα	1.00	152	.054	1.01
	2.00	82	.001	.957
	3.00	171	-.048	1.01
	Total	405	.000	1.00

Σε ότι αφορά στη δεύτερη συνιστώσα (βλέπε και διάγραμμα, 7.3) τα μεγαλύτερα παιδιά σημειώνουν αρνητικό σκορ (-0.202) σε αντίθεση με τα μικρότερα παιδιά που σημειώνουν θετικό σκορ (0.173 τα παιδιά της Β' και Γ' τάξης και 0.100 τα παιδιά της Δ' τάξης. Τέλος σε ότι αφορά στην τρίτη συνιστώσα, τα μεγαλύτερα

Διάγραμμα 7.3: Μέσος όρος παραγοντικού σκορ ανά ηλικιακή ομάδα στη δεύτερη συνιστώσα

παιδιά σημειώνουν μέσο -.048, τα παιδιά Β' και Γ' τάξης σημειώνουν σκορ 0.054 και τα παιδιά της Δ' τάξης σκορ 0.001.

Οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται, σε ότι αφορά στην πρώτη και στην τρίτη συνιστώσα δεν είναι στατιστικά σημαντικές ($F= 0.166$, $p=0.847$ για την πρώτη συνιστώσα και $F= 0.425$ και $p= 0.654$ για την τρίτη συνιστώσα). Αντίθετα, στατιστικά σημαντική είναι η διαφοροποίηση σε ότι αφορά στη δεύτερη συνιστώσα ($F= 6.380$, $p = 0.002$). Σύμφωνα με τον post hoc έλεγχο LSD τόσο η διαφοροποίηση της τρίτης ομάδας από την πρώτη ($p= 0.001$) όσο και η διαφοροποίησή της από τη δεύτερη ομάδα ($p= 0.023$) είναι στατιστικά σημαντικές.

Οι Piaget και Weil (1951) υποστηρίζουν ότι η οντογένεση της εθνικής ταυτότητας διέρχεται από το τρία διαφορετικά στάδια και είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων διάκρισης ανάμεσα στο όλο και το μέρος. Τοποθετώντας την αδυναμία των παιδιών να κατανοήσουν την έννοια της πατρίδας και της εθνικής ομάδας εντός του όλου θεωρητικού οικοδομήματος που ανέπτυξε ο Piaget, οι δύο ερευνητές τη συνέδεσαν με τη γνωστική τους αδυναμία, μέχρι την ηλικία των δέκα χρόνων, να κατανοήσουν ότι λογικές κατηγορίες είναι δυνατόν να εγκλειστούν μέσα σε άλλες ευρύτερες λογικές κατηγορίες. Υποστηρίζουν δηλαδή ότι τα παιδιά που δυσκολεύονται να κατανοήσουν ότι δύο ομαδοποιήσεις μπορεί να τις συνδέει η συγκεκριμένη σχέση (όλο/ μέρος) δυσκολεύονται ακόμη να κατανοήσουν ότι είναι δυνατόν να είναι ταυτόχρονα μέλη της κοινότητας τους (π.χ. Λευκωσιάτες) και μέλη της εθνικής τους ομάδας (Κύπριοι Έλληνες). Τη θέση αυτή ήρθε να αμφισβητήσει στη συνέχεια ο Jahoda (1962, 1963a, 1963b), υπογραμμίζοντας τη σημασία του περιεχομένου των λογικών κατηγοριών και τη σχέση του με το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο τα παιδιά είναι τοποθετημένα. Ο συγκεκριμένος ερευνητής παρατηρεί ότι τα παιδιά από πολύ νωρίς είναι σε θέση να κατανοούν ότι γυναίκες και άνδρες είναι δύο διακριτές ομάδες και παράλληλα ότι αυτές οι ομάδες συγκροτούν την ευρύτερη ομάδα των ανθρώπων. Για το Jahoda η σχετική δυσκολία την οποία παρουσιάζουν τα παιδιά ηλικίας μικρότερης των εφτά χρόνων να κατανοήσουν την έννοια της εθνικής ομάδας σχετίζεται όχι τόσο με μια γνωστική αδυναμία

όσο με τον αφηρημένο χαρακτήρα της συγκεκριμένης έννοιας αλλά και τα αδιευκρίνιστα όρια της. Μελετώντας τη ανάπτυξη της κοινωνικής γνώσης στα παιδιά σχετικά με τα χρήματα και τις κοινωνικές σχέσεις, ο Jahoda διαπιστώνει ότι η συγκεκριμένη γνώση αναπτύσσεται σε ομόκεντρους κύκλους κινούμενη από το εσωτερικό προς το εξωτερικό και από το πιο οικείο στο λιγότερο οικείο. Η διαπίστωση αυτή του Jahoda μεταφερόμενη στο χώρο της ανάπτυξης της κοινωνικής γνώσης αναφορικά με τις κοινωνικές ομάδες υπαγωγής σημαίνει ότι τα παιδιά οικοδομούν πρώτα τις περισσότερες οικείες τους κοινωνικές ταυτότητες και στη συνέχεια προχωρούν στη συγκρότηση ταυτοτήτων σχετικών με γενικότερες, πιο απομακρυσμένες ή/ και πιο αφηρημένες κοινωνικές ομάδες.

Τα ευρήματα της παρούσας εργασίας καταρχήν δείχνουν ότι τα παιδιά ήδη από την ηλικία των επτά χρόνων (τουλάχιστον) είναι σε θέση να χειριστούν γνώση που αφορά ευρύτερες κοινωνικές κατηγορίες, ακόμη κι αν αυτές συνδέονται με σχέση εγκλεισμού (τοπική < εθνική). Ταυτόχρονα επιβεβαιώνουν ότι διαφορετικής “τάξης” (σε ότι αφορά στο πόσο συγκεκριμένες είναι και στο πόσο “κοντά” στα βιώματα του παιδιού) κοινωνικές ομάδες συγκροτούνται κατά τα μάλλον ή ήττον διαφορετικά ή προσλαμβάνονται διαφορετικά από τα παιδιά. Ωστόσο, φαίνεται ότι αυτές οι διαφορετικής “τάξης” κοινωνικές ομάδες οικοδομούνται παράλληλα. Τα παιδιά στην ελληνική κοινότητα της Κύπρου ήδη από την ηλικία των επτά χρόνων (ακόμη ίσως και από πολύ πιο μικρή ηλικία), είναι σε θέση να ονομάσουν αυθόρμητα την πατρίδα τους. Ταυτόχρονα αποδίδουν, από πολύ μικρή ηλικία, πρωταρχική σημασία στη θρησκευτική τους υπαγωγή (μια βιωματική αλλά παράλληλα πολύ γενικευμένη και χωρίς σαφή όρια κοινωνική κατηγορία). Η σημαντικότητα την οποία αποδίδουν στην θρησκευτική τους ταυτότητα τα παιδιά παραμένει ισχυρή (πιο ισχυρή από τη σημαντικότητα που αποδίδουν σε οποιαδήποτε άλλη κοινωνική ομάδα) σε όλες τις ηλικιακές ομάδες του δείγματος. Παράλληλα, οι ηλικιακές ομάδες, δε διαφοροποιούνται ούτε ως προς τη συνιστώσα που διαφοροποιεί ανάμεσα στις πιο συγκεκριμένες (ηλικία, φύλο) και τις πιο αφηρημένες (Ελληνας, Ευρωπαίος) ταυτότητες. Διαφοροποίηση παρατηρείται ωστόσο ως προς τη συνιστώσα που

συγκροτείται, ως επί το πλείστον, από τις «ενδιάμεσης αφαίρεσης» κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις (Κύπριος, τοπική ταυτότητα).

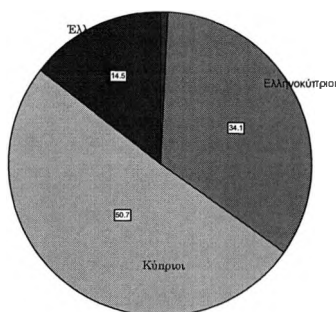
Τα δεδομένα λοιπόν δεν υποστηρίζουν με συνέπεια, κάποιο πλέγμα στην ανάπτυξη της κοινωνικής γνώσης, στο πλαίσιο των συγκεκριμένων ηλικιακών διαφοροποιήσεων, που να κινείται από το ειδικότερο στο γενικότερο ή από το πιο κοντινό στο πιο μακρινό. Μια πιθανή ερμηνεία των αποτελεσμάτων ωστόσο θα μπορούσε να είναι ότι τα παιδιά αυτών των ηλικιών, διακρίνουν ανάμεσα σε διαφορετικής αφαίρεσης κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις, κινούμενα από το ειδικό στο γενικό χωρίς να διαφοροποιούνται ως προς αυτό ηλικιακά.

Σαφές από τα δεδομένα είναι το ότι η οικοδόμηση της κοινωνικής γνώσης του κόσμου προχωρά παράλληλα σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης. Μια παρόμοια θέση διατυπώνει και ο Gomez (2001, σελ. 41). Ο ερευνητής αυτός, ο οποίος μελετά την αναπτυξιακή πορεία δόμησης της εθνικής ταυτότητας στην περιοχή των Βάσκων στην Ισπανία μέσα σε διαφορετικά εθνο-γλωσσικά περιβάλλοντα σημειώνει ότι τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία αρχίζουν να αποκτούν γνώση για τις κοινωνικές ομάδες που σχετίζονται με το άμεσο σε αυτά περιβάλλον. Παράλληλα, όμως, οικοδομούν και γνώση σχετικά με πιο μακρινά μέρη και ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Τα δύο αυτά είδη γνώσης, σημειώνει ο ίδιος πάντα ερευνητής, εμπλέκονται ταυτόχρονα (*intervene*) στη διαδικασία κατασκευής του κοινωνικού κόσμου.

7.3.3. Επιλογή ονόματος εθνικής αυτο-παρουσίασης

Ο τρόπος με τον οποίο είναι δυνατόν κάποιος Έλληνας της Κύπρου, να αυτο-παρασταθεί εθνικά, ποικίλει. Σε συγκεκριμένα μάλιστα, κοινωνικά πλαίσια, αυτός ο τρόπος αναδεικνύει διαφορετικές τοποθετήσεις στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας. Η επιλογή αυτή γίνεται ανάμεσα σε ονόματα που κινούνται σε μια ελληνοκεντρική εκδοχή της ταυτότητας (Έλληνας) μέχρι μια κυπροκεντρική εκδοχή της ταυτότητας (Κύπριος). Ιστορικά η αυτο-παρουσίαση Έλληνας, συνδέεται με την

Είμαστε : (Επιλογή ονόματος εθνικού προσδιορισμού)

Διάγραμμα 7.4. Ποσοστιαία αναλογία επιλογών ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού στο δείγμα.

παραδοσιακή εθνικόφρονη παράταξη ενώ ο αυτό-προσδιορισμός Κύπριος, με την παραδοσιακή αριστερή υποκυλούρα. Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 το όνομα «Ελληνοκύπριος» προστέθηκε ως όνομα εθνικής αυτο-παρουσίασης για τους Έλληνες της Κύπρου, από τη μια ως αποτέλεσμα της δικαιοδικής

σύνθεσης του νέου Κυπριακού Κράτους και από την άλλη ως αποτέλεσμα του σταδιακού απογαλακτισμού αλλά και αποστασιοποίησης των Ελλήνων της Κύπρου από το εθνικό κέντρο και το όραμα της ένωσης.

Στο έργο που δόθηκε στο ερωτηματολόγιο, τα παιδιά είχαν να διαλέξουν όνομα εθνικής αυτο-παρουσίασης ανάμεσα στα ονόματα “Έλληνας”, “Ελληνοκύπριος” και “Κύπριος”. Μια πρώτη παρουσίαση των αποτελεσμάτων αφορά στην περιγραφή των επιλογών των παιδιών. Στη συνέχεια διερευνάται κατά πόσο η επιλογή αυτή γίνεται τυχαία ή ακολουθεί ένα ευρύτερο τρόπο τοποθέτησης στο χώρο των σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας.

Σε ότι αφορά στην επιλογή ονόματος του εθνικού εαυτού, τα μισά παιδιά επέλεξαν το όνομα “Κύπριος” (50.7 %), το ένα τρίτο το όνομα “Ελληνοκύπριος” (34.1%) και τα υπόλοιπα παιδιά το όνομα “Έλληνας” (14.5%). Τρία παιδιά άφησαν το ερωτηματολόγιο τους κενό στο σημείο αυτό. Μέσα από τα αποτελέσματα αυτά φαίνεται ότι και οι τρεις *επκέτες/ ονόματα* είναι αποδεκτές περιγραφές για τη συλλογική ταυτότητα των παιδιών. Είναι αυτό μια πρώτη ένδειξη ύπαρξης διαφορετικών θέσεων στο χώρο των σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας της ελληνοκυπριακής κοινότητας και στο επίπεδο των μικρών παιδιών;

Στον πίνακα 7.7 δίνεται η κατανομή των επιλογών που έκαναν τα παιδιά σε σχέση με το όνομα του εθνικού εαυτού αφενός κατά απόλυτη τιμή και αφετέρου

κατά ποσοστιαία αναλογία τόσο στο γενικότερο σύνολο του πληθυσμού όσο και στον πληθυσμό κάθε τάξη/ηλικίας ξεχωριστά. Το ποσοστό της επιλογής της ετικέτας/ ονόματος «Κύπριοι» παρουσιάζει μια σχεδόν σταθερή μείωση καθώς η ηλικία των παιδιών αυξάνεται. Έτσι ενώ τα παιδιά της Β' επιλέγουν το συγκεκριμένο όνομα σε ποσοστό 59.5 % και τα παιδιά της Γ' τάξης σε ποσοστό 61.6 %, το ποσοστό αυτό μειώνεται σε 51,8 % για τα παιδιά της Δ' τάξης για να μειωθεί ακόμη περισσότερο ανάμεσα στα παιδιά της Ε' (44 %) και της Στ' (40.2 %). Από την άλλη η επιλογή της ετικέτας/ ονόματος "Ελληνοκύπριοι" φαίνεται να ακολουθεί μια αντίθετη πορεία. Ανάμεσα στα μικρότερα παιδιά της Β' τάξης ανέρχεται μόλις στο 22.8 % και στα παιδιά της Γ' τάξης στο 20.5 % για να ανέβει στο 51.8 % ανάμεσα στα παιδιά της Δ' τάξης και να φθάσει

Πίνακας 7.7: Επιλογή ετικέτας/ ονόματος εθνικού προσδιορισμού κατά ηλικία / τάξη.

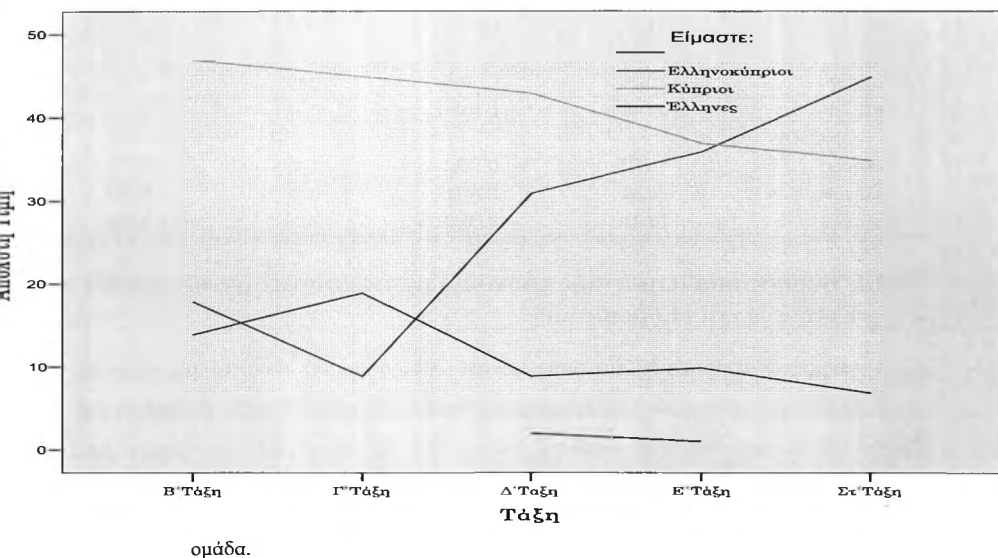
ΗΛΙΚΙΑ		Είμαστε		
		Ελληνες	ΕΚ	Κύπριοι
6-7 XP	Απόλυτη τιμή	14	18	47
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	17.7%	22.8%	59.5%
	% στο σύνολο	3.4%	4.4%	11.5%
7-8 XP	Απόλυτη τιμή	13	15	45
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	17.8%	20.5%	61.6%
	% στο σύνολο	3.2%	3.7%	11.0%
8-9 XP	Απόλυτη τιμή	9	32	44
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	10.6%	37.6%	51.8%
	% στο σύνολο	2.2%	7.8%	10.8%
9-10 XP	Απόλυτη τιμή	10	37	37
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	11.9%	44.0%	44.0%
	% στο σύνολο	2.5%	9.1%	9.1%
10-11 XP	Απόλυτη τιμή	7	45	35
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	8.0%	51.7%	40.2%
	% στο σύνολο	1.7%	11.0%	8.6%
	Απόλυτη τιμή	53	147	208
	% εντός ΗΛΙΚΙΑ	13.0%	36.0%	51.0%
	% στο σύνολο	13.0%	36.0%	51.0%

$$* \chi^2 = 26.49 / \text{Βαθμοί Ελευθερίας} = 8 / p = 0.001$$

Σε ότι αφορά στην επιλογή της ετικέτας/ ονόματος "Ελληνες" αυτή παρουσιάζεται με μια σχετική μείωση καθώς η ηλικία των παιδιών μεγαλώνει. Τα μικρότερα παιδιά επιλέγουν το όνομα σε ένα ποσοστό γύρω στο 17 % (17.7 % τα παιδιά της Β' τάξης και ποσοστό 17.8 % τα παιδιά της Γ' τάξης), 10.6 % των παιδιών της Δ' τάξης επιλέγουν το συγκεκριμένο όνομα ενώ το ποσοστό των παιδιών της Ε' και Στ' τάξης πέφτει στο 11.9 % και 8 % αντίστοιχα. Το γεγονός

ότι ο αριθμός των παιδιών που επέλεξαν το όνομα/ ετικέτα Έλληνες είναι σχετικά μικρός επιβάλλει ιδιαίτερη προσοχή σε ότι αφορά στην ερμηνεία των αποτελεσμάτων που αναφέρονται σε αυτό.

Διάγραμμα 7.5: Επιλογή ονόματος εθνικής αυτοπαρουσίασης κατά απόλυτη τιμή ανά ηλικιακή

Η εφαρμογή του στατιστικού ελέγχου Pearson χ^2 στον πίνακα έδωσε μια τιμή ίση 26, 49 που για 8 βαθμούς ελευθερίας υποδεικνύει ότι η επιλογή ετικέτας/ ονόματος ως προς την ηλικία διαφοροποιείται στατιστικά σημαντικά. Προκειμένου να διερευνηθούν περαιτέρω οι διαφοροποιήσεις αυτές επιλέχθηκε η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών στα δεδομένα του πίνακα. Από την ανάλυση προέκυψε ένας ουσιαστικά παράγοντας ο οποίος ερμηνεύει το 97.38% της συνολικής ερμηνευμένης αδράνειας. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 7.8 ο πρώτος άξονας αντιπαραβάλλει αφενός τις δύο μικρότερες τάξεις με τις δύο μεγαλύτερες τάξεις και αφετέρου τις απαντήσεις/ επιλογές “Κύπριοι” και “Έλληνες” και “Ελληνοκύπριοι”. Τα παιδιά μικρότερης ηλικίας (Β' και Γ' τάξης) επιλέγουν περισσότερο τα ονόματα “Κύπριοι” και “Έλληνες” σε σχέση με τα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας (Ε' και Στ' τάξης) που με τη σειρά τους επιλέγουν περισσότερο το όνομα “Ελληνοκύπριοι”.

Πίνακας 7.8 Αποτελέσματα εφαρμογής παραγοντικής ανάλυσης σε Κύριες Συνιστώσες στα δεδομένα του πίνακα 9.6 .

Τιμή Μεταβλητής	Σχετικό Βάρος	Απόσταση από κέντρο	Συχνότητα	Συνεισφορά στην κατασκευή του άξονα
ΤΑΞΗ				
Τάξη Β'	19.51	0.05935	-0.24	11.65
Τάξη Γ'	18.02	0.25277	-0.50	47.47
Τάξη Δ'	20.49	0.01229	0.09	1.63
Τάξη Ε'	20.49	0.03659	0.19	7.57
Τάξη Στ'	21.48	0.14061	0.37	31.68
ΟΝΟΜΑ				
Έλληνες	14.57	0.18326	-0.42	26.57
Ελληνοκύπριοι	34.32	0.16713	0.41	60.36
Κύπριοι	51.11	0.02602	-0.16	13.06

7.3.4. Βαθμός υποκειμενικής ταύτισης με τις ταυτότητες «Κύπριοι», «Έλληνες» και «Ευρωπαίοι»

Ο βαθμός υποκειμενικής ταύτισης με την εθνική ομάδα συνιστά μια από τις κεντρικότερες μετρήσεις στο πλαίσιο των ερευνών σχετικά με την ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας στα παιδικά εντός του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας.

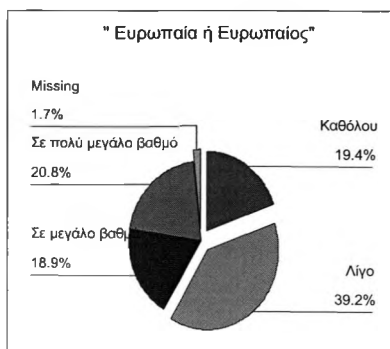
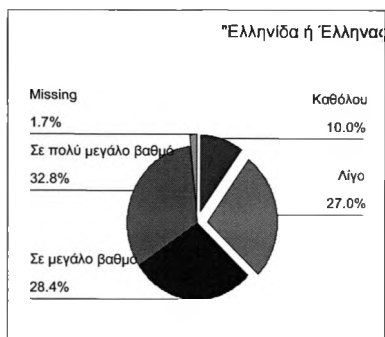
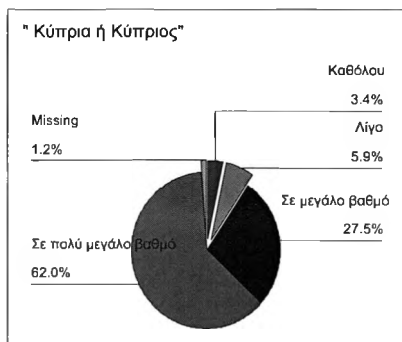
Σύμφωνα με τα ευρήματα ορισμένων από τις πρώτες έρευνες στο χώρο., (Jaspers, Van de Geer, Tajfel και Johnson, 1972, Middleton), τα παιδιά, μέχρι επτά χρόνων, δεν επιδεικνύουν συστηματική προτίμηση για την ίδια τους την πατρίδα και τα μέλη της εθνικής τους κατηγορίας. Άλλες έρευνες έχουν εντοπίσει μια συστηματική προτίμηση προς την πατρίδα και τους ομοεθνείς από παιδιά ακόμη μικρότερης ηλικίας και δη πέντε με έξι χρόνων (Bennett, Lyons, Sani, and Barrett, 1998). Ο Barrett και οι συνεργάτες επισημαίνουν ότι η σημασία που τα παιδιά αποδίδουν στην εθνική τους ταυτότητα και ο βαθμός ταύτισης με την εθνική τους ομάδα τείνουν να αυξάνουν καθώς αυτά κινούνται από την ηλικία των 5-6 χρόνων μέχρι την ηλικία των 11-12 χρόνων (Barrett, Lyons και del Valle, 2004).

Προκειμένου να διερευνηθεί ο βαθμός υποκειμενικής ταύτισης με την εθνική ταυτότητα, επιλέχθηκαν να ερωτηθούν τα παιδιά να δηλώσουν σε πιο βαθμό νιώθουν Κύπριοι και σε πιο βαθμό νιώθουν Έλληνες. Για σκοπούς σύγκρισης τα παιδιά επίσης ερωτήθηκαν σε πιο βαθμό νιώθουν Ευρωπαίοι.

Όπως φαίνεται στα διαγράμματα 7.6 α, β και γ, τα παιδιά στο σύνολο του δείγματος, στη συντριπτική τους πλειοψηφία (89.5 %) δηλώνουν ότι νιώθουν σε μεγάλο ή σε πολύ μεγάλο βαθμό Κύπριοι. Πιο συγκεκριμένα 62% των παιδιών έχουν δηλώσει ότι νιώθουν Κύπριοι σε πολύ μεγάλο βαθμό και 27.5 % δηλώνουν ότι νιώθουν Κύπριοι σε μεγάλο βαθμό. Ένα πολύ μικρότερο ποσοστό των παιδιών δηλώνουν ότι νιώθουν λίγο Κύπριοι ενώ μόλις 3.4% των παιδιών δηλώνουν ότι δεν νιώθουν καθόλου Κύπριοι.

Από την άλλη, στο σύνολο του δείγματος τα παιδιά δηλώνουν ότι νιώθουν σε μεγάλο ή σε πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνες (57.8 %). Πιο συγκεκριμένα το 32.8 % των παιδιών δηλώνουν ότι νιώθουν Έλληνες σε πολύ μεγάλο βαθμό και 28.4 % των παιδιών δηλώνουν ότι νιώθουν Έλληνες σε μεγάλο βαθμό. Ένα ποσοστό 27% των παιδιών δηλώνουν ότι νιώθουν λίγο Έλληνες ενώ ένα ποσοστό 10 % δηλώνουν ότι δε νιώθουν καθόλου Έλληνες.

Διάγραμμα 7.6 α, β, γ: Γραφική απεικόνιση των ποσοστών των απαντήσεων που έδωσαν τα παιδιά στο ερώτημα «Πόσο έντονα νιώθεis ότι είσαι ...»

Σε ότι αφορά στην ταυτότητα Ευρωπαίοι ένα ακόμη μικρότερο ποσοστό των παιδιών, στο σύνολο του δείγματος, δηλώνουν ότι νιώθουν Ευρωπαίοι σε πολύ μεγάλο βαθμό (20,8 %). Ένα ποσοστό 18,9 % των παιδιών δηλώνουν ότι νιώθουν Ευρωπαίοι. Περισσότερα από το 1/3 των παιδιών (39,2%) δηλώνουν ότι νιώθουν λίγο Ευρωπαίοι ενώ το 19,4 % των παιδιών δηλώνουν ότι δε νιώθουν καθόλου Ευρωπαίοι.

Μια πρώτη παρατήρηση στα αποτελέσματα αυτά είναι ότι παρατηρείται μια διαφοροποίηση στο βαθμό συναισθηματικής δέσμευσης των παιδιών με τις τρεις ταυτότητες. Φαίνεται δε ότι, όσο πιο διευρυμένη και πιο γενική είναι η μια κοινωνική κατηγορία τα παιδιά δεσμεύονται με αυτή λιγότερο.

7.3.5. Βαθμός συναισθηματικής ταύτισης με τις ομάδες «Κύπριοι/ες, Έλληνες/δες» και «Ευρωπαίοι/ Ευρωπαίες» και ηλικία

Για σκοπούς στατιστικής επεξεργασίας οι απαντήσεις των παιδιών βαθμολογήθηκαν ως ακολούθως: Καθόλου:1, Λίγο : 2, Σε μεγάλο βαθμό : 3, Σε πολύ μεγάλο βαθμό : 4. Ο πίνακας 7.9 δίνει τους μέσους όρους και τις τυπικές αποκλίσεις του βαθμού συναισθηματικής δέσμευσης των παιδιών με κάθε μια από τις κοινωνικές ομάδες στο σύνολο του δείγματος. Σύμφωνα με στοιχεία αυτά, ο μέσος όρος συναισθηματικής δέσμευσης των παιδιών με την κοινωνική κατηγορία «Κύπριοι» είναι 3.49. Πιο χαμηλός είναι ο μέσος όρος συναισθηματικής δέσμευσης των παιδιών με την κοινωνική κατηγορία «Έλληνες» (2.85) ενώ ακόμη πιο χαμηλός είναι ο μέσος όρος συναισθηματικής δέσμευσης με την κοινωνική κατηγορία «Ευρωπαίοι».

Πίνακας 7.9: Μέσος όρος, τυπική απόκλιση και διακύμανση για τις απαντήσεις που έδωσαν τα παιδιά στο ερώτημα : « Πόσο έντονα νιώθεις ότι είσαι»

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ	N	ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΔΙΑΚΥΜΑΝΣΗ
ΚΥΠΡΙΟΣ/ ΚΥΠΡΙΑ	403	3.4988	.76091	.579
ΕΛΛΗΝΑΣ/ ΕΛΛΗΝΙΔΑ	401	2.8554	.99951	.999
ΕΥΡΩΠΑΙΟΣ/ ΕΥΡΩΠΑΙΑ	401	2.4190	1.03152	1.064

Στον πίνακα 7.10 παρουσιάζονται οι συγκρίσεις, ανά δύο, των μέσων όρων των συγκεκριμένων μεταβλητών στο σύνολο του δείγματος. Όπως φαίνεται στους δύο

αυτούς πίνακες τα παιδιά νιώθουν, σε βαθμό σημαντικά στατιστικό, εντονότερη συναισθηματική δέσμευση με την ταυτότητα «Κύπριοι/ Κύπριες» σε σχέση με τις άλλες δύο ταυτότητες («Ελληνίδα/ Έλληνας» και «Ευρωπαία/ Ευρωπαίος»). Επιπρόσθετα τα παιδιά νιώθουν πιο σημαντικά εντονότερη συναισθηματική δέσμευση με την ταυτότητα «Ελληνίδα/ Έλληνας» σε σχέση με την ταυτότητα «Ευρωπαία/ Ευρωπαίος» .

Πίνακας 7.10: Σύγκριση Μ.Ο. για τις απαντήσεις που έδωσαν τα παιδιά στο ερώτημα «Πόσο έντονα νιώθεις ότι είσαι»

	Paired Differences			t	df	Sig. (2-tailed)
	M.O.	T.A.	Std. Error Mean			
Κύπρια/ Ελληνίδα	.64339	1.18744	.05930	-10.85	400	.000
Κύπρια/ Ευρωπαία	1.08229	1.26717	.06328	17.10	400	.000
Ελληνίδα/ Ευρωπαία	.43500	1.38223	.06911	6.29	399	.000

Στον πίνακα 7.11 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις του βαθμού συναισθηματικής δέσμευσης των παιδιών με τις τρεις κοινωνικές κατηγορίες (Κύπριος, Έλληνας Ευρωπαίος) κατά ηλικία/ τάξη.

Σε ότι αφορά στην κοινωνική κατηγορία «Κύπριος», παρατηρείται ένας σχετικά ψηλός μέσος όρος σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ο οποίος κινείται γύρω από το 3.5. Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος όρος συναισθηματικής δέσμευσης με την κατηγορία «Κύπριος» των παιδιών της Β' τάξης ήταν 3.51, των παιδιών της Γ' τάξης 3.49, των παιδιών της Δ' τάξης 3.61, των παιδιών της Ε' τάξης 3.44 και των παιδιών της Στ' τάξης 3.42. Σε ότι αφορά στην κοινωνική κατηγορία «Έλληνας» τα παιδιά δηλώνουν σε σύγκριση με την κατηγορία «Κύπριος», και σε κάθε ηλικιακή ομάδα, μικρότερη συναισθηματική δέσμευση. Τα μικρότερα παιδιά (τα παιδιά της Β' τάξης) σημειώνουν σχετικά το ψηλότερο μέσο όρο από όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες (3.02). Στις επόμενες τρεις ομάδες παρατηρείται μια σταδιακή μείωση του μέσου όρου συναισθηματικής δέσμευσης που σημειώνουν τα παιδιά με τα παιδιά της Γ' τάξης να σημειώνουν μ. ό. 3.00, τα παιδιά της Δ' σημειώνουν μ. ό. 2.97, τα παιδιά της Ε' τάξης σημειώνουν μ. ό. 2.56 και τα παιδιά της Στ' σημειώνουν μ. ό. 2.71. Τέλος, σε ότι αφορά στην κοινωνική κατηγορία

«Ευρωπαίος», τα παιδιά, όλων των ηλικιακών ομάδων, σημειώνουν το χαμηλότερο μέσο όρο συναισθηματικής δέσμευσης. Πιο συγκεκριμένα τα παιδιά της Β' τάξης σημειώνουν μ. ό. ίσο με 2.46, τα παιδιά της τρίτης τάξης μ. ό. ίσο με 2.54, τα παιδιά της Δ' τάξης 2.19 της Ε' τάξης 2.36 και τα παιδιά της Στ' τάξης μ.ό. ίσο με 2.54.

Πίνακας 7.11 : Μέσος όρος και τυπική απόκλιση υποκειμενικής ταύτισης με τις ομάδες Κύπριες/ Κύπριοι, Ελληνίδες/ Έλληνες και Ευρωπαίοι/ Ευρωπαίες κατά ηλικία/ τάξη.

Σε πιο βαθμό νιώθεις «...»	ΤΑΞΗ/ ΗΛΙΚΙΑ				
	Τάξη Β'	Τάξη Γ'	Τάξη Δ'	Τάξη Ε'	Τάξη Στ'
	7- 8 χρόνων	8 - 9 χρόνων	9-10 χρόνων	10-11 χρόνων	11 -12 χρόνων
Κύπριος					
(F = 0.837/ p = 0.502)					
M.O.	3.5128	3.4932	3.6190	3.4444	3.4253
T.A.	.09259	.08304	.06539	.09782	.08277
Ελληνας					
(F= 4.245, p=0.02)					
M.O.	3.02	3.000	2.9762	2.5696	2.7126
T.A.	.99449	1.02666	.87779	.98298	1.03326
Ευρωπαίος					
(F= 1.688, p= 0.152)					
M.O.	2.4615	2.5479	2.1928	2.3625	2.5402
T.A.	.12864	.12497	.11038	.10856	.10315

Με βάση την ανάλυση διακύμανσης που εφαρμόστηκε στους μέσους όρους κατά τάξη, συναισθηματικής δέσμευσης με τις ομάδες «Κύπριος» και «Ευρωπαίος» δεν παρατηρήθηκε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις στους μέσους όρους παρουσιάστηκαν μόνο στο ερώτημα που αφορούσε την ομάδα «Ελληνας». Πιο συγκεκριμένα τα μικρότερα παιδιά (Β' τάξης) εμφανίζουν μεγαλύτερη συναισθηματική δέσμευση με τη συγκεκριμένη κοινωνική κατηγορία σε σχέση με τα μεγαλύτερα παιδιά (Ε' και Στ' τάξης). Ακόμη τα παιδιά της Δ' τάξης εμφανίζουν μεγαλύτερη συναισθηματική δέσμευση σε σχέση με τα παιδιά της Ε' τάξης. (εφαρμογή post hoc στατιστικού ελέγχου LSD, βλέπε πίνακα 7.12).

Πίνακας 7.12: Μέσος όρος και τυπική απόκλιση ταύτισης με τις ομάδες Κύπριες/Κύπριοι, Ελληνίδες/ Έλληνες και Ευρωπαίοι/ Ευρωπαίες κατά ηλικία/ τάξη.

Εξαρτημένη μεταβλητή: Ταύτιση με την κοινωνική κατηγορία «Ελληνας»
LSD

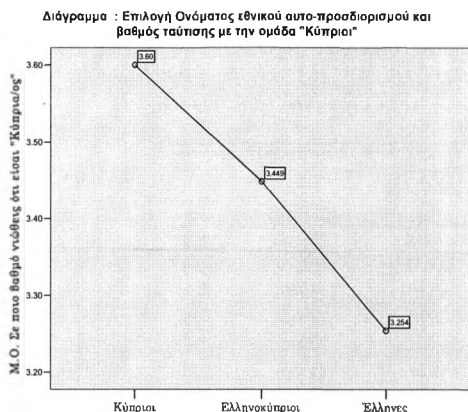
(I) Ηλικία	(J) Ηλικία	Mean Difference	Std. Error	Sig.
		(I-J)		
Τάξη Β'	Γ' τάξη	.0219	.27704	.937
	Δ' τάξη	.0457	.13683	.739
	Ε' τάξη	.453(*)	.13949	.001
	Στ' τάξη	.309(*)	.13536	.023
Τάξη Γ'	Β' τάξη	-.021	.27704	.937
	Δ' τάξη	.023	.28503	.933
	Ε' τάξη	.430	.28632	.134
	Στ' τάξη	.287	.28433	.313
Τάξη Δ'	Β' τάξη	-.0457	.13683	.739
	Γ' τάξη	-.0238	.28503	.933
	Ε' τάξη	.4066(*)	.15475	.009
	Στ' τάξη	.263	.15104	.082
Τάξη Ε'	Β' τάξη	-.4523(*)	.13949	.001
	Γ' τάξη	-.4304	.28632	.134
	Δ' τάξη	-.406(*)	.15475	.009
	Στ' τάξη	-.143	.15345	.352
Τάξη Στ'	Β' τάξη	-.30925(*)	.13536	.023
	Γ' τάξη	-.28736	.28433	.313
	Δ' τάξη	-.26355	.15104	.082
	Ε' τάξη	.14302	.15345	.352

* The mean difference is significant at the .05 level.

7.3.6. Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και βαθμός ταύτισης με τις ομάδες «Κύπριες/ οι», «Ελληνίδες/ες» και «Ευρωπαίες/ Ευρωπαίοι»

Στη συνέχεια εξετάστηκε κατά πόσο τα παιδιά που επέλεγουν διαφορετικό όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού διαφοροποιούνται ως προς το βαθμό ταύτισης με κάθε μια από τις τρεις κοινωνικές κατηγορίες που είχαν συμπεριληφθεί στην έρευνα. Στον πίνακα 7.13 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι ταύτισης με καθεμία από τις τρεις αυτές κοινωνικές κατηγορίες για κάθε ομαδοποίηση παιδιών στη βάση το όνομα που επέλεξαν για να αυτο-προσδιοριστούν εθνικά.

Σε ότι αφορά στο βαθμό ταύτισης με την ομάδα «Κύπριος», παρατηρείται μια, κατά μέσο όρο, σχετικά υψηλή ταύτιση (>3) και για τις τρεις ομαδοποιήσεις. Τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα «Κύπριοι» σημειώνουν το ψηλότερο μέσο όρο ταύτισης (= 3.6) και ακολουθούν τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα

«Ελληνοκύπριοι» (μ. ό. = 3.44) και τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα «Έλληνες» (μ. ό. = 3.25).

Διάγραμμα 7.7: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο- προσδιορισμού και βαθμός ταύτισης με την ομάδα «Κύπριοι»

Πίνακας 7.13: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και βαθμός ταύτισης με τις ομάδες «Κύπριοι», «Έλληνες» και «Ευρωπαίοι»

Σε ποιο βαθμό νιώθετε ότι είσαι «...»	Όνομα Εθνικού Αυτο-προσδιορισμού	N	M.O.	T.A.	Std. Error
Κύπρια/ Κύπριος F= 5.244, p= 0.006	Κύπριοι	205	3.6000	.63863	.04460
	Ελληνοκύπριοι	136	3.4485	.77765	.06668
	Έλληνες	59	3.2542	1.02710	.13372
	Total	400	3.4975	.76253	.03813
Ελληνίδα/ Έλληνας F= 33.554, p=0.000	Κύπριοι	204	2.5000	.99506	.06967
	Ελληνοκύπριοι	135	3.1185	.87291	.07513
	Έλληνες	59	3.4746	.79559	.10358
	Total	398	2.8543	1.00069	.05016
Ευρωπαία/ Ευρωπαίος F= 2.018, p=0.134	Κύπριοι	203	2.3645	1.02693	.07208
	Ελληνοκύπριοι	136	2.3824	.96654	.08288
	Έλληνες	59	2.6610	1.13882	.14826

Η εφαρμογή της ανάλυσης διακύμανσης έδειξε ότι η επιλογής διαφορετικού ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού (Κύπριοι/ Ελληνοκύπριοι/ Έλληνες) επηρεάζει στατιστικά σημαντικά το βαθμό υποκειμενικής ταύτισης με τις ομάδες Κύπριοι και Έλληνες όχι όμως ως προς το βαθμό υποκειμενικής ταύτισης με την ομάδα Ευρωπαίοι (δες πίνακα 7.13.)

Πιο συγκεκριμένα τα παιδιά που έχουν επιλέξει την καρτέλα με το όνομα «Κύπριοι» δηλώνουν ότι αισθάνονται σε μεγαλύτερο βαθμό Κύπριοι τόσο σε

σχέση με τα παιδιά που έχουν επιλέξει την καρτέλα «Ελληνοκύπριοι» όσο και σε σχέση με τα παιδιά που έχουν επιλέξει το όνομα «Έλληνες». Ο post hoc στατιστικός έλεγχος LSD (βλέπε πίνακα 7.14) υπέδειξε ωστόσο ότι στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς το βαθμό ταύτισης με την ομάδα «Κύπριοι» σημειώνεται μόνο ανάμεσα σε όσα παιδιά επιλέγουν το όνομα «Κύπριοι» και όσα παιδιά επιλέγουν το όνομα «Έλληνες»

Πίνακας 7.14: Post Hoc έλεγχος LSD, ανάλυσης διακόμενης στην ερώτηση «Σε πιο βαθμό νιώθεις Κύπριος» ως προς το όνομα εθνικού αυτό-προσδιορισμού.

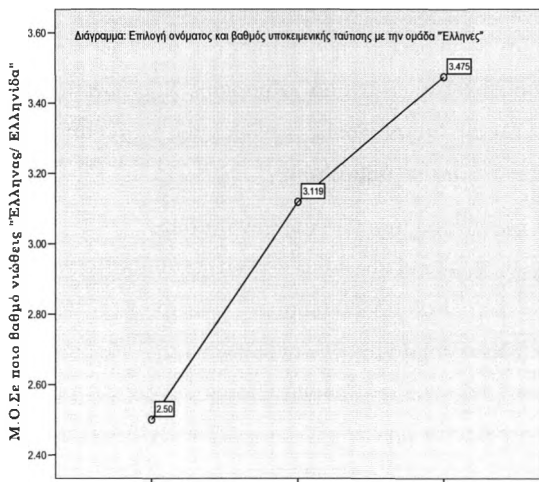
Dependent Variable: Σε πιο βαθμό νιώθεις ότι είσαι Κύπριος
LSD

		Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
(I) VAR00002	(J) VAR00002			
«Κύπριοι»	Ελληνοκύπριοι	.15147	.08345	.070
	Έλληνες	.34576(*)	.11148	.002
«Ελληνοκύπριοι»	Έλληνες	.19429	.11763	.099

* The mean difference is significant at the .05 level.

Σε ότι αφορά στην βαθμό ταύτισης με την κοινωνική κατηγορία «Έλληνες», παρατηρείται ακριβώς αντίστροφη εικόνα από αυτή που μόλις έχει περιγραφεί και αφορά το βαθμό ταύτισης με την κοινωνική κατηγορία «Κύπριοι». Πιο

συγκεκριμένα, το ψηλότερο μέσο όρο ταύτισης, σημειώνουν τα παιδιά που επέλεξαν ως όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού το όνομα Έλληνες (= 3.47), ακολουθούν τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα «Ελληνοκύπριοι» (μ. ό. = 3.11) και στο τέλος έρχονται τα παιδιά που έχουν επιλέξει το όνομα Κύπριοι (μ. ό. = 2.5)

Διάγραμμα 7.8: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και βαθμός ταύτισης με την ομάδα «Έλληνες»

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του post hoc ελέγχου LSD οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται, τόσο ανάμεσα στο μέσο όρο της ομαδοποίησης των παιδιών που επέλεξαν το όνομα «Έλληνες» σε σχέση με τις ομαδοποιήσεις «Κύπριοι» και «Ελληνοκύπριοι» όσο και ανάμεσα στο μέσο όρο της ομαδοποίησης των παιδιών που επέλεξαν το όνομα «Ελληνοκύπριοι» και το μέσο όρο της ομαδοποίησης των παιδιών που επέλεξαν το όνομα «Κύπριοι» (βλέπε πίνακα 7.15) είναι στατιστικά σημαντικές. .

Πίνακας 7.15: Post Hoc έλεγχος LSD, ανάλυσης διακύμανσης στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό νιώθεις Έλληνας» ως προς το όνομα εθνικού αυτό-προσδιορισμού.

Dependent Variable: «Σε ποιο βαθμό νιώθεις ότι είσαι Έλληνας»

LSD

		Mean Difference (I- J)	Std. Error	Sig.
(I) VAR00002	(J) VAR00002			
Κύπριοι	Ελληνοκύπριοι	-.61852(*)	.10291	.000
	Έλληνες	-.97458(*)	.13711	.000
Ελληνοκύπριοι	Κύπριοι	.61852(*)	.10291	.000

* The mean difference is significant at the .05 level.

Σε ότι αφορά στο βαθμό ταύτισης με την κοινωνική κατηγορία «Ευρωπαίος», παρατηρείται ένα αντίστοιχο, με το προηγούμενο, μοτίβο. Δηλαδή πιο ψηλό μέσο όρο σημειώνουν τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα Έλληνες (μ. ό. = 2.66), ακολουθούν τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα Ελληνοκύπριοι (μ. ό. =2.38) και στο τέλος έρχονται τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα «Κύπριοι». Σημειώνεται ωστόσο ότι, με βάση το στατιστικό έλεγχο της ανάλυσης διακύμανσης, καμιά από τις διαφοροποιήσεις αυτές δεν είναι στατιστικά σημαντική.

7.3.7. Θέσεις/ τόποι στο χώρο της εθνικής ταυτότητας των παιδιών

Με βάση τα αποτελέσματα που έχουν αναλυθεί πιο πάνω γίνεται ξεκάθαρο ότι το έργο της επιλογής ονόματος εθνικού αυτό-προσδιορισμού «υποχρεώνει» τα παιδιά να πάρουν θέση στο χώρο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Το ότι η επιλογή αυτή συνδέεται με διαφοροποίηση στο βαθμό που τα παιδιά δηλώνουν ότι νιώθουν Έλληνες ή Κύπριοι υποδεικνύει ότι τα παιδιά ήδη από την ηλικία των επτά χρόνων μπορούν να θεωρηθούν ενεργοί δράστες στο συγκεκριμένο πεδίο σημαίνοντων.

Μια αντίστοιχη διαφοροποίηση, η οποία συνηγορεί υπέρ της θέσης αυτής, εντοπίζεται και ως προς στον τρόπο που τα παιδιά ταξινομούν τις διάφορες κοινωνικές ταυτότητες στο έργο ταξινόμησης. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά που επιλέγουν, ως όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού, το όνομα Κύπριοι, στο έργο ταξινόμησης με μέσο όρο 4.97, αποδίδουν μεγαλύτερη σπουδαιότητα στην ταυτότητα «Κύπριος» σε σχέση σε σύγκριση με τα παιδιά που επιλέγουν το όνομα Ελληνοκύπριοι (μ.ό. 4.47) ή το όνομα Έλληνες (μ.ό. 4.49) (πίνακας 7.16).

Πίνακας 7.16: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και μέσος όρος στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Κύπριος».

Μέσος όρος στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Κύπριος»

Όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού	N	Μέσος Όρος	Τυπική απόκλιση
Κύπριοι	206	4.9757	1.49614
Ελληνοκύπριοι	138	4.4783	1.35742
Έλληνες	59	4.4915	1.52421

Σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης η διαφοροποίηση αυτή είναι στατιστικά σημαντική ($F = 5.799$, $p = 0.003$). Ο post hoc έλεγχος δε, LSD, έδειξε ότι η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση επικεντρώνεται στις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα παιδιά που επιλέγουν την όνομα Κύπριοι και στις δύο άλλες ομαδοποιήσεις, δηλαδή τα παιδιά που επιλέγουν το όνομα Ελληνοκύπριοι και αυτά που επιλέγουν το όνομα Έλληνες (δες πίνακα 7.17).

Πίνακας 7.17: Post Hoc έλεγχος LSD, ανάλυσης διακύμανσης στην ερώτηση σχετικά με την επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και το μέσο όρο στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Κύπριος»

Dependent Variable: Κύπριοι t
LSD

(I) VAR00002	(J) VAR00002	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριοι	Ελληνοκύπριοι	.49747(*)	.15998	.002
	Έλληνες	.48420(*)	.21475	.025
Ελληνοκύπριοι	Έλληνες	-.01326	.22622	.953

* The mean difference is significant at the .05 level.

Διαφοροποίηση ανάμεσα στις ομαδοποιήσεις των παιδιών με βάση την επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού παρατηρείται και ως προς τον τρόπο που αξιολογούν την ταυτότητα Έλληνες στο έργο ταξινόμησης. Πιο συγκεκριμένα τα

παιδιά που επιλέγουν το όνομα Κύπριοι με μέσο όρο 2.94 αποδίδουν στη συγκεκριμένη ταυτότητα τη μικρότερη, σε σχέση με τα παιδιά των άλλων ομαδοποιήσεων, σπουδαιότητα. Από την άλλη τα παιδιά που επιλέγουν το όνομα Έλληνες με μέσο όρο 4. 86, αποδίδουν στη συγκεκριμένη ταυτότητα τη μεγαλύτερη, σε σχέση πάντα με τα παιδιά των άλλων ομαδοποιήσεων, σπουδαιότητα. Τα παιδιά που επέλεξαν την ταυτότητα Ελληνοκύπριοι σημείωσαν μέσο όρο 3.70 και βρίσκονται στο ενδιάμεσο των δύο άλλων ομαδοποιήσεων (δες και πίνακα 7.18).

Πίνακας 7.18: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και μέσος όρος στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Έλληνας».

Μέσος όρος στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Έλληνας»			
Όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού	N	Μέσος Όρος	Τυπική απόκλιση
Κύπριοι	206	2.9417	1.60685
Ελληνοκύπριοι	138	3.7029	1.61385
Έλληνες	59	4.8644	1.69642

Σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης η διαφοροποίηση αυτή είναι στατιστικά σημαντική ($F = 34.113$, $p = 0.000$) . Ο post hoc έλεγχος δε, LSD, έδειξε ότι οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις τρεις ομαδοποιήσεις είναι όλες στατιστικά σημαντικές (δες πίνακα 7.19).

Πίνακας 7.19: Post Hoc έλεγχος LSD, ανάλυσης διακύμανσης στην ερώτηση σχετικά με την επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού και το μέσο όρο στο έργο ταξινόμησης για την ταυτότητα «Έλληνας»

Dependent Variable: Έλληνες
LSD

(I) VAR00002	(J) VAR00002	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριοι	Ελληνοκύπριοι	-.76115(*)	.17848	.000
	Έλληνες	-1.92266(*)	.23958	.000
Ελληνοκύπριοι	Έλληνες	-1.16151(*)	.25238	.000

* The mean difference is significant at the .05 level.

Προκειμένου να αποτυπωθεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των θέσεων/ τόπων στο χώρο των σημαινόντων όπως αυτή συνάγεται μέσα από τις απαντήσεις των παιδιών εφαρμόστηκε η ανάλυση πολλαπλών αντιστοιχιών. Στην ανάλυση

εισάχθηκαν από τη μια οι τρεις ηλικιακές ομάδες των παιδιών (Β' και Γ' τάξη, Δ' τάξη, Ε' και Στ' τάξη), το φύλο των παιδιών, η επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού αλλά και τρεις δυαδικές «τεχνητές μεταβλητές» στη βάση των απαντήσεων των παιδιών υποκειμενικής ταύτισης με τις ομάδες «Κύπριοι», «Έλληνες» και «Ελληνοκύπριοι» (Κάθε «τεχνητή μεταβλητή» παίρνει δύο τιμές. Η πρώτη τιμή συμπεριλαμβάνει τις απαντήσεις «Πολύ Μικρό» και «Μικρό» βαθμό και η δεύτερη τις απαντήσεις «Μεγάλο» και «Πολύ Μεγάλο» βαθμό). Στην ανάλυση εισήχθησαν επίσης, ως συμπληρωματικές μεταβλητές, οι απαντήσεις των παιδιών για τις ταυτότητες «Έλληνες», «Ευρωπαίοι», «Κύπριοι» αλλά και την τοπική ταυτότητα στο έργο ταξινόμησης.

Η Πολλαπλή Ανάλυση Αντιστοιχιών (ΠΑΑ) ανέδειξε εφτά συνολικά παραγοντικούς άξονες με τους πρώτους τέσσερις να συγκεντρώνουν το 69.22% της συνολικής ερμηνευμένης αδράνειας (παράρτημα 2, πίνακας 1.).

Ο πρώτος άξονας, που ερμηνεύει το 19,26% της συνολικής αδράνειας συγκροτείται κατ' εξοχήν από τη συνεισφορά των τιμών «Κύπριοι», «Ελληνοκύπριοι» και «Έλληνες», αλλά και τις δύο διαβαθμίσεις ταύτισης με την ομάδα «Έλληνες» («Λ/Κ ΕΛΛ», «ΜΒ / ΠΜΒ ΕΛΛ»). Ο άξονας αυτός αντιπαραθέτει τα παιδιά που επέλεξαν την ονομασία Κύπριοι και νιώθουν λίγο ή καθόλου Έλληνες με τα παιδιά που επέλεξαν τις ονομασίες Ελληνοκύπριοι ή Έλληνες και νιώθουν σε μεγάλο ή πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνες.

Στη δημιουργία του δεύτερου άξονα, που ερμηνεύει το 18.83 % της συνολικής αδράνειας, συμβάλλουν σημαντικά οι τιμές «Έλληνες» και «Ελληνοκύπριοι» και οι δύο τεχνητές ηλικιακές ομάδες (παιδιά Β' - Γ' τάξης vs παιδιά Ε'-Στ' τάξης). Ο άξονας αντιπαραθέτει τα μικρότερα από τα μεγαλύτερα παιδιά και τις επιλογές «Έλληνες» και «Ελληνοκύπριοι».

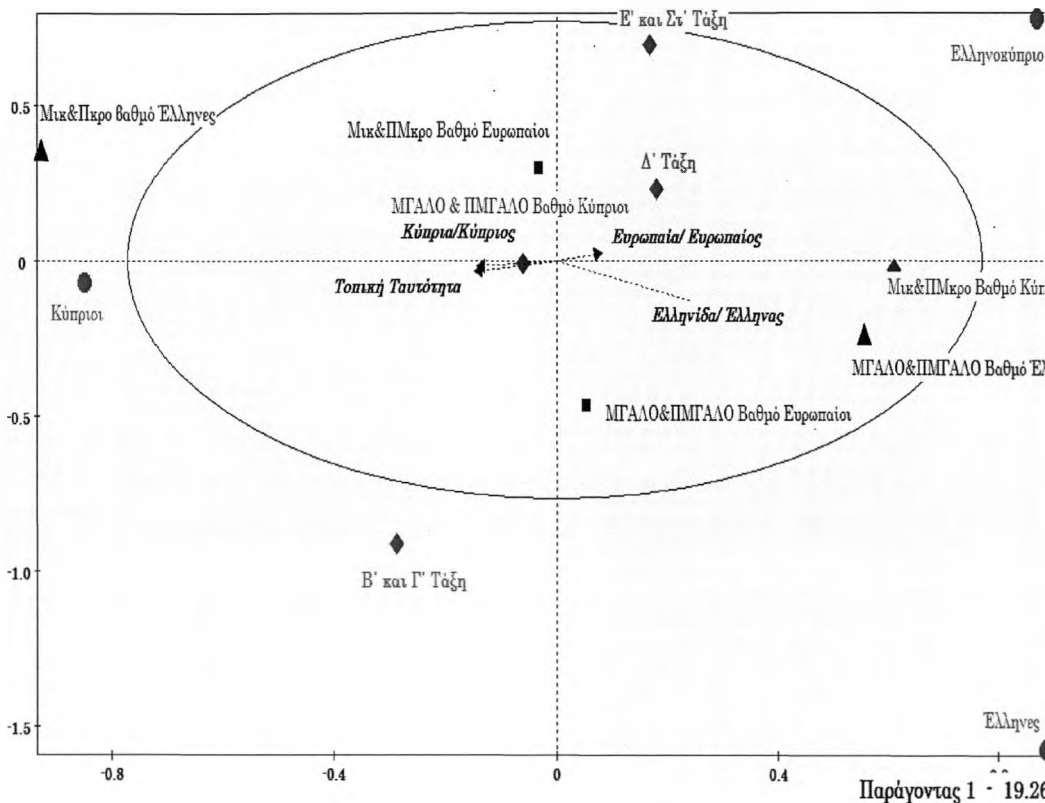
Ο τρίτος άξονας, που ερμηνεύει το 17, 26 % της αδράνειας, αντιπαραβάλλει τα παιδιά της Δ' τάξης και τα μεγαλύτερα παιδιά που νιώθουν λίγο ως πολύ λίγο Έλληνες αλλά και λίγο ως πολύ λίγο Κύπριοι (παράρτημα πίνακας π.2)

Στο διάγραμμα 7. 9 αποτυπώνονται οι πολλαπλές σχέσεις μεταξύ των ενεργών μεταβλητών όπως αυτές τοποθετούνται στο χώρο που δημιουργείται από τη διασπαράωση των πρώτων δύο αξόνων. Στο ίδιο διάγραμμα προβάλλονται οι

τέσσερις συμπληρωματικές μεταβλητές που εισήχθησαν στην ανάλυση αντιστοιχιών.

Διάγραμμα 7.9 Προβολή των μεταβλητών στο παραγοντικό διάγραμμα των δύο πρώτων παραγόντων.

Παράγοντας 2 - 18.83 %

Κοντά στο κέντρο των αξόνων εντοπίζονται τα παιδιά που δηλώνουν ότι νιώθουν σε μεγάλο και πολύ μεγάλο βαθμό Κύπριοι. Πολύ κοντά σε αυτά τα παιδιά βρίσκονται τα παιδιά που δηλώνουν ότι νιώθουν σε μικρό και πολύ μικρό βαθμό Ευρωπαίοι.

Όπως φαίνεται στο δεξιό μέρος του διαγράμματος τα παιδιά της Ε' και Στ' τάξης βρίσκονται πολύ κοντά στην ομαδοποίηση, με βάση τον τρόπο εθνικού αυτο-

προσδιορισμού, Ελληνοκύπριοι. Αυτοί αντιπαραβάλλονται με τα παιδιά που δηλώνουν Έλληνες και δηλώνουν ταυτόχρονα ότι νιώθουν σε μικρό και πολύ μικρό βαθμό Κύπριοι και παράλληλα σε μεγάλο και πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνες.

Στο κάτω μέρος του παραγοντικού διαγράμματος εντοπίζεται μια ομαδοποίηση των μικρότερων ηλικιακά παιδιών που επιλέγουν το όνομα Έλληνες και η οποία αντιπαραβάλλεται με μια άλλη ομαδοποίηση, στο πάνω μέρος του διαγράμματος, με τα μεγαλύτερα παιδιά που επιλέγουν το όνομα Ελληνοκύπριοι, και δηλώνουν ότι νιώθουν ταυτόχρονα σε μικρό εω πολύ μικρό βαθμό Ευρωπαίοι και σε μικρό και πολύ μικρό βαθμό Έλληνες.

Τέλος, επικεντρώνοντας το δεξιό με το αριστερό άκρο των αξόνων, παρατηρείται μια αντιπαραβολή όλων όσων επιλέγουν το όνομα Κύπριοι και δηλώνουν ότι νιώθουν μικρό και πολύ μικρό βαθμό Έλληνες με όσους επιλέγουν τα ονόματα Ελληνοκύπριοι και Έλληνες και δηλώνουν ταυτόχρονα ότι νιώθουν σε μικρό και πολύ μικρό βαθμό Κύπριοι και παράλληλα σε μεγάλο και πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνες.

Γενικότερα θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η ανάγνωση του παραπάνω διαγράμματος καθιστά σαφές ότι οι δύο διαστάσεις, ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός, αποτελούν θεμελιακές οργανωντικές αρχές γύρω από τις οποίες τα παιδιά της ελληνοκυπριακής κοινότητας οικοδομούν την εθνική τους ταυτότητα.

Τη θέση αυτή υποστηρίζει και το αποτέλεσμα της εφαρμογής της Ιεραρχικής Ανάλυσης σε Κύριες Συστάδες στα παραγοντικά σκορ που προέκυψαν από την προηγούμενη ανάλυση (βλέπε παράρτημα 2, πίνακας 3)

Όπως φαίνεται στον πίνακα 7.20 προέκυψαν τρεις συστάδες. Η πρώτη συγκεντρώνει το 52, 45 % του δείγματος και σε αυτή υπεραντιπροσωπεύονται τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα Ελληνοκύπριοι, όσα παιδιά δήλωσαν ότι νιώθουν Έλληνες σε μικρό ή πολύ μικρό βαθμό αλλά και τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά. Παράλληλα υποαντιπροσωπεύονται τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά αλλά παράλληλα και όσα παιδιά επέλεξαν τα ονόματα Κύπριοι και Έλληνες.

Πίνακας 7.20: Ποιοτική απεικόνιση των τριών συστάδων που προέκυψαν από την εφαρμογή της Ιεραρχικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών στα παραγοντικά σκορ των ενεργών και εικονικών μεταβλητών του ερωτηματολογίου.

Πρώτη Συστάδα 52.45 %	
+	
Ε' και Στ' τάξη Ελληνοκύπριοι Μικρό & Πμ Βαθμό ΕΛΛ	Δ' Τάξη, Β' και Γ' τάξη Κύπριοι, Έλληνες Μεγάλο και ΠΜ Βαθμό ΕΥΡ
Δεύτερη Συστάδα 32.11 %	
+	
Β' και Γ' τάξη, Δ' τάξη Κύπριοι Μεγάλο και ΠΜ Βαθμό ΚΥΠ	Ε' και Στ' τάξη Έλληνες, Ελληνοκύπριοι Μικρό και Πμ Βαθμό
Τρίτη Συστάδα 15.44 %	
+	
Β' και Γ' τάξη Έλληνες Μεγάλο κα ΠΜ Βαθμό ΕΥΡ Μικρό και Πμ Βαθμό ΚΥΠ Μεγάλο και ΠΜ Βαθμό ΈΛΛ	Ε' και Στ' τάξη Ελληνοκύπριοι, Κύπριοι Μικρό και Πμ Βαθμό ΕΥΡ Μεγάλο και ΠΜ Βαθμό ΚΥΠ Μικρό και Πμ Βαθμό ΕΛΛ

Η δεύτερη συστάδα η οποία συγκεντρώνει το 32.11 % του συνολικού δείγματος παραπέμπει σε ένα Κυπριωτισμό. Σε αυτή υπεραντιπροσωπεύονται τα παιδιά που έχουν επιλέξει το όνομα Κύπριοι, τα μικρότερα παιδιά (μέχρι και τη Δ' τάξη) αλλά και όσα παιδιά δηλώνουν ότι νιώθουν Κύπριοι σε μεγάλο ή πολύ μεγάλο βαθμό. Παράλληλα στην ίδια συστάδα υποαντιπροσωπεύονται τα μεγαλύτερα παιδιά, όσα παιδιά επέλεξαν ως όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού είτε το Έλληνας είτε το Ελληνοκύπριος αλλά και εκείνα τα παιδιά που δηλώνουν ότι νιώθουν σε μικρό ή πολύ μικρό βαθμό Έλληνες.

Τέλος στην τρίτη συστάδα, η οποία παραπέμπει σε ένα Ελληνοκεντρισμό και συγκεντρώνει το 15.44 % του συνολικού δείγματος, υπεραντιπροσωπεύονται τα παιδιά που επέλεξαν το όνομα Έλληνας, τα μικρότερα παιδιά, όσα παιδιά δηλώνουν ότι νιώθουν σε μεγάλο ή πολύ μεγάλο βαθμό τόσο Έλληνες όσο και Ευρωπαίοι αλλά και όσα δηλώνουν ότι νιώθουν λίγο ή πολύ λίγο Κύπριοι. Από την άλλη στην τελευταία αυτή συστάδα υποαντιπροσωπεύονται τα παιδιά που επέλεξαν τα ονόματα Κύπριος και Ελληνοκύπριος, τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά, όσα παιδιά δηλώνουν ότι νιώθουν σε μεγάλο ή πολύ μεγάλο βαθμό

Κύπριοι αλλά και όσα δηλώνουν ότι νιώθουν σε μικρό ή πολύ μικρό βαθμό Έλληνες και Ευρωπαίοι.

7.4. Θέσεις/ τόποι ταυτότητας στα πλαίσια μιας αναπτυξιακή προοπτική

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες η έρευνα σε ότι αφορά στην αναπτυξιακή οντογένεση, των κοινωνικών ταυτοτήτων γενικότερα (Milner, 1996, Nesdale, 1999, Nesdale and Flessner, 2001) και των εθνικών ταυτοτήτων ειδικότερα (Barrett, 2004) επιχειρεί να υιοθετήσει ένα καθαρά κοινωνιοψυχολογικό προσανατολισμό ενσωματώνοντας μια αναπτυξιακή προοπτική στο θεωρητικό υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας. Το εγχείρημα αυτό συνδέεται άμεσα με την αμφισβήτηση ερευνητικών προσεγγίσεων επικεντρωμένων αποκλειστικά στην παρακολούθηση (σε αναπτυξιακή προοπτική) των σχετικών με τα υπό μελέτη θέματα γνωστικών μηχανισμών και την αναζήτηση οικουμενικών αναπτυξιακών σταδίων μέσα από τα οποία διέρχεται η οντογένεση των κοινωνικών ταυτοτήτων (βλέπε για παράδειγμα τη θεωρία της κοινωνιογνωστικής ανάπτυξης, Aboud 1987, 1988).

Οι σημερινές προσεγγίσεις (δες ειδικότερα τη θεωρία ανάπτυξης της κοινωνικής ταυτότητας, Nesdale, 2004) υιοθετώντας ένα πιο ξεκάθαρο κοινωνιοψυχολογικό προσανατολισμό αναγνωρίζουν τον καταλυτικό ρόλο που διαδραματίζει το κοινωνικό και ιδεολογικοπολιτικό περιβάλλον των παιδιών ως προς το ποιες κοινωνικές ταυτότητες αλλά και το είδος των κοινωνικών σχέσεων που πρόκειται να υιοθετήσουν. Δυστυχώς μια τέτοια αναγνώριση συνοδεύεται, τις περισσότερες φορές, με μονόδρομες και στατικές αναγνώσεις της σχέσης ανάμεσα στο κοινωνικό πλαίσιο και το αναπτυσσόμενο κοινωνικό υποκείμενο. Πολλές σύγχρονες προσεγγίσεις επιμένουν να αναζητούν ένα οικουμενικό μοτίβο ανάπτυξης (στάδια) των κοινωνικών ταυτοτήτων. Όπως για κάθε άλλη κοινωνική ταυτότητα έτσι και για την εθνική ταυτότητα, οι προσεγγίσεις αυτές προβλέπουν ότι αυτή αναπτύσσεται -οικοδομείται- κατά τρόπο σταθερό και μονοσήμαντο επιφυλάσσοντας στο κοινωνικό πλαίσιο επικουρικό και μόνο ρόλο. Οι συγκεκριμένες προσεγγίσεις στηρίζονται σε μια άρρητη θεώρηση της

κοινωνικοποίησης ως μιας διαδικασίας προσαρμογής. Μιας διαδικασίας δηλαδή, στα πλαίσια της οποίας τα παιδιά μαθαίνουν και εσωτερικεύουν τη γνώση των ενηλίκων, οικοδομώντας τις κοινωνικές τους ταυτότητες χάνοντας την ατομικότητά τους και μειώνοντας έτσι τις εντάσεις και την αβεβαιότητά τους. Μια τέτοια θεώρηση της κοινωνικοποίησης, ως αποκλειστικά και μόνο μιας διαδικασίας προσαρμογής, υιοθετεί μια βιολογική/οργανική εκδοχή του ατόμου και βρίσκεται σε αντίθεση με τη συγκρουσιακή σχέση ατόμου / κοινωνίας την οποία προσβέδει η γενετική κοινωνική ψυχολογία.

Σύμφωνα με το Moscovici (Moscovici, 1972/2000, σελ. 114-115), το άτομο δεν είναι απλά και μόνο μια βιολογική μονάδα που προσαρμοζόμενο σε ένα έτοιμο από πριν και δεδομένο κοινωνικό περιβάλλον, μετασχηματίζεται σε κοινωνική μονάδα. Αντίθετα, υποστηρίζει ο ίδιος ερευνητής, το άτομο (και η ατομικότητα) είναι προϊόν της ίδιας της κοινωνίας, μιας κοινωνίας που ως ένα σύνθετο πλέγμα σχέσεων κοινωνικοποιεί αλλά παράλληλα ατομικοποιεί τα άτομα. Για το Moscovici η διαδικασία της κοινωνικοποίησης εμπεριέχει τόσο τη μεταβίβαση της υπάρχουσας παράδοσης και της σταθερότητας του *status quo* όσο και αντιθέτων τάσεων που σχετίζονται με την αλλαγή και την ανατροπή του.

Στα πλαίσια της κοινωνικοποίησης η παλαιότερη γενιά – οι γονείς και το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον, οι δάσκαλοι και το εκπαιδευτικό σύστημα, ΜΜΕ κ.λπ. – συγκεντρώνουν, οικοδομούν και διοχετεύουν προς τα νεότερα άτομα μηνύματα με στόχο να τροχοδρομήσουν την ανάπτυξή τους. Την ίδια όμως στιγμή τα νεότερα αυτά άτομα αναλύουν, συγκεντρώνουν και επαν-οικοδομούν τα εισερχόμενα μηνύματα, επανοικοδομούν για τους εαυτούς τους την κοινωνική γνώση και ταυτόχρονα τις κοινωνικές τους ταυτότητες (Duneen & Lloyd, 1991). Το πεδίο σημανόντων συμβόλων χαρακτηριζόμενο από μια δυναμική ετερογένεια είναι δυνατόν να υποστηρίξει διαφορετικούς τόπους/θέσεις της ίδιας κοινωνικής ταυτότητας. Ως εκ τούτου η διαδικασία της οντογένεσης των εθνικών ταυτοτήτων δεν πρέπει να θεωρείται ως μια τελολογική διαδικασία η οποία σε ένα δεδομένο ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο οδηγεί σε ένα και μοναδικό τύπο/ έκφραση εθνικής ταυτότητας. Αντίθετα θα πρέπει να

θεωρηθεί ως μια δυναμική διαδικασία δυνάμενη να οδηγήσει σε διαφορετικούς τύπους/ εκφράσεις εθνικής ταυτότητας.

Οι τύποι/ εκφράσεις εθνικής (ή κάθε άλλης κοινωνικής) ταυτότητας θεωρητικά είναι απεριόριστοι ωστόσο σε κάθε συγκεκριμένο ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο και σε κάθε δεδομένη ιστορική στιγμή ενοείται/ υποστηρίζεται μόνο ένας περιορισμένος αριθμός. Το πεδίο σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας της ελληνοκυπριακής κοινότητας, όπως έχει δείχθει σε άλλο σημείο της παρούσας διατριβής, είναι οργανωμένο γύρω από δύο βασικές διαστάσεις (ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός). Οι δύο αυτές διαστάσεις συγκροτήθηκαν ιστορικά μέσα από τις διαδικασίες κοινωνιογένεσης και αποτελούν τους άξονες γύρω από τους οποίους αναδύονται διαφορετικοί τύποι/ θέσεις εθνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας γύρω από τους άξονες αυτούς οργανώνεται και η οντογένεση της εθνικής ταυτότητας δημιουργώντας τις προϋποθέσεις, ήδη από την παιδική ηλικία, ανάδυσης διαφορετικών τύπων/ εκφράσεων εθνικής ταυτότητας.

Μια σειρά συγκριτικών ερευνών, ειδικότερα στο χώρο της εθνικής ταυτότητας (Barrett et al. 1997, Barrett, 2004a, 2004b, Gomez, 2001, Reizabal et. al. 2004) αλλά και στο χώρο της εθνοτικής ταυτότητας (Black-Cutman and Dickinson, 1996, Ocampro et al. ,1997), έχουν αποτύχει να εντοπίσουν ένα καθολικό αναπτυξιακό μοτίβο σε ότι αφορά στην πορεία εξέλιξης του βαθμού ταύτισης και των στάσεων που πηγάζουν από τις συγκεκριμένες ταυτότητες. Ο Barrett και οι συνεργάτες του (2004) σημειώνουν ότι η συγκεκριμένη αδυναμία υποδεικνύει την ανάγκη όπως η μελλοντική έρευνα συμπεριλάβει τη διερεύνηση ενός μεγαλύτερου αριθμού παραγόντων όπως είναι η υποκειμενική ταύτιση με την ενδο-ομάδα, οι απόψεις του ατόμου σχετικά με τη φύση των ορίων της ομάδας και το στάτους των ομάδων μέσα στο ευρύτερο σύστημα. Η παρούσα εργασία υπογραμμίζει ότι, πέραν των διαφορετικών παραγόντων που είναι δυνατόν να εγχειρηματοποιηθούν και να διερευνηθούν, είναι ανάγκη να τροποποιηθεί το θεωρητικό και ερευνητικό υπόδειγμα με την αμφισβήτηση της μονοσήμαντης σχέσης ανάμεσα στο κοινωνικό πλαίσιο και το κοινωνικό υποκείμενο. Μια τέτοια κίνηση προϋποθέτει την προσέγγιση του πεδίου σημαινόντων συμβόλων της

ταυτότητας όχι ως ένα δεδομένο και αναλλοίωτο οικοδόμημα αλλά ως ένα δυναμικό περιβάλλον που εγκυμονεί τη σύγκρουση και την αλλαγή.

Κεφάλαιο Ογδοο

Θέσεις/. τόποι στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων σήμερα

What it means to identify with the nation is a site of contestation
Hopkins, 2001. σελ. 185

Σύμφωνα με τα ευρήματα του παραδείγματος της ελάχιστης ομαδοποίησης, η αναγνώριση της κοινής κατηγοριακής υπαγωγής είναι απαραίτητη και επαρκής συνθήκη προκειμένου μια συνάθροιση κοινωνικών υποκειμένων να εκδηλώσει μια ομαδική συμπεριφορά (διομαδική διάκριση) (Tajfel κ. ά. 1971). Ωστόσο, έξω από το πειραματικό εργαστήριο, η συγκρότηση ακόμη και της πιο μικρής ομάδας (μια ομάδα των δύο) προϋποθέτει την εγκαθίδρυση ενός ελάχιστου συμβολικού χώρου, ενός κοινού πεδίου σημαίνοντων συμβόλων μέσα από το οποίο θα αντληθεί ο θεμέλιος λίθος της ομαδικής υπαγωγής. Οι κοινωνικές ομάδες *in situ* δε εγκαθιδρύονται καθ' υπόδειξη (όπως στο εργαστήριο) αλλά θεμελιώνονται στη βάση συμπεφωνημένων κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων. Κάθε κοινωνική ομάδα (το κοινωνικό υποκείμενο) και το ελάχιστο κοινό πεδίο συναίνεσης (είμαστε ομάδα στη βάση του κριτηρίου Χ), το οποίο απαιτείται για τη συγκρότησή της, αναδύονται ταυτόχρονα μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και συνδέονται διαλεκτικά. Οι κοινωνικές κατηγοριοποιήσεις, στη βάση των οποίων συγκροτούνται οι ομάδες, είναι κοινωνικές κατασκευές που νομιμοποιούνται στη βάση ιδεολογιών ή προγενέστερων κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας επικεντρώθηκε ιδιαίτερα στο πώς το πλαίσιο επηρεάζει την κοινωνική ταύτιση και τη συνδεδεμένη με αυτή συμπεριφορά με την άρρητη παραδοχή ότι μια δεδομένη κοινωνική ταυτότητα έχει το ίδιο νόημα και την ίδια σημασία για όλα τα μέλη της ομάδας (Deaux,

2000, σελ. 6). Μια τέτοια όμως προσέγγιση αγνοεί ή παραγνωρίζει τη δυναμική συγκρότηση και τη *στοχαστική* λειτουργία διάφορων (ειδών και μεγεθών) κοινωνικών ομάδων (Wagner, 1994). Στο εσωτερικό τέτοιων κοινωνικών ομάδων εξελίσσονται κοινωνικές αλληλεπιδράσεις όπου οι ομαδικές πεποιθήσεις (group beliefs), στη βάση των οποίων είναι θεμελιωμένες (Bar-Tal, 2000, Chrysoschoou, 1996), και οι οποίες αφορούν τα όρια και το χαρακτήρα της ομάδας, αποτελούν αντικείμενο συνεχούς διαπραγμάτευσης και πολλές φορές αντιπαράθεσης και επιχειρηματολογίας (Reicher και Hopkins, 2001). Ως αποτέλεσμα (και παράλληλα ως κινητήριος δύναμη) της δυναμικής συγκρότησης και στοχαστικής λειτουργίας μιας κοινωνικής ομάδας διαμορφώνονται και εκφράζονται διαφορετικές εκδοχές ή θέσεις/ τόποι ταυτότητας.

Δουλεύοντας στο χώρο της έμφυλων ταυτοτήτων οι Duveen και Lloyd (1991), παρατήρησαν ότι τα παιδιά μέσα από τις καθημερινές τους κοινωνικές πρακτικές είναι δυνατόν να εκδηλώσουν διαφορετικές εκδοχές (θέσεις) αγορίστικης ή κοριτσιίστικης ταυτότητας. Διαφορετικές εκδοχές ισπανόφωνης ταυτότητας (Hispanic identity) έχουν εντοπίσει και οι Deaux και Ethier (Deaux 2000, σελ. 6, Ethier and Deaux, 1994) ανάμεσα σε ένα πληθυσμό με πρωτοετείς φοιτήτριες και φοιτητές.

Ειδικότερα, στα πλαίσια της εθνικής ομάδας, τα θέματα ταυτότητας καταλαμβάνουν ένα σημαντικό μέρος του δημόσιου πολιτικού διαλόγου και συχνά πυκνά αναδεικνύονται σε κεντρικά διακυβεύματα “εθνικού ενδιαφέροντος”. Οι επιτηδευματίες της εθνικής ταυτότητας (πολιτικοί, αρθρογράφοι, διανοούμενοι, αναλυτές και δημοσιογράφοι, ομάδες πολιτών, ακτιβιστές κτλ.) επιχειρούν με παρεμβάσεις και ομιλίες να “περάσουν τη δική τους γραμμή” σε ότι αφορά σε μια σειρά από επιμέρους θέματα και με την προοπτική να μπορέσουν να ελέγξουν την κατεύθυνση της εθνικής συλλογικής δράσης.

Οι διαφορετικές εκδοχές της ταυτότητας (θέσεις/ τόποι) δεν αποτελούν έκφραση της ιδιουσυγκρασιακής μεταβλητότητας των κοινωνικών δραστών (Duveen, 1993). Αντίθετα, οργανωμένες γύρω από κεντρικές οργανωτικές αρχές, πάντοτε

συγκροτημένες κοινωνικά μέσα από διαδικασίες κοινωνιογένεσης στο εσωτερικό των κοινωνικών ομάδων και ως εκ τούτου, αντανakλώντας το ιδεολογικό τους πλαίσιο, συνιστούν διαφορετικούς τρόπους οργάνωσης του κοινωνικού νοήματος με το οποίο είναι επενδυμένη η ομαδική υπαγωγή. Οι θέσεις/ τόποι της ταυτότητας αποτελούν έκφραση της λειτουργίας ενός κοινωνιογνώστικού μετασυστήματος που ρυθμίζει και ελέγχει τη λειτουργία του γνώστικού συστήματος (Doise, 1993, Clemence, 2001), οργανώνουν τις συμβολικές ανταλλαγές και τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και αντανakλώνται στις στάσεις που υιοθετούν και τις απόψεις που αναπτύσσουν τα κοινωνικά υποκείμενα απέναντι σε κάθε "σημαντικό για την ομάδα" αντικείμενο.

Το κεφάλαιο που ακολουθεί εξετάζει, μέσα από την ανάλυση δεδομένων που συγκεντρώθηκαν με τη βοήθεια ενός δομημένου ερωτηματολογίου, πώς ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός, ως οργανωτικές αρχές στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων, διαμορφώνουν διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας οι οποίες βρίσκουν έκφραση σε πολλαπλά επίπεδα.

8.1. Ιστορική πλαίσιωση : Κύπρος μετά το 1974

8.1.1. Ανάκαμψη του κυπριωτισμού

Τα τραγικά για την Κύπρο γεγονότα του 1974 επέφεραν μια ιδεολογική ανατροπή οδηγώντας παράλληλα σε μια "κρίση" ταυτότητας την ελληνοκυπριακή κοινότητα. Το πραξικόπημα της ελληνικής χούντας κατά της κυβέρνησης Μακαρίου αλλά και η αδυναμία της δημοκρατικής "Μητέρας Ελλάδας" να σταματήσει την προέλαση των τουρκικών στρατευμάτων στο νησί⁹⁰ προκάλεσε οργή, πόνο και απογοήτευση ανάμεσα στους Ελληνοκύπριους. Ταυτόχρονα, πυροδότησε ένα ισχυρό αίσθημα "εθνικής προδοσίας" καθώς ήταν διάχυτη η εντύπωση ότι «η Μητέρα Ελλάδα μας εγκατάλειψε απροστάτευτους

⁹⁰ Όταν τα τουρκικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν για πρώτη φορά στην Κύπρο, στις 20 Ιουλίου 1974, στην Ελλάδα κυβερνούσαν οι χουντικοί αξιωματικοί. Αντίθετα στις 14 Αυγούστου 1974 όταν μετά την κατάρρευση των συνομιλιών στη Γενεύη τα τουρκικά στρατεύματα προέλασαν στο νησί η χούντα είχε ήδη ανατραπεί και την διακυβέρνηση της χώρας είχε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.

στα δόντια του τουρκικού τέρατος» (παρατίθεται στο Stamatakis, 1991, σελ. 69). Η “προδοσία” της “Μητέρας Ελλάδας”, το 1974, οδήγησε ένα πολύ σημαντικό μέρος των Ελληνοκυπρίων να επιρρίψουν τις ευθύνες για τα “δεινά του τόπου” στους “καλαμαράδες”⁹¹.

Τα τραγικά δεδομένα επί του εδάφους (36% του εδάφους της Κυπριακής Δημοκρατίας υπό κατοχή και γεωγραφικός διαχωρισμός του πληθυσμού του νησιού), υποχρέωναν την ελληνοκυπριακή ηγεσία, προκειμένου να αποφύγει τη διχοτόμηση – ρητή επιδίωξη της Τουρκίας και της τουρκοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας, να αποκηρύξει τον πολιτικό στόχο της ένωσης αντικαθιστώντας το με αυτό της επαν-ένωσης προβάλλοντας την Κυπριακή Δημοκρατία ως *την κοινή πατρίδα* Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων. Η απόφαση αυτή της ελληνοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας σηματοδοτούσε μια σαφώς κυπροκεντρική στροφή η οποία σε μεγάλο βαθμό βρισκόταν σε αντίθεση με την ηγεμονική, στο χώρο της ελληνοκυπριακής κοινότητας, ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου. Η υπογραφή των Συμφωνιών Κορυφής Μακαρίου-Denktaş το 1977 και Κυπριανού-Denktaş το 1979 και η αποδοχή της διζωνικής - δικοινοτικής ομοσπονδίας ως το πολιτειακό καθεστώς στο οποίο θα βασιζόταν μια μελλοντική λύση του Κυπριακού σήμαινε την παραδοχή, στο πολιτικό τουλάχιστον επίπεδο, ότι η Κύπρος αποτελούσε κοινή πατρίδα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Η συντρυπτική πλειοψηφία της ελληνοκυπριακής πολιτικής ηγεσίας επιχειρούσε μέσα από την αποδοχή ενός “οδονηρού συμβιβασμού” να εξασφαλίσει την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας αλλά και την εμπιστοσύνη των Τουρκοκυπρίων.

Η αναγόρευση της θέσης ότι η Κύπρος είναι κοινή πατρίδα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σε επίσημη πολιτική θέση της ελληνοκυπριακής κοινότητας απείχε σαφώς από την προηγούμενη ελληνοκεντρική πολιτική επιδίωξη της Ανεξαρτησίας ως της εφικτής μεν αλλά όχι της ευκαταίας λύσης του κυπριακού προβλήματος (καθώς όπως έχει ήδη επισημανθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο αυτής της εργασίας ουσιαστικά επρόκειτο για την επιδίωξη της μετατροπής του

⁹¹ Με το όνομα αυτό αποκαλούνταν οι εξ Ελλάδος στην Κύπρο. Το όνομα ειδικά την περίοδο αυτή είχε μια ιδιαίτερα αρνητική φόρτιση.

συνεταιρικού κράτους που προέβλεπε το Σύνταγμα της Ζυρίχης σε ένα ελληνικό κράτος με την απόδοση status μειονότητας στην τουρκοκυπριακή κοινότητα).

Η μεταστροφή στο επίπεδο της κεντρικής πολιτικής επιδίωξης αποτυπώνεται σε συμβολικό επίπεδο σε διάφορες εκφάνσεις του δημόσιου βίου της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Η σημαία της Κυπριακής Δημοκρατίας άρχισε να προβάλλεται όλο και περισσότερο ενώ αναρτάται πλέον σε όλα τα δημόσια κτίρια. Άρχισε επίσης να τιμάται επίσημα η μέρα της Κυπριακής Δημοκρατίας ενώ δημιουργήθηκαν αθλητικές “εθνικές ομάδες” που εκπροσωπούσαν την Κύπρο στο εξωτερικό. Ακόμη εντάχθηκε στο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα, αρχικά της δευτεροβάθμιας και στη συνέχεια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, το μάθημα της Ιστορίας της Κύπρου (Stamatakis, 1991, Papadakis, 1993), ενώ η επίσημη ιστοριογραφία αναθεωρείται με τον αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α. να παρουσιάζεται περισσότερο ως αντι-αποικιακός και ανεξαρτησιακός παρά ως ενωτικό κίνημα (Μαυράτσας, 1998, σελ. 82).

Η νέα πολιτική πραγματικότητα αποκαθιστά ηθικά το Α.Κ.Ε.Λ (ο πατριωτισμός του οποίου αμφισβητήθηκε έντονα στο παρελθόν λόγω της μη συμμετοχής του στον αγώνα της Ε.Ο.Κ.Α.) και γενικότερα την Αριστερά και τον κυπροκεντρισμό που τη χαρακτήριζε. Παράλληλα τους επιτρέπει να προβάλλουν με περισσότερο δυναμισμό και αυτοπεποίθηση τις θέσεις τους αναφορικά με την ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σε μια κοινή πατρίδα. Το Α.Κ.Ε.Λ. και τα εξαρτώμενα από αυτό οργανωμένα σύνολα, προβάλλουν πλέον έναν πιο ανοιχτό και πιο μαχητικό κυπριωτισμό και συνθήματα όπως «Η Κύπρος ανήκει στο λαό της» και οι «οι Τούρκοι της Κύπρου είναι αδελφοί μας» επιχειρούν να διεμβολίσουν την ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής δημόσιας σφαίρας. Η απαξίωση της ακραίας εθνικόφρονας παράταξης και η ταύτισή της με το “προδοτικό πραξικόπημα” επιτρέπουν στο Α.Κ.Ε.Λ. να συμπύκνει με τα κόμματα του κέντρου μια πολιτική συμμαχία κάτω από τον τίτλο «Πατριωτικές Δημοκρατικές Δυνάμεις». Η πολιτική αυτή

συμμαχία τοποθετείται απέναντι στην παραδοσιακή ελληνοκεντρική Δεξιά και τον έντονο ελληνοκεντρισμό που τη χαρακτηρίζει.

Στο επίπεδο της κοινωνίας των πολιτών το άνοιγμα αυτό της ελληνοκυπριακής κοινωνίας προς τον “κυπριωτισμό” σηματοδοτεί η ίδρυση του Νεοκυπριακού Συνδέσμου ο οποίος στην ιδρυτική του διακήρυξη σημειώνει και τα παρακάτω:

Στον τόπο αυτό κατοικούμε Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένηδες, Μαρωνίτες και άλλοι, που παρ’ όλες τις διαφορές, πραγματικές ή επίπλαστες, έχουμε κοινά συμφέροντα κι επιδιώξεις που προσδιορίζουν την ταυτότητά μας σαν Κυπρίων, που μόνο εμείς σαν κάτοικοι του τόπου μπορούμε να κατανοήσουμε και να προστατεύσουμε... Η πιο σημαντική αιτία της σημερινής κατάντιάς μας είναι πως οι δύο μεγαλύτερες κοινότητες ζούσαν σε στεγανό διαχωρισμό, χωρίς επαφή, με λανθασμένες αντιλήψεις η μια για την άλλη. Σημαντικό ρόλο σ’ αυτό έπαιξαν οι χωριστικοί προσανατολισμοί και συνκρότηση της κυπριακής κοινωνίας και τα λανθασμένα συνθήματα... Παρ’ όλο που δεν μπορούμε να ξεχάσουμε την εθνική μας καταγωγή και τους πολιτιστικούς μας δεσμούς, πρέπει [...] να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε πρώτα σαν Κύπριοι και μετά σαν Έλληνες ή Τούρκοι... Παρ’ όλο που η Κυπριακή Δημοκρατία υφίσταται για δεκαπέντε ολόκληρα χρόνια, δεν κατάφερε να δημιουργήσει πολίτες [...] που να την αγαπούν, να τη σέβονται και να πιστεύουν σ’ αυτή⁹²(οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου).

Ο κυπριωτισμός σέβεται απόλυτα την πολιτισμική ή εθνοτική διαφορετικότητα των κοινοτήτων ή των θρησκευτικών ομάδων στο νησί και σε καμιά περίπτωση δεν επιδιώκει να επιβάλει την ομοιογενοποίηση και την αφομοίωση. Σε αντιπαράβολη με τον ελληνοκεντρισμό υποστηρίζει μια ταυτότητα όχι στη βάση του ανταγωνισμού και της σύγκρουσης αλλά στη βάση της διαλλαγής και της συνεργασίας, δεν προωθεί τον καταναγκασμό και την υποταγή της μειοψηφίας στην πλειοψηφία ή το αντίστροφο, αλλά τον αμοιβαίο σεβασμό και την αμοιβαία αναγνώριση.

Μέσα από αυτό το πολιτικό κλίμα αναδύεται η “πολιτική της επαναπροσέγγισης” ως μια προσπάθεια να αναζητηθεί “κοινή γλώσσα” και να οικοδομηθεί ένα κοινός χώρος σημαίνοντων συμβόλων μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Η πολιτική της επαναπροσέγγισης προβάλλεται ως επίσημη πολιτική του Α.Κ.Ε.Λ (Stamatakis, 1991, σελ. 77) και σε αυτή το (αριστερό) συνδικαλιστικό κίνημα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο (Κακουλλής, 1990, σελ. 204). Το κόμμα της κυπριακής Αριστεράς πολύ πριν το 1974 επιμένοντας να τονίζει

⁹² Παράτιθεται στο Περιστιάνης, 1995, σελ. 133-134.

την ανάγκη για οικοδόμηση σχέσεων συνεργασίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων και χωρίς να εγκαταλείπει τον πολιτικό στόχο/όραμα της ένωσης, είχε αποστασιοποιηθεί από εκδηλώσεις μισαλλοδοξίας που προέρχονταν από το χώρο της εθνικόφρονας παράταξης. Επιπρόσθετα, η μεγάλη μάζα των υποστηρικτών του κόμματος προερχόταν από την αριστερή υποकुλοτούρα, ένα χώρο όπου αναπτύσσονταν για δεκαετίες σχέσεις φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα σε Τουρκοκύπριους και Ελληνοκύπριους στα πλαίσια κοινών εργατικών και αγροτικών αγώνων. Στις τάξεις της Π.Ε.Ο., συνδικαλιστικής οργάνωσης του αριστερού εργατικού κινήματος, μέχρι και το 1974 ήταν ενταγμένοι και Τουρκοκύπριοι εργαζόμενοι. Η Π.Ε.Ο., που συνεργαζόταν στενά με τις τουρκοκυπριακές συνδικαλιστικές οργανώσεις και πριν το 1974, υπήρξε από τις πρώτες οργανώσεις που, μετά τα τραγικά γεγονότα του 1974, διατύπωσαν ανοιχτά την ανάγκη ενός κοινού αγώνα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων «για την αποτίναξη της τουρκικής κατοχής». Στο χαιρετισμό που εξέδωσε το Εκτελεστικό Γραφείο της οργάνωσης με την ευκαιρία των Χριστουγέννων και του νέου χρόνου, το Δεκέμβρη του 1977, σημειώνονταν και τα ακόλουθα:

Η Π.Ε.Ο. δεν ξεχνά τους δεσμούς και τις υποχρεώσεις της έναντι των Τούρκων εργατοπαλλήλων, γενικότερα των Τούρκων εργαζομένων. Ξέρουμε ότι η θύελλα του Αττίλα, που αιμάτωσε και ακρωτηρίασε την Κύπρο, εσάρωσε το βιοτικό τους επίπεδο, τα συνδικαλιστικά και τα δημοκρατικά τους δικαιώματα και τους υπόταξε κάτω από το ένα καθεστώς στυγνής στρατιωτικής τρομοκρατίας. Μένουμε πιστοί στην αρχή και στην ιδέα ότι η ευτυχία και η ευημερία των Ελλήνων και των Τούρκων της Κύπρου βρίσκεται στην ενότητα των δυνάμεών τους και στην ενότητα και ακεραιότητα της κοινής πατρίδας. Θα συνεχίσουμε να εργαζόμαστε γι' αυτή την ενότητα. Το χέρι μας θα είναι πάντα απλωμένο σαν χέρι φιλίας και η καρδιά μας ανοιχτή και γεμάτη αγάπη για τους Τούρκους συντρόφους και αδελφούς μας⁹³

Η πολιτική της επαναπροσέγγισης θεμελιώνεται στη βάση της «επίσημης ελληνοκυπριακής μυθιστορίας»⁹⁴ (Παπαδάκης, 1995) σύμφωνα με την οποία η τουρκική εισβολή ήρθε να σηματοδοτήσει το τέλος της “ειρηνικής συνύπαρξης” ανάμεσα στις δύο κοινότητες επιφέροντας πολλά δεινά τόσο για τους

⁹³ Εφημερίδα ‘Εργατικό Βήμα’ 22.12.1976. Παρατίθεται στο Κακουλλής, 1990, σελ. 196.

⁹⁴ Οι ‘επίσημες μυθιστορίες’ συνάντησαν έντονες αντιστάσεις και αμφισβητήσεις τόσο εντός της ελληνοκυπριακής όσο και εντός της τουρκοκυπριακής κοινότητας.

Ελληνοκυπρίους όσο και για τους Τουρκοκυπρίους. Σε αντίθεση με την “επίσημη τουρκοκυπριακή μυθιστορία” σύμφωνα με την οποία Έλληνες και Τούρκοι “είναι από φυσικού τους εχθροί” και ως εκ τούτου η ειρηνική τους συμβίωση είναι έργο αδύνατο (Paradakis, 1998, σελ. 152), η πολιτική της επαναπροσέγγισης επιμένει να υπογραμμίζει τους δεσμούς και τα κοινά συμφέροντα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Την ίδια στιγμή, συμπεριλαμβάνοντάς την στα θύματα της εισβολής και της κατοχής, επιχειρεί να διαχωρίσει την τουρκοκυπριακή κοινότητα από τους Τούρκους και έτσι να αποσύρει από αυτή το στίγμα του “βάρβαρου εχθρού” το οποίο συνοδεύει τους τελευταίους. Για την πολιτική της επαναπροσέγγισης η σύγκρουση στην Κύπρο δεν εξελίσσεται ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τούρκους (εθνοκεντρική ανάγνωση) αλλά ανάμεσα στους Κύπριους και τους Τούρκους.

8.1.2. Εθνικόφρονες Δεξιοί Vs Κυπριωτιστές Αριστεροί

Η ενίσχυση του κυπροκεντρισμού και η αναγόρευση της ανεξαρτησιακής πολιτικής σε επίσημη πολιτική της ελληνοκυπριακής κοινότητας δε σήμαινε και καθολική απαξίωση του ελληνοκεντρισμού. Είναι γεγονός ότι στα πρώτα χρόνια μετά το 1974 η οργή και η απογοήτευση οδήγησε ορισμένους Ελληνοκύπριους σε ακραίες εξισώσεις του τύπου “χούντα= Ελλάδα = Ελληνισμός= Δεξιά = Εθνικισμός = Φασισμός” με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζουν με καχυποψία καθετί το ελληνικό (Περισιτάνης, 1995, σελ. 132). Ωστόσο για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων, η Κύπρος παρέμενε ιστορικά και πολιτισμικά ένα ελληνικό νησί. Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1976, των πρώτων μετά τα τραγικά γεγονότα του 1974, επιβεβαιώνουν την ισχυρή “αντίσταση” που πρόβαλε ο ελληνοκεντρικός εθνικισμός. Ο Δημοκρατικός Συναγερμός (ΔΗ. ΣΥ.), το κόμμα που οι αντίπαλοι του και ειδικά το Α.Κ.Ε.Λ. και το σοσιαλιστικό κόμμα της Ε.Δ.Ε.Κ. επιχείρησαν να ταυτίσουν με την Άκρα Δεξιά και την Ε.Ο.Κ.Α. Β', παρά την πολιτική του

απομόνωση⁹⁵, κατόρθωσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη του 25% του εκλογικού σώματος.

Την οριστική ανάκαμψη του ελληνοκεντρισμού⁹⁶ στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας σηματοδότησε η εκλογική νίκη του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στις εκλογές του 1981 στην Ελλάδα, η οποία συνέβαλε αποφασιστικά και στην “ηθική αποκατάσταση της Ελλάδας”⁹⁷. Στη δεκαετία του 1980 σταδιακά ο ελληνοκεντρισμός ανακαταλαμβάνει κυρίαρχη θέση στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας εις βάρος ενός κυπριωτισμού που χάνει τον αρχικό του δυναμισμό (Περισιάνης, 1996, Μαυράτσας 1998)⁹⁸.

“Ελληνοκεντρισμός” και “κυπροκεντρισμός” αναδεικνύονται στα χρόνια που ακολουθούν σε κεντρικές οργανωτικές αρχές στο χώρο σημαίνοντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής ταυτότητας. Η ταύτιση του “ελληνοκεντρισμού” με την “εθνικόφρονα” Δεξιά και του “κυπροκεντρισμού” με την κομμουνιστική Αριστερά, και τα δύο μεγάλα ελληνοκυπριακά κόμματα που τις εκπροσωπούν (ΔΗ.ΣΥ. και Α.Κ.Ε.Λ.) σφραγίζει το χώρο της δημόσιας σφαίρας. Ο ρυθμιστικός ρόλος των συγκεκριμένων οργανωτικών αρχών αποτυπώνεται όχι μόνο σε ένα σημαντικό μέρος του δημόσιου πολιτικού λόγου αλλά και σε ένα εξίσου μεγάλο μέρος της καθημερινότητας των κοινωνικών δραστηριοτήτων (Stamatakis, 1991, Papadakis, 1993, Περισιάνης, 1995, Mauratsas, 1995, 1998, 1999).

Στη δεκαετία του 1980, “Εθνικόφρονες” και “Κομμουνιστές”, “Αριστεροί” και “Δεξιοί” ζούσαν (και σε πολλά χωριά της υπαίθρου εξακολουθούν να ζουν

⁹⁵ Οι εκλογές έγιναν με βάση το πλειοψηφικό σύστημα. Τα κόμματα Α.Κ.Ε.Λ., ΔΗ.ΚΟ. Ε.Δ.Ε.Κ. συνασπίστηκαν συγκροτώντας το ‘μέτωπο των πατριωτικών δυνάμεων’ που υπερασπίστηκαν την Κυπριακή Δημοκρατία κατά το πραξικόπημα με στόχο να αποκλείσουν από τη βουλή τους ‘εθνικόφρονες’ του ΔΗ.ΣΥ.

⁹⁶ Την εκλογική νίκη του Α. Παπανδρέου και των Ελλήνων Σοσιαλιστών χαίρεψαν οι οπαδοί της Ε.Δ.Ε.Κ. στη Λευκωσία με ελληνικές σημαίες (Μαυράτσας, 1998, σελ. 100).

⁹⁷ Λίγο μετά την εκλογική του νίκη, ο Αντρέας Παπανδρέου θα επισκεφτεί την Κύπρο απολαμβάνοντας μιας ενθουσιώδους και μεγαλοπρεπούς υποδοχής.

⁹⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κυρίαρχης θέσης του ελληνοκεντρισμού στα πλαίσια της ελληνοκυπριακής δημόσιας σφαίρας είναι το ότι οι Ελληνικές εθνικές επέτειοι (28η Οκτωβρίου και 25η Μαρτίου) τηρούνται και στην Κύπρο ως δημόσιες αργίες και εορτάζονται με πανηγυρικές δοξολογίες και μαθητικές παρελάσεις στην παρουσία του προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας και όλων των πολιτειακών αρχών της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παράλληλα το κυπριακό κράτος εξακολουθεί να διατηρεί ως εθνικό ύμνο τον εθνικό ύμνο της Ελλάδας και μάλιστα κάθε συζήτηση αναφορικά με το ενδεχόμενο αλλαγής του έχει αναδειχτεί σε θέμα ταμπού.

μέχρι και σήμερα) σε δύο διακριτές υποκοουλτούρες. Σε κάθε περιοχή, κοινότητα ή χωριό λειτουργούσαν δύο καφενεία (εθνικόφρονα σωματεία/ λαϊκές οργανώσεις) στα οποία κυριαρχούσαν διαφορετικοί συμβολισμοί. Έξω από τα “εθνικόφρονα σωματεία” βρισκόταν αναρτημένη μόνιμα η ελληνική σημαία (και μόνο) ενώ έξω από τις λαϊκές οργανώσεις αναρτημένη μόνο η κυπριακή. Στο εσωτερικό των εθνικόφρονων σωματείων υπήρχαν (και σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν) μόνο ελληνικές σημαίες (ή οι περισσότερες είναι ελληνικές) και στους τοίχους βρίσκονταν (βρίσκονται) αναρτημένες οι φωτογραφίες αγωνιστών της Ε.Ο.Κ.Α. και αντίγραφα πορτρέτων αγωνιστών της ελληνικής επανάστασης. Πολύ πιθανόν είναι να βρίσκονται επίσης φωτογραφίες του Γρίβα (και σε ορισμένες περιπτώσεις) και του Μακαρίου. Από την άλλη, στο εσωτερικό των “Λαϊκών Οργανώσεων” κυριαρχούν οι κυπριακές σημαίες ενώ στους τοίχους είναι δυνατόν να βρίσκονται φωτογραφίες πεσόντων από το 1974 αλλά ακόμη και φωτογραφίες του Λένιν και του Στάλιν, όπως (φυσικά) και του Μακαρίου. Κάθε σωματείο διατηρούσε –και διατηρεί στις κοινότητες που έχουν ακόμη την απαραίτητη νεολαία- κατά κανόνα τη δική του ποδοσφαιρική ομάδα που λάμβανε (και λαμβάνει) μέρος σε διαφορετικής ιδεολογικής απόχρωσης ερασιτεχνικό (αγροτικό) πρωτάθλημα. Στο ημι-επαγγελματικό επίπεδο υπάρχουν επίσης “αριστερές” και “δεξιές” ομάδες⁹⁹. Ομόνοια και Α.Π.Ο.Ε.Λ. (Αθλητικός Ποδοσφαιρικός Όμιλος Ελλήνων Λευκωσίας), οι ομάδες της Λευκωσίας με το μεγαλύτερο αριθμό φιλάθλων, εκπροσωπούν τις δύο διαφορετικές υποκοουλτούρες. Η Ομόνοια, η οποία ιδρύθηκε το 1948 από μια ομάδα πρώην μελών του Α.Π.Ο.Ε.Λ. που δε συμφωνούσαν με την έκδοση ανακοίνωσης του σωματείου με την οποία κατακρινόταν η δράση του ΕΛΑΣ, εκφράζει την αριστερή υποκοουλτούρα ενώ ο Α.Π.Ο.Ε.Λ. την εθνικόφρονα παράταξη. Οι ποδοσφαιρικές συναντήσεις ανάμεσα στις δύο αυτές ομάδες αποτελούσαν (και σε ένα μικρότερο βαθμό

⁹⁹ Στη Λευκωσία ο Α.Π.Ο.Ε.Λ. και η Ομόνοια, στη Λεμεσό ο Απόλλωνας και η Α.Ε.Λ., στην Αμμόχωστο η Ανόρθωση και η Σαλαμίνα. Σε πολύ μεγάλο βαθμό ο διαχωρισμός υπήρξε απότοκο της εμφύλιας σύγκρουσης στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1940. Για παράδειγμα η Ομόνοια δημιουργήθηκε από μέλη του Α.Π.Ο.Ε.Λ. που εγκατέλειψαν το σύλλογο το 1948 μετά την αποστολή εκ μέρους του σωματείου επιστολής συμπαράστασης προς την ελληνική κυβέρνηση στον αγώνα της εναντίον των κομμουνιστών.

αποτελούν και σήμερα) μιας πρώτης τάξης ευκαιρία έκφρασης των δύο διαφορετικών υποκειμενικών που δέσποζαν τη δεδομένη περίοδο στην ελληνοκυπριακή κοινότητα. Μέσα από τα συνθήματα, τα σύμβολα και τις εκδηλώσεις των φιλάθλων των δύο ομάδων αναπαράγεται η αντιπαράθεση ανάμεσα σε ελληνοκεντρισμό και κυπροκεντρισμό. Το σύνθημα «Η Κύπρος ανήκει στο λαό της» δονούσε την πλημμυρισμένη από κυπριακές σημαίες κερκίδα των φιλάθλων της Ομόνοιας την ίδια στιγμή που η απέναντι κερκίδα, όπου κυριαρχούσαν οι ελληνικές σημαίες, δονείτο από το σύνθημα «Η Κύπρος είναι ελληνική». 8.3.

8.2. Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα, πληθυσμός και μεθοδολογία και υποθέσεις

8.2.1. Κεντρικό ερευνητικό ερώτημα

Η παρούσα έρευνα επικεντρώνεται στη διερεύνηση του χώρου σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Κεντρική ερευνητική υπόθεση είναι ότι γύρω από τις δύο οργανωτικές αρχές, τον ελληνοκεντρισμό και τον κυπροκεντρισμό αρθρώνονται διαφορετικές θέσεις/τόποι ταυτότητας. Οι θέσεις/τόποι ταυτότητας δεν αποτελούν υποκειμενικές εκφράσεις ταύτισης αλλά συγκροτούν συμβολικά σημεία αδράνειας τα οποία επηρεάζουν τις στάσεις και τις απόψεις των εθνικών υποκειμένων σε μια σειρά θέματα ή και ζητήματα.

8.2.2. Πληροφορίες για τον πληθυσμό που έλαβε μέρος στην έρευνα

Προκειμένου να διερευνηθεί η κεντρική ερευνητική υπόθεση κατασκευάστηκε ένα ερωτηματολόγιο το οποίο κλήθηκαν να συμπληρώσουν συνολικά 610 άτομα προερχόμενα από τέσσερις ηλικιακές ομάδες. Τα μικρότερα παιδιά ήταν ηλικίας 9-10 χρόνων και φοιτούσαν στην Δ' τάξη του Δημοτικού Σχολείου. Τη δεύτερη ηλικιακή ομάδα αποτελούσαν παιδιά 11-12 χρόνων και ήταν μαθητές της Στ' τάξης ενώ την τρίτη ηλικιακή ομάδα αποτελούσαν παιδιά 15-16 χρόνων και ήταν μαθητές της πρώτης Λυκείου. Τέλος, στην έρευνα συμμετείχαν

φοιτητές και φοιτήτριες που φοιτούσαν στο Πανεπιστήμιο Κύπρου (τμήματα Σπουδών της Αγωγής και Πληροφορικής) και στο ιδιωτικό Κολλέγιο Intercollege (τμήμα Δημόσιων Σχέσεων). Τα δημοτικά σχολεία και το Λύκειο στα οποία φοιτούσαν τα παιδιά που έλαβαν μέρος στην έρευνα βρίσκονταν σε προάστιο της Λευκωσίας σε πολύ μικρή απόσταση το ένα από τα άλλα (μικρότερη από έξι χιλιόμετρα). Στον πίνακα 8.1 δίνεται η κατανομή του πληθυσμού του δείγματος κατά ηλικία και φύλο.

Πίνακας 8.1.Κατανομή δείγματος κατά ηλικία και φύλο.

		ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ				ΣΥΝΟΛΟ
		9-10	11 -12	15 -16		
		ΧΡΟΝΩΝ	ΧΡΟΝΩΝ	ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	
ΦΥΛΟ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	40	106	84	104	334
	ΑΓΟΡΙΑ	58	90	63	65	276
ΣΥΝΟΛΟ		98	196	147	169	610

Η έρευνα έχει διεξαχθεί σε διάστημα δύο βδομάδων το Γενάρη του 2004. Μετά από σχετική άδεια από το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, ο υποψήφιος επισκέφθηκε τα σχολεία όπου φοιτούσαν τα παιδιά μία βδομάδα πριν την διεξαγωγή της έρευνας. Σε κάθε παιδί δόθηκε μια επιστολή με την οποία ενημερώνονταν σε γενικές γραμμές οι γονείς/κηδεμόνες σχετικά με την έρευνα και καλούνταν να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για τη συμμετοχή του παιδιού τους σε αυτή. Στην έρευνα συμμετείχαν τα παιδιά εκείνα των οποίων οι γονείς έδωσαν τη σχετική συγκατάθεση. Τόσο τα παιδιά όσο και οι φοιτητές και φοιτήτριες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, ατομικά, στην αίθουσα διδασκαλίας χωρίς την παρουσία διδασκόντων.

8.2.3. Η δομή του ερωτηματολογίου

Στο ερωτηματολόγιο περιλαμβάνονταν τέσσερις διαφορετικές κλίμακες: κλίμακα εθνικής ταύτισης, εθνικής περηφάνιας, εθνικής συλλογικής αυτο-εκτίμησης, και ελληνοκεντρισμού (ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου).

Η εθνική ταύτιση ως πολυδιάστατη κατασκευή

Σύμφωνα με την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, στο θεωρητικό πλαίσιο του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, φαίνεται να υπάρχει μια σχετική σύγκλιση σε ότι αφορά στον πολυδιάστατο χαρακτήρα της κοινωνικής ταύτισης. Οι περισσότερες έρευνες επικεντρώνονται σε τρεις διαστάσεις τις οποίες περιγράφει στον ορισμό της κοινωνικής ταυτότητας ο Tajfel: γνωστική, συναισθηματική και αξιολογική. Οι τρεις διαστάσεις σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό μεταξύ τους και ιδιαίτερα η συναισθηματική και η αξιολογική διάσταση. Ορισμένες κλίμακες ενώ σχεδιάστηκαν για να διακρίνουν μεταξύ των τριών διαστάσεων ωστόσο στο τέλος χρησιμοποιήθηκαν ως μονοδιάστατα ή με δύο διαστάσεις (με τη συναισθηματική και την αξιολογική διάσταση να δίνονται από ένα κοινό παράγοντα). Στις περιπτώσεις όπου η κλίμακα κοινωνικής ταύτισης μπόρεσε να διακρίνει ανάμεσα σε δύο ή τρεις διαστάσεις τότε αυτές παρουσίαζαν διαφορετική συσχέτιση με μεταβλητές που κατέγραφαν την ενδο-ομαδική ενοιαία ή την εξω-ομαδική απαξίωση. Οι διαστάσεις της συναισθηματικής δέσμευσης εμφανίζονται να σχετίζονται πιο συχνά και σε μεγαλύτερο βαθμό με τις μεταβλητές αυτές ενώ η γνωστική διάσταση λιγότερο συχνά και σε μικρότερο βαθμό.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας κατασκευάστηκε μια κλίμακα εθνικής ταύτισης(Κύπριοι) στη βάση της θεωρητικής προσέγγισης του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας. Η επιλογή των ερωτημάτων έγινε μετά από μια πιλοτική έρευνα στην οποία συμμετείχαν πενήντα υποκείμενα (όλοι φοιτητές). Από μια αρχική δεξαμενή είκοσι ερωτημάτων επιλέχθηκαν τελικά εννέα. Ο μικρός τελικός αριθμός των ερωτημάτων σχετίζεται με το σχετικά μεγάλο μέγεθος του ερωτηματολογίου λαμβανομένου υπόψη ότι στη συνέχεια κλήθηκαν να το συμπληρώσουν παιδιά μικρότερα των δώδεκα χρόνων.

Τρία από τα ερωτήματα που συμπεριλήφθηκαν στο ερωτηματολόγιο αντιστοιχούσαν στη γνωστική, τρία στην αξιολογική και τρία στη συναισθηματική διάσταση της κοινωνικής ταύτισης.

Γνωστική διάσταση

Σε ότι αφορά στη γνωστική συνιστώσα της κοινωνικής ταύτισης αυτή αναφέρεται στην γνώση/ αναγνώριση της υπαγωγής ενός ατόμου σε μια κοινωνική κατηγορία. Στον ορισμό του Tajfel η γνωστική διάσταση περιγράφεται ως το επίπεδο επίγνωσης (awareness) της υπαγωγής κάποιου σε κάποια κοινωνική ομάδα. Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας η κατηγοριακή υπαγωγή αποτελεί ικανή και επαρκή συνθήκη για την εκδήλωση διομαδικής συμπεριφοράς (εύνοια ενδο-ομάδας σε σχέση με την εξω-ομάδα).

Ο Jackson (2002, σ. 15) ισχυρίζεται ότι είναι απόλυτα λογικό ότι αν κάποιος δεν αναγνωρίσει πρώτα την ύπαρξη της ομάδας και το ότι είναι μέλος της δεν μπορεί να συνδεθεί συναισθηματικά μαζί της ή να προσμετρήσει την αξία της. Η θέση αυτή παραπέμπει άμεσα στην καρδιά της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας σύμφωνα με την οποία η κοινωνική κατηγοριοποίηση είναι απαραίτητη και επαρκής συνθήκη για την εκδήλωση ομαδικής συμπεριφοράς. Η γνωστική διάσταση ιδωμένη μέσα από το πρίσμα της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας παραπέμπει σε δύο παράλληλες διαδικασίες: από τη μια στη διαδικασία της κατηγοριοποίησης, τη διάκριση δηλαδή του συνόλου των ερεθισμάτων σε κατηγορίες με νόημα, και από την άλλη, στη διαδικασία της αυτο-κατηγοριοποίησης, την τοποθέτηση ενός ερεθίσματος (εαυτός) σε μια από αυτές. Στενά συνδεδεμένη με τις διαδικασίες αυτές είναι και η διαδικασία της από-προσωποποίησης (depersonalization) η οποία κατέχει κεντρική θέση στη θεωρία της κοινωνικής κατηγοριοποίησης. Η διαδικασία αυτή εμπλέκει τη μεταμόρφωση του εαυτού «από ένα ατομικό εγώ σε ένα συλλογικό εμείς» (Brewer και Silver, 2000). Στην παρούσα εργασία η γνωστική διάσταση της κοινωνικής ταύτισης εγχειρηματοποιείται με τρία ερωτήματα:

Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα. (Ε 3.1.)

Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι. (Ε 3.6)

Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι (Ε 3.8)

Τα δύο πρώτα ερωτήματα παραπέμπουν στη διαδικασία της κατηγοριοποίησης και τη συμπερίληψη του εαυτού σε μια κοινωνική ομάδα και τις συνέπειες που

αυτή έχει τόσο για τον ίδιο όσο και για το προσωπικό του μέλλον. Το ερώτημα (3.8) παραπέμπει στη συμμετοχή του κοινωνικού υποκειμένου στη ζωή της ομάδας και τη σημασία που αυτή έχει για τον ίδιο. Το γεγονός ότι η λεκτική διατύπωση του ερωτήματος παραπέμπει σε μια μάλλον συμπεριφορική διάσταση δημιούργησε κάποιο προβληματισμό στην πορεία της παρούσας εργασίας, σχετικά με τη συμπερίληψή του στην γνωστική συνιστώσα της κλίμακας. Η τελική απόφαση για τη συμπερίληψη του στηρίχτηκε σε τρία επιχειρήματα. Το πρώτο σχετίζεται με μια αναφορά του Tajfel, όπου ο ερευνητής περιγράφει τη γνωστική διάσταση ως τη «γνώση – knowledge – σε σχέση με την συμμετοχή σε μια κοινωνική ομάδα (Tajfel, 1981, σ. 229). Το δεύτερο επιχειρήμα σχετίζεται με το νόημα και τη χρήση της φράσης «συμπεριφέρεσαι σαν...» στα πλαίσια των καθημερινών αλληλεπιδράσεων. Στο συγκεκριμένο συγκείμενο η φράση, μεταφορικά, παραπέμπει στο «είσαι σαν...» σε μια κατά το μάλλον ή ήττον αναγνώριση ομοιότητας¹⁰⁰. Το τρίτο επιχειρήμα σχετίζεται με το ότι στην πιλοτική έρευνα που έγινε, το συγκεκριμένο ερώτημα φόρτισε στον ίδιο παράγοντα με τα άλλα δύο ερωτήματα (E3.1) και (E3.6).

Συναισθηματική διάσταση.

Αν όχι όλες, οι περισσότερες τουλάχιστον κλίμακες μέτρησης του βαθμού κοινωνικής ταύτισης, χρησιμοποιούν κάποια ερωτήματα τα οποία αναφέρονται στο συναισθηματικό δεσμό των υποκειμένων με την ομάδα υπαγωγής. Αυτό αντανακλά τη σπουδαιότητα που αποδόθηκε στη συγκεκριμένη παράμετρο ως συνιστώσα της κοινωνικής ταύτισης όχι μόνο εντός του παραδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας αλλά γενικότερα στο χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας. Ο Tajfel (1981, σ.229) σημειώνει ότι οι ομαδικές ταυτότητες αφορούν επίσης συναισθήματα «υπό την έννοια ότι οι γνωστικές και αξιολογικές πλευρές της ομάδας και της υπαγωγής κάποιου σε αυτή μπορεί να συνοδεύεται από συναισθήματα (όπως η αγάπη και το μίσος, η συμπάθεια και η αντιπάθεια), τα

¹⁰⁰ Με το νόημα αυτό συνέδεσαν το συγκεκριμένο ερώτημα, σε προφορικές συνεντεύξεις τα άτομα που έλαβαν σε μια αρχική αξιολόγηση του ερωτηματολογίου.

οποία απευθύνονται στην ομάδα κάποιου ή σε κάποιους άλλους οι οποίοι βρίσκονται σε στενή σχέση μαζί της» .

Τα ερωτήματα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για τη εγχειρηματοποίηση της συγκεκριμένης συνιστώσα της ταύτισης με την εθνική ομάδα (Κύπριοι) ήταν τα παρακάτω:

Αγαπώ την Κύπρο (Ε 3.2)

Λυπάμαι για ό,τι είμαι Κύπριος (Ε3.3.)

Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και το λαό της.(3.7)

Το πρώτο ερώτημα (Ε 3.2) παραπέμπει σε ένα αίσθημα που κατευθύνεται απευθείας στην ομάδα υπαγωγής ενώ το δεύτερο (Ε3.3.) σε ένα αίσθημα που απορρέει από τη συμμετοχή στην ομάδα υπαγωγής . Το τρίτο δε ερώτημα παραπέμπει σε ένα συναίσθημα που αφορά τόσο την Κύπρο όσο και το λαό της (τους υπόλοιπους Κύπριους).

Αξιολογική Διάσταση

Ο Tajfel (1981) αναφερόμενος στην αξιολογική διάσταση της κοινωνικής ταυτότητας σημειώνει ότι η έννοια της ομάδας ή της συμμετοχής κάποιου σε αυτή είναι δυνατόν να έχει μια θετική ή μια αρνητική σημασία (connotation). Στη βιβλιογραφία σημειώνεται μια ιδιαίτερη δυσκολία σε σχέση με την εγχειρηματοποίηση της συγκεκριμένης διάστασης (Jackson 2002, σ. 16). Στις περισσότερες περιπτώσεις μετά την ανάλυση των δεδομένων δεν προκύπτει ως ξεχωριστή διάσταση αλλά ερμηνεύει τον ίδιο παράγοντα με τη συναισθηματική διάσταση. Οι Ellemers κ. ά. (1999), όπως έχει ήδη σημειωθεί, υποστηρίζουν ότι οι δύο διαστάσεις είναι διακριτές αν και σε πολλές περιπτώσεις κοινωνικών ομαδοποιήσεων παρουσιάζουν υψηλή θετική συνάφεια. Οι Klink κ.ά. (1997), προκειμένου να ελέγξουν τη συγκεκριμένη διάσταση, στηρίζονται στον ορισμό του Tajfel αλλά και στην εργασία των Luhtanen και Crocker (1992) χρησιμοποιώντας ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο τα υποκείμενα προσλαμβάνουν θετικά ή αρνητικά την υπαγωγή τους στην ομάδα όπως επίσης και ερωτήματα που σχετίζονται με το κατά πόσο δηλώνουν ανοιχτά ή όχι αυτή την υπαγωγή. Σημειώνουν μάλιστα ότι με παρόμοια ερωτήματα έχει μετρηθεί η

συγκεκριμένη διάσταση τόσο στην αρχική κλίμακα κοινωνικής ταύτισης (Brown κ.ά. 1986) όσο και σε προσαρμογές της (Kelly, 1988). Οι Ellemers κ. ά. (1990) ταυτίζουν την αξιολογική διάσταση με την “ομαδική αυτοεκτίμηση” την οποία εισάγουν οι Luhtanen και Crocker (1992), ενώ ο Cameron (2004) ταυτίζει την αξιολογική διάσταση, στην οποία αναφέρεται το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας, με τη διάστασης της δικής του κλίμακας την οποία ονομάζει ως “ενδοομαδικό συναισθημα” (ingroup affect) και περιγράφει ως τα στα συναισθήματα που προκύπτουν μέσα από τη συμμετοχή σε μια ομάδα.

Η παρούσα εργασία προκειμένου να προσεγγίσει την έννοια της αξιολογικής διάστασης στηρίχτηκε στα παρακάτω τρία ερωτήματα:

Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα / ποτέ να μην λέω ότι είμαι Κύπριος (E 3.5) ¹⁰¹

Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω άβολα/ άνετα (E3.6) ¹⁰²

Νιώθω πολύ μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος (3. 9).

Τα δύο πρώτα ερωτήματα (E 3.5) και (E3.6) παραπέμπουν σε μια θετική αυτο-αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής (αν κάποιος αξιολογεί θετικά την ομάδα υπαγωγής τότε νιώθει πιο άνετα να προβάλλει την υπαγωγή του σε αυτή). Στο παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας και ειδικότερα στο πειραματικό παράδειγμα των ελάχιστων ομάδων, η αναζήτηση θετικής αυτο-εκτίμησης συνδέεται άμεσα με την εκδήλωση έννοιας προς την ομάδα υπαγωγής. Τη θετική αυτο-εκτίμηση επιχειρεί να συλλάβει το τρίτο ερώτημα (E3.9).

Οι κλίμακες Εθνικής Περηφάνιας και Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης

Οι κλίμακες Εθνικής Περηφάνιας και Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, αποτελούν μεταφράσεις κλιμάκων που χρησιμοποίησαν οι Barrett και Lyons (2001) στο πλαίσιο ενός ερευνητικού προγράμματος για τη μελέτη ανάπτυξης της εθνικής ταυτότητας σε παιδιά και εφήβους εντός διαφορετικών εθνικών πλαισίων. Η

¹⁰¹ Το ερώτημα αυτό δόθηκε υπό τη μορφή επταβάθμιας κλίμακας στο ένα άκρο της οποίας υπήρχε η δήλωση «ποτέ να μη λέω ότι είμαι Κύπριος» και στο άλλο η δήλωση «πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος»

¹⁰² Το ερώτημα δόθηκε υπό τη μορφή επταβάθμιας κλίμακας στο ένα άκρο της οποίας υπήρχε η δήλωση «πέρα πολύ άβολα» και στο άλλο η δήλωση «πέρα πολύ άνετα»

συμπερίληψη των συγκεκριμένων κλιμάκων έγινε πρωτίστως για σκοπούς ελέγχου της εγκυρότητας της κλίμακας εθνικής ταύτισης¹⁰³.

Οι συγκεκριμένες κλίμακες αρχικά μεταφράστηκαν από τα αγγλικά στα ελληνικά από τον υποψήφιο και ένα συνεργάτη του. Ένας δεύτερος συνεργάτης μετέφρασε και πάλι τις κλίμακες στα αγγλικά προκειμένου να ελεγχθεί η αξιοπιστία της αρχικής μετάφρασης.

Προκειμένου να συμβαδίζει ο τρόπος παρουσίασης των ερωτημάτων των δύο αυτών κλιμάκων, με τον ευρύτερο σχεδιασμό του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, τροποποιήθηκε ελαφρώς: τα υποκείμενα καλούνταν να απαντήσουν με τη βοήθεια επταβάθμιας διαβάθμισης αντί της τετραβάθμιας που χρησιμοποίησαν αρχικά οι ερευνητές. Για τον ίδιο λόγο μικρή τροποποίηση έγινε και στον τρόπο εκφώνησης των ερωτημάτων καθώς αρχικά οι κλίμακες χρησιμοποιήθηκαν σε πρόσωπο με πρόσωπο συνεντεύξεις.

Στα πλαίσια της προ-έρευνας που διεξήχθη και οι δύο κλίμακες, όπως αυτές τελικά χρησιμοποιήθηκαν, σημείωσαν ψηλό δείκτη εσωτερικής αξιοπιστίας.

Ο πίνακας 8.2 παρουσιάζει την αρχική διατύπωση των ερωτημάτων και τη μορφή στην οποία αυτά χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Πίνακας 8.2: Συγκριτική παρουσίαση των αρχικών κλιμάκων εθνικής περηφάνιας και συλλογικής αυτο-εκτίμησης των Barrett και Lyons (2001) και αυτών που χρησιμοποιήθηκαν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Ερωτηματολόγιο Barrett και Lyons

Ερωτηματολόγιο παρούσας εργασίας

Κλίμακα εθνικής περηφάνιας.

Ποιο πρόσωπο¹⁰⁴ δείχνει πώς νιώθεις για το ότι είσαι «...» Για το ότι είμαι Κύπριος νιώθω :

(πολύ χαρούμενος – χαρούμενος- ουδέτερα – λυπημένος – πολύ λυπημένος.)

Πάρα πολύ/ Πολύ/ χαρούμενος, χαρούμενος, ούτε χαρούμενος ούτε λυπημένος, λυπημένος, πολύ, πάρα πολύ λυπημένος

Ποιο πρόσωπο δείχνει πως θα ένιωθες αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για «...»

Όταν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα ένιωθα

(πολύ χαρούμενος – χαρούμενος- ουδέτερα – λυπημένος – πολύ λυπημένος.)

Πάρα πολύ/ πολύ/ χαρούμενος ούτε χαρούμενος ούτε λυπημένος, λυπημένος, πολύ λυπημένος,

¹⁰³ Οι δύο συγκεκριμένες κλίμακες χρησιμοποιήθηκαν για να μελετήσουν σε αναπτυξιακό επίπεδο την εξέλιξη της εθνικής ταύτισης σε παιδιά 6 - 9 - 12 και 15 χρόνων. Η συμπερίληψή τους έγινε όχι μόνο για να ελεγχθεί η εγκυρότητα της υπό κατασκευή κλίμακας αλλά ακόμη και ως σύγκριση σε αναπτυξιακό επίπεδο.

¹⁰⁴ Κάθε παιδί είχε μπροστά του μια σειρά από πρόσωπα καθένα από τα οποία παρέπεμπε σε κάποιο από τα συναισθήματα τα οποία οι ερευνητές ανέφεραν.

πάρα πολύ λυπημένος

Ποιο πρόσωπο δείχνει πως θα ένιωθες αν κάποιος έλεγε κάτι καλό για «...» (πολύ χαρούμενος – χαρούμενος- ουδέτερα – λυπημένος – πολύ λυπημένος.)

Στην αρχική κλίμακα η χρήση του παρουσίασε πρόβλημα (μείωνε το δείκτη εσωτερικής συνάφειας) και οι ερευνητές επέλεξαν να μη το συμπεριλάβουν. Ως εκ τούτου δε χρησιμοποιήθηκε αντίστοιχο ερώτημα εδώ.

Ποια κάρτα δείχνει πόσο περήφανος είσαι που είσαι «...» . (καθόλου περήφανος – όχι πολύ περήφανος – αρκετά περήφανος – πολύ περήφανος)

Για το ότι είμαι Κύπριος νιώθω

Πάρα πολύ/ πολύ/ αρκετά/ περήφανός, λίγο, πολύ λίγο, καθόλου περήφανος.

Πόσο σημαντικό είναι για σένα το ότι είσαι «...» καθόλου σημαντικό – όχι τόσο σημαντικό – αρκετά σημαντικό – πολύ σημαντικό

Πόσο σημαντικό είναι για σένα το ότι είσαι Κύπριος; Πάρα πολύ/πολύ/ αρκετά, σημαντικό, λίγο, σημαντικό πολύ λίγο/ καθόλου σημαντικό.

Κλίμακα δημόσιας συλλογικής αυτοεκτίμησης

Οι περισσότεροι/ Ορισμένοι/ Μόνο λίγοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι «.....» είναι ευγενικοί (nice) άνθρωποι

Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο

(οι περισσότεροι/ πάρα πολλοί/ πολλοί/ αρκετοί/ λίγοι/ πολύ λίγοι/ σχεδόν καθόλου) θεωρούν τους Κύπριους ευγενικούς;

Οι περισσότεροι/ Ορισμένοι/ Μόνο λίγοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν (like) τους «...»

Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο

(οι περισσότεροι/ πάρα πολλοί/ πολλοί/ αρκετοί/ λίγοι/ πολύ λίγοι/ σχεδόν καθόλου) συμπαθούν τους Κύπριους;

Οι περισσότεροι/ Ορισμένοι/ Μόνο λίγοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι «.....» είναι καλοί (nice) άνθρωποι

Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο

(οι περισσότεροι/ πάρα πολλοί/ πολλοί/ αρκετοί/ λίγοι/ πολύ λίγοι/ σχεδόν καθόλου) θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι;

Οι περισσότεροι/ Ορισμένοι/ Μόνο λίγοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο πιστεύουν ότι οι «.....» καταφέρνουν να κάνουν πράγματα (getting things done)

Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν τόσο καλά όσο άλλοι λαοί (Διαφωνώ απόλυτα/ Συμφωνώ απόλυτα)

Κλίμακα ελληνοκεντρισμού

Η κλίμακα ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου (κλίμακα ελληνοκεντρισμού) κατασκευάστηκε για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας. Τα ερωτήματα αντλήθηκαν μέσα από τα ζητήματα τα οποία βρέθηκαν (και ακόμη, κατά καιρούς, βρίσκονται) στο επίκεντρο της δημόσιας αντιπαράθεσης εντός της ελληνοκυπριακής κοινωνίας και αφορούν στον εθνικό χαρακτήρα της

Κύπρου και του λαού της. Πιο συγκεκριμένα, για την κατασκευή της συγκεκριμένης κλίμακας, χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω ερωτήματα.

Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.

Θεωρώ την Ελλάδα μητέρα πατρίδα.

Η Κύπρος με βάση την ιστορία της είναι τόπος ελληνικός.

Ο εθνικός ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν την Ελλάδας (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Στο σχολείο θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερο για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων και όχι όλων των Ελλήνων (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.

Η Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.

Άλλα έργα και ερωτήματα

Εμπιρόσθετα από τις ποιο πάνω κλίμακες το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε και τα παρακάτω έργα:

- Έργο συνειρμικής συσχέτισης (Κοινωνική Αναπαράσταση της Κύπρου): από τους συμμετέχοντες¹⁰⁵ ζητήθηκε γράψουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτονται την Κύπρο όπως επίσης και ένα συναισθημα για κάθε λέξη.
- Αξιολόγηση ενδο-ομάδας: Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να δηλώσουν με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας το βαθμό στο οποίο συμφωνούν με τη θέση ότι οι Κύπριοι σε σχέση με άλλους λαούς είναι καλύτεροι.
- Επιλογή ονόματος/ ετικέτας εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να σημειώσουν ποιο από τα ονόματα, Κύπριος, Ελληνοκύπριος, Έλληνας της Κύπρου, Κύπριος Έλληνας, Έλληνας θα επέλεγαν προκειμένου περιγράψουν την εθνική τους υπαγωγή.
- Να σημειώσουν σε μια επταβάθμια κλίμακα που τοποθετούν τους εαυτούς τους στον άξονα νιώθω μόνο Έλληνας και καθόλου Κύπριος – Νιώθω μόνο Κύπριος και καθόλου Έλληνας. Η κλίμακα δίνεται πιο κάτω.

¹⁰⁵ Εκτός από τα παιδιά μικρότερης ηλικίας (8 – 9 χρόνων)

1	2	3	4	5	6	7
ΜΟΝΟ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΛΙΓΟ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΣΤΟΝ ΙΑΙΟ ΒΑΘΜΟ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΛΙΓΟ ΕΛΛΗΝΑΣ	ΜΟΝΟ ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΛΛΗΝΑΣ

Εκτός από τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά οι υπόλοιποι συμμετέχοντες κλήθηκαν επίσης,

- Να σημειώσουν, με τη βοήθεια επταβάθμιας κλίμακας, σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι είναι ίδιοι ή διαφορετικοί σε καθένα από τα οκτώ θέματα: διατροφή, ψυχαγωγία, πατριωτισμό, καταγωγή, οικονομία, ήθη και έθιμα, νοοτροπία και πολιτισμό.
- Να γράψουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονταν στο μυαλό όταν σκέφτονται τους Τουρκοκύπριους και τρία συναισθήματα που τρέφουν γι' αυτούς.
- Με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας να υποδείξουν το πώς οι ίδιοι θεωρούν ότι επηρέασαν οι παρακάτω πολιτισμοί το σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων

Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός

Ο βυζαντινός πολιτισμός.

Ο αραβικός πολιτισμός.

Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός.

Ο νεότερος ελληνικός πολιτισμός.

Τέλος οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (έφηβοι 15-16 χρόνων και φοιτητές/τριες) κλήθηκαν να απαντήσουν, με τη βοήθεια επταβάθμιας κλίμακας, σε ένα αριθμό ερωτήσεων που αναφέρονταν σε θέματα σχετικά με την τρέχουσα πολιτική κατάσταση στο νησί και πιο συγκεκριμένα το κυπριακό πρόβλημα.

- Τρεις ερωτήσεις αφορούσαν στη στάση των ερωτώμενων απέναντι στους Τούρκους. Αυτές ήταν οι ακόλουθες,

Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός.

*Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος,
(κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη)*

Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι.

- Τρεις ερωτήσεις που αφορούσαν στην προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία. Αυτές ήταν,

Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες.

Μόνιμος στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού.

Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού.

- Τρεις ερωτήσεις που κατέγραφαν τη στάση για τους Τουρκοκύπριους . Αυτές ήταν :

Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού θα είχα πρόβλημα να ζήσω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του κυπριακού προβλήματος.

Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι πολύ περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν.

- Στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκαν ερωτήματα τα οποία αναφέρονται άμεσα στην τρέχουσα πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και την προβλεπόμενη λύση στο κυπριακό πρόβλημα. Πιο συγκεκριμένα οι συμμετέχοντες στην έρευνα οι οποίοι προέρχονταν από τις δύο μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες (15 – 16 χρόνων και φοιτητές) κλήθηκαν να απαντήσουν, με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας, στα παρακάτω ερωτήματα:

Είναι δίκαιο όταν λυθεί το Κυπριακό ένα μέρος του νησιού να διοικείται από τους Τ/Κ ως ξεχωριστό ομόσπονδο κρατίδιο.

Αν μείνουμε σταθεροί στον αγώνα μας μπορούμε να εξασφαλίσουμε μια πραγματικά δίκαιη λύση στο Κυπριακό Πρόβλημα.

Νιώθω άσχημα να δείξω το διαβατήριό μου για να πάω στα κατεχόμενα.

Μια λύση του κυπριακού προβλήματος θα οδηγήσει σε πτώση το βιοτικό επίπεδο των Ε/Κ.

Στη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος μεγάλη είναι η ευθύνη και των Ε/Κ.

Ο Κυπριακός λαός είναι θύμα της πολιτικής των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας.

Αισθάνομαι ασφάλεια να ζω σήμερα στην Κύπρο.

8.2.4. Διατύπωση υποθέσεων

Διατυπώθηκαν οι ακόλουθες υποθέσεις:

- Η Ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου αποτελεί μια ηγεμονική κοινωνική αναπαράσταση στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου.
- Οι οργανωτικές αρχές γύρω από τις οποίες συγκροτείται η εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου τροφοδοτούν και στηρίζουν διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας.
- Η επιλογή ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού (Κύπριος/ Κύπριος Έλληνας/Ελληνοκύπριος/ Έλληνας της Κύπρου/ Έλληνας) αποτυπώνει διαφορετική τοποθέτηση στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας.
- Οι θέσεις/ τόποι ταυτότητας επηρεάζουν τον τρόπο οι εθνικοί δράστες τοποθετούνται σε σχέση με μια σειρά από θέματα και ειδικότερα :
 - ο τον τρόπο αξιολόγησης της ενδο-ομάδας
 - ο το βαθμό της προσλαμβανόμενης διαφοροποίησης από τους Τουρκοκυπρίους
 - ο τον προσλαμβανόμενο πολιτισμικό περιεχόμενο της εθνικής ομάδας
 - ο τις στάσεις για τους Τούρκους και τους Τουρκοκύπριους
 - ο τις απόψεις τους για το παρόν και το μέλλον του κυπριακού προβλήματος
- Η κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου θα αποτυπώνει το ευρύτερο πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο του κυπριακού προβλήματος και παράλληλα θα συνοψίζει την απειλή ταυτότητας που οι Ελληνοκύπριοι βιώνουν με την παρουσία του τουρκικού στρατού κατοχής στο βόρειο τμήμα του νησιού.

8. 3. Κλίμακες ταύτισης

8.3.1. Η κλίμακα εθνικής ταύτισης (Κύπριοι)

Στο σύνολο των ερωτημάτων που περιλήφθηκαν στην κλίμακα εθνικής ταύτισης σημειώνεται μέσος όρος ψηλότερος από το μέσο της κλίμακας. Στο ερώτημα δε «Αγαπώ την Κύπρο» σημειώνεται μάλιστα ένας εξαιρετικά ψηλός μέσος όρος (6.49, όπου 7 = συμφωνώ απόλυτα) όπως επίσης και στα ερωτήματα «Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος» (αντιστραμμένο έτσι ώστε 7 = Διαφωνώ απόλυτα, μ. ό. = 6.19,) και το «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος» (μ. ό. = 6). Πολύ ψηλό μέσο όρο σημειώνουν επίσης τα ερωτήματα «Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπρια / Κύπριος» (μ. ό. = 5.73), «Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και το λαό της» (μ. ό. = 5.68) και «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα» (5. 61). Τέλος ψηλό μέσο όρο, αν και σε σχέση με τα άλλα ερωτήματα πιο χαμηλό, σημειώνουν τα ερωτήματα, «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων» (μ. ό. = 4. 96) , «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι» (μ. ό. = 4.53) και «Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι» (μ. ό. 4.41) (δες πίνακα 8.3)

Πίνακας 8.3 : Μέσος όρος και τυπική απόκλιση ερωτημάτων κλίμακας εθνικής ταύτισης.

Ερωτήματα	N	M.O.	T.A.
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα	609	4.96	1.50
Το ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.	607	4.41	1.85
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.	609	4.54	1.63
Αγαπώ την Κύπρο.	607	6.50	1.00
Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος	607	6.20	1.46
Νιώθω συναισθηματικά δεμένη/ δεμένος με την Κύπρο και το λαό της.	607	5.69	1.33
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπρια/ Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	607	5.62	1.38
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος	606	6.00	1.45
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	603	5.73	1.32

Σε μια πρώτη φάση, εφαρμόστηκε, στο σύνολο των εννέα ερωτημάτων που συμπεριλήφθηκαν στην κλίμακα εθνικής ταύτισης, παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες με περιστροφή varimax¹⁰⁶ ζητώντας την επιβεβαίωση των τριών παραγόντων. Η συγκεκριμένη τεχνική έδωσε όντως τρεις διαστάσεις (βλέπε παράρτημα 2: πίνακας 5) οι οποίες θα μπορούσαν να ερμηνευτούν ως αντιστοιχούσες στις τρεις θεωρητικές διαστάσεις της κοινωνικής ταυτότητας.

Η συγκεκριμένη λύση ωστόσο δεν κρίθηκε ως ικανοποιητική για τους ακόλουθους λόγους :

- Ο τρίτος άξονας αντιστοιχούσε σε ιδιοτιμή μικρότερη από τη μονάδα.¹⁰⁷
- Το ερώτημα «Νιώθω πολύ μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος» παρουσίασε ψηλότερη φόρτιση στον άξονα στον οποίο συγκεντρώνονταν τα ερωτήματα που αντιστοιχούν στη Συναισθηματική Διάσταση¹⁰⁸.
- Το ερώτημα «Νιώθω συναισθηματικά δεμένη / δεμένος με την Κύπρο και το λαό της» παρουσιάστηκε με υψηλή φόρτιση ταυτόχρονα σε δύο άξονες.

Ως εκ τούτου επαναλήφθηκε η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες με ορθογώνια περιστροφή Varimax με ζητούμενο αυτή τη φορά τους παράγοντες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας. Η επεξεργασία έδωσε λύση με δύο συνιστώσες (πίνακας 8.4) . Οι δύο αυτές συνιστώσες ερμηνεύουν το 45. 55 %. Στην πρώτη συνιστώσα, η οποία ερμηνεύει 26.18 % της συνολικής αδράνειας έξι συνολικά ερωτήματα τα οποία συγκροτούν την αρχική συναισθηματική και αξιολογική διάσταση της κλίμακας. Την ψηλότερη φόρτιση σημειώνει το ερώτημα «Λυπάμαι που είμαι Κύπριος» (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένο) (0.727) κι ακολουθεί το ερώτημα «Αγαπώ την Κύπρο» (0.718). Το τρίτο ερώτημα που φορτίζει στην πρώτη συνιστώσα είναι το ερώτημα «Νιώθω ικανοποίηση που είμαι Κύπριος» (0.620) και

106 Η εφαρμογή της περιστροφής oblimin έδωσε πανομοιότυπα αποτελέσματα σε σχέση με τη δομή των αξόνων.

107 Το γράφημα των ιδιοτιμών ως προς τον αύξοντα αριθμό τους επίσης υποδεικνύει ότι βέλτιστη λύση στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η λύση 2 και όχι τριών αξόνων.

108 Το ερώτημα φαίνεται ότι συνδέθηκε περισσότερο με ένα αίσθημα που απορρέει από την υπαγωγή στην εθνική ομάδα παρά με τη θετική αποτίμηση αυτής της συμμετοχής.

ακολουθούν τα ερωτήματα «Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και το λαό της» (0.554) και «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα» (0.537). Τέλος, στην πρώτη συνιστώσα φορτίζει και το ερώτημα «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος» (0.528). Στη δεύτερη συνιστώσα, η οποία ερμηνεύει το 19.38 % της συνολικής αδράνειας του πίνακα φορτίζουν τα τρία ερωτήματα που αντιστοιχούν στην αρχική γνωστική συνιστώσα («Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι» (0.736) , «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι» (0.702) και «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα» (0.533).). Στη δεύτερη συνιστώσα επιπρόσθετα φορτίζει το ερώτημα « Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και λαό της» (0. 409).

(βλέπε πίνακα 8. 5).

Πίνακας 8.4: Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης σε κυρίες συνιστώσες με περιστροφή varimax.(1) στα εννέα αρχικά ερωτήματα της κλίμακας.

Συνολικό ποσοστό διακύμανσης 45,3%

	Συνιστώσες	
	1η Συγκινησιακή Διάσταση	2η Γνωστική Διάσταση
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ		
Ιδιοτιμή	2.738	1.362
% διακύμανση	26.183	19.368
Λοπάτι για το ότι είμαι Κύπριος	.727	
Αγαπώ την Κύπρο.	.718	
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	.620	
Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και το λαό της.	.554	.409
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	.537	
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος	.528	
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.		.736
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.		.702
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα.		.533

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

(1)Rotation converged in 3 iterations.

Καθώς ένα από τα ερωτήματα («Νιώθω συναισθηματικά δεμένος με την Κύπρο και το λαό της») σημείωσε ψηλή φόρτιση και στις δύο συνιστώσες κρίθηκε σωστότερο να παραμείνει έξω από κάθε επόμενη μέτρηση. Επαναλήφθηκε η παραγοντική ανάλυση από την οποία προέκυψε και πάλι μια βέλτιστη λύση με

δύο συνιστώσες οι οποίες ερμηνεύουν συνολικά το 46. 74% της συνολικής αδράνειας (πίνακας 8.5).

Στην πρώτη συνιστώσα, η οποία ερμηνεύει το 26. 13 % ($\alpha=0.661$) της συνολικής αδράνειας, φορτίζουν πέντε ερωτήματα (που αντιστοιχούσαν στις θεωρητικές διαστάσεις της Συναισθηματικής Δέσμευσης και της Αξιολόγησης να σημειώνουν ψηλή φόρτιση στην πρώτη συνιστώσα [«Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος» (0.750), «Αγαπώ την Κύπρο» (0.720), «Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος» (0.698), «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα» (0.673) και «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος» (0.464)]. Ακριβώς για τούτο το λόγο η συνιστώσα ονομάστηκε «Συγκινησιακή Διάσταση» της κλίμακας κοινωνικής ταύτισης .

Στη δεύτερη συνιστώσα, η οποία ερμηνεύει το 20. 61 % ($\alpha=0.505$) της συνολικής αδράνειας, φορτίζουν τα τρία ερωτήματα που αντιστοιχούν στα τρία ερωτήματα της αρχικής γνωστικής διάστασης του ερωτηματολογίου[«Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι» (0.759), «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι» (0.718), «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα» (0.518)]. Η συνιστώσα αυτή ονομάστηκε «Γνωστική Διάσταση» της κλίμακας εθνικής ταύτισης.

Πίνακας 8.5: Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης σε κυρίες συνιστώσες με περιστροφή varimax.(1) στα οκτώ ερωτήματα της κλίμακας.

Συνολικό ποσοστό διακύμανσης 46,74%

	Συνιστώσες	
	1 ^η Συγκινησιακή Διάσταση	2 ^η Γνωστική Διάσταση
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ		
Ιδιότητα	2.379	1.360
% διακύμανση	26.129	20.612
Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος.	.750	
Αγαπώ την Κύπρο.	.720	
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	.698	
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	.673	
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος	.464	
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.		.759
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.		.718
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα.		.518

Η συγκεκριμένη λύση (συγκινησιακή και γνωστική διάσταση) αν και δε συμφωνεί με τη θεωρητική υπόθεση του Tajfel, έχει επαναληφθεί σε αρκετές προηγούμενες κλίμακες κοινωνικής ταύτισης (Hinkle κ.ά., 1989, Brown κ.ά. 1986, Kelly, 1988, Klink κ.ά., 1997), και είναι απόλυτα συμβατή με την παρατήρηση που διατυπώνουν οι Ellemers κ. ά. (1999), σύμφωνα με την οποία σε πάρα πολλές περιπτώσεις η αξιολογική και η συναισθηματική συνιστώσα σημειώνουν ισχυρή μεταξύ τους συσχέτιση. Οι Klink κ.ά. (1997, σελ. 22) σημειώνουν ότι μια προσέγγιση της κοινωνικής ταύτισης που διακρίνει ανάμεσα σε δύο μόνο διαστάσεις παρουσιάζει μεγάλη ομοιότητα με το μοντέλο των κοινωνικών στάσεων με δύο συνιστώσες το οποίο προτείνει ο Pratkanis (1989). Οι ίδιοι ερευνητές παράλληλα σημειώνουν, ότι η υποστήριξη ενός μοντέλου που να διαχωρίζει ανάμεσα στην γνωστική και τη συναισθηματική και αξιολογική πλευρά της κοινωνικής ταύτισης δεν αποκλείει υποχρεωτικά τα μονοδιάστατα μοντέλα.

8.3.2. Οι κλίμακες “Εθνική Περηφάνια” και “Δημόσια Συλλογική (Εθνική) Αυτοεκτίμηση”

Και στα ερωτήματα που συγκροτούν την κλίμα «Εθνική Περηφάνια», οι μέσοι όροι των απαντήσεων ήταν ιδιαίτερα ψηλοί. Το ψηλότερο μέσο όρο (5.94 με μέγιστο το 7) σημειώθηκε στο ερώτημα «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος». Τα ερωτήματα «Το ότι είμαι Κύπριος είναι πολύ σημαντικό για μένα» και «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ περήφανος» ακολουθούν με μέσους όρους 5.76 και 5.72 αντίστοιχα ενώ το ερώτημα «Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα ένιωθα λυπημένος» σημείωσε μέσο όρο 5.65 (βλέπε πίνακα 8.6).

Από την άλλη οι μέσοι όροι στα ερωτήματα που συγκροτούν την κλίμακα «Δημόσια Συλλογική (Εθνική) Αυτοεκτίμηση» σημειώνουν μεν ψηλούς μέσους όρους όχι όμως στο ίδιο επίπεδο με τα προηγούμενα ερωτήματα. Πιο συγκεκριμένα, στο ερώτημα «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι» σημειώθηκε μέσος όρος 4.88 και στο ερώτημα «Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα

καταφέρνουν και τόσο καλά όσοι άλλοι λαοί» (αντιστραμμένη) σημείωσε μέσο όρο 4.82. Πιο κάτω με μέσο όρο 4.61, βρίσκεται το ερώτημα «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους» ενώ το ερώτημα «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι» σημειώνει το χαμηλότερο μέσο όρο με 4.50 (βλέπε πίνακα 8. 6).

Πίνακας 8.6 : Μέσος όρος και τυπική απόκλιση ερωτημάτων κλίμακας εθνικής ταυτότητας.

Ερωτήματα	N	M. O.	T.A.
Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας			
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.	598	5.94	1.24
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	598	5.72	1.44
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	598	5.76	1.29
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα ένιωθα πολύ λυπημένος.	598	5.64	1.38
Κλίμακα Δημόσιας Συλλογικής (Εθνικής) Αυτοεκτίμησης.			
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι.	590	4.88	1.46
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι.	590	4.49	1.55
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.	590	4.61	1.48
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί. (αντιστραμμένη) .	590	4.82	1.62

Τα οκτώ ερωτήματα που αντιστοιχούν στις κλίμακες των Barrett και Lyons (2001) “Εθνική Περηφάνια” και “Δημόσια Συλλογική (Εθνική) Αυτοεκτίμηση” εισάχθηκαν σε παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο πρόκειται για δύο διακριτές συνιστώσες. Από την ανάλυση προέκυψαν δύο συνιστώσες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας οι οποίες ερμηνεύουν το 60. 15% της συνολικής διακύμανσης.

Η πρώτη συνιστώσα ερμηνεύει το 30. 50 % της συνολικής διακύμανσης και σε αυτή σημειώνουν μεγάλη φόρτιση τα ερωτήματα/items που αντιστοιχούν στην κλίμακα “Εθνική Περηφάνια” (ΕΘΠ). Η δεύτερη συνιστώσα ερμηνεύει το 29. 64% της συνολικής διακύμανσης και σε αυτή σημειώνουν μεγάλη φόρτιση τα ερωτήματα που αντιστοιχούν στην κλίμακα “Δημόσια Συλλογική (Εθνική) Αυτοεκτίμηση”(ΔΣΕΑ) (πίνακας 8.7).

Πίνακας 8.7: Αποτελέσματα παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες με περιστροφή varimax των οκτώ ερωτημάτων των κλιμάκων εθνική περηφάνια και δημόσια συλλογική αυτοεκτίμηση.

Συνολικό ποσοστό διακύμανσης 60,15%

		Συνιστώσες	
		1 ^η Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας	2 ^η Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Ιδιοτιμή % διακύμανση	3.437 30.50	1.375 29.64
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.		.841	
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.		.834	
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.		.823	
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα ένιωθα πολύ λυπημένος.		.470	
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι.			.833
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.			.827
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι.			.815
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί (αντιστραμμένη).			.455

Οι δύο κλίμακες σημειώνουν μεγάλη μεταξύ τους συσχέτιση ($p < 0.001$) ένα ερώτημα το οποίο συμφωνεί με τα ευρήματα των Barrett και Lyons (2001). Παράλληλα, οι δύο κλίμακες παρουσιάζουν ψηλή εσωτερική αξιοπιστία ($\alpha > 0.750$), ενώ σχετίζονται στατιστικά σημαντικά με τις δύο συνιστώσες της κλίμακας εθνικής ταύτισης (Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας / Συγκινησιακή Συνιστώσα, $r = 0.599$, $p < 0.001$, Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας/ Γνωστική Συνιστώσα, $r = 0.259$, $p < 0.001$, Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης / Συγκινησιακή Συνιστώσα, $r = 0.131$, $p = 0.002$, Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης / Γνωστική Συνιστώσα, $r = 0.231$, $p < 0.000$) (πίνακας 8.8).

Πίνακας 8. 8. Γραμμικές συσχετίσεις ανάμεσα στις δύο συνιστώσες της κλίμακας εθνικής ταύτισης και τις κλίμακες «Εθνική Περηφάνια» και «Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση»

		Εθνική Περηφάνια	Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση
Συγκινησιακή Διάσταση	Pearson Correlation	.599(**)	.131(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.002
	N	580	580
Γνωστική Διάσταση	Pearson Correlation	.259(**)	.231(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.000
	N	580	580

8.3.3. Διαστάσεις εθνικής ταύτισης, αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από την ομάδα υπαγωγής

Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, η ομαδική υπαγωγή και το κίνητρο για την υιοθέτηση και υποστήριξη θετικά αξιολογημένων κοινωνικών ταυτοτήτων, είναι θεμελιώδη στοιχεία της διομαδικής συμπεριφοράς (Tajfel και Turner, 1979). Όπως δε η ίδια θεωρία υποστηρίζει, μια θετική κοινωνική ταυτότητα στηρίζεται πρωτίστως σε διομαδικές συγκρίσεις οι οποίες εννοούν την ομάδα υπαγωγής. Ως εκ τούτου, η θεωρία προβλέπει ότι πρέπει να υπάρχει μια θετική συσχέτιση ανάμεσα στο βαθμό κοινωνικής ταύτισης και στο βαθμό θετικής αξιολόγησης της ομάδας υπαγωγής (Brown, 2000). Οι Hinkle και Brown (1990), ωστόσο, επισκοπώντας 14 έρευνες εντός του θεωρητικού υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας, έδειξαν ότι η σχέση ανάμεσα στο βαθμό κοινωνικής ταύτισης και το βαθμό θετικής διάκρισης της ομάδας υπαγωγής ως προς μια εξω-ομάδα, δεν είναι πάντα θετική και στατιστικά σημαντική. Οι ίδιοι ερευνητές εισηγούνται ότι ο βαθμός ταύτισης με την ομάδα υπαγωγής είναι δυνατόν να συνδέεται με την διομαδική διάκριση εις βάρος των εξω-ομάδων μόνο όταν τα μέλη της ομάδας υπαγωγής έχουν μια ανταγωνιστική σχέση ως προς τα μέλη της εξω-ομάδας. Οι Aharbour και Brown (2002), επισκοπώντας 15 συνολικά έρευνες έδειξαν ότι η πιο πάνω πρόταση των Hinkle και Brown, ισχύει μόνο για μικρές ομάδες όπου υπάρχει η δυνατότητα ανάπτυξης διαπροσωπικών σχέσεων. Από την άλλη, το ερευνητικό ρεύμα που προσεγγίζει την κοινωνική ταύτιση ως μια πολυδιάστατη κατασκευή (Cameron, 1999, Ellemers, Kortekaas, και Ouwerkerk, 1999, Jackson, 1999) προτείνει ότι άλλες διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης είναι δυνατόν να συνδέονται με την εύνοια προς την ομάδα υπαγωγής και την αρνητική αξιολόγηση των μελών των εξω-ομάδων και άλλες όχι. Χαρακτηριστικά, προς την κατεύθυνση αυτή, είναι τα ευρήματα των Ellemers κ. ά. (1999), σύμφωνα με τα οποία μόνο μια από τις τρεις διαστάσεις της κλίμακας κοινωνικής ταύτισης που ανέπτυξαν, η δέσμευση με την ενδο-ομάδα μπορούσε να προβλέψει την διομαδική διάκριση.

Στην παρούσα έρευνα η αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής έγινε με τη βοήθεια του ερωτήματος «Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι». Το ερώτημα «Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός/ διαφορετική από τους άλλους Κύπριους» χρησιμοποιήθηκε για να μετρήσει την ψυχολογική απόσταση των υποκειμένων από την ομάδα υπαγωγής. Και στα δύο ερωτήματα οι απαντήσεις δόθηκαν με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας.

Στο συνολικό πληθυσμό του δείγματος (στο ερώτημα απάντησαν συνολικά 601 άτομα), ο μέσος όρος στο ερώτημα «Νιώθω ότι σε σχέση με τους άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι» ο μέσος όρος των απαντήσεων ήταν 4.28 (τ. α. = 1.58). Τα μικρότερα παιδιά σημειώνουν το ψηλότερο μέσο όρο θετικής αξιολόγησης (5. 05) ενώ η ομάδα των φοιτητών το χαμηλότερο μέσο όρο (3.86). Στο ενδιάμεσο του κινούνται οι άλλες δύο ηλικιακές ομάδες. Οι έφηβοι με μέσο όρο 4.44 αξιολογούν θετικότερα την ομάδα υπαγωγής σε σχέση με τα παιδιά 11-12 χρόνων που κινούνται στο 4. 15 (δες πίνακα 8.9).

Σύμφωνα με την Ανάλυση Διακύμανσης, οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στις τέσσερις ηλικιακές ομάδες, ως προς τον τρόπο αξιολόγησης της ομάδας υπαγωγής, είναι στατιστικά σημαντικές ($F = 13. 006, p = 0.0$). Ο post hoc έλεγχος LSD έδειξε ότι, τα μικρότερα παιδιά (8 – 9 χρόνων) διαφοροποιούνται, στατιστικά σημαντικά, σε σχέση με όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες. Στατιστικά σημαντική είναι και η διαφοροποίηση ανάμεσα στην ομάδα των εφήβων και των φοιτητών (πίνακας 8. 10)

Πίνακας 8.9 : Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στο ερώτημα αξιολόγησης της ομάδας υπαγωγής κατά ηλικιακή ομάδα.

Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι			
Ηλικιακή Ομάδα	N	M. O.	T. A.
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	94	5.05	1.81
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	192	4.15	1.781
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	146	4.44	1.37
ΦΟΙΤΗΤΕΣ	169	3.86	1.15

Όσον αφορά στην προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από την ομάδα υπαγωγής (απάντηση στο ερώτημα «Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός/ διαφορετική από τους άλλους Κύπριους») ο μέσος όρος στο συνολικό πληθυσμό που έλαβε μέρος στην έρευνα (απάντησαν 604 άτομα) ήταν 3.99 (τ. α. = 1.67). Τη

πιο μικρή ψυχολογική εγγύτητα σημείωσαν τα παιδιά των 11 -12 χρόνων (μ. ό. = 3.97) και τη μεγαλύτερη οι φοιτητές (μ. ό. = 4.13). Τα μικρότερα παιδιά σημείωσαν λίγο ψηλότερο μέσο όρο από τα παιδιά των 11 -12 χρόνων (μ. ό. = 3.97) και παράλληλα λίγο χαμηλότερο από την ομάδα των εφήβων (μ. ό. = 4.00) (πίνακας 8.11).

Πίνακας 8.10 : Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς την αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής.

Dependent Variable: Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι				
(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	.902(*)	.193	.000
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.607(*)	.203	.003
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	1.18(*)	.198	.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.294	.169	.083
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.287	.162	.078
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.581(*)	.174	.001

* The mean difference is significant at the .05 level (post hoc LSD).

Πίνακας 8.11: Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις στο ερώτημα ψυχολογικής εγγύτητας με την ομάδα υπαγωγής.

Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους.

Ηλικιακή Ομάδα	N	M. O.	T. A.
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	94	3.97	2.042
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	194	3.88	1.973
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	147	4.00	1.457
ΦΟΙΤΗΤΕΣ	169	4.13	1.193

Σύμφωνα με την Ανάλυση Διακύμανσης οι διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στις τέσσερις ηλικιακές ομάδες δεν είναι στατιστικά σημαντικές ($F=0.639$, $p=0.590$).

Τόσο οι δύο συνιστώσες της κλίμακας εθνικής ταύτισης όσο και οι δύο κλίμακες Εθνική Περηφάνια και Δημόσια Εθνικής Αυτοεκτίμη, συσχετίζονται θετικά με τη θετική αξιολόγηση της εθνικής ομάδας (Κύπριοι) (Δες πίνακα 8. 12). Αντίθετα η ψυχολογική απόσταση από την ομάδα υπαγωγής σχετίζεται αρνητικά, στατιστικά σημαντικά με τη Γνωστική Διάσταση της κλίμακας εθνικής ταύτισης (κι όχι με τη Συγκινησιακή Διάσταση) αλλά και με τις

κλίμακες Εθνικής Περηφάνιας και Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης (Δες πίνακα 8. 12).

Πίνακας 8.12.: Συσχέτιση θετικής αξιολόγησης εθνικής ομάδας με Συνιστώσες κλίμακας εθνικής ταύτισης, κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας και Κλίμακα ΔΕΑ

		Συγκινησιακή Διάσταση Κλίμακας Εθνικής Ταύτισης.	Γνωστική Διάσταση Κλίμακας Εθνικής Ταύτισης	Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας	Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	.611(**) .000 598	.319(**) .000 598	.722(**) .000 585	.278(**) .000 585
Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους.	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	-.022 .597 597	-.111(**) .007 597	-.093(*) .025 585	-.154(**) .000 585

** Στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο 0.01 (2-tailed). * Στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε επίπεδο 0.05 level (2-tailed). *** Κλίμακα με 8 ερωτήματα, $\alpha = 0.863$, Δεν απάντησαν τα παιδιά 8-9 χρόνων. ****Κλίμακα με 3 ερωτήματα, $\alpha = 0.682$, Δεν απάντησαν τα παιδιά 8-9 χρόνων και τα παιδικά 11-12 χρόνων.

a Και στις δύο περιπτώσεις για το δείκτη συσχέτισης λήφθηκε υπόψη το παραγοντικό σκορ στον παράγοντα που προέκυψε μετά από παραγοντική ανάλυση των ερωτημάτων.

8.3.4. Διαστάσεις εθνικής ταύτισης, αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από την ομάδα υπαγωγή στα πλαίσια μιας αναπτυξιακής προοπτικής

Ένας μεγάλος αριθμός ερευνών έχει μελετήσει, με τη χρήση διαφορετικών θεωρητικών μοντέλων, μεθοδολογικών εργαλείων (συνεντεύξεις, σειροθέτηση καρτών, ερωτηματολόγια) και σε διαφορετικά κοινωνιοπολιτικά πλαίσια πώς σχετίζεται η ηλικία των παιδιών με το βαθμό ταύτισης με την εθνική τους ομάδα αλλά και πώς αυτός ο βαθμός εθνικής ταύτισης σχετίζεται με άλλες μεταβλητές όπως είναι η (θετική) αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής, η (αρνητική) αξιολόγηση άλλων εθνικών ομάδων ή το επίπεδο των γεωγραφικών γνώσεων των παιδιών σχετικά με την πατρίδα τους (για μια εκτεταμένη επισκόπηση των ερευνών αυτών δες Barrett, 2005 και Barrett, Lyons, και del Vale, 2004.

Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών έχουν δείξει ότι ο βαθμός ταύτισης με την εθνική ομάδα υπαγωγής δε σχετίζεται με μια σταθερή και συστηματική σχέση με την ηλικία. Αντίθετα σε διαφορετικά κοινωνιοπολιτικά ή εθνικά πλαίσια παρουσιάστηκαν διαφορετικά μοτίβα στη σχέση ηλικίας και βαθμού εθνικής

ταύτισης. Το ίδιο ισχύει και ως προς τη σχέση ανάμεσα στο βαθμό εθνικής ταύτισης και την εκδήλωση ενδο-ομαδικής θετικής αξιολόγησης ή εξω-ομαδικής αρνητικής αξιολόγησης σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες.

Σχεδόν σε όλες τις έρευνες της αναπτυξιακής πορείας της εθνικής ταύτισης (ίσως τη μοναδική εξαίρεση σε αυτές αποτελεί η έρευνα των Barrett και Lyons, 2001, όπου και χρησιμοποίησαν τις δύο κλίμακες «Εθνική Περηφάνια» και «Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση» οι οποίες μεταφράστηκαν και χρησιμοποιήθηκαν και στην παρούσα έρευνα) χρησιμοποιούνται μονοδιάστατες κλίμακες μέτρησης της εθνικής ταύτισης. Η παρούσα έρευνα, αντίθετα, παρέχει τη δυνατότητα διερεύνησης, αφενός, του βαθμού ταύτισης σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες με μια πολυδιάστατη κλίμακα εθνικής ταύτισης (με δύο διαφορετικές διαστάσεις) και, αφετέρου, του πώς οι διαστάσεις της κλίμακας σχετίζονται με την θετική αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής και το βαθμό της προσλαμβανόμενης ψυχολογικής εγγύτητας με τα μέλη της. Σε όλες τις μετρήσεις που ακολουθούν χρησιμοποιήθηκαν τα παραγοντικά σκορ όπως αυτά προέκυψαν από τις Αναλύσεις σε Κύριες Συνιστώσες που παρουσιάστηκαν πιο πάνω.

Γνωστική συνιστώσα

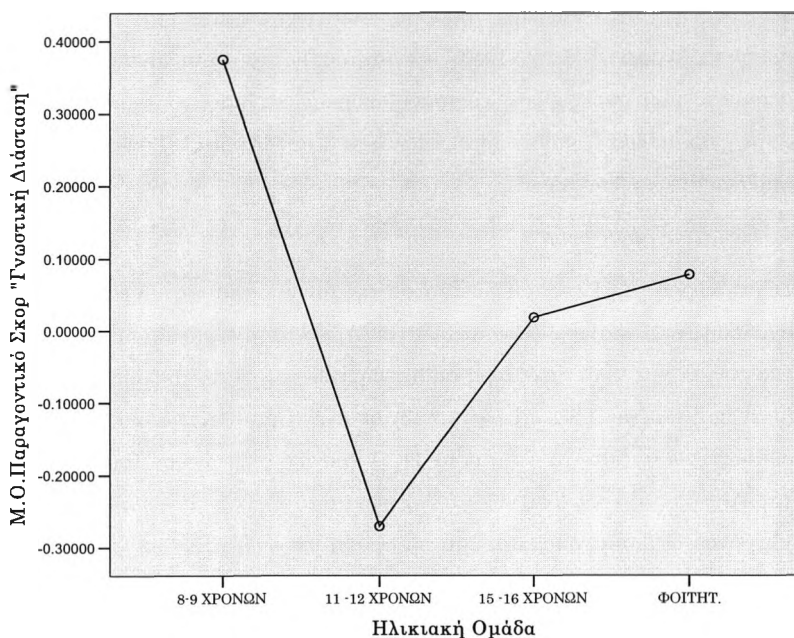
Σε ότι αφορά στη Γνωστική Συνιστώσα της εθνικής ταύτισης, η εφαρμογή της ανάλυσης διακύμανσης (one way ANOVA) έδειξε μια επίδραση της ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα τα μικρότερα παιδιά σημειώνουν στατιστικά ψηλότερο σκορ (post hoc έλεγχος LSD, πίνακας 8.13) σε σχέση με όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες, ενώ αντίστοιχα τα παιδιά 11-12 χρόνων σημειώνουν ένα στατιστικά χαμηλότερο σκορ σε σχέση με τις άλλες ηλικιακές ομάδες. Η ηλικιακή ομάδα 15-16 χρόνων δε διαφοροποιείται από την ομάδα των φοιτητών (διάγραμμα 8.1).

Σε όλες τις ηλικιακές ομάδες η Γνωστική Συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης σχετίζεται θετικά, στατιστικά σημαντικά, με τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής. Η πιο ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές σημειώνεται στη ηλικιακή ομάδα των 8 -9 χρόνων ($r = 0.385$, $p < 0.001$). Στην ομάδα των φοιτητών η αντίστοιχη συσχέτιση είναι 0.360 ($p < 0.001$), στην ομάδα

των 11 -12 χρόνων 0.276 ($p < 0,001$) και στην ηλικία των 15 -16 χρόνων 0.226 ($p = 0.006$).

Δεν ισχύει ωστόσο το ίδιο και σε ότι αφορά στο βαθμό της προσλαμβανόμενης ψυχολογικής απόστασης. Στατιστικά σημαντική, αρνητική συσχέτιση, παρατηρείται, ανάμεσα στη Γνωστική Συνιστώσα της κοινωνικής ταύτισης και την προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής, μόνο στην ηλικιακή ομάδα των 11 -12 χρόνων ($r = -0.174$, $p = 0.017$). Η συσχέτιση των δύο μεταβλητών τόσο στην ηλικία των 8 - 9 χρόνων ($r = 0.80$) όσο και την ηλικία των 15 -16 χρόνων ($r = -.086$) αλλά και στους φοιτητές ($r = -0.026$) δεν είναι στατιστικά σημαντική (πίνακας 8.14).

Διάγραμμα 8.1: Γνωστική Διάσταση εθνικής ταύτισης ως προς την ηλικία.

Πίνακας 8.13: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς τη γνωστική συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης.

Dependent Variable: REGR factor score
LSD

(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	.645(*)	.123	.000
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.356(*)	.129	.006
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.296(*)	.12592	.019
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.290(*)	.10783	.008
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.35(*)	.1036	.001
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.060	.1105	.590

* The mean difference is significant at the .05 level.

Πίνακας 8.14: Γραμμική συσχέτιση γνωστικής συνιστώσας κλίμακας εθνικής ταύτισης με αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της, για όλες τις ηλικιακές ομάδες.

«Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson Correlation	.385(**)	.276(**)	.226(**)	.360(**)
Sig. (2-tailed)	.000	.000	.006	.000
N	94	187	146	169
«Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson Correlation	.080	-.174(*)	-.086	-.026
Sig. (2-tailed)	.443	.017	.301	.732
N	94	188	146	169

Συγκινησιακή Συνιστώσα

Σε ότι αφορά στη Συγκινησιακή Συνιστώσα (Διάγραμμα 8.2) της εθνικής ταύτισης και πάλι η εφαρμογή της ανάλυσης διακύμανσης έδειξε μια επίδραση της ηλικίας ($F = 4.415, p = 0.004$). Αυτή ερμηνεύεται από τη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της ηλικίας των 8-9 χρόνων σε σχέση με όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες (έλεγχος LSD, πίνακας 8.15). Τα μικρότερα παιδιά σημειώνουν στατιστικά σημαντικό, μικρότερο σκορ σε σχέση με όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες (διάγ. 8.2).

Πίνακας 8.15: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς τη συγκινησιακή συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης.

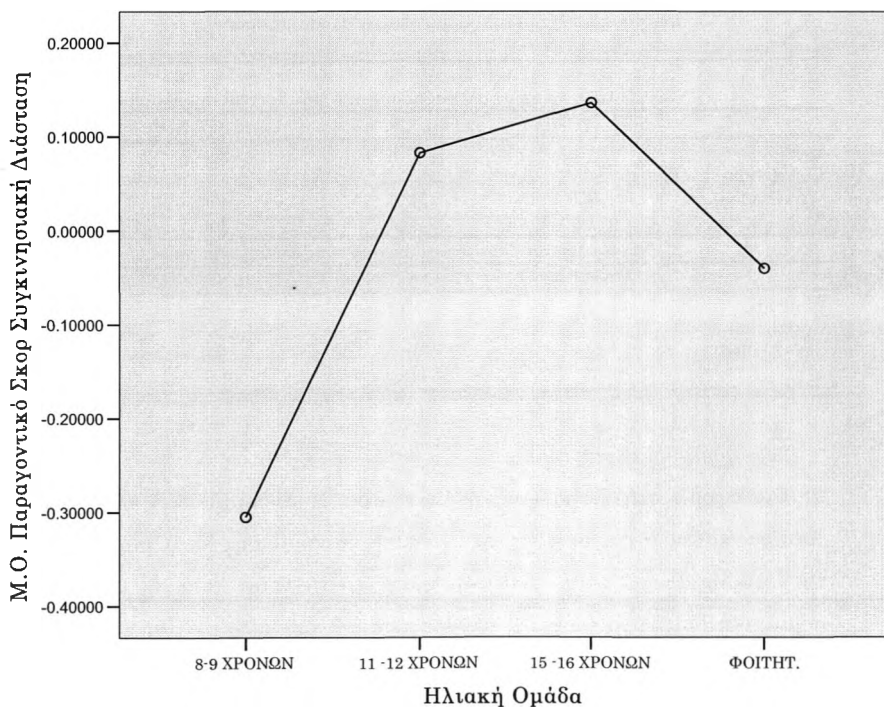
Dependent Variable: REGR factor score

LSD

(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	-.387(*)	.125	.002
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.441(*)	.131	.001
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.264 (*)	.127	.038
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.053	.109	.626
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.123	.104	.241

* The mean difference is significant at the .05 level

Διάγραμμα 8.2: Συγκινησιακή Διάσταση εθνικής ταύτισης ως προς την ηλικία.

Στις τρεις αυτές ηλικιακές ομάδες η συγκινησιακή διάσταση της κλίμακας εθνικής ταύτισης σχετίζεται θετικά, στατιστικά σημαντικά, με τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής. Η πιο ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές σημειώνεται στην ηλικιακή ομάδα των 15 -16 χρόνων (0.442, $p < 0.001$), ακολουθεί ο δείκτης συσχέτισης για την ομάδα των φοιτητών (0.336, $p < 0.001$) και ο δείκτης για την ομάδα των 11 -12 χρόνων (0.297, $p < 0.001$). Ο δείκτης συσχέτισης ανάμεσα σε συναισθηματική δέσμευση και βαθμό θετικής αξιολόγησης της ομάδας υπαγωγής για τη μικρότερη ηλικιακή ομάδα είναι 0.159 και δεν είναι στατιστικά σημαντικός ($p=0.125$) (πίνακας 8.16).

Σε ότι αφορά στο βαθμό της προσλαμβανόμενης ψυχολογικής απόστασης, παρατηρείται μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση (αρνητική συσχέτιση) της συγκεκριμένης μεταβλητής με τη συγκινησιακή συνιστώσα μόνο στην ηλικιακή ομάδα των 15 -16 χρόνων ($r = -0.191$, $p=0.021$). Ο δείκτης συσχέτισης που σημειώνεται ανάμεσα στη Συγκινησιακή Συνιστώσα της κλίμακας κοινωνικής ταύτισης και την προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση από την ομάδα υπαγωγής τόσο στις δύο μικρότερες ηλικίες ($r = -.010$, $p=.924$ για τα μικρότερα παιδιά και $r = -.039$, $p = 0.595$, για τα παιδιά των 11 -12 χρόνων) όσο και στην ομάδα των φοιτητών ($r = 0.149$, $r = 0.053$) δεν είναι στατιστικά σημαντικός (πίνακας 8. 16).

Πίνακας 8.16: Γραμμική συσχέτισης συγκινησιακής συνιστώσας κλίμακας εθνικής ταύτισης με αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της, για όλες τις ηλικιακές ομάδες.

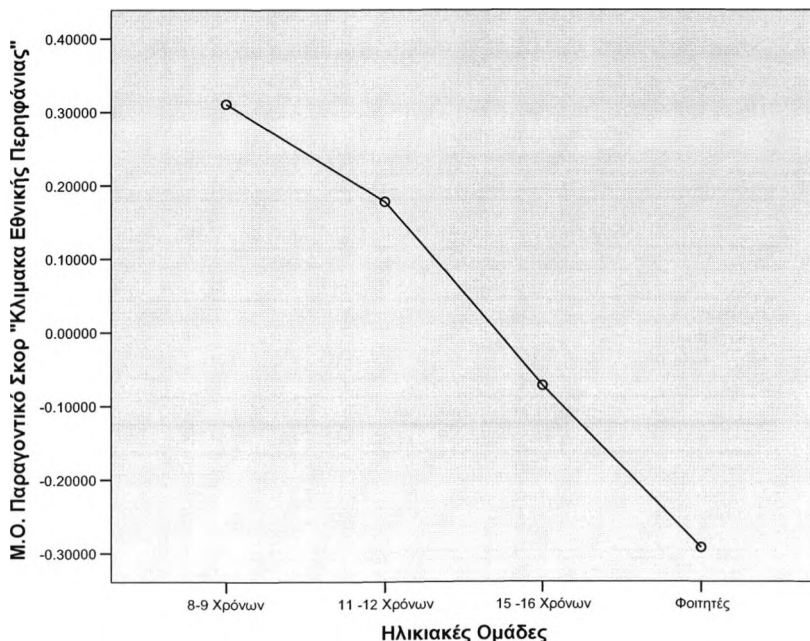
«Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson	.159	.297(**)	.442(**)	.336(**)
Correlation				
Sig. (2-tailed)	.125	.000	.000	.000
N	94	187	146	169
«Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson	-.010	-.039	-.191(*)	0.149
Correlation				
Sig. (2-tailed)	.924	.595	.021	0.053
N	94	188	146	169

Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας

Επίδραση της ηλικίας εμφανίζεται και στην κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας ($F=10.285$, $p=0.00$, διάγραμμα 8.3). Σύμφωνα με τον post hoc έλεγχο που διενεργήθηκε στα αποτελέσματα την Ανάλυσης Διακύμανσης (πίνακας 8.17), οι δύο μικρότερες ηλικιακές ομάδες, ενώ δε διαφοροποιούνται μεταξύ τους, διαφοροποιούνται (σημειώνουν υψηλότερο σκορ) σε σχέση με τις δύο άλλες ηλικιακές ομάδες. Επιπρόσθετα τα παιδιά ηλικίας 15 - 16 χρόνων σημειώνουν σκορ υψηλότερο από την ομάδα των φοιτητών .

Η κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας σημειώνει στατιστικά σημαντική (και υψηλή) θετική συσχέτιση, σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, με τη θετική αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής. Η ισχυρότερη συσχέτιση απαντάται στην ηλικία των 15 - 16 χρόνων ($r=0.504$, $p<0.001$) ενώ εξίσου ισχυρές συσχετίσεις σημειώνονται τόσο στην ομάδα των 8 - 9 χρόνων ($r=0.404$, $p<0.001$) όσο και τις ηλικίες των φοιτητών ($r=0.360$, $p<0.001$) αλλά και των 11-12 χρόνων ($r=0.341$, $p<0.001$) (πίνακας 8.18).

Διάγραμμα 8. 3. Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας ως προς την ηλικία

Πίνακας 8. 17: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς την κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας.

Dependent Variable: REGR factor score
LSD

(i) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(j) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (i-j)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	.132	.127	.297
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.382*	.132	.004
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.6029*	.128	.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.250*	.108	.021
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.470*	.104	.000
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.220*	.110	.047

Σε ότι αφορά στην προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση με την ομάδα υπαγωγής στατιστικά σημαντική, αρνητική συσχέτιση σημειώνεται ανάμεσα στη συγκεκριμένη μεταβλητή και την κλίμακα εθνικής περηφάνιας μόνο στην ηλικιακή ομάδα των 15 - 16 χρόνων ($r = -0.223$, $p = 0.005$). Στις άλλες ηλικιακές ομάδες οι δύο μεταβλητές δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση (8-9 χρόνων: $r = -0.128$, $p = 0.237$, 11 -12 χρόνων: $r = -0.21$, $p = .779$, φοιτητές: $r = -0.269$, $p = 0.732$), (πίνακας 8. 18).

Πίνακας 8.18: Γραμμική συσχέτισης κλίμακας Εθνικής Περηφάνιας με αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της, για όλες τις ηλικιακές ομάδες.

«Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson	.404(**)	.341(**)	.504(**)	.360(**)
Correlation				
Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000
N	87	183	145	169
«Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson	-.128	-.021	-.223(*)	-.269
Correlation				
Sig. (2-tailed)	.237	.779	.005	0.732
N	87	184	145	169

Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

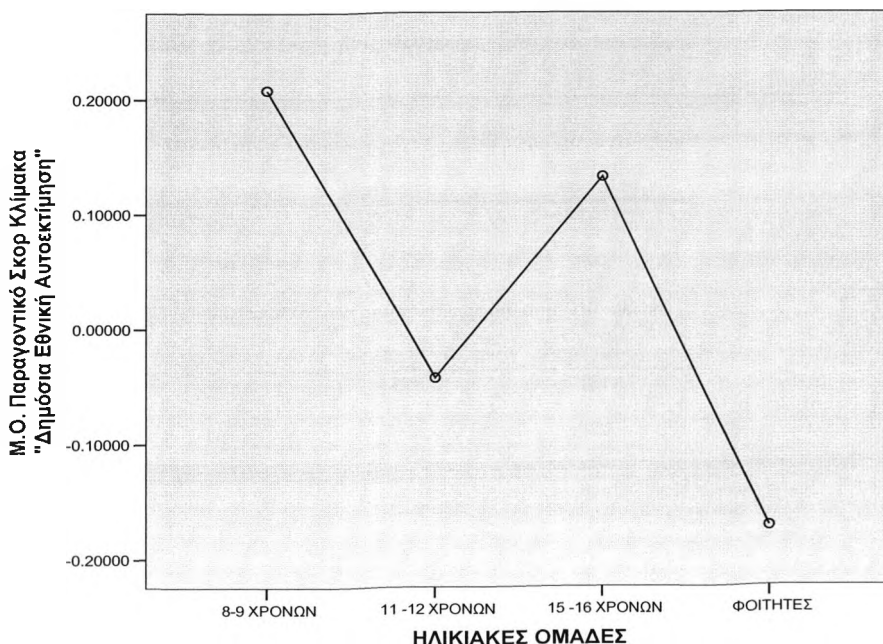
Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης

Σε ότι αφορά, τέλος, την κλίμα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης, παρατηρείται και πάλι μια επίδραση της ηλικίας ($F = 3.953$, $p = 0.008$). Τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά φαίνεται να σημειώνουν ψηλότερο σκορ σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Στατιστικά σημαντική (έλεγχος LSD) είναι η διαφοροποίηση της μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας [η ομάδα των φοιτητών, σημειώνει το χαμηλότερο μέσο όρο) από τη μικρότερη και την ηλικιακή ομάδα των 15 -16 χρόνων (πίνακας 8.19/ διάγραμμα 8.4)].

Η κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοαξιολόγησης σχετίζεται στατιστικά σημαντικά (θετικά) με τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής μόνο στις δύο μικρότερες ηλικιακές ομάδες (8-9 χρόνων: $r = 0.353$, $p < 0.000$), 11 -12 χρόνων: $r = 0.291$, $p < 0.001$). Στις άλλες δύο ηλικιακές ομάδες δεν παρατηρείται στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές (15 -16 χρόνων: $r = 0.069$, $p = 0.412$, φοιτητές: $r = 0.053$, $r = 0.496$). (πίνακας 8.20).

Διάγραμμα 8. 4: Κλίμακα «Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση ως προς την ηλικία»

Πίνακας 8. 19: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς την κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης. .
Dependent Variable: REGR factor score
LSD

(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	.251	.129	.052
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.076	.134	.571
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.381*	.131	.004
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.174	.110	.113
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.130	.105	.219
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.305*	.112	.007

Η κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοαξιολόγησης σχετίζεται στατιστικά σημαντικά (αρνητική συσχέτιση) με την προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής μόνο στην ηλικιακή ομάδα 11 - 12 χρόνων ($p=-0.271$, $r<0.001$). Στις άλλες ηλικιακές ομάδες δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση (8-9 χρόνων $p=-0.016$, $r=0.880$, 15 - 16 χρόνων: $r=-.141$, $p=0.091$, φοιτητές: $r=-.078$, $p=0.313$) (πίνακας 8.20).

Πίνακας 8.20: Γραμμική συσχέτισης κλίμακας Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση με αξιολόγηση της εθνικής ομάδας υπαγωγής και προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της, για όλες τις ηλικιακές ομάδες.

«Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson Correlation	.353(**)	.291(**)	.069	.053
Sig. (2-tailed)	.000	.000	.412	.496
N	87	183	145	169
«Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους»				
	8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ
Pearson Correlation	-.016	-0.271(**)	-.141	-.078
Sig. (2-tailed)	.880	.000	.091	.313
N	87	184	145	169

**Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

*Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Συνοπτικά μπορεί να ειπωθεί ότι σε όλες τις ηλικιακές ομάδες η Γνωστική Συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης και η Κλίμακα Εθνικής Περηφάνιας συσχετίζονται στατιστικά σημαντικά με τη θετική αξιολόγηση της εθνικής ομάδας. Η Συγκινησιακή Συνιστώσα σχετίζεται σημαντικά με τη θετική αξιολόγηση (στατιστικά σημαντικά) στις τρεις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες ενώ η Κλίμακα Δημόσιας Εθνικής Αυτοαξιολόγησης μόνο στις δύο μικρότερες. Σε ότι δε αφορά στην προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής πέραν ορισμένων μεμονωμένων περιπτώσεων, δεν παρουσιάζεται κάποια συστηματική συσχέτιση της με οποιαδήποτε από τις κλίμακες που χρησιμοποιήθηκαν.

8.3.5.Ταύτιση με την Εθνική Ομάδα (Κύπριοι) : Αριθμός Διαστάσεων στο σύνολο των ερωτημάτων

Λόγω της υψηλής συσχέτισης μεταξύ των δύο συνιστωσών της κλίμακας κοινωνικής ταύτισης και των κλιμάκων Εθνική Περηφάνια και Δημόσια Συλλογική Αυτοεκτίμηση διερευνήθηκε η δυνατότητα σύμπτυξης των τεσσάρων διαστάσεων/συνιστωσών σε μια κλίμακα. Για το σκοπό αυτό εφαρμόστηκε και πάλι η τεχνική της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες (principal component analysis). Σε ένα πρώτο στάδιο η εφαρμογή της τεχνικής είχε καθαρά διερευνητικό χαρακτήρα. Στην αρχική ανάλυση εισάχθηκαν τα οκτώ ερωτήματα που αντιστοιχούσαν στη βέλτιστη λύση της κλίμακας μέτρησης του βαθμού εθνικής ταύτισης (Κύπριοι) και τα οκτώ ερωτήματα τα οποία αντιστοιχούσαν στις δύο άλλες κλίμακες. Από τη συγκεκριμένη ανάλυση προέκυψε μια λύση με τέσσερις συνιστώσες (με ιδιοτιμή μεγαλύτερη της μονάδας). Ένα από τα ερωτήματα (Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος) παρουσιάστηκε σχεδόν με την ίδια φόρτιση σε δύο συνιστώσες (παράρτημα 2: πίνακας 6) και για τούτο αφαιρέθηκε από την ανάλυση. Το ερώτημα «Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα λυπόμουν» παρουσίασε σε σχέση με τα άλλα ερωτήματα που φορτίζουν στον πρώτο παράγοντα πολύ χαμηλό σκορ κάτι που εξακολούθησε να ισχύει και μετά την απάλειψη του ερωτήματος «Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος» κι επίσης αφαιρέθηκε.

Έτσι η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες επαναλήφθηκε με δεκατέσσερα συνολικά ερωτήματα. Προέκυψαν τέσσερις συνιστώσες με ιδιοτιμή μεγαλύτερη από την μονάδα που ερμηνεύουν το 58.63% της συνολικής διακύμανσης (πίνακας 8.21).

Η πρώτη συνιστώσα ερμηνεύει το 22.121% της συνολικής διακύμανσης. Στην συνιστώσα αυτή φορτίζουν πέντε συνολικά ερωτήματα τρία από τα οποία προέρχονται από την κλίμακα “Εθνική Περηφάνια” και δύο από τη συγκινησιακή συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης. Πιο συγκεκριμένα φορτίζουν τα ερωτήματα (στην παρένθεση δίνεται το φορτίο του κάθε ερωτήματος στη συγκεκριμένη συνιστώσα) «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος» (0.809), «Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος» (0.794), «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος» (0.779), «Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό» (0.773), και «Αγαπώ την Κύπρο» (0.621). Είναι σαφές ότι στη συγκεκριμένη συνιστώσα εισέρχονται τόσο Συναισθήματα που τα εθνικά υποκειμένα νιώθουν για την ομάδα (αγαπώ, σημαντικότητα) όσο και Συναισθήματα των εθνικών υποκειμένων τα οποία απορρέουν από τη συμμετοχή τους στην ομάδα (περηφάνια, χαρά). Η διάσταση αυτή είναι δυνατόν λοιπόν να αποκληθεί «Εθνικά Συναισθήματα»

Η δεύτερη συνιστώσα ερμηνεύει συνολικά το 17.751% της συνολικής διακύμανσης. Σε αυτή φορτίζουν και τα τέσσερα ερωτήματα τα οποία αντιστοιχούν στην κλίμακα «Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης» δηλαδή τα «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι» (0.829), «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους» (0.811), «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι» (0.788), «Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί (αντιστραμμένη)» (0.501). Για το λόγο αυτό η συγκεκριμένη συνιστώσα περιγράφεται με το όνομα της συγκεκριμένης κλίμακας (Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση).

Η τρίτη συνιστώσα, η οποία ερμηνεύει το 9.467% της συνολικής διακύμανσης συγκεντρώνει τα ερωτήματα τα οποία αναφέρονται στη γνωστική διάσταση της εθνικής ταύτισης και πιο συγκεκριμένα τα ερωτήματα «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι» (0.723), «Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι» (0.705) και «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα» (0.542). Η συγκεκριμένη συνιστώσα μπορεί λοιπόν να ονομαστεί «Γνωστική Διάσταση» της εθνικής ταύτισης.

Τέλος η τέταρτη συνιστώσα (ερμηνεύει το 7.897% της συνολικής διακύμανσης) αναφέρεται στην αξιολογική διάσταση της εθνικής ταυτότητας. Σε αυτή φορτίζουν τα ερωτήματα «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα» (0.793) και «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος» (0.775). Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι θεωρητικά τρία ερωτήματα θα κάλυπταν την συγκεκριμένη διάσταση. Ωστόσο το ερώτημα «Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πολύ σημαντικό» φόρτισε στην πρώτη συνιστώσα. Η υψηλή φόρτιση την οποία σημειώνει στην εν λόγω συνιστώσα αλλά και η εννοιολογική συγγένεια την οποία παρουσιάζει ¹⁰⁹ με τα υπόλοιπα ερωτήματα οδήγησε στην απόφαση να παραμείνει το ερώτημα αυτό μέσα στην ανάλυση. Τα δύο ερωτήματα τα οποία παραμένουν να φορτίζουν στην τέταρτη συνιστώσα παραπέμπουν σε μια αξιολόγηση της συμμετοχής σε μια ομάδα μέσα από την παρουσίαση του εαυτού ως μέλους της ομάδας (Αν αξιολογεί κάποιος θετικά την υπαγωγή ή συμμετοχή του σε κάποια ομάδα τότε δε διστάζει να αυτοπαρουσιάζεται ως μέλος της ομάδας). Η συγκεκριμένη διάσταση αποκαλείται «Ιδιωτική Εθνική Αξιολόγηση».

Και οι τέσσερις συνιστώσες που προέκυψαν με την παραγοντική ανάλυση των δεκατεσσάρων ερωτημάτων παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση με την θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής. Πιο συγκεκριμένα

¹⁰⁹ Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι και το ερώτημα «Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος» παρουσίασε, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, φορτίσεις του ίδιου επιπέδου στην πρώτη και την τέταρτη συνιστώσα. Τα συγκεκριμένα αποτελέσματα δεν αποτέλεσαν ιδιαίτερη έκκληση λαμβανομένης υπόψη της γενικότερης εννοιολογικής συγγένειας / ασάφειας που χαρακτηρίζει τις δύο έννοιες (συναισθηματική δέσμευση και αξιολόγηση) στο συγκριτικό πλαίσιο των ερευνών οι οποίες επιχειρήσαν να καταγράψουν εμπειρικά τη διαφοροποίηση τους.

την πιο ισχυρή συσχέτιση παρουσιάζει η συνιστώσα Εθνική Συναισθήματα ($r = 0.376$, $p < 0.001$). Εξίσου όμως ψηλή συσχέτιση παρουσιάζουν η συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση ($r=0.234$, $p< 0.001$) και η Γνωστική Συνιστώσα ($r=0.153$, $p<0.001$). Τέλος η συνιστώσα Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση παρουσιάζει την ασθενέστερη, στατιστικά σημαντική όμως, θετική συσχέτιση με τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής ($r=0,088$, $p= 0.033$) (πίνακας 8.22).

Πίνακας 8.21 : Παραγοντική Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες Ερωτημάτων Ενότητας 1:(14 ερωτήματα)

		Συνιστώσα			
		1η Εθνικά Συναισθήμα τα	2η Δημ. Εθνική Αυτοαξ. η	3η Γνωστικ ή Διάστας η	4η Ιδι. Εθνικ. Αυτοαξ.
Ερωτήματα	Ποσοστό Διακύμανσης	4.575 22.121	1.628 17.751	1.325 11.282	1.106 10.515
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.		.809			
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.		.794			
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.		.779			
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.		.773			
Αγαπώ την Κύπρο.		.621			
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι.			.829		
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.			.811		
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι.			.788		
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί. (αντιστραμμένη)			.501		
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.				.723	
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.				.705	
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα				.542	
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.					.793
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.					.775

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

Πίνακας 8.22: Συσχέτιση διαστάσεων κλίμακας εθνικής κλίμακας (14 ερωτήματα) και θετικής αξιολόγησης εθνικής ομάδας.

		ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ			
		Εθνικά Συναισθήμα τα	Δημόσια Εθν	Γνωστική	Ιδιωτική Εθν. Αυτ.
Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι	Pearson Correlation	.376(**)	.234(**)	.153(**)	.088(*)
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.033
	N	579	579	579	579

**p<0.001, *p<0.05

Αναπτυξιακή Προοπτική/Εθνικά Συνσυναισθήματα :

Σε ότι αφορά στην αναπτυξιακή προοπτική και στις τέσσερις συνιστώσες έχει επίδραση η ηλικιακή υπαγωγή όχι όμως πάντα την ίδια.

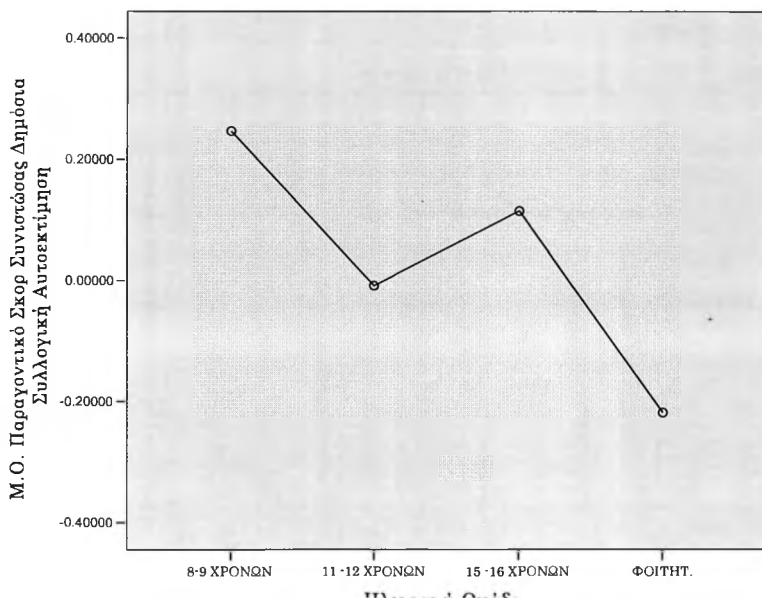
Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά στη συνιστώσα «Εθνικά Συναισθήματα », παρατηρείται, γενικότερα, ψηλότερος μέσος όρος στις δύο μικρότερες ηλικίες και μια γενικότερη τάση αυτός να μειώνεται με την ηλικία (δες διάγραμμα 8.5). Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε όντως μια επίδραση της ηλικίας ($F = 23.543$, $p < 0.001$) η οποία σύμφωνα με το post hoc έλεγχο LSD, οφείλεται, αφενός, στο ότι τα παιδιά των δύο μικτότερων ηλικιών (που δε διαφοροποιούνται μεταξύ τους) σημειώνουν ψηλότερο σκορ τόσο σε σχέση με την ομάδα των εφήβων (15 - 16 χρόνων) όσο και σε σχέση με την ομάδα των φοιτητών, και, αφετέρου, στο ότι οι έφηβοι σημειώνουν στατιστικά σημαντικό ψηλότερο μέσο όρο, σε σχέση με την ομάδα των φοιτητών (πίνακας 8. 23).

Πίνακας 8. 23 : Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς τις συνιστώσες «Εθνικά Συναισθήματα », «Δημόσια Συλλογική Αυτοαξιολόγηση» και « Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση»

Εθνικά Συναισθήματα				
(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	-.016	.125	.898
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.401*	.130	.002
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.701*	.126	.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.417*	.107	.000
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.717*	.102	.000
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.300*	.108	.006
Δημόσια Εθνική Αυτοαξιολόγηση				
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	.308*	.130	.017
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.171	.134	.203
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.490*	.130	.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.137	.110	.215
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.181	.106	.088
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.318*	.112	.005
Ιδιωτική Εθνική Αυτοαξιολόγηση				
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	.308*	.130	.017
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.171	.134	.203
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.490*	.130	.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.137	.110	.215
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.181	.106	.088
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.318*	.112	.005

Συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση

Σε ότι αφορά στη συνιστώσα «Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση» παρατηρείται, με την αύξηση της ηλικίας, μια τάση μείωσης του μέσου όρου. Οι διαφοροποιήσεις είναι, σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης στατιστικά σημαντικές ($F= 5.161$, $p=0.002$). Σύμφωνα με το post hoc έλεγχο LSD τα παιδιά 8-9 χρόνων σημειώνουν ψηλότερο σκορ στη συγκεκριμένη συνιστώσα σε σχέση με τα παιδιά 11-12 χρόνων αλλά σε και σχέση με την ομάδα των φοιτητών. Ψηλότερο σκορ ως προς τους φοιτητές σημειώνουν τόσο τα παιδιά 11-12 χρόνων όσο και οι έφηβοι (15 - 16 χρόνων) (πίνακας 8.23).

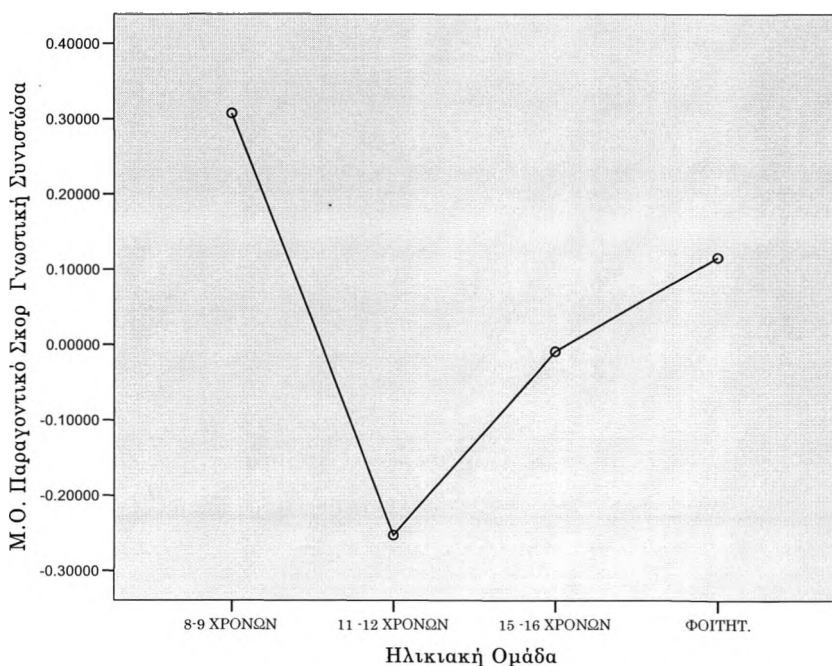

Διάγραμμα 8.6.: Συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτο-εκτίμηση ως προς την ηλικία.

Γνωστική Συνιστώσα

Στην περίπτωση της Γνωστικής Συνιστώσας επαναλαμβάνεται το σχήμα που εμφανίστηκε σε ότι αφορά στην αρχική κλίμακα εθνικής ταύτισης - εξάλλου πρόκειται για τα ίδια ακριβώς ερωτήματα (Διάγραμμα 8.7). Ο παράγοντας ηλικία επιδρά στατιστικά σημαντικά ($F=7.565$, $p<0.001$) στην κατεύθυνση της καμπύλης χωρίς να της δίνει ωστόσο μια σταθερή κατεύθυνση. Τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά σημειώνουν σκορ υψηλότερο από τα παιδιά ηλικίας 11-12 χρόνων και τους εφήβους όχι όμως από τους φοιτητές. Τα παιδιά 11 -12 χρόνων σημειώνουν το χαμηλότερο σκορ (διαφοροποιούμενα κατά τρόπο στατιστικά σημαντικό από όλες τις άλλες ηλικιακές ομάδες), ενώ τα παιδιά 15 - 16 χρόνων διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά από τα μικρότερα παιδιά όχι όμως και από τους φοιτητές.

Διάγραμμα 8.7: Γνωστική Συνιστώσα ως προς την ηλικία.

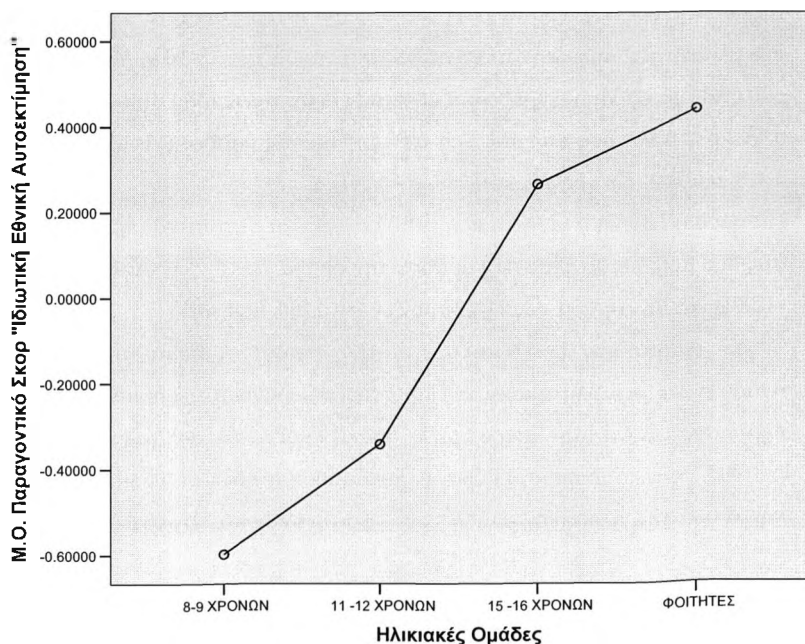

Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση

Τέλος και σε ότι αφορά στην τελευταία συνιστώσα, την Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση, παρατηρείται μια σχεδόν αντίθεση τάση σε σχέση με τη Συνιστώσα Εθνικά ΣυνΣυναισθήματα, καθώς ο μέσος όρος του παραγοντικού σκορ τείνει να μεγαλώνει καθώς μεγαλώνει και η ηλικία τους (διάγραμμα 8.8).

Οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται είναι στατιστικά σημαντικές ($F = 37.820, p = 0.000$). Σύμφωνα με το post hoc στατιστικό έλεγχο LSD, τα παιδιά των δύο μικρότερων ηλικιακών ομάδων σημειώνουν το μικρότερο σκορ στη συνιστώσα χωρίς να διαφοροποιούνται μεταξύ τους στατιστικά. Από την άλλη: οι δύο αυτές ομάδες παιδιών διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά από τις δύο μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες. Οι ομάδες των εφήβων και των φοιτητών επίσης δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση (πίνακας 8.24).

Διάγραμμα 8.8 : Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση ως προς την ηλικία.

Πίνακας 8. 24: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς την κλίμακα Ιδιωτικής Εθνικής Αυτοεκτίμησης. .

Dependent Variable: REGR factor score

(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	-.257*	.120	0.032
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.864*	.124	0.000
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-1.04*	.121	0.000
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	-.607*	.102	0.000
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.784*	.099	0.000
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.177	0.104	0.089

(*)The mean difference is significant at the .05 level (LSD)

Συνιστώσες κλίμακα Εθνικής Ταύτισης και θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής.

Παρατηρώντας τον πίνακα 8.25 καθίσταται ξεκάθαρο πώς μόνο η συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα, σε σταθερή βάση, σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, συσχετίζεται θετικά κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο με τη θετική αξιολόγηση της εθνικής ομάδας. Πιο συγκεκριμένα η πιο ισχυρή συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές σημειώνεται στην ηλικιακή ομάδα των 15-16 χρόνων ($r = 0.504$, $p < 0.000$) ενώ εξίσου ισχυρές είναι οι θετικές συσχετίσεις τόσο στους φοιτητές ($r = 0.388$, $p < 0.000$) όσο και στις δύο άλλες ηλικιακές ομάδες (11 -12 χρόνων: $r = 0.318$, $p < 0.001$, 8-9 χρόνων: $r = 0.256$, $p < 0.001$).

Η Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση (ΔΕΑ) σχετίζεται στατιστικά σημαντικά μόνο στις δύο μικρότερες ηλικιακές ομάδες, την ομάδα των 8 -9 χρόνων ($r = 0.360$, $p = 0.001$) και την ομάδα των 11-12 χρόνων ($r = 0.290$, $p < 0.001$).

Σε ότι αφορά στη Γνωστική συνιστώσα, στατιστικά σημαντική συσχέτιση ανάμεσα στη μεταβλητή αυτή και τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής σημειώνεται μόνο στην μικρότερη ηλικιακή ομάδα των 8-9 χρόνων ($r = 0.315$, $p = 0.003$) ενώ η Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση σχετίζεται, θετικά, στατιστικά σημαντικά την ηλικιακή ομάδα των φοιτητών ($r = 0.221$, $p = 0.004$) (πίνακας 8.25).

Πίνακας 8.25: Συσχέτιση θετικής αξιολόγησης εθνικής ομάδας με συνιστώσες κλίμακας εθνικής ταύτισης, (14 ερωτήματα) κατά ηλικιακή ομάδα.

Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι		ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ			
		Εθνικά Συναισθήματα	ΔΕΑ	Γνωστική	Αξιολογική
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	Pearson Correlation	.256(*)	.360(**)	.315(**)	.157
	Sig. (2-tailed)	.017	.001	.003	.145
	N	87	87	87	87
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	Pearson Correlation	.318(**)	.290(**)	.104	.142
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.167	.059
	N	178	178	178	178
15 - 16 ΧΡΟΝΩΝ	Pearson Correlation	.504(**)	.093	.077	.144
	Sig. (2-tailed)	.000	.265	.355	.084
	N	145	145	145	145
ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ ΦΟΙΤΗΤΡΙΕΣ	Pearson Correlation	.388(**)	.014	.096	.221(**)
	Sig. (2-tailed)	.000	.854	.214	.004
	N	169	169	169	169

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed). ** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Συζήτηση

Όπως εύστοχα παρατηρούν οι Klink κ. ά. (1997, σελ. 1) η ταύτιση με την ομάδα υπαγωγής είναι μια από τις απαραίτητες συνθήκες στις οποίες θεμελιώνεται και παράλληλα συνοδεύουν κάθε διομαδική συμπεριφορά. Πάνω σε αυτή τη θέση είναι που οικοδομείται, σε μεγάλο βαθμό, και το υπόδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας κι ως εκ τούτου η έννοια της κοινωνικής ταύτισης κατέχει μια κεντρική θέση στο χώρο του συγκεκριμένου υποδείγματος. Ο Cameron (2004), μάλιστα, αποδίδει την απήχηση του υποδείγματος της κοινωνικής ταυτότητας στο χώρο της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας όχι μόνο στη θεωρητική του σπουδαιότητα αλλά και στη δυνατότητά του να παρέχει αξιόπιστα εργαλεία μέτρησης της κοινωνικής ταύτισης.

Παρά το γεγονός ότι οι πρώτες κλίμακες μέτρησης της κοινωνικής ταύτισης (Brown, κ. ά., 1986) αφορούσαν πολυδιάστατα εργαλεία τα οποία αναπτύχθηκαν στη βάση της θεωρητικής σύλληψης του Tajfel στη συνέχεια η έμφαση δόθηκε στη χρησιμοποίηση μονοδιάστατων εργαλείων. Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, έχει ανανεωθεί το ενδιαφέρον ανάπτυξης κλιμάκων μέτρησης της κοινωνικής ταύτισης ικανά να διακρίνουν ανάμεσα σε διαφορετικές διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης (Cameron, 2004, Ellemers et al., 1999; Hinkle et al., 1989; Jackson, 2002). Η βασική υπόθεση ερευνητικών προσπαθειών

οι οποίες επικεντρώνονται στην ανάπτυξη τέτοιων εργαλείων είναι ότι οι διαφορετικές διαστάσεις της κοινωνικής ταύτισης θα σχετίζονται κατά τρόπο διαφορετικό με διάφορες εκδοχές της διομαδικής συμπεριφοράς.

Η παρούσα εργασία επιβεβαίωσε το πολυδιάστατο της εθνικής ταύτισης. Η αρχική πρόθεση ήταν η κατασκευή μιας κλίμακας ικανής να διακρίνει ανάμεσα στις τρεις συνιστώσες τις οποίες προβλέπει, σε θεωρητικό επίπεδο ο Tajfel: γνωστική, αξιολογική και συναισθηματική. Ωστόσο η κλίμακα που κατασκευάστηκε ήταν σε θέση να διακρίνει ανάμεσα σε δύο μόνο διαστάσεις, μια γνωστική και μια συγκινησιακή η οποία αντιστοιχούσε στον συγκερασμό της αξιολογικής και της συναισθηματικής διάστασης. Οι δύο αυτές διαστάσεις τόσο στο σύνολο του δείγματος όσο και σε κάθε ηλικιακή ομάδα ξεχωριστά – με μόνο μια εξαίρεση που αφορά στη συγκινησιακή συνιστώσα στη μικρότερη ηλικιακή ομάδα- σημειώνουν στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής. Ταυτόχρονα ενώ και στις δύο διαστάσεις η επίδραση της ηλικιακής υπαγωγής είναι στατιστικά σημαντική ωστόσο αυτές παρουσιάζουν διαφορετικό αναπτυξιακό μοτίβο.

Οι δύο συνιστώσες παρουσιάζουν, παράλληλα, στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τις δύο κλίμακες τις οποίες ανέπτυξαν οι Barrett και Lyons (2001) προκειμένου να τις χρησιμοποιήσουν σε έρευνες όπου διερευνήθηκε η εθνική ταύτιση σε αναπτυξιακή προοπτική. Η εισαγωγή του συνόλου των ερωτημάτων σε μια παραγοντική ανάλυση ανέδειξε τέσσερις διαφορετικές συνιστώσες. Οι τρεις από αυτές, κατά το μάλλον ή ήττον, αντιστοιχούν στις τρεις διαστάσεις τις οποίες προβλέπει το θεωρητικό μοντέλο του Tajfel : Εθνικά ΣυνΣυναισθήματα (Συναισθηματική Διάσταση), Δημόσια Συλλογική Αυτοεκτίμηση (Αξιολογική), Γνωστική.

Στο σύνολο του πληθυσμού που έλαβε μέρος στην έρευνα οι τέσσερις αυτές συνιστώσες της εθνικής ταύτισης σχετίζονται, στατικά σημαντικά, θετικά με την θετική αξιολόγηση της ενδο-ομάδας (in group favoritism)- κάτι το οποίο εξάλλου προβλέπει η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας (Brown,2000) - αυτό δεν ισχύει σε καθεμία από τις ηλικιακές ομάδες ξεχωριστά. Μόνο η συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα σχετίζεται θετικά, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό, με τη

θετική αξιολόγηση της ομάδας και στις τέσσερις διαφορετικές ηλικιακές ομάδες του δείγματος. Στο σημείο αυτό επιβεβαιώνονται τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών που δε θέλουν την πρόβλεψη της Θεωρίας της Κοινωνικής Ταυτότητας να επιβεβαιώνεται πάντα, σε αναπτυξιακό επίπεδο, αναφορικά με τη θετική συσχέτιση ανάμεσα στο βαθμό ταύτισης με την ομάδα υπαγωγής και την θετική αξιολόγησή της, (δες Barrett, Lyons, και del Vale, 2004). Ταυτόχρονα υποδεικνύει την ανάγκη περαιτέρω έρευνας στο συγκεκριμένο πεδίο.

Η αναζήτηση των διαστάσεων της κοινωνικής ταύτισης σχετίζεται με μια πρόσληψη των κοινωνικών ταυτοτήτων ως σχετικά σταθερών για τα κοινωνικά υποκείμενα. Προϋποθέτει δηλαδή μια σχετικά σταθερή συμβολή της ομάδας στην αντίληψη του εαυτού ή σε αυτό που ο McGarty (1999) αποκαλεί ατομικό κλίμα της ταύτισης. Όπως σημειώνει ο Cameron (2004), μια τέτοια προσέγγιση σχετίζεται με τη δομή της κοινωνικής ταυτότητας και της θέσης των διάφορων ομαδικών αναπαραστάσεων στη γενική εικόνα του εαυτού. Την ίδια στιγμή όμως, μια τέτοια προσέγγιση παραμένει επικεντρωμένη στον κοινωνικό δράστη και επιδιώκοντας την ανάπτυξη “οικουμενικών” κλιμάκων κοινωνικής ταύτισης παραγνωρίζει τη σημαντική συμβολή του συμβολικού και τη διάρθρωσή του με τις ατομικές ψυχολογικές διαδικασίες.

Η επιμονή πολλών ερευνητών να αναπτύξουν μια κλίμακα κοινωνικής ταύτισης ικανή να διακρίνει ανάμεσα σε συγκεκριμένες διαστάσεις, ανεξάρτητα από την ομάδα κοινωνικής υπαγωγής, συμφωνεί σε μεγάλο βαθμό με την αναζήτηση μιας ενοποιητικής γενικής θεωρίας της ομάδας (όπως περιγράφουν την προσπάθεια τους οι Turner κ. ά, 1987). Αναπαράγει, με άλλα λόγια, τη θέση των Hogg και Abrams (1988) ότι κεντρικό ερώτημα της κοινωνικής ψυχολογίας είναι το πώς οι άνθρωποι ταυτίζονται με την ομάδα υπαγωγής ανεξάρτητα από το ποια είναι αυτή. Ταυτόχρονα όμως παραβιάζει τη βασική αρχή του Tajfel σύμφωνα με την οποία η γενική περίπτωση είναι ένας αδύνατος μύθος.

Η διαφοροποίηση των κλιμάκων κοινωνικής ταύτισης που έχουν κατασκευαστεί μέχρι στιγμής αντιμετωπίζεται, πολλές φορές, ως μια αδυναμία η οποία θα πρέπει να υπερβληθεί με την επίδειξη μεγαλύτερης προσπάθειας και προσοχής είτε στο λεκτικό των ερωτημάτων είτε στο περιεχόμενο των

συνιστώσών είτε στον αριθμό τους (Cameron, 2004, Jackson, 2002). Μια εναλλακτική όμως άποψη θα ήθελε αυτή τη διαφοροποίηση όχι ως μια μεθοδολογική ή ερευνητική αδυναμία αλλά μάλλον ως έκφραση του πλουραλισμού που χαρακτηρίζει τις ομαδικές υπαγωγές. Ενός πλουραλισμού ο οποίος απορρέει μέσα από το διαφορετικό κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο που αυτές είναι ενταγμένες. Το ερευνητικό ενδιαφέρον μιας τέτοιας προσέγγισης δεν εξαντλείται στη διερεύνηση της δυνατότητας κάθε μιας από τις συνιστώσες να επηρεάζει με διαφορετικό τρόπο διαφορετικές πτυχές της διαομαδικής συμπεριφοράς αλλά στον τρόπο διάρθρωσης της με το συμβολικό της περιεχόμενο. Προς την κατεύθυνση αυτή θα κινηθεί στη συνέχεια η παρούσα εργασία.

8.4 . Ονόματα εθνικής αυτοπαρουσίασης

Όνομα εθνικής αυτοπαρουσίασης και θέσεις/τόποι εθνικής ταυτότητας

Τι είναι το όνομα τότε; Τα πάντα, καθώς αναγνωρίζουμε ότι τα ονόματα δεν είναι καθαρά λέξεις αλλά έννοιες οι οποίες φέρουν, πέραν της λέξης ή του ίδιου “του καθαρού” ονόματος, συνεπαγωγές, αξίες, ιστορία και συνέπειες.
(Smitherman, 1977 – παρατίθεται στο Philogene, 1999, σελ. 76)

Ο πλουραλιστικός χαρακτήρας της εθνικής ταυτότητας των μελών της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου αποτυπώνεται σε μεγάλο βαθμό στην πληθώρα ονομάτων τα οποία χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τη συγκεκριμένη ομαδική υπαγωγή. Ιστορικά, οι “Χριστιανοί της Κύπρου”, οι “Ρωμιοί”, στο τελευταίο μισό του 18^{ου} αιώνα μεταβάλλονται σε “Έλληνες”, “Έλληνες της Κύπρου” ή ακόμη “Κύπριους Έλληνες”, την ίδια στιγμή που στα πλαίσια της ελληνοκεντρικής αναπαράστασης του νησιού ο “κυπριακός λαός” και η κατηγορία “Κύπριοι” ταυτίζονται με τους Έλληνες κατοίκους του νησιού. Στα τέλη της δεκαετίας του 1950 η ηγετική φυσιογνωμία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου καθιερώνει τον όρο “ελληνικός κυπριακός λαός”. Παράλληλα στο σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας γίνεται αναφορά σε ελληνική και τουρκική κοινότητα της Κύπρου υπογραμμίζοντας πρωτίστως την εθνοτική καταγωγή των μελών της Κυπριακής Πολιτείας και, παράλληλα,

υποβαθμίζοντας, εμμέσως πλην σαφώς, την ιδιότητά τους ως πολίτες ενός ανεξάρτητου κράτους. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, τα ονόματα Έλληνες της Κύπρου και Τούρκοι της Κύπρου, «υβριδοποιούνται» με τα ονόματα “Ελληνοκύπριοι¹¹⁰” και “Τουρκοκύπριοι” να εισάγονται στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της ελληνικής κοινότητας του νησιού.

Η χρήση του ονόματος “Ελληνοκύπριοι” σε συνδυασμό με τη χρήση του ονόματος “Ελλαδίτες” –για τους κατοίκους της Ελλάδας– μπορεί να ερμηνευτεί ως το αποτέλεσμα μιας συλλογικής προσπάθειας ηθικής περιχαράκωσης της πολιτικής λύσης του ευκταίου (ανεξαρτησία) και αντανakλούσα, σε μεγάλο βαθμό, το σχίσμα/ ρήξη στο εσωτερικό της εθνικόφρονας παράταξης στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 (γύρω από το ιδεολογικό δίλημμα διαλλακτικότητα/ενδοτισμός vs αγωνιστικότητα/αδιαλλαξία). Το όνομα *Ελληνοκύπριος* προβάλλει, τη δεδομένη περίοδο, ως μια προσπάθεια ισορρόπησης ανάμεσα στον ακραίο ελληνοκεντρισμό της “ενωτικής παράταξης” που επιμένει να συνδέει άμεσα την ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού και των κατοίκων του με την επιτακτική ανάγκη της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, και τον κυπριωτισμό που διασυνδέθηκε με την κομμουνιστική αριστερά και την αναπαράσταση της Κύπρου ως κοινής πατρίδας των Ελλήνων και των Τούρκων κατοίκων της. Έτσι το όνομα *Ελληνοκύπριος* συνδέεται άμεσα με την ανάδυση ενός *κοινότυπου ελληνοκυπριακού εθνικισμού* (banal) στη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 που οικοδομείται στη βάση της ελληνοποίησης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Στα χρόνια που ακολουθούν το 1974, τα τρία ονόματα “Κύπριοι” (αλλά και κάποτε “Κύπριοι Έλληνες”), “Ελληνοκύπριοι” και “Έλληνες” (αλλά και κάποτε “Έλληνες της Κύπρου”) χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τα μέλη της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου ή τους Κύπριους ή ακόμη τα μέλη του “Κυπριακού Ελληνισμού” ή του “Ελληνισμού της Κύπρου”. Η χρήση καθενός από τα ονόματα φυσικά εξαρτάται και από το πλαίσιο μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται (δες τη διάρθρωση του πλαισίου με την διαδικασία της

¹¹⁰ Είναι ενδιαφέρον ότι οι Τουρκοκύπριοι και οι Τούρκοι χρησιμοποιούν τον όρο “Kıprıslı rum” (Κύπριοι Ρωμιοί) και όχι τον όρο “Kıprıslı Unan” (Κύπριοι Έλληνες).

κοινωνικής κατηγοριοποίησης σύμφωνα με το παράδειγμα της κοινωνικής ταυτότητας). Κάτω από διαφορετικές περιστάσεις ένας πολίτης της Κυπριακής Δημοκρατίας, με ελληνική καταγωγή, μπορεί να χρησιμοποιήσει διαφορετικό όνομα για να περιγράψει τον εαυτό του (σε μια συγκέντρωση στην Αθήνα είναι πιο πιθανόν να παρουσιαστεί ως Κύπριος ενώ η ίδιος σε μια συγκέντρωση επαναπροσέγγισης στη Λευκωσία ως Ελληνοκύπριος. Ταξιδεύοντας δε, εκτός Ευρώπης είναι δυνατόν σε συγκεκριμένο πλαίσιο -όπου οι συνομιλητές του δυνατόν να μην γνωρίζουν την Κύπρο- το ίδιο άτομο να αυτοπαρουσιαστεί ως Έλληνας ή Έλληνας από την Κύπρο ή απλά ως Κύπριος -προσπαθώντας παράλληλα να εξηγήσει που πέφτει η Κύπρος!)).

Η χρήση διαφορετικού ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού από πλαίσιο σε πλαίσιο συνδέεται άμεσα με μια διαφοροποίηση στο συμβολικό φορτίο που το καθένα από αυτά φέρει. Καθένα από τα ονόματα αυτά αναδύθηκε μέσα σε ξεχωριστές πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες και παραπέμπει σε διαφορετική εκδοχή της κοινωνικής ταυτότητας των μελών της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Στη βάση της θέσης που η Philogene (2000, σελ. 394) διατυπώνει, σύμφωνα με την οποία, κάθε όνομα που αποδίδεται σε μια ομάδα λειτουργεί ως αναφορά που υπογραμμίζει τις απόψεις και κρίσεις ως προς αυτήν την ομάδα, μπορεί να διατυπωθεί η υπόθεση ότι τα ονόματα που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τα μέλη της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου παραπέμπουν σε διαφορετικούς θέσεις / τόπους στο πεδίο σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου.

Τα δεδομένα στα οποία στηρίχτηκε η διερεύνηση της πιο πάνω υπόθεσης συλλέχθηκαν με τη βοήθεια του ερωτηματολογίου το οποίο περιγράφεται σε άλλο σημείο της παρούσας εργασίας. Οι συμμετέχοντες έχοντας ήδη συμπληρώσει μια κλίμακα εθνικής ταύτισης (Κύπριοι) κλήθηκαν να επιλέξουν ένα, ανάμεσα σε πέντε, διαφορετικά ονόματα: Κύπριος, Κύπριος Έλληνας, Ελληνοκύπριος, Ελληνίδας της Κύπρου, Έλληνας (επιπρόσθετα έχουν τη δυνατότητα της επιλογής “Δεν Ξέρω”) προκειμένου να απαντήσουν στην ερώτηση, «Όσον αφορά στο θέμα της ταυτότητάς σου, ποιο από τα παρακάτω ονόματα θα χρησιμοποιούσες για να περιγράψεις τον εαυτό σου;». Στη

συνέχεια κλήθηκαν να συμπληρώσουν την κλίμακα ελληνοκεντρισμού και να απαντήσουν με τη βοήθεια επταβάθμιας κλίμακας κατά πόσο νιώθουν (1) Μόνο Έλληνες και καθόλου Κύπριοι (2) Έλληνες και λίγο Κύπριοι (3) Έλληνες και αρκετά Κύπριοι (4) Το ίδιο Έλληνες και Κύπριοι (5) Κύπριοι και αρκετά Έλληνες (6) Κύπριοι και λίγο Έλληνες και (7) Μόνο Κύπριοι και καθόλου Έλληνες.

Διατύπωση επιμέρους υποθέσεων

Όπως έχει ήδη επισημανθεί ένα κοινωνικό υποκείμενο είναι δυνατόν σε διαφορετικές περιστάσεις να χρησιμοποιήσει διαφορετικό όνομα προκειμένου να προσδιορίσει την εθνική του υπαγωγή. Ταυτόχρονα όμως κάθε όνομα είναι φορέας ενός διαφορετικού συμβολικού φορτίου. Το συμβολικό αυτό φορτίο υπογραμμίζεται στις περιπτώσεις εκείνες όπου το κοινωνικό πλαίσιο επιτρέπει την αντιπαράθεση των διαφορετικών ονομάτων. Σε περιπτώσεις δηλαδή όπου ο κοινωνικός δρόμος βρίσκεται μπροστά στην υποχρέωση να επιλέξει ένα από τα διαφορετικά ονόματα. Σε μια τέτοια ακριβώς περίπτωση οδηγήθηκαν οι συμμετέχοντες, όταν κλήθηκαν να επιλέξουν ένα από τα ονόματα που έχουν μπροστά τους. Ως εκ τούτου διατυπώθηκαν οι παρακάτω υποθέσεις:

Υπόθεση 1: Θα υπάρχει διασπορά των απαντήσεων των ερωτώμενων.

Υπόθεση 2: Κάθε όνομα συνδέεται με διαφορετική θέση/τόπο στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας.

Καθώς οι θέσεις/ τόποι στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων δομούνται γύρω από τις δύο οργανωτικές αρχές Ελληνοκεντρισμός/ Κυπροκεντρισμός αναμένεται να

Υπόθεση 3: Υπάρχει μια επιρροή του ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού σε ότι αφορά στο βαθμό εθνικής ταύτισης (Κύπριοι) και σε ότι αφορά στο βαθμό ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου. Πιο συγκεκριμένα αναμένεται

- Η επιλογή του ονόματος “Κύπριος/α” να συνδέεται με μια πιο ισχυρή ταύτιση με την ομάδα υπαγωγής (Κύπριοι) και λιγότερο ισχυρή ελληνοκεντρική πρόσληψη του νησιού. Επιπρόσθετα οι συμμετέχοντες που θα επιλέξουν το όνομα αυτό αναμένεται να δηλώνουν ότι νιώθουν περισσότερο Κύπριοι και λιγότερο Έλληνες.

- Η επιλογή του ονόματος “Έλληνες” να συνδέεται με μια λιγότερο έντονη ταύτιση με την ομάδα υπαγωγής (Κύπριοι) και μια πιο ισχυρή ελληνοκεντρική πρόσληψη της Κύπρου. Όσοι και όσες επιλέξουν το συγκεκριμένο όνομα αναμένεται να δηλώνουν ότι νιώθουν περισσότερο Έλληνες και λιγότερο Κύπριοι.
- Η επιλογή του ονόματος “Ελληνοκύπριοι” θα συνδέεται με μια εξίσου ισχυρή ταύτιση με την ομάδα υπαγωγής (Κύπριοι) και εξίσου ισχυρή ελληνοκεντρική πρόσληψη της Κύπρου. Όσοι επιλέξουν το όνομα αυτό αναμένεται να δηλώνουν εξίσου Έλληνες και Κύπριοι.
- Οι πιο κυπροκεντρικές εκφράσεις της εθνικής ταυτότητας θα συνδέονται με μεγαλύτερη προσλαμβανόμενη ομοιότητα με τα μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας και με μια πιο θετική στάση για τους Τουρκοκύπριους.

8.4.1.Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και ηλικιακή ομάδα

Στον πίνακα 8.26 δίνεται η κατανομή των ερωτώμενων με βάση την επιλογή του ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Τα ονόματα *Κύπριος* και *Ελληνοκύπριος* συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη προτίμηση ανάμεσα στον πληθυσμό του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα 229 άτομα ή ποσοστό 37.5%, επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* και 193 άτομα ή ποσοστό 31.9 %, επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος*. Το όνομα *Κύπριος Έλληνας* επέλεξαν 74 άτομα ή ποσοστό 12.1% και το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* 52 άτομα ή ποσοστό 8.5 %. Τέλος το όνομα *Έλληνας* προτιμήθηκε μόνο από ένα πολύ μικρό ποσοστό (4.3%, 26 άτομα) ενώ ένα αντίστοιχα μικρό ποσοστό (5.3%) δεν έχουν επιλέξει κάποιο από τα ονόματα προτιμώντας την επιλογή *Δεν Ξέρω*.

Πίνακας 8. 26 Κατανομή ονομάτων εθνικής αυτοπαρουσίασης

Όνομα εθνικού αυτο-προσδιορισμού	Συχνότητα	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κύπριος	229	37.5	37.8
Κύπριος Έλληνας	74	12.1	50.0
Ελληνοκύπριος	193	31.6	81.8
Έλληνας της Κύπρου	52	8.5	90.4
Έλληνας	26	4.3	94.7
Δεν Ξέρω	32	5.2	100.0

Στον πίνακα 8.27 δίνεται η κατανομή των επιλογών των συμμετεχόντων σχετικά με το όνομα εθνικής αυτοπαρουσίασης κατά ηλικία. Όπως φαίνεται και στον πίνακα το ποσοστό των ατόμων που επιλέγουν το όνομα *Κύπριος* τείνει να μειώνεται καθώς μεγαλώνει και η ηλικία των συμμετεχόντων. Αντίθετα το ποσοστό των ατόμων που επιλέγει το όνομα *Ελληνοκύπριος* τείνει να αυξάνεται σταθερά με την ηλικία. Μια σταθερή αύξηση, όσο αυξάνει και η ηλικία, αν και μικρή, παρουσιάζει το ποσοστό των ατόμων που επιλέγουν το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* ενώ αντίθετη πορεία ακολουθεί το όνομα *Έλληνας*. Τα μικρότερα παιδιά απαντούν περισσότερες φορές *Δεν ξέρω* σε σχέση με τους εφήβους και τους φοιτητές .

Πίνακας 8.27: Κατανομή των επιλογών ονομάτων εθνικής αυτοπαρουσίασης κατά ηλικία.

Επιλογή ονόματος εθνικής αυτοπαρουσίασης	Ηλικιακή Ομάδα					
		8-9	11-12	15-16	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	
		ΧΡΟΝΩΝ	ΧΡΟΝΩΝ	ΧΡΟΝΩΝ		
	Κύπριος	49	67	64	49	229
		50.0%	34.7%	43.8%	29.0%	37.8%
	Κύπριος	13	24	15	22	74
	Έλληνας	13.3%	12.4%	10.3%	13.0%	12.2%
	Ελληνοκύπριος	19	55	45	74	193
		19.4%	28.5%	30.8%	43.8%	31.8%
	Έλληνας της	5	14	15	18	52
Κύπρου	5.1%	7.3%	10.3%	10.7%	8.6%	
Έλληνας	6	13	2	5	26	
	6.1%	6.7%	1.4%	3.0%	4.3%	
Δεν Ξέρω	6	20	5	1	32	
	6.1%	10.4%	3.4%	.6%	5.3%	
ΣΥΝΟΛΟ	98	193	146	169	606	

Στα δεδομένα του πίνακα διασταύρωσης των μεταβλητών «επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού» και «ηλικιακή ομάδα υπαγωγής»(πιν.8.27) εφαρμόστηκε Ανάλυση Αντιστοιχιών ($\chi^2 = 57.11$, $df = 17$, $p = 0.000$) η οποία έδωσε τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας ερμηνεύει το 69.75 % (ιδιοτιμή ≈ 0.0586) της συνολικής αδράνειας του πίνακα, ο δεύτερος το 25.25% (ιδιοτιμή ≈ 0.0212) και ο τρίτος μόλις το 5.%.

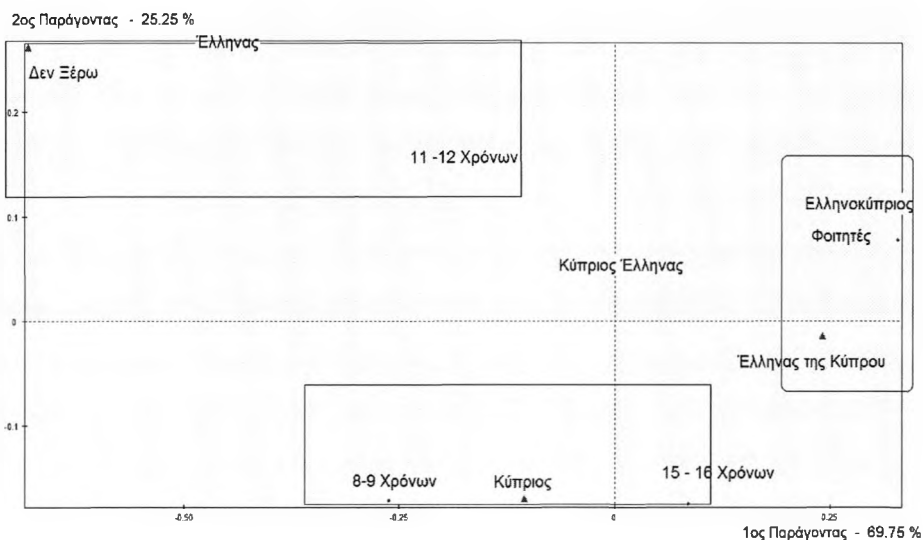
Για την κατασκευή του πρώτου παράγοντα συνεισφέρουν, ως προς τις ηλικιακές ομάδες, πρωτίστων τα παιδιά των 8 -9 Χρόνων (18.78 %) και των 11-12 Χρόνων (26.8 %) και οι Φοιτητές (51.4 %). Η συνεισφορά της ηλικιακής

ομάδας των 15-16 Χρόνων στη κατασκευή του πρώτου παράγοντα περιορίζεται στο 3 %. Ως προς τα ονόματα εθνικού αυτοπροσδιορισμού στην κατασκευή του πρώτου παράγοντα συνεισφέρουν πρωτίστως το όνομα *Ελληνοκύπριος* (29.7 %) και το όνομα *Έλληνας* (13.1 %) με τη συνεισφορά των ονομάτων *Κύπριος* και *Έλληνας της Κύπρου* να περιορίζεται στο 6.9 % και 8.4% αντίστοιχα. Παράλληλα, στην κατασκευή του συγκεκριμένου άξονα καθοριστική είναι η συμμετοχή της επιλογής *Δεν Ξέρω* (41.9 %) (πίνακας 8.28). Σε ότι αφορά στην κατασκευή του δεύτερου παράγοντα, καθοριστική είναι η συνεισφορά, από τη μια, της ομάδας των 15-16 Χρόνων, με 35%, και, από την άλλη, των ομάδων των 11-12 Χρόνων και των 8-9 Χρόνων, με 34.6% και 22.4 % αντίστοιχα. είναι Η συνεισφορά της ομάδας των Φοιτητών στην κατασκευή του συγκεκριμένου παράγοντα είναι πολύ περιορισμένη (μόλις 8.0%). Από την άλλη, σε ότι αφορά στη συνεισφορά των ονομάτων εθνικού αυτοπροσδιορισμού στην κατασκευή του συγκεκριμένου παράγοντα, καθοριστικότητα είναι η συνεισφορά της επιλογής *Κύπριος* με 50.7 %. Ακολουθούν, πολύ πιο κάτω, τα ονόματα *Ελληνοκύπριος* (17 %) και *Έλληνας* (13.8 %) ενώ η επιλογή *Δεν Ξέρω* συμμετέχει στην κατασκευή του παράγοντα αυτού με 17.1%. Ελάχιστη, τέλος, είναι η συνεισφορά των άλλων δύο επιλογών (*Κύπριος Έλληνας* με 1.3%, και *Έλληνας της Κύπρου* με 0.1 %) (πίνακας 8.27).

Πίνακας 8.27\8: Συντεταγμένες και συνεισφορά στην κατασκευή των δύο παραγόντων όπως προκύπτει από την ανάλυση αντιστοιχιών του πίνακα 8.25.

	Συντεταγμένες		Συνεισφορά στην Κατασκευή του άξονα	
	Παράγοντας		Παράγοντας	
	1 ^{ος} / (69.75 %)	2 ^{ος} / (25.25 %)	1 ^{ος} / (69.75 %)	2 ^{ος} / (25.25 %)
ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ				
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	-0.26	-0.17	18.78	22.4
11-12 ΧΡΟΝΩΝ	-0.22	0.15	26.8	34.6
15-16 ΧΡΟΝΩΝ	0.09	-0.18	3.0	35.0
ΦΟΙΤΗΤΕΣ	0.33	0.08	51.4	8.0
ΟΝΟΜΑ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΥΤΟΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ				
Κύπριος	-0.10	-0.17	6.9	50.7
Κύπριος Έλληνας	-0.01	0.05	0.0	1.3
Ελληνοκύπριος	0.23	0.11	29.7	17.0
Έλληνας της Κύπρου	0.24	-0.01	8.4	0.1
Έλληνας	-0.42	0.26	13.1	13.8
ΔΕΝ ΞΕΡΩ	-0.68	0.26	41.9	17.1

Με βάση τις συντεταγμένες των τιμών των δύο μεταβλητών στους παράγοντες, όπως αυτές δίνονται στον πίνακα 8.28, γίνεται ξεκάθαρο ότι ο πρώτος παράγοντας αντιπαραβάλλει τις δύο μικρότερες ηλικίες (ηλικία 8-9 Χρόνων, -0.26 και ηλικία 11-12 Χρόνων -0.22) με την ομάδα των Φοιτητών (0.33) και αντίστοιχα τις επιλογές Έλληνας (-0.42), Δεν Ξέρω (-0.68) και Κύπριος (-0.10) με τις επιλογές Ελληνοκύπριος (0.23) και Έλληνας της Κύπρου (0.24). Ως προς το δεύτερο παράγοντα, αυτός αντιπαραβάλλει, από τη μια, τις ομάδες των 8-9 Χρόνων (-0.17) και των 15-16 Χρόνων (-0.18) με την ομάδα των 11-12 Χρόνων (0.15) και των Φοιτητών (0.8), και από την άλλη, την επιλογή Κύπριος (-0.17) με τις επιλογές Έλληνας (0.26), Δεν Ξέρω (0.26) και Ελληνοκύπριος (0.11).

Διάγραμμα 8.9: Προβολή των τιμών των μεταβλητών, στο παραγοντικό διάγραμμα

Στο παραγοντικό διάγραμμα (διάγρ. 8.9) που προκύπτει από τη διασταύρωση των δύο πρώτων παραγόντων της ανάλυσης εντοπίζονται τρεις διακριτές περιοχές αποκαλυπτικές της σχέσης ανάμεσα στις δύο μεταβλητές. Στο δεξιό μέρος των αξόνων απαντάται η ομάδα των Φοιτητών που προτιμούν να αυτοαποκαλούνται Ελληνοκύπριοι ή ακόμη Έλληνας της Κύπρου. Στο κάτω μέρος

του παραγοντικού διαγράμματος δύο ηλικιακές ομάδες, αυτές των 8-9 Χρόνων και των 15 -16 Χρόνων επιλέγουν το όνομα *Κύπριος*. Η ηλικία των 15 -16 Χρόνων παράλληλα βρίσκεται επίσης κοντά στην επιλογή του ονόματος *Έλληνας της Κύπρου*. Τέλος στο αριστερό μέρος των αξόνων εντοπίζεται μια διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο μικρότερες ηλικιακές ομάδες με την ηλικιακή ομάδα των 11-12 Χρόνων να κινείται ανάμεσα στο *Έλληνας* και το *Δεν Ξέρω*.

Από την πρώτη αυτή ανάλυση καθίσταται σαφές ότι υπάρχει όντως μια σημαντική διασπορά ως προς τα ονόματα εθνικού αυτοπροσδιορισμού που επιλέγουν τα μέλη της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Από την άλλη είναι ενδεικτική η επίδραση της ηλικίας στην επιλογή αυτή. Τα μικρότερα παιδιά είναι δυνατόν να κινηθούν σε πιο «καθαρές» επιλογές (*Κύπριος*, *Έλληνας*) ενώ οι μεγαλύτεροι σε ηλικία σε πιο «πολιτικά ορθές» επιλογές (*Ελληνοκύπριοι*, *Έλληνες της Κύπρου*)

8.4.2Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτηση στον άξονα Νιώθω μόνο Κύπριος/ Νιώθω μόνο Έλληνας

Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να τοποθετηθούν στη βάση μιας επιβαθμίας κλίμακας στους πόλους της οποίας βρίσκονταν οι δηλώσεις «Νιώθω μόνο Κύπριος» και «Νιώθω μόνο Έλληνας». Οι ενδιάμεσες διαβαθμίσεις ήταν «Νιώθω Κύπριος και λίγο Έλληνας», «Νιώθω Κύπριος και πολύ Έλληνας», «Νιώθω στον ίδιο βαθμό Έλληνας και Κύπριος», «Νιώθω Έλληνας και πολύ Κύπριος» και «Νιώθω Έλληνας και λίγο Κύπριος».

Στο σύνολο των 610 ατόμων που έλαβαν μέρος στην έρευνα απάντησαν οι 603. Από αυτούς οι οποίοι απάντησαν, πέραν του ενός τρίτου (218 ή 36.1 %), δήλωσαν ότι νιώθουν στον ίδιο βαθμό Έλληνες και Κύπριοι. Κύπριοι και αρκετά Έλληνες δήλωσαν ότι νιώθουν 124 άτομα (20.56 %) ενώ 119 (19.73%) άτομα δήλωσαν ότι νιώθουν Κύπριοι και λίγο Έλληνες. Τέλος, 103 (17.08%) άτομα δηλώνουν ότι νιώθουν μόνο Κύπριοι, 7 (0.11 %) άτομα δηλώνουν ότι νιώθουν μόνο Έλληνες, Έλληνες και λίγο Κύπριοι δηλώνουν ότι νιώθουν 12 (0.16%) άτομα και Έλληνες και αρκετά Κύπριοι 20 άτομα (0. 33%) (πίνακας 8.28).

Πίνακας 8.29: Κατανομή των απαντήσεων στο ερώτημα Νιώθω...

ΝΙΩΘΩ (N= 603)						
Μόνο Έλληνας	Έλληνας και λίγο Κύπριος	Έλληνας και αρκετά Κύπριος	Στον ίδιο βαθμό Έλληνας & Κύπριος	Κύπριος και αρκετά Έλληνας	Κύπριος και λίγο Έλληνας	Μόνο Κύπριος
7	12	20	218	124	119	103
0.11 %	0.16%	0.33%	36.1%	20.56%	19.73%	17.08%

Ηλικιακές διαφοροποιήσεις

Για λόγους στατιστικής επεξεργασίας η κατηγορική κλίμακα χρησιμοποιήθηκε ως συνεχής κλίμακα με διαβαθμίσεις από το ένα (νιώθω μόνο Έλληνας) μέχρι το επτά (νιώθω μόνο Κύπριος). Με τη βοήθεια της συγκεκριμένης κλίμακας διερευνήθηκαν, αφενός, οι επιλογές των ατόμων ως προς την ηλικία τους και, αφετέρου, ως προς την επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού.

Ο μέσος όρος του συνολικού πληθυσμού που έλαβε μέρος στην έρευνα (603 άτομα που απάντησαν στο ερώτημα) είναι 5. Πολύ κοντά στο 5 βρίσκεται και ο μέσος όρος και των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων. Πιο συγκεκριμένα, η ηλικιακή ομάδα των 15-16 Χρόνων σημειώνει τον ψηλότερο μέσο όρο (5.18). Η ηλικιακή ομάδα των 8-9 Χρόνων ακολουθεί με μέσο όρο 5.03 και στη συνέχεια έρχεται η ηλικιακή ομάδα των 11-12 Χρόνων με μέσο όρο 5.00. Το χαμηλότερο μέσο όρο σημειώνει ηλικιακή ομάδα των Φοιτητών με 4.81 (πίνακας 8.30).

Σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης οι διαφορές που παρατηρούνται στους μέσους όρους των τεσσάρων ομάδων δεν είναι στατιστικά σημαντικές ($F= 2.096$, $p=0.100$).

Πίνακας 8.30. Μέσος όρος κατά ηλικιακή ομάδα στο ερώτημα «Νιώθω...»

Νιώθω: (1 μόνο Έλληνας – 7 μόνο Κύπριος)

ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ	N	M.O.	Τυπική Απόκλιση
8-9 ΧΡΟΝΩΝ	96	5.03	1.44698
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	193	5.00	1.45416
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	146	5.18	1.36964
ΦΟΙΤΗΤΕΣ	169	4.81	1.05204
Total	603	5.00	1.33457

8.4.3. Διαφοροποιήσεις ως προς την επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 8.31, η ομάδα των συμμετεχόντων στην έρευνα οι οποίοι επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* σημειώνουν ένα μέσο όρο (5.78) αρκετά πιο ψηλό από το μέσο όρο στο σύνολο του δείγματος (5.00). Οι μέσοι όροι όλων των υπόλοιπων ομάδων (στη βάση της επιλογής ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού) βρίσκονται κάτω από το 5. Πιο συγκεκριμένα, ο μέσος όρος όσων επέλεξαν το όνομα *Κύπριος Έλληνας* βρίσκεται στο 4.92, ο μέσος όρος όσων επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος* στο 4.49, όσων επέλεξαν το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* στο 4.23 και όσων επέλεξαν το όνομα *Έλληνας* στο 3.88. Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε μια στατιστικά σημαντική επίδραση της επιλογής ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού στον τρόπο που τοποθετούνται οι ερωτώμενοι ως προς το πώς νιώθουν (Κύπριοι ή Έλληνες) ($F= 36.603$, $p = 0.000$). Σύμφωνα με το post hoc έλεγχο LSD (πίνακας 8.32) , η ομάδα όσων επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* διαφοροποιείται στατιστικά σημαντικά, σημειώνει ψηλότερο μέσο όρο, από όλες τις άλλες ομάδες (κινούνται δηλαδή πιο κοντά στη θέση *Κύπριος* και λίγο *Έλληνας*). Όσοι επέλεξαν το όνομα *Κύπριος Έλληνας*, διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά από όλες τις άλλες ομάδες εκτός από την ομάδα των ατόμων οι οποίοι επέλεξαν την απάντηση *Δεν Ξέρω*.

Πίνακας 8.31: Μ.Ο. “Σε ποιο βαθμό νιώθεις (Ελληνίδα / Κύπρια)” Χ επιλογή ονόματος για να περιγράψει την ομάδα υπαγωγής.

Όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού	N	M.O.	Std. Deviation
Κύπριος	226	5.78	1.16417
Κύπριος Έλληνας	74	4.92	1.06959
Ελληνοκύπριος	191	4.49	.98333
Έλληνας της Κύπρου	52	4.23	1.23058
Έλληνας	26	3.88	1.90425
Δεν Ξέρω	32	4.90	1.57315
Σύνολο	601	5.00	1.33417

Πιο συγκεκριμένα σημειώνουν χαμηλότερο μέσο όρο από όσους επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* και ψηλότερο μέσο όρο από όλους τους άλλους. Όσοι επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος* σημειώνουν (σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) χαμηλότερο βαθμό από όσους επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* και *Κύπριος*

Έλληνας και παράλληλα ψηλότερο (και πάλι σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) από όσους επέλεξαν το όνομα Έλληνας. Όσοι επέλεξαν το όνομα Έλληνας της Κύπρου σημειώνουν, αφενός, χαμηλότερο μέσο όρο (σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) από όσους επέλεξαν το όνομα Κύπριος και Κύπριος Έλληνας και, αφετέρου, ψηλότερο, από όσους επέλεξαν την επιλογή Δεν Ξέρω. Όσοι επέλεξαν το όνομα Έλληνας της Κύπρου, δε διαφοροποιούνται, στατιστικά σημαντικά, από όσους επέλεξαν το όνομα Έλληνας της Κύπρου ή Έλληνας. Τέλος όσοι επέλεξαν το όνομα Έλληνας σημειώνουν μεν το χαμηλότερο μέσο όρο, διαφοροποιούνται δε στατιστικά σημαντικά με όλους εκτός από αυτούς που επέλεξαν το όνομα Έλληνας της Κύπρου.

Με άλλα λόγια, με βάση τις απαντήσεις των ιδίων των ερωτώμενων, η επιλογή του ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού αντιστοιχεί στο βαθμό που οι ίδιοι δηλώνουν ότι αισθάνονται Έλληνες ή Κύπριοι. Όσοι επιλέγουν το όνομα Κύπριος τοποθετούνται στο δεξιό άκρο της κλίμακας (Νιώθω μόνο Κύπριο) ενώ όσοι επιλέγουν το όνομα Έλληνες τοποθετούνται στο αριστερό άκρο της κλίμακας (Νιώθω μόνο Έλληνας)

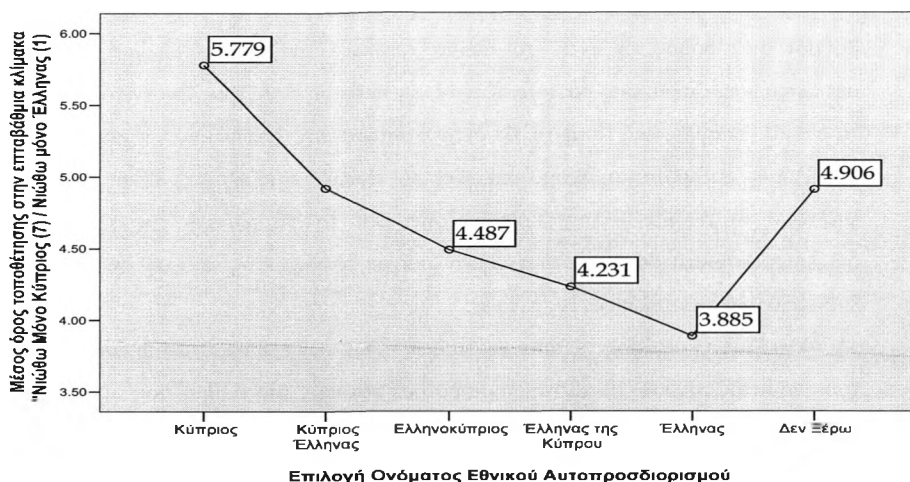
Πίνακας 8.32: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς τον τρόπο που τοποθετούνται στην κλίμακα νιώθω Έλληνας / Κύπριος.

LSD

(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	.860(*)	.156	.000
	Ελληνοκύπριος	1.29(*)	.115	.000
	Έλληνας της Κύπρου	1.55(*)	.180	.000
	Έλληνας	1.90(*)	.242	.000
	Δεν Ξέρω	.872(*)	.221	.000
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	.432(*)	.160	.007
	Έλληνας της Κύπρου	.688(*)	.212	.001
	Έλληνας	1.03(*)	.267	.000
	Δεν Ξέρω	.0126	.248	.959
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	.256	.183	.163
	Έλληνας	.602(*)	.244	.014
	Δεν Ξέρω	-.419	.223	.061
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	.346	.281	.219
	Δεν Ξέρω	-.675(*)	.263	.011
Έλληνας	Δεν Ξέρω	-1.02(*)	.309	.001

- The mean difference is significant at the .05 level.

Διάγραμμα 8.10: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτηση στην κλίμακα νιάθω «Μόνο Έλληνας (1) / Μόνο Κύπριος (7)

8.4.4.Επιλογή του ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και εθνική ταύτιση

Η επιλογή του ονόματος για την περιγραφή της ομάδας υπαγωγής επιδρά κατά τρόπο διαφορετικό στις τέσσερις διαστάσεις της κλίμακας εθνικής ταύτισης. Πιο συγκεκριμένα, όσοι από τους ερωτώμενους επιλέγουν το όνομα *Κύπριος* εκδηλώνουν γενικά μια τάση πιο ισχυρής ταύτισης (σε κάθε μια από τις τέσσερις συνιστώσες) με την εθνική ομάδα (Κύπριοι) σε σχέση με όλους τους άλλους, ενώ όσοι και όσες επιλέγουν ως όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού το *Έλληνας* σημειώνουν μια τάση ασθενέστερης ταύτισης με την εθνική ομάδα.

Στον πίνακα 8.33 δίνονται οι μέσοι όροι για κάθε μια από τις τέσσερις συνιστώσες της κλίμακας εθνικής ταύτισης ως προς τις ομαδοποιήσεις των ερωτώμενων στη βάση της επιλογής ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Για να μπορεί να δοθεί μια πιο καθαρή εικόνα των αποτελεσμάτων προτιμήθηκε, στην προκειμένη περίπτωση, να χρησιμοποιηθούν οι συνιστώσες ως αθροιστικές κλίμακες. Δεδομένου μάλιστα και του ότι, και οι τέσσερις

συνιστώσες σημειώνουν από ικανοποιητικό, η συνιστώσα *Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση* ($\alpha = 0.508$) και η *Γνωστική Συνιστώσα* ($\alpha=0.584$) έως και πολύ ικανοποιητικό, η συνιστώσα *Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση* ($\alpha=0.754$) και η συνιστώσα *Εθνικά Συνσυναισθήματα* ($\alpha = 0.851$), δείχτη εσωτερικής αξιοπιστίας cronbach's α .

Πίνακας 8.33: Βαθμός ταύτισης και όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού.

Όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού		Εθνικά Συνσυναισθήματα ($\alpha=0.851$)	Γνωστική Συνιστώσα ($\alpha =0.584$)	Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση ($\alpha=0.754$)	Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση ($\alpha=0.508$)
Κύπριος	M.O.	6.1081	4.7763	4.8213	5.9097
	N	222	228	221	227
	T.A.	.96838	1.11772	1.06401	1.10989
Κύπριος Έλληνας	M.O.	5.8432	4.6301	4.8311	5.9392
	N	74	73	74	74
	T.A.	.98330	1.14472	1.09569	1.13461
Ελληνοκύπριος	M.O.	5.9005	4.5694	4.6574	5.8168
	N	189	192	189	191
	T.A.	.97208	1.13633	1.13399	1.18563
Έλληνας της Κύπρου	M.O.	5.7333	4.6667	4.3750	5.8365
	N	51	52	50	52
	T.A.	1.01640	1.35602	1.37975	1.34573
Έλληνας	M.O.	5.2400	3.7821	4.3068	5.2115
	N	25	26	22	26
	T.A.	1.22474	1.37902	1.32721	1.13290
Δεν Ξέρω	M.O.	5.9313	4.6250	4.5859	5.2813
	N	32	32	32	32
	T.A.	1.16354	1.17241	1.30076	1.49697

Όπως λοιπόν φαίνεται και στον πίνακα 8.33 ,τους ψηλότερους μέσους όρους, στις δύο από τις τέσσερις συνιστώσες, σημειώνει η ομάδα των συμμετεχόντων που επέλεξαν το όνομα Κύπριος. Πιο ψηλός, σε σχέση με όλες τις άλλες περιπτώσεις είναι ο μέσος όρος που σημειώνει στη συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα (6.10) και στην Γνωστική Συνιστώσα (4.77). Ο μέσος όρος που σημειώνει η συγκεκριμένη ομάδα στην συνιστώσα Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση (5.90) και στη συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση (4.82) υπολείπεται ελάχιστο του αντίστοιχου μέσου όρου που σημειώνει η ομάδα όσων επιλέγουν το όνομα *Κύπριοι Έλληνες* (5.93 και 4.83 αντίστοιχα). Η τελευταία αυτή ομάδα, όσοι δηλαδή επιλέγουν το όνομα *Κύπριοι Έλληνες*, σημειώνει το δεύτερο ψηλότερο μέσο όρο (4.63) στη Γνωστική Συνιστώσα ενώ στη συνιστώσα

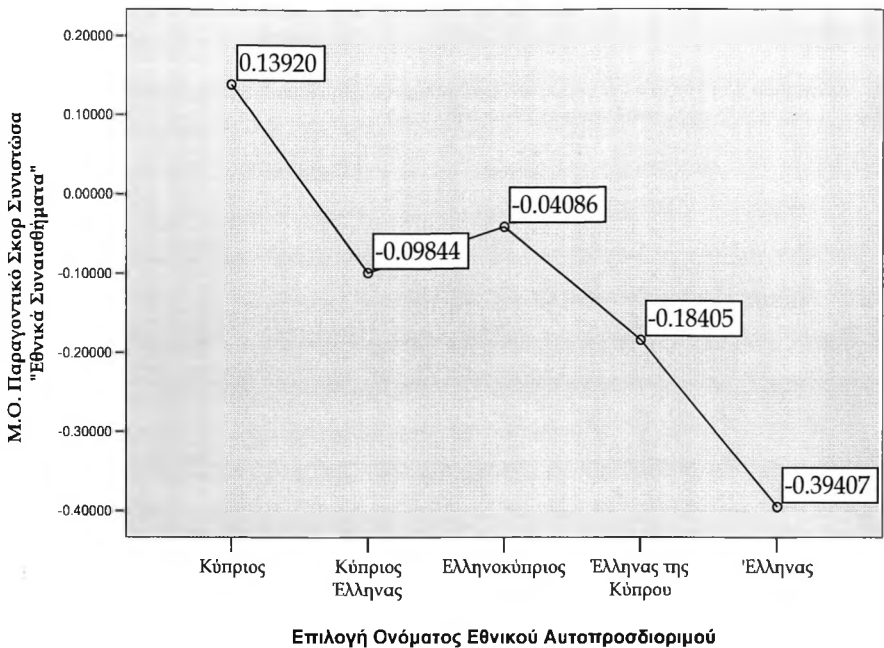
Εθνικά Συναισθήματα σημειώνει μέσο όρο 5.84. Η ομάδα που επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος* σημειώνει τον τρίτο πιο ψηλό μέσο όρο στην κλίμακα Εθνικά Συναισθήματα (5.90) και στην κλίμακα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση (5.81). Στη Γνωστική Συνιστώσα σημειώνει μέσο όρο 4.56 και στην συνιστώσα Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση 5.81. Στη συγκεκριμένη συνιστώσα η ομάδα που επέλεξαν το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* βρίσκεται λίγο πιο πάνω με μέσο όρο 5.83. Η ίδια ομάδα σημειώνει ψηλότερο μέσο όρο από την ομάδα που επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος* και στη Γνωστική Συνιστώσα (4.66) ενώ στις δύο άλλες συνιστώσες σημειώνει χαμηλότερους μέσους όρους. Στη συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα σημειώνει μέσο όρο 5.73 και στη συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση, σημειώνει μέσο όρο 4. 3%. Η ομάδα όσων επέλεξαν το όνομα *Έλληνας* σημειώνει το πιο χαμηλό μέσο όρο σε όλες τις συνιστώσες. Έτσι στην συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα σημειώνει μέσο όρο 5.2, στη Γνωστική Συνιστώσα 3.78, στη συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση 4.30 και στη συνιστώσα Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση, 5.21.

Προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο οι διαφορές που παρατηρούνται πιο πάνω αποτυπώνουν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις έγιναν μια σειρά από αναλύσεις διακύμανσης. Οι αναλύσεις έγιναν όλες με βάση τα παραγοντικά σκορ.

Στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση εντοπίστηκε στη Συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα ($p=0.32$, $F= 2.660$, σχεδιάγραμμα 8.10) όπως και στη Γνωστική Συνιστώσα ($p=0.07$, $F= 3,576$) όχι όμως στις συνιστώσες Δημόσια Εθνική Αξιολόγηση ($F = 2.321$, $p= 0.56$) και Ιδιωτική Εθνική Αξιολόγηση ($F= 3.429$, $p=0.475$) .

Σε ότι αφορά στη συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα ο post hoc έλεγχος LSD έδειξε ότι υπάρχει μια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση στους μέσους όρους όσων από τους ερωτώμενους επέλεγον το όνομα *Κύπριος*, σε σχέση με όσους επέλεγον το όνομα *Έλληνας* ($p=0.016$) ή *Έλληνας της Κύπρου* ($p= 0.037$) όχι όμως από όσους επέλεγον το όνομα *Ελληνοκύπριος* ή *Έλληνας της Κύπρου* (πίνακας 8.34, διάγραμμα 8.11).

Διάγραμμα 8.11: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και μέσος όρος παραγοντικού σκορ στη συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα .

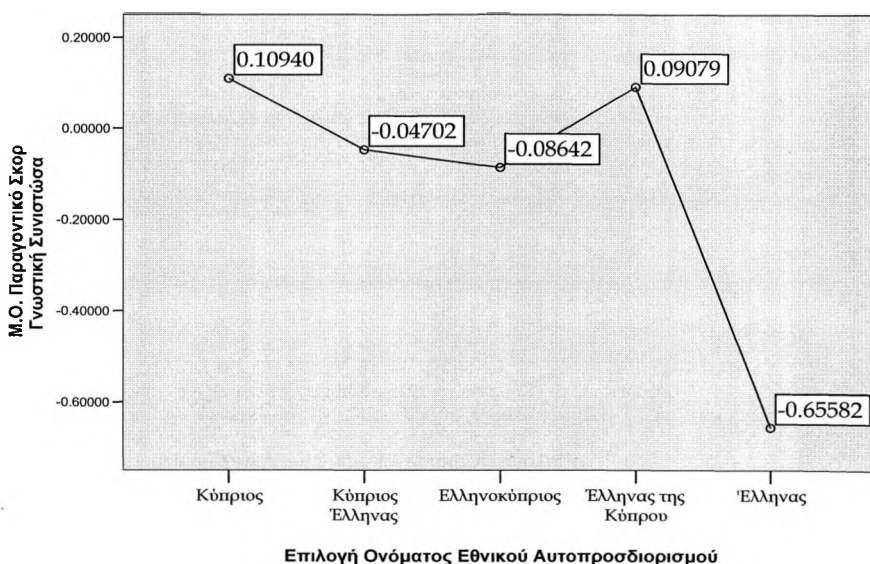
Πίνακας 8.34: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς τη συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα .

LSD				
(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	.238	.133	.075
	Ελληνοκύπριος	.180	.099	.069
	Έλληνας της Κύπρου	.323(*)	.154	.037
	Έλληνας	.533(*)	.220	.016
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	-.057	.136	.673
	Έλληνας της Κύπρου	.085	.180	.636
	Έλληνας	.295	.239	.218
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	.143	.157	.362
	Έλληνας	.353	.222	.112
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	.210	.252	.405

Σε ότι αφορά στη Γνωστική Συνιστώσα όσοι επέλεγον το όνομα *Κύπριος* σημειώνουν στατιστικά πιο υψηλή ταύτιση τόσο σε σχέση με όσους επέλεγον το

όνομα *Ελληνοκύπριος* ($p=0,048$) όσο και με όσους κι όσες επιλέγουν το όνομα *Έλληνας* ($p=0,01$) (διάγραμμα 8.12). Όσοι δε επιλέγουν το όνομα *Έλληνας* σημειώνουν στατιστικά χαμηλότερο σκορ από όλους τους άλλους (πίνακας 8.35).

Διάγραμμα 8.12: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και μέσος όρος παραγοντικού σκορ στη Γνωστική Συνιστώσα.

Πίνακας 8.35: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς τη Γνωστική Συνιστώσα.

LSD				
(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	.156	.134	.242
	Ελληνοκύπριος	.196(*)	.099	.048
	Έλληνας της Κύπρου	.019	.155	.904
	Έλληνας	.765(*)	.221	.001
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	.0394	.137	.773
	Έλληνας της Κύπρου	-.138	.181	.447
	Έλληνας	.609(*)	.240	.012
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	-.177	.157	.261
	Έλληνας	.569(*)	.222	.011
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	.747(*)	.253	.003

Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και θετική αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)

Στον πίνακα 8.36 δίνονται οι μέσοι όροι κατά ομαδοποίηση, στη βάση της επιλογής ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού, στην ερώτηση θετικής αξιολόγησης της ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι). Όσοι επέλεξαν το όνομα *Κύπριος*, προκειμένου να ονοματίσουν την ομάδα υπαγωγής τους, σημειώνουν το ψηλότερο μέσο όρο στο συγκεκριμένο ερώτημα με μέσο όρο 4.56. Οι υπόλοιπες ομάδες σημειώνουν μέσο όρο πιο κάτω από το συνολικό μέσο όρο. Η ομάδα όσων επέλεγον το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* να σημειώνει μέσο όρο 4.21, όσοι επέλεγον το όνομα *Κύπριος Έλληνας* σημειώνουν μέσο όρο 4.04, το όνομα *Ελληνοκύπριος* σημειώνουν μέσο όρο 4.03 και τέλος όσοι επέλεγον το όνομα *Έλληνας* σημειώνουν μέσο όρο 3.84 (πίνακας 8.36).

Πίνακας 8.36: Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)..

Νιώθω ότι, σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι.			
Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	N	M.O.	T.A.
Κύπριος	224	4.5625	1.56062
Κύπριος Έλληνας	74	4.0405	1.49372
Ελληνοκύπριος	192	4.0365	1.50174
Έλληνας της Κύπρου	51	4.2157	1.64090
Έλληνας	25	3.8400	1.99332
ΣΥΝΟΛΟ	566	4.2527	1.57686

Με βάση την ανάλυση διακύμανσης ($F= 3.913$, $p=0.004$) οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στους μέσους όρους είναι στατιστικά σημαντικές. Η στατιστικά σημαντική αυτή διαφοροποίηση σύμφωνα με τον post hoc έλεγχο LSD οφείλεται στο ότι όσοι από τους ερωτώμενους επέλεξαν ως όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού το όνομα *Κύπριος* αξιολογούν (σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) πιο θετικά την ενδο-ομάδα (Κύπριοι) σε σχέση με όσους επέλεγον ένα από τα άλλα ονόματα με εξαίρεση όσους επέλεξαν το όνομα *Έλληνας της Κύπρου* (πίνακας 8.37)

Πίνακας 8.37: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς τη θετική αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής.

LSD

(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	.522(*)	.209	.013
	Ελληνοκύπριος	.526(*)	.153	.001
	Έλληνας της Κύπρου	.347	.242	.153
	Έλληνας	.723(*)	.329	.029
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	.004	.213	.985
	Έλληνας της Κύπρου	-.175	.284	.538
	Έλληνας	.200	.361	.579
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	-.179	.245	.466
	Έλληνας	.196	.331	.554
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	.376	.381	.325

8.4.5.Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση/ ομοιότητα από τους Τουρκοκύπριους

Όπως έχει ήδη αναφερθεί προηγουμένως, στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκε, στη μορφή οκτώ ερωτημάτων, μια κλίμακα προσλαμβανόμενης ομοιότητας/ διαφορετικότητας από τους Τουρκοκύπριους. Τα ερωτήματα ήταν διατυπωμένα όλα με τον ίδιο τρόπο και ζητούσαν από τους ερωτώμενους να υποδείξουν, με τη βοήθεια μιας επταβάθμιας κλίμακας (όπου 1= εντελώς διαφορετικοί και 7= εντελώς οι ίδιοι) σε ποιο βαθμό ένιωθαν ίδιοι ή διαφορετικοί με τους Τουρκοκύπριους, σε καθένα από τα παρακάτω θέματα : Νοοτροπία, Ήθη και Έθιμα, Διατροφή, Καταγωγή, Οικονομία, Πολιτισμό, Ψυχαγωγία και Πολιτισμό. Την κλίμακα αυτή συμπλήρωσαν όλοι οι συμμετέχοντες εκτός της ηλικιακής ομάδας των 8-9 χρόνων.

Οι μέσοι όροι, σε όλα τα ερωτήματα, στο σύνολο του δείγματος (N= 471) βρίσκονται κάτω από το μέσο της κλίμακας. Ο πιο ψηλός μέσος όρος είναι το 3.02 (Διατροφή). Ξεκινώντας από το χαμηλότερο μέσο όρο και προχωρώντας προς το ψηλότερο με σειρά έρχονται η Οικονομία (1.93), ο Πολιτισμός (2.00), τα Ήθη και Έθιμα (2.02), η Νοοτροπία (2.26), η Καταγωγή (2.50), ο Πατριωτισμός (2.78) και η Ψυχαγωγία (2.78) (πίνακας 8.38).

Πίνακας 8.38:Κλίμακα Προσλαμβανόμενης Διαφορετικότητας/ Ομοιότητας με ΤΚκοκυπρίους.

Σε ποιο βαθμό νιώθετε ίδιος ή διαφορετικός με τους Τουρκοκύπριους σε καθένα από τα παρακάτω θέματα: (1= εντελώς ίδιος/ 7=εντελώς διαφορετικός)	N	M.O.	T.A.
Νοοτροπία	471	2.26	1.55
Ήθη και Έθιμα	471	2.02	1.44
Διατροφή	471	3.02	1.63
Καταγωγή	471	2.50	1.69
Οικονομία	471	1.93	1.38
Πολιτισμό	471	2.00	1.43
Ψυχαγωγία	471	2.84	1.76
Πατριωτισμό	471	2.78	1.95

Τα ερωτήματα εισήχθησαν σε παραγοντική ανάλυση η οποία έδωσε μια συνιστώσα που ερμηνεύει το 51.359 % της συνολικής διακύμανσης του πίνακα. Στη συνιστώσα αυτή σημειώνουν ψηλή φόρτιση (>0.655) και τα οκτώ θέματα/ ερωτήματα που συγκροτούν την κλίμακα (πίνακας 8.39).

Πίνακας 8.39: Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες ερωτημάτων κλίμακας Προσλαμβανόμενης Διαφορετικότητας/ Ομοιότητας με Τουρκοκύπριους.

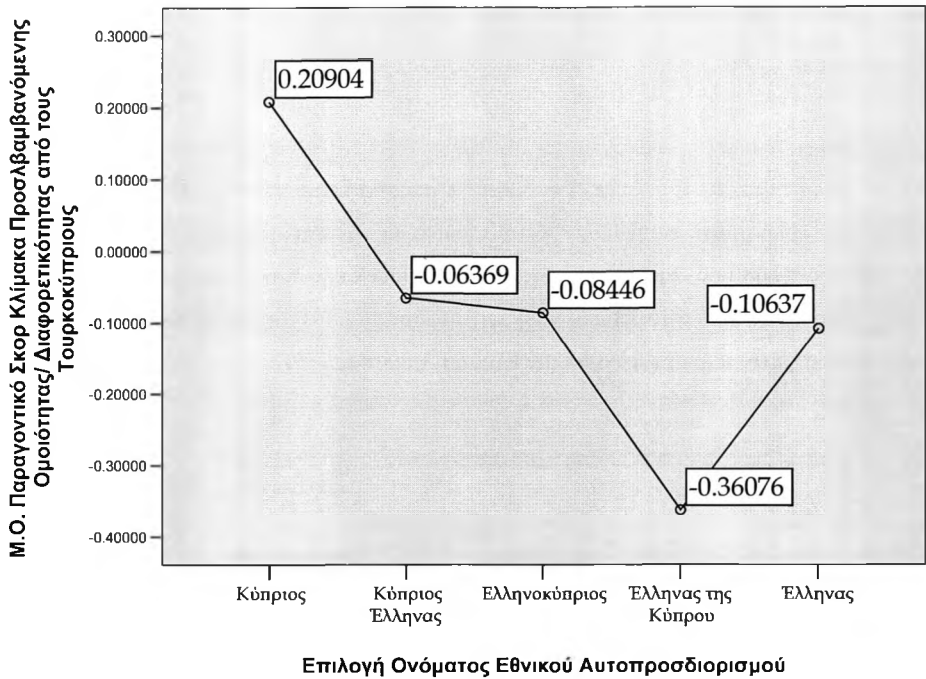
	Συνιστώσα
	1η
Ιδιοτιμή	4.109
% διακύμανση	51.35
Νοοτροπία	.734
Ήθη και Έθιμα	.707
Διατροφή	.763
Καταγωγή	.721
Οικονομία	.655
Πολιτισμό	.752
Ψυχαγωγία	.695
Πατριωτισμό	.700

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι η επιλογή του ονόματος αυτοπροσδιορισμού, επηρεάζει την προσλαμβανόμενη ομοιότητα με τους Τουρκοκύπριους ($F=3.862$, $p=0.002$; διάγραμμα 8.13) .

Όσοι επιλέγουν το όνομα *Κύπριος* τείνουν να προσλαμβάνουν μεγαλύτερη ομοιότητα (ή καλύτερα μικρότερη διαφορά) ανάμεσα στις κοινότητες της Κύπρου σε σχέση με όσους κι όσες επιλέγουν οποιοδήποτε άλλο από τα ονόματα εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση παρουσιάζεται ανάμεσα σε όσους έχουν επιλέξει το όνομα *Κύπριος* κι όσους επέλεξαν τα ονόματα *Έλληνας της Κύπρου* και *Ελληνοκύπριος* (πίνακας 8.40).

Διάγραμμα 8.13: Προσλαμβανόμενη ομοιότητα/διαφορά από Τουρκοκύπριους και επιλογή ονόματος εθνικούς αυτοπροσδιορισμού.

Πίνακας 8.40: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς την προσλαμβανόμενη ομοιότητα με τους Τουρκοκυπρίους. LSD

(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	.273	.147	.064
	Ελληνοκύπριος	.293(*)	.106	.006
	Έλληνας της Κύπρου	.570(*)	.165	.001
	Έλληνας	.315	.239	.187
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	.0208	.147	.888
	Έλληνας της Κύπρου	.297	.194	.127
	Έλληνας	.043	.260	.869
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	.276	.165	.096
	Έλληνας	.022	.239	.927
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	-.254	.270	.347

8.4.6.Επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και ελληνοκεντρισμός

Η κλίμακα ελληνοκεντρισμού περιλάμβανε επτά ερωτήματα και κατασκευάστηκε για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας. Στόχος της κλίμακας ήταν να μετρήσει το βαθμό που οι συμμετέχοντες υιοθετούν την ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου. Για την κατασκευή της κλίμακας χρησιμοποιήθηκαν ερωτήματα που αφορούν θέματα τα οποία ανά καιρούς ανασύρονται στο δημόσιο λόγο και φέρνουν σε αντιπαράθεση όσους προέρχονται από το χώρο της παραδοσιακής εθνικόφρονας παράταξης (κι όχι μόνο) με όσους υιοθετούν παραδοσιακά μια πιο κυπροκεντρική στάση (παραδοσιακός χώρος της Κυπριακής Αριστεράς).

Πιο συγκεκριμένα, για την κατασκευή της συγκεκριμένης κλίμακας, χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω ερωτήματα.

Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.

Θεωρώ την Ελλάδα μητέρα πατρίδα.

Η Κύπρος με βάση την ιστορία της είναι τόπος ελληνικός.

Ο εθνικός ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν την Ελλάδα (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Στο σχολείο θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερο για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων και όχι όλων των Ελλήνων (κωδικοποιήθηκε αντιστραμμένη).

Η Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.

Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες

Όπως φαίνεται και από την ανάγνωση του πίνακα 8.41 σε όλα τα ερωτήματα ο μέσος όρος, στο σύνολο όλων όσων απάντησαν στο ερωτηματολόγιο, κινείται πολύ πιο πάνω από το μέσο της κλίμακας. Τη μεγαλύτερη υποστήριξη απολαμβάνει η πρόταση που θέλει την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού εαυτού (μέσος όρος 5.98). Ο μέσος όρος υποστήριξης στο ερώτημα που αφορά στην (μη) αλλαγή του εθνικού ύμνου της Κύπρου ώστε αυτός να παραμείνει ο ίδιος με τον εθνικού ύμνο της Ελλάδας είναι στο 5.40 και ακολουθούν τρία άλλα ερωτήματα με μέσο όρο ανάμεσα στο 5.20 και το 5.30. Οι συμμετέχοντες στο δείγμα δέχονται με μέσο όρο 5.28 ότι τους χαρακτηρίζει η ελληνική πολιτισμική καταγωγή, με μέσο όρο 5.27 ότι η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός και με μέσο όρο 5.20 θεωρούν

την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα. Με μέσο 5.08 αποδέχονται τη θέση ότι οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες ενώ αρκετά πιο κάτω βρίσκεται ο μέσος όρος της αποδοχής της θέσης ότι στο σχολείο (δε) θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων παρά όλων των Ελλήνων. Η κλίμακα ελληνοκεντρισμού σημειώνει ένα πολύ καλό δείκτη εσωτερικής αξιοπιστίας ($\alpha = 0.731$) και ως εκ τούτου μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως αθροιστική κλίμακα.

Πίνακας 8.41: Κλίμακα Ελληνοκεντρισμού

	N	M.O.	T.A.
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	570	5.28	1.59
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	570	5.20	1.78
Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων παρά όλων των Ελλήνων (αντιστραμμένη).	570	3.43	1.75
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	570	5.27	1.56
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες .	570	5.08	1.48
Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.	570	5.98	1.39
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν της Ελλάδας (αντιστραμμένη).	570	5.40	1.95

(1 = Διαφωνώ Απόλυτα/ 7 = Συμφωνώ Απόλυτα)

Τα ερωτήματα του πίνακα 8.40 εισήχθησαν σε παραγοντική Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες η οποία έδωσε μία μόνο συνιστώσα (ερμηνεύει το 39.582 % της συνολικής διακύμανσης) όπου φορτίζουν ικανοποιητικά όλα τα ερωτήματα (πίνακα 8.42). Τη ψηλότερη φόρτιση σημειώνει το ερώτημα «Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα» (0.807) και ακολουθούν τα ερωτήματα «Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός» (0.722) και «Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει» (0.713). Το χαμηλότερο σκορ σημειώνουν τα ερωτήματα «Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα των Κυπρίων παρά όλων των Ελλήνων» (αντιστραμμένη, 0.422) και το ερώτημα «Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού» (0.446).

Στις αναλύσεις διακύμανσης¹¹ που ακολουθούν χρησιμοποιήθηκε το παραγοντικό σκορ που προέκυψε από τη συγκεκριμένη παραγοντική ανάλυση.

Πίνακας 8.42: Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες ερωτημάτων κλίμακας Ελληνοκεντρισμού.

	Συνιστώσα
	1 ^a
Ιδιοτιμή	4.109
% διακύμανση	51.35
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	.713
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	.807
Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων παρά όλων των Ελλήνων.	.422
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	.722
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.	.581
Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.	.446
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν της Ελλάδας.	.614

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a 1 components extracted.

Η ηλικία επιδρά στο βαθμό ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου ($F= 3,845$, $p=0.10$). Η επίδραση αυτή προέρχεται, με βάση τον post hoc έλεγχο LSD, στο ότι ο μέσος όρος της τρίτης ηλικιακής ομάδας είναι χαμηλότερος, στατιστικά σημαντικά, τόσο από το μέσο όρο της ομάδας των 11-12 χρόνων όσο και από το μέσο όρο των φοιτητών (πίνακας 8.43).

Πίνακας 8. 43: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μέσων όρων των τεσσάρων ηλικιακών ομάδων ως προς την κλίμακα Ελληνοκεντρισμού .

(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
8 - 9 ΧΡΟΝΩΝ	11 - 12 ΧΡΟΝΩΝ	-.091	.132	.490
	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.247	.136	.070
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.0807	.133	.543
11 -12 ΧΡΟΝΩΝ	15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	.339(*)	.112	.003
	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	.011	.108	.921
15 -16 ΧΡΟΝΩΝ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	-.328(*)	0.112	0.04

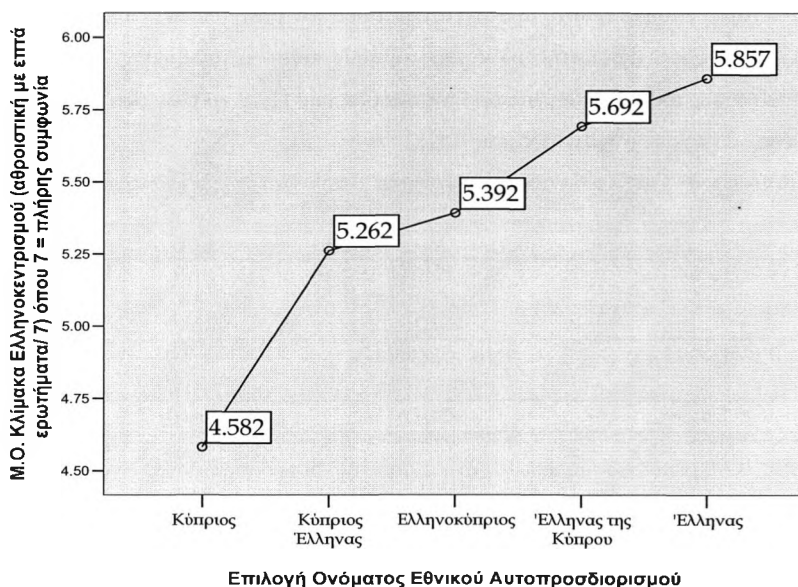
Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις διάφορες ηλικιακές ομάδες, καμιά από αυτές δε σημειώνει μέσο όρο που να υποδηλώνει απόρριψη της ελληνοκεντρικής πρόσληψης του εθνικού εαυτού. Αυτό φαίνεται και στο διάγραμμα 8.14 για την κατασκευή του οποίου χρησιμοποιήθηκε στο σκορ της Κλίμακας Ελληνοκεντρισμού ως αθροιστικής

¹¹ Τα αποτελέσματα επαναλαμβάνονται τα ίδια και αν στις αναλύσεις χρησιμοποιηθεί το αθροιστικό σκορ της κλίμακας.

κλίμακας¹¹². Ο χαμηλότερος μέσος όρος σημειώνεται από την ομάδα των 15-16 χρόνων ωστόσο αυτός (4.862) είναι αρκετά πιο πάνω από το μέσο της κλίμακας. Ισχυρή επίδραση στην ελληνοκεντρική πρόσληψη της Κύπρου έχει η επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ($F= 31.156$ και $p= 0.000$).

Η ομάδα που επέλεξε το όνομα *Κύπριος* σημειώνει το χαμηλότερο μέσο όρο και διαφοροποιείται στατιστικά σημαντικά από όλες τις άλλες ομάδες. Η ομάδα των ατόμων που επέλεξαν το όνομα *Κύπριος Έλληνας* σημειώνει το δεύτερο ψηλότερο μέσο όρο και διαφοροποιείται στατιστικά σημαντικά από όλες τις άλλες ομάδες πλην αυτής που συγκροτούν όσοι επέλεξαν το όνομα *Ελληνοκύπριος*. Η ομάδα αυτή σημειώνει τον τρίτο ψηλότερο μέσο όρο και διαφοροποιείται, στατιστικά σημαντικά, από όλες τις άλλες ομάδες εκτός από την ομάδα που επέλεξαν το όνομα *Κύπριος Έλληνας*. (πίνακας 8.44).

Διάγραμμα 8.14: Μέσος όρος ανά ηλικιακή ομάδα στην Κλίμακα Ελληνοκεντρισμού (σθροιστική κλίμακα).

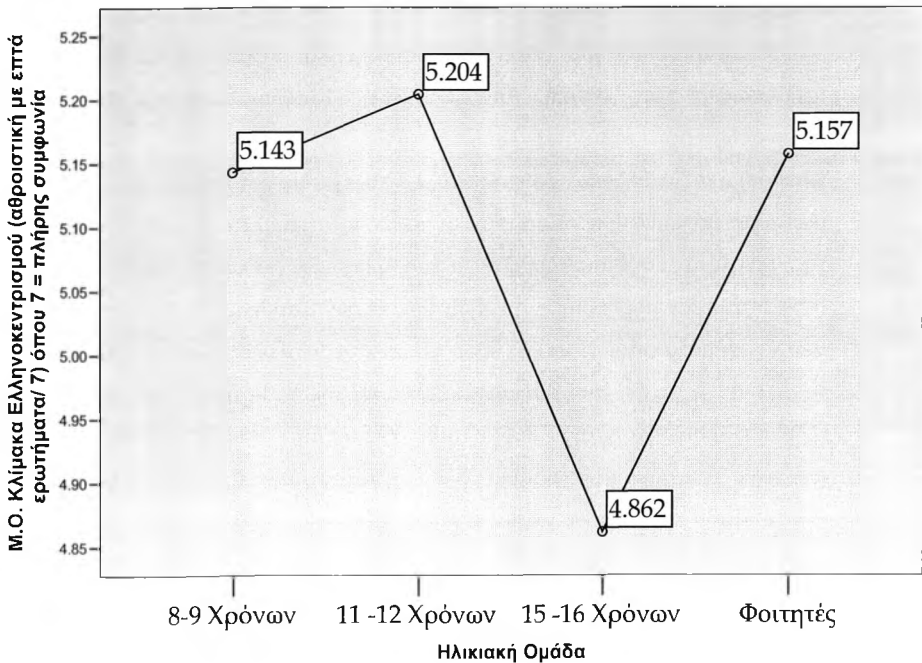

¹¹² Στην περίπτωση αυτή ο προστέθηκαν τα σκορ κάθε μιας από τις ερωτήσεις και το άθροισμα διαιρέθηκε με το 7.

Πίνακας 8.44: Post hoc έλεγχος διαφοροποίησης των μ.ο. ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού ως προς τη Κλίμακα Ελληνοκεντρισμού.

LSD				
(I) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	(J) Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	-.671(*)	.125	0.00
	Ελληνοκύπριος	-.803(*)	.093	0.00
	Έλληνας της Κύπρου	-1.09(*)	.142	0.00
	Έλληνας	-1.24(*)	.193	0.00
Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	-1.32	.128	.304
	Έλληνας της Κύπρου	-.422(*)	.167	.012
	Έλληνας	-.575(*)	.212	.007
Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	-.291(*)	.145	.045
	Έλληνας	-.443(*)	.223	.493
Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	-.152	.270	.347

Διάγραμμα 8.15: Μέσος όρος ανά ομάδα στη βάση της επιλογής ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού στην Κλίμακα Ελληνοκεντρισμού (αθροιστική κλίμακα).

Σημειώνεται και πάλι ότι, παρά τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες στη βάση ονόματος εθνικού αυτοπροορισμού, καμιά από αυτές δε σημειώνει μέσο όρο που να υποδηλώνει απόρριψη της ελληνοκεντρικής πρόσληψης του εθνικού εαυτού. Αυτό φαίνεται και στο διάγραμμα 8.15 για την κατασκευή του οποίου χρησιμοποιήθηκε στο σκορ της Κλίμακας Ελληνοεκτρισμού ως αθροιστικής κλίμακας¹¹³. Ο χαμηλότερος μέσος όρος σημειώνεται από την ομάδα που επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* ωστόσο αυτός (4.582) είναι αρκετά πιο πάνω από το μέσο της κλίμακας. Οι υπόλοιποι μέσοι όροι στη συγκεκριμένη κλίμακα κινούνται ανάμεσα στο 5.262 (όσοι επέλεξαν το όνομα *Κύπριος Έλληνας* και το 5.857 (όσοι επέλεξαν το όνομα *Έλληνας*).

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της στατιστικής επεξεργασίας των δεδομένων επιβεβαιώνουν τη θέση ότι ο χώρος της εθνικής ταυτότητας είναι ένας χώρος πλουραλιστικός και παράλληλα δυναμικός όπου είναι δυνατόν να εντοπιστούν διαφορετικές εκδοχές της ταυτότητας. Στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου στη διάρκεια των τελευταίων εκατό πενήντα χρόνων, οι κοινωνικοί δράστες έχουν επιστρατεύσει μια σειρά από διαφορετικά ονόματα προκειμένου να περιγράψουν την εθνική τους υπαγωγή. Κύπριοι (Κύπριοι Έλληνες), Ελληνοκύπριοι (κι όμως όχι Κυπροέλληνες!), Έλληνες Κύπριοι (Έλληνες της Κύπρου) ή απλά Έλληνες. Τα ονόματα, έχοντας αποκρυσταλλωθεί στο χώρο της σκεπτόμενης κοινωνίας αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της κοινής λογικής της κοινότητας και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται και σήμερα. Παρά την ρευστότητα που παρουσιάζει η χρήση τους σε συνάρτηση με το πλαίσιο, καθένα από τα ονόματα αυτά φέρει ένα διαφορετικό συμβολικό φορτίο. Εκφράζει, κατά το μάλλον ή ήττον, μια διαφορετική εκδοχή της ταυτότητας των μελών της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου, σηματοδοτεί μια διαφορετική θέση/ τόπο στο χώρο των σημανόντων συμβόλων της ταυτότητας. Έχοντας να επιλέξουν ένα ανάμεσα σε αυτά τα ονόματα προκειμένου να ορίσουν την εθνική τους

¹¹³ Στην περίπτωση αυτή ο προστέθηκαν τα σκορ κάθε μιας από τις ερωτήσεις και το άθροισμα διαιρέθηκε με το 7.

υπαγωγή εμπλέκονται σε μια διαδικασία αυτο-τοποθέτησης στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων κάτι που οδηγεί σε μια διασπορά των απαντήσεων.

Η επίδραση της επιλογής του ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού στο βαθμό ταύτισης με την εθνική ομάδα (Κύπριοι) αλλά και στο βαθμό ελληνοκεντρικής πρόσληψης της Κύπρου και του λαού της, συνάδει με την αρχική υπόθεση αυτής της εργασίας σύμφωνα με τον οποία ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός λειτουργούν ως κεντρικές οργανωτικές αρχές του χώρου σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου. Όσοι κι όσες επιλέγουν το όνομα *Κύπριος* (ή ακόμη *Κύπριος Έλληνας*), εκφράζουν μια πιο κυπροκεντρική εκδοχή της εθνικής ταυτότητας ενώ όσοι επιλέγουν το όνομα *Έλληνας* εκφράζουν μια πιο ελληνοκεντρική εκδοχή της. Τέλος η επιλογή *Ελληνοκύπριος* συνδέεται με μια προσπάθεια ισορρόπησης ανάμεσα σε κυπροκεντρισμό και ελληνοκεντρισμό.

Το σχετικά μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων που επιλέγουν το όνομα *Έλληνας* δε συνεπάγεται και αποστασιοποίηση από την ελληνοκεντρική αναπαράσταση του νησιού και του λαού του. Αντίθετα, όπως φαίνεται από τα δεδομένα της έρευνας, ο ελληνοκεντρισμός εξακολουθεί να απολαμβάνει το status μιας ηγεμονικής κοινωνικής αναπαράστασης η οποία υποστηρίζει και τροφοδοτεί τις διαφορετικές εκδοχές της εθνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, αποδεικνύεται ότι ο ελληνοκεντρισμός, έκφραση του ιδεολογικού επιπέδου, διαρθρώνεται με την υποκειμενική ταύτιση των κοινωνικών υποκειμένων ρυθμίζοντας ένα σημαντικότερο, για το πλαίσιο της Κύπρου, κομμάτι των διομαδικών σχέσεων. Η ομάδα των υποκειμένων που έχουν επιλέξει το όνομα *Κύπριος* και οι οποίοι ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους ως προς το ελληνοκεντρισμό που υιοθετούν, διαφοροποιείται παράλληλα από τις υπόλοιπες άλλες ομάδες ως προς το προσλαμβανόμενο βαθμό διαφοροποίησης από τους Τουρκοκύπριους.

8.5. Ελληνοκεντρισμός και κοπροκεντρισμός ως κεντρικές οργανωτικές αρχές στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας.

Τόποι/θέσεις ταυτότητας

Προκειμένου να εντοπισθούν οι συγκεκριμένες θέσεις/ τόποι στο χώρο της ταυτότητας, εφαρμόστηκε η Ιεραρχική Ανάλυση Συστάδων στα παραγοντικά σκορ που αντιστοιχούν σε κάθε συμμετέχοντα όπως αυτά προέκυψαν μετά την εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης σε κύριες συνιστώσες (Analyse en Composants principales) στο σύνολο των ερωτημάτων των δύο κλίμακων (κλίμακα εθνικής ταύτισης 14 ερωτήματα, κλίμακα ελληνοκεντρισμού 7 ερωτήματα).

Πιο συγκεκριμένα στην ανάλυση εισήχθησαν τα ερωτήματα

Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.

Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.

Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.

Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.

Αγαπώ την Κύπρο. .

Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι.

Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.

Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι.

Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί. (αντιστραμμένη)

Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.

Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.

Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα

Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.

Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.

Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.

Θεωρώ την Ελλάδα μητέρα πατρίδα.

Η Κύπρος με βάση την ιστορία της είναι τόπος ελληνικός.

Ο εθνικός ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν την Ελλάδας (αντιστραμμένη).

Στο σχολείο θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερο για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων και όχι όλων των Ελλήνων (αντιστραμμένη) .

Η Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.

Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.

Στην ανάλυση εισήχθησαν, επίσης, ως συμπληρωματικές μεταβλητές, η επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού (Κύπριος, Κύπριος Έλληνας, Ελληνοκύπριος, Έλληνας της Κύπρου, Έλληνας), η ηλικιακή ομάδα (8-9 Χρόνων, 11 – 12 Χρόνων, 15-16 Χρόνων, Φοιτητές) και το φύλο (Αγόρια / Κορίτσια). Στόχος της ανάλυσης ήταν, αφενός, η ταξινόμηση των ερωτημάτων/μεταβλητών σε αριθμό ομοιογενών ομάδων-συστάδων καθεμιά εκ των οποίων να διαφέρει στατιστικά σημαντικά από τις υπόλοιπες και, αφετέρου, η ταξινόμηση των ιδίων των υποκειμένων στη βάση αυτών των ομάδων - συστάδων των μεταβλητών

Από την εφαρμογή της Ιεραρχικής Ανάλυσης Συστάδων προέκυψαν τέσσερις συστάδες¹⁴.

Κάθε συστάδα χαρακτηρίζεται από μια ομάδα μεταβλητών (ερωτημάτων) με στατιστικά ισχυρότερη και στατιστικά ασθενέστερη αντιπροσώπευση, και μπορεί να θεωρηθεί ως μια διαφορετική θέση/ τόπος στο πεδίο σημανόντων συμβόλων της ταυτότητας.

Χαρακτηριστικά Ερωτήματα κάθε συστάδας

Η πρώτη συστάδα (πίνακας 8.45) συγκεντρώνει 152 συμμετέχοντες ή 24.9 % του δείγματος και αντιστοιχεί σε μια ελληνότροπη θέση/ τόπο της ταυτότητας (Ελληνοτροπισμός).

¹⁴ Η συγκεκριμένη τεχνική δίνει τη δυνατότητα αναζήτησης διαφορετικών πιθανών λύσεων. Το λογισμικό *by default* προτείνει τις τρεις βέλτιστες λύσεις με τρεις μέχρι δέκα συστάδες. Στη συγκεκριμένη ανάλυση το πρόγραμμα πρότεινε μια λύση με τέσσερις μια λύση με επτά και μια λύση με εννέα συστάδες.

Στη συστάδα αυτή τα πέντε από τα επτά ερωτήματα που συγκροτούν την Κλίμακα Ελληνοκεντρισμού σημειώνουν ψηλότερο μέσο όρο, σε στατιστικά σημαντικό βαθμό, από το μέσο όρο στο σύνολο του δείγματος. Τα ερωτήματα αυτά είναι τα, «Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα» «Στο σχολείο θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερο για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων και όχι όλων των Ελλήνων (αντιστραμμένη)», «Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτό της Ελλάδας (αντιστραμμένη)», «Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει» και «Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός». Επιπρόσθετα τα πέντε ερωτήματα που συγκροτούν την συνιστώσα Εθνικά Συναισθήματα σημειώνουν στη συστάδα αυτή μέσο όρο ψηλότερο από το γενικότερο μέσο όρο (το μέσο όρο στο σύνολο του δείγματος). Αυτά είναι τα, «Αγαπώ την Κύπρο», «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ περήφανος», «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος», «Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό» και «Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος».

Μέσο όρο χαμηλότερο από το μέσο όρο του δείγματος (σε στατιστικά σημαντικό βαθμό) σημειώνουν τα τρία ερωτήματα που συγκροτούν τη Γνωστική Διάσταση της κλίμακας εθνικής ταύτισης δηλαδή τα ακόλουθα: «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου», «Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι» , «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι». Μέσο όρο χαμηλότερο από το μέσο όρο του δείγματος σημειώνουν, επίσης, στην ίδια αυτή συστάδα, και τα δύο ερωτήματα του συγκροτούν την κλίμακα Ιδιωτικής Εθνικής Αυτοεκτίμησης: «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πολύ άνετα» και «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος». Τέλος, με χαμηλότερο μέσο όρο σε σχέση με το μέσο όρο του γενικότερου δείγματος εμφανίζονται, στη συστάδα που συγκροτεί την ελληνότροπο θέση/τόπο, δύο από τα ερωτήματα την κλίμακας Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης και πιο συγκεκριμένα τα, «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί» και «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους».

Πίνακας 8. 45 Χαρακτηριστικές μεταβλητές (Κύπριες και Συμπληρωματικές) κάθε συστάδας
Θέσης/Τόπου Ταυτότητας ¹¹⁵

1^η Συστάδα: Ελληνοτροπισμός 24.9% (152 συμμετέχοντες)		
(+)	Κύπριος Έλληνας Ελληνοκύπριος 11 -12 Χρόνων Αγόρια	Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα. / Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε ... / Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να ... / Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει. / Η Κύπρος, με βάση την ιστορία τους, είναι τόπος ελληνικός. Αγαπώ την Κύπρο. / Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος / Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό. / Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.
	Κύπριος 15-16 Χρόνων Φοιτητές Κορίτσια	Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού τους/Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι/ Συμπεριφέρομαι τους όλοι οι άλλοι Κύπριοι. Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πολύ άνετα. / Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί/Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους.
2^η Συστάδα: Κυπριωτισμός 16.1 % (98 συμμετέχοντες)		
(+)	Κύπριος Φοιτητές	Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος / Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος / Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό/ Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος. Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι / Το ότι είμαι Κύπρια καθορίζει το ποιος είμαι / Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της. Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος/ Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα άνετα. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί/ Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους/ Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί.
	Κύπριος Έλληνας Ελληνοκύπριος Έλληνας της Κύπρου Έλληνας 11 -12 Χρόνων Αγόρια	Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού/ Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες /Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστ.../ Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην .../Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει /Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός /Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.
3^η Συστάδα: Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός 33.9 % (207 συμμετέχοντες)		
(+)	Ελληνοκύπριος**	Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος/ Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος / Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος / Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό / Αγαπώ την Κύπρο. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί/ Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους/Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί /Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν ... (αντιστραμμένη). Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει /Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες/ Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός / Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα. / Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού/ Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην... (αντιστρ.) Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος / Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα. Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι. / Το ότι είμαι Κύπρια καθορίζει το ποιος είμαι. /Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της.

(-) Κύπριος*	
4η Συστάδα: Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός 16.20 % (98 συμμετέχοντες)	
(+)	Αγόρια Φοιτητές
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες/Η Κύπρος με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός/ Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα/ Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην.../ Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει/ Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.	
Σομπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι. / Το ότι είμαι Κύπρια καθορίζει το ποιος είμαι. / Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της.	
(-)	Κύπριοι 8-9 Χρόνων 11 - 12 Χρόνων Κορίτσια
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί/ Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους/Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί /Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν ... (αντιστραμμένη).	
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος / Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	
Αγαπώ την Κύπρο / Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό/ Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος/ Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος/ Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος	

Με + υπεραντιπροσώπευση συμπληρωματικών μεταβλητών ή μέσος όρος στο εσωτερικό της συστάδας μεγαλύτερος από το μέσο όρο στο συνολικό πληθυσμό ($p < 0.05$).

Με - υποαντιπροσώπευση συμπληρωματικών μεταβλητών ή μέσος όρος στο εσωτερικό της συστάδας μικρότερος από το μέσο όρο στο συνολικό πληθυσμό ($p < 0.05$).

* $p = 0.067$ ** $p = 0.78$

Στον πίνακα 8. 45¹¹⁶ παρουσιάζονται όλα τα ερωτήματα που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη συστάδα (αλλά και κάθε άλλη συστάδα), είτε σημειώνουν, στο εσωτερικό της συστάδας, ψηλότερο μέσο όρο στατιστικά σημαντικό είτε χαμηλότερο μέσο όρο στατιστικά σημαντικό σε σχέση με το μέσο όρο στο σύνολο του δείγματος.

Σε ότι αφορά στις συμπληρωματικές μεταβλητές, στην πρώτη συστάδα (Ελληνοτροπισμός) υπεραντιπροσωπεύονται, όσοι επιλέγουν τα ονόματα *Ελληνοκύπριος* και *Έλληνας* όπως και τα αγόρια αλλά και τα παιδιά ηλικίας 11 - 12 χρόνων. Αντίθετα υποαντιπροσωπεύονται όσοι επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* όπως και οι μαθητές 15-16 χρόνων, οι φοιτητές και τα κορίτσια (βλέπε πίνακα 8.45).

Η δεύτερη συστάδα συγκεντρώνει 153 συμμετέχοντες ή 25.1 % του δείγματος (πίνακας 8.44). Η συστάδα αυτή, αντιστοιχεί σε μια μάλλον κυπροκεντρική εκδοχή (*Κυπριωτισμός*) της ταυτότητας καθώς χαρακτηρίζεται από μια ισχυρή ταύτιση με την εθνική ομάδα και ταυτόχρονα ένα σχετικά χαμηλό

¹¹⁶ Επίσης στο παράρτημα 2 πίνακες 7 και 8.

ελληνοκεντρισμό. Πιο συγκεκριμένα, δεκατρία από τα δεκατέσσερα ερωτήματα που αντιστοιχούν στην κλίμακα εθνικής ταύτισης σημειώνουν, στο εσωτερικό της συγκεκριμένης συστάδας, ψηλότερο μέσο όρο, στατιστικά σημαντικό, σε σχέση με το μέσο όρο που σημειώνουν στο σύνολο του δείγματος. Τα ερωτήματα αυτά είναι καταρχήν τα πέντε ερωτήματα που συγκροτούν την κλίμακα Εθνικά Συναισθήματα δηλαδή, «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος», «Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος», «Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό», «Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος», τα τρία ερωτήματα που συγκροτούν τη Γνωστική Συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης, «Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι» «Το ότι είμαι Κύπρια καθορίζει το ποιος είμαι», «Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της», τα δύο ερωτήματα της συνιστώσας Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση, «Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος», «Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα άνετα» και τα τρία από τα τέσσερα ερωτήματα που συγκροτούν την συνιστώσα Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση, «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί», «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους», «Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί».

Τη δεύτερη συστάδα χαρακτηρίζουν ταυτόχρονα το σύνολο των ερωτημάτων που συγκροτούν την κλίμακα του ελληνοκεντρισμού καθώς αυτά σημειώνουν στο εσωτερικό της συστάδας μέσο όρο χαμηλότερο από το γενικό μέσο όρο ($p \leq 0.003$).

Σε ότι αφορά στις συμπληρωματικές μεταβλητές, στη συγκεκριμένη συστάδα υπεραντιπροσωπεύεται η ομάδα των συμμετεχόντων που επιλέγουν το όνομα *Κύπριο* αλλά και η ομάδα των εφήβων (15-16 χρόνων). Από την άλλη στη συστάδα αυτή υποαντιπροσωπεύονται τόσο οι φοιτητές όσο και όσοι επιλέγουν τα ονόματα *Κύπριος Έλληνας*, *Έλληνας της Κύπρου*, *Ελληνοκύπριος* ή *Έλληνας*.

Η τρίτη και η τέταρτη συστάδα αντιστοιχούν σε ένα ελληνοκυπριωτισμό, σε μια θέση/τόπο ταυτότητας που κατορθώνει να ισορροπεί ανάμεσα στον

ελληνοκεντρισμό και τον κυπροκεντρισμό. Και οι δύο αυτές συστάδες χαρακτηρίζονται από είκοσι ερωτήματα

Στο εσωτερικό της τρίτης συστάδας (πίνακας 8.44, 207 άτομα ή 33.9 %) όλα τα ερωτήματα που τη χαρακτηρίζουν σημειώνουν μέσο όρο, ψηλότερο, στατιστικά σημαντικά, από το μέσο όρο που σημειώνουν αυτά τα ερωτήματα στο σύνολο του πληθυσμού. Η συστάδα αυτή είναι δυνατόν να χαρακτηριστεί ως έντονος ελληνοκυπριωτισμός ή ακόμη “Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός” καθώς στο εσωτερικό της εμφανίζονται με ψηλότερο, από το γενικό, μέσο όρο τόσο τα πέντε ερωτήματα που συγκροτούν τη συνιστώσα της κλίμακας εθνικής ταύτισης, «Εθνικά Συναισθήματα »“(Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος/ Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος / Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος / Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό / Αγαπώ την Κύπρο) όσο και τα έξι από τα εφτά ερωτήματα που συγκροτούν την κλίμακα Ελληνοκεντρισμού (Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει /Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες/ Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός / Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα. / Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην...(αντιστρ.) / Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού) όσο και τα τέσσερα ερωτήματα της συνιστώσας Δημόσια Εθνική Αυτοεκτίμηση (Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί /Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν (αντιστραμμένη) /Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαιθούν τους Κύπριους/Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί), τα δύο ερωτήματα της συνιστώσας Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση (Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος / Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα) και τα τρία ερωτήματα της Γνωστικής Συνιστώσας (Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι./ Το ότι είμαι Κύπρια καθορίζει το ποιος είμαι. /Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της). Στην τρίτη συστάδα σημειώνεται μια τάση υπεραντιπροσώπευσης ($p=0.078$) της

ομάδας όσων επιλέγουν το όνομα Ελληνοκύπριος και μια τάση ($p=0.067$) υποαντιπροσώπευσης όσων επιλέγουν το όνομα Κύπριος.

Σε ότι αφορά στην τέταρτη συστάδα (98 συμμετέχοντες ή 16.1%) η εικόνα αντιστρέφεται εντελώς σε σχέση με την τρίτη που μόλις παρουσιάστηκε (Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός). Πιο συγκεκριμένα, στη συστάδα αυτή το σύνολο των ερωτημάτων που τη χαρακτηρίζουν σημειώνουν μέσο όρο χαμηλότερο από το μέσο όρο στο σύνολο του πληθυσμού. Καθώς λοιπόν, τα πέντε ερωτήματα της συνιστώσας Εθνικά Συναισθήματα, τα ερωτήματα της συνιστώσας Ιδιωτική Εθνική Αυτοεκτίμηση, τα τρία της Γνωστικής Συνιστώσας, τα τέσσερα της Δημόσιας Εθνικής Αυτοεκτίμησης μαζί με τα έξι από τα επτά ερωτήματα της κλίμακας Ελληνοκεντρισμού Τέλος στην τέταρτη συστάδα υπεραντιπροσωπεύονται όσοι δηλώνουν *Έλληνες της Κύπρου*, *Έλληνες* ή *Ελληνοκύπριοι*, οι φοιτητές και τα κορίτσια ενώ υποαντιπροσωπεύονται οι τρεις μικρότερες ηλικίες, τα αγόρια και όσοι δηλώνουν ως όνομα εθνικού αυτοπροσδιορισμού το όνομα *Κύπριος*.

8.5.1 Θέσεις/ τόποι ταυτότητας ως σημεία αδράνειας στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της εθνικής ομάδας

Όπως έχει ήδη υπογραμμιστεί πολλές φορές στην εργασία αυτή, οι θέσεις/τόποι ταυτότητας δεν είναι εκφράσεις μιας υποκειμενικής τοποθέτησης του εαυτού στο πεδίο των σημαινόντων συμβόλων της ταυτότητας. Αντίθετα, συνιστούν το αποτέλεσμα κοινωνιοψυχολογικών διαδικασιών νοσηματοδότησης της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι θέσεις/τόποι των κοινωνικών ταυτοτήτων συγκροτούνται κοινωνικά και λειτουργούν στο χώρο της κοινωνικής ομάδας ως (συμβολικά) σημεία αδράνειας που επηρεάζουν /κατευθύνουν τις στάσεις, τις απόψεις και πεποιθήσεις αλλά και τις συμπεριφορές των κοινωνικών υποκειμένων. Γύρω από τις θέσεις/τόπους ταυτότητας στοιχίζονται οι επιτηδευματίες της ταυτότητας επιδιώκοντας να διαμορφώσουν τις θέσεις και τις στάσεις των εθνικών υποκειμένων αναφορικά με θέματα που αφορούν λιγότερο ή περισσότερο άμεσα την εθνική ομάδα και τις σχέσεις τις με άλλες ομάδες και έτσι να κατευθύνουν τη συλλογική δράση στο μέλλον.

Στη συνέχεια, εξετάζεται πώς οι τέσσερις θέσεις/ τόποι ταυτότητας που έχουν αναδειχθεί μέσα από την εφαρμογή της Ιεραρχικής Ανάλυσης σε Συστάδες διαφοροποιούνται ως προς μια σειρά από παραμέτρους οι οποίες αφορούν, αφενός, την πρόσληψη της ενδο-ομάδας και αφετέρου τις σχέσεις της με άλλες ομάδες. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται κατά πόσο, οι τέσσερις θέσεις/ τόποι ταυτότητας έχουν διαφορετική επίδραση ως προς την αξιολόγηση της ενδο-ομάδας, την προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από την ομάδα υπαγωγής (Κύπριοι), την επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού, την τοποθέτηση στον άξονα “Νιώθω μόνο Έλληνας/ Νιώθω μόνο Κύπριος”, τον προσλαμβανόμενο χαρακτήρα της σημερινής πολιτισμικής πραγματικότητας της Κύπρου αλλά και σε μια σειρά από θέματα/ ερωτήματα που σχετίζονται άμεσα με τη σημερινή πολιτική πραγματικότητα στη χώρα.

8.5.2.Θέσεις/ τόποι ταυτότητας, ενδο-ομαδική αξιολόγηση και ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)

Σε ότι αφορά στην αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής, οι συμμετέχοντες που συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού σημειώνουν το μεγαλύτερο μέσο όρο με 4.86 σε σχέση με τις τέσσερις συστάδες θέσεις/ τόπους ταυτότητας (πίνακας 8.46). Το δεύτερο ψηλότερο μέσο όρο σημειώνει η ομάδα των συμμετεχόντων που συγκροτεί τη συστάδα του Κυπριωτισμού (μέσος όρος 4.86) και ακολουθεί η συστάδα του Ελληνοτροπισμού (μέσος όρος 3.81). Η ομάδα που συγκροτεί τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού είναι η λιγότερο θετική στην ως προς τον τρόπο που αξιολογεί την ομάδα υπαγωγής σημειώνοντας μάλιστα μέσο όρο πιο κάτω από το μέσο της επταβάθμιας κλίμακας (3. 25) .

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι η θέση/τόπος ταυτότητας επιδρά στον τρόπο που αξιολογείται η ομάδα υπαγωγής ($F= 34.715, p=0.00$). Όπως φαίνεται και στον πίνακα 8.47, η διαφοροποίηση του Κυπριωτισμού τόσο από τον Ελληνοτροπισμό όσο και από τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό είναι στατιστικά σημαντική. Στατιστικά σημαντικές είναι ακόμη, τόσο οι διαφοροποιήσεις του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού από τον Ελληνοτροπισμό

και τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό όσο και η διαφοροποίηση του Ελληνοτροπισμού από το Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό (πίνακας 8.47, post hoc έλεγχος LSD).

Πίνακας 8. 46: Μέσοι όροι αξιολόγησης ομάδας υπαγωγής και ψυχολογικής απόστασης από αυτή με βάση τις θέσεις / τύπους εθνικής ταυτότητας.

		N	M.O.	T.A.
Νιώθω ότι, σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι (1=Διαφωνώ Απόλυτα / 7= Συμφωνώ Απόλυτα)	Κυπριωτισμός	146	4.63	1.49
	Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός	207	4.86	1.47
	Ελληνοτροπισμός	150	3.81	1.46
	Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός	98	3.25	1.41
	Σύνολο	601	4.28	1.59
Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός από τους άλλους Κύπριους (1=Διαφωνώ Απόλυτα / 7= Συμφωνώ Απόλυτα)	Κυπριωτισμός	149	3.86	1.60
	Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός	206	3.82	1.81
	Ελληνοτροπισμός	151	4.10	1.61
	Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός	98	4.39	1.52
	Σύνολο	604	3.99	1.676

Πίνακας 8.47: Στατιστικός Έλεγχος LSD για τις διαφοροποιήσεις των συστάδων (θέσεων/τύπων ταυτότητας) ως προς την αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής και την ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι).

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.234	.159	.140
	Ελληνοτροπισμός	.817(*)	.170	.000
	EK Πατριωτισμός	1.37(*)	.192	.000
EK Εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	1.05(*)	.157	.000
	EK Πατριωτισμός	1.61(*)	.180	.000
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	-.558(*)	0.190	0.004
Ψυχολογική Απόσταση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	.0454	.179	.800
	Ελληνοτροπισμός	-.240	.192	.213
	EK Πατριωτισμός	-.532 (*)	.217	.014
EK Εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	.286	.179	.110
	EK Πατριωτισμός	.578(*)	.2049	.005
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.292	.216	.177

Σε ότι αφορά δε την προσλαμβανόμενη ψυχολογική απόσταση από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής παρατηρείται ότι, όσοι συγκροτούν τη θέση του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού προσλαμβάνουν μικρότερη τη διαφοροποίησή τους από τους υπόλοιπους Κύπριους (μέσο όρος 3.82) ενώ εξίσου μικρή προσλαμβάνουν τη διαφοροποίησή τους από τους υπόλοιπους Κύπριους κι όσοι συγκροτούν τη θέση του Κυπριωτισμού (μέσος όρος 3.86, πίνακας 8.46).

Μεγαλύτερη προσλαμβάνουν την ψυχολογική τους απόσταση από τους άλλους Κύπριους όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού (μέσος όρος 4.;10) και ακόμη πιο μεγάλη όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (μέσος όρος, 4.39).

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε μια στατιστικά σημαντική επίδραση της θέσης/τόπου ταυτότητας στο βαθμό προσλαμβανόμενης ψυχολογικής απόστασης από τα μέλη της ομάδας υπαγωγής η οποία οφείλεται, σύμφωνα με το στατιστικό έλεγχο LSD, στη διαφοροποίηση της θέσης του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού από τον Κυπριωτισμό και τον Ελληνοκυπριακό Εθνικισμό (πίνακας 8.47).

8.5.3. Θέσεις/ τόποι ταυτότητας, επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτηση στον άξονα «Νιώθω μόνο Έλληνας νιώθω μόνο Κύπριος»

Ο πίνακας 8. 47 παρουσιάζει την κατανομή των επιλογών ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού στις τέσσερις συστάδες. Όπως φαίνεται στον πίνακα η συντριπτική πλειοψηφία όσων συμμετέχουν στη συστάδα του Κυπριωτισμού επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* (97/ 151, 64.2%) . Από την άλλη, το όνομα *Κύπριος* επέλεξαν περίπου το ένα τρίτο, (33/ 98, 33.7%), όσων συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού και σχεδόν το ένα τρίτο (60/ 206, 29,1%) όσων συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού καθώς και ελάχιστο πάνω από το ένα τέταρτο (39/151, 25,8%) όσων συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού. Αρκετά περισσότεροι από το ένα τρίτο της συστάδας του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (79/206, 39.3%) επιλέγουν το όνομα *Ελληνοκύπριος*. Το όνομα *Ελληνοκύπριος* επιλέγουν επίσης πέραν του ενός τρίτου όσων συγκροτούν της συστάδα του Ελληνοτροπισμού (57/151, 37.7%) ενώ το αντίστοιχο ποσοστό όσων επιλέγουν το ίδιο όνομα στη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού είναι 30.6% και στη συστάδα του Κυπριωτισμού μόλις στο 17.9% (πίνακας 8.48)

Προκειμένου να διερευνηθεί κατά πόσο επηρεάζει η θέση ταυτότητας την επιλογή ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού εφαρμόστηκε ανάλυση

αντιστοιχιών στον πίνακα 8.48 ($\chi^2=82.291$, $df = 15$, $p=0.00$) που προκύπτει με τη διασταύρωση των δύο μεταβλητών (επιλογή ονόματος X θέση ταυτότητας). Από την ανάλυση προέκυψαν τρεις άξονες με τους δύο πρώτους να ερμηνεύουν το 99.4 % της συνολικής ερμηνεύσιμης αδράνειας (89.4% και 9% αντίστοιχα (παράρτημα 2, πίνακας 9).

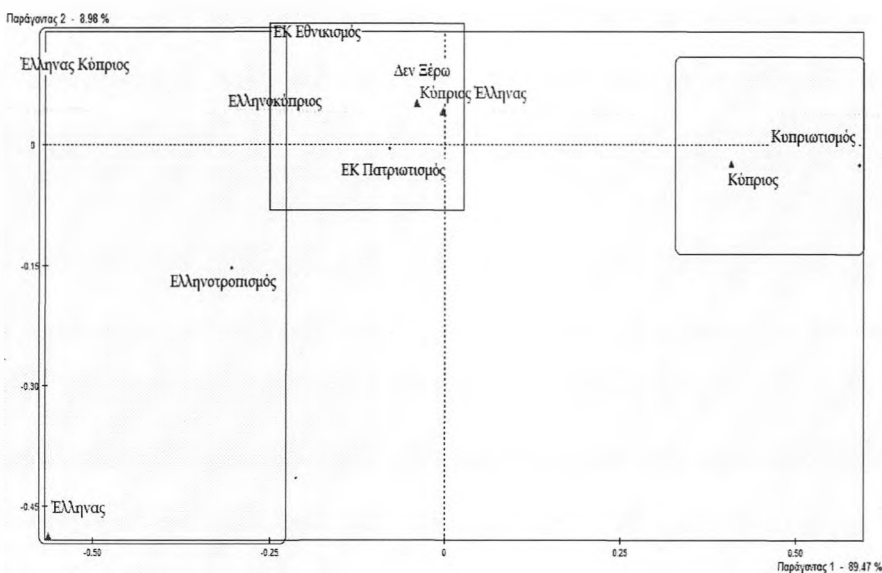
Πίνακας 8.48 : Θέσεις ταυτότητας X Επιλογή Ονόματος εθνικού αυτο-προσδιορισμού.

Θέσεις Ταυτότητας	Επιλογή Ονόματος εθνικού αυτό-προσδιορισμού .						Active Margin
	Κύπριος	Κύπριος Έλληνας	Ελληνοκύπριος	Έλληνας της Κύπρου	Έλληνας	Δεν Ξέρω	
Κυπριωτισμός	97	18	27	1	1	7	151
ΕΚ Εθνικισμός	60	26	79	24	6	11	206
Ελληνοτροπισμός	39	17	57	17	14	7	151
ΕΚ πατριωτισμός	33	13	30	10	5	7	98
Active Margin	229	74	193	52	26	32	606

Ο πρώτος άξονας, στην κατασκευή του οποίου συνεισφέρει ουσιαστικά η θέση του Κυπριωτισμού και δευτερευόντως η θέση του Ελληνοτροπισμού αντιπαραβάλλει όσους επέλεξαν το όνομα *Κύπριος* με όσους επέλεξαν τα ονόματα *Ελληνοκύπριος* ή *Έλληνας* (κυρίως) ή *Έλληνας της Κύπρου* (παράρτημα 2, πίνακας 9). Ο δεύτερος άξονας, από την άλλη, συγκροτείται πρωτίστως από τη συνεισφορά του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού στον οποίο αντιπαραβάλλονται και παράλληλα αντιπαραβάλλει τις θέσεις Ελληνοκύπριος και Έλληνας της Κύπρου με τη θέση Έλληνας. Η ταυτόχρονη προβολή (διάγραμμα 8.16) των θέσεων ταυτότητας και των επιλογών των υποκειμένων ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού στο διάγραμμα που προκύπτει από τη διασταύρωση των δύο πρώτων παραγόντων είναι πολύ διαφωτιστικό για τον τρόπο που οι θέσεις ταυτότητας συνδέονται με τις επιλογές ονόματος εθνικού αυτοπροσδιορισμού. Στο διάγραμμα εντοπίζονται τρεις διαφορετικές περιοχές (βρίσκονται σε πλαίσιο). Η πρώτη, στο δεξιό μέρος του διαγράμματος, υποδεικνύει σαφώς ότι, όσοι από τους συμμετέχοντες στην έρευνα εντάσσονται στην συστάδα του Κυπριωτισμού τείνουν να επιλέγουν το όνομα Κύπριος. Αντίστοιχα, με βάση τη δεύτερη περιοχή, στο αριστερό άκρο του διαγράμματος, όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού τείνουν

να επιλέγουν τα ονόματα Έλληνας, Έλληνας της Κύπρου και Ελληνοκύπριος. Τέλος, με βάση την περιοχή στο κέντρο του διαγράμματος, όσοι συγκροτούν τις συστάδες του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού προτιμούν τα ονόματα Κύπριος Έλληνας και Ελληνοκύπριος.

Διάγραμμα 8.16: Εφαρμογή Ανάλυσης Αντιστοιχιών , Θέσεις / Τόποι Ταυτότητας και Επιλογή Ονόματος Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού, Παραγοντικό Διάγραμμα.

Στον πίνακα 8.49 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι κάθε θέσης/ τόπου ταυτότητας στην επταβάθμια κλίμακα «Νιώθω μόνο Έλληνας (= 7) / Νιώθω μόνο Κύπριος (= 7)». Όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Κυπριωτισμού σημειώνουν ένα πολύ ψηλό μέσο όρο (5.76), τείνουν δηλαδή να δηλώνουν ότι νιώθουν περισσότερο Κύπριοι και λίγο Έλληνες. Από την άλλη όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού σημειώνουν το χαμηλότερο μέσο όρο (4.74). Στο ενδιάμεσό τους κινούνται όσοι συγκροτούν τις συστάδες του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (5.15) και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (4.74).

Πίνακας 8.49: Μέσος όρος στο εσωτερικών των συστάδων που συγκροτούν τις θέσεις/ τόπους ταυτότητας ως προς την τοποθέτηση στην κλίμακα «Νιώθω μόνο Έλληνας/ Νιώθω μόνο Κύπριος»

	N	M.O.	T.A.
Κυπριωτισμός	148	5.76	1.19
EK Εθνικισμός	207	4.74	1.11
Ελληνοτροπισμός	151	4.50	1.35
EK πατριωτισμός	98	5.15	1.42
Σύνολο	604	4.99	1.33

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε μια ισχυρή επίδραση της συστάδας στην οποία εντάσσονται οι συμμετέχοντες στον τρόπο που τοποθετούνται στην κλίμακα «Νιώθω μόνο Έλληνας/ Νιώθω μόνο Κύπριος» ($F= 30.203$, $p= 0.000$). Σύμφωνα δε με τον post hoc έλεγχο LSD, η διαφοροποίηση της συστάδας του Κυπριωτισμού είναι στατιστικά σημαντική ως προς όλες τις άλλες συστάδες. Στατιστικά σημαντική ως προς όλες τις άλλες συστάδες είναι και η διαφοροποίηση της συστάδας του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού. Τέλος η διαφοροποίηση του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού από τον Ελληνοτροπισμό δεν είναι στατιστικά σημαντική (πίνακας 8.50).

Πίνακας 8.50: Στατιστικός Έλεγχος LSD για τις διαφοροποιήσεις των συστάδων ως προς την τοποθέτηση στην κλίμακα «Νιώθω μόνο Έλληνας/ μόνο Κύπριος»

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	1.02	.134	.000
	Ελληνοτοπισμός	1.26	.144	.000
	EK Πατριωτισμός	.610	.162	.000
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.242	.133	.070
	EK Πατριωτισμός	-.413	.152	.007
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.656	.161	.000

Καταληκτικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η θέση/ τόπος του Κυπριωτισμού αξιολογεί πιο θετικά την ομάδα υπαγωγής (Κύπριοι) και παράλληλα, επιλέγει να χρησιμοποιεί το όνομα *Κύπριος* για να προσδιοριστεί εθνικά και συγκριτικά με τις υπόλοιπες συστάδες τοποθετείται πιο κοντά στη θέση «νιώθω Κύπριος και λίγο Έλληνας». Η θέση/ τόπος του Ελληνοτροπισμού εμφανίζεται λιγότερο θετική στην αξιολόγηση των Κυπρίων, επιλέγει τα ονόματα Έλληνας, Έλληνας της Κύπρου και Ελληνοκύπριος για να προσδιοριστεί εθνικά τοποθετείται κοντά στη θέση «Νιώθω Κύπριος και αρκετά Έλληνας». Η θέση/ τόπος του

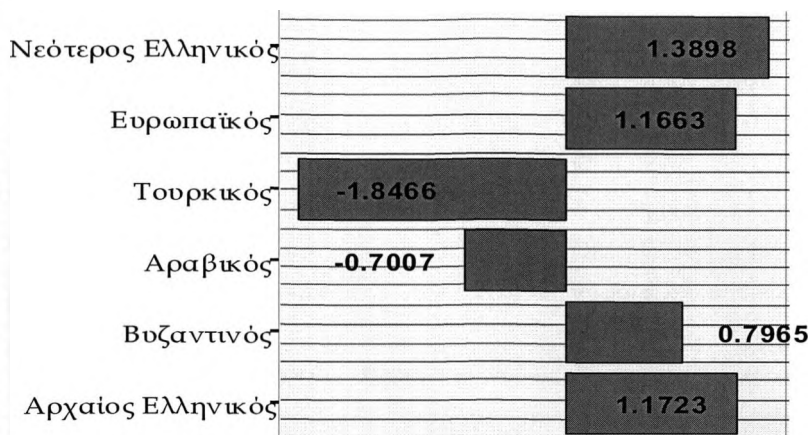
Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού επίσης τοποθετείται κοντά στη θέση «Νιώθω Κύπριος και αρκετά Έλληνας», ωστόσο είναι πιο θετική σε ότι αφορά στην αξιολόγηση της ομάδας υπαγωγής ενώ επιλέγει περισσότερο τα ονόματα *Ελληνοκύπριος* και *Κύπριος Έλληνας*. Τα ίδια ονόματα επιλέγει και η θέση/τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού, είναι όμως λιγότερη θετική στον τρόπο που αξιολογεί την ομάδα υπαγωγής ενώ τοποθετείται πιο κοντά στη θέση «Νιώθω Κύπριος και λίγο Έλληνας» σε σχέση με τη θέση του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού.

8.5.3.Θέσεις ταυτότητας και πρόσληψη επιδράσεων της σημερινής πολιτισμικής πραγματικότητας της Κύπρου.

Σε ότι αφορά στην προσλαμβανόμενες πολιτισμικές επιδράσεις στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, στο σύνολο του δείγματος¹¹⁷, ο νεότερος ελληνικός πολιτισμός προσλαμβάνεται ως ο πολιτισμός με τη μεγαλύτερη θετική επίδραση (+ 1.38). Θετικές θεωρούνται οι επιδράσεις τόσο του αρχαίου ελληνικού (+ 1.18) όσο και του ευρωπαϊκού πολιτισμού (+1.10). Η επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού προσλαμβάνεται ως μάλλον θετική (0.7965) ενώ η επίδραση του αραβικού ως μάλλον αρνητική (0.7007). Τέλος πολύ αρνητική προσλαμβάνεται η επίδραση του τουρκικού πολιτισμού (-1.18) (διάγραμμα 8.17). Το μοτίβο προσλαμβανόμενων πολιτισμικών επιδράσεων (διάγραμμα 8.17) που απαντάται στο σύνολο του δείγματος και αποτελεί σαφή έκφραση μιας ελληνοκεντρικής, μάλλον μονοπολιτισμικής και ουσιοκρατικής αναπαράστασης της Κύπρου και του λαού της επαναλαμβάνεται στο εσωτερικό καθεμιάς από τις τέσσερις συστάδες, θέσεις/τόπους ταυτότητας. Ταυτόχρονα ωστόσο, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στον τρόπο που προσλαμβάνεται η επίδραση καθενός από τους πιο πάνω πολιτισμούς ξεχωριστά.

¹¹⁷ Τις σχετικές κλίμακες συμπλήρωσαν μόνο οι ομάδες των μεγαλύτερων παιδιών (11-12 χρόνων) των εφήβων (15-16 χρόνων) και των φοιτητών.

Διάγραμμα 8.17: Μέσος όρος προσλαμβανόμενης πολιτισμικών επιδράσεων στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων στο σύνολο του δείγματος.

Πιο συγκεκριμένα, στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις, ανάμεσα στις τέσσερις θέσεις/ τόπους ταυτότητας, παρατηρούνται σε σχέση με την προσλαμβανόμενη επίδραση του αρχαίου ($F=10.658$, $p < 0.001$) και του νεότερου ελληνικού πολιτισμού ($F=10.923$, $p < 0.001$) όσο και σε σχέση με την επίδραση του βυζαντινού ($F=5.694$, $p=0.001$) αλλά και του αραβικού πολιτισμού ($F=2.916$, $p=0.034$). Αντίθετα σε ότι αφορά στις επιδράσεις του τουρκικού και του ευρωπαϊκού πολιτισμού δεν παρατηρείται κάποια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα στις τέσσερις θέσεις/ τόπου. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η ευρύτερη συναίνεση αναφορικά με την ιδιαίτερα αρνητική επίδραση του τουρκικού πολιτισμού στον πολιτισμό των σημερινών Κυπρίων παραπέμπει σε μια, κατά το μάλλον ή ήττον, προσλαμβανόμενη ταύτιση του τουρκικού πολιτισμού με τις πολιτικές και στρατιωτικές επιλογές του σύγχρονου τουρκικού κράτους. Την ίδια στιγμή η ευρύτερη συναίνεση αναφορικά με τη θετική επίδραση του ευρωπαϊκού πολιτισμού αποτυπώνει το γενικότερο “ευρωπαϊκό”

κοινωνικό πλαίσιο το οποίο διαμόρφωσε η προοπτική ένταξης της Κύπρου στην Ε.Ε.¹¹⁸.

Προσλαμβανόμενη επίδραση αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και θέσεις/τόποι ταυτότητας

Σε ότι αφορά στην επίδραση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού όσοι συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού προσλαμβάνουν, κατά μέσο όρο, μια πιο θετική του επίδραση στη σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, σε σχέση με τις άλλες θέσεις/τόπους ταυτότητας (1.60). Ακολουθεί ο μέσος όρος του Ελληνοτροπισμού (1.60) και στο τέλος έρχονται ο Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός (0.911) και ο Κυπριωτισμός (0.7593) (Πίνακας 8.51).

Σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης ($F=10.658$, $p < 0.001$) υπάρχει επίδραση της θέσης/τόπου ταυτότητας στην προσλαμβανόμενη επίδραση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων. Αυτή η επίδραση προέρχεται, αφενός, από τη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού από όλες τις άλλες θέσεις (στατιστικός έλεγχος LSD, πίνακας 8.52) και, αφετέρου, από τη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του Κυπριωτισμού από τον Ελληνοτροπισμό.

Πίνακας 8.51 Μέσοι όροι προσλαμβανόμενης πολιτισμικής επίδρασης στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων κατά θέση/τόπο ταυτότητας.

Πολιτισμός	Θέση / Τόπος Ταυτότητας	N	M.O.	T.A.
Αρχαίος Ελληνικός	Κυπριωτισμός	108	.759	1.37
	EK Εθνικισμός	167	1.6	1.35
	Ελληνοτροπισμός	122	1.11	1.31
	EK Πατριωτισμός	79	.911	1.12
	Σύνολο	476	1.17	1.35
Βυζαντινός	Κυπριωτισμός	103	.398	1.53
	EK Εθνικισμός	159	1.06	1.30
	Ελληνοτροπισμός	117	.812	1.24
	EK Πατριωτισμός	78	.743	.903
	Σύνολο	457	.796	1.31

¹¹⁸ Η έρευνα διεξήχθη το χειμώνα του 2003 λίγους κι ενώ η ελληνοκυπριακή κυπριακή κοινωνία ετοιμαζόταν για την επίσημη ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. (Μάιος 2004).

Αραβικός	Κυπριωτισμός	101	-1.01	1.43
	EK Εθνικισμός	158	-.632	1.28
	Ελληνοτροπισμός	117	-.675	1.36
	EK Πατριωτισμός	75	-.453	1.26
	Σύνολο	451	-.700	1.34
Τουρκικός	Κυπριωτισμός	109	-1.79	1.55
	EK Εθνικισμός	164	-2.04	1.45
	Ελληνοτροπισμός	123	-1.73	1.58
	EK Πατριωτισμός	80	-1.67	1.26
	Σύνολο	476	-1.84	1.48
Ευρωπαϊκός	Κυπριωτισμός	109	.889	1.64
	EK Εθνικισμός	164	1.38	1.45
	Ελληνοτροπισμός	123	1.12	1.44
	EK Πατριωτισμός	79	1.16	1.33
	Σύνολο	475	1.16	1.48
Νεότερος Ελληνικός	Κυπριωτισμός	107	1.02	1.46
	EK Εθνικισμός	162	1.79	1.21
	Ελληνοτροπισμός	123	1.40	1.17
	EK Πατριωτισμός	80	1.02	1.12
	Σύνολο	472	1.38	1.29

Πίνακας 8.52: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Προσλαμβανόμενη επίδραση αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και θέσεις /τόποι ταυτότητας.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.845(*)	.162	.000
	Ελληνοτοπισμός	-.355(*)	.173	.041
	EK Πατριωτισμός	-.152	.194	.435
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.490(*)	.156	.002
	EK Πατριωτισμός	.693(*)	.179	.000
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.203	.189	.285

Προσλαμβανόμενη επίδραση βυζαντινού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας

Σε ότι αφορά στο βυζαντινό πολιτισμό, όλες οι θέσεις/ τόποι ταυτότητας προσλαμβάνουν μια θετική του επίδραση στο σύγχρονο πολιτισμό των Κυπρίων. Και στην περίπτωση του βυζαντινού πολιτισμού η ομάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού προσλαμβάνει μια, κατά μέσο όρο, πιο θετική επίδραση (1.07) και ακολουθούν ο Ελληνοτροπισμός (μέσος όρος, 0.81), ο

Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός (μέσος όρος, 0.74) και, τέλος, ο Κυπριωτισμός (μέσος όρος 0.40) (πίνακας 8.50).

Σύμφωνα με την ανάλυση διακύμανσης υπάρχει μια στατιστικά σημαντική επίδραση της θέσης/ τόπου ταυτότητας στην προσλαμβανόμενη επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων ($F=5,694$, $p=0.001$), η οποία οφείλεται στη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της προσλαμβανόμενης επίδρασης του Κυπριωτισμού ως προς τις προσλαμβανόμενες επιδράσεις του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού από τη μια, και της προσλαμβανόμενης επίδρασης της θέσης/ τόπου του Ελληνοτροπισμού από την άλλη (πίνακας 8.53).

Πίνακας 8.53: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Προσλαμβανόμενη επίδραση βυζαντινού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.671(*)	.163	.000
	Ελληνοτοπισμός	-.414(*)	.174	.018
	EK Πατριωτισμός	-.346	.193	.209
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.257	.157	.102
	EK Πατριωτισμός	.257	.178	.069
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	-.069	.189	.717

Προσλαμβανόμενη επίδραση αραβικού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας

Σε ότι αφορά στον αραβικό πολιτισμό, υπάρχει μια καταρχήν συναίνεση στο σύνολο των τεσσάρων θέσεων/ τόπων ως προς τη μάλλον αρνητική του επίδραση στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων. Πιο αρνητική, προσλαμβάνει την επίδραση του αραβικού πολιτισμού στη σημερινή πολιτισμική πραγματικότητα των Κυπρίων, η θέση/τόπος του Κυπριωτισμού (μέσος όρος, -1.02) και ακολουθούν οι θέσεις/ τόποι του Ελληνοτροπισμού (μέσος όρος, -0.68) και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (μέσος όρος, -0.63). Λιγότερο αρνητική προσλαμβάνει την επίδραση του αραβικού πολιτισμού, στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, η θέση/τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (πίνακας 8.53).

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε μια ασθενή επίδραση της θέσης/τόπου ταυτότητας στην προσλαμβανόμενη επίδραση του βυζαντινού πολιτισμού ($F=2.916$, $p=0.034$), η οποία ερμηνεύεται, με βάση τον post hoc έλεγχο LSD, από τη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της θέσης/ τόπου του Κυπριωτισμού από τον Ελληνοκυπριακό Εθνικισμό και τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό (πίνακας 8. 54).

Πίνακας 8.54: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Προσλαμβανόμενη επίδραση αραβικού πολιτισμού και θέσεις/τόποι ταυτότητας.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.387(*)	.170	.024
	Ελληνοτοπισμός	-.345	.182	.059
	EK Πατριωτισμός	-.566(*)	.204	.006
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.042	.163	.796
	EK Πατριωτισμός	-.180	.189	.339
Ελληνοτοπισμός	EK Πατριωτισμός	.222	.198	.263

Προσλαμβανόμενη επίδραση τουρκικού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας

Σε ότι αφορά στην προσλαμβανόμενη επίδραση του τουρκικού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, υπάρχει επίσης μια απόλυτη συναίνεση στο σύνολο των τεσσάρων θέσεων/ τόπων ταυτότητας ως προς το ότι αυτή είναι από αρνητική ως πολύ αρνητική. Πιο αρνητική, σε σχέση με τις υπόλοιπες θέσεις/τόπους, βλέπει την επίδραση του τουρκικού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, η θέση/τόπος του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (μέσος όρος, -2.04) και ακολουθούν η θέση/ τόπος του Κυπριωτισμού (μέσος όρος, -1.79), η θέση./τόπος του Ελληνοτοπισμού (μέσος όρος, -1.73) και η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (μέσος όρος, -1.67). Η ανάλυση διακύμανσης δεν έδειξε επίδραση της θέσης/ τόπου στην προσλαμβανόμενη επίδραση του τουρκικού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων($F= 1.565$, $p= 0.197$).

Προσλαμβανόμενη επίδραση ευρωπαϊκού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας

Καμιά επίδραση δεν έχει η θέση/ τόπος ταυτότητας ούτε σε ότι αφορά στην προσλαμβανόμενη επίδραση του ευρωπαϊκού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων ($F= 2.499$, $p= 0.059$) . Αντίθετα παρατηρείται μια συναίνεση σχετικά με το θετικό της χαρακτήρα. Πιο θετική, κατά μέσο όρο, προσλαμβάνει τη συγκεκριμένη πολιτισμική επίδραση η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (μέσος όρος 1.38), ακολουθεί η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (μέσος όρος, 1.16), ο Ελληνοκυπριακός Ελληνοτροπισμός (μέσος όρος, 1.12) και ο Κυπριωτισμός (μέσος όρος, 0.889).

Προσλαμβανόμενη επίδραση νεότερου ελληνικού πολιτισμού και θέσεις/ τόποι ταυτότητας

Τέλος, σε ότι αφορά στην προσλαμβανόμενη επίδραση του νεότερου ελληνικού πολιτισμού στο σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων, παρατηρείται, και πάλι, μια ομοφωνία στις τέσσερις θέσεις/ τόπους ως προς τη θετική της κατεύθυνση. Πιο ισχυρή είναι, κατά μέσο όρο, η προσλαμβανόμενη επίδραση από μέρους των συγκροτούντων τη θέση/ τόπο του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (μέσος όρος, 1.79) και ακολουθεί η προσλαμβανόμενη επίδραση από μέσους της θέσης/ τόπο του Ελληνοτροπισμού (μέσος όρος, 1.40) και έπονται, μαζί, οι θέσεις τόποι, του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (μέσος όρος, 1.02).

Στην περίπτωση της προσλαμβανόμενης επίδρασης του νεότερου ελληνικού πολιτισμού η ανάλυση διακύμανσης ανέδειξε μια ισχυρή επίδραση της θέσης/ τόπου ταυτότητας ($F= 10.923$, $p = 0.000$). Η επίδραση αυτή οφείλεται, σύμφωνα με τον post hoc στατιστικό έλεγχο LSD, αφενός, στη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του μέσου όρου που σημειώνει η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού σε σχέση με τους μέσους όρους που σημειώνουν όλες οι άλλες θέσεις και, αφετέρου, στην στατιστική διαφοροποίηση του μέσου όρου της θέσης του Ελληνοτροπισμού από τους μέσους όρους όλων των άλλων θέσεων/ τόπων (πίνακας 8. 55).

Πίνακας 8.55: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Προσλαμβανόμενη επίδραση νεότερου ελληνικού πολιτισμού και θέσεις/τόποι ταυτότητας.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EΚ Εθνικισμός	-.768(*)	.156	.000
	Ελληνοτοπισμός	-.378(*)	.165	.023
	EΚ Πατριωτισμός	.003	.185	.987
EΚ Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.389(*)	.149	.010
	EΚ Πατριωτισμός	.771(*)	.171	.000
Ελληνοτροπισμός	EΚ Πατριωτισμός	.381	.180	.035

8.5.4.Θέσεις ταυτότητας και τρέχουσα πολιτική συγκυρία

Στο πεδίο σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας της ελληνοκυπριακής κοινότητας το κυπριακό πρόβλημα αποτελεί κεντρικό διακύβευμα γύρω από το οποίο είναι οργανωμένη, κατά το μεγαλύτερο της μέρος, η πολιτική ζωή. Μια σειρά από θέματα και ζητήματα λόγω της άμεσης ή έμμεσης διασύνδεσης τους με αυτό, έρχονται στο επίκεντρο της πολιτικής αντιπαράθεσης και, καθώς είναι δυνατόν να προσεγγίζονται από διαφορετικές προοπτικές, αναδεικνύονται σε τόπους όπου οι επιτηδευματίες της εθνικής ταυτότητας αντιπαρατίθενται, αναπτύσσουν επιχειρήματα και καταθέτουν διαφορετικές προσεγγίσεις. Στο επίπεδο της σκεπτόμενης κοινωνίας, οι κοινωνικοί δράστες έχοντας λιγότερη ή περισσότερη πληροφόρηση προσεγγίζουν επίσης τα θέματα και τα ζητήματα αυτά. Με μια σειρά από ερωτήματα, τα οποία βρισκονταν στο τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου και κλήθηκαν να απαντήσουν μόνο οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες (15 – 16 Χρόνων και Φοιτητές) επιχειρήθηκε να διερευνηθούν οι θέσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα από τη μια ως προς τον τρόπο που προσλαμβάνουν και τη στάση τους για την Τουρκία και τους Τουρκοκύπριους και από την άλλη η άποψή τους για κάποια θέματα σχετιζόμενα άμεσα με την παρούσα πολιτική συγκυρία στη χώρα.

Θέσεις ταυτότητας και Τουρκία

Με τη βοήθεια έξι ερωτημάτων επιχειρήθηκε να διερευνηθεί, αφενός, η στάση των συμμετεχόντων για τους Τούρκους και, αφετέρου, η προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία.

Πιο συγκεκριμένα δόθηκαν τα παρακάτω ερωτήματα:

Η Τουρκία ως απειλή

Τρία ερωτήματα αφορούσαν την προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία. Στα δύο ερωτήματα υπήρχε μια μεγάλη ως ισχυρή συμφωνία στο σύνολο των ερωτώμενων και στο τρίτο μια μάλλον ισχυρή απόρριψη. Στο πρώτο ερώτημα «Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες» ο μέσος όρος αποδοχής ήταν 4.8 (όπου 1= διαφωνώ απόλυτα και 7 = συμφωνώ απόλυτα), στο δεύτερο ερώτημα που ήταν «ο μόνιμος στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού» η αποδοχή ήταν ακόμη πιο ισχυρή (μέσος όρος 5.7). Τέλος, στο τρίτο ερώτημα που ήταν «Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού» η απόρριψή του ήταν αντίστοιχη της αποδοχής των προηγούμενων δύο (μέσος όρος, 2.31) (πίνακας 8.56).

Πίνακας 8.56: Μέσος όρος και τυπική απόκλιση στα ερωτήματα που αφορούν στην προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία και τη στάση απέναντι στους Τούρκους.

Η Τουρκία ως απειλή			
Ερωτήματα	N	M.O.	T.A.
Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες.	303	4.76	1.70
Μόνιμος στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού.	303	5.79	1.54
Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού.	303	2.31	1.62
Στάση για τους Τούρκους			
Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι.	301	5.11	1.81
Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος.	301	2.65	1.61
Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός.	301	5.08	1.94

Στα τρία ερωτήματα εφαρμόστηκε ανάλυση σε κύριες συνιστώσες από την οποία ελήφθη μια συνιστώσα που ερμηνεύει το 51.704 % της διακύμανσης (ιδιοτιμή, 1.551). Στη συνιστώσα αυτή φορτίζουν ικανοποιητικά και τα τρία ερωτήματα (> .661, πίνακας 8. 56), τα δύο πρώτα θετικά («Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες», 0.733, «Μόνιμος

στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού», 0.760) και το τρίτο αρνητικό («Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού» 0.661) κάτι που επιτρέπει την ονομασία της συνιστώσας σε «Προσλαμβανόμενη τουρκική απειλή» .

Πίνακας 8.57: Ανάλυση σε κύριες συνιστώσες στα ερωτήματα που αναφέρονται στην πρόσληψη της Τουρκίας ως απειλής.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Ιδιοτιμή % διακύμανση	Συνιστώσα 1 ^η
		1.551
Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες.		733
Μόνιμος στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού.		.760.
Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού.		-.661

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Η θέση/ τόπος ταυτότητας επηρεάζει το βαθμό της προσλαμβανόμενης τουρκικής απειλής ($F = 10,064$ $p = 0.001$). Τα υποκείμενα που συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού προσλαμβάνουν (σύμφωνα με τον στατιστικό έλεγχο LSD), κατά μέσο όρο, πιο ισχυρή την τουρκική απειλή σε σχέση με τη συστάδα του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού ενώ η συστάδα του Ελληνοτροπισμού προσλαμβάνει κατά μέσο όρο πιο έντονη την απειλή σε σχέση με τη συστάδα του Κυπριωτισμού (πίνακας 8.58).

Πίνακας 8.58: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία και θέσεις/τόποι ταυτότητας.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.776 (*)	.151	.000
	Ελληνοτοπισμός	-.640 (*)	.160	.000
	EK Πατριωτισμός	-.329	.167	.050
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.136	.147	.360
	EK Πατριωτισμός	.447 (*)	.156	.004
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.311	.164	0.060

Στάση για τους Τούρκους

Στα δύο ερωτήματα που αφορούν τη στάση απέναντι στους Τούρκους σημειώνεται, στο σύνολο του δείγματος, μια ισχυρή αποδοχή, «Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι» (μέσος όρος 5.11), «Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός» (μέσος όρος 5.08) ενώ στο τρίτο ερώτημα μια ισχυρή απόρριψη, «Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος» (μέσος όρος 2.65) (πίνακας 8.58), οι οποίες είναι αποκαλυπτικές της ισχυρής απαξίωσης του τουρκικού λαού από μέρους των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Στα τρία αυτά ερωτήματα εφαρμόστηκε ανάλυση σε κύριες συνιστώσες από την οποία προέκυψε και πάλι μια συνιστώσα. Η συγκεκριμένη συνιστώσα ερμηνεύει το 61.151% της συνολικής αδράνειας (ιδιοτιμή, 1.151, πίνακας 8.59) και σε αυτή φορτίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό και τα τρία ερωτήματα. Η φόρτιση των δύο πρώτων είναι θετική («Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός», 0.857, «Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι», 0.825) και του τρίτου αρνητική («Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος» (-0.685) κάτι που επιτρέπει την ονομασία τη συνιστώσας κάτι που επιτρέπει την περιγραφή της συνιστώσας ως «Γενική απαξίωση των Τούρκων»

Πίνακας 8. 59: Ανάλυση σε κύριες συνιστώσες στα ερωτήματα που αφορούν στη στάση για τους Τούρκους

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Ιδιοτιμή % διακύμανση	Συνιστώσα 1 ^a
		1.151 61.835
Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός.		.827
Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι.		.825
Ο τουρκικός λαός έχει πολλά για τα οποία μπορεί να είναι περήφανος.		-.685

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι η θέση ταυτότητας επηρεάζει το βαθμό απαξίωσης των Τούρκων ($F=6.109$, $p < 0.001$). Την πιο ισχυρή απαξίωση, εκδηλώνει, κατά μέσο όρο, η συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού μαζί με τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού (δε διαφοροποιούνται στατιστικά). Οι δύο αυτές συστάδες διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά από τις συστάδες του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού οι οποίες εμφανίζονται να

υιοθετούν “μια πιο ήπια” απαξίωση (και που μεταξύ τους δε διαφοροποιούνται, πίνακας 8.60).

Πίνακας 8.60: Post hoc στατιστικός έλεγχος LSD. Στάση για τους Τούρκους.

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.550(*)	.154	.000
	Ελληνοτοπισμός	-.377(*)	.164	.022
	EK Πατριωτισμός	-.015	.171	.930
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.173	.150	.250
	EK Πατριωτισμός	.535(*)	.158	.001
Ελληνοτοπισμός	EK Πατριωτισμός	.362(*)	.168	.032

Θέσεις ταυτότητας παρελθόν, παρών και προοπτική κυπριακού προβλήματος.

Στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκαν ακόμη έξι ερωτήματα που αφορούν θέματα που άπτονται, άλλο λιγότερο και άλλο περισσότερο, της τρέχουσας πολιτικής συγκυρίας στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα τρία από τα ερωτήματα αυτά αφορούν στη μορφή μιας μελλοντικής λύσης του Κυπριακού. Όπως έχει αναπτυχθεί στο αρχικό υποκεφάλαιο του παρόντος κεφαλαίου, η καταστροφή του 1974 και ο υπαρκτός κίνδυνος η χώρα να οδηγηθεί σε μια οριστική διχοτόμηση οδήγησε την ελληνοκυπριακή πολιτική ηγεσία να προχωρήσουν σε ένα ύστατο συμβιβασμό σε ότι αφορά στη μορφή της λύσης του Κυπριακού. Σύμφωνα με τις Συμφωνίες Κορυφής Μακαρίου- Ντεκτάς (1977) και Κυπριανού Ντεκτάς (1979) η αναζήτηση λύσης του κυπριακού προβλήματος θα έπρεπε να αναζητηθεί μέσα στα πλαίσια μιας διζωνικής δικαιοδικής ομοσπονδίας. Παρά το γεγονός ότι όλες οι κυπριακές κυβερνήσεις που ακολούθησαν το 1979 παραμένουν, σε επίπεδο πολιτικό διακηρύξουν, δεσμευμένες με τις Συμφωνίες Κορυφής, ποτέ δεν ξεκαθαρίστηκε το περιεχόμενο μιας τέτοιας λύσης. Ταυτόχρονα, πολιτικές δυνάμεις αλλά και πολιτικές προσωπικότητες από όλους σχεδόν τους πολιτικούς χώρους εμφανίζονται, κατά καιρούς, έντονα αρνητικοί απέναντι στην προοπτική μιας ομοσπονδιακής λύσης εκφράζοντας μια πιο σκληρή γραμμή στο κυπριακό.

Δύο άλλα ερωτήματα αφορούν το θέμα των ευθυνών για την παρούσα κατάσταση στη χώρα και κατά πόσο αυτές αγγίζουν και τους ίδιους τους Ελληνοκύπριους ή είναι αποκλειστική αποκλειστικότητα των «ξένων».

Τέλος τα δύο ερωτήματα αφορούν το μεν πρώτο το γενικότερο αίσθημα ασφάλειας στα πλαίσια της παρούσας πολιτικής κατάστασης και το δεύτερο το κατά πόσο είναι διατεθειμένοι να δείξουν διαβατήριο στις κατοχικές αρχές προκειμένου να τους επιτραπεί η είσοδος στην ελεγχόμενη από τα κατοχικά τουρκικά στρατεύματα περιοχή της Κύπρου, ένα θέμα το οποίο και πάλι δημιούργησε πολλές συζητήσεις στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινωνίας. Από τη μια η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτικών δυνάμεων θεωρεί την απαίτηση αυτή των κατοχικών αρχών απαράδεκτη ενώ από την άλλη ο πόθος πολλών Ελληνοκυπρίων έστω να επισκεφθούν τη γη των προγόνων τους παραμένει ισχυρός.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα προσφέρουν ισχυρή υποστήριξη στην άποψη ότι με τη σταθερή αγωνιστικότητα και επιμονή οι Ελληνοκύπριοι μπορούν να εξασφαλίσουν μια πραγματικά δίκαιη λύση του κυπριακού προβλήματος (μέσος όρος 5.13, πίνακας 8.60) την ίδια στιγμή που δηλώνουν κατηγορηματικά ότι η προοπτική μιας ομοσπονδιακής λύσης στο κυπριακό πρόβλημα δε συνιστά δίκαιη λύση του προβλήματος (μέσος όρος 2.30). Η παρούσα κατάσταση, χωρίς να ενθουσιάζει, δε δημιουργεί στους συμμετέχοντες κάποια ιδιαίτερη ανασφάλεια καθώς με μέσο όρο 4.20 δηλώνουν ότι νιώθουν ασφάλεια να ζουν σήμερα στην Κύπρο. Ωστόσο εκδηλώνεται ανασφάλεια εκδηλώνουν σε ότι αφορά σε μια μελλοντική λύση του κυπριακού προβλήματος, καθώς αποδέχονται, σχεδόν απόλυτα, τη θέση ότι μια λύση του Κυπριακού Προβλήματος θα οδηγήσει σε πτώση το βιοτικό επίπεδο των Ελληνοκυπρίων (μέσος όρος 5.14). Τέλος, σημειώνεται ότι ενώ αναγνωρίζεται σε ένα σημαντικό βαθμό η ευθύνη και των Ελληνοκυπρίων σε ότι αφορά στη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος (μέσος όρος 4.79) ταυτόχρονα αποδέχονται τη θέση ότι ο κυπριακός λαός υπήρξε θύμα της πολιτικής των Η. Π.Α. και της Μ. Βρετανίας (μέσος όρος 5.64).

Πίνακας 8.61: Μέσος όρος και τυπική απόκλιση στα ερωτήματα που αφορούν τρέχουσα πολιτική επικαιρότητα στη χώρα.

Ερωτήματα	N	M.O.	T.A.
Μια λύση του κυπριακού προβλήματος θα οδηγήσει σε πτώση το βιοτικό επίπεδο των Ελληνοκυπρίων.	304	5.14	1.80
Νιώθω άσχημα να δείξω το διαβατήριό μου για να πάω στα κατεχόμενα.	305	6.03	1.73
Είναι δίκαιο όταν λυθεί το Κυπριακό ένα μέρος του νησιού να διοικείται από τους Τουρκοκύπριους ως ξεχωριστό ομόσπονδο κρατίδιο.	305	2.30	1.83
Αν μείνουμε σταθεροί στον αγώνα μας μπορούμε να εξασφαλίσουμε μια πραγματικά δίκαιη λύση στο Κυπριακό Πρόβλημα.	305	5.13	1.86
Αισθάνομαι ασφάλεια να ζω σήμερα στην Κύπρο.	302	4.20	1.67
Ο κυπριακός λαός είναι θύμα της πολιτικής των Η.Π.Α. και της Μ. Βρετανίας.	298	5.64	1.49
Στη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος μεγάλη είναι η ευθύνη και των Ελληνοκυπρίων.	300	4.79	1.60

Από την εφαρμογή της ανάλυσης διακύμανσης προκύπτει μια στατιστικά σημαντική επιδραση της συστάδας, θέσης/ τόπου ταυτότητας, στην οποία ανήκουν τα υποκείμενα, ως προς τον τρόπο που τοποθετούνται στα τέσσερα από τα επτά αυτά ερωτήματα.

Ειδικότερα ενώ σε ότι αφορά στις ελληνοκυπριακές ευθύνες σε σχέση με τη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος οι τέσσερις συστάδες δε διαφοροποιούνται, διαφοροποιούνται ως προς το βαθμό που προσλαμβάνουν τον κυπριακό λαό ως θύμα της πολιτικής των ΗΠΙΑ και της Μ. Βρετανίας (F= 6.725, p<0.001, διάγραμμα 8.27). Οι συστάδες του ελληνοκυπριακού εθνικισμού και του ελληνοτροπισμού σημειώνουν, στατιστικά σημαντικά, πιο ψηλό μέσο όρο σε σχέση με τις συστάδες του ελληνοκυπριακού πατριωτισμού και του κυπριωτισμού (πίνακας 8.62).

Η συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού εμφανίζεται κατά μέσο όρο πιο σίγουρη τόσο σε σχέση με τη συστάδα του Ελληνοτροπισμού όσο και σε σχέση με την ομάδα του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού ως προς το ότι με την επίδειξη αγωνιστικότητας και επιμονής εκ μέρους των Ελληνοκυπρίων είναι δυνατόν να επιτευχθεί μια δίκαιη λύση στο κυπριακό πρόβλημα. (F= 2.776, p=0.41, πίνακας 8.62).

Όσοι από τους συμμετέχοντες συγκροτούν τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού είναι επίσης, κατά μέσο όρο, πιο κατηγορηματικοί στην απόρριψη της προοπτικής μιας ομοσπονδιακής λύσης στο κυπριακό πρόβλημα σε σχέση

με όλους τους άλλους ($F= 6,077$ $p < 0.001$, πίνακας 8.62). Οι άλλες διαφοροποιήσεις που σημειώνονται σε σχέση με το ερώτημα αυτό δεν είναι στατιστικά σημαντικές.

Πίνακας 8.62: Post Hoc στατιστικοί έλεγχοι LSDs

Ο κυπριακός λαός είναι θύμα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ και της Μ.Βρετανίας				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Τυπ. Απόκλιση	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.868(*)	.231	.000
	Ελληνοτροπισμός	-.701(*)	.244	.004
	EK Πατριωτισμός	-.098	.256	.702
EK εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	.166	.224	.458
	EK Πατριωτισμός	.769(*)	.237	.001
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.603(*)	.250	.017
Αν μείνουμε σταθεροί στον αγώνα μας μπορούμε να εξασφαλίσουμε μια πραγματικά δίκαιη λύση στο Κυπριακό Πρόβλημα				
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-.867 (*)	.231	.000
	Ελληνοτροπισμός	-.701(*)	.244	.004
	EK Πατριωτισμός	-.098	.256	.702
EK εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	.166	.224	.458
	EK Πατριωτισμός	.769(*)	.237	.001
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.701(*)	.244	.004
Είναι δίκαιο όταν λυθεί το Κυπριακό ένα μέρος του νησιού να διοικείται από τους Τ/Κ ως ξεχωριστό ομόσπονδο κρατίδιο				
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	1.12121(*)	.28129	.000
	Ελληνοτροπισμός	.26952	.29809	.367
	EK Πατριωτισμός	.54127	.31149	.083
EK εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	-.85168(*)	.27579	.002
	EK Πατριωτισμός	-.57994(*)	.29023	.047
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	.27175	.30653	.376
Μια λύση του κυπριακού προβλήματος θα οδηγήσει σε πτώση το βιοτικό επίπεδο των Ε/Κ				
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	-1.08 (*)	.276	.000
	Ελληνοτροπισμός	-.837 (*)	.294	.005
	EK Πατριωτισμός	-.864 (*)	.306	.005
EK εθνικισμός	Ελληνοτροπισμός	.247	.271	.363
	EK Πατριωτισμός	.220	.284	.439
Ελληνοτροπισμός	EK Πατριωτισμός	-.027	.301	.930

Τέλος, ενώ οι θέσεις/τόποι ταυτότητας δεν επηρεάζουν το πόσο ασφαλείς δηλώνουν ότι νιώθουν οι συμμετέχοντες, ζώντας σήμερα στην Κύπρο ($F=1.778$, $p=0.151$), επηρεάζουν τον τρόπο που οι συμμετέχοντες προσλαμβάνουν τις επιπτώσεις που θα έχει στο βιοτικό επίπεδο της ελληνοκυπριακής κοινότητας μια ενδεχόμενη λύση του κυπριακού προβλήματος, ($F= 5.504$ $p = 0.001$). Πιο συγκεκριμένα, η συστάδα του Κυπριωτισμού προσεγγίζει, κατά μέσο όρο, με

λιγότερη απαισιοδοξία ένα τέτοιο ενδεχόμενο, σε σχέση με όλες τις άλλες συστάδες.

Σημειώνεται, τέλος, ότι οι συστάδες δε διαφοροποιούνται ως προς τους ενδιασμούς που έχουν ως προς το να δείξουν το διαβατήριό τους για να επισκεφτούν τις κατεχόμενες περιοχές ($F=2.579, p=0.054$).

8.5.5. Θέσεις ταυτότητας και τουρκοκυπριακή κοινότητα

Η διερεύνηση του κατά πόσο, και με πιο τρόπο, η θέση/ τόπος ταυτότητας επηρεάζει τις σχέσεις με την τουρκοκυπριακή κοινότητα έγιναν σε τρία επίπεδα. Στο πρώτο επίπεδο, διερευνήθηκε η διαφοροποίηση των θέσεων/τόπων ταυτότητας στη βάση της κλίμακας ομοιότητας/ διαφορετικότητας με τους Τουρκοκυπρίους. Το δεύτερο επίπεδο διερεύνησης, αφορούσε στην επεξεργασία των λεκτικών παραγωγών που έδωσαν οι συμμετέχοντες (πλην των μικρότερων και πάλι παιδιών) όταν κλήθηκαν να δώσουν τρία χαρακτηριστικά των Τουρκοκυπρίων και τρία Συναισθήματα που τρέφουν για αυτούς ενώ το τρίτο αφορούσε τη διερεύνηση των στάσεων των συμμετεχόντων απέναντι στους Τουρκοκύπριους με τη βοήθεια τριών ερωτημάτων (στα οποία απάντησαν μόνο οι δύο μεγαλύτερες ηλικιακά ομάδες, 15 – 16 Χρόνων και Φοιτητές).

Θέσεις/ τόποι ταυτότητα και προλαμβανόμενη ομοιότητα/ διαφορά με Τουρκοκύπριους

Παραγοντική ανάλυση στις απαντήσεις των οκτώ ερωτημάτων έδωσε ένα μόνο παράγοντα ο οποίος ερμηνεύει το 51.359 % της συνολικής αδράνειας (πίνακας 8.37). Η εφαρμογή ανάλυσης διακύμανσης του παραγοντικού σκορ ως προς τις τέσσερις συστάδες, θέσεις / τόπους ταυτότητας, έδειξε μια επίδραση της θέσης ταυτότητας στο βαθμό προσλαμβανόμενης ομοιότητας με τους Τουρκοκύπριους ($F=4.094, p=0.007$).

Ο post hoc έλεγχος LSD έδειξε μια στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση (πιο μεγάλη ομοιότητα ή καλύτερα μικρότερη διαφορά¹¹⁹) του μέσου όρου στη συστάδα του κυπριωτισμού σε σχέση με το μέσο όρο στη συστάδα του

¹¹⁹ Καλύτερα να γίνεται λόγος για πρόσληψης μικρότερου βαθμού ομοιότητας καθώς ο μ.ο. στην αθροιστική κλίμακα των οκτώ ερωτημάτων ($\alpha=0.863$) ισούται με μόλις 2.4351.

Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (πίνακας 8.63).

Πίνακας 8.63: Θέσεις/ Τόποι ταυτότητας και κλίμακα προσλαμβανόμενης ομοιότητας με Τουρκοκύπριους, post hoc στατιστικός έλεγχος LSD

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	.514(*)	.151	.001
	Ελληνοτοπισμός	.400(*)	.161	.014
	EK Πατριωτισμός	.274	.169	.106
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	.114	.151	.451
	EK Πατριωτισμός	.240	.159	.131
Ελληνοτοπισμός	EK Πατριωτισμός	.127	.169	.452

Στάση απέναντι στους Τουρκοκύπριους και θέσεις ταυτότητας

Για τη μέτρηση της στάσης των συμμετεχόντων απέναντι στους Τουρκοκύπριους χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα τρία ερωτήματα:

Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν.

Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του Κυπριακού Προβλήματος.

Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού δε θα είχα πρόβλημα να ζω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους.

Οι μέσοι όροι, στο σύνολο των συμμετεχόντων (15 – 16 Χρόνων και Φοιτητές) που απάντησαν τα ερωτήματα, καθώς κινούνται στο ενδιάμεσο της επταβάθμιας κλίμακας, παραπέμπουν σε μια μάλλον μετριοπαθή στάση, απέναντι στα μέλη της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Πιο συγκεκριμένα το ερώτημα «Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν» σημειώνει μέσο όρο αποδοχής 3. 67, το ερώτημα «Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του Κυπριακού Προβλήματος», 3.76 και το ερώτημα «Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού δε θα είχα πρόβλημα να ζω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους», 3.25 (πίνακας 8.63).

Η παραγοντική ανάλυση σε κύριες συνιστώσες στα τρία ερωτήματα έδωσε μια συνιστώσα που ερμηνεύει το 62.893 % (ιδιοτιμή 1.887) της συνολικής διακύμανσης (πίνακας 8.65). Η ανάλυση διακύμανσης στο παραγοντικό σκορ

στη μοναδική αυτή συνιστώσα έδειξε μια στατιστικά σημαντική επίδραση της θέσης/ τόπου ταυτότητας στη στάση απέναντι στους Τουρκοκύπριους ($F=3.462$, $p=0.016$).

Πίνακας 8.64 : Μέσος όρος και τυπική απόκλιση στα ερωτήματα που αφορούν τη στάση απέναντι στους Τουρκοκύπριους.

Ερωτήματα	N	M.O.	T.A.
Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν.	303	3.67	1.89
Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του Κυπριακού Προβλήματος.	300	3.76	1.819
Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού δε θα είχα πρόβλημα να ζω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους..	301	3.25	2.079

Πίνακας 8. 65: Ανάλυση σε κύριες συνιστώσες στα ερωτήματα που αφορούν στη στάση για τους Τουρκοκύπριους.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Ιδιοτιμή % διακύμανση	Συνιστώσα 1η
		1.887 62.893%
Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού δε θα είχα πρόβλημα να ζω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους		.810
Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του Κυπριακού Προβλήματος.		.799
Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν.		.770

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Η συστάδα του Κυπριωτισμού διαφοροποιείται τόσο από τη συστάδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού όσο και από τη συστάδα του Ελληνοκεντρισμού. Καμιά άλλη διαφοροποίηση δεν είναι στατιστικά σημαντική (πίνακας 8.66).

Πίνακας 8.66: Θέσεις/ Τόποι ταυτότητας και κλίμακα προσλαμβανόμενης ομοιότητας με Τουρκοκύπριους, post hoc στατιστικός έλεγχος LSD

Αξιολόγηση ομάδας υπαγωγής (Κύπριοι)				
(I) Συστάδα	(J) Συστάδα	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Κυπριωτισμός	EK Εθνικισμός	.514(*)	.151	.001
	Ελληνοτοπισμός	.400(*)	.161	.014
	EK Πατριωτισμός	.274	.169	.106
EK Εθνικισμός	Ελληνοτοπισμός	-.114	.151	.451
	EK Πατριωτισμός	-.241	.159	.131
Ελληνοτοπισμός	EK Πατριωτισμός	-.127	.168	.452

*Προσεγγίζοντας τα στερεότυπα και τα Συναισθήματα των συμμετεχόντων
απέναντι στους Τουρκοκύπριους μέσα από τις λεκτικές τους παραγωγές.*

Ζητήθηκε από τους ερωτώμενους (όλους πλην της ηλικιακής ομάδας των παιδιών (8-9 χρόνων) να γράψουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτονται τους Τουρκοκύπριους και επιπρόσθετα τρία συναισθήματα που τρέφουν για αυτούς. Τα αποτελέσματα που συγκεντρώθηκαν αναλύθηκαν με τη βοήθεια του λογισμικού SPAD. Συνολικά, οι 512 συμμετέχοντες, έδωσαν 1885 λεκτικές παραγωγές. Ο αριθμός αυτός αντιστοιχεί στο 61 % των λεκτικών παραγωγών του αριθμού που συνολικά θα μπορούσε να παραχθεί (3072).

Στο σύνολο των 1885 λεκτικών παραγωγών περιλαμβάνονται 256 διαφορετικές λέξεις (πίνακας 8.67) . Οι λεκτικές παραγωγές με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης στο σύνολο του πληθυσμού είναι (συνΣυναισθήματα) *μίσος* (118 φορές), *λύπη* (69 φορές), *απέχθεια* (46 φορές), *αντιπάθεια* (34 φορές), *φιλία*, *εχθρότητα*, και οι λέξεις *μουλλάς* (70 φορές), *γύφτος* (56 φορές), *Κύπριος* (60 φορές), *Τούρκος* (59 φορές), *κατοχή*, *φτώχός*, *συμπατριώτης*, *ξημαρισμένος*¹²⁰, *βρωμιάρης*.

Η απλή ανάγνωση του πίνακα καθιστά σαφές ότι, δεν υπάρχει μια “συνεκτική” εικόνα των Τουρκοκυπρίων ανάμεσα στο δείγμα. Αντίθετα γίνεται εμφανής ένας κατακερματισμός, ένα αμάλγαμα θετικών και αρνητικών περιγραφών και συναισθημάτων που είναι, παράλληλα, λιγότερο ή περισσότερο έντονα.

Προκειμένου να διερευνηθεί η σχέση/ κατανομή των λεκτικών παραγωγών ως προς τις διαφορετικές θέσεις/ τόπους εθνικής ταυτότητας, εφαρμόστηκε η τεχνική της Πολλαπλής Ανάλυσης Αντιστοιχιών (multiple correspondence analysis). Λόγω του μεγάλου αριθμού λέξεων, στην ανάλυση εισήχθησαν μόνο όσες λεκτικές παραγωγές εμφανίστηκαν περισσότερο από τρεις φορές δηλαδή 1629 λεκτικές παραγωγές (= 86.42 % του συνόλου των λεκτικών παραγωγών που παράχθηκαν αρχικά) . Στο σύνολο αυτό των λεκτικών παραγωγών οι 89 ήταν διαφορετικές λέξεις, αριθμός που αντιστοιχεί στο 34.76% του συνολικού αριθμού διαφορετικών λεκτικών παραγωγών οι οποίες παρήχθησαν αρχικά.

¹²⁰ ακάθατος, στην κυπριακή διάλεκτο χρησιμοποιείται κι ως βρισιά.

Πίνακας 8.67: Λεκτικές παραγωγές στα ερέθισμα «Τουρκοκύπριος» και «ΣυνΣυναισθήματα για τους Τουρκοκύπριους»

Λεκτική Παραγωγή	Σ	Λεκτική Παραγωγή	Σ	Λεκτική Παραγωγή	Σ	Λεκτική Παραγωγή	Σ
μίσος	118	οργή	23	καλοσύνη	12	πόλεμος	6
μουλλάς	70	εχθρός	23	βάρβαρος	12	επαναπροσέγγιση	6
λύπη	69	μωαμεθανός	22	βρωμιάρης	12	ίδιος	6
κατοχή	60	φόβος	22	κατανόηση	11	άσχημος	6
γύφτος	56	κλέφτης	21	αγενής	10	άλλος	6
Τούρκος	51	συμπόνια	21	φιλόξενος	10	εκδίκηση	5
Κύπριος	47	διαφορετικός	19	αδικία	10	παράξενα	5
απέχθεια	46	συμφεροντολόγος	19	συμπάρασταση	10	πρόσφυγας	5
φτωχός	45	αδελφός	19	ειρήνη	10	κάλα	5
φίλος	37	κακός	19	οίκτος	9	συγκίνηση	5
συμπατριώτης	37	καλός	18	Βόρεια Κύπρος	9	συνεργασία	5
αντιπάθεια	34	Ντεκτάς	18	κακία	8	θετικά	4
φιλία	34	ανάμικτα	18	θάνατος	8	σκόλλος	4
αγάπη	34	ξένος	17	Τουρκία	8	εγκληματίας	4
έχθρα	34	χαρά	17	τίποτα	8	σεβασμός	4
ξημαρισμένος	32	αμόρφωτος	16	αδελφοσύνη	8	μακριά	4
συμπάθεια	28	θύμα	15	αθώος	8	επιφύλαξη	4
άνθρωπος	27	αγανάκτηση	14	συμβίωση	8	αμφιβολία	4
θυμός	26	απάθεια	13	άγνωστος	7	ίσιος	4
αδιαφορία	25	αηδία	13	ντροπή	7	προδότης	4
σκληρά	25	ύπουλος	13	ψευδοκράτος	7	μαύρος	4
απολίτιστος	24	μίσος	13	εισβολή	7	έπαικος	4

Λεκτικές Παραγωγές που εμφανίζονται τρεις φορές (N= 23)

λύπηση, λύση, αγαθός, ενδιαφέρον, βοήθεια, σύγχυση, απορία, άγχος, γείτονας, αποστροφή, απάτωνα, ανασφάλεια, άπληστος, διχοτόμηση, ανοχή, περιέργεια, συρματοπλέγμα, δυσπιστία, Αττίλας, συναδέλφωση, εκμεταλλευτής, υποκριτής, επιφυλακτικότητα

Λεκτικές Παραγωγές που εμφανίζονται δύο φορές (N= 42)

μόνος, 1974, όχι_έξυπνος, μίζερια, τίμιος, ανάμικτα, ωραία, δυσaréσκεια, Σχέδιο_Αναν, ανάμικτα, παραπληροφόρηση, ανησυχία, λυπημένος, άτυχος, λινοβάμβκος, μειονότητα, γλώσσα, αγωνία, υποτίμηση, σπύτι, άσχημα, στενοχώρια, ληστής, χαλάσματα, αντιπαθής, εμπιστοσύνη, συνύπαρξη, πρόβλημα, ελευθερία, συναδέλφωση, ευγενικός, ένωση, απογοήτευση, απαισιοδοξία, ελπίδα, Έλληνας, ελληνικά, ανυπόφορος, ήσυχος, εκτίμηση, πικρία, επιφυλακτικότητα

Λεκτικές Παραγωγές που εμφανίζονται μία φορά (N= 103)

όχι_τούρκος, παρελθόν, πείνα, καθολικός, καθαρός, κανονικός, κοινωνικές ασφαλίσεις, ουτοπιστής, κροτίδα, κρίμα, όχι_λύση, καταγωγή, Κιόνελλι, καταστροφή, ανωτερότητα, απειλημένος, απέχθεια, ανικανός, ανάθεμα, Τσάλα, αποδοχή, απολίτιστος, Άραβας, αποδοκιμασία, άπιστος, άπληστος, απλός, άγνοια, φτώχεια, φροντίδα, φτωχός, ψυχρότητα, ψυχούλα, φυτά, άκαρδος, αλληλεγγύη, τρομαχτικός, υποτίμηση, φόνος, αδιαλλαξία, φονιάς, στολιά, αργόσχολος, συναγωνιστής, άσχετος, αρματωλός, αρνητικά, αριστερά, βάρος

Η εφαρμογή της Ανάλυσης Αντιστοιχιών έδωσε τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας αντιστοιχεί στο 43.25 % της ερμηνευμένης αδράνειας, ο δεύτερος παράγοντας αντιστοιχεί στο 37.17% και ο τρίτος παράγοντας στο το 19.58 % .

Ο πρώτος άξονας αντιπαραβάλλει τις θέσεις/ τόπους του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού οι οποίες συνεισφέρουν αποφασιστικά στην κατασκευή του. Στην κατασκευή του δεύτερου άξονα συνεισφέρουν ο Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός ο Ελληνοτροπισμός και ο Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός. Ο συγκεκριμένος άξονας αντιπαραβάλλει τις θέσεις/ τόπους του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού από τη θέση του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού. Τέλος, ο τρίτος άξονας αντιπαραβάλλει τις θέσεις/ τόπους του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού οι οποίες συνεισφέρουν κατά 41% και κατά 58%, αντίστοιχα, στην κατασκευή του (πίνακας 8.68).

Πίνακας 8.68: Συνεισφορά των θέσεων/ τόπων ταυτότητας στην κατασκευή των αξόνων.

Θέση/ Τόπος Ταυτότητας	Σχετικό Βάρος	Συντεταγμένες Άξονες			Συνεισφορά στην κατασκευή των αξόνων Άξονες		
		1ος	2ος	3ος	1ος	2ος	3ος
Κυπριωτισμός	22.11	-0.51	-0.11	-0.01	74.17	3.69	0.03
EK Εθνικισμός	36.31	0.22	-0.28	0.02	22.20	41.21	0.28
Ελληνοτροπισμός	25.80	0.09	0.28	-0.24	2.83	29.92	41.45
EK Πατριωτισμός	15.77	0.06	0.33	0.36	0.80	25.18	58.24

Στο διάγραμμα 8.18 απεικονίζεται η προβολή των ογδόντα οκτώ λέξεων και των τεσσάρων τόπων θέσεων της ταυτότητας στο παραγοντικό διάγραμμα που προκύπτει από τη διασταύρωση των δύο πρώτων αξόνων. Επισημαίνεται ότι οι θετικές λέξεις και Συναισθήματα (φιλία, αδελφός, συγκίνηση, αγάπη, συμπόνια, βρίσκονται συγκεντρωμένες γύρω από τη θέση/ τόπο του Κυπριωτισμού. Από την άλλη οι πιο αρνητικές λέξεις και Συναισθήματα (εχθρός, έχθρα, ντροπή, θάνατος, πόλεμος, κλέφτης, εγκληματίας, απέχθεια, μούλλας, μίσος) βρίσκονται συγκεντρωμένες γύρω από τη θέση/ τόπο του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού. Οι δύο θέσεις/ τόποι του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού βρίσκονται κοντά η μια στην άλλη και γύρω από αυτές εντοπίζονται λέξεις που υπογραμμίζουν τις διαφορές με τους Τουρκοκύπριους (Μουσουλμάνος, διαφορετικός, Τούρκος, Τουρκία, ξένος, μακριά) μαζί με με πιο ήπια Συναισθήματα , θετικά και αρνητικά (αντιπάθεια, αδιαφορία, φόβος, επιφύλαξη, κατανόηση)

Εφαρμόζοντας την τεχνική της Ιεραρχικής Ανάλυσης Συστάδων στα σκορ για καθένα από τους πιο πάνω τρεις παράγοντες αναζητήθηκε μια τυπολογία του τρόπου που οι συμμετέχοντες στην έρευνα τοποθετούνται απέναντι στους Τουρκοκύπριους. Από τη συγκεκριμένη ανάλυση εξάχθηκε μια λύση σε τρεις συστάδες, η οποία σε μεγάλο βαθμό αναπαράγει την εικόνα που δίνει το παραγοντικό διάγραμμα που παράγεται από τη διασταύρωση των δύο πρώτων αξόνων (διάγραμμα 8.18).

Η πρώτη συστάδα (28% του συνολικού δείγματος), στην οποία υπεραντιπροσωπεύονται οι θέσεις/ τόποι του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού και παράλληλα υποαντιπροσωπεύονται οι θέσεις/ τόποι του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού, χαρακτηρίζουν (παράρτημα 2, πίνακας 10, πίνακας 8.69). Για τους συμμετέχοντες που συγκροτούν την πρώτη αυτή συνιστώσα, οι Τουρκοκύπριοι ταυτίζονται με τους *Τούρκους* και την *Τουρκία*. Η αναφορά του ονόματος του ιστορικού ηγέτη της κοινότητας και θεμελιωτή της διχοτομικής πολιτικής στο νησί, Ραούφ Ντεκτάς ενισχύει αυτή την ταύτιση. Ως εκ τούτου στους Τουρκοκύπριους αποδίδονται χαρακτηριστικά στερεότυπα που χρησιμοποιούνται και για τους Τούρκους όπως, *αμόρφωτος*, *γύφτος* και *βρωμιάρης* και ταυτίζονται με την *κατοχή*. Σε ότι αφορά στα συνΣυναισθήματα εντοπίζεται μια αμφιθυμία (*αντιπάθεια, κατανόηση*) που δικαιολογείται από το ότι «είναι *ίδιοι*» με μας.

Η δεύτερη συστάδα (49% του συνολικού δείγματος) εκφράζει, ως επί το πλείστον, τον Ελληνοκυπριακό Εθνικισμό (και υποαντιπροσωπεύει τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό και τον Κυπριωτισμό) . Οι Τουρκοκύπριοι, είναι για τους συμμετέχοντες στη συστάδα αυτή, *εχθροί*, *μουλλάδες* και *κλέφτες* κι ως εκ τούτου για αυτούς νιώθουν κυρίως *μίσος*, εχθρότητα (*έχθρα*) και *απέχθεια*. Η *λύπη*, παραπέμπει στα όσα κακά αποδίδονται σε αυτούς τους εχθρούς που δεν είναι τίποτα άλλο παρά *μισοί* (Κύπριοι) . Τέλος, η παρουσία του επιθέτου *καλός* έρχεται να προσθέσει μια νότα αμφιθυμίας και στην συστάδα αυτή.

Στην τρίτη συστάδα (23% του συνολικού δείγματος) υπεραντιπροσωπεύονται οι συγκροτούντες τη συστάδα του Κυπριωτισμού ενώ υποαντιπροσωπεύονται οι

συγκροτούντες τις συστάδες του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού και του Ελληνοκεντρισμού. Εκφράζει λοιπόν πρωτίστως τη θέση/ τόπο του Κυπριωτισμού. Η συστάδα αυτή υπογραμμίζει την κοινή υπαγωγή που ενώνει τους συμμετέχοντες στην έρευνα, και τους Τουρκοκύπριους (*Κύπριοι*). Απέναντι λοιπόν στους *συμπατριώτες* Τουρκοκύπριους, υιοθετούνται συναισθήματα *φιλίας*, *συμπάθειας*, *συμπόνιας* και *αγάπης*. Η ανακήρυξη του ψευδοκράτους, ωστόσο, στο κατεχόμενο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας, μετριάζει τα συναισθήματα απέναντι στους Τουρκοκύπριους (*παράξενα*, *ανάμεικτα*) καθώς η προσκόλληση τους σε αυτό τους καθιστά *συμφεροντολόγους*.

Πίνακας 8.69: Ιεραρχική Ανάλυση σε Συστάδες, λύση τριών συστάδων.

Ποσοστό συστάδας και χαρακτηριστικές τόποι και θέσεις	Χαρακτηριστικές λέξεις για κάθε συστάδα
1 ^η Συστάδα (28 %) Ελληνοτροπισμός/ Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός)	γύφτος, ίδιος, αντιπάθεια, Τουρκία, κατοχή, αμόρφωτος, κατανόηση, Ντεκτάς, βρωμιάρης, Τούρκος
2 ^η Συστάδα (49%) Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός	μισός, απέχθεια, μουλλάς, λύπη, εχθρός, καλός, έχθρα, κλέφτης, μισός, φτωχός
3 ^η Συστάδα (23%)	Συμπάθεια, φιλία, Κύπριος, συμπόνια, παράξενα, ανάμεικτα, συμπατριώτης, συμφεροντολόγος, αγάπη, ψευδοκράτος

Συζήτηση

Προηγούμενες έρευνες, κοινωνιολογικές (Περισιάνης, 1995, Μαυράτσας, 1998) αλλά και ανθρωπολογικές (Παπαδάκης, 1993, 1995, Σταματάκης, 1993) εντοπίζουν τη δομική σημασία του ελληνοκεντρισμού και του κυπροκεντρισμού στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Οι συγκεκριμένες έρευνες παρουσιάζουν τους δύο όρους ως «ιδεατούς τύπους/ κώδικες που περιγράφουν μια διαφορά έμφασης στα θέματα των συλλογικών ταυτίσεων των Ελληνοκυπρίων, και που αφορούν τις σχέσεις τους με το έθνος ή/και το κράτος» (Περισιάνης, 1995, σελ. 126). Οι προσεγγίσεις αυτές επικεντρώνόμενες, ως επί το πλείστον, στη μελέτη της ελληνοκυπριακής πραγματικότητας τις δύο πρώτες δεκαετίες μετά το 1974, παρουσιάζουν το χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων οργανωμένο στη βάση ενός δίπολου συνεχούς στους πόλους του οποίου τοποθετούνται οι δύο

αυτοί όροι (ελληνοκεντρισμός / κυπροκεντρισμός). Μετακίνηση στο συγκεκριμένο δίπολο μεταφέρει, σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές, την έμφαση από το έθνος και τον ελληνισμό (ελληνοκεντρισμός) στον τόπο/ Κύπρο και το λαό της (κυπροκεντρισμός).

Η παρούσα εργασία, αναδεικνύει μια διαφορετική σχέση ανάμεσα στις δύο αυτές οργανωτικές αρχές. Η παρουσία της θέσης/ τόπου του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού, στο πλαίσιο του οποίου εκδηλώνονται ταυτόχρονα ένας ισχυρός ελληνοκεντρισμός με ένα ισχυρό κυπροκεντρισμό, υπογραμμίζει ότι σήμερα οι δύο οργανωτικές αρχές δεν τοποθετούνται η μια απέναντι στην άλλη. Αντί αυτού θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός, σήμερα, λειτουργούν περισσότερο ως δύο, κατά το μάλλον ή ήττον, μεταξύ τους κάθετες διαστάσεις οι οποίες παρέχουν τη δυνατότητα ανάδειξης τουλάχιστον τεσσάρων θέσεων/ τόπων ταυτότητας. Οι δύο από αυτές (Κυπριωτισμός και Ελληνοτροπισμός) αναπαράγουν, σε μεγάλο βαθμό, την παραδοσιακή σύγκρουση ελληνοκεντρισμού και κυπροκεντρισμού ενώ οι δύο άλλες (Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός και Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός) εντοπίζονται στο χώρο διασταύρωσης των δύο διαστάσεων.

Η μακρόχρονη διαίρεση του κυπριακού πληθυσμού (Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων), η συνεχιζόμενη γεωγραφική διαίρεση της χώρας και η παράλληλη λειτουργία του κυπριακού κράτους ως ενός ιωνει ελληνικού κράτους σε συνδυασμό με την έλλειψη προοπτικής λύσης του κυπριακού προβλήματος, λειτούργησαν καταλυτικά προς το μετασχηματισμό του πεδίου σημανόντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας με την ανάδυση, εδραίωση και ισχυροποίηση ενός νέου κοινότυπου (banal) εθνικισμού, του ελληνοκυπριακού εθνικισμού. Ο κοινότυπος αυτός εθνικισμός θέλει την Κύπρο ταυτόχρονα ανεξάρτητο κράτος αλλά και ελληνική. Υποστηρίζεται και ταυτόχρονα τρέφει μια κατ' έσοχην ηγεμονική ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου και του λαού της. Στα πλαίσια αυτού του κοινότυπου ελληνοκυπριακού εθνικισμού, όπως συμβαίνει και στα πλαίσια κάθε ιδεολογίας, δημιουργούνται οι προϋποθέσεις και οι δυνατότητες ανάδυσης και διαπραγμάτευσης διαφορετικών θέσεων/ τόπων ταυτότητας. Οι θέσεις/ τόποι

ταυτότητας λειτουργώντας ως πεδία αδράνειας στο χώρο της σκεπτόμενης κοινωνίας οργανώνουν τις στάσεις, τις απόψεις και τις συμπεριφορές των εθνικών δραστών σε σχέση με διάφορα θέματα που αφορούν άμεσα ή έμμεσα τον εθνικό τους εαυτό.

8.6. Η Κύπρος ως κοινωνικό αντικείμενο στο πεδίο σημασιολογικών συμβόλων της ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων

Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να δώσουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτονται την Κύπρο και, στη συνέχεια, τρία συναισθήματα σχετικά με τις λέξεις τις οποίες έδωσαν.

Συνολικά τα 512¹²¹ υποκείμενα έδωσαν 2635 γραπτές λεκτικές παραγωγές (μ.ο. 4.9 περιγραφικές λέξεις ή/και συνσυναισθήματα κατά υποκείμενο). Ο αριθμός των λέξεων αυτών αντιστοιχεί στο 83% του συνόλου των λέξεων που θα έπρεπε θεωρητικά να παραχθεί (3072). Κατά τη μεταφορά των δεδομένων στον ηλεκτρονικό υπολογιστή οι λέξεις καταγράφονταν στον ενικό αριθμό και όπου αυτό ήταν δυνατόν στο αρσενικό γένος.

Μετά την πρώτη καταγραφή συγκεντρώθηκε ένα σύνολο 269 διαφορετικών λέξεων. Ακολούθησε μια ελάχιστη εννοιολογική επεξεργασία στα πλαίσια της οποίας λέξεις με την ίδια ρίζα κωδικοποιήθηκαν ως μια λέξη (π.χ. οι λέξεις *κατοχή*, *κατεχόμενα* και *κατακτητής* αντιστοιχούν στη λέξη *κατοχή*, βλέπε παράρτημα 2, πίνακας 11). Στη συνέχεια ομαδοποιήθηκαν λέξεις που σημασιολογικά βρίσκονταν πολύ κοντά ή παρέπεμπαν στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο. Μετά την πρώτη αυτή επεξεργασία καταγράφηκαν τελικά 202 διαφορετικές λέξεις.

Λόγω του μεγάλου αριθμού των λέξεων, επιλέχθηκε να εισαχθούν στην ανάλυση εκείνες οι λέξεις που εμφανίζονται, στο σύνολο του δείγματος, τουλάχιστον τέσσερις φορές. Αυτές ήταν 111 διαφορετικές λέξεις / ομαδοποιήσεις λέξεων,

¹²¹ Και στην περίπτωση αυτή λεκτικές παραγωγές κλήθηκαν να δώσουν όλοι οι συμμετέχοντες εκτός από τα μικρότερα σε ηλικία παιδιά.

αριθμός που αντιστοιχεί στο 41.02 % του τελικού αριθμού διαφορετικών λέξεων που καταγράφηκαν μετά την πρώτη επεξεργασία. Οι 111 διαφορετικές λέξεις (πίνακας 8. 70) και ομαδοποιήσεις αντιστοιχούν σε 2291, συνολικά, λέξεις αριθμός που αντιστοιχεί στο 86.94% του συνόλου των λέξεων που παράχθηκαν αρχικά.

Πίνακας 8.70 : Λέξεις και ομαδοποιήσεις που εμφανίζονται στο σώμα των λέξεων που έχουν παραχθεί στα ερεθίσματα «Κύπρος» και «τρία σχετικά συνδυαστήματα », περισσότερες από τέσσερις φορές.

Λέξη	Σ	Λέξη	Σ	Λέξη	Σ	Λέξη	Σ
λύπη	187	σούβλα	20	διχοτόμηση	9	απορία	5
κατοχή	154	πόνος	20	δυστυχία	9	ζω	5
πατρίδα	105	ειρήνη	19	χωρισμένη	9	μεσόγειος	5
χαρά	95	φαγητό	19	ωραία	9	αιελλιψία	5
νησί	90	ξεγνοιασιά	19	σημαία	9	σεβασμός	5
Τουρκία	83	θυμός	19	Ανάν	9	δέος	5
περηφάνια	73	αδικία	18	νοσταλγία	8	Αφροδίτη	5
σκληρωμένη	70	παράλια	18	λύση	8	γυναίκες	5
αγάπη	68	εισβολή	17	επιστροφή	7	κακία	4
θάλασσα	55	τουρισμός	16	χριστιανός	7	ικανοποίηση	4
όμορφη	53	ευχαρίστηση	16	καλοκαιρί	7	αγώνας	4
μίσος	51	ηρεμία	15	ευτυχία	7	παράδεισος	4
μοιρασμένη	48	ασφάλεια	15	ελπίδα	7	ευημερία	4
διασκέδαση	47	αγανάκτηση	15	εγκλωβισμένος	7	φόβος	4
ελευθερία	44	συγκίνηση	14	αγαλλίαση	7	φιλία	4
πρόσφυγας	36	οργή	14	ρουσφέτι	7	πίστη	4
ελληνισμός	33	φύση	13	πραξικόπημα	7	ποδόσφαιρο	4
Ευρώπη	30	σπίτι	13	σηδία	6	δυνατός	4
θλίψη	30	ΑγΝάπα	13	παράδοση	6	πάθος	4
στενοχώρια	29	ηρωική	13	θαυμασμός	6	ανασφάλεια	4
μικρή	26	τοπίο	12	απέχθεια	6	περιέργεια	4
ήλιος	26	απογοήτευση	10	αγωνία	6	έπαινος	4
κατρεχόμενα	25	ειθυμία	10	χωριό	6	Ομόνοια	4
απόλαυση	23	ενθουσιασμός	10	αξιοθέατα	6	κλάμα	4
Πόλεις	23	πρόβλημα	10	φιλόξενη	6	κοινωνία	4
αγνοούμενος	22	Κύπριος	10	ανεξαρτησία	6	άγχος	4
κυπριακό	22	διακοπές	10	χώρα	6	τουρκοκύπριος	4
πίκρα	21	πολιτισμός	10	βάσανα	5		

8.6.1.Κεντρικά στοιχεία της Αναπαράστασης της Κύπρου

Πενήντα πέντε λέξεις/ ομαδοποιήσεις λέξεων εμφανίζονται περισσότερες από δέκα φορές στο συνολικό δείγμα λέξεων (πίνακας 8.71) Αυτές αντιστοιχούν στο 20. 44 % του αρχικού συνόλου των διαφορετικών λεκτικών παραγωγών και στο 49.54 % των λέξεων και ομαδοποιήσεων λέξεων που εμφανίζονται στο δείγμα περισσότερες από τέσσερις φορές.

Το σώμα των πενήντα πέντε αυτών λέξεων και ομαδοποιήσεις λέξεων, που αφορούν 1970 διαφορετικές λεκτικές παραγωγές ή 74.50% του αρχικού συνόλου των λεκτικών παραγωγών, καταγράφει την κεντρική θέση του πολιτικού προβλήματος της χώρας (κυπριακό) στον τρόπο που αυτή συγκροτείται ως κοινωνικό αντικείμενο για τους εθνικούς δράστες. Τα συναισθήματα της *λότης*, του *μίσους*, της *θλίψης*, της *πίκρας*, του *πόνου*, της *στενοχώριας*, του *θυμού*, της *αδικίας*, της *αγανάκτησης* και της *οργής* επενδύουν μια *σκλαβωμένη πατρίδα*, μια πατρίδα υπό *τουρκική κατοχή*, *μικρή* και παράλληλα *μοιρασμένη* που αριθμεί *πρόσφυγες* και *αγνοούμενους* ως αποτέλεσμα της *εισβολής*. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η *ειρήνη*, η *ελευθερία* και η *ασφάλεια* μπορεί να είναι το ζητούμενο και όχι κατ' ανάγκη δεδομένα.

Πίνακας 8.71: Λέξεις / ομαδοποιήσεις λέξεων οι οποίες δόθηκαν στη λέξη ερέθισμα «Κύπρος» με συχνότητα εμφάνισης στην πρώτη θέση, μεγαλύτερη από δέκα φορές

Λέξη	Σ	Λέξη	Σ	Λέξη	Σ
λότη	187	στενοχώρια	29	φαγητό	20
κατοχή	154	μικρή	26	πόνος	20
πατρίδα	105	Ήλιος	26	σούβλα	20
χαρά	95	Δεν Ξεχνώ	25	θυμός	19
Νησί	91	πόλεις	23	ξεγνοιασιά	19
Τουρκία	83	απόλαυση	23	Αγ. Νάπα	13
περηφάνια	73	κυπριακό	22	οπίτι	13
σκλαβωμένη	70	αγνοούμενος	22	αδικία	18
αγάπη	68	πίκρα	21	τοπίο	12
θάλασσα	55	ελευθερία	44	παράλια	18
όμορφη	53	πρόσφυγας	36	ενθουσιασμός	10
μίσος	51	ελληνισμός	33	Κύπριος	10
μοιρασμένη	48	θλίψη	30	διακοπές	10
διασκέδαση	47	Ευρώπη	30	επιθυμία	10
				πρόβλημα	10
				απογοήτευση	10
				πολιτισμός	10

Η Κύπρος είναι παράλληλα ένας τόπος *ηρωικός*, που επενδύεται με *αγάπη*, *περηφάνια* αλλά και *χαρά*. Αποτελεί ένα χώρο με πολλές *φυσικές ομορφιές*, *θάλασσα*, *παράλιες* και *ήλιο*. Παραμένει, ιδανικός *τουριστικός προορισμός*, τόπος *ξεγνοιασιάς* και *ηρεμίας* όπου μπορεί κάποιος να απολαύσει καλό *φαγητό* (*σούβλα*), να *διασκεδάσει* και γενικά να περάσει *ευχάριστα*. Τέλος η Κύπρος ως ένας χώρος *ελληνικός* αλλά και *ευρωπαϊκός* διαθέτει ένα πολύ πλούσιο *πολιτισμό*.

Συνοπτικά στο σύνολο των λέξεων που δόθηκαν στο ερέθισμα “Κύπρος” και “*σχετικά συναισθήματα*” εντοπίζονται οι ακόλουθες θεματικές ή εννοιολογικές κατηγορίες με συχνότητα εμφάνισης μεγαλύτερη από δέκα φορές:

Το πολιτικό πρόβλημα του νησιού (946/1970 ή 48%). Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι λέξεις λύπη, κατοχή, εισβολή, Τουρκία, σκλαβωμένη, μίσος, μοιρασμένη, ελευθερία, πρόσφυγας, Δεν Ξεχνώ, κυπριακό, αγνοούμενος, πίκρα, πόνος, στενοχώρια, θυμός, αδικία, ειρήνη, εισβολή, ασφάλεια, αγανάκτηση, οργή, πρόβλημα.

Η Κύπρος ως πατρίδα/ γενέθλιος τόπος (402/1970 ή 20.4%). Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται οι λέξεις, πατρίδα, χαρά, αγάπη, περηφάνια, πόλεις, συγκίνηση, ενθουσιασμός, Κύπριος, σπίτι.

Η Κύπρος ως (καλοκαιρινός) τουριστικός προορισμός (387/1979 ή 19.55%). Τη συγκεκριμένη κατηγορία συγκροτούν οι λέξεις, νησί, θάλασσα, όμορφη, διασκέδαση, ήλιος, απόλαυση, φαγητό, σούβλα, ξεγνοιασιά, παραλία, τουρισμός, ηρεμία, Αγ. Νάπα, φύση, τοπίο, διακοπές.

Η ισχυρή ποσοτική παρουσία λέξεων που σχετίζονται με το πολιτικό πρόβλημα του νησιού συμπληρώνεται από μια εξίσου ισχυρή ποιοτική τους παρουσία η οποία αποτυπώνεται στη σειρά εμφάνισης των λέξεων στις απαντήσεις των συμμετεχόντων και πιο συγκεκριμένα στις λεκτικές παραγωγές που σημειώνονται στην πρώτη θέση του φύλλου απαντήσεων.

Καλούμενοι να σημειώσουν τις τρεις πρώτες λέξεις που τους έρχονταν στο μυαλό όταν σκέφτονται την Κύπρο, οι συμμετέχοντες σημείωσαν στην πρώτη θέση 493 συνολικά λεκτικές παραγωγές που αντιστοιχούν σε 69 διαφορετικές λέξεις ή ομαδοποιήσεις λέξεων. Από αυτές είκοσι τέσσερις εμφανίζονται στη συγκεκριμένη σειρά περισσότερο από πέντε φορές (βλέπε πίνακα 8.72).

Διακόσιες ογδόντα εννέα (289) λέξεις δηλαδή το 58, 62 %, των λέξεων που έχουν τοποθετηθεί στην πρώτη θέση, σχετίζονται άμεσα με το Κυπριακό. Αντίστοιχο νόημα έχουν οι δέκα από τις 24 λέξεις που εμφανίζονται στη συγκεκριμένη θέση περισσότερο από πέντε φορές. Η μακρόχρονη εξέλιξη του προβλήματος και οι επιπτώσεις που αυτό έχει στη ζωή όλων των Κυπρίων (αλλά, σύμφωνα με την πολιτική και όχι μόνο, ρητορική, και στη ζωή των επερχόμενων γενιών) έχει σαν

αποτέλεσμα την ανάδειξη του ζητήματος στο κεντρικό εικονικό στοιχείο της κοινωνικής αναπαράστασης της Κύπρου (στο πλαίσιο της ελληνοκυπριακής κοινότητας). Πέραν του πολιτικού προβλήματος, κεντρική θέση στην αναπαράσταση της Κύπρου, τουλάχιστον σε ένα ποσοτικό επίπεδο λόγω της μαζικότητας με την οποία εμφανίζονται στις γλωσσικές παραγωγές των υποκειμένων, κατέχουν η θεματική ενότητα “Η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός” (με ωραίες παραλίες, ήλιο και θάλασσα) όπως και η ενότητα “πατρίδα./ κράτος γενέτειρα γή < πατρίδα, ο τόπος μου, κράτος, οπίτι>” (πίνακας 8.72). Στο σύνολο των γλωσσικών παραγωγών που σημειώθηκαν στην πρώτη θέση οι εβδομήντα πέντε (75) μπορούν να περιληφθούν στη θεματική «τουριστικός προορισμός» (ποσοστό > 15 %) και 64 λέξεις (ποσοστό> 12%) στη θεματική πατρίδα/ κράτος, γενέτειρα γη.

Πίνακας 8.72:Λεκτικές παραγωγές και συχνότητα εμφάνισης τους στην πρώτη θέση για τη λέξη ερέθισμα “Κύπρος”.

Λέξη	N	Λέξη	N	Λέξη	N	Λέξη	N
Κατοχή	74	Σούβλα	14	ήλιος	8	ελληνική	9
Πατρίδα	53	ελευθερία	13	μικρή	8	Πόλεις	8
σκλαβωμένη	47	Τούρκος	11	εισβολή	8	παραλία	8
Νησι	31	πρόσφυγας	11	Δεν Ξεχνώ	8	Αγία Νάπα	8
θάλασσα	18	ειρήνη	8	Όμορφη	8		
Λέξεις με συχνότητα εμφάνισης στην πρώτη θέση 6 φορές							
Κυπριακό, τουρκοκρατούμενη							
Λέξεις με συχνότητα εμφάνισης στην πρώτη τουλάχιστον 5 φορές							
Διχοτόμηση, φαγητό, Ελλάδα, Τουρισμός, , τουρκοκρατία, οπίτι, φύση, διασκέδαση, Ανάν, χωρισμένη, αγνοούμενος, αγάπη, λύπη, εγκλωβισμένος, βασανισμένη, διακοπές, χώρα, πρόβλημα, παράδεισος, ωραία, δημοκρατία δάκρυα, ταλαιπωρημένος, τοπία, τόπος, Τουρκοκύπριοι, έθνος, αδικία, φιλοξενία, αγώνας, χωριό, αξιοθέατα, απελπισία, Ομόνοια, παραδοσιακά, λύση, μέσο, επιστροφή, ζωή, στενοχώρια, καλοκαίρι, ήρωας, πολιτισμός,							
Πίνακας 8.73: Κατανομή των λεκτικών παραγωγών ερέθισμα “Κύπρος” στην πρώτη θέση (N>5) στις τρεις κεντρικές θεματικές ή κατηγορίες της αναπαράστασης.							
Το πολιτικό πρόβλημα της χώρας							
Κατοχή, Πατρίδα, Σκλαβωμένη, ελευθερία, Τούρκος, πρόσφυγας, ειρήνη, εισβολή, Δεν Ξεχνώ, κυπριακό, τουρκοκρατούμενη, διχοτόμηση, τουρκοκρατία, Ανάν, χωρισμένη, αγνοούμενος, λύπη, εγκλωβισμένος, βασανισμένη, πρόβλημα, δάκρυα, ταλαιπωρημένος, Τουρκοκύπριοι, έθνος, αδικία, αγώνας, απελπισία, λύση, στενοχώρια, ήρωας							
Τόπος για διακοπές							
Νησι, θάλασσα, ήλιος, όμορφη, Αγία Νάπα, διασκέδαση, διακοπές, ωραία, αξιοθέατα, καλοκαίρι, πολιτισμός,							
Πατρίδα και γενέθλιος τόπος							
Σούβλα, μικρή , πόλεις, χώρα, παράδεισος, φαγητό, οπίτι, φύση, φιλοξενία, χωριό, φύση, δημοκρατία, τοπία, τόπος, ζωή, παραδοσιακά, αγάπη							

Σε ότι αφορά στα συναισθήματα στο ερέθισμα “Κύπρος” στην πρώτη θέση δόθηκαν συνολικά 389 λεκτικές παραγωγές που αντιστοιχούν σε 81 διαφορετικές λέξεις ή ομαδοποιήσεις λέξεων. Όπως φαίνεται και από τον πίνακα 8.73 η λέξη με τη μεγαλύτερη συχνότητα στην πρώτη θέση είναι η λέξη *λόπη* (113 φορές στην πρώτη θέση ή 29.1% επί του συνόλου των λεκτικών παραγωγών/ συναισθημάτων), λέξη που παραπέμπει άμεσα σε ένα συναίσθημα συνδεδεμένο με την πολιτική κατάσταση στη χώρα σήμερα. Στην πρώτη θέση των “συναισθημάτων” συναντώνται ακόμη, με συχνότητα εμφάνισης μεγαλύτερη από πέντε φορές, οι λέξεις *μίσος*, *πίκρα*, *θλίψη*, *πόνος* και *οργή*. Επίσης συναισθήματα που συνδέονται με την αναπαράσταση της Κύπρου ως μιας μοιρασμένης, ημικατεχόμενης πατρίδα.

Πίνακας 8.74: Λέξεις /συναισθήματα κατά θεματική ενότητα.

Το πολιτικό πρόβλημα της χώρας									
λόπη	113	στενοχώρια	5	αγανάκτηση	3	αηδία	1	μαράζι	1
μίσος	14	ασφάλεια	4	αίσχος	2	άσχημα	1	κλάμα	1
πίκρα	10	αδικία	4	πανικός	2	αγριάδα	1	αγωνία	
θλίψη	9	δυστυχία	4	απογοήτευση	2	εκνευρισμός	1		
πόνος	8	νοσταλγία	3	ανασφάλεια	2	προδοσία	1		
οργή	7	απορία	3	ανατριχιαστικό	1	σύγχυση	1		
θυμός	5	απέχθεια	3	αγωνία	1	Τούρκος	1		
Πατρίδα και γενέθλιος τόπος									
αγάπη	32	ανήκειν	2	ενθουσιασμός	1	Ιδέα	1	δέος	1
περηφάνια	25	χρέος	2	υπευθυνότητα	1	ήρωας	1		
χαρά	19	σεβασμός	2	θάρρος	2	ηρωικό	1		
Τόπος για διακοπές									
διασκέδαση	15	αγαλλίαση	4	ζεστασιά	1	ικανοποίηση	1	χαλάρωση	1
απόλαυση	6	όμορφα	5	φιλόξεनिया	1	απίθανη	1	εθιστικό	1
πάθος	2	ξεγνοιασιά	1	όμορφο	1	καλοπέραση	1		
ξεκούραση	6	ηρεμία	2	ωραία	1	καλά	1		
ευχαρίστηση	5	ζεστή	2	διακοπές	1	όνειρο	1		

Συνολικά 32 από τις 81 διαφορετικές λεκτικές παραγωγές που δόθηκαν στην πρώτη θέση για τα “συναισθήματα σχετικά με την Κύπρο” (και οι οποίες αντιστοιχούν σε 325 συνολικά λεκτικές παραγωγές ή ποσοστό 82.02 % στο σύνολο των λεκτικών παραγωγών) περιγράφουν συναισθήματα συνδεδεμένα με την έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί στο νησί ως αποτέλεσμα των γεγονότων του 1974 (εισβολή και κατατοχή). Δεκατρείς (13) διαφορετικές λεκτικές παραγωγές (16.04 %) που αντιστοιχούν σε 91 συνολικά λέξεις σχετίζονται ή

συνδέονται με τη θεματική η Κύπρος ως πατρίδα /γενέθλιος τόπος. Τέλος 29 διαφορετικές λεκτικές παραγωγές ή 47 συνολικά λέξεις σχετίζονται με τη θεματική η Κύπρος ως τουριστικός προορισμός(βλέπε πίνακα 8.74)

8.6.2.Οι τόποι/ θέσεις ταυτότητας ως σημεία επικέντρωσης στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της αναπαράστασης της Κύπρου.

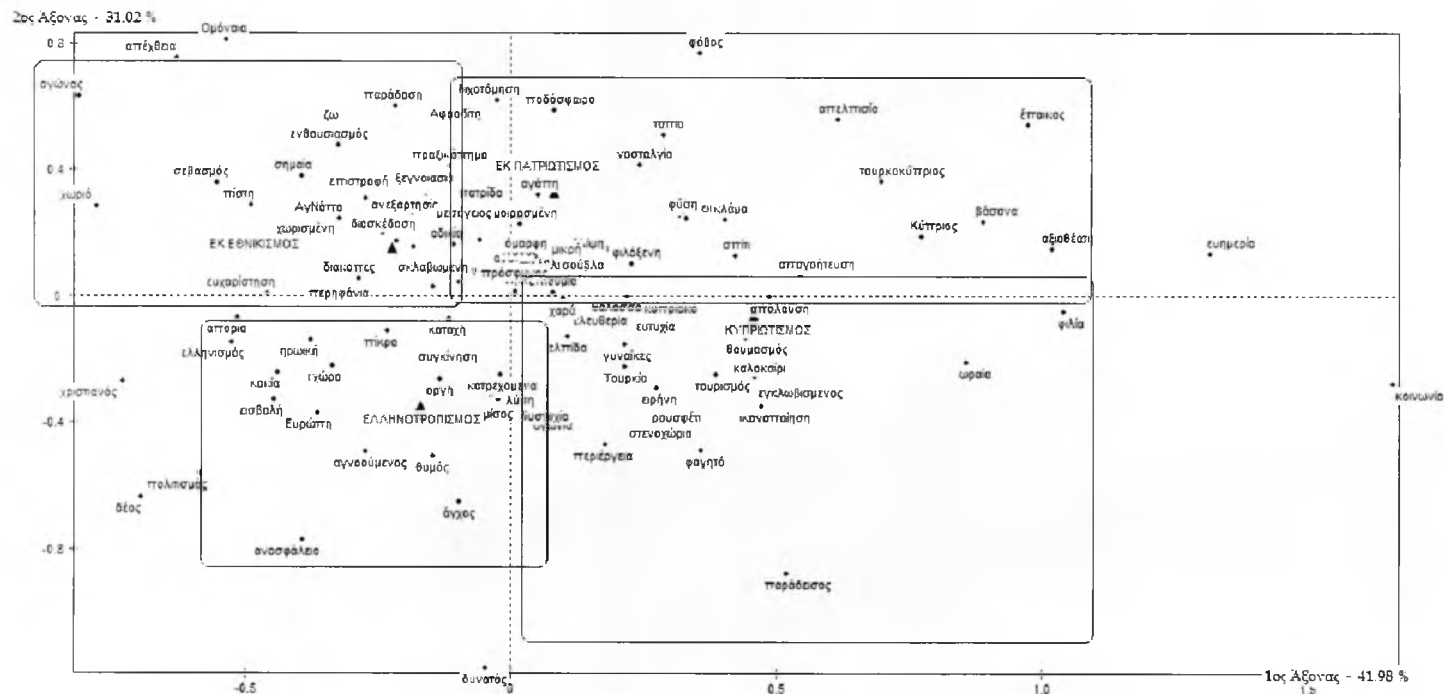
Οι λεκτικές παραγωγές που δόθηκαν στα εννοιολογικά ερεθίσματα “Κύπρος” και “συναίσθημα για την Κύπρο” αναλύθηκαν ως προς τον τόπο/ θέση ταυτότητας των συμμετεχόντων στο χώρο της εθνικής ταυτότητας (πίνακας 8.75). Οι γλωσσικές παραγωγές με συχνότητα εμφάνισης στο συνολικό λεκτικό προϊόν, μεγαλύτερη από τέσσερις φορές, υποβλήθηκαν σε Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών.

Η Ανάλυση Πολλαπλών Αντιστοιχιών ανέδειξε τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας ερμηνεύει το 41.98 % της αδράνειας του πίνακα, ο δεύτερος το 31.02 % και το τρίτος το 27 %/ (παράρτημα 2, πίνακας 12). Στην κατασκευή του πρώτου παράγοντα συνεισφέρουν πρωτίτως η συστάδα του Κυπριωτισμού (65.76 %) και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (23.32 %) και δευτερευόντως του Ελληνοτροπισμού (9.60%). Ο παράγοντας αυτός αντιπαραθέτει τον Κυπριωτισμό και τις άλλες δύο θέσεις/ τόπους.

Ο δεύτερος παράγοντας κατασκευάζεται πρωτίτως με τη συμβολή του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (54.88%) και δευτερευόντως των θέσεων/ τόπων Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (29.17%) και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (14.10%). Ο συγκεκριμένος παράγοντας αντιπαραβάλλει το τον Ελληνοτροπισμό τόσο από τον Ελληνοκυπριακό Εθνικισμό όσο και από το τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό.

Πίνακας 8.75:Κατανομή λέξεων που δόθηκαν στο ερέθισμα “Κύπρος” και “Συναισθήματα για την Κύπρο” (N>4) τόπους/ θέσεις της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων

Λέξη	1	2	3	4	Λέξη	1	2	3	4	Λέξη	1	2	3	4
Αγ. Νάια	2	2	5	4	ζω	3	0	0	2	ευτυχία	3	2	2	0
Ανάν	2	1	3	3	ηρεμία	6	3	3	3	ευχαρίστηση	8	1	4	3
Αφροδίτη	0	1	3	1	ηρωική	6	1	4	2	πραξικόπημα	1	1	3	2
Ευρώπη	13	5	4	8	θάλασσα	18	11	13	13	πρόβλημα	1	2	0	7
Κύπριος	1	3	2	4	θαυμασμός	0	2	0	4	πρόσφυγας	13	6	10	7
πόλεις	11	4	3	5	θλίψη	11	5	8	6	πόνος	8	5	3	4
Ομόνοια	2	0	1	1	θυμός	6	3	4	6	ρουσφέτι	0	2	0	5
Τουρκία	31	26	13	13	ικανοποίηση	0	2	1	1	σεβασμός	3	0	0	2
άγχος	1	2	0	1	κακία	2	0	0	2	σημεία	5	1	2	1
έπαινος	0	3	0	1	καλοκαίρι	1	3	1	2	δυνατός	3	1	0	0
ήλιος	6	4	5	11	κατοχή	63	27	32	32	σούβλα	5	5	3	7
αγάπη	20	12	16	20	Δεν Ξεχνώ	8	3	3	11	σπίτι	3	4	2	4
αγαλλίαση	2	1	2	2	κλάμα	1	1	0	2	στενοχώρια	16	6	6	1
χώρα	3	0	3	0	κοινωνία	0	3	1	0	συγκίνηση	5	3	6	1
ωραία	3	5	1	0	κυπριακό	5	7	4	6	τοπίο	3	3	3	3
αγωνία	1	1	2	2	λύπη	72	30	50	35	τουρισμός	8	5	1	2
αγώνας	0	0	4	0	λόση	2	2	2	2	Τουρκοκύπριος	2	2	0	0
αδικία	5	3	7	3	μίσος	24	12	8	7	φαγητό	8	8	1	3
αηδία	1	1	2	2	μεσόγειος	1	0	2	2	φιλία	2	1	1	0
ανασφάλεια	1	0	0	3	μικρή	5	7	10	4	φιλόξενη	1	1	2	2
ανεξαρτησία	2	0	3	1	εισβολή	9	0	3		φόβος	0	1	1	2
αξιοθέατα	2	2	1	1	νησί	30	15	23	23	φύση	4	1	3	5
απέχθεια	2	0	3	1	νοσταλγία	1	1	2	4	αγανάκτηση	4	3	3	5
απελιπισία	0	2	1	2	ξεγνοιασιά	7	2	4	6	χριστιανός	2	0	2	3
χαρά	42	16	23	14	οργή	10	1	1	2	χωρισμένη	2	0	6	1
απορία	1	1	1	2	πάθος	0	1	2	1	χωριό	4	0	2	0
απόλαυση	4	10	3	6	πίκρα	9	2	6	4	απογοήτευση	3	4	0	3
ασφάλεια	4	3	4	4	πίστη	1	1	1	1	αγνοούμενος	9	1	8	4
βάσανα	1	2	1	1	παράδεισος	3	1	0	0	όμορφη	17	9	19	8
γυναίκες	0	3	2	0	παράδοση	1	1	3	1	πραξικόπημα	1	1	3	2
δέος	3	0	0	2	παράλια	7	3	4	4	ενθουσιασμός	2	0	6	2
διακοπές	4	0	2	4	πατριδα	28	11	35	31	επιθυμία	1	2	5	2
διασκέδαση	11	5	19	12	περηφάνια	30	7	23	13	επιστροφή	1	2	4	1
διχοτόμηση	2	1	2	4	περιέργεια	1	1	0	2	επιμερία	0	3	0	1
ειρήνη	9	4	2		ποδόσφαιρο	3	0	0	1	αγανάκτηση	4	3	3	5
δυστυχία	6	1	0	2	πολιτισμός	5	0	1	4	ελπίδα	2	2	2	1
οκλαβωμένη	29	6	20	15						ελληνισμός	20	2	8	

Διάγραμμα 8.19: Προβολή των λεκτικών παραγωγών στις λέξεις ερέθισμα «Κύπρος» και «Σχετικά Συνασθήματα» και των τεσσάρων θέσεων/ τόπων ταυτότητας στο παραγοντικό διάγραμμα των δύο πρώτων αξόνων

Τέλος, στην κατασκευή του τρίτου παράγοντα συνεισφέρουν πρωτίστως οι θέσεις / τόποι του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (53.71 %) και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού (27.36) και δευτερευόντως οι άλλες δύο. Ο Ελληνοτροπισμός με 10.42 % και ο Κυπριωτισμός με 8.51%. Ο τρίτος παράγοντας αντιπαραβάλλει τις θέσεις/ τόπους του Κυπριωτισμού και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού από τις θέσεις/ τόπους του Ελληνοκεντρισμού και του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού (παράρτημα 2 πίνακας 13).

Στο διάγραμμα 8. 19 προβάλλονται οι τέσσερις θέσεις/ τόποι της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων μαζί με το σύνολο των λέξεων οι οποίες εισήχθησαν στην ανάλυση στο διάγραμμα των δύο πρώτων παραγόντων. Παρά τη συναίνεση σε ότι αφορά στα θεματικά στοιχεία και το εννοιολογικό περιεχόμενο της αναπαράστασης οι τέσσερις θέσεις/ τόποι βρίσκονται η καθεμιά σε διαφορετικό τεταρτημόριο του διαγράμματος, ένδειξη διαφορετικής ίσως επικέντρωσης.

Η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού βρίσκεται στο δεξιό μέρος των αξόνων στη θετική κατεύθυνση του κάθετου άξονα. Γύρω από τη θέση αυτή εντοπίζονται λέξεις όπως πατρίδα, όμορφη, μικρή, φύση, νοσταλγία, τοπίο που παραπέμπουν σε μια επικέντρωση στη φυσική πλευρά της χώρας, αλλά και λέξεις όπως μοιρασμένη, διχοτόμηση, πρόσφυγας, κλάμα, απογοήτευση, απελπισία που παραπέμπουν, περισσότερο στην ψυχική οδύνη που προκαλεί στους ανθρώπους η κατοχή και η διαίρεση του νησιού.

Στον αρνητική πλευρά του δεξιού τεταρτημρίου τοποθετείται η θέση του Κυπριωτισμού. Γύρω από τη θέση αυτή εντοπίζονται λέξεις όπως, καλοκαίρι, θάλασσα, παράδεισος, φαγητό και τα συναισθήματα ικανοποίηση, χαρά, απόλαυση, θαυμασμός και ωραία που στο σύνολό τους παραπέμπουν στην όψη του ήσυχου καλοκαιρινού τουριστικού προορισμού την οποία έχει η Κύπρος. Ταυτόχρονα όμως, λέξεις όπως Κυπριακό και Τουρκία, ειρήνη, ελευθερία, εγκλωβισμένοι παραπέμπουν στο πολιτικό πρόβλημα. Η αναφορά στο πρόβλημα συνδέεται με τα συναισθήματα όπως ελπίδα, φιλία, δυστυχία που αναφέρονται περισσότερο στην προοπτική λύσης του προβλήματος περισσότερο παρά στην παρούσα του κατάσταση.

Οι θέσεις / τόποι ταυτότητας του Ελληνοτροπισμού και του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού βρίσκονται στο αριστερό μέρος των αξόνων. Ο Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός εντοπίζεται στο θετικό μέρος του κάθετου άξονα. Γύρω από αυτό συγκεντρώνονται λέξεις καταρχήν οι λέξεις πατρίδα, ανεξαρτησία, σημαία, παράδοση, πραξικόπημα και τα συναισθήματα πίστης, σεβασμού και περηφάνιας που όλα συνδέονται με την κρατική υπόσταση της Κύπρου, την Κύπρο ως ανεξάρτητο κράτος (που είναι η κοιτίδα του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού). Από την άλλη το πολιτικό πρόβλημα αποτυπώνουν οι λέξεις διχοτόμηση, σκλαβωμένη, μοιρασμένη, αγώνας, επιστροφή και το συναισθήμα αδικία με ένα τρόπο άμεσα συνδεδεμένο και πάλι με την πρόσληψη της Κύπρου μιας ανεξάρτητης πολιτείας η οποία υποφέρει από τις επιπτώσεις της κατοχής. Τέλος λέξεις όπως μεσόγειος, Αγ. Νάπια, Αφροδίτη, διακοπές και τα συναισθήματα διασκέδαση, ενθουσιασμός, ξεγνοιασιά και ευχαρίστηση παραπέμπουν στο τρίτο πυρηνικό κομμάτι της αναπαράστασης της Κύπρου ως τόπου διακοπών και διασκέδασης και ειδικότερα, μάλλον, στην εντύπωση που αφήνει στους ξένους επισκέπτες.

Σε ότι αφορά στη θέση/ τόπο του Ελληνοτροπισμού, αυτή εντοπίζεται στο τελευταίο τεταρτημόριο, προς την αρνητική κατεύθυνση στο αριστερό μέρος των αξόνων. Στο μέρος αυτό των αξόνων εντοπίζονται επίσης οι λέξεις κατεχόμενα, κατοχή και εισβολή που παραπέμπουν στην πολιτική κατάσταση στη χώρα (μάλλον στην διεθνή όψη του προβλήματος). Κυρίως όμως εντοπίζονται μια σειρά από έντονα συναισθήματα όπως θυμός, οργή, μίσος, πίκρα και κακία αλλά και τα συναισθήματα άγχος και ανασφάλεια που εκφράζουν τον προσλαμβανόμενο κίνδυνο από αυτήν την κατάσταση. Ο προσλαμβανόμενος αυτός κίνδυνος αφορά άμεσα την ελληνικότητα του τόπου στην οποία παραπέμπουν στην οποία παραπέμπουν οι λέξεις ελληνισμός, πολιτισμός, χριστιανός και το συναισθήμα του δέους.

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα που παρουσιάστηκαν μόλις πιο πάνω, έρχονται να ενισχύσουν καταρχήν την υπόθεση αναφορικά με την αναπαράσταση της Κύπρου στο

εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Πρόκειται για μια αναπαράσταση στην οποία κυριαρχεί η παρουσία του κυπριακού προβλήματος ως προβλήματος εισβολής και κατοχής. Η διαίρεση του νησιού από το 1974 και εντεύθεν σφραγίζει την καθημερινότητα της ελληνοκυπριακής κοινωνίας (για την ακρίβεια σφραγίζει την καθημερινότητα ολόκληρου του κυπριακού πληθυσμού, Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων) και αποτελεί το κεντρικό διακόβευμα στο χώρο του δημόσιου αλλά και ιδιωτικού πολιτικού λόγου ενώ οι εξελίξεις (ή οι μη εξελίξεις σε ότι αφορά στην επίλυση του κυπριακού προβλήματος) αποτελούν, σχεδόν μόνιμα, πρώτο θέμα στα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων και τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων. Επιπρόσθετα, σε θεσμικό επίπεδο, το κυπριακό (ελληνοκυπριακό) εκπαιδευτικό σύστημα είναι προσανατολισμένο στη διατήρηση της μνήμης και του αγωνιστικού φρονήματος των μαθητών. Παράλληλα, η παρουσία μιας μεγάλης τουρκικής στρατιωτικής δύναμης κατοχής σε συνδυασμό με την συνεχή εισροή Τούρκων πολιτών στο ελεγχόμενο από την Τουρκία, κατεχόμενο, μέρος του νησιού, δημιουργεί Συναισθήματα ανασφάλειας και αβεβαιότητας αν όχι στο σύνολο, σε ένα πολύ μεγάλο μέρος του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Όλα αυτά αποτυπώνονται στην κοινωνική αναπαράσταση της Κύπρου, καθώς πρωταρχικός τροφοδότης των κοινωνικών αναπαραστάσεων παραμένει ο χώρος των καθημερινών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, του βιώματος, της Εκπαίδευσης αλλά και των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας. Παρά την ισχυρή, ωστόσο, συναίνεση που απαντάται σε ότι αφορά στα κεντρικά στοιχεία της αναπαράστασης (πρωτίστως το κυπριακό και δευτερευόντως η Κύπρος ως ο γενέθλιος τόπος αλλά και ως τόπος για διακοπές) παραμένει πάντοτε χώρος ανοιχτός στο πεδίο των σημανόντων συμβόλων της ταυτότητας για διαφοροποίηση (αλλά και αντιπαράθεση) ανάμεσα στις διαφορετικές θέσεις/τόπους ταυτότητας. Η διαφοροποίηση αυτή εκφράζεται στον τρόπο που οι διάφορες θέσεις/τόποι ταυτότητας προσεγγίζουν (επικεντρώνουν) τα κεντρικά στοιχεία της αναπαράστασης ή ακόμη σε ποια σημεία επιλέγουν να τονίσουν ή να φωτίσουν περισσότερο και ποια λιγότερο. Μέσα από την κατασκευή του ίδιου κοινωνικού αντικειμένου, με άλλα λόγια, αναπαράγεται ο πλουραλισμός και η δυναμικότητα του πεδίου σημανόντων

συμβόλων. Στην περίπτωση της κατασκευής της κοινωνικής αναπαράστασης της Κύπρου και οι τέσσερις θέσεις/ τόποι της ελληνοκυπριακής ταυτότητας οργανώνουν τη δική τους εκδοχή της αναπαράστασης, πρωτίτως γύρω από το κεντρικό στοιχείο της Κύπρου ως χώρας υπό κατοχή. Ταυτόχρονα όμως καθεμιά εμπλουτίζει ή εκφράζει το κοινωνικό αντικείμενο με τρόπο που να του δίνει μια ιδιαίτερο «δικό της χρώμα» αντλώντας μέσα από τη δική της ιστορική και κοινωνική παράδοση. Έτσι η θέση/ τόπος του Κυπριωτισμού δίνει έμφαση στην προοπτική λύσης του προβλήματος και την ανάγκη εδραίωσης της φιλίας και της ειρήνης στο νησί. Από την άλλη η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού υπογραμμίζει την κρατική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας, στα πλαίσια της οποίας έχει αναπτυχθεί, η οποία είναι υπό κατοχή ενώ η θέση/ τόπος του Ελληνοτροπισμού υπερτονίζει την προσλαμβανόμενη εθνική απειλή, απειλή που αφορά τη μελλοντική παρουσία του ελληνισμού στο νησί. Τέλος, η θέση/ τόπος του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού επικεντρώνει περισσότερο στο ανθρώπινο στοιχείο της κατοχής και τις ψυχολογικές συνέπειες για τους Ελληνοκυπρίους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Reicher και Hopkins (2001) υποδεικνύουν ότι το ενδιαφέρον των ερευνητών της εθνικής ταυτότητας θα πρέπει να στραφεί στο περιεχόμενο των ταυτοτήτων και πώς αυτό κατασκευάζεται, ειδικά από τους επιτηδευματίες της ταυτότητας, προκειμένου να πετύχουν την κινητοποίηση της εθνικής ομάδας προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές αναδεικνύουν αυτό που ο Billig (1995) είχε υποστηρίξει σε θεωρητικό επίπεδο ότι δηλαδή η εθνική ταυτότητα δεν είναι απλά ένα υποκειμενικό βίωμα το οποίο ο καθένας φέρει μαζί του αλλά πρωτίστως ένα δημόσιο διακύβευμα.

Η νοηματοδότηση της εθνικής ομάδας δεν αντανακλά μια πραγματικότητα, δεδομένη και σταθερή, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα μιας συνεχούς διαδικασίας δόμησης από μέρους των κοινωνικών υποκειμένων εντός του πλαισίου της σκεπτόμενης κοινωνίας. Αυτό που ενώνει τα μεμονωμένα υποκείμενα σε μια συγκροτημένη εθνική ομάδα δεν είναι ούτε κάποιο ιδιαίτερο κοινό χαρακτηριστικό που διαθέτουν (αν και δεν αποκλείεται να υπάρχει και τέτοια ή ακόμη να προκύψει) ούτε οποιοσδήποτε εξωτερικός καταναγκασμός. Η εθνική ομάδα, όπως κάθε άλλη κοινωνική ομάδα, αναδύεται και συγκροτείται μέσα από το πλέγμα των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων των μελών της ως ένα κοινό πεδίο σημαινόντων συμβόλων. Όπως χαρακτηριστικά το έχει θέσει ο Kurt Lewin, ήδη από τη δεκαετία του 1949 (Lewin, 1942/ 1948, σελ. 184):

Δεν είναι η ομοιότητα ή η διαφορετικότητα που αποφασίζουν κατά πόσο δύο άτομα ανήκουν στην ίδια ομάδα ή σε διαφορετικές ομάδες, αλλά η κοινωνική αλληλεπίδραση ή άλλοι τύποι αλληλεξάρτησης. Μια ομάδα ορίζεται καλύτερα ως ένα δυναμικό όλο το οποίο βασίζεται στην αλληλεξάρτηση παρά στην ομοιότητα.

Η εθνική ομάδα είναι με άλλα λόγια μια αναστοχαστική ομάδα. Μια ομάδα που το συμβολικό της περιεχόμενο διαμορφώνεται από τα ίδια της τα μέλη.

Το παράδειγμα της κοινωνικής γνώσης γενικότερα και ειδικότερα η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων υπογραμμίζει ότι ένας κοινός χώρος σημαντώντων συμβόλων, μια κοινή αναπαράσταση, δεν είναι κατ' ανάγκη και συναινετική. Το κοινό πεδίο σημαντώντων συμβόλων το οποίο υποστηρίζει και τροφοδοτεί (και παράλληλα υποστηρίζεται και τροφοδοτείται) τις (από τις) κοινωνικές αλληλεπιδράσεις των εθνικών υποκειμένων δεν είναι ομοιογενής αλλά ένας χώρος πλουραλιστικός και κατ' εξοχήν συγκρουσιακός. Είναι ένας χώρος αντιπαράθεσεων όπου οι κοινωνικοί δράστες διαταγμένοι σε διαφορετικές θέσεις/ τόπους εκφράζουν διαφορετικές εκδοχές ταυτότητας. Οι τόποι/ θέσεις ταυτότητας συγκροτούνται ιστορικά και οργανώνονται στη βάση συγκεκριμένων οργανωτικών αρχών πάνω στις οποίες είναι θεμελιωμένο το ιδεολογικό πλαίσιο (εθνικισμός) που νομιμοποιεί και υποστηρίζει τις συγκεκριμένες εθνικές ταυτότητες.

Η διάδοση και κατίσχυση του ελληνικού αλυτρωτισμού στο εσωτερικό της ελληνικής κοινότητας της Κύπρου υποστήριξε και προσέδωσε ηγεμονικό χαρακτήρα στην ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου και του λαού της, στήριξε την εθνική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων και νομιμοποίησε το μαζικό ενωτικό κίνημα (με την Ελλάδα) στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Ο ελληνοκεντρισμός οικοδομήθηκε στη βάση της ρήξης και της αντιπαράθεσης όχι μόνο με τη Βρετανική Αποικιακή Αρχή αλλά και με την τουρκοκυπριακή κοινότητα καθώς η προσήλωση του στην ένωση με την Ελλάδα σαφώς παραγνώριζε τις διαθέσεις των Τουρκοκυπρίων. Απέναντι του και αρχικά σε έντονη αντιπαράθεση με αυτόν, αναδύθηκε και ωρίμασε μέσα από τους κοινούς εργατικούς και αγροτικούς αγώνες Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων, ο κυπροκεντρισμός ως έκφραση της επιδίωξης για πολιτική χειραφέτηση των κατοίκων του νησιού στα πλαίσια μιας κοινής πατρίδας. Ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός παρά το γεγονός ότι έχουν περάσει μέσα από μια δυναμική διαδικασία επανανοηματοδότησης και επαναπλαισίωσης εξακολουθούν και σήμερα να αποτελούν κεντρικές οργανωτικές αρχές γύρω από τις οποίες

συγκροτούνται διαφορετικές θέσεις/ τόποι ταυτότητας στο πεδίο σημανόντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων.

Μετά από σαράντα επτά και πλέον χρόνια ύπαρξης της Κυπριακής Δημοκρατίας ως ανεξάρτητου κράτους και ειδικότερα μετά την πολιτική και στρατιωτική ήττα του ελληνικού αλυτρωτισμού στην Κύπρο, ο μαχητικός γεωπολιτικός ελληνοκεντρισμός που αντιμετώπιζε την ύπαρξη ενός ανεξάρτητου κράτους ως απειλή και ως προπομπή του αφελληνισμού της Κύπρου έχει σαφώς υποχωρήσει μετασχηματιζόμενος σε ένα πολιτισμικό ελληνοκεντρισμό . Ο σημερινός πολιτισμικός ελληνοκεντρισμός επικεντρώνεται στην πολιτισμική ενότητα (και όχι στην πολιτική ένωση) Ελλάδας και Κύπρου και προσεγγίζει την Κύπρο ως το τελευταίο προπύργιο του ελληνισμού. Ο Γ. Προδρόμου¹²², ένας από τους εκφραστές του σημερινού ελληνοκεντρισμού, σε άρθρο του με τίτλο «Ανάγκη η Εθνική Συνείδηση» όπου υποστηρίζει ότι η εθνικότητα αποτελεί για το λαό το αντίστοιχο που αποτελεί η προσωπικότητα για τους ανθρώπους επισημαίνει και τα ακόλουθα:

Ήταν, λοιπόν, λάθος, αποδείχτηκε άλλωστε οδυνηρά, η θέση ότι το ανεξάρτητο Κυπριακό κράτος θα μείωνε την εθνική συνείδηση των Ελλήνων Κυπρίων. Ο εθνικός χαρακτήρας είναι απαραίτητος, ευρίσκεται στη βάση κάθε δημιουργίας, αντιστέκεται όταν κινδυνεύει. Δεν διαλέγουμε εθνική ταυτότητα. Αναπτυσσόμαστε και αυξανόμαστε και ωριμάζουμε μ' αυτή, όπως με τη θρησκεία, τη γλώσσα, την παράδοση, το περιβάλλον [...]. Στο κάτω κάτω δεν αλλάζουν τα πράγματα με διαφορετική ονοματοθέτηση ούτε με την άρνηση της ύπαρξης τους. Εκείνο που θα μπορούσε να ζητείται από τους Έλληνες της Κύπρου ήταν, λόγω ειδικών λόγων και συνθηκών του κράτους, να αναγνωρίζουν, να σέβονται και να συνεργάζονται με τους Τουρκοκύπριους, περισσότερο , πιο πρόθυμα και να ζητούν την ίδια στάση από εκείνους.

Παράλληλα με τον πολιτισμικό ελληνοκεντρισμό που τροφοδοτεί και υποστηρίζει άμεσα μια ελληνότροπη και ιδιαίτερα ουσιοκρατική έκφραση της εθνικής ταυτότητας απαντάται ένας κυπροκεντρισμός, που υποστηρίζει και συντηρεί απευθείας μια, κατά το μάλλον ή ήττον, κυπριωτική έκφραση της ταυτότητας. Ο σημερινός κυπροκεντρισμός εμφανίζεται πιο ήπιος, σε σχέση με το παρελθόν (ειδικότερα όπως εκφράστηκε μετά το 1974, δες Περιστιάνης, 1995, σελ. 132), δεν αμφισβητεί την ελληνικότητά του, τοποθετείται όμως απέναντι στον ακραίο εθνικισμό επιμένοντας να τονίζει ότι η Κύπρος είναι κοινή πατρίδα

¹²² Προδρόμου, Γ. , Ανάγκη η Εθνική Συνείδηση, *Σημερινή*, 21 Οτωβρίου 1990, σελ.4

Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Χαρακτηριστικό είναι το πιο κάτω απόσπασμα από άρθρο στην “κυπροκεντρική” Χαραυγή, επίσημο εκφραστικό όργανο του Α.Κ.Ε.Λ. :

Ο κακοήθης εθνικισμός- σοβινισμός σήμερα, όπως και τότε, εκφράζεται με την άρνηση μερικών να δεχθούν ότι η Κύπρος είναι ένα ανεξάρτητο κράτος που κατοικείται από Έλληνες και Τούρκους και διάφορες άλλες μικροκοινότητες. [...] Κανείς δεν αρνείται ότι εμείς οι Έλληνες είμαστε εδώ πάνω από 3000 χρόνια, αλλά και αυτοί που ζουν στο νησί για μισή χιλιετηρίδα ασφαλώς είναι Κύπριοι και έχουν δικαιώματα¹²³[...]Κανείς δεν αρνείται το «αναπαλλοτρίωτο και ιστορικά καταγραμμένο δικαίωμα των Ελλήνων αυτού του τόπου να αισθάνονται, να σκέφτονται και να ενεργούν, να πιστεύουν, να λένουν ότι είναι Έλληνες». Το ίδιο δικαίωμα μήπως δεν έχουν και οι Τουρκοκύπριοι;

Ελληνοκεντρισμός και κυπροκεντρισμός συγκλίνουν, αφενός στο σεβασμό που επιδεικνύουν στον ελληνικό εθνικό χαρακτήρα των μελών της ελληνοκυπριακής κοινότητας και, αφετέρου, στη θέση ότι η ανεξάρτητη Κυπριακή Δημοκρατία δεν αποτελεί απειλή αλλά ασπίδα προστασίας του ελληνικού στοιχείου του νησιού. Οι δύο αυτές οργανωτικές αρχές λειτουργούν ως δύο μεταξύ τους κάθετες διαστάσεις επιτρέποντας τη συγκρότηση τεσσάρων διαφορετικών θέσεων/ τόπων στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Ταυτόχρονα οι ίδιες διαστάσεις υποστηρίζουν την οικοδόμηση, σε αναπτυξιακό επίπεδο, των εθνικών ταυτοτήτων από μέρους των νέων εθνικών υποκειμένων.

Ο Κυπριωτισμός και ο Ελληνοτροπισμός αποτελούν θέσεις/ τόπους ταυτότητας οι οποίες βρίσκονται πιο κοντά στις δύο οργανωτικές αρχές και υποστηρίζονται άμεσα από αυτές. Στον ενδιάμεσο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων απαντώνται άλλες θέσεις/ τόποι ταυτότητας οι οποίες κατορθώνουν να ισορροπήσουν τις επιδράσεις που εκατέρωθεν δέχονται. Ο Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός συνδέεται άμεσα με τη ρήξη στο εσωτερικό της εθνικόφρονας παράταξης, τη δεκαετία του 1960, και την ανάδυση ενός κοινότοπου ελληνοκυπριακού εθνικισμού, ιδιαίτερα μετά το 1974. Σε αντίθεση με τον Ελληνοκυπριακό Πατριωτισμό, ο Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός εμφανίζεται πιο μαχητικός και αγωνιστικός, περισσότερο ελληνοκεντρικός και περισσότερο ουσιοκρατικός.

¹²³Ρούσου, Α., Ιδού ο κακοήθης εθνικισμός σας, Χαραυγή, 24 Νοεμβρίου 1996,σελ. 8.

Ελληνοκεντρισμός, Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός, Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός και Κυπριωτισμός αποτελούν διαφορετικές εκφράσεις της εθνικής ταυτότητας στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας παράλληλα όμως υποστηρίζονται (και υποστηρίζουν) από μια κοινή ελληνοκεντρική αναπαράσταση της Κύπρου και του λαού της. Το μακρό χρονικό διάστημα της βίαιης πληθυσμιακής και γεωγραφικής διαίρεσής του νησιού την οποία υποστηρίζουν τα τουρκικά κατοχικά στρατεύματα, επέτρεψε τη συντήρηση της διαλεκτικής της μισαλλοδοξίας και ενίσχυσε τις αντιστάσεις ταυτότητας στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Αυτό επιβεβαιώνεται, εμμέσως πλην σαφώς από την ηγεμονική αναπαράσταση της Κύπρου ως θύματος της εισβολής και της θηριωδίας των τουρκικών στρατευμάτων, ως μιας χώρας υπό κατοχή η οποία θρηνεί για τους πρόσφυγες, τους αγνοούμενους και τους εγκλωβισμένους της. Το πολιτικό πρόβλημα δεσπόζοντας στο χώρο των σημαινόντων συμβόλων της ελληνοκυπριακής κοινότητας “υποχρεώνει” την εθνική ταυτότητα σε μια διαρκή άμυνα και αντίσταση μπροστά στην προσλαμβανόμενη απειλή από την Τουρκία. Η προσλαμβανόμενη απειλή οδηγεί σε μια ελληνοκεντρική περιχαράκωση, τροφοδοτεί αυτό που ο Bar Tal (2002) ονομάζει ρεπερτόριο της διομαδικής σύγκρουσης. Ταυτόχρονα διατηρεί σε μια συμβολική απόσταση (που εκδηλώνεται με μια έντονη προσλαμβανόμενη διαφοροποίηση) την τουρκοκυπριακή κοινότητα περιορίζοντας τη δυναμική της αναπαράστασης της Κύπρου ως κοινής πατρίδας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων.

Η πολιτική αλλά και η ιστορική συγκυρία “υποχρεώνουν” τις δύο κοινότητες στην Κύπρο, Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους να ζήσουν μαζί. Για να επιτευχθεί αυτό μέσα σε ένα πλαίσιο ειρήνης και συνεργασίας δεν είναι απαραίτητο Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι να απαρνηθούν τις εθνικές τους υπαγωγές (κάτι τέτοιο είναι εξάλλου σήμερα αναπόφευκτο). Όπως κριτικά σημειώνει ο Reicher (2004), από μόνη της η υπαγωγή σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες δεν οδηγεί υποχρεωτικά και σε διομαδική σύγκρουση. Αυτό το οποίο καθορίζει τη μορφή των σχέσεων ανάμεσα σε δύο κοινωνικές ομάδες είναι το συμβολικό περιεχόμενο με το οποίο αυτές έχουν επενδυθεί από τα μέλη τους. Στο παρελθόν, οι σχέσεις των δύο κοινοτήτων διαμορφώθηκαν στη βάση εκατέρωθεν

εθνοκεντρικών αναπαραστάσεων αμοιβαίου αποκλεισμού και αντιπαράθεσης. Η κυριαρχία, στο εσωτερικό του πεδίου σημαινόντων των δύο εθνικών ταυτοτήτων, θέσεων/ τόπων που υποστήριζαν τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας οδήγησε στη διομαδική σύγκρουση και τον αποκλεισμό θέσεων/ τόπων που υποστήριζαν τον αμοιβαίο σεβασμό και την αναγνώριση της άλλης κοινότητας. Η εξεύρεση μιας πολιτικής διευθέτησης του πολιτικού προβλήματος ικανής να απαλλάξει τη χώρα από την κατοχή, ενός αμοιβαία αποδεχτού συμβιβασμού που θα οδηγήσει στην επανένωση του χώρου και του λαού της Κύπρου (όπως σήμερα διατείνονται ότι επιδιώκουν οι πολιτικές ηγεσίες των δύο κοινοτήτων) είναι μεν συνθήκη απαραίτητη για την εμπέδωση της ειρήνης όχι όμως επαρκής. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η παράλληλη οικοδόμηση ενός κοινού πεδίου σημαινόντων συμβόλων το οποίο θα υποστηρίζει την αναπαράσταση της Κύπρου ως κοινής πατρίδας Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων, θα σέβεται τη διαφορετικότητα και θα προάγει τον αλληλοσεβασμό. Προς την κατεύθυνση αυτή έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν τόσο οι επιτηδευματίες της ταυτότητας όσο και η εκπαίδευση εν γένει.

II. ПЕРВЫЕ

ЕГИПТОЛОГИЯ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητέ μου φίλε, αγαπητή μου φίλη,

Απαντώντας στο ερωτηματολόγιο το οποίο έχεις στα χέρια σου, θέλουμε να δούμε τις δικές σου απόψεις και τα δικά σου συναισθήματα σε σχέση με διάφορα θέματα. Αυτό δηλαδή που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι η δική σου προσωπική άποψη. Δεν υπάρχουν σωστές ή λάθος απαντήσεις ούτε θα βαθμολογηθείς για τις απαντήσεις που θα δώσεις.

Να έχεις υπόψη ότι απαντάς ανώνυμα και ότι οι απαντήσεις σου δεν θα γίνουν γνωστές σε κανένα άλλο.

Μπορείς λοιπόν να απαντάς ελεύθερα, χωρίς άγχος, σύμφωνα πάντα με τη δική σου προσωπική άποψη.

Αν σε κάποια στιγμή χρειαστεί να ρωτήσεις κάτι μη διστάσεις να το κάνεις. Τέλος αν κάτι δεν μπορείς να το απαντήσεις μην ανησυχείς. Σημείωσε απλά πάνω στο ερωτηματολόγιο « Δεν ξέρω » και προχώρα στην επόμενη ερώτηση.

Παρακαλώ συμπλήρωσε προσεκτικά αυτό που ταιριάζει σε σένα

1. Φύλο: (αγόρι ή κορίτσι) . Είμαι _____
2. Τάξη: Φοιτώ στην _____
3. Ημερομηνία γέννησης: _____
4. Περιοχή όπου κατοικώ: _____

ΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΩΤΗ: Ποια είναι η πατρίδα σου;

Η πατρίδα μου είναι _____

ΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΥΤΕΡΗ:

Άνοιξε το Φάκελο 1. Μέσα υπάρχουν τρεις καρτέλες. Διάβασέ τις και σημείωσε ποιο από τα τρία αυτά ονόματα είναι το πιο κατάλληλο για να μας περιγράψει (σύμφωνα πάντα με τη δική σου άποψη) .

Είμαστε _____

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΡΙΤΗ:

Ο Φάκελος 2, που είναι μπροστά σου, περιέχει μια σειρά από καρτέλες.

Βγάλε τις καρτέλες και τοποθέτησε τις μπροστά σου πάνω στο θρανίο σου.

Πάνω στις καρτέλες υπάρχουν μια σειρά από ονόματα καθένα από τα οποία μπορείς να το χρησιμοποιήσεις για να περιγράψεις τον εαυτό σου.

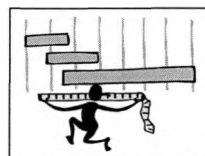
Αν σου ζητούσαμε να επιλέξεις ένα, το πιο σημαντικό για σένα, ποιο θα επέλεγες;

Σημείωσε το πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε το 2 ^ο πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε το 3 ^ο πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε την 4 ^η πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε το 5 ^ο πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε το 6 ^ο πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____
Σημείωσε το 7 ^ο πιο σημαντικό για σένα όνομα.	_____

ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΕΤΑΡΤΗ:**Πόσο έντονα νιώθεις ότι είσαι Κύπριος/Κύπρια;**

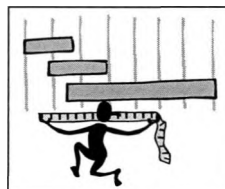
(σημείωσε με Χ στο κουτάκι που λέει αυτό που ισχύει για σένα)

Νιώθω σε πολύ μεγάλο βαθμό Κύπριος	
Νιώθω σε μεγάλο βαθμό Κύπριος	
Νιώθω λίγο Κύπριος	
Δεν νιώθω καθόλου Κύπριος	

Πόσο έντονα νιώθεις ότι είσαι Έλληνας/ Ελληνίδα;

(σημείωσε με Χ στο κουτάκι που λέει αυτό που ισχύει για σένα)

Νιώθω σε πολύ μεγάλο βαθμό Έλληνας	
Νιώθω σε μεγάλο βαθμό Έλληνας	
Νιώθω λίγο Έλληνας	
Δεν νιώθω καθόλου Έλληνας	

Πόσο έντονα νιώθεις ότι είσαι Ευρωπαίος/Ευρωπαία;

(σημείωσε με Χ στο κουτάκι που λέει αυτό που ισχύει για σένα)

Νιώθω σε πολύ μεγάλο βαθμό Ευρωπαίος	
Νιώθω σε μεγάλο βαθμό Ευρωπαίος	
Νιώθω λίγο Ευρωπαίος	
Δεν νιώθω καθόλου Ευρωπαίος	

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Στα πλαίσια μιας Πανεπιστημιακής Έρευνας για τον τρόπο που οι νέοι άνθρωποι σκέφτονται σε σχέση με ορισμένα επίκαιρα θέματα που αφορούν τον τόπο μας, διαμορφώθηκε ένα ερωτηματολόγιο στο οποίο παρακαλώ να απαντήσετε, εκφράζοντας αυστηρά την προσωπική σας γνώμη.

Οι απαντήσεις σας θα είναι ανώνυμες και απόλυτα εμπιστευτικές και θα μας επιτρέψουν να σχηματίσουμε μια πιστή εικόνα των απόψεων και στάσεων που έχουν οι νέοι μας σε σχέση με τα θέματα του θέτου.

Σας παρακαλώ λοιπόν να απαντήσετε σε όλες τις ερωτήσεις που θα σας υποβληθούν.

Σας ευχαριστώ για τη συνεργασίας σας

Παχουλίδης Κυριάκος

Υποψήφιος Διδάκτορας / Πάντειο Πανεπιστήμιο

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

ΦΥΛΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ 1 ΑΝΤΡΑΣ 2 (ΣΗΜΕΙΩΣΕ ΥΤΟ ΠΟΥ ΤΑΙΡΙΑΖΕΙ ΣΕ ΣΕΝΑ)

☐☐

ΗΛΙΚΙΑ : (ΣΗΜΕΙΩΣΕ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΜΗΝΑ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ)

ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ Ή ΠΕΡΙΟΧΗ

1. Σημείωσε τρεις λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτεσαι την πατρίδα μας την Κύπρο.

(α) _____

(β) _____

(γ) _____

2. Σημείωσε για κάθε λέξη που έχεις σημειώσει πιο πάνω ένα σχετικό συναίσθημα

(α) _____

(β) _____

(γ) _____

3. Στη συνέχεια σου θα πρέπει να εκφράσεις τη θέση σου σε μια σειρά από δηλώσεις. Για το σκοπό αυτό θα πρέπει να χρησιμοποιήσεις την επταβάθμια κλίμακα που σου δίνεται.

Θα πρέπει να έχεις υπόψη ότι όσο πιο κοντά σε ένα από τα δύο άκρα είναι ο αριθμός που επιλέγεις τόσο πιο κοντά τοποθετείς τον εαυτό σου στη θέση που σημειώνεται στο άκρο αυτό

- 3.1. Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

- 3.2. Αγαπώ την Κύπρο.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

- 3.3. Λυπάμαι για ότι είμαι Κύπριος/Κύπρια.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.4. Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος/ Κύπρια νιώθω,

ΠΟΛΥ ΑΒΟΛΑ	ΑΒΟΛΑ	ΜΑΛΛΟΝ ΑΒΟΛΑ	ΟΥΤΕ ΑΒΟΛΑ ΟΥΤΕ ΑΝΕΤΑ	ΜΑΛΛΟΝ ΑΝΕΤΑ	ΑΝΕΤΑ	ΠΟΛΥ ΑΝΕΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.5. Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος/ Κύπρια.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.6. Το ότι είμαι Κύπριος/ Κύπρια καθορίζει το ποιος/ ποια είμαι.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.7. Νιώθω συναισθηματικά δεμένος/ δεμένη με την Κύπρο και το λαό της.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.8. Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.9. Νιώθω πολύ μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος/Κύπρια.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.10. Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν τους Κύπριους ευγενικούς;

ΣΧΕΔΟΝ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟΙ	ΛΙΓΟΙ	ΑΡΚΕΤΟΙ	ΠΟΛΛΟΙ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΛΟΙ	ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
1	2	3	4	5	6	7

3.11. Για το ότι είμαι Κύπριος/Κύπρια νιώθω,

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΛΙΓΟ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΑΡΚΕΤΑ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΠΟΛΥ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ
1	2	3	4	5	6	7

3.12. Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν τους Κύπριους καλούς;

ΣΧΕΔΟΝ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟΙ	ΛΙΓΟΙ	ΑΡΚΕΤΟΙ	ΠΟΛΛΟΙ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΛΟΙ	ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
1	2	3	4	5	6	7

3.13. Για το ότι είμαι Κύπριος/Κύπρια νιώθω :

ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΣ	ΠΟΛΥ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΣ	ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΣ	ΟΥΤΕ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΣ ΟΥΤΕ ΛΥΠΗΜΕΝΟΣ	ΛΥΠΗΜΕΝΟΣ	ΠΟΛΥ ΛΥΠΗΜΕΝΟΣ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΛΥΠΗΜΕΝΟΣ
1	2	3	4	5	6	7

3.14. Πόσοι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους;

ΣΧΕΔΟΝ ΚΑΘΟΛΟΥ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟΙ	ΛΙΓΟΙ	ΑΡΚΕΤΟΙ	ΠΟΛΛΟΙ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΛΟΙ	ΟΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΙ
1	2	3	4	5	6	7

3.15. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν τόσο καλά όσο άλλοι λαοί

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.16. Πόσο σημαντικό είναι για σένα το ότι είσαι Κύπριος/ Κύπρια

ΚΑΘΟΛΟΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΠΟΛΥ ΛΙΓΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΛΙΓΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΑΡΚΕΤΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ
1	2	3	4	5	6	7

3.17. Οι περισσότεροι άνθρωποι στον κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν τόσο καλά όσο άλλοι λαοί

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.18. Νιώθω ότι σε σχέση με άλλους λαούς οι Κύπριοι είναι οι καλύτεροι

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

3.19. Νιώθω ότι είμαι διαφορετικός/ διαφορετική από τους άλλους Κύπριους.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

4. Όσο αφορά στο θέμα της ταυτότητάς μας, ποιο από τα παρακάτω ονόματα θα επέλεγες για τον εαυτό σου;

Κύπριος/ Κύπρια

☐

Κύπριος Έλληνας/ Κύπρια Ελληνίδα

☐

Ελληνοκύπριος/ Ελληνοκύπρια

☐

Έλληνας της Κύπρου/ Ελληνίδα της Κύπρου

☐

Έλληνας/Ελληνίδα

☐

ΔΕΝ ΞΕΡΩ

☐

5. Σημείωσε σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με τις πιο κάτω προτάσεις.

5.1. Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.2. Στο σχολείο θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερο για την ιστορία, τον πολιτισμό και την κοινή μοίρα όλων των Κυπρίων και όχι όλων των Ελλήνων .

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.3. Η Κύπρος με βάση την ιστορία της είναι τόπος ελληνικός.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.4. Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.5. Ο εθνικός ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος με αυτόν την Ελλάδα

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.6. Θεωρώ την Ελλάδα μητέρα πατρίδα.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.6. Η Ορθοδοξία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ
1	2	3	4	5	6	7

5.7. Νίωθω .

ΜΟΝΟ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΛΙΓΟ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ ΒΑΘΜΟ ΕΛΛΗΝΑΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΟΣ	ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΕΛΛΗΝΑΣ	ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΙ ΛΙΓΟ ΕΛΛΗΝΑΣ	ΜΟΝΟ ΚΥΠΡΙΟΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΛΛΗΝΑΣ
1	2	3	4	5	6	7

6. Γράψε τις πρώτες τρεις λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν σκέφτεσαι του Τουρκοκύπριους

(α) _____

(β) _____

(γ) _____

7. Για κάθε μια από τις παραπάνω λέξεις σημείωσε ένα σχετικό συναίσθημα :

(α) _____

(β) _____

(γ) _____

8. Σε ποιο βαθμό νοιώθεις ο ίδιος με τους Τουρκοκύπριους ή διαφορετικός από τους Τουρκοκύπριους σε καθένα από τα παρακάτω θέματα;

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ:

(1= εντελώς διαφορετικός, 2= πολύ διαφορετικός, 3= διαφορετικός 4= ούτε διαφορετικός ούτε ίδιος, 5= όμοιος 6 = πολύ όμοιος 7= εντελώς ίδιος)

Με τους Τουρκοκύπριους

ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ,

ΝΟΟΤΡΟΠΙΑΣ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΗΘΩΝ ΚΑΙ ΕΘΙΜΩΝ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΥ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ
ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ	ΝΙΩΘΩ	ΕΝΤΕΛΩΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΝΤΕΛΩΣ ΙΔΙΟΣ

9. Σε ποιο βαθμό, κατά την προσωπική σου άποψη, ο καθένας από τους παρακάτω πολιτισμούς έχει επηρεάσει το σημερινό πολιτισμό των Κυπρίων;

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΕ ΤΗΝ ΚΛΙΜΑΚΑ ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ:

-3 = Πάρα πολύ αρνητικά, -2 = Πολύ αρνητικά, -1= Αρνητικά, 0= Ούτε θετικά ούτε αρνητικά

1 = Θετικά, 2 = Πολύ θετικά, 3 Πάρα πολύ θετικά

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΑΡΝΗΤΙΚΑ	ΠΟΛΥ ΑΡΝΗΤΙΚΑ	ΑΡΝΗΤΙΚΑ	ΟΥΤΕ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΟΥΤΕ ΘΕΤΙΚΑ	ΘΕΤΙΚΑ	ΠΟΛΥ ΘΕΤΙΚΑ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΘΕΤΙΚΑ
Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3
Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3
Ο ΑΡΑΒΙΚΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3
Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3
Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3
Ο ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ	-3	-2	-1	0	1	2	3

10. Σε ποιο βαθμό συμφωνείς ή διαφωνείς με τις παρακάτω προτάσεις;

10.1. Οι Τούρκοι είναι βάρβαρος λαός.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.2. Αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους είναι πολύ περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν..

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.3. Οι Τούρκοι είναι επιθετικοί και βίαιοι.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.4. Αν μείνουμε σταθεροί στον αγώνα μας μπορούμε να εξασφαλίσουμε μια πραγματικά δίκαιη λύση στο Κυπριακό Πρόβλημα.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10. 5. Μόνιμος στόχος της Τουρκίας είναι η καταστροφή του ελληνισμού.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.6. Ο Κυπριακός λαός είναι θύμα της πολιτικής των ΗΠΑ και της Μ. Βρετανίας.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.7. Η τουρκική παιδεία έχει στόχο να μάθει τα Τουρκάκια να μισούν τους Έλληνες.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.8. Οι Τουρκοκύπριοι επιθυμούν ειλικρινά μια δίκαιη λύση του κυπριακού προβλήματος.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.9. Νιώθω άσχημα να δείξω το διαβατήριό μου για να πάω στα κατεχόμενα

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.10. Αισθάνομαι ασφάλεια να ζω σήμερα στην Κύπρο.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.11. Είναι δίκαιο όταν λυθεί το Κυπριακό ένα μέρος του νησιού να διοικείται από τους Τουρκοκύπριους ως ξεχωριστό ομόσπονδο κρατίδιο.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.12. Η Τουρκία επιθυμεί ειλικρινά τη λύση του Κυπριακού.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.13. Μια λύση του κυπριακού προβλήματος θα οδηγήσει σε πτώση το βιοτικό επίπεδο των Ελληνοκυπρίων.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.14. Στη δημιουργία του κυπριακού προβλήματος μεγάλη είναι η ευθύνη και των Ελληνοκυπρίων.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

10.15. Σε περίπτωση λύσης του Κυπριακού θα είχα πρόβλημα να ζήσω στην ίδια γειτονιά με Τουρκοκύπριους.

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΔΙΑΦΩΝΩ	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΠΟΛΥ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
1	2	3	4	5	6	7

ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ΠΟΛΥ

Η εθνική ταυτότητα στην Ελβετική γερμανία: Κοινωνιολογική γενετική προσέγγιση

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2:

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας 1: Ιδιοτιμές και ποσοστό στο σύνολο της ερμηνευμένης διακύμανσης για την Ανάλυση Πολλαπλών Αντιστοιχιών.

Παράγοντες	Ιδιοτιμή	Ποσοστό ερμηνευμένης Διακύμανσης
1	0.2697	19.26
2	0.2637	18.83
3	0.2417	17.26
4	0.1940	13.86
5	0.1778	12.70
6	0.1458	10.41
7	0.1074	7.67

Πίνακας 2: Συντεταγμένες και συνεισφορά στην κατασκευή των τεσσάρων πρώτων αξόνων με βάση τα δεδομένα του συγκεντρώθηκαν στο πρώτο ερωτηματολόγιο.

Μεταβλητές	Συντεταγμένες στους Παραγοντικούς Άξονες				Συνεισφορά στους παραγοντικούς άξονες			
Μεταβλητές	1ος	2ος	3ος	4ος	1ος	2ος	3ος	4ος
Τάξη (Νέα)								
Β' και Γ'	-0.29	-0.91	-0.02	-0.40	2.31	23.50	0.01	6.14
Δ'	0.18	0.23	1.23	0.02	0.50	0.84	25.88	0.01
Ε' και Στ'	0.17	0.70	-0.59	0.35	0.87	15.41	12.26	5.20
Όνομα Εθνικού αυτό-προσδιορισμού								
Κύπριοι	-0.85	-0.07	0.13	0.03	27.05	0.19	0.73	0.04
Ελληνοκύπριοι	0.87	0.77	0.01	0.07	19.53	15.60	0.00	0.18
Έλληνες	0.87	-1.57	-0.47	-0.26	8.33	27.55	2.72	1.02
Βαθμός Υποκειμενικής Ταύτισης «Κύπριοι»								
Μικρό & Π Μικρό	0.64	0.03	-2.09	-1.31	2.94	0.01	35.56	17.36
Μεγάλο & Π Μεγάλο	-0.07	0.00	0.23	0.14	0.32	0.00	3.87	1.89
Βαθμός Υποκειμενικής Ταύτισης «Έλληνες»								
Μικρό & Π Μικρό	-0.92	0.36	-0.47	-0.03	23.60	3.82	7.04	0.03
Μεγάλο & Π Μεγάλο	0.56	-0.22	0.29	0.02	14.46	2.34	4.31	0.02
Βαθμός Υποκειμενικής Ταύτισης «Ευρωπαίοι»								
Μικρό & Π Μικρό	-0.03	0.31	0.25	-0.67	0.04	4.35	3.08	27.55
Μεγάλο & Π Μεγάλο	0.05	-0.46	-0.37	0.99	0.06	6.40	4.54	40.57

Πίνακας 3: Αποτελέσματα Ιεραρχικής Ανάλυσης σε Συστάδες στα παραγοντικά σκορ των μεταβλητών του πρώτου ερωτηματολογίου.

Χαρακτηριστική Μεταβλητή	% εντός της συστάδας	% εντός του δείγματος	% συστάδας εντός της μεταβλητής	Valeur-Test	Probabiliti
1η ΣΥΣΤΑΔΑ : 214 / 52.45 %					
Ε' και Στ' Τάξη	73.36	41.91	91.81	14.23	0.000
Ελληνοκύπριοι	62.62	34.07	96.40	13.78	0.000
Μικρό & Πμ Βαθμό ΕΛΛ	64.49	58.58	57.74	2.44	0.007
Μ & ΠΜΓΑΛΟ ΕΥΡ	33.64	39.71	44.44	-2.53	0.006
Δ' Τάξη	15.42	20.83	38.82	-2.71	0.003
Κύπριοι	35.05	50.74	36.23	-6.62	0.000
Έλληνες	1.40	14.46	5.08	-8.31	0.000
Β' και Γ' τάξη	11.22	37.25	15.79	-11.71	0.000
2η ΣΥΣΤΑΔΑ : 131 / 32.11 %					
Κύπριοι	98.47	50.74	62.32	14.50	0.000
Β' και Γ' Τάξη	66.41	37.25	57.24	8.24	0.000
Μ & ΠΜΛΟ ΚΥΠ	98.47	89.46	35.34	4.39	0.000
Δ' Τάξη	33.59	20.83	51.76	4.13	0.000
Μ & ΠΜΚΡΟ ΚΥΠ	0.00	9.31	0.00	-5.10	0.000
Έλληνες	1.53	14.46	3.39	-5.66	0.000
Ελληνοκύπριοι	0.00	34.07	0.00	-11.52	0.000
Ε' και Στ' Τάξη	0.00	41.91	0.00	-13.38	0.000
3η ΣΥΣΤΑΔΑ: 63 /15.44%					
Έλληνες	85.71	14.46	91.53	15.06	0.000
Μ&ΜΓΑΛΟ ΈΛΛ	88.89	61.27	22.40	5.09	0.000
Β' & Γ' Τάξη	65.08	37.25	26.97	4.75	0.000
Μ & ΠΜΓΑΛΟ ΕΥΡ	65.08	39.71	25.31	4.29	0.000
Μ & ΠΜΚΡΟ ΚΥΠ	20.63	9.31	34.21	2.88	0.002
Μ & ΠΜΛΟ ΚΥΠ	79.37	89.46	13.70	-2.45	0.007
Ε' και Στ' Τάξη	22.22	41.91	8.19	-3.40	0.000
Μ & ΠΜΚΡΟ ΕΥΡ	34.92	58.58	9.21	-3.98	0.000
Μ & ΠΚΡΟ ΈΛΛ	11.11	37.01	4.64	-4.81	0.000
Ελληνοκύπριοι	7.94	34.07	3.60	-5.05	0.000
Κύπριοι	4.76	50.74	1.45	-8.44	0.000

Πίνακας 4: Παραγοντική Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες: Προσλαμβανόμενη ομοιότητα ή διαφορά με Τουρκοκύπριους.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Συνιστώσα	
	1η	
	Ιδιοτιμή	% διακύμανση
	4.127	51.587
TK Διατροφή		.764
TK Πολιτισμός		.762
TK Νοοτροπία		.719
TK Καταγωγή		.716
TK Ήθη και Έθιμα		.714
TK Ψυχαγωγία		.704
TK Πατριωτισμός		.704
TK Οικονομία		.658

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Διατύπωση ερώτησης: Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι είμαστε ίδιοι ή διαφορετικοί με τους Τουρκοκύπριους σε καθένα από τα παρακάτω θέματα ... (1= εντελώς διαφορετικοί / 7 = εντελώς οι ίδιοι)

Πίνακας 5: Αποτελέσματα Παραγοντικής Ανάλυσης σε Κύριες Συνιστώσες / Αναζήτηση τριών παραγοντικών αξόνων (Principal Component Analysis).

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	Συνιστώσα		
	1η	2η	3η
	Ιδιοτιμή		
	2.379	1.360	.973
% διακύμανση	26.129	20.612	12.163
Αγαπώ την Κύπρο.	.838		
Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος	.717		
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπρια / Κύπριος.	.620		
Νιώθω συναισθηματικά δεμένη/ δεμένος με την Κύπρο και το λαό της.	.435	.405	
Το ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.		.750	
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.		.736	
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα		.504	
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος			.814
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπρια/ Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.			.767

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Πίνακας 6 : Παραγοντική Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες Ερωτημάτων Ενότητας 1: (16 ερωτήματα)

	Συνιστώσα			
	1η	2η	3η	4η
Ιδιοτιμή	3.366	2.524	1.657	1.570
% διακύμανση	21.035	15.773	10.355	9.815
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ				
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	.784			
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.	.777			
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	.755			
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	.751			
Αγαπώ την Κύπρο.	.629			
Λυπάμαι για το ότι είμαι Κύπριος	.484			.414
Αν κάποιος έλεγε κάτι άσχημο για τους Κύπριους θα ένιωθα πολύ λυπημένος.	.416			
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί άνθρωποι.		.817		
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους .		.795		
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί άνθρωποι.		.784		
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καταφέρνουν και τόσο καλά όσο άλλοι λαοί.		.518		
(αντιστραμμένη)				
Το ότι είμαι Κύπρια/ Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.			.724	
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.			.685	
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και των Κυπρίων γενικότερα			.481	
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.				.770
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.				.725

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Πίνακας 7: Χαρακτηριστικά ερωτήματα κατά στοιβάδα.

ΣΥΣΤΑΔΑ ΠΡΩΤΗ : ΕΛΛΗΝΟΤΡΟΠΙΣΜΟΣ (N= 152 , 24.9%)	Μ.Ο. Συστάδας	Μ.Ο.	P
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	5.906	5.222	0.000
Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε για την ιστορία...	4.047	3.440	0.000
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να ..	6.061	5.425	0.000
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	5.744	5.279	0.000
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	5.629	5.205	0.000
Αγαπώ την Κύπρο.	6.750	6.498	0.000
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	6.056	5.724	0.000
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος	6.168	5.942	0.000
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	5.972	5.761	0.002
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος .	5.925	5.733	0.004
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου ..	4.769	4.966	0.008
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.	4.158	4.410	0.007
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πολύ άνετα. 5.	5.379	5.618	0.001

Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.	5.752	6.008	0.001
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.	4.231	4.535	0.000
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί.	4.410	4.884	0.000
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους	4.105	4.608	0.000
ΣΥΣΤΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ ΚΥΠΡΙΩΤΙΣΜΟΣ (N=153, 25.1%)	M.O. Συστάδας	M.O.	P
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.	5.120	4.535	0.000
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	6.226	5.724	0.000
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	6.193	5.733	0.000
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	6.148	5.761	0.000
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.	6.440	6.008	0.000
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος	6.278	5.942	0.001
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί	5.204	4.884	0.005
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.	4.795	4.410	0.006
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα άνετα.	5.897	5.618	0.007
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.	4.868	4.608	0.015
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της.	5.214	4.966	0.023
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί.	4.719	4.493	0.043
Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού μας.	5.649	5.970	0.003
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.	4.191	5.088	0.000
Στο σχολείο, θα πρέπει να μαθαίνουμε περισσότερα για την ιστ...(αντιστρ.) .	2.140	3.440	0.000
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην ... (αντιστρ.)	3.939	5.425	0.000
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	3.871	5.279	0.000
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	3.765	5.205	0.000
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	3.241	5.222	0.000
ΣΥΣΤΑΔΑ ΤΡΙΤΗ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ (N=207/ 33.9%)	M.O. Συστάδας	M.O.	P
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί	6.014	4.493	0.0
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους	5.924	4.608	0.0
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί.	6.161	4.884	0.0
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος.	6.590	5.733	0.0
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	6.662	5.724	0.0
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος.	6.743	5.942	0.0
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	6.583	5.761	0.0
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	6.273	5.279	0.0
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	6.448	5.618	0.0
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.	5.915	5.088	0.0
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	6.084	5.205	0.0
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	6.155	5.222	0.0
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα καφέρ. (αντιστρ.)	5.667	4.830	0.0
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.	6.727	6.008	0.0
Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.	6.613	5.970	0.0
Συμπεριφέρομαι όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.	5.259	4.535	0.0
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποια είμαι.	5.126	4.410	0.0
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της.	5.531	4.966	0.0
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ... (αντιστρ.)	6.104	5.425	0.0
Αγαπώ την Κύπρο.	6.811	6.498	0.0

ΣΥΣΤΑΔΑ ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ (N=98/ 16.1%)	Μ.Ο. ΣΥΣΤ	Μ.Ο.	Π
Οι Ελληνοκύπριοι έχουν πολλά κοινά με τους Ελλαδίτες.	4.782	5.08	0.00
Η Κύπρος, με βάση την ιστορία της, είναι τόπος ελληνικός.	4.835	5.205	0.00
Θεωρώ την Ελλάδα Μητέρα Πατρίδα.	4.797	5.222	0.00
Ο Εθνικός Ύμνος της Κύπρου θα πρέπει να αλλάξει ώστε να μην είναι ο ίδιος (αντιστρ.)	4.947	5.425	0.00
Το προσωπικό μου μέλλον συνδέεται με το μέλλον της Κύπρου και του λαού της.	4.459	4.966	0.00
Η ελληνική πολιτισμική καταγωγή με χαρακτηρίζει.	4.699	5.279	0.00
Το ότι είμαι Κύπριος καθορίζει το ποιος είμαι.	3.705	4.410	0.00
Η Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του εθνικού μας εαυτού.	5.405	5.970	0.00
Συμπεριφέρονται όπως όλοι οι άλλοι Κύπριοι.	3.737	4.535	0.00
Οι περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν ότι γενικά οι Κύπριοι δεν τα ... (αντιστρ.)	4.023	4.830	0.00
Όταν βρίσκομαι στο εξωτερικό θα προτιμούσα πάντα να λέω ότι είμαι Κύπριος.	5.271	6.008	0.00
Όταν παρουσιάζομαι σε ξένους ως Κύπριος νιώθω πάρα πολύ άνετα.	4.865	5.618	0.00
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι ευγενικοί.	3.553	4.493	0.00
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο συμπαθούν τους Κύπριους.	3.750	4.608	0.00
Οι περισσότεροι άνθρωποι στον υπόλοιπο κόσμο θεωρούν ότι οι Κύπριοι είναι καλοί.	3.992	4.884	0.00
Αγαπώ την Κύπρο.	5.647	6.498	0.00
Το ότι είμαι Κύπριος είναι για μένα πάρα πολύ σημαντικό.	4.189	5.761	0.00
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πολύ χαρούμενος	4.421	5.942	0.00
Νιώθω μεγάλη ικανοποίηση που είμαι Κύπριος	4.091	5.733	0.00
Για το ότι είμαι Κύπριος αισθάνομαι πάρα πολύ περήφανος.	3.725	5.724	0.00

Πίνακας 8: Κατανομή Συμπληρωματικών Μεταβλητών στις τέσσερις συστάδες

1 η Ελληνοτροπικισμός (N= 152 , 24.9%)					
Τιμές μεταβλητών	% της τιμής της μετ. στη συστάδα	% της τιμής της μετ. στο σύνολο	% της τιμής της μεταβλητής	Valeur-Test	Π
11 -12 Χρόνων	45.83	32.13	50.51	5.23	0.000
Αγόρι	54.17	45.25	42.39	3.19	0.001
Ελληνοκύπριος	36.57	31.64	40.93	1.84	0.033
Έλληνας	6.48	4.26	53.85	1.77	0.038
Κύπριος Έλληνας	14.35	12.13	41.89	1.11	0.133
Έλληνας της Κύπρου s	9.26	8.52	38.46	0.34	0.367
8-9 Χρόνων	16.67	16.07	36.73	0.19	0.424
Δεν Ξέρω	5.09	5.25	34.38	-0.08	0.468
15 -16 Χρόνων	18.52	24.10	27.21	-2.31	0.010
Κορίτσι	45.83	54.75	29.64	-3.19	0.001
Φοιτητές	18.98	27.70	24.26	-3.53	0.000
Κύπριος	27.31	37.54	25.76	-3.82	0.000
2 η Κυπριωτισμός 19.20 % (N=153, 25.1%)					
Κύπριος	70.94	37.54	36.24	8.10	0.000
15 -16 Χρόνων	37.61	24.10	29.93	3.56	0.000
8-9 Χρόνων	20.51	16.07	24.49	1.31	0.096
Κορίτσι	55.56	54.75	19.46	0.09	0.465
Αγόρι	44.44	45.25	18.84	-0.09	0.465
Δεν Ξέρω	5.13	5.25	18.75	-0.21	0.417
Κύπριος Έλληνας	6.84	12.13	10.81	-1.86	0.031
Έλληνας k	0.85	4.26	3.85	-1.94	0.026
Φοιτητές	19.66	27.70	13.61	-2.09	0.018
11 -12 Χρόνων	22.22	32.13	13.27	-2.49	0.006
Έλληνας της Κύπρου	1.71	8.52	3.85	-3.11	0.001

3η Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός (N=207/ 33.9%)					
Ελληνοκύπριος	36.81	31.64	27.46	1.42	0.078
Κορίτσι	58.33	54.75	25.15	0.89	0.186
Έλληνας της Κύπρου	10.42	8.52	28.85	0.77	0.221
8-9 Χρόνων	18.06	16.07	26.53	0.62	0.266
Φοιτητές	29.86	27.70	25.44	0.56	0.287
Κύπριος Έλληνας	12.50	12.13	24.32	0.03	0.489
Δεν Ξέρω	5.56	5.25	25.00	0.01	0.495
15 -16 Χρόνων	23.61	24.10	23.13	-0.03	0.486
Αγόρι	41.67	45.25	21.74	-0.89	0.186
11 -12 Χρόνων	28.47	32.13	20.92	-0.97	0.165
Έλληνας	2.08	4.26	11.54	-1.27	0.101
Κύπριος	31.94	37.54	20.09	-1.49	0.067
4η Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμό (N=98/ 16.1%)					
Φοιτητές	46.62	27.70	36.69	5.23	0.000
Κορίτσι	64.66	54.75	25.75	2.51	0.006
Έλληνας της Κύπρου	11.28	8.52	28.85	1.11	0.134
Έλληνας	6.02	4.26	30.77	0.90	0.184
Ελληνοκύπριος	33.83	31.64	23.32	0.52	0.303
Δεν Ξέρω	5.26	5.25	21.88	0.17	0.431
Κύπριος Έλληνας	12.78	12.13	22.97	0.13	0.448
15 -16 Χρόνων	21.80	24.10	19.73	-0.58	0.282
Κύπριος	30.83	37.54	17.90	-1.72	0.043
8-9 Χρόνων	9.02	16.07	12.24	-2.47	0.007
Αγόρι	35.34	45.25	17.03	-2.51	0.006
11 -12 Χρόνων	22.56	32/13	15.31	-2.62	0.004

Πίνακας 9: Θέσεις/ Τόποι Ταυτότητας και Επιλογή Ονόματος Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού: Διασταύρωση Κατηγοριών και Παραγοντική Ανάλυση Αντιστοιχιών

Τιμή Μεταβλητής	Σχετικό Βάρος	Απόσταση από την αρχή των αξόνων	Συντεταγμένες στους άξονες		Συνεισφορά στην κατασκευή των αξόνων	
			1ος	2ος	1ος	2ος
Όνομα Εθνικού Αυτοπροσδιορισμού						
Κύπριος	37.79	0.16682	0.41	-0.02	51.68	1.85
Κύπριος Έλληνας	12.21	0.00325	0.00	0.04	0.00	1.73
Ελληνοκύπριος	31.85	0.07089	-0.26	0.05	17.57	5.48
Έλληνας Κύπριος	8.58	0.28575	-0.53	0.09	19.51	5.87
Έλληνας	4.29	0.55489	-0.56	-0.49	11.16	83.94
Δεν Ξέρω	5.28	0.02759	-0.04	0.05	0.07	1.13
Θέση/ Τόπος Ταυτότητας						
Κυπριωτισμός	24.92	0.35100	0.59	-0.03	1.34	1.92
EK Εθνικισμός	33.99	0.04868	-0.17	0.13	50.29	7.27
Ελληνοτροπισμός	24.92	0.11650	-0.30	-0.15	48.33	7.85
EK Πατριωτισμός	16.17	0.01705	-0.08	-0.01	0.05	82.95

Πίνακας 10: Λέξεις και συναισθήματα για Τουρκοκύπριους και θέσεις/ τόποι ταυτότητας, χαρακτηριστικές τιμές της μεταβλητής θέσεις/ τόποι ταυτότητας για τις τρεις συστάδες που προκύπτουν από την Ιεραρχική Ανάλυση σε Συστάδες.

Χαρακτηριστικές Τιμές	% της τιμής στη συστάδα	Valeur-Test	Π
1^η Συστάδα			
Ελληνотροπισμός	25.80	4.97	0.000
Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός	15.77	3.28	0.001
Κυπριωτισμός	22.11	-2.89	0.002
Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός	36.31	-4.73	0.000
2^η Συστάδα			
Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός	36.31	8.48	0.000
Ελληνοκυπριακός Πατριωτισμός	15.77	-2.80	0.003
Κυπριωτισμός	22.11	-4.95	0.000
3^η Συστάδα			
Κυπριωτισμός	22.11	8.39	0.000
Ελληνотροπισμός	25.80	-2.71	0.003
Ελληνοκυπριακός Εθνικισμός.	36.31	-4.90	0.000

Πίνακας 11: Σημασιολογικές Ομαδοποιήσεις στο σώμα των λεκτικών παραγωγών στο ερώτημα «Δώσε τρεις λέξεις που σου έρχονται στο μυαλό όταν ακούς τη λέξη Κύπρος καθώς και τρία συναισθήματα σχετικά με αυτές»

Αρχικές Λέξεις	Λέξη μετά την επεξεργασία ομαδοποίησης
Café, club, δισκοθήκη, διασκέδαση	διασκέδαση
αγώνας, αγωνιστής αγωνιστικότητα	αγώνας
άγχος, αγωνία, ανησυχία	ανησυχία
αναξιοκρατία, ρουσφέτι, μέσο	αναξιοκρατία
ανήκειν, ο τόπος μου	Ο τόπος μου
Κερύνεια, Αμμόχωστος, Μόρφου Απ.Αντρέας, Μπελλαπιάς *	Δεν Ξεχνώ
λατρεία, αγάπη	αγάπη
μικρή, κουκκίδα	μικρή
μαράζι, στενοχώρια, θλίψη	στενοχώρια
ασφαλής, ασφάλεια	ασφάλεια
ελληνικό, Ελλάδα, ελληνισμός	ελληνισμός
ελευθερία, λευτεριά, απελευθέρωση	ελευθερία
διχοτομημένη, διχοτόμηση	διχοτόμηση
ανεξαρτησία, ανεξάρτητη, σημαία, πρόεδρος, ανεξάρτητο κράτος	κράτος
διχασμένη, διχόνοια	διχασμένη
Ευρώπη, Ε.Ε., ένταξη	Ευρώπη
ομορφιά, πανέμορφη, όμορφη	όμορφη

ήθη και έθιμα, παράδοση	παράδοση
πρόβλημα, κυπριακό ,λύση	Κυπριακό
Πρόσφυγας, προσφυγιά	πρόσφυγας
πραξικόπημα, προδοσία	προδοσία
σκληρωμένος, σκληριά	σκληριά
Τούρκος, Τουρκία, Αττίλας	Τούρκος
Βάσανα, βασανισμένη,	βάσανα
Αναπτυγμένη, ανάπτυξη, εξέλιξη, πρόοδος	ανάπτυξη
Χριστιανισμός, θρησκεία, εκκλησίες, ορθοδοξία	Χριστιανισμός

* όλες οι περιοχές αυτές βρίσκονται στην κατεχόμενη Κύπρο.

Πίνακας 12: Κατανομή ερμηνευμένης αδράνειας του πίνακα αντιστοιχιών.

Trace de la matrice: 0.18182			
Άξονας	Valeur propre	Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
1	0.0763	41.98	41.98
2	0.0564	31.02	73.00
3	0.0491	27.00	100.00

Πίνακας 13: Συντεταγμένες και συνεισφορά στους παραγοντικούς άξονες των τεσσάρων συστάδων τόπων / θέσεων της εθνικής ταυτότητας.

Μεταβλητή	Βάρη	Συντεταγμένες				Συνεισφορά σε κατασκευή αξόνων		
Κυπριωτισμού	35.34	23.88	0.46	-0.07	65.76	1.85	8.51	
ΕΚ Εθνικισμός	17.91	35.22	0.22	0.15	23.32	14.10	27.36	
Ελληνοτροπισμός	24.27	25.10	0.17	-0.35	9.60	54.88	10.42	
ΕΚ Πατριωτισμός	22.48	15.80	0.08	0.32	1.32	29.17	53.71	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Abelson, P. R. and Rosenberg, M.J. (1958). Symbolic Psycho-logic: a model of attitudinal cognition. *Behavioral Science*, 3, 1-13.
- Aboud, F. (1998). *Children and prejudice*. Oxford: Blackwell.
- Aboud, F. and Amato, M.(2001). Developmental and socialization influences on intergroup bias. In R. Brown and S. L. Gaertner (Eds.), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Intergroup processes* (pp. 65 – 85). Oxford: Blackwell.
- Abrams, D. and Hogg, M.A. (1988). Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and inetrgroup descrimination. *European Journal of Social Psychology*, 18, 317-334.
- Abric, J.C. (1987). *Cooperation, compétition et représentations sociales*. Cousset: DelVal.
- Abric, J.-C. (1994). Les représentations sociales: aspects théoriques. In Jean-Claude Abric (Ed). *Pratiques Sociales et Représentations*. Paris: PUF.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D., and Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row.
- Aharpour, S., and Brown, R. (2002). *Group identification and ingroup bias: A meta-analysis testing the Hinkle and Brown model*. Unpublished manuscript.
- Althusser, L. (1972). *Pour Marx*. Paris: Maspero.
- Amerio, P.(2001). Psychologie sociale et problèmes humains. *Psychologie et Societe*, No 4, 25-56.
- Anderson, B.(1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London:Verso.
- Anderson, N. H. (1981). *Foundations of Information Integration Theory*. NY: Academic Press.
- Αναγνωστοπούλου, Σ. (2004). *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός. Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη διδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Attalides, M. (1979/2003) . *Cyprus: Nationalism and International Politics*. New York: St. Martin's Press.
- Augoustinos, M., and Walker, I. (1995). *Social Cognition: An Integrated Introduction*. London: Sage.
- Azzi, A. E., and Klein, O. (1998). *Psychologie sociale et relations intergroupes*. Paris: Dunod.
- Βαρνάβας Π. (1997). Κοινοί εργατικοί αγώνες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων"Η συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων στο εργατικό κίνημα του νησιού πριν το 1958, καταγραμμένη από έναν παλαιμάχο μεταλλωρύχο συνδικαλιστή του ΑΚΕΛ. Λευκωσία (χ.ε).
- Barrett, M. (1996). English children's acquisition of a European identity. In G. M. Breakwell and E. Lyons (Eds) *Changing European Identities, Social Psychological Analysis of Social Change* (349 – 369). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Barrett, M. (2001). The development of national identity: A conceptual analysis and some data from Western European studies. In M. Barrett, T. Riazanova and

- M. Volonicova (Eds.) *Development of national, ethnolinguistic and religious identities in children and adolescents* (pp. 16 – 58). Institute of Psychology, Russian Academy of Sciences (IPRAS).
- Barret, M. (2005). Children's understanding of, and feelings about, countries and national groups. In M. Barrett and E. Buchanan-Barrow (Eds.) *Children's understanding of Society* (pp. 251 – 286). Hove and NY: Psychology Press.
- Barrett, M. and Short, J. (1992). Images of European people in a group of 5-10-year old English schoolchildren. *British Journal of Developmental Psychology*, 10, 339-363.
- Barrett, M. and Lyons, E. (2001). National pride and the public collective self-esteem associated with the national group: a cross-national developmental analysis. Paper presented at the Fourth INTAS Workshop on the Development of National, Ethnolinguistic and Religious Identity in Children and Adolescents Living in the NIS, Uppsala University, Uppsala, Sweden, August 2001.
- Barrett, M., Lyons, E., Del-Val, A. (2004). The development of national identity and social identity processes. Do social identity theory and self-categorisation theory provide useful heuristic frameworks for developmental research? In M. Bennett and F. Sani (Eds.), *The Development of the Social Self* (pp. 159 – 188). Hove and NY: Psychology Press.
- Bennett, M., Lyons, E., Sani, F., and Barrett, M. (1998). Children's subjective identification with the group and in-group favoritism. *Developmental Psychology*, 34, 902-909.
- Bennett, M., and Sani, F. (2004). Introduction: Children and Social Identity. In Mark Bennett and Fabio Sani (Eds.), *The Development of the Social Self* (pp. 1-26). NY: Psychology Press.
- Βερέμης, Θ. (2003). Από το εθνικό κράτος στο έθνος δίχως κράτος. Το πείραμα της Οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως. Στο Θάνος Βερέμης (επ.) *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα* (σσ. 27- 52). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Berger P.L., and Luckman, T (1967). *The Social Construction of Reality*. London: Allen Lane.
- Bergami, M. Bagozzi, R.P.(2000) Self-categorization, affective commitment and group self-esteem as distinct aspects of social identity in the Organization. *British Journal of Social Psychology*, 39, 557-577.
- Berkowitz, L. (1962). *Aggression: A Social Psychological Analysis*. New York. Mcraw – Hill.
- Bhabha, H. K. (1990). Introduction: narrating the nation'. In H. K Bhabha (Ed.), *Nation and Narration* (pp. 1-7). Routledge, London
- Billig, M. (1987). *Arguing and Thinking*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Billig, M. (1991). *Ideology and Opinions*. London: Sage.
- Billig, M. (1996a). Remembering the particular background of Social Identity Theory. In W. Peter Robinson (Ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp.337-358). Oxford: Butterworth-Heinemann.

- Billig, M. (1996b). Nationalism as an International Ideology: Imagining the Nation, Others and the World of Nations. In Glynis M. Breakwell & Evanthia Lyons (Eds.), *Changing European Identities, Social Psychological Analysis of Social Change* (pp. 181- 194). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Billig, M. (2002). Henri Tajfel's. "Cognitive aspects of prejudice" and the psychology of bigotry. *British Journal of Social Psychology*, 41, 171-178.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. J, and Radley, A. R. (1998). *Ideological Dilemmas: A social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. London: Polity Press.
- Breakwell, G. (1993a). Social representations and social identity. *Papers on Social Representations*, 2(3), 198-217.
- Breakwell, G. M. (1993b). Integrating Paradigms. Methodological Implications. In D. V. C. G.M. Breakwell (Eds.), *Empirical Approaches to Social Representations* (pp. 180 -201). Oxford: Oxford University Press
- Brown, P. M., and Turner, J. C. (2002). The role of the formation of stereotype content. In G.McGarty, V.Y. Yzerbyt και R. Spears (Eds.), *Stereotypes as Explanations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, R. (1996). Intergroup Relations. In Miles Hewston, Wolfgang Stroebe and Geoffrey M. Stephenson (Eds.) *Introduction to Social Psychology* (pp. 530 - 561) . Oxford: Blackwell.
- Brown, R. (2000). Social Identity Theory: past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745-778.
- Brown, R. , Condor, F., Mathews, A., Wade, G. and Williams, J., A. (1986). Explaining intergroup differentiation in an industrial organization. *Journal of Occupational Psychology*, 22, 78-92.
- Brown, R., Hinkle, S., Ely, P. G., Fox-Gardamone, L., Maras, P., and Taylor, L. A., (1992). Recognizing group diversity: individualist-collectivist and autonomous – relational social orientations and their implications for intergroup processes. *British Journal of Social Psychology*, 31, 327-342.
- Bryant, R. (2004a). *The Cultures of Nationalism in Cyprus*. London: Tauris.
- Calhoun, G. (1993). Nationalism and ethnicity. *Annual Review of Sociology* vol. 19, 211-239.
- Calvet, L-J.(1998). *Language Wars and Linguistic Politics*. Oxford: Oxford University Press
- Campbell, D.T. (1958). Common fate, similarity, and other indices of the status of aggregates of persons as social entities. *Behavioral Science*, 3, 14-25.
- Cameron, E. J.(2004). A Three – Factor Model of Social Psychology. *Self and Identity*, 3, 239-262.
- Cameron, E. J., and Lalonde R.N..(2001).Social identification and gender- related ideology in women and men. *British Journal of Social Psychology*, 40, 59-77.
- Chryssochou, X. (1996). How group membership is formed: Self-categorization or group beliefs? The construction of a European identity in France and Greece. In G.M. Breakwell and E. Lyons (Eds.), *Changing European Identities. Social Psychological Analyses of Social Change* (pp. 297 - 313). Oxford : Butterworth and Heinemann.

- Cinnirella, M.(1996). A social identity perspective on European integration. In G.M.Breakwell and E. Lyons (Eds.), *Changing European Identities: Social Psychological Analysis of Social Change* (pp. 253 – 274). Oxford: Butterworth Heinemann.
- Clémence, A. (2001). Social positioning and social representations. In K. Deaux and G. Philogène (Eds.), *Representations of the Social* (pp. 83- 95). Oxford: Blackwell.
- Condor, S. (1996). Social identity and time.In W.P. Robinson (ed.), *Social Groups and Identities: Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 285 – 315) . Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Condor, S. (2003). 'The least doubtful promise for the future?' The short history of Tajfel's 'sociopsychological' approach to laboratory experimentation. In J. W. Laszlo and W. Wagner, (Eds.), *Theories and Controversies in Societal Psychology* (pp153 -179). Hungary: New Mandate.
- Coser, L. A.(1977). *Masters of Sociological Thought: Ideas in Historical and Social Context*, second edition. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Deaux, K. (1996). Social identification. In E. T. Higgins and A. W. Kruglanski (Eds.), *Social psychology: Handbook of basic principles* (pp. 777 -798). New York: Guilford.
- Deaux, L. (2000). Models, meanings and motivations. In D. Capozza and R. Brown (Eds). *Social Identity Processes*. London: Sage.
- Descartes, R. *La Dioptrique, 4em Discourse: Des sens en general*.
- Devine, P., G.(1989). Stereotypes and prejudice: their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5-18.
- Διγκλής, Π. (2005). *Πικρές Αλήθειες. Κυπριακό 1878 – 2004*. Λευκωσία (χ. ε.).
- Doise, W. (1982). *L' explication en psychologie sociale*. Paris:PUF.
- Doise, W. (1993). Debating social representations. In G.M. Breakwell and D.V. Canter (Eds.), *Empirical Approaches to Social Representations* (pp. 157 – 170). Oxford: Oxford Science Publications.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., and Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven: Yale University Press.
- Doosje, B., and Ellemers, N. (1997). Stereotyping under threat: The role of group identification. In R. Spears, P.J. Oakes, N. Ellemers, and S.A.Haslam (Eds.), *The social psychology of stereotyping and group life* . Oxford, UK: Blackwell.
- Doosje, B., Haslam, S. A., Spears, R., Oakes, P. J., and Koomen, W. (1998). The effect of comparative context on central tendency and variability judgments and the evaluation of group characteristics. *European Journal of Social Psychology*, 28, 173-184.
- Doosje, B., Spears, R., Ellemers, N., and Koomen, W. (1999). Perceived group variability in intergroup relations: The distinctive role of social identity. *European Review of Social Psychology*, 10, 41-74.
- Δρουσιώτης, Μ. (2005). *Η πρώτη διχοτόμηση. Κύπρος 1963 – 1964*. Λευκωσία: Αλφάδι.
- Duveen, G. (1993). The development of social representations of gender. *Papers on Social Representations*. Vol. 2 (3), 1-5.

- Duveen, G. (1999). Le développement des représentations sociales chez les jeunes enfants: un exemple, le genre. In Michel-Louis Rouquette et Catherine Garnier, *La Genèse des Représentations Sociale* (pp. 114 – 135). Montréal: Editions Nouvelles.
- Duveen, G. (2001). Representations, identities, resistance. In K. Deaux and G. Philogène (Eds.), *Representations of the Social* (pp. 257- 284). Oxford: Blackwell.
- Duveen, G., and Lloyd, B. (1986). The significance of social identities. *British Journal of Social Psychology*, 25, 219-230.
- Duveen, G, and Lloyd, B. (1990). Introduction. In G. Duveen and B. Lloyd (Eds.), *Social Representations and the development of knowledge* (pp. 1 -10). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duveen, G, and Lloyd, B. (1990b). A semiotic analysis of the development of social representations of gender. In G.Duveen and B. Lloyd (Eds.), *Social Representations and the development of knowledge*(pp. 27 – 46). Cambridge: Cambridge University Press.
- Duveen, G. and Lloyd, B. (1993). An ethnographic approach to social representations. In Glynis M.Breakwell and David V. Canter (Eds.). *Empirical Approaches to Social Representations* (pp. 90 -109). Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, J.(1985).*Language Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Ellemers, N. (1993). The influence of socio-structural variables on identity enhancement strategies. *European Review of Social Psychology*, 4, 27-57.
- Ellemers, N., Kortekaas, P., and Ouwerkerk, J. W. (1999). Self-categorisation, commitment to the group and group self-esteem as related but distinct aspects of social identity. *European Journal of Social Psychology*, 29, 371 – 389.
- Ellemers, N, Spearsm R., and Doosje, B. (1997). Sticking together or falling apart: Group identification as a psychological determinant of group commitment versus individual mobility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, No 3, 617-626.
- Emerson, R. (1960). *From empire to nation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ethier, K.A., and Deaux, K. (1994). Negotiating social identity when contexts change: maintaining identification and responding to threat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 243 -251.
- Farr, R. (1996).*The Roots of Modern Social Psychology*. Oxford: Blackwell.
- Festinger, L. (1957). A theory of cognitive dissonance. Evanston Row: Peterson.
- Fiske, S. (2004). Intent and Ordinary Bias: Unintended Thought and Social Motivation Create Casual Prejudice. *Social Justice and Research*, vol. 17, no. 2, June 2004, σελ. 117-127.
- Fiske, S., and Taylor, S. E.(1991). *Social cognition* (2nd edn).NY: McGraw-Hill.
- Flick, U. (1998). Everyday knowledge in social psychology. In Uve Flick (Ed.) *The psychology of the social* (pp. 1 – 12). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gaffié, B και Marchand, P. (2001). Dynamique représentationnelle et idéologie. Στο Pascal Moliner (Ed.), *La Dynamique des Représentations Sociales* (pp. 195 -244) . Grenoble: PUG.

- Geertz, C. (2003). *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gellner, E. (1987). *Culture, Identity, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gellner, E. (2002). *Εθνικισμός, Πολιτισμός, πίστη και εξουσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Georghallides, G.S. (1979). *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926*. Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Gergen, K. J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology* 26(2), 309-320.
- Gergen, K. J. (1982). *Towards Transformation in Social Knowledge*. NY: Springer Verlag.
- Gómez, Valle D. A. (1998). *The construction of national identity as a developmental process from childhood to adolescence in Catalonia*. Tesi Doctoral. Universitat de Girona (Unpublished).
- Greenwald, A. G. (1981). Self and memory. In G. H. Bower (Eds.), *The psychology of learning and motivation* (Vol. 15, pp. 201-236). New York: Academic Press
- Guimelli, C. (1999). *La pensée sociale*: Paris: PUF
- Hall S. (1992). The Question of Cultural Identity. In Stuart Hallet. Al. (Eds), *Modernity and its Futures* (pp. :273-3250), London: Polity Press.
- Hamilton, D. L, and Trolier , T. K. (1986). Stereotypes and stereotyping: An overview of the cognitive approach. In J. Dovidio & S. Gaertner (Eds.), *Prejudice, Discrimination, and Racism* (pp. 127 -133). Orlando, FL: Academic Press.
- Hantzi A. (1995) "Change in stereotypic perceptions of familiar and unfamiliar groups: The pervasiveness of the subtyping model", *British Journal of Social Psychology*, 34, σσ. 463-477.
- Hantzi A. (1997) "Greeks' national identity and identification with their national group", *The BPS Social Psychology Section Newsletter*, 36, σσ. 16-29.
- Hantzi A. (1997) "Continuity and change in theoretical approaches to stereotypes" *Psychologia* (Psychology, The Journal of The Hellenic Psychological Society), 4, σσ. 257-265.
- Haslam, S. A. (1997). Stereotyping and social influence: Foundations of stereotype consensus. In R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers & S. A. Haslam (Eds.) *The social psychology of stereotyping and group life* (pp.119-143). Oxford: Blackwell.
- Haslam, S. A., Turner, J. C., Oakes, P. J., McGarty, C., & Hayes, B. K. (1992). Context dependent variation in social stereotyping 1: The effects of intergroup relations as mediated by social change and frame of reference. *European Journal of Social Psychology*, 22, 3-20.
- Haslam, S. A., Turner, J. C., Oakes, P. J., Reynolds, K. J., Eggins, R. A., Nolan, M., and Tweedie, J. (1998). When do stereotypes become really consensual? Investigating the group-based dynamics of the consensualization process. *European Journal of Social Psychology*, 28, 755-776.

- Haslam, S. A., Turner, J. C., Oakes, P. J., Reynolds, K. and Doosje, B. (2002). From personal pictures in the head to collective tools in the world: How shared stereotypes allow groups to represent and change social reality. In C. McGarty, V. Y. Yzerbyt & R. Spears (Eds.), *Stereotypes as explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, pp. 157-185.
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. NY: Wiley.
- Herrera, M. and Reicher, S. (1998). Making sides and taking sides: An analysis of salient images and category constructions for pro- and anti-Gulf War respondents. *European Journal of Social Psychology* 28 (6), 981-99.
- Herzfeld, M. (2002). Πάλι δικά μας. Λαογραφία, Ιδεολογία και Διαμόρφωση της Σύγχρονης Ελλάδας. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Herzferd, M. (1998). Η Ανθρωπολογία μέσα από τον Καθρέπτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Hewstone M., Hantzi A. και Johnston L. (1991) "Social categorization and person memory: The pervasiveness of race as an organising principle", *European Journal of Social Psychology*, 21, σσ. 517-528.
- Hinkle, S., Taylor, L. A., Fox-Cardamone, D. L., and Cook, S. (1989). Intragroup identification and intergroup differentiation: A multicomponent approach. *British Journal of Social Psychology*, 28, 305 - 317.
- Hobsbawn, J. E. (1986). Mass -producing traditions: Europe, 1870-1914. In E.J. Hobsbawn and T. Ranger (Eds.) *The Invention of Tradition* (pp. 263-307). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawn, J. E. .1990. *Nations and Nationalism since 1780*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawn, J. E. (1994). Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου Μ. Καρδαμίτσα.
- Hogg, M.A. (1996). Intragroup Processes, Group Structure and Social Identity. In W. Peter Robinson (Ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 65 -93). . Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Hogg, M.A., and Abrams, D. (1988). *Social Identification*. London: Rutledge.
- Hogg, M.A., and Abrams, D. (1999). Social Identity and Social Cognition: Historical Background and Current Trends. In Dominic Abrams and Michael A.Hogg (Eds), *Social Identity and Social Cognition* (pp. 230 - 248). Oxford: Blackwell.
- Hogg, M., Terry, D. and White, K. (1995). A tale of two theories: A critical comparison of identity theory with social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 58, 255-269.
- Hovland, C. and Sears, R.R. (1940). Minor studies in aggression: correlation of lynching with economic indices. *Journal of Psychology*, 9, 301-10.
- Huddy, L. (2001). From Social to Political Identity: A Critical Examination of Social Identity Theory. *Political Psychology*, 22, 127-156.

- Huddy, L. (2002). The Role of Context Within Social Identity Theory: A Response to Oakes. *Political Psychology*, 23, 825-838.
- Huddy, L. (2004). Contrasting Theoretical Approaches to Intergroup Relations. *Political Psychology*, 25 (6), 947-967.
- Ioannidou, E. (2004). On language and ethnic identity Among Greek Cypriots students. *The Cyprus Review*, vol. 16,1, σελ. 16-51.
- Jackson, J. W. (2002). Intergroup attitudes as a function of different dimensions of group identification and perceived intergroup conflict. *Self and Identity*, 1, 11 – 33.
- Jackson, J. W., and Smith, E. R. (1999). Conceptualizing social identity: A new framework and evidence for the impact of different dimensions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 120 – 135.
- Jahoda, G. (1962). Development of Scottish children's ideas and attitudes about other countries. *Journal of Social Psychology*, 58, 91-108.
- Jahoda, G. (1963a). The development of children's ideas about country and nationality, Part I: The conceptual framework. *British Journal of Educational Psychology*, 33, 47 – 60.
- Jahoda, G. (1963b). The development of children's ideas about country and nationality, Part II: National symbols and themes. *British Journal of Educational Psychology*, 33, 143-153.
- Jahoda, G. (1984). The development of thinking about socio-economic systems. In H. Tajfel (ed), *The Social Dimension*, Vol. 1 (pp. 69 – 88). Cambridge: Cambridge University Press.
- Jaspers, J. M. F., Van De Geer, J.P., Tajfel, H., and Johnson, N. (1972). On the development of national attitudes in children. *European Journal of Social Psychology*, 2, 347 – 369.
- Jodelet, D. (1984). Représentation sociale: phénomène, concept et théorie: In Serge Moscovici (ed) *Psychologie sociale*. Paris: PUF.
- Κακουλλής, Λ. (1990). *Η Αριστερά και οι Τουρκοκύπριοι. Το Κυπριακό από μια άλλη σκοπιά*. Λευκωσία: (Χ.Ε).
- Karasawa, M. (1991). Toward an assessment of social identity: The structure of group identification and its effects on in-group evaluations. *British Journal of Social Psychology*, 30, 293 – 307.
- Καταλάνος, Ν. (1914/ 2003). *Κυπριακόν Λεόκωμα 'Ο Ζήνων'*. Λευκωσία: Αιχμή.
- Katsiaounis, R. (1996). *Labour, Society and Politics in Cyprus during the Second Half of the Nineteenth Century*. Nicosia: Cyprus Research Centre.
- Κατσιασούνης, Ρ. (2000). *Η Διασκεπτική 1946-1948. Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*. Λευκωσία: Κυπριακό Κέντρο Ερευνών.
- Kelly, C. (1988). Intergroup differentiation in a political context. *British Journal of Social Psychology*, 27, 319-332
- Kitromilides, P. (1977). From Coexistence to Confrontation: The Dynamics of Ethnic Conflict in Cyprus). In M. Attalides (Ed.), *Cyprus Reviewed* (Pages 35-70. Nicosia: Jus Cypri Association,.

- Κιτρομηλίδης Μ., Π. (1981). Το ιδεολογικό πλαίσιο της κυπριακής πολιτικής ζωής. Στο Γ. Τενεκίδης και Γ. Κρανιδιώτης (Επιμ.), Κύπρος: ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της (σσ. 449-471). Αθήνα: Εστία.
- Kitromilides, M.,P. (1994). The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of Ethnic Conflict. In P.M. Kitrolilides, *Enlightenment, Nationalism, Orthodoxy*. Aldershot,Hampshire: Variorum.
- Kitromilides, M.,P. (1996). 'Balkan Mentality': history, legend, imagination. *Nations and Nationalism*, 2 (2), 163-191.
- Κιτρομηλίδης, Μ., Π. (2003). Το εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια. Στο Θάνος Βερέμης (επιμ.) *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα* (σσ.53 -131). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.
- Kizilyurek, N. (1999). *Κύπρος : το αδιέξοδο των εθνικισμών*. Αθήνα: Μαύρη Λίστα.
- Klein, S. B., and Loftus, J.(1993). The mental representation of trait and autobiographical knowledge about the self. In T. K. Srull & R. S. Wyer (Eds.), *Advances in social cognition* ,Vol. 5.Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Κληρίδης, Γλ. (1988α). *Η Κατάθεσή μου* (τόμος Α'). Αθήνα: Εκδόσεις Αλήθεια.
- Κληρίδης, Γλ. (1988β). *Η Κατάθεσή μου* (τόμος Β'). Αθήνα: Εκδόσεις Αλήθεια.
- Klink, A., Mummendey, A., Mielke, R., and Blanz., M. (1997,Dezember). A multicomponent approach to group identification: Results from a field study in East Germany *Forschungsberichte des LehrstuhlsSocialpsychologie*. Jena: Humboldtstr.26.
- Kozakaï, T.(2002). Ou est la mémoire collective? Réflexion sur la statut ontologique. In Stéphane Laurens et Nicolas Roussiau (Eds), *La Mémoire Sociale. Identités et Représentations Sociales* (pp. 73 – 82). Rennes: Presses Universitaires des Rennes.
- Κρανιδιώτης Ν. (1985). *Ανοχύρωτη Πολιτεία. Κύπρος 1960-1974*. Αθήνα 1985: Εστία.
- Kuhn, T.S. (1962). *The structure of scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kyrris; C. P. (1976). Symbiotic Elements in the History of the two communities of Cyprus. *Proceedings of the International Symboisium of Political Geography*. Nicosia.
- Lahlou, S. (1998). *Penser manger*. Paris :PUF.
- Lanitis, N.(1963). *Our destiny. A consideration of some crucial problems pertaining to Cyprus(based on material incorporated in a series of articles in the Cyprus Mail, 3-7 March 1963)*. Nicosia: n.p.
- Λέκκας, Π., Ε. (1996). *Η Εθνικιστική Ιδεολογία, Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Λέφκης, Γ. (1984). *Οι Ρίζες. Ιστορική Μελέτη*. Λεμεσός.
- Lecata, L. (2000). *Identités Représentées et Représentations Identitaires*. These de PhD de l'Université Libre de Bruxelles:(Unpublished).
- Leyens, P.J., and Dardenne, B. (1996). Basic Concepts and Approaches in Social Cognition. In Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe and Goeffrey M.Stephenson (Edts), *Introduction to Social Psychology*. Oxford: Blackwell.

- Lewin, K. (1940/1948). Bringing up the Jewish child. In K.Lewin: *Resolving Social Conflicts* (σελ. 169-185). Ed. by G.Weis Lewin. New York and London: Harper and Row.
- Lewis, B. (2001). *The Multiple Identities of the Middle East*. NY: Touchstone Books.
- Lipiansky, E.-M. (1991). Représentations sociales et idéologies. Analyse conceptuelle. Στο V. Aebischer, J.-P. Deconchy και E.-M. Lipiansky (eds). *Idéologies et Représentations Sociales*. Couseet. Fribourg : DelVal.
- Λίποβατς, Θ.. Η Ελλάδα: μια διχασμένη ταυτότητα. Στο Θάνου Λίποβατς, *Ζητήματα Πολιτικής Ψυχολογίας*, (σσ. 266-282) .Αθήνα: Εξάντας
- Liu, J. H. (2004). A Cultural Perspective on Intergroup Relations and Social Identity. (<http://www.wvu.edu/~culture>), Center for Cross-Cultural Research, Western Washington University, Bellingham, Washington USA
- Locke, V., and Walker, I. (1999). Stereotypes, processing goals, and social identity: Inveterate and fugacious characteristics of stereotypes. In D. Abrams & M. A. Hogg (Eds), *Social Cognition and Social identity*. Oxford: Blackwell.
- Loizos, P. (1995). Κατανοώντας το 1974, κατανοώντας το 1994. Στο Ν. Περισπάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974. Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege*.
- Lorenzi-Cioldi, F. and Daffon A.-C. (1999). Rapports entre groupes et identité sociale. In J.L. Beauvois, N. Dubois, W.Doise, *La construction sociale de la personne*. Grenoble: PUG.
- Lorenzi-Cioldi, F. (2002). *Les représentations sociales des groupes dominantes et dominés*. Grenoble: PUG.
- Luhtanen, R. and Crocker, J. (1991). Self-esteem and intergroup comparisons: Towards a theory of collective self-esteem. In J. Suls & T.A. Wills (Eds.), *Social Comparison. Contemporary theory and research*. Hillsdale: Erlbaum.
- Luhtanen, R. and Crocker, J. (1992). A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18 (2), 302-318.
- Manicas, P. (1998). A realist social science. In M. Archer, R. Bhaskar, A. Collier, T. Lawson and A. Norrie (eds), *Critical Realism, Essential Readings*. London and NY: Routledge.
- Μαντόγλου, Α. (1995). *Η εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η συγκρουσιακή σχέση ατόμου και κοινωνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μαντόγλου, Α. (2005). *Μνήμες*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*. London: Rudledge.
- Marcova, I. (1982). *Paradigms, Thought and Language*. Chichester: Wiley.
- Marcova, I. (2003). *Dialogicality and Social Representations: The dynamic of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcova, I. (2000). Amédée or How to Get Rid of it: Social Representations form a Dialogical Perspective. *Culture and Psychology* 6, 419-460.

- Markus, H., and Sentis, K. P. (1982). The self in social information processing. In M. J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self*, Vol. 1 (pp. 41 – 70). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Μαυράτσας Β. Κ. (1998). *Όψεις του Ελληνικού Εθνικισμού στην Κύπρο. Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Markides, C.,K. (1977). *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*. New Haven and London: Yale University Press.
- McCrone, D. (2000). *Η Κοινωνιολογία του Έθνους. Οι αυριανοί μας πρόγονοι*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- McGarty, G.(2002). Stereotype formation as category formation. In G.McGarty, V.Y. Yzerbyt και R. Spears (Eds.), *Stereotypes as Explanations:The formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 16 -37). Cambridge: Cambridge University Press.
- McGarty, C., Yzerbyt, V., Y., and Spears, R. (2002). Social, cultural and cognitive factors in stereotype formation. In G.McGarty, V.Y. Yzerbyt και R. Spears (Eds.) *Stereotypes as Explanations : The formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 1 – 15).Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Medin, D.L. (1989). Concepts and conceptual structure. *American Psychologist*, 44, 1469-81.
- Mephram, J. (1994). The theory of ideology in Capital. In T. Eagleton (Ed.), *Ideology* (pp. 211 -237), London: Longman.
- Middlenton, M., Tajfel, H., and Johnson, N. (1970). The relationship between children's preferences for and knowledge about other nations. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 9, 232 – 240.
- Milner, D. (1996). Children and racism: Beyond the value of the dolls... In W. Peter Robinson (ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 249-268). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Μιχαήλ, Μ. (2005). Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα (1900 – 1910), το ιδεολογικό του περιεχόμενο και η ανάδειξη της Εκκλησίας της Κύπρου ως εθνικής αρχής στο βρετανικό πλαίσιο διοίκησης. Στο Ν. Κουρέας (επιμ.) *Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Επετηρίδα XXXI* (307 – 360). Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών.
- Mlicki, P., and Ellemers,N. (1996). Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students. *European Journal of Social Psychology*, 26, 97-114.
- Moliner, P. (1996). *Images et représentations sociales*. Grenoble: PUG.
- Moscovici, S. (1963). Attitudes and opinions. *Annual Review of Psychology*, 14, 231-260
- Moscovici, S. (1972/ 2000). Society and Theory in Social Psychology. In Serge Moscovici, *Social Representations, Explorations in Social Psychology*. Cambridge: Polity Press.
- Moscovici, S. (1973) Forward, in C.Herzlitzch, *Health and Illness: A social psychological analysis*. London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1976/1999). *Η ψυχανάλυση, η εικόνα της και το κοινό της*. Αθήνα: Οδυσσέας.

- Moscovici, S. (1979) *Psychologie des Minorités Actives*. Paris: PUF
- Moscovici, S. (1981). On social representations. In J.P. Forgas (Ed.) *Social Cognition: Perspectives on everyday understanding* (pp.181 -209). London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1982). The coming era of representations. In J.P. Codol and J.P. Leyens (Eds.), *Cognitive approaches to social behavior* (pp. 115 -150). La Haye: M. Nijhoff.
- Moscovici, S. (1984a). Introduction: le domaine de la psychologie sociale. In Serge Moscovici (Ed.) *Psychologie Sociale* (pp. 5 - 22) Paris: PUF.
- Moscovici, S. (1984b). The myth of the lonely paradigm: a rejoinder. *Social Research*, 51, σελ. 939-967.
- Moscovici, S. (1984/2000). The phenomenon of Social Representations. In Serge Moscovici *Social Representations. Explorations in Social Psychology* (edited by Gerard Duveen). Cambridge: Politis.
- Moscovici, S. (1986). L'ère des représentations sociales. Στο W.Doise et A. Palmonari, (Eds.) *L'Etude des Représentations Sociales* (pp. 34 - 80). Neuchâtel: Delachaux et Niestlé.
- Moscovici, S. (1989). Des représentations sociales aux représentations collective:Éléments pour une histoire. In Denise Jodelet (Ed.), *Les Représentations Sociales* (pp. 62 -86). Paris:PUF.
- Moscovici, S. (1995). Η εποχή των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Στο Στ. Παπαστάμου και Αν. Μαντόγλου (Επιμ.) *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία, Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*(σσ. 65 -106) . Αθήνα: Οδυσσέας.
- Moscovici, S.(2001). Why a Theory of Social Representations. In Kay Deaux & Gina Philogène (Eds.), *Representations of the Social*, (pp. 8 - 35). Oxford: Blackwell.
- Moscovici, S. (2002). *Η κοινωνία δημιουργός θεών*. Αθήνα:Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Moscovici, S, et Hewstone, M. (1984). De la science au sens commun. In Serge Moscovici (Ed.) *Psychologie Sociale* (pp. 545 -572) : Paris: PUF.
- Moscovici, S. and Markova, I.(1998). Social representations in retrospect and prospect:A dialogue with Serge Moscovici. *Culture and Psychology*, 4, 372-410.
- Mugny, G. and Perez, J.-A. (1987). Le constructivisme en psychologie sociale: le cas de l' influence minoritaire. *Perspectives Cognitives et Conduites Sociales*, vol.1, 211-228.
- Murphy, G.L. and Medin, D.L. (1985). The role of theories in conceptual coherence. *Psychological Review*, 92, 431-434.
- Nesdale, D. (1999). Social identity and ethnic prejudice in children. In P. Martin and W. Noble (eds), *Psychology and society* (pp. 92 -110). Brisbane: Australian Academic Press.
- Nesdale, D, and Flessner, D. (2001). Social identity and the development of children's group attitudes. *Child Development*, 72, 506 - 517.
- Nesdale, D., Maass, A., Griffiths, J., and Durkin, K. (2003). Effects of in-group and out-group ethnicity on children's attitudes towards members of the in-group and out-group. *British Journal of Developmental Psychology*, 21, 177-192.

- Nisbett, R.E., and Ross, L. (1980). *Human Inference: strategies and shortcomings of social judgment*. Englewood-Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Oaker, G., and Brown, R. (1986). Intergroup relations in a hospital setting: A further test of social identity theory. *Human Relations*, 39, 767-778.
- Oakes, P.J. (1987). The salience of social categories. In J.C. Turner, M.A. Hogg, P.J. Oakes, S.D. Reicher and M.S. Wetherell (Eds.), *Rediscovering the social group: A self-categorization theory* (pp. 117 -141). Oxford: Blackwell.
- Oakes, P.J. (1996). The Categorization Process: Cognition and the Group in the Social Psychology of Stereotyping. In W. Peter Robinson (Ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 95- 119) . Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Oakes, P.J., Haslam, S.A., and Turner, J.C. (1994). *Stereotyping and Social Reality*. Oxford: Blackwell.
- Oakes, P.J., Haslam, S.A., and Reynolds, K.J. (1999). Social categorization and social context: Is Stereotype Change a Matter of Information or of Meaning? in Dominique Abrams and Michael Hogg (Eds.), *Social Identity and Social Cognition* (pp. 55-79). Oxford: Blackwell.
- Oakes, P.J., Turner, J.C., and Haslam, S.A. (1991). Perceiving people as group members: The role of fit in the salience of social categorizations. *British Journal of Social Psychology*, 30, 124-144.
- Onorato, R. and Turner, J. C. (2001) The "I", the "me", and the "us": The psychological group and self-concept maintenance and change. In C. Sedikides and M. B. Brewer (Eds.), *Individual Self, Relational Self, and Collective Self* (pp. 219 - 237). Bristol, PA, USA: Psychology Press.
- Operario, D. and Fiske, S.T. (1999a). Integrating Social Identity and Social Cognition. In Dominic Abrams and Michael A. Hogg (Eds.), *Social Identity and Social Cognition* (pp. 26 -54) . Oxford: Blackwell.
- Operario, D. and Fiske, S.T. (1999b). Social cognition permeates social psychology: Motivated mental processes guide the study of human social behavior. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, pp. 63-78.
- Orfali B. (2002). Active Minorities and Social Representations: Two theories one epistemology. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 32(4), 395-416.
- Papadakis, Y. (1993). *Perceptions of History and Collective Identity: A Comparison of Contemporary Greek Cypriot and Turkish Cypriot Nationalisms*. (Unpublished Ph.D. thesis at the University of Cambridge).
- Παπαδάκης, Γ. (1995). 20 χρόνια μετά από τι; Η πολλαπλή νοηματοδότηση του 1974. Στο Ν. Περισπάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974. Λευκωσία* (σσ. 353 -369): Εκδόσεις Intercollege
- Papadaki, Y. (1998). Greek Cypriot Narratives of History and Collective Identity: Nationalism as a contested process. *American Ethnologist*, vol. 25, n2, pp. 149 - 165.
- Papapavlou, A. (1998). Attitudes towards the Greek Cypriot Dialect: Sociocultural implications. *International Journal of the Sociology of Language*. No 134, σελ. 15-28

- Παπαπολυβίου, Π. (1999). Υπόδουλοι, ελευθερωταί αδελφών αλωτράτων : επιστολές, πολεμικά ημερολόγια και ανταποκρίσεις Κυπρίων εθελοντών απο τη Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1913. Λευκωσία :Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών
- Παπαστάμου, Στ. (1989). Ψυχολογιοποίηση, επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής. Αθήνα : Οδυσσεάς.
- Παπαστάμου, Στ. (1989). Πρόλογος. Στο Στ. Παπαστάμου (Επιμ.) *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία : Η Κοινωνική Επιρροή*. Αθήνα: Οδυσσεάς.
- Παπαστάμου, Στ. (2001). Ιστορική και επιστημολογική επισκόπηση της κοινωνιοψυχολογικής γνώσης. Στο Στ. Πάπαστάμου (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Επιστημολογικοί Προβληματισμοί και Μεθοδολογικές Κατευθύνσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαστάμου, Στ. και Mugny, G. (1983). *Μειονότητες και Εξουσία*. Αθήνα:Αλέτρι.
- Perez, J.A. και Mygny, G. (1996). *Η Θεωρία της Επεξεργασίας της Σύγκρουσης. Διαδικασίες Κοινωνικής Επιρροής*. (Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Στ. Παπαστάμου και Αν. Μαντόγλου) Αθήνα:Οδυσσεάς).
- Περισιτιάνης, Ν. (1995). Δεξιά-Αριστερά, Ελληνοκεντρισμός - Κυπροκεντρισμός: Το εκκρεμές των συλλογικών ταυτίσεων μετά το 1974. Στο Ν. Περισιτιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974* (σσ. 123 -156). Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.
- Perreault, S, and Bourhis, R. Y.(1999). Ethnocentrism, social identification, and discrimination. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 92 – 103.
- Piaget, J. and Weil, A., M. (1951). The development in children of the idea of the homeland and of relations to other countries. *International Social Science Journal*, 3, 561 – 578.
- Platow, M.J., and Hunter, J.A.(2001).Prejudice, Power and Protest. In Martha Augoustinos and Katherine J. Reynolds (Eds), *Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict* (pp. 195 – 212). London: Sage.
- Poitrenaud, S., Richard, J.-F., and Tijus, C. (2005). Properties, categories, and categorization. *Thinking and Reasoning*, vol. 11, Issue 2, 151-208.
- Pratkanis, A.R. (1989). The cognitive representation of attitudes. In A.R. Pratkanis, S.J. Breckler and A.G. Greenwald, (Eds.), *Attitude structure and function* (pp. 71-98). Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Προδρόμου, Π.(1995). Οικονομική ανάπτυξη, κοινωνικός μετασχηματισμός και ιδεολογία μετά το 1974. Στο Ν. Περισιτιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974:Κοινωνία- Οικονομία- Πολιτική-Πολιτισμός* (σσ. 73 -103). Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.
- Purkhardt, S.C. (1993). *Transforming Social Representations: A social psychology of common sense and science*. London and NY: Routledge.
- Rabbie, J.M. and Horowitz, M. (1982).Arousal of ingroup -outgroup bias by a chance win or loss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13, 269-77.
- Reicher. S. (1996). Social identity and social change: Rethinking the context of social psychology. In W. Peter Robinson (Ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 317 – 336). Oxford: Butterworth-Heinemann.

- Reicher, S. (2004). The context of social identity: Domination, resistance, and change. *Political Psychology* 25 (6), 921-945.
- Reicher, S. (2004b). Putting identity into practice. *New Review of Social Psychology*, vol. 3, Number 1-2, 47-54.
- Reicher, S. and Hopkins, N. (1996). Constructing categories and mobilizing masses: an analysis of Thatcher's and Kinnocks speeches on the British miner's strike. *European Journal of Social Psychology*, 26, 353-371.
- Reicher, S. and Hopkins, N. (2001). *Self and Nation*. London: Sage.
- Reicher, S., Hopkins, N., and Condor, S. (1997). Stereotype construction as a strategy of influence. In R. Spears, P. J. Oakes, N. Ellemers, and A. S. Haslam (Eds.), *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 94-118). Oxford: Blackwell.
- Renan, E. (1992). *Qu'est-ce qu'une Nation? et autres essais politiques*. (textes choisis et présentées par Joël Roman). Angleterre: Agora.
- Reynolds, K. J., and Turner, J. C. (2001) Understanding prejudice, discrimination and social conflict: A social identity perspective. In M. Augoustinos and K. J. Reynolds (Eds.) *Us and Them: Understanding the Psychology of Prejudice and Racism* (pp. 158 -178). London, UK: Sage
- Rogier, A., and Yzerbyt, V.Y. (1999). Social attribution: the role of homogeneity in subjective essentialism. *Swiss Journal of Psychology*, 54, 233-240.
- Rouquette, M.-L. (1996). Représentations sociales et ideologie. Στο J.-C. Deschamps και J.-L. Beuvois (Eds), *La Psychologie Sociale, 2. Des Attitudes aux attributions* (pp. 163 -173). Grenoble: PUG.
- Rouquette, M.-L. (1999). Le pont Jacques-Cartier. Remarques sur les conditions de la genèse. In M.-L. Rouquette et C. Garnier (Eds), *La genèse des représentations sociales* (pp. 224 -239). Montreal: Éditions Nouvelles:
- Rosch, E. and Mervis, C. (1975). Family resemblance: studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology*, 7, 573-605.
- Rubin, M., and Hewstone, M. (2004). Social identity, system justification, and social dominance: Commentary on Reicher, Jost et al., and Sidanius et al. *Political Psychology*, 25, 823-844
- Rubin, M., Hewstone, M. and Voci, A. (2004). Stretching the boundaries: Strategic perceptions of intragroup variability. *European Journal of Social Psychology*, 31, 413-429.
- Ruscher, J.B., Fiske, S.T., and Schnake, S.B. (2000). The motivated tactician's juggling act: Compatible vs. incompatible impression goals. *British Journal of Social Psychology*, 39, 241 -256.
- Sciriha, L. (1995). The interplay of language and identity in Cyprus. *The Cyprus review*, Vol. 7, no2 7-34
- Smith, A.D. (2000). *Εθνική Ταυτότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.
- Sherif, M. (1966). In *Common Rredicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and cooperation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sinclair-Roussou, M. (2002). *Victorian Travellers in Cyprus. A Garden of Their Own*. Nicosia: Cyprus Research Centre.

- Simmel, G. (1971a). How is Society Possible? In George Simmel (ed. D.L. Levine), *On Individuality and Social Forms* (pp. 6 - 22). Chicago: The University of Chicago Press.
- Simmel, G. (1971b). The Problem of Sociology. In George Simmel (ed. D.L. Levine), *On Individuality and Social Forms* (pp. 23 - 35). Chicago: The University of Chicago Press.
- Σοφοκλέους, Κ. (2003). *Πάλη για την Ελευθερία. Ενδογενείς αντιπαραθέσεις. Τόμος 1, αρχές του εικοστού μέχρι το 1949*. Πάφος.
- Spears, R., Doosje, B., and Ellemers, N. (1999). Commitment and the context of social perception. In N. Ellemers, R. Spears, and B. Doosje (Eds.), *Social identity: Context, commitment, content* (pp. 59 -83) . Oxford: Blackwell.
- Spears, R. and Haslam, S.A. (1997). *Stereotyping and the burden of cognitive load*. In: Spears, R., Oakes, P.J., Ellemers, N., and Haslam, S.A. (Eds.). *The social psychology of stereotyping and group life* (pp. 171 -207). Blackwell, Oxford.
- Spyrou, S. 1999. *Small Ethnic Worlds: Identity, Ambiguity, and Imagination in Greek Cypriot Children's Lives*. Ph. D. Dissertation, Anthropology Department, SUNY Binghamton.
- Spyrou, S. (2001). Those on the other side: ethnic identity and imagination in Greek-Cypriot children's lives, in: H. Schwartzman (Ed.) *Children and anthropology: perspectives for the 21st century* (Westport, CT, and London, Bergin & Garvey), 167-185.
- Spyrou, S. (2002). Images of 'the other': 'the Turk' in Greek-Cypriot children's imaginations, *Race, Ethnicity and Education*, 5(3), 255-271.
- Stamatakis, A. N. (1991). History and Nationalism: The Cultural Reconstruction of Modern Greek Cypriot Identity, *Cyprus Review*, 3, No. 1, Spring 1991, 59-87.
- Stangor, C. and Lange, J.(1994). Mental representation of social groups: Advances in understanding stereotypes and stereotyping. In M. P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 26). NY: Academic Press.
- Stavrinides, Zenon. *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*: Wakefield, 1975.
- Strauss, Cl.-L. (1966). *The savage mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stefanidis, D. I. (1999). *Isle of Discord: Nationalism, Imperialism and the making of the Cyprus problem*. NY: NY University Press.
- Tajfel, H. (1959). Quantitative judgement in social perception. *British Journal of Psychology*, 50, 16-29.
- Tajfel, H. (1969). The formation of national attitudes: A socio-psychological perspective. In M. Sherif (Ed.), *Interdisciplinary Relationships in the Social Sciences* (pp.137 - 176). . Chicago: Aldine.
- Tajfel, H. (1972). La Catégorisation Sociale. In Serge Moscovici (Ed.) *Introduction à la Psychologie Sociale* (pp. 272 -302). Paris: Larousse.
- Tajfel, H. (1978a). Interindividual Behaviour and Intergroup Behaviour. In Henri Tajfel (Ed.) *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 27 - 60). London: Academic Press.

- Tajfel, H. (1978b). Social categorization, social identity and social comparison. In Henri Tajfel (Ed.) *Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 61 – 76) . London: Academic Press.
- Tajfel, H.(1981). *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H. (1984). Intergroup relations, social myths and social justice in social psychology. In H. Tajfel (ed), *The social dimension: European developments in social psychology* (pp. 695 – 715). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, H., Billig, M, Bundy, R.P. and Flement, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. In *European Journal of Social Psychology*.
- Tajfel,H. and Forgas, J.P.(1981/1990). Κοινωνική κατηγοριοποίηση: γνώσεις, αξίες και ομάδες. Στο Στ. Παπαστάμου (επιμ.), *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Διομαδικές Σχέσεις* (σσ. 271 – 298) Αθήνα: Οδυσσέας.
- Tajfel,H. and Turner, J.C (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin and S. Worchel (Eds). *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33 -47). Monterey, Calif.: Brooks/Cole.
- Tajfel, H., and Wilkes, A.L. (1963). Classification and quantitative judgement. *British Journal of Psychology*, 54, 101-114.
- Taylor,D. M., and Brown, R.J.(1979). Towards a more social social psychology? *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 173-179.
- Thompson B.J.(1990). *Ideology and Modern Culture*. Stanford: Stanford University Press.
- Toch, H. (1965). *The Social Psychology of Social Movements*. Indianapolis:Bobbs-Merrill.
- Turner, J.C. (1978/1990). Κοινωνική σύγκριση, ομοιότητα και ενδο-ομαδική ευνοιοκρατία. Στο Στ. Παπαστάμου (Επιμ.), *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Διομαδικές Σχέσεις* (σσ. 159 – 178). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Turner, J.C. (1981/ 1990). Προς ένα γνωστικό επαναπροσδιορισμό της γνωστικής ομάδας. Στο Στ. Παραστάμου (Επιμ., *Σύγχρονες Έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία. Διομαδικές Σχέσεις* (σσ. 299 -326). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Turner, J.C. (1984). Social Identification and Psychological Group Formation. In Henri Tajfel (Ed.) *The Social Dimension: European Developments in Social Psychology Vol. 2*, (pp. 518 – 538). Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, J. C. (1985). Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. In E.J. Lawler (ed.), *Advances in group processes: Theory and research*. Vol. 2, (pp. 77-121). Greenwich, CT: JAI Press.
- Turner, J.C. (1987). A self-categorisation theory. In J.C. Turner, M. A Hogg, P. J., Oakes, S. D Reicher, and M. S. Wetherell, (Eds), *Rediscovering the Social Group: A Self- Categorization Theory* (pp. 42- 67). Oxford: Blackwell.
- Turner, J.C. (1991). *Social influence*. Buckingham, England: Open University Press
- Turner, J. C. (1996) Henri Tajfel: An introduction. In W. P. Robinson (Ed.) *Social groups and identities: Developing the legacy of Henri Tajfel* (pp. 1-23). Oxford: Butterworth Heinemann

- Turner, J. C. (1999). Some current issues in research on social identity and self-categorisation theories. In R. S. N. Ellemers, B. Doosje (Eds), *Social Identity* (pp 6 -34). Oxford: Blackwell.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D. and Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the Social Group: A Self-Categorization Theory*. Oxford: Blackwell
- Turner, J. C., Oakes, P. J., Haslam, S.A., and McGarty, C.A.(1994). Self and Collective: Cognition and social context. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 454-463.
- Turner, J. C. and Onorato, R. (1999) Social identity, personality and the self-concept: A self-categorization perspective. In T. R. Tyler, R. Kramer, & O. John (Eds) *The psychology of the social self*. (pp. 11 -46). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Τζιόβας, Δ. (1994). Η Δυτική φαντασίωση του Ελληνισμού και η αναζήτηση του υπερεθνικού. Στο *Επιστημονικό Συμπόσιο: Έθνος-Κράτος- Εθνικισμός*, (σσ. 339-361). Αθήνα: Εταιρεία Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Vala, J. a. (1998). Représentations sociales et perceptions intergroupales. In J. L. Beauvois, R. e. Joule, et J. M. Monteil (Eds.), *Perspectives cognitives et conduites sociales* (Vol. 6). Lausanne: Delachaux et Niestlé.
- Wagner, W. (1994). The fallacy of misplaced intentionality in social representation research. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 24, 243 -266.
- Wagner, W. (1995). Social representations, group affiliation and projection: Knowing the limits of validity. *European Journal of Social Psychology*, 25, 125 - 139.
- Wagner, W., and Hayes, N.(2005). *Everyday Discourse and Common Sense. The Theory of Social Representations*. NY: Palgrave Macmillan.
- Wagner, W., Duveen, G., Themel, M., and Verma, J. (1999). The modernization of tradition: Thinking about madness in Patna, India. *Culture and Psychology*, 5, 413- 446
- Wetherell, M. (1996). Constructing social identities: The individual/social binary in Henri Tajfel's Social Psychology. In W. Peter Robinson (Ed.), *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel* (pp. 269 - 284). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Yzerbyt, V. Y., & Rocher, S. (2002). Subjective essentialism and the emergence of stereotypes. In C. McGarty, V. Y. Yzerbyt & R. Spears (Eds.), *Stereotypes as explanations: The formation of meaningful beliefs about social groups* (pp. 38-66). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ζαννέτος, Φ. (1911 / 1997). *Ιστορία της Νήσου Κύπρου. Από την Αγγλική Κατοχή μέχρι το 1911. Τόμος Γ'.* Λευκωσία: Εκδόσεις Επιφανίου.
- Ζαννέτος, Φ. (1912 / 1997). *Ιστορία της Νήσου Κύπρου. Από την Αγγλική Κατοχή μέχρι το 1912. Τόμος Δ'.* Λευκωσία: Εκδόσεις Επιφανίου.
- Zittoun, T., Duveen, G., Gillespie, A.,Ivinson, G., Psaltis, C. (2003). The use of symbolical resources in developmental transitions. *Culture and Psychology*, vol. 9. pp. 415-448.

Σύντομη Περίληψη

Σύμφωνα με την παρούσα εργασία η εθνική ταυτότητα αναφέρεται σε ένα χώρο σημαίνοντων συμβόλων κοινό (shared) στα μέλη της ομάδας, όχι όμως κατ' ανάγκη συναινετικό (consensual) που λειτουργεί ως δεξαμενή συμβολικών πόρων από την οποία τα κοινωνικά υποκείμενα αντλούν προκειμένου να οικοδομήσουν τις υποκειμενικές τους εθνικές ταυτότητες. Μέσα από την ιστορική διαδρομή της εκάστοτε εθνικής ομάδας, και ως αποτέλεσμα των αναρίθμητων κοινωνικών αλληλεπιδράσεων που εξελίσσονται στο εσωτερικό της, αναδύονται, στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων, διαφορετικές θέσεις/ τόποι ταυτότητας που ενέχουν ρόλο κέντρων αδράνειας διαμορφώνοντας απόψεις και στάσεις και κατευθύνοντας συμπεριφορές.

Γενικότερος σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εντοπίσει τις διαφορετικές θέσεις/ τόπους ταυτότητας στο χώρο των σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων. Ειδικότερα, η εργασία αυτή επιδιώκει να καταδείξει ότι,

- Κοινωνιογενετικά, ο χώρος της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων, συγκροτείται στη βάση ενός ζεύγους οργανωτικών αρχών (ελληνοκεντρισμός, κυπροκεντρισμός). Οι συγκεκριμένες οργανωτικές αρχές, σήμερα, αντιστοιχούν σε δύο, κάθετες μεταξύ τους, διαστάσεις επιτρέποντας το σχηματισμό τεσσάρων διαφορετικών θέσεων/ τόπων ταυτότητας: του Ελληνοκυπριακού Εθνικισμού, του Ελληνοκυπριακού Πατριωτισμού, του Κυπριωτισμού και του Ελληνοτροπισμού.
- Η οντογένεση της ταυτότητας εξελίσσεται γύρω από τις δύο αυτές διαστάσεις.

Επιπρόσθετα η παρούσα εργασία μελετά,

- πώς ιστορικά συγκροτήθηκε το πεδίο σημαίνοντων συμβόλων της εθνικής ταυτότητας των Ελληνοκυπρίων
- την κοινωνιογένεση διαφορετικών τόπων/θέσεων στο χώρο του πεδίου σημαίνοντων συμβόλων.
- πώς οι θέσεις/ τόποι ταυτότητας παρεμβαίνουν στην αναπτυξιακή πορεία οντογένεσης της εθνικής ταυτότητας.
- τον τρόπο που οι θέσεις/ ταυτότητας διαφοροποιούνται ως προς τον τρόπο που προσλαμβάνεται η τουρκοκυπριακή κοινότητα, οι Τούρκοι αλλά και τον τρόπο που προσεγγίζονται θέματα που σχετίζονται λιγότερο ή περισσότερο άμεσα με την παρούσα κατάσταση του κυπριακού προβλήματος και την προοπτική λύσης του.

